IOAN SLAVICI

O P E R E

Sub îngrijirea
unui Colectiv

VII

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
Bucureşti, 1973

TEXT STABILIT ŞI VARIANTE
LA VOLUMUL VII:
C. MOHANU
NOTE:
D. VATAMANIUC

MARA

ROMAN

MARA

ROMAN

www.dacoromanica.ro

I

SĂRĂCUȚII MAMEI

A rămas Mara, săraca, văduvă cu doi copii, sărăcuții de ei, dar era tînără și voinică și harnică și Dumnezeu a mai lăsat să aibă și noroc.

Nu-i vorba, Bîrzovanu, răposatul, era, cînd a fost, mai mult cîrpaci decît cizmar și ședea mai bucuros la birt decît acasă; tot li-au mai rămas însă copiilor vreo două sute de pruni pe lunca Murășului, viuța din dealul despre Păuliș și casa, pe care muma lor o căpătase de zestre. Apoi, mare lucru pentru o precupeață, Radna e Radna, Lipova e numai aci peste Mureș, iar la Arad te duci în două ceasuri.

Marți dimineața Mara-și scoate șatra și coșurile pline în piața de pe țărmurele drept al Murășului, unde se adună la tîrg de săptămînă murășenii pînă de pe la Sovîrșin și Soboteliu și podgorenii pînă de pe la Cuvin. Joi dimineața ea trece Murășul și întinde șatra pe țărmurele stîng, unde se adună bănățenii pînă de pe la Făget, Căpălnaș și Sîn-Miclăuș. Vineri noaptea, după cîntatul cocoșilor, ea pleacă la Arad, ca ziua s-o prindă cu șatra întinsă în piața cea mare, unde lumea se adună din șapte ținuturi.

Dar lucrul cel mare e că Mara nu-ți iese niciodată cu gol în cale; vinde ce poate și cumpără ce găsește; duce de la Radna ceea ce nu găsești la Lipova ori la Arad și aduce de la Arad ceea ce nu găsești

la Radna ori la Lipova. Lucrul de căpetenie e pentru dînsa ca să nu mai aducă ce a dus şi vinde mai bucuros cu cîştig puţin decît ca să-i „clocească" marfa.

Numai în zilele de Sîntă Mărie se întoarce Mara cu coşurile deşerte la casa ei.

Sus, pe coasta unui deal de la dreapta Murăşului, e mănăstirea minoriţilor, vestita Maria Radna. Din turnurile bisericii mari şi frumoase se văd pe Mureş la deal ruinele acoperite cu muşchi ale cetăţii de la Şoimoş; în faţa bisericii se întinde Radna cea frumoasă şi peste Mureş e Lipova cu turnul sclipicios şi plin de zorzoane al bisericii româneşti, iar pe Mureş la vale se întinde şesul cel nesfîrşit al Ţării Ungureşti. Mara însă le trece toate cu vederea: pentru dînsa nu e decît un loc larg în faţa mănăstirii, unde se adună lumea cea multă, grozav de multă lume.

Căci e acolo în biserica aceea o icoană făcătoare de minuni, o Maică Precistă care lăcrămează şi de a căreia vedere cei bolnavi se fac sănătoşi, cei săraci se simt bogaţi şi cei nenorociţi se socotesc fericiţi.

Mara, deşi creştină adevărată, se duce şi ea cîteodată la biserica aceasta, dar se închină creştineşte, cu cruci şi cu mătănii, cum se cuvine în faţa lui Dumnezeu. Că icoana face minuni, asta n-o crede; ştie prea bine că o Maică Precistă nemţească nu e o adevărată Maică Precistă. E însă altceva la mijloc. Călugării, care umblă raşi ca-n palmă şi se strîmbă grozav de urît, au o ştiinţă tainică şi ştiu să facă fel de fel de farmece pentru ca boala să-şi vie la leac, săracul să-şi găsească sprijoana şi nenorocitul să se fericească. Bine face dar lumea care vine la Maria Radna să se închine, şi Marei îi rîde inima cînd pe la Sînte Mării timpul e frumos, ca lumea să poată veni cale de o săptămînă de zile, cete-cete, cu praporele în vînt, cu crucile împodobite cu flori şi cîntînd psalmi şi litanii. Acum, cînd vin sutele şi se adună miile pe locul cel larg din faţa mînăstirii, acum e secerişul Marei, care dimineaţa iese cu coşurile pline şi seara se întoarce cu ele goale. De aceea

se închină Mara și în fața icoanei, apoi își ia copilașii, pe care totdeauna îi poartă cu dînsa, îi dă puțin înainte și le zice: „Închinați-vă și voi, sărăcuții mamei!“

Sunt săraci, sărăcuții, că n-au tată; e săracă și ea, c-a rămas văduvă cu doi copii; cui, Doamne, ar putea să-i lase cînd se duce la tîrg? cum ar putea dînsa să stea de dimineață pînă seara fără ca să-i vadă? Cum, cînd e atît de bine să-i vezi?!

Umblă Mara prin lume, aleargă sprintenă, se tîrguiește și se ceartă cu oamenii, se mai ia și de cap cîteodată, plînge și se plînge c-a rămas văduvă, și apoi se uită înpregiur să-și vadă copiii și iar rîde.

„Tot n-are nimeni copii ca mine!“ își zice ea, și nimeni nu poate s-o știe aceasta mai bine decît dînsa, care ziua toată vede mereu copii și oameni și nu poate să vadă ființă omenească fără ca s-o pună alături de copiii ei. Mult sunt sănătoși și rumeni, voinici și plini de viață, deștepți și frumoși, răi sunt, mare minune, și e lucru știut că oameni de dai Doamne numai din copii răi se fac.

Mai sunt și zdrențăroși și desculți și nepeptănați și nespălați și obraznici, sărăcuții mamei; dar tot cam așa e și mama lor ea însăși; cum altfel ar putea să fie o văduvă săracă? cum ar putea să fie copiii săraci, care își petrec viața în tîrg, printre picioarele oamenilor?

Muiere mare, spătoasă, greoaie și cu obrajii bătuți de soare, de ploi și de vînt, Mara stă ziua toată sub șatră, în dosul mesei pline de poame și de turtă dulce. La stînga, e coșul cu pește, iar la dreapta clocotește apa fierbinte pentru „vornoviști“, pentru care rade din cînd în cînd hreanul de pe masă. Copiii aleargă și își caută treabă, vin cînd sunt flămînzi și iar se duc după ce s-au săturat, mai se joacă voioși, mai se bat fie între dînșii, fie cu alții, și ziua trece pe nesimțite.

Serile, Mara, de cele mai multe ori, mănîncă ea singură, deoarece copiii, obosiți, adorm, în vreme ce ea gătește mîncarea. Mănîncă însă mama și pen-

tru ea, și pentru copii. Păcat ar fi să rămîie ceva pe mîne.

Apoi, după ce a mai băut și o ulcică de apă bună, ea scoate săculețul, ca să facă socoteala. Niciodată însă ea n-o face numai pentru ziua trecută, ci pentru toată viața. Scăzînd dobînda din capete, ea pune la o parte banii pentru ziua de mîne, se duce la căpătîiul patului și aduce cei trei ciorapi: unul pentru zilele de bătrînețe și pentru înmormîntare, altul pentru Persida și al treilea pentru Trică. Nu e chip să treacă zi fără ca ea să pună fie și măcar numai cîte un creițar în fiecare din cei trei ciorapi; mai bucuros se împrumută pentru ziua de mîne. Cînd poate să pună florinul, ea-l sărută, apoi rămîne așa, singură, cu banii întinși pe masă, stă pe gînduri și începe în cele din urmă să plîngă.

Nu doară că i-ar fi greu de ceva; cînd simte greul vieții, Mara nu plînge, ci sparge oale ori răstoarnă mese și coșuri. Ea își dă însă seamă cît a avut cînd a rămas văduvă, cît are acum și cît o să aibă odată. Și chiar Mara să fii te moi cînd simți că e bine să fii om în lumea aceasta, să alergi de dimineața pînă seara și să știi că n-o faci degeaba.

Peste zi ea vede multă lume, și dacă-i iese-n cale vreo femeie care-i place și ca fire, și ca stare, și ca înfățișare, ea-și zice cu tainică mulțumire: „Așa are să fie Persida mea!“ Iar dacă bărbat e cel ce-i place, ea-și zice: „Așa are să fie Trică al meu!“

Era una, preuteasa de la Pecica, o femeie minunată, și dulce la fire, și bogată, și frumoasă: ar fi spart Mara toate oalele dacă cineva s-ar fi încumătat să-i spună că Persida ei n-are să fie tot așa, ba chiar mai și mai. Iar preuteasa aceea stătuse patru ani de zile la călugărițele din Oradea-Mare: era deci lucru hotărît că și Persida are să stea cel puțin cinci ani la călugărițele din Lipova.

A și făcut Mara ce-a făcut, și maica Aegidia, econoama, i-a făgăduit că-i va lua copila și pentru numai 60 florini pe an, căci e văduvă cu doi copii, sărăcuții

de ei. Au trecut însă doi ani de atunci, Persida împlinise nouă ani, şi Mara nu se putea hotărî să dea atîta bănet — pentru nimic. Ar fi putut să dea; avea de unde; asta ea însăşi o ştia mai bine decît orişicine; dar n-o ierta firea să rumpă din nici unul dintre cei trei ciorapi.

Trică îi făcea mai puţină bătaie de cap.

Era un om la Lipova, Bocioacă, starostele cojocarilor, care lucra vara cu patru şi iarna cu zece calfe, scotea la toate tîrgurile cele mai frumoase cojoace, ţinea tăierea cărnii în arîndă şi avea de nevastă pe Marta, fata preotului de la Cladova. Minunat om! — aşa trebuia să fie şi Trică! Iar pentru aceasta nu era nevoie de multă şcoală: atît ca să-l primească ucenic.

Maica Aegidia cerea însă mult, şase florini pe lună, şi pe deasupra mai erau şi alte cheltuieli.

„Hm" zise Mara, încreţindu-şi sprîncenele, şi începu să facă în gîndul ei socoteala cam cîţi oameni vor fi trecînd în fieştecare an peste podul de plute de pe Murăş. Nimeni în lumea aceasta n-ar fi putut să facă socoteala aceasta mai bine decît dînsa, care atîta timp a stat pe ţărmurii Murăşului. Ce-ar fi fost adecă dacă ar fi luat din ciorapul Persidei arînda podului? Putea să dea mai mult decît alţii, fiindcă nu voia să cîştige decît cei 60 florini şi încă ceva pe deasupra. Apoi mai cîştiga şi dreptul de a-şi pune masa şi coşurile la capul podului, pe unde trecea toată lumea.

Stetea Mara, stetea şi număra în gîndul ei banii, cîte doi creiţari de om şi cîte zece de perechea de cai ori de boi, număra mereu şi-i aduna de se făceau mulţi, încît ochii i se umpleau de lacrămi.

S-ar putea oare să fii văduvă săracă, să-ţi vezi fata preuteasă, feciorul staroste în breasla cojocarilor şi inima să nu ţi se moaie?!

Că lucrurile ar putea să vie şi altfel, asta Mara nu putea s-o creadă cînd vedea ca-n aievea cum atît de bine au să iasă odată toate.

II

MAICA AEGIDIA

Maica Aegidia era mititică, păşea mărunt, vorbea scurt şi apăsat, avea nas nu tocmai mic şi o căutătură aspră şi scrutătoare, dar se muia cînd vedea lacrămi de văduvă: ea a stăruit ca maica priorița s-o primească pe Persida şi pentru numai cincizeci de florini pe an, ba a mai şi alergat pe la d. Hubăr, economul oraşului, ca Mara neapărat să capete arînda podului.

Erau creştineşti faptele aceste, dar ea tot nu putea să fie mulţumită de a le fi săvîrşit.

Sidi era, ce-i drept, foarte deşteaptă şi, din clipa cînd se despărţise de Trică, se făcuse tăcută, aşezată, ascultătoare, aproape blîndă; nu era însă chip s-o desfaci de deprinderile ei urîte, s-o ţii peptănată şi cu mînile curate, nici s-o aduci la buna-cuviinţă. Apoi Mara venea mereu pe la mănăstire ca să se plîngă că lumea nu mai trece pe pod nici de la Radna la Lipova, nici de la Lipova la Radna, încît maica Aegidia, muiată de lacrămile ei, se mulţumea şi cu patru florini pe lună, punea al cincilea de la dînsa. Iarna, în sfîrşit, după ce Murăşul a îngheţat şi nimeni nu mai plătea cei doi creiţari, maica cea cu căutătură aspră punea toţi cei cinci florini de la dînsa şi era foarte mulţumită că Mara o mai ajută şi ea la îmbrăcămintea copilei.

Serile apoi Mara îşi făcea, ca de obicei, socotelile şi tot i se mai umpleau, ba mai vîrtos îi erau plini ochii de lacrămi.

Un singur lucru o punea cîteodată pe gînduri. Prea se făcuse blîndă Persida: nu care cumva călugăriţa aceea s-o momească, s-o farmece şi s-o facă şi pe ea călugăriţă smerită. „Mai bine moartă!“ Dar nu! asta nu era cu putinţă: neam de neamul ei n-a fost om smerit; tot creştini adevăraţi! Apoi Trică se făcuse şi el băiat aşezat, ascultător şi bun şcolar. Asta vine cu vîrsta la copiii care sunt răi de mici.

Așa, cîteodată, își mai aduc, nu-i vorba, și ei aminte de timpurile trecute.

Într-o frumoasă zi de primăvară d. învățător Blăguță a venit mai tîrziu decît de obicei la școală. Îi plăcea mult să pescuiască, se topiseră cam iute zăpezile, Murășul se umflase și apa era tulbure, cum e mai bună pentru pescuit. Și era lucru știut că, în lipsa d-lui Blăguță, Costi Balcovici e acela care pune mîna pe nuia, ca să ție buna rînduială — nu poate pentru c-ar fi fost cel mai mare dintre școlari, dar învăța bine și era băiatul turtelarului din Radna.

Una e însă Blăguță și alta Costi, deși era băiat de turtelar. În fața d-lui Blăguță, Trică stetea smirna, iar cu Costi se bătuse adeseori în piață, în zilele cele bune, cînd nu era singur, ci săreau amîndoi, cu Sida, în capul lui, și rar scăpa Costi cu fața curată, fiindcă Sida avea gheare ca pisica și ar fi sărit și în foc pentru frățiorul ei.

Tocmai de aceea, poate, Costi era foarte aspru față cu Trică, pe care îl știa acum singur.

— Trică — strigă el răstit — stăi frumos!

Trică se ridică îndrăzneț în picioare: i se făcuse o nedreptate.

— Șezi! strigă Costi.

— Dacă vreau șed; dacă vreau stau, răspunse Trică. Cine ești tu ca să-mi poruncești mie?!

Ceilalți școlari începură să rîdă cu gurile întinse pînă spre urechi, căci copiii sunt oameni și ei și se simt mulțumiți cînd văd umilirea celor ce prea repede se înalță. Dar Costi, pui de om și el, nu voia să fie umilit.

— Afară! — strigă el dăscălește — în genunchi! și, rostind porunca, se și duse ca să-l apuce pe Trică.

Trică, cu vreo trei ani mai mic decît Costi, nu se simțea destoinic să ție piept cu acesta: cu cît mai mic era însă omul, cu atît mai mare îi era hotărîrea, și el știa să muște, să zgîrîie și să dea cu picioarele, ceea ce pe Costi îl umplea cu atît mai vîrtos de mînie, cu cît ceilalți școlari se ridicaseră pe bănci și rîdeau cu hohote de cîte ori Trică îl nimerea bine. Astfel

învingerea nu putea să fie decît a lui Trică: bătaie, ce-i drept, a mîncat, părul i s-a cam rărit, gîtul îi era zgîriat, dar din bancă tot n-a ieșit și în genunchi nu l-a pus decît d. Blăguță, care ținea ca autoritatea lui Costi să rămînă întreagă.

Ieșind din școală, Trică a luat-o, ca de obicei, drept spre pod, unde mumă-sa aduna creițarii și își vindea mărfurile. Cît s-a bătut cu Costi și cît a stat în genunchi, o singură lacrămă nu i se ivise în ochi; abia acum, după ce se văzu singur, începu să șteargă din cînd în cînd cîte o lacrămă. Ah! cum ar fi voit să-l poată mușca pe Costi, încît urma dinților să-i rămîie toată viața! Costi era însă mai tare decît dînsul.

„O să-l spui eu mamei — își zise băiatul — și o să treacă el pe la pod!"

Cînd însă vorba era s-o facă, el n-o putea. Degeaba i-ar fi spus: o făcea numai să se plîngă, ca alte dăți, că e văduvă și că toți își bat joc de copiii ei, fiindcă n-au tată, ca să-i ocrotească.

„Ah! — zise el suspinînd — de ce nu mai e Sida aici?!"

Da! singură ea putea să știe ce va să zică a fi bătut de Costi.

El se strecură fără de veste pe lîngă un car peste pod, apoi, trecut o dată pe cellalt țărmure, se duse ca din pușcă pînă la mînăstirea de călugărițe, trase clopoțelul de la întrare și spuse, după ce i se deschise, că mumă-sa l-a trimis să-i aducă soru-si ceva.

La călugărițele din Lipova nu puteai să vorbești cu orișicine orișicînd și despre orișice. Sidi nu era însă oricine, și maica Aegidia cea aspră, fiind totodată și înțeleaptă, ținea să nu răscoale întreaga mînăstire, ceea ce ar fi făcut dacă ar fi oprit pe Sidi, care începuse să se vaiete cînd i s-a spus că acum, asupra mesei, nu poate să-și vadă fratele. Astfel Trică n-a avut să aștepte mult.

— Ce e?! întrebă ea răstită.

— Uite — zise el încet, ca să nu audă și sora Marta, care se afla în iatacul de alături — Costi m-a bătut.

— Te-a bătut el pe tine, şi tu, prostule, te-ai lăsat să te bată!

— Dacă el e mai tare!

Persida rămase cîtva timp pe gînduri, cu răsuflarea oprită şi cu ochii ţintă la un colţ.

— Haide!... zise apoi şi îl apucă de braţ, ca să-l ducă spre ieşire, unde cheia era în uşă.

— Sidi, Sidi! strigă sora Marta speriată şi plecă s-o oprească.

— Haide! grăi Persida mai tare. Ea n-are voie să iasă după noi!

Ieşind apoi în stradă, ei o luară spre pod.

Da! Însă dincolo era Mara, şi ea n-avea să-i vadă, nici să-i ştie.

Pe ţărmurele despre Lipova, de la pod la deal, e Sărăria, o mare şură de scînduri, în care se adună sarea adusă pe luntri de la ocnele din Ulioara, ca să fie vîndută pentru satele de dimpregiur. În faţa Sărăriei sunt vara-iarna, ziua-noaptea o mulţime de care, iar din sus de Sărărie e şirul de mori plutitoare de-a lungul ţărmului. Persida şi Trică se strecurară printre care, ocoliră Sărăria şi înaintară spre mori. De cîte ori, vara, au trecut ei Murăşul pe luntriţa de la vreo moară!

Acum însă nu era vară, ci primăvară, şi Murăşul era lat, foarte lat, tulbure-gălbui şi plin de spumă şi de vultori. Morile, care alte dăţi se aflau în apropierea ţărmurelui, de care erau legate prin o podişcă, acum rămăseseră departe spre mijlocul rîului, de unde abia li se auzeau tocăniturile monotone. Cum să ajungă ei acolo, ca să roage pe vreuna dintre calfele de morar să-i treacă?!

Nu era chip! şi totuşi cei doi copii bălani şi cu obrajii rumeni erau voioşi: mult era frumos şi bine aici în faţa valurilor ce se tăvăleau greoaie spre şesul depărtat. Venea cu ele şi o adiere primăvăratică, iar dincolo, pe coastele de la Radna şi de la Şoimoş, se ivea pe ici pe colo iarba crudă şi verdeaţa de salcie şi de răchită.

— Stăi! strigă deodată Persida. Morarii cum se duc ei la morile lor? Trebuie să fie pe aici pe lîngă

țărmure vreo luntriță. N-ai să te temi! Tu știi că eu mă pricep la lopată.

— Eu să mă tem!? răspunse Trică. N-am vîslit vara și eu?!

Mare lucru nici n-ar fi fost, dacă ai fi putut, ca vara, să dai cu lopata de fund, ca să duci luntrița precum îți place; acum însă Murășul n-avea fund, valurile erau cu mult mai iuți decît ți se păreau de pe țărmure și luntrița-i ducea pe cei doi copii după cum voia bunul Dumnezeu.

Ochii căprui ai Persidei erau plini de văpaie: era frumos și bine, mare minune, mai ales pe la vultori, cînd luntrița se învîrtea. Oamenii de pe țărmuri se speriară, cu toate aceste, cînd văzură luntrița ușoară cu cei doi copii neajutorați în ea și începură să alerge, mai ales de la Sărărie, spre mori, ca să ieie o luntriță și să le vie într-ajutor.

Ce ar fi putut adecă să li se întîmple? Îi duceau valurile cît îi duceau și trebuia să-i scoată în cele din urmă la țărmure, cum scoate apa rîului totceea ce plutește pe ea.

Mai era însă în drum și podul, de care nu o dată se izbesc și se sfărămă plutele aduse din Ardeal. Lumea alerga dar spre pod pentru ca de acolo să le vie cumva într-ajutor.

În același timp se dusese prin Lipova vestea că o fată a fugit de la călugărițe cu un băiat. O fată și un băiat! S-ar fi putut oare ca în gîndul lumii fata să nu fie mare, cînd fuge cu un băiat? Degeaba i-ai fi spus că nu era, degeaba i-ai fi arătat perechea; ea tot n-ar fi crezut. Mai erau dar și alți oameni la pod, în fața mănăstirii, ca să afle cum s-au petrecut lucrurile cu fuga.

Mara, podărița, vedea că o mișcare neobicinuită s-a pornit de la Sărărie și de la mînăstire spre pod. Sări dar de la locul ei și grăbi spre Lipova. Uitîndu-se apoi încotro se uitau și oamenii, zări deodată luntrița purtată de valuri și alte două luntrițe mînate de vîslași voinici, care grăbeau să o ajungă.

— Vai de mine! strigă ea, cuprinsă de spaimă.

La moarte s-ar fi gîndit, dar nu că sunt chiar ai ei copiii din luntrița care venea, venea mereu și iute spre pod.

Mara începu să alerge și să cheme oameni ca să deschidă podul, ca de obicei, cînd trec plute ori luntri cu sare.

Dincolo, despre Lipova, se îngrămădea pe pod lumea adunată în pripă, iar în fruntea ei venea maica Aegidia, foarte grăbită, ca o păpușică trasă pe sfoară, cu ochii ridicați spre cer, cu mîinile încleștate și rugînd mereu pe Maica Fecioară de la Radna, făcătoarea de minuni, să le vie copiilor într-ajutor.

Văzînd pe maica Aegidia, Mara se opri.

De la călugăriță gîndul ei trecu deodată la Persida, și ochii ei se îndreptară mai cu dinadins spre cei doi copii.

Ea rămase ca înfiptă, cu ochii mari, cu buzele strînse și strîmbate în jos.

— Sfinte Arhanghele! strigă apoi crucindu-se. Sfîntă Marie, Maică Preacurată! Bată-vă să vă bată, copii! Nu — grăi dînsa mîngîiată — copii ca ai mei nimeni nu are!

Și adecă ce li s-ar fi putut întîmpla? Printre pontoanele podului era loc de puteau trece și o sută de luntrițe! Da! da! Lor nu li se putea întîmpla nimic: ea ar fi avut altfel visuri rele și presimțiri urîte.

Dar cum a ajuns Persida din mînăstire în mijlocul Murășului?

Pornind iar spre maica Aegidia, ca să afle cele petrecute, Mara era din ce în ce mai strîmtorată. Știa un lucru: că așa, numai din senin, n-a plecat Persida de la călugărițe. Trebuia să fie la mijloc vreo nefăcută!

Mara era însă femeie trăită în lume și știa că lucrurile o să meargă mai bine dacă se va ține dînsa deasupra.

— Bine, maică — strigă ea — așa păziți dv. copiii?

Ce mai putea maica Aegidia să răspundă cînd ea singură era de vină, ea, cu slăbiciunea ei cea mare?

Își frîngea mînile și nădăjduia în Dumnezeu cel prea milostiv.

— Las-acum, lasă! grăi dînsa căită. Iată, Maica Domnului ne este într-ajutor; luntrița a apucat-o bine, a luat-o spre locul dintre pontoane și trece, trece, iat-o, trece!

Toți alergară să vadă cum luntrița intră sub pod, apoi se-ntoarseră și alergară pe-nbulzite, ca s-o apuce ieșind din jos pe pod.

Persida și Trică ședeau tăcuți și strîmtorați, căci, știau, ce-i drept, că de înecat nu se vor îneca, dar nici cu fața curată nu vor scăpa după ce au ridicat atîta lume în picioare.

Peste puțin îi ajunseră apoi și morarii ce plecaseră în calea lor; unul dintre dînșii apucă lanțul luntriței și începură să vîslească spre malul de la Lipova.

Lumea se porni dar și ea înapoi, cu Mara și cu maica Aegidia.

Mult ar fi dat maica Aegidia ca toată această lume neastîmpărată să rămîie departe-n urma ei, ca să poată vorbi ea singură cu Persida. Căci iubea maica adevărul, dar mai presus de toate îi era numele cel bun al mănăstirii, și toate i le-ar fi iertat copilei dacă prin o minciună bine potrivită ar fi scăpat acest nume bun. Lumea nu era însă numai neastîmpărată, ci totodată și sprintenă, și maica Aegidia cea cu pas mărunt rămase ea departe-n urmă.

Iară Persida nu știa să spună decît adevărul.

Ieșind din luntriță, ea trecu iute, îndrăzneață și cu capul ridicat printre cei adunați pe țărmure și se duse drept la maica Aegidia.

— L-a bătut — grăi dînsa iute — i-a scos păr din cap, l-a lovit cu pumnii-n coaste, i-a rupt gulerul de la cămașă și l-a zgîriat la gît.

— Cine l-a bătut? întrebă maica mai ușurată.

— Costi Balcovici, răspunse Trică rar şi respicat. Domnul învăţător s-a dus să prindă peşte, şi Costi Balcovici a fost obraznic, iară eu nu m-am lăsat bătut.

— Şi eu vreau să-i arăt — adause Persida — că n-are să bată pe fratele meu pentru că e mai mic şi n-are pe nimeni să-l ajute.

— Sărăcuţii mamei! grăi Mara înduioşată. Se iubesc, maică, urmă ea ştergîndu-şi lacrămile; se iubesc unul pe altul ca doi copii săraci.

Maica Aegidia era şi ea înduioşată nu numai pentru că vedea lacrămi de văduvă, ci şi pentru că înţelegea pornirea firească şi bună a copilei, dar mai presus de toate pentru că era salvat numele cel bun al mănăstirii.

— Iată, — zise ea cu linişte sărbătorească, — în loc de a-şi vedea de şcoală, umblă să pescuiască, iar în vremea aceasta copiii se slutesc unul pe altul. Şi cîte sunt nenorocirile ce s-ar mai fi putut întîmpla dacă n-ar fi paza Celui-de-Sus. La noi nu se întîmplă astfel de lucruri!

— Se-nţelege! grăi Rosa, nevasta lui Hansler, cizmarul de peste drum. La noi e regulă! La români însă toate merg una peste alta!

— Aşa e, ziseră alţi cîţiva, în vreme ce iar alţii rîsără.

Lucrul ar fi fost bun şi minunat dacă n-ar fi fost de faţă şi cîţiva români, ai cărora obraji se roşiră, fie de mînie, fie de ruşine.

— Aceasta n-am voit s-o zic, grăi dar maica Aegidia. E şi la români regulă, se vede însă că nu pretutindenea.

— E un păcătos Blăguţă acela, adăogă Maria lui Ciondrea, care nu-l putea suferi pe învăţătorul din Radna.

Mara stetea ca pe spini. Ştia că papistaşii sunt un neam de oameni duşmănoşi şi ţinea mult la Blăguţă, care era vestit cîntăreţ de strană. Îi mai tre-

cea apoi, parcă, şi un fier roşu prin trup cînd vedea cum trec peste pod oameni, ba pînă chiar şi care, fără ca să plătească creiţarii cuveniţi. Călugăriţa nu putea, în sfîrşit, să aibă dreptate.

— Dar fata mea cum a ieşit din mănăstire? zise ea rostind vorbele cam rar. Tot învăţătorul nostru ar fi de vină dacă copiii s-ar fi înecat în Murăş?

Maica Aegidia se sperie şi începu să tremure. Nu era deprinsă cu lumea, în mijlocul căreia se afla, şi o trecură fiori reci cînd se gîndi că oamenii aceştia ar putea să se pornească la ceartă. Îi era ca şi cînd dincolo, pe dealurile de la Radna, s-ar fi pornit o furtună cu puhoi, care în toată clipa putea să fie aici.

— Haide, Sidi, fata mea! grăi dînsa grăbită. Sărută mîna mamei şi vino!

Mara ar fi voit să aibă cel puţin o ulcică pentru ca s-o sfărame în mii de bucăţi.

Auzi vorbă! Să vie cineva, să ieie fata ei, s-o ducă, şi ea să nu poată face nimic, iar peste pod să treacă oameni şi care, să treacă fără creiţari.

— Fata rămîne cu mine! zise ea, deşi numai cam cu jumătate de gură.

— Nu, mamă! grăi Persida, care ar fi intrat în pămînt de ruşine dacă nu s-ar fi putut întoarce chiar acum înapoi. Ce-ar fi zis celelalte fete? Eu — urmă ea — trebuie să mă întorc la lecţiune!

Maica Aegidia era cea mai fericită dintre călugăriţele de pe ţărmul stîng al rîului.

— Aşa este, grăi dînsa. Te rog — adăugă apoi întorcîndu-se spre Mara — vino şi d-ta cu noi.

Patru care încărcate cu sare cotiră deodată spre pod, ca să treacă spre Radna, iar alte două veneau pe pod spre Lipova.

— Acum nu pot! răspunse Mara şi o porni răpede spre pod, ca să-şi adune creiţarii, în vreme ce maica Aegidia plecă cu Persida spre mănăstire, iar Trică se luă după mumă-sa printre lumea ce se risipea.

III

FURTUNA CEA MARE

Nu-i nimic mai iute decît gîndul, iar vorba poartă gîndul dintr-un om în altul.

Peste jumătate de ceas toată Radna şi toată Lipova ştia cum s-au petrecut lucrurile pe ţărmul Murăşului, ba ştia chiar mai mult. Era lucru nemaipomenit! O adevărată răzmeriţă!

Călugăriţa aceea a zis că românii sunt nişte nemernici! Ba nemernic e Blăguţă, care trebuie să fie alungat cu ruşine de la Radna. Ba nemernice sunt călugăriţele, care nu ştiu să păzească fetele pe care părinţii le lasă în grija lor. Ba o nemernică e Mara, care şi-a vîndut fata. Ştia călugăriţa cu ce drept nu i-o lasă, ci o duce înapoi!

Aşa se vorbea la Lipova şi la Radna, şi nu se vorbea domol şi cu bună chibzuinţă, ci cu patimă, ca om pe om să se-ntărîte.

Dintr-un lucru de nimic se-nvrăjbiseră fără de veste cîteva mii de oameni, care trăiau mai nainte în bună înţelegere, iar ziua următoare vrajba s-a lăţit, fiindcă era tîrg la Radna, şi s-a-nrăit, fiindcă pornirea pătimaşă trece crescînd din om în om.

Cel mai amărît dintre toţi amăriţii era însă Blăguţă, nenorocitul pescuitor. Avea şi el duşmani, pizmuitori, avea, ca toţi oamenii, răuvoitori, care se bucurau de-ncurcătura în care-l vedeau. Avea însă şi prieteni şi binevoitori, care-l mustrau că li-a mai făcut-o şi asta. Se certa satul asupra lui, şi el nu mai ştia ce să facă.

Şi toate aceste pentru copiii Marei, de care toţi în atîte şi atîte rînduri se-mpedecaseră.

Om era şi el; trebuia să-şi verse focul asupra cuiva: l-a dat afară din şcoală pe Trică, fiindcă era leneş, neascultător, hărţăgos şi strică şi pe ceilalţi copii.

Trică nu plîngea, ci stătea drept, cu capul ridicat şi cu mîinile lăsate-n jos, apoi, plecat de la şcoală,

trecea cu pas domol uitîndu-se drept înainte spre pod.

— Săracul mamei! zise Mara plîngînd la capul podului.

Ce putea dînsa să-i facă? cum putea să-l ajute? Cerul îi se surpa amîndurora, parcă, în cap; dar cine asculta plîngerea ei?

— Lasă, dragul mamei — grăi dînsa în cele din urmă, îndîrjită — căci am eu să te dau la o altă şcoală mai bună! Am să te scot om, om de carte, om de frunte, ca să nu mai fii ca tatăl tău şi ca mama ta, ci să stea ei şi copiii lor în faţa ta cum noi stăm în faţa lor! Eu pot, eu am, urmă ea avîntată; mi-a dat Dumnezeu şi are să-mi mai deie, fiindcă el nu face deosebire între oameni!

Faţa lui Trică se însenină. Nu prea înţelegea, ce-i drept, vorbele mumei sale, dar ştia că are să meargă la altă şcoală, că nu el, ci Costi Balcovici are să rămîie în cele din urmă de ruşine.

Chiar acum însă Mara nu putea să-l ducă la şcoală. Era hotărîtă să-l ducă la Arad, fie mîne, fie poimîne, cît mai curînd, îndată ce-şi va fi făcut vreun rost pentru creiţarii de pod. Deocamdată treceau oameni şi care fiindcă era tîrg la Lipova: n-avea Mara timp nici măcar să se gîndească.

Peste noapte trecea de tot puţină lume de la Radna la Lipova ori înapoi. Serile dar Mara lăsa podul în grija lui Gheorghe, un văr al ei, căruia îi dădea bilete pentru cîte doi şi pentru cîte zece creiţari, ca să aibă un fel de socoteală cu el. Tot putea însă Gheorghe s-o înşele, şi de aceea niciodată ea nu l-a lăsat şi peste zi să adune creiţarii. Atît era acum de hotărîtă să plece mîne la Arad, încît îşi călcă pe inimă şi vorbi cu Gheorghe ca să rămîie în lipsa ei la pod.

Seara apoi, după ce rămase singură şi-şi făcu socoteala, ea stete foarte mult pe gînduri.

Era mare lucrul pe care voia să-l facă, mare şi greu. Nu-i vorba, cîştigul podului ar fi fost destul de mare ca să plătească pentru Persida şi să-i mai

rămînă şi pentru cheltuielile ce voia să-şi facă cu Trică. Ba mai şi rămînea ceva pe deasupra.

Ea a luat însă arînda podului din banii Persidei: cum putea să-i facă parte şi lui Trică? Îşi nedreptăţea fata!

Nu-i vorba, ar fi putut să ia arînda în socoteala amîndurora... dar era atît de greu. Cum să dea dînsa atît amar de bani pentru un lucru care nu se vede?

Doamne, cîţi oameni sunt cu multă ştiinţă de carte care trăiesc ca vai de capul lor, luptîndu-se cu nevoile vieţii şi nebăgaţi în seamă, ba poate chiar despreţuiţi de alţii care nu ştiu carte, dar au bani?! În zadar! mai presus de bani nu e nimic decît sănătatea şi voia bună. Cum să dai banul pe care-l ai în mîna ta, cînd nu capeţi pentru el ceva hotărît, pipăit, neîndoios, ci numai o părere, o nădejde, un gînd, care poate să te înveselească acum, dar nu ştii dacă se va împlini ori nu?

— Ferit-a Dumnezeu! grăi dînsa hotărîtă. Ce-i în mînă nu-i minciună.

Nu! ea nu putea să se lepede de visul ei.

Ziua următoare n-a plecat dar la Arad, ci l-a îmbrăcat pe Trică mai curăţel şi l-a dus, peste Mureş, la Bocioacă.

Ştia băiatul destulă carte ca să fie ucenic de cojocărie, şi mai învăţa şi de aici înainte duminecile şi zilele de sărbători.

Nu era însă bine aleasă nici ziua, nici casa.

Ce-i drept, Bocioacă, el însuşi om aşezat şi scurt la vorbă, l-ar fi primit bucuros pe Trică, ai căruia ochi îi plăceau, precum zicea el. Îi părea băiatul sănătos, deştept, aşezat şi sprinten. Nevasta lui Bocioacă era însă fată de popă; cum ar fi putut ea să sufăre în casa ei, chiar acum, după cele petrecute, pe băiatul Marei, care, nespălat, nepeptănat, nu putea să fie decît un obraznic?

— O, Doamne! grăi Mara cînd Bocioacă îi spuse cu mare încungiur că nu poate să-i primească băiatul ucenic. O, Doamne! zise iar şi nu mai putea să zică nimic.

Iar li se surpa cerul, parcă, amîndurora în cap, şi Trică iar stătea drept, cu capul ridicat şi cu mînile lăsate în jos.

Care va să zică nici măcar ucenic de cojocărie nu mai putea să fie băiatul acesta sărac!

Şi toate aceste din vina Persidei! Nu! Persida nu putea să fie vinovată. Vinovată era numai maica Aegidia, călugăriţa cea papistăşească! Nu! nu! Dumnezeu a voit aşa, pentru ca s-o întoarcă iar la gîndul cel bun.

— Haide, dragul mamii, îi zise ea băiatului; am să te dau, tot am să te dau, tocmai de aceea am să te dau să înveţi carte!

Era în gîndul ei hotărîtă să n-o mai lase nici pe pe Persida la călugăriţe. Nu se mai putea împăca cu gîndul că lumea zicea că şi-a vîndut copila, c-a înstrăinat-o, c-a lăpădat-o.

Da! urît, nesuferit era gîndul acesta! Dar ce făcea apoi cu fata? unde o ducea? cum o ţinea? ce rost îi făcea?

Mergînd cu Trică spre mînăstire, Mara era din ce în ce mai muiată.

Ce ar fi fost adecă dacă, după atîte nenorociri, maica Aegidia s-ar fi învoit să ţie pe Persida şi fără de plată, ca să rămînă cei 6 florini pentru Trică? Avea atîta slăbiciune pentru copilă, şi unde mănîncă o sută, mai poate să mănînce şi încă unul, unde se adăpostesc o sută, mai e loc şi pentru o biată de fată săracă.

Era tare muiată Mara cînd a intrat în mînăstire, însă mai muiată încă era maica Aegidia cînd a văzut ochii cei plînşi ai văduvei, de care se despărţise în împregiurări atît de grele şi de care se temea oarecum.

— Am să-i vorbesc maichii priorităţei, zise ea strîmtorată. Persida e o copilă cu porniri sălbatice, dar bune, foarte bune. O iubeşte şi maica priorita.

„Am să-i vorbesc“ avea pentru Mara înţelesul „lucru e făcut“.

— Apoi — urmă călugăriţa — am să-ţi dau şi o scrisoare către părintele guardian de la mănăstirea din Arad a minoriţilor. Ţin şi părinţii copii săraci,

care umblă din mînăstire la şcoală. Au, dacă îi scriu eu părintelui guardian, să-l primească şi pe el.

Mara era foarte fericită şi foarte grăbită, ca nu cumva să-şi schimbe din nou gîndul.

Plecînd de la maica Aegidia cu scrisoarea, ea a alergat să-şi caute căruţă, ca să nu mai peardă şi ziua de mîne, căci îi era foarte greu să-l ştie pe Gheorghe adunînd creiţari la pod.

Pe la amiazăzi era la Arad.

Îşi pusese-n gînd să meargă fără întîrziere la părintele guardian; acum însă parcă-i venea greu s-o facă şi ţinea să se mai gîndească.

Îl vedea pe Trică şcolar harnic; îl vedea ieşit din şcoli; îl vedea domn mare, om cu casa lui, cu masa lui, cu rostul lui. Iară ea era tot Mara cea veche.

— Nu! nu! — zise ea — nu-mi înstrăinez eu copilul meu, căci acesta e singurul pe care-l am.

Erau şi-n Arad cojocari, mai şi mai decît Bocioacă de la Lipova. Ea se duse cu Trică la Steva Claici, sîrbul cel bogat, care lucra iarna cu douăsprezece, iar vara cu opt calfe şi era vestit în piaţa Aradului pentru cojoacele lui frumos împodobite.

În zadar! îi fusese ursit lui Trică să fie cojocar ca Bocioacă, starostele cojocarilor din Lipova, dar mai bogat încă, fiindcă avea Mara şi aduna mereu.

IV

PRIMĂVARĂ

Omul vede cu ochii, aude cu urechile, dă cu socoteală şi te scoate în cele din urmă cum eşti, orişicît de mult te-ai sili să-i pari altfel.

Degeaba se mai plîngea deci Mara c-a rămas văduvă cu doi copii, sărăcuţii de ei.

Copiii, aşa săraci cum rămăseseră, creşteau cum creşte răchita-n prundişul apătos, iară muma lor întinerea, parcă, adunînd creiţarii la capul podului.

Nu-i vorba, tot Mara cea veche era, tot soioasă, tot nepeptănată, şi nici că i-ar fi şezut bine altfel. Vorbea însă mai apăsat, se certa mai puţin, călca mai rar şi se ţinea mai drept decît odinioară. Se simte omul care are şi-l vezi cît de colo pe cel ce se simte.

Şi dacă n-ar fi alta, e în lumea aceasta şi bine, şi rău. Cîtă vreme se află în largul lui, omul nu-şi prea bate capul cu alţii; cînd te afli însă în strîmtorare, te uiţi bine împregiurul tău, ca să vezi dacă nu cumva e prin apropiere cineva care poate să te scape.

Au simţit-o cei strîmtoraţi pe Mara că ar putea, dac-ar voi, să le vie într-un ajutor, aşa, cu o sută, cu două, fie ca să-şi cumpere o pereche de boi, fie ca să-şi dreagă casa, fie ca să împlinească preţul unei vii ori al unui pămînt scos în vînzare. Pînă la toamnă, cu camătă bună, se înţelege.

— N-am, zicea Mara. De unde aş putea să am eu?

Şi asta i-ar fi şi rămas vorba dacă n-ar fi fost la mijloc şi camăta.

Chiar mică fie, dar tot e ceva.

— Uite! Am ceva — grăia dînsa — nu atîta cît ceri, dar ştiu pe cineva care are: să iei jumătate de la mine şi altă jumătate de la dînsul.

Acel cineva era domnul Anton Hubăr, economul orăşenesc de la Lipova, prieten bun al tuturor beamterilor[1], al preotului nemţesc de la Lipova şi al maichii Aegidiei.

Hubăr era măcelar, dar nu mai ştia ce se petrece în măcelărie. Asta era treaba nevestei şi a feciorului său Naţl, un băiat încă tînăr, dar deştept şi harnic, care purta gospodăria cu două calfe. Hubăr el însuşi petrecea toată ziua la casa oraşului, la cazino ori

[1] *Beamter* — funcţionar (germ.).

jucînd cărți cu popa și cu directorul de la Steueramt[1], d. Liubicek.

Ca femeie cu minte, Mara știa că n-are niciodată să-și peardă banii dacă face tovărășie cu Hubăr. Cîștiga, ce-i drept, mai puțin; dar de asta n-o durea pe dînsa capul, fiindcă tot mai pișca cîte ceva, pentru osteneală, cînd datornicul făcea plățile, și, lucru de căpetenie, nu se temea că Hubăr îi va urca arînda podului.

Creșteau dar și ciorapii deodată cu copiii.

Tu, Doamne! cum cresc toate în lumea aceasta. Era ca ieri cînd l-a dat pe Trică ucenic pe patru ani și se și pomeni cu el calfă, un băietan de cincisprezece ani, cam deșirat, dar înalt ca un grenadir, cam motolog, dar cu vîrtute. Păcat numai că trecea și acuma săptămîna fără ca el să se spele și să se peptene: aceasta nu se face, așa știa el, decît duminecile și zilele de sărbători împărătești, după prînz, ba chiar și atunci numai dacă nu e timpul ca să se scalde în Mureș.

Persida, sărmana, se speria cînd îl vedea așa, din Paști în Crăciun.

Se obicinuise atît de rău acolo, în mînăstire, ca toate să fie curate în preajma vederii ei, încît o apuca un fel de boală cînd venea de sărbători pe acasă și trei zile depline rînduia mereu și curățea pînă și prin podul casei.

Păcatul acesta căzuse pe dînsa mai ales fiindcă în mînăstire nu mai stetea cu celelalte fete, ci cu maica Aegidia, pe care o apucau durerile de cap cînd vedea praf pe masă, ori cînd un scaun nu stetea tocmai la locul lui.

Mara era, cît stetea fata ei acasă, mereu cu ochii umezi, ea singură nu știa de ce.

Prea i se făcuse fata fată, și nu mai știa ce să facă cu dînsa. Înaltă, lată-n umeri, plină, rotundă și cu toate aceste subțirică s-o frîngi din mijloc; iar fața ei ca luna plină, curată ca floarea de cireș și albă

---

[1] *Steueramt* — percepție, agenție fiscală (germ.).

de o albeață prin care numai din cînd în cînd străbate abia văzut un fel de rumeneală.

Nu! asta nu putea să rămîie așa. Știa Mara că vine frumusețea și se trece, și-i venea să geamă de durere și-ar fi vrut s-o poată fermeca, pentru ca așa să rămîie pe veci înmărmurită, ca vecinic oamenii, văzînd-o, să strige cuprinși de mirare: „A fost odată o Mară și aceasta e fata ei: copii ca dînsa nimeni n-a mai avut!"

Și totuși voia s-o țină ascunsă și tresărea adeseori cuprinsă de gîndul că are să i-o răpească cineva, s-o ieie, s-o ducă, s-o înstrăineze, s-o facă muiere.

În zadar! Nici că se putea altfel: ăsta i-e rostul în lume.

Și iarăși altă groază o cuprindea, și sărea noptile speriată din somn, ca să alerge peste Mureș și să-și aducă fata acasă.

Auzise atîte povești despre fete frumoase adimenite de călugărițe, că să ieie vălul și să rămîie viața lor toată între zidurile ce atîtea taine ascund. Iară Persida iubea pe maica Aegidia, Persida se simțea bine în mînăstire, Persida se simțea nenorocită cînd venea la casa ei cea săracă.

Sărmana mamă!

Cum să țină ea la casa ei asemenea fată?

Cît a ținut postul Paștilor, Mara a rînduit mereu, a curățit, a văruit și răsvăruit, și-a dres casa, și-a îngrădit din nou curtea, și-a cumpărat mai întîi masă, apoi și scaune, apoi și două paturi nouă, un dulap, ba pînă chiar și trei icoane. Îi sîngera inima cînd i se storceau banii adunați cu multă grijă pentru aceste nimicuri, de care dînsa nu simțea nici o trebuință; dar băiatul ei se făcuse calfă și-l aștepta ca să petreacă Paștile cu sora lui și cu muma lui; își aștepta copiii, care nu mai erau săraci ca odinioară, și ținea ca Persida să se simtă bine acasă.

Sărmana mamă!

Pe cînd ea se pregătea cu neastîmpăr să-și primească copiii, neastîmpărul vieții cuprinsese pe fiica ei.

La colț de uliță, peste drum de mînăstire, era măcelăria lui Hubăr.

Hubăroaie, o femeie scurtă și cam groasă, ședea, ca de obicei, pe un scaun din fundul măcelăriei, iară feciorul ei, Hubărnațl, tăia carnea și-o cîntărea, apoi lua banii și îi dădea mumei sale, care ținea casa.

După ce cumpărătorii se răreau, Hubărnațl făcea rînduială, strîngea fărămăturile cu măturișca, apoi, dacă timpul era frumos, ieșea în fața măcelăriei, ca să vadă mai bine lumea.

Deși măcelar, Hubărnațl era, așa, la înfățișare, om plăpînd, parcă mai mult fată decît fecior. Om de vreo douăzeci și unu de ani, cu mustață puțină, cu obrajii rumeni, cu șorțul curat, oarecum rușinos, el semăna mai mult a cofetar decît a măcelar. Ai fi crezut că nu e în stare să frîngă gîtul unei vrăbii.

Așa și era în adevăr.

Lovea cu toporul în fruntea boului și înfigea cuțitul drept în inimă fiindcă asta îi era meseria. Nu era însă în stare să rostească o vorbă aspră și se-nduioșa pînă la lacrămi cînd vedea pe mumă-sa mîhnită.

Așa și l-a crescut Hubăroaie, care atîta copil, atîta om avea în lumea aceasta.

Șvăboaică de la Buda, ea se măritase foarte tînără după Hubăr, un vienez harnic și chefliu, dar cam iute la fire, și puțin în urmă veniseră aici, unde nu aveau pe nimeni. Lucrînd cu zestrea ei, Hubăr a agonisit în cîțiva ani, mai ales în timpul revoluțiunii de la 1848, o frumoasă avere. Încă mai bine li-a mers apoi după revoluțiune, cînd Hubăr a ajuns, ca neamț din Viena, la mare cinste și casa lor era pusă în rîndul celor de frunte. Dar tocmai aceasta era nenorocirea Hubăroaiei: rămăsese la măcelărie ea singură cu calfele, iară bărbatul și-l vedea aproape numai zilele de sărbători, cînd poftea beamteri la masă. Astfel mîngîierea ei era Natl, care a crescut lîngă mumă-sa mereu mîhnită și încă de copil simțise că nu merg lucrurile bine în casa lor.

Și dacă n-ar fi fost asta, el nici c-ar fi ajuns măcelar.

Îl dăduse tatăl său la gimnaziul din Timişoara, unde patru ani de zile, cît a stat, a fost mereu între cei dintîi. Anul al cincilea, însă, după vacanţa de Paşti, nu s-a mai întors, ci a rămas acasă, lîngă mama lui, la măcelărie. S-a şi făcut măcelar, însă firea nu i s-a înăsprit, şi cînd ieşea cu şorţul lui curat în colţul străzii, îţi venea să zici că nu e al lui şorţul, ci l-a pus numai aşa, de încercare.

Ani de zile de-a rîndul a stat el aici fără ca să fi văzut pe cineva la vreuna din ferestrile de peste drum. Şi jos, şi sus, ferestrile acelea erau date în alb, ca să nu se vadă prin ele, şi nu se deschideau niciodată. Acolo dar el nu se uita, fiindcă ştia că n-are ce să vadă.

Zidirea mînăstirii se sfîrşea însă în faţa măcelăriei, iar mai departe-nspre stînga era grădina mînăstirii, împrejmuită, cu un înalt zid de piatră. Ferestrile despre grădină se deschideau, ba mai ales acum, primăvara, steteau aproape toată ziua deschise. Naţl nu vedea, ce-i drept, de la măcelărie acele ferestri, dar putea să le vadă dacă trecea spre stînga, în faţa grădinii.

Într-una din zile, ferestrile fiind deschise şi izbînd o dată vîntul în ele, una, tocmai cea de la iatacul din colţ, unde stetea maica Aegidia cu Persida, s-a sfărîmat.

Naţl s-a dus să vadă şi a văzut — nu fărămăturile de geam, ci o fată, care îi părea grozav de frumoasă.

Nu-i vorba, n-avea nevoie să şi fie pentru ca să-i pară frumoasă. Ceea ce se iveşte la fereastra unei mănăstiri de călugăriţe are totdeauna ceva tainic şi plin de farmec. Acolo, chiar bătrînă fiind, femeia pare tînără, chiar urîtă, pare frumoasă; iară lucrurile sunt cum ele ne par.

Din întîmplare, însă, Persida, care alergase şi ea să vadă ce s-a întîmplat, era chiar mai tînără, mai frumoasă şi mai plină de farmec decît cum Naţl era-n stare să şi-o închipuiască.

El rămase uimit, cu inima încleştată şi cu ochii oarecum împăingeniţi.

Îi era parcă s-a rupt, s-a frînt, s-a surpat deodată ceva şi o mare nenorocire a căzut pe capul lui.

Persida sta neajutorată în fața geamurilor sparte și nici nu-l băga-n seamă, cînd veni maica Aegidia, ca să vadă paguba.

Femeie mai așezată și mai cuminte, ba chiar călugăriță, maica Aegidia tresări cînd văzu, peste drum, pe Natl, băiatul Hubăroaiei, stînd cu ochii țintă la fereastră. Îl știa de copil mic, îl socotise totdeauna cel mai bun băiat, și mintea i se oprea în loc văzîndu-l atît de îndrăzneț.

— Sidi! grăi dînsa mîhnită și apucă fata de braț, ca s-o dea din vederea tînărului.

Rău a făcut, căci acum se opriră și ochii Persidei asupra tînărului cu șorț curat, cu obrajii rumeni și cu mustața mică, acum își dete și ea seamă de ce stă acel tînăr acolo.

Obrajii ei se umplură de sînge, și îi era parcă o săgetase ceva prin inimă.

Atît a fost, nu mai mult, și ea nu mai putea să fie ceea ce fusese.

Taine mari și nepătrunse de mintea omenească!

Atît a fost numai, și gîndul copilei era mereu la fereastra cea spartă, la frumusețea zilei de primăvară, la omul ce stătuse acolo, peste drum, cu ochii uimiți și cu răsuflarea, parcă, oprită. Se temea să mai intre în casă, tremura cînd se apropia de fereastră, suspina greu cînd se uita și nu-l mai vedea acolo, și totuși nu mai avea astîmpăr, nu mai găsea loc de repaos, își făcea mereu de lucru în casă.

Nu i-a făcut și nu-i făcea, nu i-a zis și nu-i zicea nimeni nimic, nu știa nimic, nimic nu gîndea și totuși, așa, ca din senin, se zbătea copila ca și cînd ar voi să scape, să fugă și să se ascundă în fundul lumii.

Iar două zile în urmă, cînd iar l-a văzut acolo peste drum, ea a rămas nemișcată și cu ochii țintă la el. Era parcă perdută, căzută într-un fel de leșin.

Oamenii treceau de-a lungul uliței, și dacă el nu și-ar fi tras seamă, ea ar fi stat mereu acolo, în fața lui. El însă iar s-a întors în fața ferestrelor care nu se deschid niciodată.

Nu se deschid, dar se pot deschide. Da! da! nu e voie, dar cu putință este!

„Dacă voiesc, pot — grăi dînsa — și puțin îmi pasă."

Ce era adecă? îi face vreun rău cuiva?! păcătuia dacă deschidea fereastra?

„Ca el să știe?" grăi dînsa, apoi se duse cu pași hotăriți, deschise fereastra din fața măcelăriei și rămase dreaptă, înaltă și cu fața deschisă în ea.

Pe Natl, care stătea în ușa măcelăriei, cuprins de neastîmpăr, îl trecură fiorii.

El ridică fără de voie mîna stîngă la gură și îi făcu semn să închidă fereastra, căci vedea lumea.

Îi era frică de femeia ce stătea acolo sus în fereastră.

Nu era păcat, nici un rău nu i-a făcut Persida nimănui, și totuși ea se simțea umilită, nu mai putea să privească în ochii maichii Aegidiei și nu se mai ducea, nu mai voia să se ducă la fereastră.

Îi era parcă o apucase un fel de nebunie, care a trecut.

Da! a fost o nemaipomenită ștrengărie, de care îi era rușine, și mult ar fi dat ca nici el să nu fi băgat de seamă cînd ea a deschis fereastra.

Dar, la urma urmelor, de ce a și deschis-o? Numai și numai ca să-i arate că puțin îi pasă de dînsul, că poate, dacă vrea, s-o deschidă numai și numai ca să rîdă de dînsul.

Ar fi voit să i-o scrie aceasta pe o bucată de hîrtie și să-i arunce hîrtia cînd îl va mai vedea stînd ca un smintit în fața ferestrii.

Dar îi era rușine.

Era nesuferită viața aici în mînăstirea aceasta, unde dînsa era atît de singură, și inima i se bătea mai iute și mai tare decît de obicei cînd se gîndea că peste cîteva zile va ieși și va sta iar acasă, cu fratele ei, cu Trică al ei, care acum nu mai era ucenic, ci calfă, un adevărat flăcău, cu care poți vorbi.

S-a și bucurat Persida de simbăta Floriilor, cînd Trică a venit s-o ia și s-o ducă acasă.

Ce om se făcuse! Era tuns abia acum și îmbrăcat în haine nouă-nouțe, din creștet pînă în călcîie toate nouă. Nu-i vorba, hainele îi erau cam largi și mînecile

surtucului ajungeau pînă la degete, dar nimic nu era din tîrgul de vechituri, ca mai nainte.

Deşi îmbrăcat însă în haine nouă, Trică se simţea foarte strîmtorat în faţa surorii sale, care era şi mai mare, şi mai frumoasă, şi mai nu ştiu cum decît Milena lui Claici, cea logodită acum cu un teolog.

N-o văzuse de un an pe soră-sa şi acum parcă nu îndrăznea s-o mai ia drept soră a lui.

— Trică dragă! îi zise ea, întinzîndu-i mîna.

— Da — grăi dînsul turburat — am venit să mergem acasă... şi nu ştia să-i sărute ori nu mîna, nu putea să-i zică „tu", îi era greu să meargă, după ce ieşiră la uliţă, alăturea cu dînsa, ci rămase un pas în urmă.

Erau, spre pod, două drumuri: unul la stînga, iar cellalt la dreapta.

Persida ştia că e mai scurt cel de la stînga, dar nu stete decît o clipă pe gînduri, apoi, fără de voie, apucă la dreapta, spre măcelărie.

O nouă strengărie!

Tocmai în faţa măcelăriei Persida trecu uliţa ca să apuce colţul, şi acum i se împăingeniră ei ochii, şi iar îi era ca şi cînd un fel de leşin ar cuprinde-o. Îi era ruşine, grozav de ruşine, şi îşi vedea, parcă, obrajii roşiţi de năvala sîngelui.

Naţl sfărîma tocmai cu barda încheietura de la un genunche, şi cînd Persida se ivi peste drum şi apucă spre măcelărie, el rămase cu privirea perdută şi barda îi tremura în mînă. Hubăroaie se ridică din jeţ şi înaintă pînă în uşă; servitoarea, care ţinea coşul ca să i se dea carnea, se uita şi ea mirată, iar dincolo, peste drum, la cellalt colţ, se oprise un bătrîn şi stătea cu gura căscată.

Persida trecea ca prin văpaie mistuitoare, iară Trică venea doi paşi în urma ei domol şi cu capul ridicat.

— Trică — grăi dînsa după ce trecu de măcelărie— vino mai iute, nu mă lăsa singură!

— Frumoasă e, şerpoaica! grăi Hubăroaie. A cui să fie oare? Mi-e ca şi cînd aş mai fi văzut-o undeva.

Natl dete din umeri! El ştia, ce-i drept, unde a mai văzut-o, dar nu ştia a cui este.

— E de dincolo, din mînăstire, răspunse servitoarea; o vei fi văzut la fereastră.

Obrajii lui Natl, şi altfel rumeni, se făcură roşii ca bujorul.

— Nu, zise Hubăroaie; ferestrele nu se deschid.

— Ai văzut? întrebă d-l Bereki, bătrînul din cellalt colţ, care acum trecuse uliţa şi stetea în uşa măcelăriei.

— A cui e?

— Se poate să mai întrebi? e leită muma ei!

— Aşa e! Da, e fata Marei, grăi Hubăroaie mai întîi mirată, apoi dezamăgită.

„Păcat"! îi venea să mai zică, dar n-a rostit vorba. Era oarecum înduioşată de gîndul că e mare nenorocire să fii atît de fragedă, atît de frumoasă şi să ai mamă pe Mara, precupeaţă şi podăriţă.

Cu totul altfel se înfăţişau lucrurile în gîndul feciorului.

Era şi el mai întîi mirat, în urmă însă îi venea să ridice barda şi să arunce în lună cu ea, apoi să lase măcelăria în grija mumei sale, să alerge după fata Marei şi să sfărame capul celui ce ar îndrăzni să se apropie de dînsa.

N-avea nevoie, deoarece Persida nu era singură, şi băiatul, care acum mergea alăturea cu dînsa, vedea foarte bine şi ştia, la nevoie, şi el să sfărame capete.

Un lucru era pe care nu putea Trică să-l înţeleagă: că femeile pe lîngă care treceau, toate, pînă chiar şi fetiţele mici se uitau cordiş, cu coada ochiului, la sora lui şi apoi îşi mai şi întorceau capetele.

O înţelegea însă aceasta mama lui, care ardea de nerăbdare să meargă ca mîne cu fata ei la biserică, iar după-amează să dea o raită pe la Lipova, ba îi venise odată chiar gîndul de a-l însoţi pe Trică la Arad, ca să stea o zi, două la casa lui Claici.

De! e greu să ai fată mare, mai ales cînd trebuie să stai toată ziua la pod, ca să aduni creiţari pentru ea. Fetele vreau să fie purtate prin lume, ca oamenii să le vadă şi să le ducă vestea, să umble mereu, ca să-şi

întîlnească norocul. Şi parcă ştia Mara că aici, unde a crescut şi unde toată lumea o ştia de mică, fata ei n-o să-şi poată găsi norocul.

Dar a venit fata acasă, şi acum mama nu mai ştia cum să se gîndească.

Lucrurile nu erau deloc cum ea şi le închipuise.

Se bucura Persida c-a venit acasă şi era voioasă, dar nu vedea schimbările ce se făcuseră în casă şi prin pregiurul casei.

Degeaba au fost cheltuielile, degeaba osteneala şi neliniştea, căci Persida ar fi văzut poate gardurile huluite şi gunoiul prin curte, dar nu se uita nici la curtea cea curată şi bine îngrădită, nici la pereţii de curînd văruiţi. Ba după ce a intrat şi a văzut lucrurile cumpărate cu atît amar de bani numai de dragul ei, ea a strîmbat oarecum din nas, ca şi cînd puţin i-ar fi păsut.

Mai rău a strîmbat însă cînd Mara i-a vorbit de biserică.

— O, Doamne — zise ea — dar ce să mai facem şi la biserică?!

Marei îi trecu, parcă, un sloi de gheaţă prin inimă.

În mintea ei dumineca şi sărbătoarea erau zile în care omul merge la biserică. Mai ales acum, de cînd cu lumea nemţească, era lucru nestrămutat că coşurile se adună, piaţa se deşertează şi dughenele se închid îndată ce clopotele sună de intrare. Iar pe cînd sună de a treia oară, bolnav pe moarte ar trebui să fii ca să lipseşti de la biserică.

Nu-i vorba, s-a dus şi Persida; era însă oarecum dusă cu gîndul şi strîmtorată ca străinul între străini şi tot ca nişte străini se uitau şi alţii la dînsa, încît Marei iar îi trecea sloiul de gheaţă prin inimă şi nu-i mai priia bucuria.

Se înşela, cu toate aceste, făcîndu-şi gîndul nesuferit, că i-au momit călugăriţele fata.

Îi era frică Persidei de oameni. Vedea, ba simţea, oarecum chiar şi pe nevăzute,că toţi se uită cu ochii bine deschişi la dînsa, că toţi o judecă, şi inima i se încleşta, ca şi cînd tot în faţa măcelăriei lui Hubăr s-ar afla. Îi era ruşine ca şi cînd toţi ar putea să afle

din fața ei cele petrecute, se temea de ceva neștiut și nu știa cum să calce, cum să-și țină trupul, cum să-și poarte capul și ce să facă cu mîinile ei.

S-a dus, cu toate aceste, și după-amează la Lipova, s-a dus cum merge omul osîndit să-și ia pedeapsa, dar s-a dus rîzînd, fiindcă era crescută de maica Aegidia, care mereu îi zicea: „Să rîzi cînd îți vine să plîngi și să plîngi numai cînd vezi pe alții plîngînd".

Cu inima mereu încleștată și tremurînd la fiecare răspîntie unde putea să se pomenească în fața unui om pe care nu voia să-l întîlnească, ea umbla dreaptă și cu capul ridicat, gata în toată clipa de a înfrunta privirile orișicui.

Era deci obosită cînd s-a întors acasă. Deși atît de mult s-a temut că nu cumva să-l întîlnească, acum era mîhnită că nu l-a întîlnit, ca să treacă dreaptă, cu capul ridicat, nepăsătoare prin fața lui.

Era obosită și i se ura, nu știa ce să mai facă acasă.

Erau Floriile pentru nemți; duminica viitoare urmau Paștile nemților; abia peste două săptămîni aveau să fie Paștile românești: îi era, parcă, groază cînd se gîndea că abia joi după Paști se va întoarce iar în mănăstire. Ce să facă ea pînă atunci aici, unde n-avea ce să facă?

Mara vedea că fata ei n-are ce să facă și se simțea nenorocită că nu știe ce să-i facă. Se ducea cu ea la denii, o ducea și diminețile la biserică, dar degeaba i-a zis sîmbătă să meargă să vază Învierea la Lipova ori la Maria Radna, fiindcă fetei îi plăcea să stea acasă.

Și zilele erau, cu toate aceste, foarte frumoase. Murășul, crescut ca odinioară din topirea zăpezilor, era plin din mal în mal și se tăvălea alene spre șes. Pădurile nu înverziseră încă, dar pruniștile erau în floare, iarba se încheiase, sălciile, răchitele și plopii lăsaseră mițișori, vîntul adia despre munți primăvăratic, răcoros.

— Să mergem să culegem viorele, grăi Trică, pe care nu-l ierta firea să piardă ziua cea frumoasă, mai ales că era lunea Paștilor nemțești.

— Dacă ții... răspunse Persida alene.

Ei plecară la deal spre ruinele de la Şoimoş, locuri lor atît de bine cunoscute.

Era în adevăr frumos. Inima creştea de vederea mugurilor, care începuseră a crăpa, şi sîngele zvîcnea mai iute şi mai tare în adierea vîntului ce trecea peste flori proaspete.

— Ştii ce? grăi deodată Persida. Să trecem la Lipova. Îţi aduci aminte, colo, deasupra viilor, ce frumos era şi cîtă mulţime de viorele!

Era, nu-i vorba, mai frumos aici; dar frumos era şi acolo; pretutindenea era frumos şi bine.

— Dacă vrei! răspunse dar Trică.

Apoi se întoarseră la vale, trecură Murăşul, fără ca să-şi mai pună viaţa în joc şi fără ca să plătească creiţarii, şi o luară spre Sărărie, ca să iasă deasupra Lipovei.

— Să trecem prin oraş — grăi Persida — că e mai aproape.

Nu era mai aproape, dar, la urma urmelor, şi prin oraş tot acolo ieşeau.

Sărmana copilă!

A trecut cu inima încleştată prin oraş şi era deznădăjduită cînd s-a văzut la cele din urmă case. Ar fi vrut acum să spună că rău au ales drumul şi să se întoarcă iar prin oraş, ca să apuce drumul pe la Sărărie. Asta însă nu mergea.

— De — zise ea după ce sosiră între vii — tot e mai frumos la Şoimoş!

— Ştiu eu că e mai frumos! îi răspunse Trică, pe care inima îl trăgea acolo unde a petrecut atîte zile de copilărie.

Da! însă deasupra viilor mai erau şi alţii, care veniseră să caute flori şi să vadă de acolo din deal Murăşul şi lumea cea mare şi largă. Persida începu să urce mai cu vîrtute.

A urcat, a căutat şi-a adunat flori, apoi s-a întors iar prin oraş la pod, obosită, frîntă.

Hubărnaţl se întorcea şi el obosit frînt de la Radna, unde e atît de frumos acum primăvara.

Dacă n-ar fi fost pe pod, el ar fi apucat fie la dreapta, fie la stînga: aici însă nu-i rămînea decît să meargă

înainte, drept în flacăra cea mare ce se ivi fără de veste în calea lui. Era greu afară din cale! Cum să treacă? cum să calce? cum să-şi ţie mînile? cum să se uite la ea? să-şi ridice pălăria ori să facă ca şi cînd n-ar cunoaşte-o?

Persida tresări cînd îl zări, îşi îndreptă trupul şi îşi ridică capul. Nu mai era obosită: îi venea să zboare de uşoară ce se simţea; era ca beată de gîndul c-a fost şi el la Radna — să caute flori de primăvară. Trecînd pe lîngă dînsa, el se uită zîmbind şi cu faţa deschisă, ca la nişte vechi şi buni prieteni, la Persida şi la fratele ei, apoi îşi ridică pălăria şi salută ca un băiat bine-crescut, încît Persida, aşa înţepată cum era, trebui şi ea să dea din cap.

— Cine e acesta? o întrebă Trică cu glasul cam înfundat.

— Cine să fie? răspunse ea. Hubărnaţl.

— De unde te cunoaşte?

— Nu mă cunoaşte, dar cunoaşte pe mama!

Trică se uită înapoi.

— Aşa-i! zise el. Ăsta e Hubărnaţl.

Mara se simţise şi ea foarte măgulită cînd Hubărnaţl a salutat-o, în două rînduri, la dus şi la întors, mai altfel decît de obicei. Măgulită se simţea dar şi acum, cînd văzu din capul podului cît de frumos a ridicat feciorul lui Hubăr pălăria în faţa copiilor ei.

N-avea, cu toate aceste, cuvinte de a se bucura, fiindcă seara Persida era foarte neastîmpărată, nu-şi mai putea găsi locul şi a rămas în cele din urmă dusă pe gînduri.

Avea în sufletul ei ceva ce nu putea să spună nimănui, iar aceasta nu pentru că s-ar fi sfiit, ci pentru că nu ştia nici dînsa ce are. Se temea ea însăşi de sine, simţea c-o apucă din cînd în cînd o pornire năvalnică şi-i vine să se ducă, ea singură nu ştia unde, şi să facă, ea singură nu ştia ce. Mii şi mii de primejdii, nenorociri peste nenorociri, zbuciumări peste zbuciumări, o viaţă plină de nevoi şi de dureri: le presimţea, le vedea, le ştia parcă pe toate cum vin.

— O, Doamne — zise ea cuprinsă de duioşie — ce bine e la mînăstire! Ce fericite sunt maicile!

Mara se cutremură în toată firea ei.

— Îți place ție fiindcă te-ai obicinuit cu maicile, răspunse ea. O să vezi, însă, că e bine și afară din mînăstire.

Mai mult n-a zis Mara, dar acuma era hotărîtă să-și ducă fata la Arad, neapărat s-o ducă și s-o ție cît de mult acolo, ca să se obicinuiască cu lumea.

V

ANI DE TINEREȚE

„Iar s-a întîmplat ceva!" își zicea Gretl, slujnica Hubăroaiei.

Stăpînul ei nu plecase, ca de obicei, îndată după masă, ci stetea de vorbă cu stăpîna, și stetea cam de mult, ceea ce nu era a bine.

A intrat de cîteva ori în casă pentru ca să ridice masa și i-a găsit mereu la fel, el cu pipa în gură la un colț de masă, iară ea în cellalt colț.

Deși împlinise patruzeci și șase de ani și era om cu multă chibzuială, Hubăr nu părea deloc a om care poate să-i fie tată lui Natl. Lasă că era om bălan, cam slab și cu obrajii roșii, după înfățișare prea tînăr, dar era în tot felul lui de a fi ceva ușuratec, aproape strengăresc. Gura îi era croită pe rîs, ochii îi jucau mereu în cap, și lucruri pentru alții mari îi păreau adeseori nimicuri. Deși ținea mult să aibă prietenie cu popa, cu beamterii și cu ofițerii, se pomenea adeseori la chefuri și cu oameni mai fără trecere, pînă chiar și cu calfele lui, un lucru pe care fecioru-său n-ar fi fost în stare să îl facă. Și mai ales asta l-a făcut să nu prea aibă trai bun cu nevastă-sa, care era așezată, cam țîfnoasă și neîngăduitoare.

Nu-i vorba, certuri nu prea erau între dînșii, fiindcă el rîdea și făcea glume cînd ea îl mustra. Ea se necăjea, se înțelege, cu atît mai rău, se înteția și de obicei începea în cele din urmă să plîngă. Cu asta se sfîrșea

apoi vorba, deoarece el se ducea și o mîngîia, îi zicea să nu fie proastă, căci tot n-are nimeni nevastă ca dînsul, și toate erau bune deocamdată. Rar se întîmpla ca el, pierzîndu-și sărita, să spargă ceva ori să o lovească. Nici atunci nu era însă ceartă, fiindcă îl mîngîia și îl împăca dînsa pe el.

Niciodată el nu putea să plece de acasă mai nainte de a se fi ales lucrurile într-un fel ori într-altul. Nu putea să-și petreacă în tignă și știa că va trebui să se întoarcă înainte de vreme.

De astă dată el tot rîdea, iar nevastă-sa n-ajunsese încă să plîngă, deși tare îi venea s-o facă.

Avea două mari supărări deodată.

Ziua trecută, în dumineca Floriilor, maica Aegidia, chiar maica Aegidia însăși, a oprit-o, cînd a ieșit din biserică, și i-a spus — ce rușine! — că Natl stă gură-cască pe la ferești, ca să dea ochi cu fata Marei.

Atît îi părea de mare lucrul acesta, încît n-a îndrăznit să-i vorbească despre el lui Hubăr, care ținea foarte mult la mînăstire și la maica Aegidia îndeosebi. A stat însă toată după-amează ziua ea singură închisă în casă și s-a gîndit cum și în ce fel să-i facă băiatului mustrări.

Spre marea ei mirare, spre îngrozirea din ce în ce mai mare a ei însă, băiatul nu s-a întors nici în amurg, nici seara, nici noaptea, ci abia în zorile zilei următoare.

A stat, a așteptat, s-a frămîntat,s-a gîndit și răzgîndit și a plîns, cum plîng mumele cînd își văd copiii porniți pe căi greșite și nu știu cum să-i oprească și să-i întoarcă.

Iară bărbatul ei, tatăl băiatului, om în toată firea, rîdea, ba zicea că-i pare bine c-a început și băiatul lui să fie om ca toți oamenii.

Mai putea biata femeie să se stăpînească și să nu i-o spună și cealaltă?

I-a spus-o chiar cu îndărătnicie, ca să-i arăte că o să-i treacă și lui pofta de rîs.

I-a și trecut.

Ce-i drept, păcatul că feciorul lui a căscat gura la ferești nu-l prea scotea din ale lui. Fetele sunt fete,

așa zicea el, ca băieții să alerge după ele. Dar fata era a Marei! Puțin îi păsa! Nu era, la urma urmelor, decît o nebunie de tinerețe la mijloc. Asta vine și trece tot cum a venit, fără ca să știi cînd și de ce. Un lucru nu putea să-i treacă lui prin gînd: că băiatul lui ar putea vreodată să nu fie om cuminte.

Era însă nevoit să se gîndească la casa lui, și asta îl făcea totdauna posomorît.

Se simțea foarte tignit și ferit de griji de cînd lăsase pe feciorul său la măcelărie. Încă tot el însuși era patronul, iar Natl era trecut în breaslă numai în rîndul calfelor, și mult ar fi dat să scape de orice grijă lăsîndu-și feciorul patron la măcelărie.

Asta nu era însă deocamdată cu putință.

Deoarece la Lipova erau numai doi măcelari, ei au intrat în breasla cojocarilor, cari tăiau și ei primăvara miei, toamna berbeci și iarna, pe ici, pe colo, cîte un porc. Iar după rînduiala breslei nu putea să intre în rîndul patronilor decît acela care și-a făcut anii de ucenicie, a lucrat un an la patronul care l-a scos calfă și a mai făcut și doi ani de călătorie. Natl făcuse anii de ucenicie și era de doi ani calfă; îi mai lipseau dar cei doi ani de călătorie.

Nu-i vorba, dacă starostele ar fi fost om de înțelegere, lucrurile mai ales pentru Hubăr s-ar fi putut pune la cale și fără de acești ani; Bocioacă era însă foarte mîndru de starostia lui și nu s-ar fi învoit odată cu capul ca cojocarii să fie mai prejos de măcelari și ca de dragul unui măcelar să se nesocotească rînduiala breslei, pe care toți cojocarii o păzeau cu sfințenie. Apoi nu era nici Hubăr omul care e în stare să se căciulească în fața lui Bocioacă.

Dar nici nu-i strica băiatului să mai umble prin lume, să vază, să învețe și să se deprindă a fi om de capul lui. Era și pentru Hubăr, dar mai ales pentru Hubăroaie foarte greu lucru să se lipsească de feciorul lor: nu le rămînea însă decît s-o mai facă și asta.

Îndeosebi Hubăroaie se mai și bucura. Aveau prieteni la Arad, la Timișoara și la Lugoj; aveau rude — dînsa la Buda și la Pojon, iar bărbatul ei la Viena:

orișiunde se ducea, băiatul găsea casă primitoare, ba chiar și mireasă potrivită cu starea lui.

De astă dată lucrurile s-au sfîrșit cu bine, fiindcă una voiau amîndoi.

Iară Natl era om tînăr, și nimic nu e în tinerețe mai adimenitor și mai plin de farmec decît gîndul de a trece așa — tu de capul tău — prin lume. Abia acum se simțea calfă adevărată, și nu-l mai ținea locul pînă după Paștile românești, ca să-și ia condica de călătorie de la Bocioacă și să plece cu ea în raniță.

Joi după Paști, Bocioacă puse pecetea breslei pe condică, apoi se îndreptă, înalt și subțire cum era, și grăi sărbătorește:

— Iacă, băiete! cartea drepturilor tale, și să nu uiți niciodată că trebuie să păzești cinstea breslei. Să fii harnic și ascultător, cinstit și vrednic de încredere; să nu pierzi timpul hoinărind degeaba, căci în breasla noastră se primesc numai oameni cumsecade. Dumnezeu să te ajute!

Așa trebuia să vorbească starostele; așa i s-a vorbit lui cînd și-a luat condica de călătorie; așa le vorbea și el tuturor celor ce luau condica de la dînsul.

Hubăr era cu toate aceste foarte supărat că un om ca Bocioacă îndrăznește să-i vorbească astfel lui Natl, iar Natl stă umilit în fața lui, ba parcă ar voi să-i mai și mulțumească pentru sfaturile binevoitoare, ca și cînd ar fi avut nevoie de ele.

Dar au trecut și prin asta, și Natl, plecînd ziua următoare la Arad, se uita la trecători parcă a lui ar fi fost lumea cea mare în care se ducea.

Rămăsese vorba să se oprească deocamdată, pe timp de vreo două luni, aci mai prin apropiere, la Arad, ca să se deprinză cu străinătatea.

Bani avea destui. Adunase el, căpătase de la tatăl său și-i mai dăduse, așa, prin ascuns, și mumă-sa. Ar fi putut să tragă la orișicare hotel și să trăiască boierește.

Nu de asta îi era însă lui.

Calfă de măcelar, el se simțea mîndru că poate să tragă la conacul breslei, al breslei adevărate, în care sunt numai măcelari, iar nu o amestecătură de fel de fel de oameni.

La conac a găsit alte trei calfe, un neamț de la Timișoara, un ungur de la Dobrițin și un slovac de la Bichiș, iar calfele din aceeași breaslă, orișiunde s-ar întîlni, sunt prieteni.

Prietenii se bucură, cînd se întîlnesc, că pot să stea de vorbă și să se cinstească, iar Natl era și după fire, și după înfățișare, foarte bun de cinste.

Se cinsteau dar prietenii, vorbind, ca oamenii plecați în lume, despre cele de acasă și ținînd fiecare să arate deslușit că nu e nicăieri atît de frumos și de bine ca „la noi".

Într-un tîrziu Natl, care nu băuse mult, dar destul pentru dînsul, își rezemă capul pe cot, stete cîtva timp gînditor, în vreme ce prietenii lui vorbeau înainte, apoi ochii i se umplură de lacrămi.

— Ce e, măi? întrebă ungurul.

— Nu știți voi! răspunse el înduioșat. Degeaba v-aș spune, că nu puteți să mă înțelegeți. Dar nu pot nici eu să vă spun. Ar trebui să cunoașteți pe mama, ar trebui să știți ce fel e mama, și nici atunci nu m-ați înțelege deplin. Zicea că se bucură cînd am plecat, dar eu știu că ea plînge acum și are să plîngă mereu, grăi el și plînsul îi înecă glasul.

— Așa e — zise neamțul mișcat — e greu lucru să te desparți de mama ta.

— Mai ales cînd ai și tată ca mine: un om fără de inimă! adaogă Natl, oarecum fără de voie.

— Asta trece! grăi slovacul.

— Ce să zic eu — întîmpină ungurul — care mi-am lăsat acasă drăguța, un boboc de te cuprinde ameteala cînd îl vezi!

Natl își ridică capul și se uită drept în fața ungurului. Îi venea să apuce carafa și să-l lovească în cap cu ea. De ce trebuia să i-o aducă aminte și pe asta?!

— Eu — zise el vorbind rar — nu am drăguță, dar fete sunt și pe la noi. Ar trebui să vezi cu ochii tăi ca să știi ce va să zică fată. Ai înțeles? Sunt și la noi fete! strigă, apoi apucă carafa și o izbi de pămînt de se făcu miș-fărămiș.

Era foarte îndîrjit feciorul Hubăroaiei.

Ce-ar fi fost dac-ar fi ştiut că pe acelaşi drum şi în acelaşi ceas venise la Arad şi Mara cu copiii ei? Deosebirea era numai că Mara n-a tras la conacul măcelarilor, ci la casa lui Claici, unde a fost foarte bine primită.

Avea Mara gîndul ei de mamă cu fată mare.

La călugăriţe n-ar mai fi vrut s-o trimiţă pe Persida; acasă nu putea s-o ţie; mare lucru ar fi fost dacă ar fi putut s-o lase în casa lui Claici — aşa, cu plată mai puţină.

Milena era logodită cu un bogoslov. Persida era fată şi ea, chiar mai frumoasă şi mai deşteaptă decît Milena, ba putea să aibă, la nevoie, şi zestre mai mare.

Nu ştie nimeni cum îi vine norocul!

Nevasta lui Claici n-avea nici un gînd, dar i-a venit unul.

La Sîn-Miclăuş, aci peste Mureş, era un loc de popă, şi Munteanu, logodnicul Milenei, făcuse tot ceea ce trebuia să facă pentru ca să-l primească. Încă acum dar, pînă la Rusalii, trebuia să se facă nunta. Milena şi sora ei, Anca, lucrau pe capete, ca să fie cît mai curînd gata cu ale zestrei, iară Persida era o adevărată măiastră cînd punea mîna pe foarfeci şi pe ac.

Mare lucru ar fi fost dacă ea ar fi rămas pînă la nuntă, ca să le fie fetelor într-ajutor?

— Vai de mine! nu se poate, grăi Mara. Trebuie să se întoarcă la şcoală.

Tot aşa zicea şi Persida.

Nu era însă chip să plece cînd fetele stăruiau atît de mult să rămîie, ba muma lor mai scăpase şi vorba că o să-i fie Persidei recunoscătoare.

Mara s-a întors dar singură la Radna, ducînd, se înţelege, cu dînsa şi o frumoasă scrisoare pentru maica Aegidia.

Acum nu se mai plîngea Persida că n-are ce face. Lasă că fetele nu mai ştiau unde să-şi pună capul, dară Claici avea patru ucenici şi şapte calfe, dintre care numai două erau oameni cu casă. Seca Lena nu ţinea, cu toate aceste, slujnică, ci se ajuta cu ucenicii şi cu fetele ei. Era minunat la casa lui Claici, şi Persida,

care atîta timp fusese mîna dreaptă a econoamei de la Lipova, ar fi voit să se despartă în mai multe, ca să fie pretutindenea, să pună lucrurile la cale, să facă rînduială, să le ție toate curate ca la mînăstire.

Un singur lucru nu-i plăcea Persidei: că trebuia să şadă la masă cu calfele, care se uitau la ea cu coada ochiului. Acesta era însă obiceiul casei, şi nici că i-ar fi putut trece cuiva prin minte că s-ar putea şi altfel. Ar fi plecat calfele toate dacă stăpînul nu le-ar fi făcut cinstea de a le pune la masa lui.

Le era cu toate aceste oarecum greu să vie la masă, şi Bodroganu, cel mai sfătos dintre dînşii, mai nainte de a veni, se spălă pe mîni, apoi se mai şi pieptenă şi puse alt surtuc. Ceilalți făcură şi ei ca dînsul, încît era ca în zi de sărbătoare la masa lui Claici, şi aşa a şi rămas de aci înainte.

Singur Trică n-a intrat în acest obicei nou.

El înțelegea prea bine de ce se spelcuiesc ceilalți şi era mîndru de soră-sa. N-avea însă nevoie să facă tot ca dînşii, fiindcă şi fără de asta tot frate îi rămînea Persidei.

Duminecă s-a spelcuit însă şi el.

Ştia că are să vie Munteanu cu vreunul din prietenii lui să ducă fetele la biserică şi n-ar fi lăsat odată cu capul pe soră-sa să meargă singură cu dînşii.

De! La biserică oamenii se duc să se închine, dar, aflîndu-se odată la un loc, ei se văd, se întîlnesc şi stau de vorbă. Trică ştia că fetele lui Claici nu se întorc niciodată singure de la biserică, şi ținea să fie şi el în ceata celor ce le petrec acasă.

Doamne! ce mîngîiată s-ar fi simțit Mara dac-ar fi putut să vadă pe fata ei aşa încungiurată de bogoslovi, care nici nu îndrăzneau, parcă, să se apropie de dînsa şi rosteau vorbele numai cu jumătate de gură cînd îi vorbeau. Trică ferbea cu toate aceste în el: prea îi păreau îndrăzneți, pe cînd ea mergea ruşinoasă alăturea cu fratele ei.

Hubărnațl ar fi fost şi el, dacă ar fi văzut-o acum, de părerea lui Trică. El însă era dus la altă biserică şi nu ştia că n-ar fi avut decît să se uite bine împregiurul său pentru ca să vadă ceea ce-i dorea inima.

Fetele lui Claici, deși sîrboaice, umblau mai bucuros la biserica românească decît la cea sîrbească, unde nu erau bogoslovi, și bogoslovii cîntau foarte frumos. Iară biserica românească, totodată și catedrală episcopească, se afla tocmai afară din oraș, pe țărmul Murășului. Trebuiau deci să treacă prin piața cea mare a orașului cînd se întorceau de la biserică, și chiar și numai atît ar fi fost destul pentru ca să facă drumul cel lung pînă la biserica românească.

Aici, în piață, e mănăstirea minoriților, cu o biserică frumoasă și mare, singura biserică catolică în tot orașul. Pe la douăsprezece, cînd lumea iese de la biserică, e o adevărată frumusețe pe piață, unde e adunat întregul oraș: să stai și să privești cum ies oamenii din biserică, și știi că e zi de sărbătoare.

S-au oprit fetele și acum, ca de obicei, și Persida se simțea ca la Radna, unde atît de adeseori văzuse lumea îndesuindu-se la ieșirea bisericii.

— Uite! iacă și Hubărnațl! strigă Trică, cum strigi așa, cînd vezi pe cineva la care nu te așteptaseși.

Persida tresări și începu să tremure din picioare.

Cine era acest Hubărnațl? Un om pe care-l văzuse, așa în treacăt și pe furiș, de trei ori în viața ei. Acum însă, aici, în mijlocul unei lumi de oameni pe care nu-i mai văzuse, el îi părea un vechi și bun prieten. Îi venea să plîngă cînd vedea că el se duce, se depărtează, se perde din vederea ei, și ar fi voit să-l cheme înapoi, să trimiță pe Trică după dînsul.

N-a făcut nici una, nici alta, dar ochii ei erau furați, duși, perduți în urma lui, și Trică, văzînd ochii aceștia, se-nduioșă de-și simți ochii muiați în lacrămi.

— Mă duc — zise el grăbit — să-i spun că suntem aici!

— Vai de mine! Ai înnebunit? răspunse ea. Ce avem noi cu el?

Doamne! Dacă i-ar fi păsut lui de dînsa, ar fi simțit că ea îl vede și s-ar fi uitat înapoi și ar fi salutat, ca atunci pe pod, atît de cuviincios și cu fața atît de deschisă și de veselă.

— Cine e acela? întrebă Milena.

— Un măcelar de la Lipova — răspunse Persida cam peste umăr — feciorul unui prieten al mamei. Noi nici nu-l cunoaștem decît din vedere!

Ce-i păsa ei de el?! căile lor erau atît de deosebite! Așa era în gîndul, dar nu totodată și-n inima ei.

Omul acela o prinsese în o clipă de slăbiciune; el știa ceva ce singur el știa, singur el putea să știe: ea se rușina de cîte ori se gîndea la el. Îi erau nesuferiți oamenii ce o însoțeau: ar fi voit ca lumea să o lase în pace, să rămîie ea singură: n-avea dînsa nimic cu alții!

Aveau însă alții cu dînsa, și casa lui Claici era mereu plină de prieteni de ai lui Munteanu, ceea ce nu supăra nici pe seca Lena, nici pe Mara, care țineau mult la bogoslovi.

Vorba era de nuntă, de veselie, de zile fericite, și serile fetele învățau cu tinerii să joace, spre marea supărare a lui Trică, care era și el nevoit să ia parte la petrecere.

Părintele episcop hotărîse că în ziua de Rusalii îl va hirotoni pe Munteanu de diacon; cununia dar trebuia să se facă neapărat duminecă înainte de Rusalii.

Anca și Persida erau surori de mireasă, și seca Lena le făcuse haine la fel.

Frați de mire erau unu Codreanu, cel mai curățel dintre prietenii lui Munteanu, iar cellalt, o, Doamne! chiar Trică. El nu voia, dar așa dorea Milena, așa seca Lena, așa poruncea Persida, iar Mara, cînd a aflat-o aceasta, a dat din toată sărăcia ei să-și cumpere un rînd de haine negre și o pereche de mînuși în fața gușei de porumbel.

Cînd s-a văzut sărmanul de băiat, gătit astfel, îi venea să se ascundă, ca nimeni să nu-l vadă, și a început să rîdă ca un nebun.

Mara a început și ea, dar nu să rîdă, ci să plîngă ca o nebună.

Cum, Doamne, să nu plîngă, cînd își vedea copiii mari, atît de frumoși, atît de spelcuiți, atît de cumsecade, și Bîrzovanu, fie iertat, era în pămînt și nu putea să-i vadă și el, căci și ai lui erau.

— Săracul!—zise ea ștergîndu-și lăcrămile — mult a fost bun și vrednic! Azi nu mai trăiesc oameni ca dînsul. Nu era lumea asta pentru el!

Cum ar fi putut Persida ea singură să rămîie tot cu gîndul ei cel vechi, cînd Bîrzovanu îi fusese tată, Mara îi era mamă, Trică îi era frate și toți ceilalți umblau în voile ei?

Inima tînără e făcută să stea deschisă, și tînără era și inima Persidei. Da! așa rîzînd din gură și din ochi, așa îndrăzneață ca un copil răsfățat n-a mai văzut-o pe ea decît un singur om, Natl, atunci cînd stetea în fața ferestrei deschise.

Cum n-ar fi alergat el la biserica de pe țărmul Murășului, dacă ar fi știut că iar putea s-o vadă tot ca atunci?

El însă n-avea de unde s-o știe aceasta.

Abia după biserică, în piața cea mare, cînd nuntașii, un lung șir de trăsuri, se întorceau la casa miresei, s-a oprit și el, cum toți se opriseră, și a văzut mai întîi pe Trică, apoi pe Mara, nu însă și pe Persida, care trecuse înainte.

— Vă rog — întrebă el pe un domn ce se afla în apropiere — cine se mărită aici?

Ăla dete din umeri.

— Vă rog, întrebă el pe altul, unde se duc nuntașii?

Și ăsta dete din umeri.

El nu mai întrebă pe nimeni, ci porni dus și ca ieșit din fire în urma trăsurilor. Acolo unde se duceau trăsurile, acolo le afla și le vedea el toate.

Le-a și aflat, căci nuntașii se dăduseră toți din trăsuri pe cînd el a sosit, trăsurile erau ieșite în uliță unde stăteau ca să mai răsufle caii și în poarta deschisă se îndesuia o lume de oameni, care le știau toate.

Era nuntă de vară la casa lui Claici.

În curtea cea largă era un mare cort de verdeață, acoperit cu frunziș de stejar, împodobit la intrare cu ghirlande de flori.

Casa se întindea la stînga pînă în uliță.

În cort, prin curte și în fața casei nuntașii roiau în voie bună, dar încă nu veseli.

Unii se așezau pe la mesele întinse în cort, spre fund, la dreapta și la stînga; alții steteau de vorbă în locul larg ce rămăsese la mijloc, între mese; cei mai mulți, însă, tineretul, se aflau în fața cortului, unde cînta muzica încă tot obicinuitul marș de nuntă.

Aici era și Trică, tot lung și deșirat, dar mai altfel decît atunci, cu mînile, parcă, mai lungi și împedecîndu-se mereu cînd de unul, cînd de altul.

Mara era și dînsa la masa din fund, dar pe Persida n-o vedea nicăiri.

Și totuși ar fi putut să fie!

El știa acum că fata lui Claici e cea care s-a măritat, că Trică e calfă și a fost și ucenic la Claici; era însă lucru firesc ca Persida să nu fi venit și ea la nuntă, fiindcă se afla în mînăstire.

Ar fi putut, cu toate aceste, să fie și ea aici.

El însă nu mai putea să aștepte. Stăpîna sa îl aștepta cu masa. Ce păcat! Trebuia neapărat să se ducă.

Dar ea putea să fie aici.

Nu! Era peste putință: el trebuia să meargă la masă.

Aha! Ochii tuturora se îndreptează spre casă. Vine mireasa cu ginerele, iar după dînșii...

El se dete la o parte, ca să nu fie văzut. Nu-i ședea bine să stea așa, gură-cască, în poarta unei case străine.

„Hm!“ făcu el cu fața deschisă.

Nu era tot cum o știa el, mîndră și oarecum încruntată, dar era drăgălașă, rușinoasă, neajutorată, nu știa cum să-l ție de braț pe tînărul acela — cine-o fi.

Era de toată frumusețea, dar puțin a fost, căci ea s-a pierdut peste puțin în fundul cortului.

Natl se întoarse și, grăbit și în silă, se urcă într-una din trăsurile acum slobode și apoi, iute! ca stăpîna să nu se supere.

După masă? Da! fără îndoială! Ar fi voit s-o vadă mai bine. Dar adecă de ce? Ce folos? Nu! el nu putea să stea în poartă.

Dar nici acasă nu putea să stea.

A ieșit, ca de obicei, la plimbare.

Ce ar fi fost dacă trecea, ca din întîmplare, pe acolo?

Asta da!

Vai ce gălăgie, ce amestec, ce neastîmpăr: era parcă se înzeciseră oamenii. Unii jucau în curte, alții în cort, pretutindenea era plin, și el nu vedea nimic.

Trecu și se întoarse peste cîtva timp și iar trecu și iar se întoarse.

Nu mai putea! Îi era parcă mumă-sa stă de pîndă colo, la răspîntie, și-l vede și se mîhnește. Ba Persida îl vedea, parcă, și ea cum umblă s-o vadă pe furiș, și rîdea de prostia lui.

El plecă hotărît și iute, dar cu pas din ce în ce mai rărit, apoi de la colț se întoarse: acum încă, cea din urmă dată.

Muzica nu mai cînta; jocul încetase; bătrînii se ospătau pe la mese, iar tinerimea era resfirată prin curte, cavalerii ștergîndu-și frunțile cu batistele, iar damele făcîndu-și vînt fiecare cu ceea ce avea la îndemînă.

Persida se plimba și ea printre ceilalți, tot cu acel tînăr, dar acum știa cum să-l ție de braț și era voioasă și îndrăzneață.

Hubărnațl simți în el ceva ce-l apucă și-l ia și-l învîrte, își potrivi surtucul pe trup, își răsuci o dată mustața, apoi, fără ca să mai ție seamă de mumă-sa, trecu prin mulțimea adunată în poartă și înaintă rîzînd spre Persida.

Persida, cînd dete cu ochii de el, se făcu dreaptă ca luminarea.

Îi venea ca ieșit din pămînt și îi părea, cu toate aceste, lucru foarte firesc ca el să vie și să se apropie așa rîzînd prietenește, ca atunci pe pod.

Aceste erau din altă lume, ca dintr-aiurea, unde toate sunt de sine înțelese.

— Așa-i că te miri? zise el fără ca să-și mai ridice pălăria. Am văzut, cînd vă întorceați de la biserică, pe fratele și pe muma d-tale și am dat cu socoteală.

că trebuie să fii și d-ta aici. Ne cunoaștem — adause apoi întorcîndu-se spre Codreanu, care era cam mirat — de acasă.

— O! — grăi Persida dezmeticindu-se — eu te-am văzut pe d-ta demult, o dată, cînd ieșeai din biserică, dar nu te-ai uitat la noi și nu ne-ai văzut.

— Păcatele mele! zise el. Îmi pare foarte rău! Care va să zică nu acum ai venit!

— Sunt de la Paști aici și am să stau pînă la toamnă.

— Cum? Nu te mai întorci la mînăstire?

— N-o lăsăm! grăi Codreanu, ca să zică și el ceva.

Natl nu putea să-și dea seama dacă rău ori bine îi pare. Acum, în pripă, simțea numai că îl zguduie ceva și se află în mare strîmtorare.

Trică, deprins a fi cu ochii mereu la sora lui, era foarte voios și a alergat, cînd l-a zărit pe Natl, la mumă-sa cu vorbele:

— Maică! uite și Hubărnatl! a venit și el!

Și Mara era foarte voioasă, dar nu înțelegea, adecă parcă înțelegea, dar nu voia să știe, cum a venit Hubărnatl aici și cum s-a pomenit el vorbind, așa din senin, cu fata ei. Care va să zică ei se cunoșteau, așa, fără de știrea ei, prin dosul ei.

— Sărac de sufletul meu! grăi dînsa; se ridică înaltă, spătoasă și greoaie, cum era, și se uită acolo cum se uită cloșca la pui cînd simte că nu li-e a bine.

Iară Mara era dintre oamenii care nu vorbesc numai cu gura, ci și cu ochii și cu sprîncenele, și cu crețele de pe frunte, și cu mînile descleștate; ochii tuturora se cîrniră după ai ei, și Natl era ca strivit de multele priviri, care îl întrebau: „Cum ai cutezat tu să vii nepoftit de nimeni aici?“

Acum, acum iar îl vedea mumă-sa?

Era o nemaipomenită obrăznicie; a vorbit prostii de necrezut.

Ce caută el aici? Ce vrea? Ce l-a adus? O să mai vie și mîne? și poimîne?

El se îndreptă și înfruntă privirile ațintite spre el, apoi se duse drept spre Mara, care era închisă în dosul mesei.

Ajuns în fața ei, el ridică zîmbind pălăria.

— Am văzut — zise — trecînd din întîmplare pe aici, pe domnișoara, fiica d-voastre și am dat cu socoteală că sunteți și d-voastră aici. Aș avea să vă fac o rugăminte.

Mara se însenină.

— Așaa! zise ea.

Era lucru firesc! Cum să nu cunoască feciorul lui Hubăr pe fata ei?

— D-sa — urmă, îndreptîndu-se spre nunul care ședea al treilea de la dînsa — e feciorul unui bun prieten al nostru.

Nunul dete din cap, iară Natl se închină, apoi se întoarse spre Mara.

— Mama — grăi dînsul — era să vie săptămîna viitoare aici, fiindcă rămăsese ca după Rusalii să plec la Buda. Vă rog să-i spuneți, dacă vă întoarceți, să nu mai vie, căci eu plec mîne. Îi scriu și eu, dar prinde mai bine dacă i-o mai spune și cineva cu grai viu. Să-i spuneți, vă rog, că m-ați văzut și sunt bine, dar n-am mai putut aștepta!

— Bine, bine! — răspunse Mara — o să-i spun. Păcat! o să-i pară foarte rău! Hei!—urmă ea peste puțin — greu se desparte mama de copilul ei, mai ales cînd unul singur are!

— Vă mulțumesc! grăi dînsul încet.

Apoi strînse mîna Marei, se închină și se întoarse iar cu capul ridicat și cu fața deschisă la Persida, care vorbea cu Codreanu parcă puțin îi pasă.

— Domnișoară — grăi el întinzîndu-i mîna — rămas bun! Eu mă duc mîne mai departe.

Ea își lăsă mîna moartă în a lui.

— Unde?

— Mai întîi la Buda, apoi la Pojon, la Viena și Dumnezeu mai știe unde. Doi ani fără cinci săptămîni am să tot umblu.

Ea dete din cap. Ce putea să-i răspundă? Păcat numai c-a venit acum aici!

Nici măcar în ochii lui nu s-a uitat, nici în urma lui n-a privit.

Şi el s-a dus fără ca să se uite-napoi.

Ce aveau, la urma urmelor, ei doi unul cu altul?

VI

ISPITA

Norocul nu umblă tîrîş, ci zboară pe aripi iuţi şi-ţi iese, cînd îi vine rîndul, fără de veste-n cale: degeaba îl cauţi cînd nu-l găseşti; degeaba fugi cînd el aleargă după tine; norocul tău e numai al tău, şi chiar dacă nu l-ai cunoaşte tu pe el, te cunoaşte el pe tine şi nu te părăseşte.

Te miri însă de unde iese, şi de aceea stai mereu gata, ca să-l apuci precum rîndunica prinde musca din zbor.

„De!... de!... zicea şi Mara în gîndul ei, cînd vedea pe Codreanu învîrtindu-se mereu împregiurul Persidei. Mai ştii?! Fata e fată; iar feciorul e curăţel şi deştept, fiu de popă, nepot de protopop şi peste cîteva luni de zile bun de popie."

Nu mai era Mara podăriţa, nici precupeaţa, nici mai ales văduva rămasă cu doi copii săraci: gătită de nuntă, ea se ţinea drept, vorbea rar şi chibzuit, ba, pentru ca lumea să afle, mai scăpa şi cîte-o vorbă despre supărările pe care ţi le fac datornicii.

Cam la fel era şi gîndul celorlalţi.

Oamenii văd şi dau cu socoteală şi înţeleg şi-şi fac în cele din urmă părerea, care le ţine loc de adevăr neîndoios: era lucru hotărît că Persida şi Codreanu se potrivesc ca făcuţi anume unul pentru altul.

Cu cine adecă să se fi potrivit Persida dacă nu cu Codreanu?

Deoarece parohiile nu sunt la fel, bogoslovii erau şi ei fel de fel de oameni. Cei mai mulţi erau foşti

cîntăreți de strană, care veniseră la preparandie ca să se facă dascăli. Din preparandie au intrat apoi în școala teologică. Alții se făcuseră dascăli, se însuraseră și veniseră acum cu neveste cu tot la Arad, ca să se pregătească din ale socrilor pentru preoție. Puțini numai trecuseră și cîteva clase gimnaziale și abia cîte unul, doi de curs. Viitorii protopopi aveau toate cele opt clase. Pentru toți însă lucrul de căpetenie era să scape de cătănie, care pe timpul acela ținea doisprezece ani.

Nu-i vorba, puteai să te răscumperi ori să-ți plătești vreun obșitar ca să-ți ție locul: aceasta însă numai oamenii bogați puteau s-o facă; cei mai săraci ieșeau mai bine cu socoteala dacă intrau în școala de teologie.

Pe Codreanu vîrsta de douăzeci de ani îl apucase în clasa a șasea; nu i-a rămas dar decît să intre și numai cu șase clase în rîndul bogoslovilor scutiți de cătănie.

Deși nu era însă între cei dintîi, el se ținea în rîndul lor, căci nu degeaba era nepot de protopop. Lasă că era băiat țanțoș și bun de petreceri, dar îi dădea mîna să fie. Apoi nici nu-și bătea capul cu viitorul.

Oamenii sunt precum i-a lăsat Dumnezeu: fiindcă popa e sufletul și cîrma și cinstea satului, ei țin să aibă popă dintr-ai lor.

E dar lucru de sine înțeles că, murind un popă, fie feciorul, fie ginerele, fie vreun nepot îi ia locul.

Și cine oare ar fi putut să știe mai bine decît protopopul unde a murit popa și n-a lăsat fecior, ci fată, și frumoasă, și cu zestre bună?

Doi ani de-a rîndul Codreanu petrecuse vacanțele și sărbătorile la Buteni, unde citea *Apostolul* și cînta în strană, ca poporenii să-l cunoască, și stătea în gazdă la preuteasa, unde se simțea foarte bine.

Asta se știa, dar omul chibzuiește și Dumnezeu potrivește, și n-aveai ce să-i faci lui Codreanu dacă se simțea mai bine aproape de Persida decît departe de dînsa.

Ciudat lucru!

Persida, fată tînără și intrată de curînd în lume, se uita la el cu un fel de sfială și se simțea foarte măgulită cînd el se apropia de dînsa și îi vorbea. Deși dînsul era numai de douăzeci și trei de ani, ea îl socotea om deplin, foarte așezat, foarte cuminte, foarte învățat și-l punea sus de tot în gîndul ei, încît ar fi fost în stare să-i sărute mîna.

Codreanu o vedea aceasta, se simțea și el măgulit și înălțat în gîndul lui, se apropia cu toate aceste numai cu un fel de frică de dînsa. O vedea așa înaltă, trupeșă, frumoasă și deșteaptă, se mira adeseori cît de bine știe dînsa să judece pe alții și nu se mai îndoia că-l va judeca și pe el mai curînd ori mai tîrziu cu totul altfel. Era însă oarecum legat de dînsa. Trei săptămîni de zile, în timpul pregătirilor de nuntă, ei s-au văzut în toate serile, și lumea îi lua totdeauna pereche, parcă fără de dînșii lucrurile nici n-ar fi putut să meargă bine. Iar acum, în timpul nunții, tocmai fiindcă era lume multă, ei au stat foarte adeseori singuri, nebăgați în seamă de ceilalți, și oamenii tineri, fecior și fată, nu știu niciodată unde vor ajunge cu vorba cînd se află singuri.

Tîrziu, pe la miezul nopții liniștite, senine și răcoroase, ei ședeau pe o laiță din grădina de flori ce se întindea în fața casei, dincolo de cortul de verdeață. Jocul încetase deocamdată, jucătorii se răcoreau plimbîndu-se prin curte, muzicanții odihneau, iar în cort era o zgomotoasă și veselă învălmășeală.

Persidei îi venea să plîngă. De cînd se înserase, el o necăjea mereu cu Natl. Iar el o năcăjea fiindcă era un farmec nespus în năcazul ei. Cu toate aceste, dînsa nu se putea stăpîni, căuta dinadins să fie cît mai des singură cu dînsul: era cuprinsă de un fel de beție, i se răscolise, parcă, toată firea și ar fi voit ca așa să și rămîie.

— Eu am văzut — zise el rîzînd — că schimbai fețe, că glasul îți era înecat și tremura, că nu mai știai ce să faci și ce să zici.

— Doamne! — răspunse ea — m-am speriat. Cum să nu mă sperii, cînd mă pomenesc deodată că un om cu care n-am mai vorbit în viața mea vine la

mine şi-mi vorbeşte ca şi cînd am fi copilărit împreună?

Lui Codreanu lucru acesta îi părea peste putinţă.

— Eu nu cred că n-aţi mai vorbit, zise el.

— Eu ce să-ţi fac dacă nu mă crezi?! răspunse ea dînd din umăr.

Şi iar se vedea stînd în fereastra deschisă, uitîndu-se îndrăzneaţă şi ca un copil răsfăţat la Naţl. Asta însă nimănui în lumea aceasta n-ar fi fost în stare să i-o spună.

El apucă amîndouă mînile ei şi se simţi cuprins de un fel de îndărătnicie. Erau, parcă, de lemn mînile acelea, carne moale şi rece, buştean fără de viaţă, încît ar fi voit s-o zguduie strîngînd-o de mîni.

— Şi, cu toate aceste, îţi pare rău c-a plecat — grăi dînsul — şi ai pierdut voia bună de cînd a fost el aici.

— De ce să zic nu? îi răspunse ea. Nu ştiu nici eu de ce, dar îmi pare rău. N-am nimic cu el, dar m-a cuprins un fel de întristare, fiindcă-mi părea mîhnit, ca şi cînd eu aş fi de vină.

Codreanu începu să tremure.

— Şi mi-o spui mie asta aşa, parcă puţin îmi pasă!

— De ce să-ţi pese?!

— Pentru că mă doare, zise el luat pe dinainte de o pornire pîn-acum lui necunoscută.

Ar fi voit s-o tragă la sine şi s-o strîngă-n braţe, apoi să se ridice şi să fugă, ca să n-o mai vadă-n ochi.

„Mă doare!“ Vorba aceasta era rostită aşa, că orişicare femeie, chiar şi o copilă mică, trebuia s-o înţeleagă. Persida se simţea foarte strîmtorată. Ar fi voit să-şi scoată mînile din ale lui, dar nu îndrăznea, se temea că el se va mîhni. Mînile ei începură şi ele să tremure.

— Doamne! — zise ea — ce să fac dacă nu ştiu să spun ce vreau şi vorbesc prostii? Să nu mai vorbim despre dînsul. Eu n-am nimic cu el, nu vreau să ştiu de el! Nu vreau, îţi spun, şi trebuie să mă crezi!

Codreanu era muiat, scos din sărite.

La asta nu se gîndise. O luase așa în glumă, pe tîndălite, ca să-și petreacă timpul, și din glumă în glumă el s-a pomenit în cele din urmă într-o încurcătură din care nu mai putea să iasă. Îi părea rău c-a apucat-o de mîni, îi era rușine c-a scăpat acele vorbe, dar nu mai putea să dea înapoi. Era-n vorbele rostite de dînsa o atît de gingașă părere de rău, încît el se simțea umilit, vinovat și, fără ca să-și mai dea seamă despre ceea ce face, ridică una din mîinile ei și o sărută.

— Vai de mine! zise ea speriată. Cum poți d-ta să faci asemenea lucruri!?

Îi era parcă stelele cad de pe cerul senin, îi venea să plîngă, dar nu era-n stare să se ridice și să-l părăsească.

— D-ta ești de vină! răspunse el strîmtorat.

Persida, deși tînără încă, era femeie și simțea înțelesul acestor vorbe.

— Să mergem, te rog, îi zise ea încet și stăruitor. Să mergem! zise iar hotărîtă de a nu mai rămînea niciodată singură fie cu dînsul, fie cu altul.

Întorcîndu-se-n curte, era și el hotărît să nu mai rămîie singur cu dînsa. Îi era ca și cînd s-ar fi jucat cu focul și s-ar fi ars.

Nici c-au mai rămas singuri, dar vrînd-nevrînd erau mereu împreună, se gîndeau mereu unul la altul, se simțeau foarte apropiați și nu se puteau împăca cu gîndul că în curînd, poate chiar mîne, va trebui să se despartă.

Persida era cu toate aceste mîhnită cînd a aflat că seca Lena și Mara au luat înțelegere ca ea să mai rămînă pînă după hirotonirea lui Munteanu, apoi să se ducă pe vreo două săptămîni cu însurățeii la Sîn-Miclăuș. Acasă la Radna tot n-avea ce să facă. A rămas dar, a stat, s-a dus, s-a întors și iar a stat.

Mai rău nici c-ar fi putut Mara să potrivească lucrurile, fiindcă prea mult stă singură și la prea multe se gîndește fata tînără cînd rămîne în casa cu însurăței.

Apoi Codreanu venea și el să-și vadă prietenul, și Persida nu putea să fugă de dînsul.

Nu-l mai punea, ce-i drept, tot atît de sus ca mainainte în gîndul ei, dar îi era mai presus de ceilalți, simțea că poate să facă ce vrea cu el, îl știa că e foarte simțitor și n-ar fi fost în stare să facă ori să zică ceva ce-l supără, s-ar fi simțit nenorocită dacă l-ar fi mîhnit.

Cum, Doamne, să mai rămînă el străin de dînsa cînd o vedea atît de cuminte, atît de dulce la fire, atît de îndemînatecă și atît de doritoare de a intra în voile lui?

Nu încăpea în mintea lui gîndul că s-ar putea ca el să nesocotească voința părinților săi și mai ales pe a bunicului său, care era protopop. Nu mai încăpea nici o îndoială, asta o știa și Persida, că la toamnă el are să se însoare, să se popească și să fie om cu rostul lui. Pîn-atunci însă? De ce oare să se lipsească de mulțumiri, pe care numai acum poate să le aibă și apoi nu le mai găsește toată viața lui? Ce ar fi putut să-l despăgubească? Ce perdea dînsa?

Nimic! Așa gîndea și Persida ea însăși. Deși era însă lucru neîndoios, ea se îndoia din zi în zi mai mult că el se va însura la toamnă, așa cum știa el. Judeca, nu cu mintea, ci cu inima ei, și-i părea peste putință ca el să-și poată călca pe inimă.

Ceilalți, care judecau cu mintea, erau și ei de aceeași părere, căci oamenii judecă după ceea ce văd cu ochii lor. În gîndul lumii nu mai încăpea nici o îndoială că nu are Codreanu să fie ginerele preutesei de la Buteni, și Mara făcea în toate serile socoteala, se tîrguia mereu ea singură cu sine și chibzuia cum s-o apuce ca să scape cu puțin de astă dată.

S-ar fi putut oare să nu meargă vestea și pînă la părintele protopop?

Trecuseră examenele, se-mpliniseră două săptămîni din vacanțe, dar băiatul tot nu se întorsese acasă. Tocmai acum întîrzia, cînd ar fi trebuit să alerge, cum au alergat ceilalți, care știau să spună ce-l face să-ntîrzie.

Părintele protopop era om mărunt și uscat, cu

barba creață și de tot albă, dar iute, țeapăn și foarte sprinten pentru vîrsta lui. El nu știa ce va să zică răbdarea; viața lui toată a grăbit, acum însă ședea foarte liniștit în jețul lui și se scărpina din cînd în cînd la ureche. Tare ar fi voit să plece la Arad, ca să-și aducă nepotul, cum l-a mai adus și alte dăți, dar nu putea să se dumirească cum ar fi mai bine. Îi era greu, de tot greu, și de cîte ori venea să ia vreo hotărîre, se ridica puțin din jeț, apoi iar se lăsa înapoi.

„Cum or veni lucrurile, așa să vie! — zicea el în gîndul lui—tot nu pot eu să știu cum e mai bine!"

Ar fi voit să vadă fata și să se încredințeze, dacă e adevărat, că ea are, precum i s-a spus, zestre frumoasă.

Dar nu! Cum or veni, așa să vie!

Așa au și venit.

Băiatul s-a întors în cele din urmă acasă și era, parcă nimic nu s-ar fi întîmplat, tot ca mai înainte. La Buteni însă el n-a grăbit, și nici popa, nici protopopul nu-l zoreau să meargă. Voia să se ducă, dar au trecut trei săptămîni și nu s-a dus. Săptămîna a patra, în sfîrșit, a plecat, dar nu la Buteni, ci la bunicul său și de acolo la Arad.

„N-ai ce să-i faci!" zicea protopopul, care era om bătrîn și slab la fire.

Popa însă, care era mai tînăr și mai cu vîrtute, s-a făcut foc și ar fi plecat în urma lui dacă nu l-ar fi oprit preuteasa, care era mamă și fiica protopopului.

Nici că era nevoie să plece.

Feciorul lui n-a stat decît o zi la Arad, apoi s-a întors foarte muiat la bunicul său, unde era tot acasă.

S-a dus fiindcă voia s-o vadă și să-i spună că n-a fost la Buteni și că nici n-are să meargă. După ce a văzut-o, însă, nu i-a spus nimic.

Ea știa că el are să vină; îl așteptase, și după ce s-a uitat în ochii ei, îi era rușine că n-a fost la Buteni și a luat hotărîrea de a se duce. De aceea s-a întors

atît de curînd. Pe drum însă iar a început să simtă că nu poate să se ducă.

Nu mai știa nici el ce vrea și ce are să facă; ar fi voit ca cineva să-l siluiască, să-l despartă de Persida, care îi părea prea multă femeie pentru dînsul, prea stăpînă pe sine și pe voința lui.

Și era, în adevăr, stăpînă Persida. Încă din noaptea în care el îi sărutase mîna, ea îl socotea om slab, pe care poate să-l poarte după bunul ei plac, și totodată om de o rară bunătate de inimă, care ține mult la dînsa. Îi intrase încetul cu încetul în minte gîndul că el nu poate să trăiască fără de dînsa, și o dulce mîngîiere sufletească o cuprindea cînd își dădea seamă cît de fericit poate să-l facă, fără ca să-și dea măcar silința. De aceea știa că el are să vie și iar să vie și iarăși și iarăși... și aștepta în liniște cum aștepți răsărirea soarelui și coacerea fructelor bătute de razele lui.

Toamna tîrziu, după ce bruma pișcase frunzele, ea ședea cu Anca la fereastră, amîndouă cu cusătura în mînă.

Trică intrase în două rînduri la ele. Era cuprins de un fel de neastîmpăr. Voia să-i spună ceva, degrab', cît mai curînd, dar numai ei, ca să nu afle și Anca.

Persida ieși, ca din întîmplare, după el.

— A venit Natl! zise el. L-am văzut! Iar e aici!

— Ce-mi pasă mie?! răspunse ea supărată și se întoarse în odaie.

Cu toate aceste, ea se uita des pe fereastră, în stradă.

Dac-a venit, el nu putea să nu treacă pe aici!

Tot ar fi voit să-l vadă.

Dar el nu trecea și nu trecea. Se apropia timpul prînzului, și el nu se ivea nici de la dreapta, nici de la stînga.

Poate că nu știa că dînsa se afla tot aici.

Cînd le poftiră la masă, ea se depărtă cu anevoia, ca siluită, de la fereastră. La masă stătea ca pe spini, căci s-ar fi putut ca el să treacă tocmai în timpul cînd ea nu se afla la fereastră.

Era lucru de neînțeles!

Ce avea dînsa cu el? Stînd, după masă, iar la fereastră, ea-și reamintea cele petrecute, se vedea stînd în fereastra deschisă, trecînd prin fața măcelăriei, întîlnindu-se cu el pe pod, vorbind cu el în mijlocul nuntașilor, și iar o treceau fiorii, iar o cuprindea amețeala, iar se simțea sleită de puteri, încît nu mai putea să-și dea seamă despre ceea ce face ori vorbește. Se temea ea însăși de sine.

„Doamne! — zise în gîndul ei — de ce vîntul a trebuit să izbească atunci fereastra?!"

Toate n-ar fi fost dacă fereastra aceea s-ar fi spart altă dată.

Era lucru de neînțeles!

Dar el nu se ivea nici de la dreapta, nici de la stînga, și cu cît mai mult se apropia seara, cu atît mai viu îi era neastîmpărul.

„Uite — își zise ea — așa ca mine acum trebuie să se simtă Codreanu cînd vine să mă vadă... Ah! Doamne, ce-ar simți el cînd ar ști ce simt eu acum?!"

Ea tresări și se cutremură în tot trupul, apoi se ridică și se depărtă de la fereastră, cuprinsă de simțimîntul unei grele vinovății.

„Nu vreau!" grăi ținîndu-se iar drept și cu capul ridicat.

Nu mai voia să-l vadă, vrea să nu mai voiască a ști dacă el trece ori nu; îi era greu să se stăpînească, dar durerea pe care o înfrunta îi părea dulce ca jertfa de spășire, și n-a mai mers la fereastră.

Și totuși sufletul îi era cuprins de o lină și adîncă mîhnire. Perduse parcă ceea ce era mai frumos în viața ei, gîndul că nu se poate ca el să nu vie. S-a putut!

Seara, după ce s-a așezat la odihnă și nu putea să doarmă, ar fi voit să poată plînge. Dar de ce adecă să plîngă, cînd n-a fost nimic, n-are, nu poate să fie nimic între ea și el? Și-a făcut ea așa, din senin, un gînd și l-a perdut.

Ziua următoare era duminecă.

Dimineața a căzut brumă groasă, după răsărirea soarelui s-a lăsat negura, iar înspre amează zi soa-

rele a risipit ceața și cerul s-a înseninat. Era una din zilele de toamnă în care mereu îi vine omului să plîngă. Prin văzduhul curat și proaspăt fluturau căzînd alene spre pămînt lungi fire de păiengeniș, iar de pe duzi se scuturau din cînd în cînd frunzele brumate.

— Hai să mergem la Pădurița — zise Anca după masă — că n-o să ne mai ducem anul acesta!

— Să mergem, îi răspunse Persida. Dar adause peste puțin, în silă, fără ca să voiască: Să mergem numai noi.

Era departe pîn-acolo, aveau să treacă tot orașul, deoarece crîngul orășenesc se află tocmai la cealaltă margine.

Dar nu voiau nici ele decît să se plimbe, și le era destul să se ducă și să se întoarcă pentru ca plimbare să fie.

În crîng era multă lume, ca-n timpul răcoroaselor seri de vară, și era ceva nespus de duios în fîșăiala frunzelor de plop de curînd căzute.

Venise și el, și umbla așa singur pe una din cărările mai dosnice.

Era tot el, dar cu fața oarecum buhăită și bătută de vînt, cu părul lung și încîlcit și îmbrăcat în haine vechi și soioase.

Persida, zărindu-l de departe, îl cunoștea numai de pe umblet și după făptură, dar nu-l vedea cum este, ci cum îl știa. Pe o clipă inima i se strînse; în clipa următoare însă ea-și ridică capul și-și urmă drumul înainte ca și cînd nimic nu s-ar fi ivit în calea ei. Puțin îi păsa dacă el o va vedea ori nu, ba voia ca el s-o vadă, ca să știe că puțin îi pasă de dînsul.

Mergînd însă și apropiindu-se și văzîndu-l mai de aproape și tot mai de aproape, ea a început să se moaie, să se înduioșeze, să slăbească și mult ar fi dat să fie singură.

„Ah! săracul de el! zise ea în cele din urmă. Săraca de mama lui, ce-ar zice dacă l-ar vedea ce-a ajuns!“

Și era parcă ea și numai ea îi purta vina.

„Eu nu mai pot!“ zise ea, apoi iar își ridică capul.

— Uite! — urmă apoi adresîndu-se la Anca — e şi Naţl de la noi aici.

Anca ştia foarte bine cine e Naţl, fiindcă mult s-a vorbit despre dînsul atît în ziua nunţii, cît şi mai în urmă, dară n-ar fi fost în stare să-l cunoască şi era foarte mirată că Persida poate să stea de vorbă cu un om cum îl vedea acum pe Naţl.

Naţl se dete un pas înapoi cînd se pomeni fără de veste în faţa Persidei, care se uita cu ochi miraţi la dînsul. Îi era greu, şi-i părea bine, şi-i venea să fugă, şi-l năpădeau lacrămile.

— Ei comedie! vezi d-ta comedie! zise el în nemţeşte, rîzînd cu toată faţa lui cea atît de schimbată.

— Te-am văzut — grăi dînsa tot în nemţeşte — şi te-am cunoscut de departe!

— Şi eu te-aş fi cunoscut dacă te-aş fi văzut, oricît de departe ai fi fost.

Apoi nu mai ştiau ce să zică şi rămaseră uitîndu-se ea la dînsul, şi el în pămînt.

Doamne! de ce nu erau singuri!

Acum ştia şi dînsa de ce n-a trecut el pe sub fereastră, şi se uita la părul lui, care parcă atît de bine îi şedea aşa încîlcit cum era, şi la hainele lui, care parcă nu mai erau soioase.

— Rămîi acum aici? întrebă ea.

— Se înţelege! răspunse el. Adecă nu, ci trec la Timişoara, dar mai stau pe aici!

Doamne! De ce nu erau singuri!

— Adio! zise ea, întinzîndu-i mîna.

El se întoarse strîmtorat spre Anca, care nu ştia, precum se vedea, nemţeşte, şi, ridicîndu-şi cuviincios pălăria, îi zise în româneşte:

— Iertaţi, domnişoară. Ne cunoaştem cu domnişoara de acasă şi am fost foarte mirat s-o văd aici.

— Adio! grăi din nou Persida şi-i întinse încă o dată mîna.

El o luă, o strînse şi rămase tăcut şi nemişcat ca parul bătut în pămînt; abia după ce ele se depărtară, a pornit încet pe urma lor, mergînd cu ochii îndreptaţi mereu spre făptura ei înaltă şi mlădioasă.

Trecînd peste piața cea mare, ea încă de departe își îndreptă privirea spre biserica minoriților. Era tocmai timpul vecerniei.

— Să intrăm, te rog, pe o clipă, grăi dînsa.

Intrată apoi cu Anca în biserică, ea se stropi cu apa sfințită, lăsă pe prietena ei într-o bancă și se duse umilită în fața unuia dintre altarele mici, în care un preot citea missa[1]; tăcută, căzu în genunchi și-și plecă cu inimă căită capul.

Iară Natl, văzînd că ea intră în biserică, nu mai îndrăzni să-și urmeze drumul.

VII

ZBUCIUMARE

— Ce stai așa smerit ca Sfîntu Ioan de Nepomuc în capul podului? Ori du-te de te culcă, ori bea dac-ai venit la birt!

— De mine să nu vă doară capul! răspunse Natl. Mă uit la voi, vă văd voioși și-mi trece timpul bine... Aș vrea și eu să beau, că vinul nu e prost, dar dacă nu pot? dacă firea nu mi-l primește? Beți numai înainte, că eu plătesc! Are Hubăr de la Lipova și are și Hubăroaie, adause el cu jumătate de gură, așa, mai mult pentru sine.

Păcat că nu erau pe aci prin apropiere și lăutari. I-ar fi chemat, ca veselia să fie deplină. Nu e lucru mai frumos decît să stai și să privești cum oamenii se veselesc. Și atît e de ușor să-i faci pe oameni veseli!... Un pahar și încă unul... cîteva sunt destule.

Păcat că nu ține nici asta cît lumea. De la un timp unul se moaie, altul începe să plîngă, iar altul se face hărțăgos și răstoarnă mese... Înspre miezul

[1] *Missa* — liturghie (lat).

nopții Natl nu mai putea să stea, dar nu-i venea nici să se ducă, precum îi zise prietenul, să se culce.

Păcat de așa noapte liniștită, păcat de cerul cu stele și de luna plină, păcat de tinerețele lui să le petreacă dormind! Era un atît de dulce neastîmpăr în inima lui, și-l perdea dormind, iar mîne, poate, nu-l mai putea găsi.

Prea era mult frumoasă noaptea.

Și cîte s-au schimbat în lume!

Atunci, în ziua de nuntă, noaptea era tot frumoasă, dar sufletul lui se zbuciuma în dureri grele. Se cutremura și acum cînd își aducea aminte de ele. Prostii! Închipuiri de copil nepriceput!

Atît îi părea dînsa de frumoasă și de adimenitoare, inimii lui atît de dorită, încît se-nțepenise-n mintea lui gîndul că nu e pentru dînsul cu putință repaosul sufletesc decît în apropierea ei, și știind că nu poate să fie mereu aproape de dînsa, că trebuie să-și rupă gîndul de la dînsa, s-a siluit pe sine și s-a dus departe, ca să n-o mai vadă, să să piardă prin lumea cea mare și s-o uite.

Sărac de sufletul lui! cît s-a mistuit el însuși din sine.

Inima i se încleșta de cîte ori se gîndea la condica lui de călătorie.

Îl vedea pe Bocioacă, înalt și uscat, stînd cu condica în mînă și zicîndu-i cu asprime părintească: „Să nu umbli hoinar! să păzești cinstea breslei!“

De! altfel era scris în condica lui. A stat mai mult așa în plimbate decît pe la stăpîn.

Degeaba! N-a fost el născut să fie măcelar. Și nici n-ar avea, dacă e vorba, nevoie să fie. Are el și altfel din ce să trăiască. Mare nedreptate i-au făcut cînd l-au luat de la școală: ce ar fi el acum!

Săraca de mama lui!

A vrut, ce-i drept, de dragul ei, să meargă pe la rude, dar n-a putut să-și calce pe inimă. Ce are el cu ele? Ce să se mai lege de oameni, cînd e atît de bine să fii singur tu, de capul tău?

Greu de tot a fost, și atît era acum de bine.

În turnul de la biserica minoriților și dincolo peste Mureș, în cetate, sunase de mult un ceas, și el se plimba înainte pe țărmul Mureșului, mergînd cu apa, care, scăldată valuri-vălurele în revărsatul luminei de lună, pleoșcăia mereu în liniștea nopții.

Mult era frumos și bine!

„Da! — își zise el — e mai frumoasă chiar de cum fusese, mai matură, mai altfel, nuștiu cum, dar nu e, la urma urmelor, decît o femeie care-ți place fiindcă e făcută ca să-ți placă."

Îi era parcă nu mai poate să înțeleagă cum a putut s-o urgisească.

„Tu m-ai nenorocit! Tu m-ai făcut din om neom!" De cîte ori, umblînd răzleț prin lume, i le-a zis în gîndul lui aceste. Nu! ea nu! Dînsa era duioasă și se uita la el cu ochii scăldați în lacrămi și cu buzele pe jumătate deschise: era întîmplarea nenorocită la mijloc!

Asta trebuia să i-o spună ei.

Mumă-sa i-a trimis, ce-i drept, banii, ca să treacă pe la Sighidin la Timișoara, dar dacă s-a nimerit să treacă pe aici, mai putea să stea cîteva zile, așa, în călătorie. Trebuia neapărat s-o mai vadă. Cum și cînd? Asta numai dînsa putea s-o spună.

Pe la două ceasuri el se plimba prin fața casei lui Claici și era-n aer o atît de nespusă dulceață, încît nu-i mai venea să se depărteze. Parcă dînsa știa că el se află pe aci prin apropiere și se zbate în culcușul ei ca pasărea prinsă în vîsc.

Nu! Persida dormea liniștită, perdută în visuri vărătice.

Și bine i-ar fi fost să doarmă mereu așa și să nu se mai deștepte decît după ce vor fi trecut toate.

Nu că era nenorocită, ci că era o nenorocire pentru alții, asta o muncea pe dînsa cînd își dedea seamă cum s-a pomenit deodată între doi oameni, care ar trece voioși prin lume dacă ea nu li-ar fi ieșit în cale.

Îi venea să fugă, să se ascundă, ca să i se piardă urma, și iar vedea pe Natl cu părul lung, cu subțirele, crețele și-ncîlcitele fire de păr în barbă, îmbrăcat în haine soioase, și inima ei sîngera.

Ştia ce trebuie să facă, fiindcă ştia ce voieşte Mara, muma ei!

Îi venea dar să intre în pămînt cînd vedea că Anca a simţit, a-nţeles parcă slăbiciunea ei şi se uită cu ochi scrutători şi miloşi la dînsa; un fior rece o cuprindea cînd se gîndea că de la Anca vor afla toţi ceea ce nimeni în lumea aceasta n-ar trebui să ştie.

Şi cu cît mai mult se silea să se ascundă, cu atît mai vîrtos se dedea de gol!

— Ce cu tine, Persido? Ce s-a întîmplat? întrebă Trică cam mirat.

— Ce să fie? Nimic! răspunse ea speriată.

El se uită lung în ochii ei.

— Tu ai văzut pe Naţl, Persido, ai vorbit cu el, îi zise apoi încet.

Ea se îndreptă şi-şi ridică capul.

— Da — răspunse — l-am văzut şi am vorbit cu el, dar asta nu e nimic!

— Lasă-l dracului pe neamţul acela! grăi Trică îndîrjit. Tu o ştii pe mama! Să nu-l văd pe aici, că dau de păcat.

— Nu fii nebun! zise ea. Ce am eu cu el?! Lasă-l să se plimbe; fă-te că nu-l vezi. O să vie o dată, de două ori, şi n-o să mai vie dacă va vedea că nu-l bagă nimeni în seamă.

Aşa trebuia să fie, şi aşa era şi-n gîndul ei. Cu o singură vorbă Trică îi luminase mintea şi-i întărise inima; putea să doarmă liniştită cînd atît de bine ştia că fratele ei şi mama ei priveghează şi n-o lasă să iasă din căile cele bune.

Ziua următoare era cu toate aceste neliniştită. Tot ar fi voit să ştie dacă el trece ori nu, şi o adîncă întristare o cuprindea cînd se ivea în mintea ei gîndul că el ar putea să plece mai departe fără ca să treacă pe aici. Era îndărătnic, un adevărat măcelar, care e în stare să taie-n carnea sa şi să se laude că nu-l doare. Cum s-ar fi putut să nu-l bage-n seamă, cînd atît de mare era mulţumirea de a-l vedea trecînd prin faţa casei?! Da, să vie, să treacă, dar fără ca Anca, fără ca Trică să-l zărească şi fără ca el să vadă că ea îl vede.

A şi trecut.

Dimineața, pe la nouă ceasuri, a venit și s-a dus mergînd liniștit, cu țigara-n gură, cu pălăria turtită-n cap, uitîndu-se drept înainte, ca și cînd n-ar fi știut că trece pe lîngă casa în care se afla ea.

Iar peste vreun ceas s-a întors tot așa.

Apoi nu s-a mai ivit decît abia pe la trei după-prînz și s-a întors pe înserate.

Așa azi, așa mîne și poimîne ca ieri, într-o zi ca în alta: Persida știa cînd și dincotro vine și cînd și dincotro se întoarce, știa că el, sărac sufletul lui, numai la ea se gîndește, numai de dragul ei trăiește și rabdă zi și noapte ca să poată trece în patru rînduri pe zi prin fața casei în care se află ea.

Pînă cînd așa?! Cum, Doamne, să n-ajungă din om neom?! Cum să nu se prăpădească?!

Joi era joi, și vineri în zori de zi Mara avea, ca de obicei, să sosească la tîrg.

„Trică dragă, ieși, te rog, și spune-i ca să nu mai vie pe aici, mai ales mîne să nu treacă!"

Așa ar fi voit Persida să-i zică fratelui său joi după-prînz, dar băiatul avea de lucru, fiindcă așeza în lăzi marfa pentru ziua de mîne, și nu putea să-l apuce singur, iar cînd l-a apucat singur, n-a mai putut să-i zică nimic.

Pe înserate, ca nealte dăți, a sosit și Mara, foarte voioasă, foarte țanțoșă, cu nasul, cum se zice, pe sus. Se vedea cît de colo că i s-au întîmplat lucruri cu care poate să se fălească.

Nu-i vorba, de fete se cam ferea, dar seca Lena putea, trebuia chiar să știe că e în tîrg cu protopopul și că nu mai e mult la mijloc ca să s-ajungă cu vorba. Popa, ce-i drept, nu vrea odată cu capul, dar mai pune ea o mie, două și se dă și popa învins, cînd toți ceilalți sunt învoiți. Chiar ieri fusese pe la dînsa părintele Isai, preotul de la Șoimoș, care e prieten din tinerețe al protopopului.

O! tare îi era Marei dragă fata ei!

Fata ei, săraca!

Vineri dimineața Mara, Claici și Trică, cu alte două calfe, au ieșit la tîrg. Puțin în urmă au ieșit și

seca Lena cu Anca şi cu doi dintre ucenici, ca să cumpere varză şi verdeţuri pentru iarnă.

Persida rămase singură, nepăzită, neajutată de nimeni, părăsită ca vai de ea, şi se plimba prin casă şi-şi făcea de lucru şi se zbuciuma, şi inima îi bătea din ce în ce mai tare, sîngele îi zvîcnea din ce în ce mai des prin vine.

Erau opt ceasuri, opt şi un pătrar, opt şi jumătate, opt şi trei pătrări...

„Doamne! zise ea ridicînd amîndouă mînile — dar oameni suntem cu toţii. Aceleaşi ne sunt durerile: cum să n-avem milă unii de alţii?!"

Ea îşi luă cîrpa cea mare şi-o aruncă în cap, apoi, liniştită şi cu pas neşovăitor, ieşi din casă, din curte şi apucă la stînga, de unde ştia că are el să vie, ca să-i iasă în cale.

Sosind la colţ, ea îl zări în depărtare viind despre stînga, pe uliţa Morarilor, care taie pe cea din care dînsa venise şi trece la dreapta înainte, spre Murăş.

Zărind-o, el se înveseli şi îşi iuţi pasul, iară dînsa o luă în pas lin spre Murăş ca să-l scoată în răchiţişul de la capul uliţei, de unde se auzea tocănirea morilor.

Paşii lui răsunau tot mai cu apropiere în dosul ei, căcitotmai încet mergea dînsa şitotmai zburiş venea el.

La marginea răchitişului el o ajunse, o luă de mînă şi, aşa ţiindu-se de mînă, înaintară în crîngul desfrunzit.

— Eu nu mai pot! zise ea frîntă.

— Ce nu mai poţi? întrebă el voios.

Persida se uită lung la el.

— De ce te-ai făcut atît de jerpelit? îl întrebă ea, cuprinsă de un fel de frică.

— Hmh! răspunse el rîzînd din toată inima. Ştii că e bine?! Jerpelit! Asta nu mi-a mai zis-o nimeni.

— Fiindcă altora nu le pasă!

— Apoi tocmai asta e, grăi dînsul. Ce-mi pasă mie de toată lumea aceasta, căreia nu-i pasă de mine?!

— Dar — zise ea mîhnită — omul trebuie să ţie la sine.

— Nu ţiu deloc! îi răspunse el uşuratec. N-am la ce să ţiu! De mine însumi îmi pasă chiar mai puţin

decît de alții. Umblu așa răzleț prin lume, și oamenii, văzîndu-mă cum sunt, trec pe lîngă mine fără ca să mă bage-n seamă.

Persida iar se uită lung la el.

— De ce vorbești așa! grăi dînsa înduioșată. Uite! pe mine mă doare cînd te văd așa, și-o mai fi-n lumea aceasta încă cineva pe care-l doare!

— Draga mea! grăi dînsul mișcat, apoi începu să se joace cu mîna ei, în vreme ce ea-și stăpînea plînsul.

Doamne! atît de multe erau în mintea lor gîndurile, pe care nu puteau să și le spună unul altuia.

— E de mult, urmă el într-un tîrziu, abia-mi mai aduc aminte, de cînd am plecat de acasă și tot n-a trecut încă decît abia jumătate de an. Un an și jumătate mai am încă să umblu așa degeaba prin lume, numai și numai pentru că așa vrea tata și mama, săraca, dacă mai vrea și ea ceva. I-am scris că trec la Timișoara prin Sighidin, fiindcă știam că vine să mă întîlnească dacă-i spun că am să trec prin Arad. Iar acum mi-e frică să mă duc la Timișoara, fiindcă știu că vine și acolo să mă vadă.

— Eu te rog să te duci cît mai curînd, îl rugă ea stăruitor. Uite! — urmă apoi deznădăjduită — eu nu mai pot; dacă te văd mereu trecînd, nu mai pot s-o duc așa... și nu e bine!... e o nenorocire pentru noi toți!

— Am să mă duc — zise el grăbit — dar nu la Timișoara, ci undeva mai departe, fie la Vîrșeț, fie la Sighidin. N-are asta să ție tot așa, nu se poate să ție, căci ar trebui să mă prăpădesc. Are să treacă, și atunci o să mă întorc la Timișoara.

Persida începu să tremure în tot trupul.

— Eu trebuie să mă întorc acasă — zise ea — și te rog să mă lași să merg singură.

Natl era om de stat mijlociu; acum însă el se îndreptă în fața ei și părea cu un cap mai mare decît dînsa.

— Poftim! pleacă! grăi dînsul rece și aspru, arătîndu-i drumul.

— Nu! nu! — zise ea gemînd — nu așa! Vino, dacă vrei, cu mine, căci mie nu-mi pasă de nimeni!

— Nu! Te rog să pleci!

— Aşa nu pot pleca, grăi dînsa deschisă.

— Ştiam eu că nu poţi pleca, zise el rîzînd.

Persida simţi ca şi cînd i s-ar fi oprit deodată şi bătăile inimii, şi curgerea sîngelui prin vine şi i s-ar fi înseninat toată firea.

— Ştiai?! grăi dînsa cu glas limpede. Te-nşeli! Adecă ce crezi d-ta şi ce vrei cu mine? Că am slăbiciune pentru d-ta, asta o ştii: ai putut s-o vezi şi ţi-o spun şi eu, fiindcă nu e vina mea. A venit aşa fără de veste, cum vin toate nenorocirile. Atît e însă tot, şi mai mult nu poţi să ştii. Mi-a fost milă de d-ta; dar dacă d-tale nu ţi-e milă de mine, fă ce vrei, că şi eu tot numai ceea ce eu voiesc am să fac!

Grăind aceste, ea a plecat, tot cum ieşise de acasă, cu pas liniştit şi neşovăitor, iară el a rămas drept, cu capul ridicat, cu ochii ţintă-n urma ei, dar nemişcat din loc.

Şi mergînd înainte, ea nu se uita înapoi, dar urechea ei era aţintită îndărăt, că doară va prinde paşii ce se apropie şi tot mai mult se apropie.

„Grozavă femeie!“ zise el viindu-şi într-un tîrziu în fire.

„Urît om!“ zise ea după ce sosi acasă, apoi îşi acoperi faţa cu amîndouă mînile şi lacrămile o năpădiră, plînsul o înecă.

„Doamne!— strigă ea încleştîndu-şi mînile — ajută-mă, că eu singură nu mai pot!“

Apoi se îmbrăcă în pripă şi ieşi din nou, ca să meargă în tîrg, la mama şi la fratele ei.

VIII

DATORIA

Măruntă şi uşurică, smerită şi umlînd ca dusă pe sfoară, totdeauna aspră la vorbă şi la căutătură, dar blîndă şi duioasă la fire, Persida şi-o reamintea, o vedea în gîndul ei, o auzea ca în aievea zicînd:

„Nu, fata mea, lumea aceasta nu e pentru ca poftele inimii, ci pentru ca datoriile să ni le facem într-însa".

Şi ştia Persida care îi este datoria: asta o ştiu toţi oamenii în toate împrejurările.

„Mai întîi Dumnezeu, apoi părinţii tăi şi după aceştia ceilalţi binefăcători ai tăi".

Aşa zicea maica Aegidia.

Ştia Persida; e însă atît de greu a-ţi face datoria cînd nimeni nu te ajută, nimeni nu te sileşte, nimeni nu ţi-o aduce mereu aminte.

Era, sărmana de copilă, cuprinsă de spaimă aici în mijlocul acestei lumi, unde nimeni nu i se punea împrotivă. O, Doamne! cîte n-ar fi făcut ea dacă n-ar fi fost în apropierea ei Trică? şi ce a făcut cînd s-a văzut singură, de capul ei?

Nu! omul nu trebuie să fie niciodată singur.

Voia să meargă acasă, unde toţi o cunosc, toţi se simt în drept a-i sta în cale, unde privirile tuturora o mustră, unde nu poate să umble de capul ei.

Şi acum acolo în piaţă voia s-o spună aceasta, pentru ca muma ei să nu-şi poată da silinţa de a o îndupleca să rămînă.

„Acum! neapărat acum!" zicea şi mergea cu pas bine apăsat şi cu inima încleştată.

Era o nespusă răutate în inima omului aceluia, care rămăsese îndărătnic acolo pe ţărmul apei: ar fi voit şi ar fi şi fost parcă în stare să sară cu ghearele în faţa lui, ca să-i vadă obrajii plini de sînge roşu. Şi, totuşi, dacă acum, în clipele aceste, l-ar fi văzut, nu şi-ar fi putut stăpîni lacrămile, şi simţea c-ar fi căzut în genunchi la picioarele lui, ca să-i ceară ea lui, celui atît de vinovat, iertare, căci durerea de sine o muia, dar gîndul durerii lui o sfîşia şi o seca de puteri.

Trebuia să plece, să fugă, să scape.

Iar muma ei şedea ţanţoşă şi voioasă, cu masa plină de grămezi de struguri înaintea ei.

Putea să fie şi ţanţoşă şi voioasă.

Lasă că marfa ei, două care de prune brumării, un car de pere iernatice, optsprezece coşuri de struguri şi nouă ciubere de lictariu de prune, toată era vîn-

dută, dar își găsise cumpărători pentru lemne și pentru plute.

A pus-o Hubăr să ieie, mare vorbă, pădurea împărătească de la Cladova. Ce-i drept, Hubăr avea și el tovarăș pe prietenúl său Liubicek; deoarece însă el era în slujbă, iar Liubicek era chiar beamter, numai ei singuri știau de tovărășie și sarcina cădea întreagă asupra Marei.

Nu-i vorba, știa dînsa că n-are să rămîie în pagubă cînd Hubăr îi este tovarăș; ba Liubicek îi făcuse și contractul așa ca să scape ușor cu el. Avea să plătească treizeci și patru de mii de florini în patru ani. Zece mii plătise la încheierea contractului, și ceilalți avea să-i plătească tot cîte șase mii pe an. Mult bănet îi mai trebuia însă ca să taie pădurea, s-o facă stînjeni, să care stînjenii la Murăș și să cumpere plute venite cu sare, ca să ducă lemnele la Arad. Mult bănet și multă bătaie de cap pentru o biată de femeie ca dînsa, mai ales că Hubăr îi dădea banii numai cu împrumutare, și luase de la el unsprezece mii pe lîngă șapte mii cheltuite de la dînsa.

Cînd s-a dus în pădure, a cuprins-o deznădăjduirea. Erau acolo lemne ca să scoată din ele și de patru ori cele treizeci și patru de mii; dar cum să le taie? cum să le care? cine să cumpere atîta păcat de lemne?

Acum, după ce-și găsise cumpărătorii, știa și dînsa cum și cine.

A adunat lemnele, pe care le găsise tăiate, le-a amestecat cu altele tăiate de curînd și a făcut nu mai puțin decît opt sute treizeci de stînjeni, pe care-i avea aduși pe cincisprezece plute aci la țărmure. A luat de la Hubăr o scrisorică pentru căpitanul Mareck din cetate, de la Liubicek alta pentru Steueramt, de la maica Aegidia a treia pentru părintele guardian și de la părintele Isai a patra pentru Consistoriu; a dat lemnele cu 8 florini și cincizeci creițari, pe cînd alții le vindeau cu nouă, și dac-ar mai fi avut o mie de stînjeni, i-ar fi vîndut și pe aceia.

Iară plutele? Ce păcat că cumpărase numai atîte!

— Am — zicea Mara — să-l plătesc pe Hubăr, și grija mea e ce fac mai departe!

De aceea era țanțoșă și voioasă.

Sprîncenele i se încrețiră cu toate aceste cînd zări pe fata ei.

Nu-i venea deloc la soçoteală ca lumea s-o vadă aici, apoi era ceva nu a bine în felul Persidei de a păși și de a-și ține capul.

— Ce cauți aici? Ce vrei?

— Mamă, vreau să mă duc acasă.

— Cum acasă?

— Astăzi, cu tine.

— Ai nebunit? Nu se poate. De ce? Ce s-a întîmplat?

— Nu întreba, că aici nu pot să-ți spun. Trebuie: celelalte am să ți le spun acasă.

Persida, chiar dacă n-ar fi fost cum era, în starea în care se afla, tot n-ar fi putut să treacă prin tîrg fără ca oamenii să se uite după ea. Erau mulți ochii ce-o urmăriseră, și acum ochii aceștia toți erau îndreptați asupra mesei, unde dînsa schimba vorbe ce păreau foarte aspre cu muma ei cea de mulți cunoscută.

— Pleacă de aci! grăi Mara aspru. Nu vezi că toți se-nhoalbă la tine!

— Lasă-i să se uite — răspunse Persida — căci ochii sunt ca oamenii să vadă cu ei! Eu trebuie să plec.

— Nu se poate! Cum să vii tu în căruță cu mine?!

— Mă duc!

— Dar nu te iau eu!

Persida se apropie de muma ei, apoi grăi încet, rar și apăsat:

— Nu mai stau, că te certi cu mine. Eu îți spun un singur lucru: Hubărnațl s-a întors iar aici și nu mă lasă-n pace. Gîndește-te!

Grăind aceste, ea se întoarse, ca să plece.

Mara apucă masa cu amîndouă mînile și o zgudui de se răsturnară toate grămezile de struguri.

— Rămîi! zise ea. Spurcatul de neamț!

— Nu pot să rămîn: d-ta vezi cum se uită lumea la noi.

— Singură nu te las! grăi Mara și începu să facă iar la loc grămezile de struguri.

Şi totuşi nu putea să plece cu fata ei. Nu s-a mai pomenit ca ea să plece înainte de spartul tîrgului: aici o ştia lumea; aici o căuta cine voia s-o găsească.

Ceva mai sus erau şetrile cojocarilor.

— Du-te la Trică — zise ea — şi spune-i să meargă cu tine.

— Cu cît dai grămada de struguri? întreabă o jupîneasă, uitîndu-se cu coada ochiului spre Persida, care plecase spre şetrile cojocarilor.

— Zece creiţari, răspunse Mara.

— Să mi-i laşi cu opt.

— Ia-i şi adă banii!

Nu-i mai era ei acum să se tîrguiască. Încă atunci, pe pod, simţise că băiatul lui Hubăr a pus ochii pe fata ei; încă la nuntă o apucase ceva ca şi cînd ar fi o mare primejdie la mijloc; acum îi venea să răcnească de durere şi de necaz că nu poate vorbi, ca să-şi verse amarul.

Abia seara, după ce, sosită acasă, a rămas singură cu Persida, ea începu să se plimbe neastîmpărată prin casă, în vreme ce Persida îşi făcea de lucru puindu-şi hainele-n rînduială.

— Mai bine moartă! zise ea în cele din urmă, oprindu-se în faţa Persidei.

Persida tresări ca speriată din somn.

Plecase fără ca să ştie ce s-a făcut el, cu inima îndoită şi cu capul buimăcit, şi venise tot drumul de la Arad pînă la Radna într-un fel de ameţeală, iar acum îi venea să se întoarcă înapoi şi nu mai ştia ce vrea.

— Nu-ţi face, mamă, gînduri rele — grăi dînsa — că n-ai de ce să ţi le faci. Nu e nimic, şi de puţin cît a fost eu singură sunt vinovată.

— Nu-i adevărat! răspunse Mara. Îl ştiu eu pe tatăl său, care face tovărăşie cu mine casă ia parte la cîştig, dar mă lasă singură la pagubă. Eşti proastă tu şi te-a scos din minţi.

— Nu! grăi Persida, dînd deznădăjduită din cap. Greu mi-ar fi dac-aşa ar fi; dar mai greu îmi este că l-am scos eu pe el din minţi. Eu nu l-am lăsat în pace! Ce aveam eu cu el?

Mara fusese pornită pe ceartă și n-avea cu cine să se certe. Da! fata ei avea dreptate; cum să nu-l scoată din minți cînd era atît de frumoasă, atît de deșteaptă și atît de cuminte?

— Mîne dimineață — zise ea — ai să te duci la maica econoama. Se cuvine. Ea e cea dintîi: te iubește și ți-a făcut mult bine.

— Da, mamă.

— Și să asculți de ea.

— Da, mamă.

— Eu — zise Mara umilită în ea — sunt femeie proastă și nu știu ce să-ți fac, nici cum să te prețuiesc. Am făcut ce am putut și după cum mi-a fost priceperea; acum însă mi-a venit rîndul să mă uit în gura ta. Am și eu gîndurile mele; dar tu n-ai să cauți mulțumirea mea, ci fericirea ta, care mie-mi este mai dorită.

— Nu vorbi așa, mamă, grăi Persida înduioșată.

Ar fi voit să se apropie de dînsa, ca să-i sărute mîinile, să o îmbrățișeze și să-i sărute tîmplele, dar nu era obicinuită să facă asemenea lucruri.

Ar fi voit să-și dea pe față inima și gîndurile, dar se sfia.

Era muma ei femeia aceasta, și parcă abia acum ajunsese a-și da seamă că nu-i este străină și că nu din simțimînt de datorie numai, ci din iubire curată umblă în voile ei.

— Eu nu pot să fac ce nu vrei și tu. Dac-aș ști că mor, tot nu fac, zise ea cu ochii plini de lacrămi.

— Nu plînge — grăi Mara puindu-i lin mîna pe umăr — nu plînge, că mă împingi la păcat... Afurisit să...

— Nu! nu! strigă Persida și-i luă mîna și o sărută. Să nu rostești vorba, că e și el om cu durere în suflet și are mamă, care ar putea și dînsa s-o rostească.

Ea își închise ochii și rămase cîtva timp dusă cu gîndul.

— Într-o zi — urmă apoi liniștită — o suflare de vînt a izbit una din ferestrile de la chilia maichii Aegidiei și a spart cîteva geamuri. Am alergat acolo și l-am văzut pe el uitîndu-se uimit la mine. M-am

uitat şi eu la el, fiindcă nu-l mai văzusem, şi mi-a venit mai întîi să rîd, apoi să plîng de necaz. Maica Aegidia, intrînd şi ea şi văzîndu-l, m-a dat iute la o parte. Acum ştiu de ce, dar atunci mi-am făcut de lucru prin casă şi, după ce maica Aegidia a ieşit, am deschis, ca să-i fac lui în pizmă, fereastra din faţa măcelăriei şi am stat în ea,ca să-l văd şi să mă vadă. Iară el, mamă, mi-a făcut semn să închid fereastra: tu vezi că el nu e de vină.

— Nici tu nu eşti, o molcomi Mara. Prea erai copilă fără pricepere ca să ştii ce faci.

— Nepriceperea — întîmpină Persida — este şi ea o vină dacă alţii sufăr pe urma ei. Dar nu era numai nepricepere; fiindcă îl văzusem mai cuminte decît mine, îmi era ruşine de mine însami şi mi-am călcat pe inimă de nu m-am mai apropiat de fereastră. De Paşti, însă, cînd a venit Trică să mă ia, m-a apucat iar ciuda, şi ca să-i fac în pizmă, n-am ţinut drumul drept, ci am ocolit prin faţa măcelăriei, ca să mă vadă.

Mara începu să rîdă. Degeaba: Persida era tot ca în copilăria ei; avea cu cine să semene.

— A doua zi, de Paştile lor — urmă Persida — ne-am dus cu Trică să culegem viorele. Plecaserăm spre Şoimoş; eu însă am schimbat drumul şi l-am luat pe Trică pe la Lipova, ca doară-l voi întîlni pe Naţl pe undeva. L-am şi întîlnit, precum ştii, pe pod, cînd ne întorceam acasă.

Mara începu să se neliniştească.

— Dar cum v-aţi înţeles — întrebă ea — ca să plece şi el la Arad?

— Nu ne-am înţeles. Eu nu ştiam că e şi el la Arad; el nu ştia că am venit şi eu acolo: s-a nimerit să te vadă cînd ne întoarceam cu nunta de la biserică, a dat cu socoteală că sunt şi eu cu d-ta şi a venit, precum ştii, şi el — aşa nepoftit — la nuntă.

— Ce va să zică întîmplarea! Vine aşa cîteodată de nici n-o bagi în seamă, şi abia tîrziu te pomeneşti că e lucru mare.

— Cînd a văzut că te superi, şi-a luat inima în dinţi şi a plecat de la Arad...

— Sărmanul băiat!

— Îl uitasem aproape, cînd Trică a venit să-mi spună că iar s-a întors. Uite! el n-a venit să mă vadă; eu însă nu m-am putut stăpîni şi duminecă, ziua fiind frumoasă, am ieşit cu Anca la plimbare, că doară-l voi întîlni...

Mara se făcu mai neliniştită. Sărmana ei fată: ce păcat a căzut pe capul ei.

— De unde ştiai tu unde ai să-l găseşti? întrebă ea.

— De unde ştiam? răspunse Persida. Nu ştiam, dar m-am dus aşa la un noroc în Păduriţă şi l-am văzut acolo plimbîndu-se singur. El nu m-a văzut; aş fi putut dar să trec înainte; m-am dus însă la el, ca să vorbesc cu dînsul. D-ta vezi că eu sunt de vină!

— Nu eşti — zise Mara — cum să fii? S-a întîmplat să-l vadă Trică şi să-ţi spună. S-a întîmplat să fie zi frumoasă; s-a întîmplat să-l întîlneşti: aşa au venit lucrurile, şi tu n-aveai ce să faci.

Persida dete din cap.

— Nu! am voit cu tot dinadinsul, zise ea. Asta eu o ştiu mai bine decît oricişine. Tu-l ştii cum era la casa părinţilor lui: cu obrajii rumeni, cu mustăcioara linsă, cu părul neted de i se vedea de departe cărarea, cu şorţul totdeauna curat. Acum era cu părul lung şi nepeptănat, cu barba încîlcită, cu faţa buhăită, cu o pălărie turtită în cap şi cu hainele purtate şi soioase, un om care petrece nopţile prin birturi şi adoarme îmbrăcat. Alta ar fi fugit, poate, de el: eu am alergat la dînsul.

— Săracul băiat! grăi Mara înduioşată.

— Luni apoi — urmă Persida — a trecut în patru rînduri prin faţa casei lui Claici, marţi tot aşa, tot aşa mercuri şi joi. Eu voiam să nu-l bag în seamă, dar astăzi, după ce aţi plecat cu toţii la tîrg, nu m-am mai putut stăpîni, ci i-am ieşit în cale, ca să-l întîlnesc. Nu mai pot, mamă: mi-e milă de el şi mă mustră cugetul!

— Vai de sufletul lui! grăi Mara suspinînd.

— Cum a rămas el? urmă Persida deznădăjduită. Ce face el acum? Ce are să facă mîne? Cum are să-şi

petreacă zilele vieții? O să afurisească ceasul rău în care m-am ivit în calea lui, ca să stric tot rostul vieții lui!

— Nu, fata mea, zise Mara liniștită. Așa vin lucrurile în lumea aceasta: pleci în neștiute și te miri unde ajungi; te-apucă — așa din senin — cîteodată ceva, și te miri la ce te duce. Omul are data lui, și nici în bine, nici în rău nu poate să scape de ea; ce ți-e scris are neapărat să ți se întîmple; voința lui Dumnezeu nimeni nu poate s-o schimbe.

Persida își ridică capul și, răsuflînd ușor, se uită cu ochi înveseliți la mama ei.

— Lasă-l — urmă Mara — nu te gîndi la el, nu-ți munci sufletul pentru dînsul; cum i-ar fi, așa să-i fie; tu cu norocul tău, și el cu al lui: Dumnezeu a vrut să te lase cum ești, și dacă nu te-a făcut Dumnezeu pentru dînsul, e nenorocirea lui, dar nu și a ta!

— Dar dacă m-ar fi făcut, mamă?! strigă Persida.

— Nu! nu! răspunse Mara cu hotărîre îndîrjită. Asta nu se poate! Dumnezeu știe — urmă ea mișcată — cît m-am gîndit eu la voi, cît am ostenit pentru voi, cu cîtă inimă v-am purtat de grijă, și nu poate să mă pedepsească atît de aspru. Dacă te-aș vedea moartă, ar fi pierdută toată bucuria vieții mele, dar aș zice c-au mai pățit-o și alte mame ca mine și m-aș mîngîia în cele din urmă. Neam de neamul meu nu și-a spurcat însă sîngele! strigă ea cu ochii plini de lacrămi. Și mie mi-e milă de el și de mama lui, dar îmi ești dragă tu și nu se poate!

Grăind aceste, ea își îmbrățișă fata și-i sărută ochii și fruntea și părul din creștet, ca odinioară, de mult acum, cînd era copilă mică.

— Iartă-mă, mamă, mama mea cea dragă și scumpă și bună, iartă-mă — zise Persida cu glasul înăbușit de plîns — și spune-mi tu ce să fac.

IX

INIMA, SĂRACA

E mare stăpîn ruşinarea, şi om să fii ca să nu i te pleci dacă o cunoşti.

Codreanu crescuse ca viţelul ce suge la două vaci, Pavel la casa părinţilor săi şi Păvăluţ dincolo, la bătrîni, n-avuse dar cum şi cînd să înveţe a-şi călca pe inimă, ca să mai facă şi ceea ce vor alţii. Tatăl său, popa, se plîngea adeseori că bătrînii îi strică copilul, o făcea însă şi el mai ales pentru ca să se dezvinovăţească pe sine că prea îl lasă în voile lui.

— De! ce să-i faci, dacă l-au nărăvit bătrînii!

Aşa zicea el şi acum. Era foarte supărat, dar nu atît pe fiul său, cît pe socrii, care prea erau slabi, şi dacă era vorba, nici că se simţea el destul om ca să-l scoată pe Pavel din ale lui. Ar fi trebuit s-o înceapă mai de curînd: acum era prea tîrziu.

Era însă în lumea aceasta ac şi pentru cojocul lui Păvăluţ.

Protopopul, deşi se zicea al Butenilor, nu era cu şederea la Buteni, ci în satul lui, unde avea casă şi avere frumoasă, pe care de dragul protopopiei n-ar fi părăsit-o.

Acolo trebuia să te duci dacă aveai vreo treabă cu protopopul.

— Eu zic — grăi Gheorghe al lui Baltă — că ar fi cu cale să mergem la protopopul, ca să vedem ce-i şi cum.

Gheorghe al lui Baltă era jurat în Buteni şi om cu multă greutate: cînd vorbea el, aveai pe ce să te întemeiezi.

— De! — răspunse Ioviţă al lui Borleu — tocmai afară din cale n-ar fi, asta o zic şi eu. Oameni suntem şi noi şi trebuie să ne ştim la un fel.

— E tunsă, ori e rasă! îl întrerupse Gheorghe, rostind vorbele rar şi domol.

— Tunsă, ori rasă: s-o ştim, urmă Ioviţă. Dar e lucru cam greu să te duci aşa — ţop! — în casa omului.

— De ce-ți vorbesc eu tocmai ție? grăi Gheorghe. Tu ești ctitor bisericesc și ai totdeauna cîte ceva de pus la cale cu protopopul. Noi mergem în altă treabă.

— Așa mai da!

— Vom vedea noi apoi cum și în ce fel, urmă Gheorghe. Să fim o dată acolo, apoi grija noastră: te mai uiți în ochii omului; îți mai dai seamă cum te poftește să șezi și cum te întreabă de cei de acasă; n-ai nevoie de vorbe ca să te înțelegi, cînd te poți înțelege, iar dacă nu te poți, ai înțeles destul și știi cum stai.

Așa au și făcut.

S-au îmbrăcat amîndoi de sărbătoare, Gheorghe a ales doi curcani frumoși, iar Ioviță a pus în fundul căruței un butoiaș de rachiu de prune, dar rachiu cum numai la dînsul puteai să-l găsești, și au plecat la protopopul, ca să ceară voie pentru împrejmuirea cu scînduri a cimitirului.

Protopopul vedea bucuros oameni la casa lui, deși acum mai ales dacă nu erau de la Buteni: asta a simțit-o Gheorghe îndată ce-a dat ochi cu stăpînul casei și mai ales cu stăpîna, care li-ar fi dat, dacă ar fi atîrnat de dînsa, voie să-și împrejmuiască cimitirul fie chiar și cu ziduri de piatră, numai să plece cît mai curînd.

Prea îi păreau așezați, cumpăniți la vorbă, oarecum călare pe Ducipal oamenii aceștia.

Ar fi și plecat fără multă zăbavă dacă nu s-ar fi nimerit ca nepotul protopopului să fie și el aci.

Era Păvăluț al moșului și stătea ca pe spini.

Nu era chip să se mai stăpînească Gheorghe, care-l vedea și i se uita în ochi și dedea cu socoteală că nu se simte în largul lui.

— Ei! — întrebă el — cînd mai vii pe la noi? E cam de mult de cînd n-ai fost, și oamenii se uită toate duminecile în stranâ, ca să te vadă.

Păvăluț era om, cum se zice prin partea locului, cam albineț și avea subțire de tot pielița pe obraz: cînd roșea, se vedea rău de tot că se cam rușinează.

— Am să viu, zise el. S-a nimerit așa că nu m-am putut duce pînă acum, dar am să merg.

Nu era în gîndul lui să meargă, dar acum, în fața acestor oameni, era peste putință să spună că nu se mai duce.

— Uite — grăi Gheorghe — să vii acum cu noi. Poimîne e duminecă și-o să se bucure toți poporenii dac-or ști că ai venit.

O să se bucure toți poporenii! Mare lucru! El știa că-n adevăr o să se bucure: îi cunoștea bine pe oamenii aceia, și acum, în clipa aceasta, îi părea peste putință să nu se ducă.

— Acum nu pot, răspunse el.

— De ce adecă să nu poți dacă vrei? îi zise Iovița.

— Uite! — adăugă iar Gheorghe — îmi faci mie cinstea să stai cîteva zile la casa mea.

Păvăluț se uită strîmtorat la moșu-său, ca să spună el de ce adecă nu poate chiar acum să se ducă. Bătrînul însă era slab în fața nepotului său, care era un singur om; cum oare ar fi putut să fie tare în fața unui sat întreg? De! așa numai, cu una, cu două, nu se cîștigă inimile oamenilor: el știa cît li-a umblat în voie, și nu putea să și-i înstrăineze acum, după ce vedea că ei țin, dacă e vorba, mai mult la nepotul lui decît la fata preutesei.

— Să te duci! zise el. Cînd om ca dumnealui te poftește-n gazdă, ai să le lași toate la o parte și să te duci.

Gheorghe zîmbi pe sub mustață: vedea că bine-a apucat-o și bine-a adus lucrurile, iar mai departe grija lui era.

Păvăluț a plecat cu dînșii, s-a dus, a tras la casa lui Gheorghe al lui Baltă, și parcă toate erau cum altfel nici că s-ar fi putut. Încă pe drum se obicinuise cu gîndul că nu se poate parohie mai frumoasă decît cea din Buteni, mai ales cînd poporenii te vreau și fără de fata preutesei. Nu-i vorba, cînd ai moș protopop și nu ești de acasă tocmai sărac, poți s-ajungi popă și fără ca să te vrea satul, dar tot e mai bine să te voiască, fiindcă cu poporenii-ți petreci zilele vieții și vlădica ține și el să fie într-un gînd cu poporul.

Era, cu toate aceste, foarte greu să te știi în același sat cu preuteasa și cu Maria, fata ei, și-i venea lui

Păvăluț să fugă de cîte ori se gîndea că are-n biserică să dea ochi cu ele.

Asta o știa și Gheorghe.

— O să se supere — îi zise el sîmbătă pe la prînz — preuteasa pe mine că mi-ai făcut cinstea de a veni la casa mea. Nu-i vorba, puțin îmi pasă. Supărarea vine și trece, iar noi tot oameni rămînem. Dar tot n-ar fi rău să mergem și pe la ea, ce zici?

Ce putea Codreanu să zică!?

Știa și el că trebuia să meargă; așa, de capul lui, n-ar fi fost însă-n stare să se ducă: îi părea dar bine c-a dat de cineva care-l duce cu de-a sila.

Și nici c-avea, dacă e vorba, de ce să se sfiască.

Preuteasa era numai preuteasă și nu putea să vorbească decît umilită cu nepotul protopopului; iar Maria, fata ei, era o gîscă, de care pe el puțin avea să-l doară capul.

Ce-i drept, de la Crăciun n-o mai văzuse, dar de atunci și pîn-acum tot nu s-a făcut ea femeie deplină. O fetișcană cam răsărită, dar subțire ca un șarpe, cam oacheșă, cu ochii mărunți, care rîd și plini de lacrămi, în vreme ce preajma gurii e croită pe plîns.

Ce știa, ce putea dînsa să înțeleagă? Era destul să te uiți în fața ei pentru ca s-o faci să plîngă, și nu o dată a glumit el cu lacrămile ei. Acum însă n-ar fi voit să le vadă, și numai de ele se temea.

Cînd colo, ce să vezi?

Pe cînd el intra cu inima încleștată la casa preutesei, Maria cînta veselă de răsuna toată curtea, și nu cînta rău. Ce va fi visat, ce nu va fi visat peste noapte, era foarte voioasă, parcă a ei era lumea toată, încît preuteasa se simțea oarecum rușinată și mult ar fi voit să îi poată zice lui Codreanu: „Iart-o, că ea nu știe nimic".

Fiind însă că asta nu putea s-o facă, a grăbit la ușa odăii, ca să-i spună fetei cine vine, apoi și-a pus hainele-n rînduială și a ieșit în capul scării, ca să-și primească oaspeții — foarte umilită, așa cum o știa Codreanu.

— Frumos lucru! strigă Maria, care se ivi în dosul ei. Noi te aşteptăm cu plăcinte, şi d-ta cine ştie pe unde vei fi umblat!

Preuteasa simţi că i se ridică sîngele în obraji.

Tot aşa şi Păvăluţ, cel cu obrazul subţire.

Degeaba! nu ştia ce să-i răspundă.

— De! — grăi Gheorghe — pe oamenii buni şi aici, şi aiurea tot cu plăcinte-i aşteaptă!

Apoi intrară în casă, se întrebară de sănătate şi Maria se duse ca să aducă rachiu şi pîne, după cum e obiceiul de primire în partea locului.

Preuteasa nu putea să-şi dea seamă cum vin lucrurile şi cum are să prindă vorba. Ştia că Gheorghe a fost cu Ioviţă pe la protopopul şi dedea cu socoteală că ei l-au adus pe Codreanu, dar nu putea să înţeleagă cum stau lucrurile.

Codreanu tot ca dînsa.

Ochii lui şi mintea lui erau numai la Maria. Nu poate că cine ştie ce, dar se mira şi se minuna cum poate cineva să se schimbe într-un timp aşa de scurt aşa de tare. Nu-i vorba, ochii îi rîdeau şi acum şi preajma gurii îi era croită tot pe plîns; pare însă că acum tot n-ar fi putut s-o facă să plîngă. Prea era voioasă, şi oarecum nu tocmai proastă.

E însă lucru ştiut că femeile se schimbă foarte uşor, nu numai aşa din Crăciun pînă în toamnă, ci pînă chiar şi din o clipă în alta.

Cînd ea află că Codreanu e în gazdă la Gheorghe şi n-a venit ca să stea, ca alte dăţi, ci numai ca să dea bună ziua, gura ei se croi pe rîset, iar ochii ei erau puşi pe plîns.

— Asta nu se poate, zise ea. Te ştiu eu pe d-ta: iar mă minţi, ca să mă necăjeşti şi să mă faci să plîng. Să nu mă crezi însă că sunt şi acum tot atît de proastă ca atunci. Ei bine! nu te cred şi n-am să plîng! zise ea cu îndărătnicie, şi lacrămile, păcătoasele de lacrămi, o năpădiră, încît nu-i rămase decît să iasă ruşinată din casă.

Preuteasa ar fi voit să intre în pămînt.

Tot aşa Codreanu.

În zadar! Fata avea dreptate: ce-o să zică lumea dacă el nu stă la dînșii?!

Gheorghe ședea țeapăn și tignit în scaun și zîmbea așa pe sub mustață, uitîndu-se cînd la el, cînd la ea.

— Dacă-i așa — zise el în cele din urmă — apoi să mai treacă și de la mine; n-ai ce să-i faci; are întîietatea : eu te las aici.

A și rămas Codreanu, ca alte dăți: așa trebuia să fie.

Nu e lucru mai urît decît femeia plîngăreață: dac-o iei cu binele, se înduioșează de o trec lacrămile, iar dacă-i vorbești verde fățiș, vai de lume. Nu mai știi cum s-o iei și cum să umbli cu ea: te moaie-n lăcrămi de-ți perzi tot rostul.

Era rușinat de silințele ce-și dedea preuteasa ca toate să i le facă pe plac și de bucuria copilărească ce se oglindea-n ochii plînși ai Mariei, iar ziua următoare îi venea să plîngă în fața bisericii pline de oameni, care se uitau la dînsul rîzînd cu părere de bine.

Doamne! ce fericit ar fi putut el să fie dacă n-ar fi fost acea noapte de nuntă! Și totuși...

Aici în biserica plină de oameni, în fața altarului, căruia-și închinase viața, făptura cea înaltă a Persidei se ridica deasupra tuturora și pretutindeni se iveau ochii ei deschiși și limpezi. Era în ochii aceia ceva atît de liniștit și de senin, o voire atît de neîndoioasă, încît sub privirea lor trebuia, parcă, să se aline furtuna mării, să se potolească para mistuitoare a focului: cum ar fi putut el, om neajutorat, să iasă de sub stăpînirea lor?

După Heruvim, cînd preotul a ieșit cu darurile, el și-a plecat mai umilit decît de obicei capul spre pămînt și a stat cu ohii închiși, perdut oarecum în sine însuși.

Simțea, ca niciodată mai înainte, că el nu mai poate să facă ceea ce dînsa nu voiește, și o nespusă înduioșare îl cuprinse cînd se gîndi la Maria, care era atît de subțirică, de fragedă, atît de dulce la fire și de obidoasă.

„Nu! — își zise el — nu te lega la nimic, că nimic nu mai poți.“

Era o mișelie c-a venit aici cînd se știa legat încît nu se mai poate dezlega. Dacă Persida ar fi știut că el a venit fără de voia lui aici și n-are în el destulă vîrtute ca să se hotărască la un fel, l-ar fi despreţuit ca pe un nemernic.

Și totuși Maria era aici, iar Persida departe, și el nu era în stare să plece de la Buteni, așa cum voia, cît mai curînd: îi sîngera inima cînd vedea cum tremură Maria cînd stă aproape de dînsul și cum ochii ei se croiesc în toată clipa pe plîns și iar rîd în răsfățare.

„Ori sunt, ori nu sunt om!“ își zise el luni după prînz.

Trebuia să plece la Arad.

Nu! Nu la Arad!

Peste dealurile care despart valea Crișului de a Murășului nu era drum de care, dar oamenii treceau pe poteci bătute, și el putea să facă pe un cal bun în timp de vreo patru ceasuri drumul pe la Chisindia și peste Vășoaia la Conop, în valea Murășului, de unde nu mai avea decît un ceas bun pînă la Șoimoș.

Iară cal găsea el la Buteni.

Așa trebuia să facă dacă era om: la părintele Isai, cu părintele la Mara și cu Mara la Arad. Să se aleagă odată într-un fel.

Nu mai erau, cînd el a plecat, decît vreo trei ceasuri pînă în seară, dar ziua era frumoasă, luna, deși pe scăzute, se ivise pe cer, și nu apunea decît după miezul nopții, iar calul era puternic și iute: omul adevărat vrea și face.

Dus de gîndul acesta, el trecea grăbindu-și calul printre pădurile cu frunziș pișcat de brumă, ici verde de stejar, colo galben de tei și apoi roșu ca sîngele de taur, iar după ce s-a întunecat, aceeași lună, în razele căreia se plimbase Natl pe țărmul Murășului, îi lumina și lui calea.

Lungă, cotită și anevoioasă cale.

Nu e lucru mai urît decît să treci așa singur și călare pe un cal iute prin mijlocul unei lumi pustii: ți se răscolește oarecum tot sufletul și ți-e în cele din urmă parcă nu-ți mai poți da seamă dacă e în aievea ori visezi numai ceea ce ți se întîmplă. Obosit de drum și

de singurătate, el nu mai știa desluşit unde şi cu ce gînd se duce şi toate i se păreau ca prin minune. Auzise de atîte ori vorbindu-se despre farmecele babelor, care te fac să zbori călare pe ujog unde te cheamă ursita, şi acum simțea că nu se duce nici el, ci e dus.

Cuprins de simțămîntul acesta, el se simțea atît de uşor, încît îi părea oarecum rău cînd a început să audă lătratul cînilor din Şoimoş.

În fire nu şi-a venit însă decît la casa părintelui Isai; abia acum s-a încredințat că degeaba a făcut drumul cel lung, căci el şi aici tot el însuşi rămînea: nu era în stare să bată la poartă, şi-i părea bine că e noapte şi nu-l vede nimeni.

„Nu! zise el. Treaba aceasta pot eu s-o fac şi fără de părintele Isai."

Fără de Mara nu-i venea să meargă la Arad; dar fără de părintele Isai putea să vorbească cu Mara. Nu era nevoie să mai ştie şi el.

Porni dar înainte spre Radna, ca să stea peste noapte la vreunul din birturile din apropierea mănăstirii şi să meargă apoi, ca mîne dimineață, el singur la Mara.

La birt, unde nimeni nu-l cunoştea, putea să intre fără de sfială, să lase calul în grija vreunui argat şi să ceară ceva de mîncare, căci era flămînd hămisit.

— Cunoşti d-ta pe Mara? întrebă el pe slujnica ce-i aşternea masa.

— Cum să n-o cunosc? Şade numai aci, a patra casă.

— Nu ştii, e acasă?

— Alaltăieri s-a întors cu fiica ei de la Arad, răspunse slujnica.

Codreanu simți că-i trece ca un fel de junghi prin inimă şi că i se taie vinele de la picioare.

— Cum? întrebă el. Persida e aici?

— Nu — răspunse slujnica — s-a dus chiar alaltăieri la călugărițe.

Era o adevărată făcătură: Persida aici! De ce a venit? de ce n-a rămas acasă, ci s-a dus la mînăstire? Ce s-a întîmplat?

Era flămînd şi s-a sculat nemîncat de la masă; era obosit de drum şi s-a dus să se mai plimbe pe ţărmul Murăşului.

Fusese, de cînd ştia că dînsa se află prin apropiere, cuprins de un fel de ferbinţeli, şi plimbîndu-se cu paşii iuţi pe ţărmul rîului, resîmţea mulţumirile fără de seamăn pe care le avuse în apropierea ei. Ah, ce femeie!... ce fiinţă! Ce adimenitor îi era zîmbetul, ce dulce supărarea, ce uşor curgeau vorbele de pe buzele ei, ce nesecat îi era sufletul! Şi totuşi abia acum îşi dedea seamă că el n-a vorbit niciodată deschis cu dînsa. Se deprinsese încetul, cu încetul, cu gîndul că are să-şi petreacă toată viaţa în apropierea ei, că altfel nu este cu putinţă, şi a şi voit în nenumărate rînduri să i-o şi spună aceasta. Era însă în tot felul ei de a fi ceva ce te stăpînea, încît nu puteai să-i spui decît ceea ce dînsa voia. Te-nţelegea de mai nainte şi-ţi răspundea fără de vorbe. Astfel el nu se mai îndoia că şi dînsa voieşte, şi totuşi acum simţea că nu e în stare să-i vorbească fără de încungiur: ar fi trebuit să fie la mijloc cineva care să-i vie-ntr-ajutor şi să deschidă vorba.

Avea tată şi mamă, bun şi bunică, rude şi prieteni, era iubit de o lume întreagă, şi acum se simţea singur şi părăsit de toţi şi stetea sperios în drum ca puiul care s-a perdut de cloşcă; el însuşi rupsese toate legăturile, se desfăcuse de toţi ai lui şi nu mai era cine să-i vie într-ajutor.

Dimineaţa s-a sculat pe cînd se mijea de ziuă. Ştia că Mara pleacă foarte de dimineaţă şi ţinea s-o găsească acasă; şi totuşi el îşi făcea de lucru şi parcă ar fi dorit în fundul inimii lui ca să vie prea tîrziu la casa ei.

Aşa a şi fost: portiţa era încuiată.

S-a dus cu inima încleştată la pod, unde ştia c-ar putea s-o găsească. Nu era nici aici. El o vedea însă din jos de pod, la depărtare de cîteva sute de paşi, unde oamenii încărcau lemne pe plute, dar nu s-a dus la ea. De ce să meargă? Tot era mai bine, mai uşor, mai firesc să vorbească mai nainte cu Persida.

A plătit dar omului pe care l-a găsit acolo creițarii și a trecut podul.

Iar acum îi venea să se întoarcă iar înapoi la Buteni.

Trecuseră opt ceasuri. Cum putea el să sune acum, la un timp atît de nepotrivit. Era peste putință să i se dea voie de a vorbi cu dînsa.

El își luă inima în dinți și sună.

— Ce doriți? îl întrebă sora bătrînă, înaltă și slabă, care se ivi în ușă.

— Aș putea, vă rog, să vorbesc cu domnișoara Persida Bîrzovanu? întrebă el.

— Domnule, acum nu se poate, îi răspunse sora. Și — adause ea — nici nu știu cine sunteți d-voastră.

El scoase din portofelul său un bilet de vizită și i-l dete.

— Să spuneți — îi zise — domnișoarei c-o rog să mă vestească dacă și cînd voi putea s-o văd.

Sora îl pofti să se așeze și să aștepte, apoi încuiă ușa și se depărtă.

Persida se afla în bucătărie.

Ea nu venise la mînăstire cu gîndul de a rămînea aici, dar a găsit-o pe maica Aegidia făcînd proviziune de compoturi pentru iarnă și era peste putință să nu pună și ea sorțul ca să-i dea ajutor. Seara apoi, cînd era vorba să se întoarcă acasă, îi era foarte greu să plece. Se simțea atît de bine aici, unde a crescut și unde toate o potoleau și-i dădeau tărie.

A iubit totdeauna pe maica Aegidia, dar încă nu știuse c-o iubește: acum ar fi voit să șadă la picioarele ei și să-i sărute mînile. Nu mai era cum a fost, și parcă se lumina toată mînăstirea cînd ochii lor se întîlneau.

„O adevărată minune", așa zicea maica Aegidia în gîndul ei. Se potolise neastîmpărul copilăresc și năvălnicia adeseori sălbatică, și fata ei era așezată, înțeleaptă și duioasă, un adevărat giuvaer de femeie. De aceea nici nu mai putea să-i vorbească în felul de mai nainte și Persida se simțea înălțată în gîndul ei cînd vedea că o ia parcă i-ar fi soră ori prietenă.

Sîmbătă seara au stat pînă spre mezul nopții deștepte și au vorbit despre toate, afară de un singur lucru. De ce să vorbească și despre acesta? Ea știa cum gîndește maica Aegidia, și mai ales aici, între zidurile mînăstirii și sub ochii maichii Aegidiei, nu putea nici dînsa să gîndească altfel. Era de sine înțeles că nimic nu e mai presus de dorința părinților, mai ales cînd ei trăiesc, ca Mara, numai pentru copiii lor.

Și totuși Persida tresări cuprinsă de un fel de spaimă cînd citi numele: Pavel Codreanu.

— Ce e? întrebă maica Aegidia cu o asprime care reamintea timpurile trecute.

— Domnul acesta — răspunde Persida dîndu-i biletul — e un absolvent de teologie, pe care îl cunoaștem din Arad.

— Dar tu știi...

— Trebuie să-l văd — o întrerupse Persida — altfel s-ar mîhni mama.

Obrajii călugăriței se roșiră. Îi era parcă se dărîmă casa în capul ei. Grozav gînd! Încă un suflet perdut! Cea mai iubită dintre fetele ei se ducea și ea, ca să-și petreacă viața în ticăloșie omenească.

— Du-te, fata mea! grăi dînsa cu blîndeță umilită. Dacă e dorința mumei tale, trebuie să-l vezi chiar acum.

Persida-și dezlegă șorțul, sărută mîna maichii Aegidiei, apoi se depărtă ducîndu-și șorțul în mîna stîngă, ca să-l atîrne la locul lui și să meargă-n sala de așteptare.

Îi era însă greu să meargă așa, fără de veste, și ar fi voit să-și mai facă timp de răzgîndire.

„Nu! își zise peste puțin, ridicîndu-și capul. Să văd ce voiește."

La ușa sălii de așteptare iar se opri și stete pe gînduri.

— Te rog să ne lași singuri, grăi întorcîndu-se spre sora ce-o însoțise și era datoare să stea și dînsa-n sală în vreme ce Persida vorbea cu tînărul.

Sora se plecă umilită.

— Aceasta eu nu pot s-o fac! răspunse ea. Ştii prea bine că n-aş putea s-o fac fără ca să-mi mărturisesc păcatul, şi ştii şi pedeapsa.

Persida-i apucă mîna şi se uită stăruitor în ochii ei.

— Te rog să suferi pedeapsa, căci Dumnezeu îţi va ierta alte păcate în schimbul ei. Te rog — zise ea — căci n-ar fi cu putinţă să vorbim deschis dacă n-am fi singuri!

Sora-şi plecă mai umilită capul şi-i făcu semn să se ducă.

Codreanu se cutremură şi sări-n picioare cînd Persida se ivi voioasă-n uşă.

— Aşa-i că te miri? zise el mergînd spre dînsa.

— Nu, răspunse ea întinzîndu-i mîna. Văzînd biletul d-tale, mi-am închipuit numaidecît c-ai fost pe la mama şi ea te-a trimis aici.

— N-am văzut-o, grăi el. Am căutat-o, ce-i drept, dar n-am găsit-o nici acasă, nici la pod. Am aflat însă ieri seară că eşti aici, şi am venit.

— Aşa! zise ea, oarecum uşurată. Care va să zică nu ai vorbit cu mama.

— Nu încă!

Ea-l pofti să se aşeze, se aşeză şi ea, apoi rămaseră cîtva timp strîmtoraţi: el nu ştia cum să înceapă iară ea aştepta să vadă ce vrea el.

— Am fost foarte mirat cînd am aflat că ai plecat de la Arad, începu el în cele din urmă.

Persida zîmbi, stete puţin pe gînduri, apoi obrajii i se umplură de sînge.

Era hotărîtă să-i spună fără de încungiur cum s-au petrecut lucrurile, de ea s-a hotărît deodată să plece: aşa trebuia să facă, şi ea nu putea să facă decît cum trebuie. Acum însă, cînd se afla faţă în faţă cu el, ea nu putea — nu! — mai bine moartă!

Gîndul omenesc străbate într-o singură clipă şi timpul, şi depărtările, şi acum, în clipa aceasta, ea vedea în gîndul ei toate cele petrecute şi-l vedea şi pe el umblînd răzleţ prin lume, ajuns din om neom, nenorocit fără de vina lui. Se împăcase cu gîndul că

ea nu poate să-l ajute și că nu le rămîne amîndurora decît să uite cele petrecute, care nu erau, la urma urmelor, decît o nebunie de tinerețe. Îi era însă rușine c-a crezut că poate să-l mai și batjocorească spunînd altui bărbat ceea ce numai ei amîndoi știau.

— Mi s-a urît de învălmășeala și de zgomotul lumii — îi răspunse ea — și mi-a venit dorul de liniștea acestei case!

— Și ai să rămîi aici, se înțelege, zise el rîzînd.

Ea stătu puțin pe gînduri, și sufletul parcă i se înălța.

— D-ta rîzi, grăi dînsa; nu trebuie însă să scapi din vedere că eu aici am crescut și că sunt femeie. D-voastre, bărbații, vă avîntați cu inimă îndrăzneață în toiul lumii și totuși nu o dată sunteți cuprinși de dorul singurătății; dar noi, femeile, care numai răzămate de alții putem să trecem prin lume?

Codreanu iar zîmbi.

— D-ta n-ai decît să vrei pentru ca să-ți găsești razăm, zise el.

— Știu, întîmpină ea tot zîmbind cu ironie. Sunt tînără, frumoasă și deșteaptă: nu-mi mai lipsește decît inima ușoară pentru ca să-mi iau avînt. Eu mă înspăimînt însă cînd mă gîndesc la mulțimea datoriilor pe care le iau asupra mea cînd ies de aici, și sunt cuprinsă adeseori de simțămîntul că nu pot să le împlinesc pe toate.

— Dar — zise el — datorii avem cu toții.

— Și foarte rar avem și mulțumirea de a le împlini, îl întrerupse ea.

— Aș! zise el. Dar atunci cei mai mulți dintre noi s-ar simți foarte nenorociți.

— Nu, zise ea; suntem, dar nu ne simțim, fiindcă omul se deprinde cu toate. Închipuiește-ți că eu nu rămîn aici. N-aș putea să stau așa... fată mare. Ar trebui să mă mărit. Să zicem că-mi găsesc un soț mai presus de toate așteptările mele. De unde pot eu să știu dacă nu voi prinde mai tîrziu slăbiciune pentru altul? Ce fac atunci? Sunt ori nu datoare să-i mărturisesc soțului meu adevărul?

— Da! zise el cu toată hotărîrea.

— Dar dacă aș fi avut mai nainte slăbiciune pentru altul? — urmă ea — tot sunt datoare să-i mărturisesc adevărul?

El tresări.

— Da! zise iar, însă de astă dată cam cu jumătate de gură.

— Și-o să se bucure dînsul?

— Nu tocmai.

— Atunci — grăi dînsa rîzînd — e parcă mai cuminte să nu-mi fac datoria. De ce să-i spun cînd îl mîhnesc prin aceasta? Am să mă deprind încetul cu încetul cu gîndul că datoria mea e să tac, să fiu fățarnică și să-mi fac de-a sila celelalte datorii... pe cît le pot. Urîtă viață!

El se uită nedumirit în fața ei.

— Bine, domnișoară — zise el strîmtorat — dar d-ta tot n-ai putea să rămîi aici.

— De ce nu?

— Fiindcă nu e cu putință.

— De ce să nu fie cu putință?

— Pentru că ești — dacă nu mă înșel — ortodoxă.

— Să trecem peste aceasta, grăi dînsa așezată. Cînd e vorba de viață și de moarte, nu ne mai uităm la asemenea lucruri mici. Oameni suntem, la urma urmelor, cu toții, și Dumnezeu e unul și același pentru toți.

— Eu tot nu cred că ai să rămîi aici, zise el iar în glumă.

— Nici eu nu cred, răspunse ea. Voiesc numai să zic că cel puțin acum nu e pentru mine gînd mai adimenitor decît să rămîn aici, și m-aș simți foarte nenorocită dac-aș fi nevoită să plec. Mă simt atît de bine aici, și mai am încă timp destul pentru zbuciumările vieții.

Codreanu începu să tremure.

— Care va să zică — grăi dînsul cu glas înăbușit — ești hotărîtă să rămîi aici?

— Nu — răspunse ea — eu n-am nici o hotărîre, și dacă mama astăzi va zice să ies, voi ieși mîne. Răspund numai la întrebarea pe care mi-ai pus-o rîzînd. M-aș simți nenorocită dac-ar trebui să ies

acum. Peste un an, peste doi— nimeni nu știe ce are să simță — voi ieși cu inima ușoară; acum mi-ar fi foarte greu!

Codreanu o înțelegea deplin și nu mai știa ce să-i zică, ci se uita numai cu ochii țintă la un colț al odăii.

— Și dacă eu te-aș ruga? întrebă el sfios și cam cu jumătate de gură.

Ea se ridică și rămase stînd dreaptă și cu ochii în jos.

— D-ta știi că țiu mult la d-ta și n-aș putea să zic nu! răspunse ea încet. Dar știi și d-ta la mine și nu ești în stare să-mi faci silă. Mai tîrziu! Nu-i așa?

— Da! răspunse el ridicîndu-se.

— Îți mulțumesc, grăi dînsa întinzîndu-i mîna.

El apucă mîna și o sărută.

— Ai să mai treci pe la mama? întrebă ea.

— Nu! răspunsă el hotărît.

— Îți mulțumesc — grăi iar dînsa — și la revedere!

El îi sărută încă o dată mîna, apoi dînsa se retrase și peste puțin intră sora bătrînă, înaltă și slabă, ca să descuie ușa pe care avea să plece Codreanu.

X

CINE CE POATE

Mare lucru tîrgul de toamnă de la Arad!

Timp de cîteva săptămîni drumurile de țară toate sunt pline de care încărcate, care aduc bogățiile din șapte ținuturi, ca să le desfășure prin piețele și prin ulițile Aradului și pe cîmpia de din prejurul lui, unde s-adună care cu poame de pe Crișuri și din valea Mureșului, cu lemnărie din munții Abrudului și cu bucate de pe cîmpia mănoasă, se-nșiră butoaiele cu vin din podgorie ori cu rachiu de pe Mureș și se în-

grămădesc turme de oi venite din Ardeal, ciurde de porci aduse de pe lunci, herghelii de cai crescuți pe poienele munților și cirezi de vite mînate de jelepari umblați prin lume.

Ce mulțime de oameni și ce amestecătură de tipuri și de porturi și de limbi! E parcă aici e mijlocul pămîntului, unde se întîlnesc toate neamurile. Pe-nserate s-aprind împregiurul orașului mii de focuri, la care stau de vorbă ori își petrec cîntînd aici români, colo unguri, mai departe șvabi ori sîrbi, iar printre aceștia slovaci, ba pînă chiar și bulgari.

Dar tot românul, săracul, e și aici cel mai de frunte, căci vine iarna geroasă și ajunge la preț cojocul călduros, la care nimeni atît de mult ca românul nu ține.

Și nu e numai că tot românul vrea să-și aibă cojocul, dar ține să-i mai fie și frumos împodobit cu flori tăiate din carmajin ori cusute-n fire de ibrișin. Nu-i cojocul, ci podoaba de pe el ceea ce-i aduce cîștig cojocarului: asta se plătește, dacă e frumoasă, cu mîna largă și pe întrecute.

Nici că se poate pentru un cunoscător mai mare mulțumire decît să treacă printre șetrile cojocarilor din Arad, ca să vadă unul cîte unul cojoacele de probă. Frumosul e frumos, nu-i vorba, pretutindenea, dar cojoace frumoase ca la Arad nicăiri nu se găsesc, fiindcă mai rar găsești aiurea oameni care pot să le plătească.

Trică-și împlinise de mult anul, dar tot mai rămăsese la Claici, fiindcă îi era greu să plece ca să-și înceapă cei doi ani de călătorie.

Nici că intră însă calfele de cojocari la stăpîn decît de două ori pe an: fie la Sf. Gheorghe, fie mai ales la Sf. Dimitrie, pe cînd cojocarii au mult de lucru. Apoi o calfă trebuie, mai nainte de a ieși în lume, să-și arate destoinicia, pentru ca stăpînii să știe ce poate și cum au să-l plătească. El s-a învoit dar cu Claici ca să coase pentru tîrgul de toamnă o *bundă*, adecă o blană de miel, lungă pînă la pămînt, albă și împodobită cu flori cusute-n ibrișin. A lucrat patru luni de zile la ea, dar și era frumoasă, încît Claici

n-o lăsa mai jos de două sute de florini şi li se lăuda tuturora că el l-a scos calfă pe Tricâ.

Iar Tricâ stetea ruşinos în dosul bundei de probă, ca să fie la îndemînă cînd vin stăpînii care caută calfe. Era tot lung şi deşirat, tot motolog şi gură-cască, dar mai nespălat şi mai nepeptănat decît odinioară. Se împlinise aproape un an de cînd plecase soru-sa de la Arad, şi de atunci perduse obiceiul de a se peptăna cînd merge la masă.

Deoarece breasla cojocarilor din Arad ţinuse morţiş ca cojocarii din alte părţi să nu-şi poată scoate marfa la vînzare decît în ziua a treia, Bocioacă-şi avea şi el, ziua-ntîi şi ziua a doua, lăzile-nchise şi se plimba printre şetrile cojocarilor din Arad, ca să vadă ce lucruri frumoase au mai scos în tîrg.

— Cine a făcut bunda asta? întrebă el uitîndu-se cu de-amănuntul la cusături.

— Eu! răspunse Tricâ, făcînd un pas înainte.

Bocioacă, tot înalt şi subţire şi el, se uită de jos pînă sus la Tricâ. Îi era parcă nu se poate ca acele mîni mari să fi cusut florile cele atît de curat scoase.

— E bine, băiete! zise el. Cînd ai ieşit calfă?

— De Sf. Gheorghe.

— Vrei să vii la Lipova? Eu sunt Bocioacă, starostele.

— Ştiu, că şi eu sunt de pe acolo.

— De unde?

— De la Radna.

Bocioacă se uită din nou în faţa lui.

— Doară nu eşti fratele Persidei? grăi el. Parcă-mi semeni şi tu cu mă-ta.

— Asta e! răspunse Tricâ rîzînd.

— Ce-a avut mă-ta cu neamţul? întrebă starostele, schimbînd vorba.

— Care neamţ?

— Hubăr. Care altul?

— Eu nu ştiu nimic, răspunse Tricâ, cu atît mai mirat cu cît mumă-sa era şi ea aici în tîrg şi nu-i spusese nimic.

— Bine — grăi Bocioacă — a luat podul de la dînsa şi pare-mi-se c-a înşelat-o şi cu pădurea de la Cladova.

— Eu — zise Trică rîzînd — nu cred că poate cineva să-nşele pe mama.

Bocioacă iar se uită la băiat. Era parcă ceva foarte deştept în ochii lui.

— Ei! vii? întrebă el din nou.

— Vin.

— Ce ceri?

— Nu mai cer nimic, răspunse Trică. Nu mi-e destul că stau la casa d-tale?! O să-mi dai ce-i socoti.

Bocioacă era încîntat.

— Cînd vii?

— Chiar acum, după tîrg!

— Vorbă încheiată! grăi Bocioacă şi-i strînse mîna, apoi se duse mai departe.

Iar Trică nu mai avea astîmpăr. Voia să vadă pe mumă-sa, ca să afle ce s-a întîmplat cu Hubăr şi să-i spună că s-a-nvoit cu Bocioacă, acelaşi Bocioacă în casa căruia nu fusese primit ucenic.

— Auzi vorbă! striga Mara, puindu-şi mînile în şolduri.

Se bucura cum de mult nu s-a mai bucurat. Lasă că-i părea bine că Trică a întrat calfă tocmai la Bocioacă, dar avea şi mare trebuinţă să-i fie feciorul prin apropiere.

De cînd aflase că Codreanu s-a-nsurat şi s-a popit, ea îşi pusese de gînd să n-o mai lase pe Persida la călugăriţe. Nu era însă chip s-o scoţi din mănăstire. Ea zicea, nu-i vorbă, că nu mai stă, dar potrivea mereu lucrurile aşa ca să mai rămîie, şi nu mai ştiai ce să-i faci ca s-o scoţi.

Duminecile şi zilele de sărbători Mara o lua şi-o ducea la biserica de la Lipova. Foarte adeseori însă Mara era dusă pe la tîrguri, şi atunci Persida lua pe vreuna din fetele de român ce se aflau la călugăriţe şi tot se ducea. Le părea foarte rău călugăriţelor, căci era, dacă-i vorba, chiar mai frumoasă biserică acolea în mînăstire, dar Persida ţinea să meargă la biserica ei şi nu putea nimeni s-o oprească. Ba s-a

făcut încetul cu încetul obicei că Persida lua toate fetele de român cu dînsa, încît era o frumuseță să le vezi, și lipovenii țineau mult la fata Marei.

— Minunat lucru! grăi dar muma. O să te duci duminecile și zilele de sărbători s-o iei pe Persida, ca s-o duci la biserică. Nu le prea place călugărițelor că duce fete cu dînsa. Apoi să facem ce-om face ca s-o scoatem de acolo.

— Da! răspunse Trică voios. Dar cu Hubăr ce-ai avut?

— Ce să am? grăi Mara. Nu cumva sunt proastă ca să alerg și să muncesc, apoi să împart cîștigul cu dînșii? Nu cîștig nimic și n-am nimic de împărțit!

— Bine, dar aud că ți-a luat Hubăr podul.

— Nu-mi mai trebuie mie podul acela! Stau toată ziua pentru cîțiva creițari, cînd am atita treabă în altă parte.

Lui Trică îi părea cu toate aceste foarte rău. Nu se putea împăca cu gîndul că mumă-sa nu mai e podăriță, cînd toată lumea îi zicea „Podărița". Apoi îi era parcă i-ar fi venit lui să ia podul în arîndă, fiindcă grozav îi plăcea să vadă creițarii adunați grămadă și nu se putea împăca cu gîndul că o să dea și el creițari cînd va trece de aici înainte podul.

— Și, uite — zise el — mie îmi venise gîndul să stau acasă cu voi, să mă duc diminețile și să mă întorc serile.

— Să stai, dragul mamii! — grăi Mara înduioșată — ca să fim o dată oameni adunați și noi.

— Dar o să dau prea mulți creițari.

— De asta să nu-ți pese — zise ea încet — căci tot ai noștri sunt creițarii. Gheorghe a luat podul în tovărășie cu mine.

Pe drum apoi, de la Arad pînă la Radna, le-a mai înțeles Trică și celelalte.

Se plîngea Mara că-i merg treburile rău de tot. Ar fi fost în stare să jure că perde cu pădurea și ar ajunge în sapă de lemn dacă nu s-ar ajuta cu plutele, pe care le vinde cu preț bun după ce descarcă stîngenii.

— Numai eu știu, dragul mamii — zicea dînsa suspinînd — cît mă frămînt ca s-o scot la capăt.

Mi-au scos vorba că am adunat bani mulți și toți mă fură, toți umblă să mă înșele. Ba mai vine și popa Isai de la Șoimoș și zice cui numai vrea să-l creadă că sunt zgîrcită și că numai eu sunt de vină dacă n-a luat Codreanu pe Persida. Drăguța mamii! Las' c-o să găsească ea altul și mai și decît dînsul. Voia să scoată sufletul din mine și să-mi ia cel din urmă ban. N-am, dragul mamii: de unde să dau mai mult decît ceea ce pot? Tu știi că puțin a mai rămas de la fie iertat tatăl vostru: las' că nu m-am atins de al vostru, dar am mai și adăugat puțin cîte puțin, cum biet am putut, ca să aveți și voi cîte ceva. Aveți! Ai și tu, are și Persida; popa cerea însă marea cu sarea!

Spunea Mara, spunea mereu și nu mai sfîrșea, iar Trică nu putea decît să le creadă toate. Cînd vorba era însă de Codreanu, trebuia să zică și el o vorbă, căci îl cunoaștea mai bine și ținea mult la el.

— Să crezi, mamă — grăi dînsul — că Codreanu nu cerea nimic.

— Ferit-a Sfîntul! răspunse Mara. El nu, dar s-a vîrît la mijloc popa Isai și le-a stricat toate. E însă mai bine așa! N-a fost să fie! Fiecare cu norocul lui! Nici nu era el om pentru fată ca Persida; pe unul ca dînsul l-ar bate Persida în fiecare zi de doauă ori.

Cam așa gîndea și Trică.

Nu-i vorba, acum, după un an, se făcuse mai înaltă și părea mai subțire soră-sa; ți-ar fi venit să-i zici c-o clatină vîntul; călca însă țeapăn și mărunt ca maica econoama, încît parcă se scutura pămîntul sub picioarele ei, și era în căutătura ei și împregiurul buzelor ei ceva îndărătnic, aspru și nemilos, parc-ar fi voit în toată clipa să strige: „*Trebuie!*“

Era cu toate aceste foarte voioasă și ar fi voit s-adune toată lumea, ca să-i spună că fratele ei a venit s-o ia la biserică și are să rămîie aici.

— Dar — zise el — mergem la noi la biserică. Ea stete puțin pe gînduri.

— Nu — grăi apoi — rămînem tot la Lipova și ne ducem după biserică acasă.

În zadar, femeia tot femeie! Se uita la fratele ei cel înalt și lat în umeri, care își pusese hainele

negre și trecuse pe la bărbier mai nainte de a fi venit la dînsa. Ea-i potrivi legătoarea la gît și-i scutură pe ici, pe colo haina atingînd-o ușurel cu vîrful degetelor; voia să meargă cu el la biserica de aci, unde toți o cunoșteau.

Iară el voia numai ceea ce vrea dînsa.

O luară dar, tot ca odinioară, la dreapta, ca să treacă prin fața măcelăriei.

Ce deosebire însă!

Atunci ea știa că Natl are s-o vadă trecînd, și totuși era cuprinsă de un fel de leșin; acum nici prin gînd nu-i trecea că are să dea ochi cu el, și totuși n-a tresărit cînd l-a zărit în ușa măcelăriei, ci s-a uitat lung și fără de sfială la el.

Ce schimbare într-un timp atît de scurt! Nu-i vorba, șorțul îi era și acum curat și cărarea i se vedea, ca odinioară, prin părul neted peptănat, dar era măcelar adevărat: om cu fața plină și mai mult roșie decît rumenă, cu brațele puternice strînse de mîneca suflecată și cu peptul ieșit înainte.

Și se uita și el tot lung și fără de sfială la dînsa și la fratele ei, care nu voia, parcă, să-l vadă și ar fi dat mult dacă soră-sa nu l-ar vedea nici ea.

Un lucru nu-i era nici Persidei cu putință: să treacă ulița, ca să apuce pe la colț. Ea clătină zîmbind voioasă din cap, dar își urmă drumul înainte, rămîind în partea despre mînăstire a uliței, încît Natl se uită dezamăgit în urma ei și răspunse la salutare abia după ce ea trecuse.

Lucrurile veniseră fără de veste și s-au petrecut atît de iute, încît el stătea buimăcit și nu-și dădea seamă decît că mai nainte ea avuse pe frunte și mai ales pe tîmple fire de păr creț și răzleț, iar acum părul îi ședea neted pe frunte.

— Cînd s-a întors Natl acasă? întrebă Persida după ce se mai depărtară.

— Tu trebuie să știi mai bine decît mine, răspunse Trică îndîrjit.

— De ce să știu?

— Ești mai demult aici.

— Dumineca trecută nu era acasă, grăi dînsa. L-ai mai văzut tu la Arad după ce am plecat eu?

— Nu ştiu, răspunse Trică mai îndîrjit. Nu-mi mai aduc aminte. Nu, nu l-am mai văzut. Dar ce ai tu cu el?

Persida se uită rîzînd la fratele ei.

Un lungan, ce-i drept, dar un băiat care abia peste două luni împlineşte şasesprezece ani: ce putea el să înţeleagă?

— Fii băiat cuminte, Trică, zise ea; tu ştii că nu am nimic cu el şi nici nu pot avea. Tocmai de aceea îmi pare însă bine că i-au ieşit prostiile din cap.

— De unde ştii că i-au ieşit?!

— Văd eu, răspunse ea.

Aşa şi credea fata Marei, deşi nu era tocmai aşa.

El n-a alergat, ce-i drept, nici la biserică, nici la Radna după dînsa, dar munte cu munte nu se întîlneşte, însă om cu om da — mai ales acum toamna, în timpul culesului de vii.

De la Radna înainte, spre apus, se întinde podgoria cea vestită a Aradului, un lung şir de dealuri acoperite cu vii. Cale de o zi bună, pînă la Măderat, la poalele dealurilor, sat se înşiră de sat, iar printre vii sunt risipite cramele, pe care nimeni n-a încercat încă să le numere.

Ce-i aci în timpul culesului, pe la începutul lui octomvrie, aceasta nu poate s-o ştie decît cel ce a văzut cu ochii lui.

Serile, viind despre Arad pe şesul neted, vezi în faţa ta parcă un alt cer, un fel de negreaţă întinsă în faţa ta şi nenumărate lumini risipite pe ea — focurile ce ard la crame, prin paghini şi pe fînefele acum cosite şi lăsate de păşune. Din cînd în cînd răsună prelungit cîte o puşcă descărcată ori se ridică pe ici pe colo cîte o rachetă, încît simţi pe nevăzute că e lume, lume, multă lume risipită pe colo pe dealuri şi prin văi.

Săptămîni de zile de-a rîndul vin mereu şi de la deal, şi de pe şes, unii ca să lucreze, alţii ca să petreacă cîteva zile bune, toţi veseli, toţi gata de a se bucura de viaţă.

O dată numai pe an e culesul viilor, şi păcat ar fi să petreci şi astă singură dată dormind nopţile cînd ele sunt atît de liniştite şi de răcoroase, iar luna niciodată şi nicăiri nu-şi revarsă lumina aşa din plin ca acum şi aici, unde razele ei se resfrîng oarecum din coastele dealurilor spre şesul întins ca o mare.

Ici fluier, colo cimpoi, mai departe o chitară, o vioară, o harmonică şi iar un taraf de lăutari, pretutindenea cîte o descărcătură de puşcă, o rachetă ori cel puţin cîte un chiot de fiecare vadră turnată în butoi, şi toţi stau la poveşti, cîntă, joacă, petrec în zburdalnică învălmăşeală.

S-alergi cale de două zile pe nemîncate, ca să iei parte, iar Naţl nu era decît aci la Lipova: cum ar fi putut să stea acasă cînd aveau şi ei vie la Păuliş şi venise anume de cules acasă?

Luni dimineaţa el ştia că Persida nu s-a întors la călugăriţe şi nu se mai îndoia c-a rămas şi ea de cules acasă.

Celelalte veneau de la sine.

Pleci în timpul culesului de cu seară cu un prieten aşa la un noroc, treci din cramă în cramă, şi numai bunul Dumnezeu ştie unde şi cu cine te pomeneşti în zori de zi, căci oriunde sosesti, oamenii sunt bucuroşi de oaspeţi şi cu plin te primesc, oriunde ajungi, găseşti ori îţi faci prieteni.

Luni după-amiazăzi el ştia că Mara e şi ea cu ai săi la vie, cale de vreo jumătate de ceas mai spre Radna; iar pe înserate el a luat puşca la umăr şi a urcat voios şi căprește spre culmea de unde putea să vadă cînd şi încotro pleacă fata Marei.

O vedea, şi ce n-ar fi dat ca şi ea să-l zărească pe el sus în culme!

El descarcă deodată amîndouă ţevile puştii; însă era sus în deal şi descărcătura perdută în vînt suna ca în sec.

Persida şi Mara, care se aflau în faţa cramei acoperite cu trestie, cu toate aceste se întoarseră spre culme.

Era departe pîn-acolo, încît abia se mai vedea omul care descărcase. Persida însă tot îl recunoscu și, în semn că-l cunoaște, ridică mîna în sus.

— Cine-i acolo? întrebă Mara mirată că fiica ei îl cunoaște.

Persida se uită rîzînd la ea. Știa că e certată muma ei cu Hubăr, dar acum era culesul viilor.

— Cine să fie? răspunse ea. Nebunul de Natl!

Mara rămase cîtva timp buiguită. Natl? Iar Natl? Parcă-i venea și tot nu-i venea să se supere. În zadar! era femeie și mamă, și mare lucru ar fi ca o mamă să se supere cînd vede că fata ei ia mințile flăcăilor.

— Curat nebun! zise ea uitîndu-se cu ochi scrutători la fiica ei.

— I-a mai trecut, mamă — grăi Persida, care-i înțelese gîndul — și o să-i treacă de tot cînd va vedea ce e și cum.

Mara era cea mai fericită din toate mumele: nu vorbele Persidei, ci felul în care ele fuseseră rostite o încredințau că fata ei e cea mai cuminte din toate fetele.

— Te pomenești că nebunul acela — zise ea — o să ne stea pînă la miezul nopții în vîrful dealului.

De asta se temea și Persida.

Se înșelau însă amîndouă.

Natl descărcase, ce-i drept, pușca pentru ca Persida să se uite spre dînsul. Cînd a văzut, însă, că ea se uită, îi face semn, ba se mai uită și Mara, el știa că ele vorbesc despre dînsul, simțea că de bine nu pot să-l grăiască și-i era rușine.

„Ce fleac de om! își zise el necăjit pe sine, își aruncă pușca iar pe umăr și porni mai departe. Îndrăcită femeie!“ adăugă apoi într-un tîrziu.

Iară Persida se uită lung după dînsul și se bucura în gîndul ei.

Nici că l-a mai văzut trei zile de-a rîndul, deși fetele ca dînsa multă lume văd în timpul culesului de vii.

Joi pe înserate ea a plecat cu nevasta lui Bocioacă, cu vărul lui Bocioacă, Andrei, care era scrietor la

notarul din Miniș, cu notarul de la Șoimoș și cu domnișoarele Emilia și Nina, nepoatele părintelui Isai, ca să meargă la crama părintelui Ioan de la Miniș.

Trecînd așa, printre crame, s-au mai oprit ici, s-au mai oprit colo, încît au petrecut peste două ceasuri pe drum și s-au sporit la patrusprezece inși pe cînd au sosit.

Să vezi apoi părere de bine și chiote de veselie și tuș dat de lăutarii fără de care părintele Ioan n-ar fi putut să-și facă culesul.

Și ce mare era mirarea Persidei cînd s-a pomenit că iese din învălmășeala aceasta la iveală Natl și vine la dînsa cu mîna întinsă și rîzînd strengărește.

— Dar d-ta cum ai ajuns aici?

— Mare lucru! Parcă n-ai nici un prieten care are un prieten ca să te aducă aici? Nu cumva credeai c-o să scapi de mine?

— Nici nu voiam să scap; îmi pare bine că te văd și mai de aproape.

— De!... o să vedem!... grăi el cu îndoială și rupse vorba fiindcă se puseră alții la mijloc.

Lucru neînțeles de mintea omenească!

Persida era fată cuminte și pusese în gîndul ei toate lucrurile la cale: ochii ei însă erau duși mereu după dînsul și rîdeau cînd se întîlneau cu ai lui. Parcă-i era frate, parcă-i era copil, parcă-i era rupt din suflet, atît de mult se bucura cînd îl vedea voios, vorbăreț, și inima i se strînse cînd el veni s-o poftească la joc. El juca atît de frumos, iară ea nu știa să joace valsul.

Nu era făcută bătătura din fața cramei pentru vals și nu prea erau nici jucătorii deprinși a juca nemțește, dar la cules de vii joacă lumea și pe iarbă verde, și cele opt perechi zburau cum da Dumnezeu, ca pe podele lucii.

— Tare ești ușoară! grăi Natl peste cîtva timp.

Persida învățase, cînd cu nunta, să joace valsul, dar era de mult de atunci.

— D-ta vezi că nu știu să joc, răspunse ea.

— Deloc nu știi — zise el — dar ești ușoară și merge bine.

— Mă duci d-ta, întîmpină ea.

— Vorbă să fie! șopti el încet. Te-aș duce eu dacă te-ai lăsa... Am ce să prind în brațe. Să te iau pe sus și să te duc, încît să ni se piardă urma!

Persida ar fi voit să se desfacă din brațele lui și să-i dea brînci, ca să-l arunce cît colo. Era de necrezut îndrăzneala lui.

El însă o ținea ca-n cleşte de fer și o ducea din ce în ce mai zburiș, încît era o frumuseță să-i vezi și, încetul cu încetul, privirile tuturor se îndreptară asupra lor.

— Mă obosești de-mi scoți sufletul, șopti ea supărată acum și de privirile îndreptate asupra ei.

— Nu-i adevărat — răspunse el — d-ta nu obosești nici pînă mîne dimineață, dar ți-e greu că lumea te vede jucînd cu mine.

Apoi el o lăsă de unde o luase, îi mulțumi frumos și își căută altă pereche.

Persida, roșie ca floarea de mac, ar fi voit să fugă, să se ascundă, să scape fără de veste din această societate neînfrînată, dar în clipa cînd el se depărtă, alți trei săriră s-o poftească la joc.

Așa e la joc: cine a intrat o dată e bine prins, și cu cît mai mult joacă, cu atît mai vîrtos se simte pornit a da înainte. Era cuprinsă de un fel de beție și, deși ar fi voit mai înainte să plece, peste puțin o neliniștea gîndul că seca Marta, nevasta lui Bocioacă, ar putea s-o ia ca s-o ducă iar înapoi.

Marta nu era însă din cele ce grăbesc acasă.

Avea, ce-i drept, trei copii, dar era frumoasă, durdulie și tînără încă și nu venise ca să stea. Cu Bocioacă al ei, care era om bogat și foarte cumsecade, dar cu vreo doisprezece ani mai bătrîn decît dînsa și prea de tot sfătos, stetea dînsa în toate zilele; mai rar însă cu scrietorul, care era mai tînăr și mai spornic la vorbă, știa să-i toarne glumele pe plac și să-i șoptească din cînd în cînd cîte ceva la ureche. Era, nu-i vorba, cea mai cumsecade femeie, dar n-ai fi zis-o aceasta dac-ai fi văzut-o: prea mult îi plăcea să stea, ba chiar să se și hîrjonească cu oamenii tineri.

Păcat ar fi fost să nu intre şi ea în joc, deşi nu prea ştia nici ea cum merge valsul.

„Păcat!“ zicea în gîndul ei şi Persida, care era, la urma urmelor, fată tînără şi plină de viaţă. Nu-i vorba, jocul nu mergea ca mai nainte, dar capul îi era ameţit şi ochii ei se furişau din cînd în cînd spre Naţl, care era tot voios, tot neobosit, dar nu se mai uita la dînsa, nu se uita şi nu se uita...

Lucru firesc! El avea, în cele din urmă, dreptate: ea se purtase ca o copilă răsfăţată, rău-crescută.

După ce jocul s-a curmat, ea ar fi voit să se apropie ca din întîmplare de dînsul şi să facă ca şi cînd nimic n-ar fi fost; pe cînd însă ea nu putea să scape de d-l Brădeanu, un tînăr advocat, el avea de lucru în altă parte.

D-l Bogyó Feri, pădurarul împărătesc, făcuse prinsoare cu părintele Ioan că are să ridice el singur butoiaşul cu must de boabe alese, care se afla sub streaşină, şi să-l aşeze în car. L-a şi aşezat, spre marea mirare a tuturora.

— Puţină treabă! grăi Ignat, vecinul părintelui, apoi luă butoiaşul din car şi îl ridică pe umărul său, spre mai mare uimire a celor de faţă, care se adunaseră împregiurul lor.

Naţl nu era nici el dintre cei ce nu se miră. De! uşor nu era butoiaşul acela.

El se plecă, puse mîna, ca să-ncerce, ridică butoiaşul o dată pînă spre genunchi, încă o dată pînă spre mijloc, apoi îşi încordă puterile şi-l puse şi el, întocmai ca Ignat, pe umărul său.

Obrajii îi erau, ce-i drept, înroşiţi de sînge, ochii îi ieşeau mai tare din cap, picioarele îi stăteau ca înfipte în pămînt şi partea de sus a trupului tremura sub povara cea grea, dar el ridicase butoiaşul şi-l ţinea pe umăr.

Persida tresări cuprinsă de frică, făcu un pas spre dînsul, apoi se opri cu inima încleştată.

— Ce glumă proastă! zise ea aşa pentru dînsa, dar nu destul de-ncet ca să n-audă şi cei de prin apropierea ei, care se uitară fără de voie la dînsa.

El luă butoiașul de pe umăr, îl lăsă încetul cu încetul spre pămînt, apoi îl duse la picioarele ei.

— Pune, te rog, mîna — îi zise — și vei vedea că nu e atît de greu ca să te temi că-l voi scăpa. Dau rămăşag că-l ridici și d-ta de o palmă de la pămînt.

Persida ar fi voit iar să fugă: se dăduse de gol, și privirile celorlalți o ardeau oarecum.

— Ce-mi pasă mie dacă e ori nu greu! răspunse ea înțepată.

El se uita rîzînd la ceilalți.

— Auzi?! grăi. Zice că nu-i pasă! De ce spui lucruri care nu sunt adevărate? Zi mai bine că nu vrei să-l ridici!

Persidei îi venea să plîngă. El era grozav. de îndrăzneț, dar avea dreptate, și ea era umilită

— Te-nșeli, zise ea cu îndărătnicie, apoi se plecă, apucă butoiașul cu amîndouă mîinile și-și încordă toate puterile, ca să-l ridice. Mult ar fi dat acum să-l poată lua și dînsa pe umăr.

Nu l-a putut, dar l-a ridicat pînă în preajma genunchilor, ba l-a mai și dus trei pași.

— Bravo! strigară ceilalți.

— Dar tot e foarte greu, le răspunse Persida.

— Pentru d-ta — întîmpină Natl — nu însă și pentru noi, ceilalți, care punem umărul și la poveri mai grele.

Nu era nimic în această cumpănire a puterilor, și totuși ceilalți, și mai ales celelalte, simțeau că e ceva între feciorul lui Hubăr și fata Marei, care era foarte strîmtorată.

Lăutarii începură să cînte „Mărunțeaua", jocul pentru care podgorenii au o deosebită slăbiciune, și d-l Brădeanu sări iute, ca să nu vie prea tîrziu, și o luă pe Persida la joc.

Natl, crescut între români, vorbea românește tot atît de bine ca nemțește, dar la „Mărunțeaua" nu se pricepea, fiindcă pe acolo pe unde umblase el în timpul celor din urmă doi ani nu se juca „Mărunțeaua".

El se trase deci deoparte, ca să privească. Îi era parcă „Mărunțeaua" aceasta nici nu e joc, ci un fel de țopăială; din ce în ce însă jucătorii se înfierbîn-

tară și era o frumuseță să vezi pe Brădeanu cu Persida. Pe cînd el, om scurt și cam gros, juca ușor, dar piținăiat, dînsa, înaltă și mlădioasă, sălta ca o codobatură, ținîndu-se drept și cu capul dat puțin înapoi.

Era minunat și jocul acesta, și el începu să mişte din ce în ce mai neastîmpărat din picioare.

Îi părea rău că n-a luat-o el pe Persida la joc și-i venea să-l apuce de urechi pe Brădeanu, care nu se mai depărta de dînsa.

— Apoi — zise el plecîndu-se puțin cînd ei trecură prin fața lui — să mă-nveți și d-ta pe mine.

I-au scăpat vorbele aceste fără de veste și-i venea să-și tragă pălmi după ce le-a grăit, deoarece Persida, roșită iar ca floarea de mac, s-a uitat cu ochii ei rotunzi atît de aspru la dînsul, încît el începu să tremure din picioare.

Și totuși Persida, întorcîndu-și capul spre Brădeanu, iar zîmbea. Auzise și Brădeanu acele vorbe îndrăznețe, și el nu trebuia să afle adevăratul lor înțeles.

— M-a învățat — grăi dînsa — valsul lor; i-am făgăduit c-o să-l învăț și eu „Mărunțeaua" noastră.

— Atunci — răspunse Brădeanu, voind s-o ducă la Natl — m-am prea grăbit eu.

— Aș! zise ea. Mai avem timp și astăzi, și altă dată.

Ei jucară mai departe, nu însă ca mai înainte. Persida, deși zîmbea, era foarte supărată și tare hotărîtă de a se feri de aci înainte ca de foc să nu mai ajungă la același loc cu Natl. Era grozav de năvalnic și de nechibzuit omul acesta, se temea de dînsul, nu mai cuteza să i se pună împrotivă, și Brădeanu simțea că dînsa e strîmtorată. Peste puțin dar, ajungînd la locul de unde o luase, el îi mulțumi și se depărtă.

Ea se duse drept la Natl.

— Bine, domnișoară — grăi acesta rușinat — dar eu am glumit.

— Iau gluma în serios, răspunse ea luîndu-l de mînă ca pe un copil și intrînd cu el în rîndul jucătorilor.

— Sunt un măgar! — şopti el peste puţin pe nemţeşte — un mare măgar, un măgar de frunte!

Persida, muiată ca ceara lăsată-n bătaia soarelui, se uită cu duioşie la el.

— Nu — zise ea tot pe nemţeşte — eşti numai un copil răsfăţat şi nechibzuit.

— Tot d-ta eşti de vină, urmă el peste puţin. Dracul s-ar face şi el blînd ca oaia dacă te-ai uita la el cum te uitaşi acum la mine: de ce nu te uiţi totdauna aşa? Mă faci să turbez cînd te uiţi aspru la mine.

Persida iar se simţea stăpînă pe sine şi pe el: ea-i strînse mîna şi se uită stăruitor în ochii lui, rugîndu-l să tacă.

— Măgar de frunte! zise el iar şi începu să se frămînte-n joc, în vreme ce Persida sălta ca pe spini.

După ce jocul se curmă, ea rugă pe Marta să plece-napoi, fiindcă era tîrziu.

Naţl se legă şi el de ele. Persida nu zisese, ce-i drept, să vie, dar el se uitase în ochii ei şi ştia că dînsa are să-i spună ceva.

Fetele o luară cu Brădeanu înainte, iară Marta rămase cu scrietorul şi cu Naţl în urmă. Marta ştia însă că Naţl nu de dragul ei a plecat cu ele şi o chemă peste puţin pe Persida, ca să-i spună ceva. Au mers apoi cîtva timp aşa patru împreună. Printre vii însă drumul, e pe ici, pe colo, îngust, încît patru inşi nu pot să meargă pe el alături.

— Tinerii să poftească înainte! grăi Marta în cele din urmă. Văd eu că după asta umblaţi voi. Băgaţi numai de seamă ca nu cumva să vă sărutaţi pe la cotituri, căci eu tot vă văd!

Persidei îi venea să leşine, dar nu putea să răspundă nimic. Aşa era! voia în adevăr să fie singură cu el. Îi era parcă se avîntă în o prăpastie adîncă şi întunecoasă, dar îşi iuţea pasul, ca Marta să rămîie din ce în ce mai departe în urmă.

Iar Naţl mergea ameţit alăturea cu dînsa şi nu ştia ce să-i zică şi ce să-i facă.

La o cotitură el apucă mîna ei.

Ea-şi lăsă mîna în a lui şi se duseră cîtva timp aşa ţinîndu-se de mînă ca doi copii.

— Ce vrei d-ta cu mine? întrebă ea în cele din urmă.

— Ce vreau toţi oamenii cînd le place o femeie! răspunse el dezgheţat.

— Crezi d-ta că poţi să mă iei de nevastă? urmă ea uitîndu-se aspru în ochii lui.

El dete din umeri.

— Puţin îmi pasă! grăi apoi. De iubit ne putem iubi şi fără ca să ne luăm, ba ne iubim şi fără ca să voim.

— Şi ce-ar putea să iasă din iubirea aceasta?

— Nu-mi pasă, grăi el. Mă leapăd cu ea şi de mama, şi de tata, şi chiar de Dumnezeu.

— Eu nu mă leapăd — zise Persida hotărîtă — şi n-am să mă arunc cu ochii închişi în braţele nenorocirii!

— Pentru că nu mă iubeşti cum te iubesc eu!

Persida se uită iar aspru-n ochii lui.

Îl iubea, dar nu-i spusese niciodată că-l iubeşte şi n-avea, în gîndul ei, de ce să-l iubească.

— Cine ţi-a spus — grăi dînsa — că te iubesc? Am slăbiciune pentru d-ta fiindcă te văd zbuciumîndu-te pentru nimic. Cum aş putea să iubesc pe un om fără de minte, de care trebuie să mă tem în toată clipa? Chiar acuma-mi spuseşi că te lepezi de mamă, de tată, ba chiar şi de Dumnezeu: ar trebui să fiu foarte proastă ca să cred că de mine n-ai să te lepezi!... D-ta nu eşti om; mi-e milă de d-ta!

El îi lăsă mîna.

— Te-nşeli, zise cu îndărătnicie; pot şi eu să mă stăpînesc dacă vreau, dar e o prostie să voiesc cînd ştiu că o singură viaţă am şi că n-am în viaţa aceasta să mai iubesc pe nimeni cum te iubesc pe d-ta.

Apucară iar pe la o cotitură, încît nu putea să-i vadă nimeni.

— Nu mă stăpînesc eu acum? urmă el. Uite, suntem singuri, nu ne vede nimeni, şi eu tot nu fac nimic. Îmi vine să te ridic în braţe şi să fug cu d-ta. Puţin îmi pasă ce are să fie mai departe. Cine ştie

dacă voi mai ajunge vreodată în viața mea să te apuc așa ca acum! Tot nu fac nimic!

Persida se opri în loc și rămase ca-nfiptă în pămînt. Intrase, parcă, în cușca unui leu, dar nu se temea și o cuprinsese un fel de pornire nebunească.

Ea-l apucă de mînă și-l duse la dreapta, pe un răzor din vie, apoi, după ce Marta trecu cu scrietorul înainte, ea se opri cu mînile în șolduri înaintea lui.

— Iată-mă, îi zise liniștită; vezi că nu mă tem de d-ta; vezi că nu-mi pasă de nimeni: poți să mă iei, să mă duci și să faci ce vrei cu mine. Haid'! ia-mă în brațe!

El stetea buiguit în fața ei.

— Nu-i adevărat că d-ta te stăpînești, urmă ea liniștită; știi că eu nu vreau și nu cutezi să te apropii de mine. Știi că mi-ai fi urgisit, că m-ai nenoroci, că te-aș blăstema viața mea toată, că te-ar bate Dumnezeu dacă mi-ai face silă, și știi că am să mă gîndesc totdauna cu drag și cu durere la d-ta dacă vei înțelege că n-a voit Dumnezeu să fim unul pentru altul și mă vei lăsa în pace.

— Ce să fac eu, domnișoară?! grăi el muiat și umilit.

— Să te porți așa ca să ne mai putem întîlni între oameni, răspunse ea; să nu-mi fie frică de d-ta, să nu mă mai dai pe gura oamenilor, că-mi strici norocul, și am mamă, ale cărei zile nu trebuie să le amăresc.

El tăcu; iară ea-l apucă de braț și porni cu pas grăbit pe răzoare, ca să iasă iar înaintea Martei, apoi să le ajungă pe fete.

— Domnișoară, domnișoară! — zise el într-un tîrziu, suspinînd din greu — aș putea eu să mor, dar tare mă tem că n-o să se poată așa cum zici d-ta.

— Ia noapte bună și părăsește-ne! îi răspunse ea cînd se apropiară de fete și de Brădeanu.

Și totuși îi era foarte greu, și cînd el s-a depărtat, se simțea foarte nenorocită și stătea la îndoială dacă nu cumva el e mai cuminte decît dînsa.

„O viață — zicea dînsa în gîndul ei — una singură are omul, și e nespusă durerea ce te cuprinde cînd îți dai seamă că o petreci și pe aceasta chinuindu-te tu însuți pe tine. Ah, sărac de sufletul meu!“

XI

ALTĂ LUME

Luna întrată în al doilea pătrar se ridicase pînă în culmea acoperită cu pădure și se ivea pe ici, pe colo printre copacii deși; pe șesul de la dreapta însă ea era de mult răsărită, peste puțin începură și în satul de la poalele dealului să latre cînii stîrniți de ea, și noaptea era din ce în ce mai luminată de zarea ei.

Abia acum începea frumusețea serii de toamnă.

Marta se uită de-a lungul drumului care apucase la deal. N-o mai văzuse de mult pe Persida. Departe, înainte, se mișca, urcînd la deal, o negreață, fără îndoială Brădeanu cu fetele.

— Știi că e frumos! grăi dînsa cam speriată. Persida a apucat cu neamțul ei alt drum.

Ea își iuți pasul, ca să ajungă pe Brădeanu, și peste puțin ieși apoi la iveală și făptura cea înaltă a Persidei.

— Știam eu! grăi scrietorul. S-a dus cu el pînă la fete și apoi i-a dat drumul.

Tot așa dăduse cu socoteală și Brădeanu cînd Natl sosise cu Persida la dînșii.

Mai la deal, spre stînga, se înălțară fîșfiind și pocniră în văzduh, una după alta, trei rachete.

— Ce-i acolo? strigă Marta.

Brădeanu se opri și se întoarse spre dînsa.

— E la vie la Corbu, răspunse el. Să trecem și noi pe acolo.

Marta și fetele îl știau pe d-l Andrei Corbu, nobil de Cărpeniș, care nu era, ce-i drept, nimic, dar umbla

cu patru cai și fusese închis în timpul revoluțiunii; ele însă nu-l cunoșteau.

— N-are a face! întîmpină Brădeanu. Îl cunosc eu și vă încredințez c-o să-i pară foarte bine dacă ne oprim la dînșii.

Pe Marta o adimenea gîndul că poate să facă cunoștință cu Corbulești.

Persida, care numai ca prin vis văzuse cele trei rachete, se uită mai cu dinadins în partea de unde ele se înălțaseră. Era multă lumină acolo sus în deal și trebuia, așa își închipuia dînsa, să fie și multă lume, mult zgomot, zburdalnică veselie.

— E cam tîrziu, grăi dînsa, stînd la îndoială.

— Aș! De unde tîrziu!? zise scrietorul, scoțîndu-și ceasornicul. Nu sunt încă nici zece, și abia acum răsare luna. În timpul culesului nici pe la miezul nopții nu e tîrziu.

— Nu-mi pasă! răspunse Persida și se avîntă oarecum cu ochii închiși la deal, ademenită de gîndul c-o să stea pînă în zori de zi, petrecînd ca alți oameni și gata de a se lăsa să facă cine ce vrea cu dînsa.

Ieșind deci la locul larg din fața cramei, ea se opri dezamăgită din drum.

Sub vie, zidită în mal, era colna, o zidire mare; cu două ridicături despre vale, cu un turnuleț, din care se deschidea vedere largă spre șes, și în față cu un cerdac întins, în care ardeau două lămpi, una atîrnată, iar alta pe masă.

La dreapta colnei, depărtare de vreo douăzeci de pași, pîlpîia focul de viță uscată, împregiurul căruia erau adunați culegătorii, bărbați, femei, copii, unii culcați, alții stînd de vorbă.

La stînga, sub un mare șopron deschis din toate părțile, se afla bădania cea mare și lîngă ea cada, în care un voinic juca pe sacul cu struguri. Mai încolo, tot sub șopron, doi flăcăi învîrteau teascul, în vreme ce alți doi cărau mustul scurs cu vadra la buțile înșirate în dosul șopronului.

La masa din cerdac, în sfîrșit, stăteau de vorbă trei domni, unul mai în vîrstă, Corbu el însuși, și doi oameni tineri, unul Aurel, băiatul lui Corbu,

iar cellalt Simeon Burdea, un prieten de la Universitatea din Viena al lui Aurel.

Doamna Corbu era dusă la Arad, de unde avea să se întoarcă mîine cu oaspeți.

„Aici nu prea avem ce să facem", voia să zică Persida, cînd Corbu, recunoscînd glasul lui Brădeanu, se ridică de la masă și coborî scările cerdacului, ca să poftească sus pe cei sosiți, cărora nu le rămase decît să stea puțin.

D-nul Burdea, un om scurt și lat în spate, aproape cocoșat, rău îmbrăcat, cu părul lung și lățos, cam spîn și cu nasul turtit, nu se mișcase din loc după ce Corbu coborîse scările; cînd însă Persida se ivi în cerdac, el se uită la dînsa cu niște ochi de dihor, care întrau parcă în carne și străbăteau prin oase, încît Persida se opri speriată în loc.

În vreme ce apoi Corbu își făcea de lucru cu Marta și cu fetele, pe care le rugă să vie iar mîine seară, fiindcă așteaptă mulți tineri din Arad, care toți vor să aibă jucătoare, Burdea se apropie pas cu pas, ca un paiangen, de Persida.

— Domnișoara Persida, fiica Marei de la Radna? întrebă el într-un glas subțire și oarecum sfîșietor.

— Da! răspunse ea.

— Ai fost la călugărițele din Lipova și ai stat la Arad?

— Da!

— Te știu, domnișoară, și îmi pare bine că am ocaziune să te și cunosc.

— De unde, dacă îmi dați voie? întreabă ea sfiicioasă.

El se uită rîzînd în fața ei.

— De la Viena, răspunse apoi.

Persida dete mirată din umeri.

El ridică mîna stîngă, puse arătătorul ei pe buze și se apropie oarecum tainic și pitiș de dînsa.

— Îți mai aduci aminte — zise el încet — cînd vîntul a spart una din ferestrele de la mînăstire?

Persida rămase ca împietrită. Știa acum cine i-a vorbit acestui om străin despre dînsa și îi venea să plîngă de necaz și de rușine.

Era lucru de nesuferit!

Tainele mari ale vieții ei fuseseră date de gol: omul acesta le cunoștea și putea să le spună mai departe. De ce să n-o facă! Zadarnice erau toate silințele ei: ea vedea în gîndul ei cum toată lumea vorbește despre dînsa, cum oamenii fac mult din nimic și cum toți își bat joc de dînsa. Se simțea ca pierdută, și Natl era în gîndul ei cel mai nemernic om din lume.

— Te înșeli... zise ea, dar nu putu să-și urmeze vorba deoarece Corbu se întoarse acum spre dînsa, ca s-o poftească din nou și mai stăruitor pe seara de mîne.

Ea făgădui, pentru ca să scape, că va veni, apoi, cînd plecară mai departe, îl tîrî așa-zicînd pe Burdea după dînsa și potrivi lucrurile astfel ca să rămîie singură cu el. Omul acesta, pe care acum îl văzuse întîia oară în viața ei, îi părea cel mai apropiat din toți oamenii, și aceasta se vedea din căutătura și din purtările ei, încît Marta, pusă pe gînduri, dădea din cap și nu se putu stăpîni să nu-i facă scrietorului semn cu cotul cînd Persida o porni înainte cu Burdea.

— De unde cunoști d-ta pe Hubăr? întrebă Persida.

— Suntem prieteni din copilărie — răspunse Burdea — am stat la Timișoara cinci ani de zile în aceeași bancă, iar la Viena am locuit împreună.

Persida se mai potoli. Înțelegea cum Natl a putut să vorbească despre cele petrecute și-l socotea foarte fericit. Stătuse și ea ani de zile de-a rîndul pe aceeași bancă cu alte fete, dar n-a ajuns niciodată să stea o jumătate de ceas singură cu vreuna din ele și nu era nici una căreia ar fi putut să-i împărtășească tainele vieții sale.

— Eu — zise ea — nu-l cunosc pe domnul acela: l-am văzut așa, din întîmplare, de cîteva ori, dar n-am vorbit cu el decît în treacăt. Mi-e, pot să zic, tot așa de necunoscut cum îmi ești d-ta, și nu știu ce-și va fi închipuind despre mine.

— E un nebun, domnișoară, răspunse Burdea. Nenorocirea lui e că părinții nu l-au lăsat la școală. Nu e făcut el pentru măcelărie, și în loc de a-și căuta de meserie, se reazemă pe averea părinților săi și-și

petrece viața citind fel de fel de cărți, care-l amețesc. L-ai mai văzut de cînd s-a întors de la Viena?

Persida rămase cîtva timp dusă cu gîndul.

Natl i se înfățișa cu totul altfel de cum și-l închipuise dînsa.

— L-am văzut — răspunse ea — acum e anul, la Arad, dar n-am vorbit decît foarte puțin cu dînsul. Mi s-a părut — urmă uitîndu-se cu coada ochiului la Burdea — nu știu cum, foarte prăpădit, un fel de om care petrece nopțile prin birturi, iar ziua doarme nedezbrăcat.

— Minunat! strigă Burdea rîzînd din toată inima cu glasul lui subțire. Ai dreptate!... Așa ne petreceam noi viața: ziua dormeam îmbrăcați, adecă nedezbrăcați, cum zici d-ta, iară nopțile ne plimbam, ori stăteam prin cafenele dacă timpul era urît. Dar nici că se poate altfel, urma el așezat. Ziua e urîtă, zgomotoasă, plină de întîmplări, care ne abat de la noi înșine: în amurgul serii începe viața să aibă farmec.

— Bine — grăi dînsa — dar noaptea e lăsată de Dumnezeu pentru ca omul să se odihnească și să-și întrămeze puterile pentru munca zilei de mîne.

— Prostii! întîmpină el aprinzîndu-se. Nu se poate prostie mai mare decît să petreci dormind partea cea mai frumoasă a vieții. Uite acum, ce liniște, ce răcoare, ce lumină tainică și blîndă: nu te simți ademenită să stai pînă în zori de zi? n-ar fi oare păcat să dormi?

Persida, crescută sub purtarea de grijă a maichii Aegidiei, nu știa ce să răspundă, era însă tare în credința că el n-are dreptate.

— Mă simt — răspunse ea — ademenită, dară ar fi păcat să stau toată noaptea, fiindcă mîne n-aș fi bună de nimic.

— Prostie! strigă iar Burdea, care nu putea suferi păreri deosebite de ale lui și se simțea nenorocit dacă nu răușea să convingă și pe alții cum el era convins. Domnișoară — urmă el în ton dăscălesc — admiți d-ta că în om sunt două ființe, una trupească și alta sufletească?

— Așa cred.

— Crezi fiindcă ți s-a spus, ori te-ai și gîndit asupra lucrului?

— Nu pot să-mi dau seamă, răspunse ea cu sfială; nu mi-am pus încă întrebarea, dar simt că altfel n-aș putea să înțeleg lucrurile.

— Prea bine! zise el mulțumit. Atît mi-e destul ca să văd că te-ai gîndit. Te rog acum să-mi spui: cine trebuie să stăpînească viața mea, trupul meu? ori sufletul meu?

— Fără îndoială că sufletul.

— Dar dacă el e mai slab decît trupul?

— Trebuie să vrei, răspunse ea strîmtorată.

— De! grăi el rîzînd, multe o fi voind omul, dar puține poate. Domnișoară — urmă iar dăscălește — dimineața, după o noapte bine dormită, trupul e întrămat și tare, el vrea să alerge să lucreze, să se hrănească, să se mistuiască, să aibă mulțumiri, și degeaba vei fi voind d-ta altfel, căci el te stăpînește și te poartă după pornirile lui. Pe înserate, însă, după ce trupul s-a obosit, începe sufletul să se ridice deasupra, și noaptea e ziua sufletului, pe care lumina soarelui îl întunecă. Acum ne simțim mai ușori, mai fără de grijă, ca scăpați din o grea robie, și nopțile petrecem clipele de veselie, nopțile avem cele mai plăcute ceasuri din viața noastră. Și dacă e adevărat că ziua după o noapte nedormită suntem obosiți, cu atît mai bine, căci repaosul nu-l cere sufletul, ci trupul cel netrebnic. E ori nu așa?

Persida era învinsă, dar firea n-o ierta să se și dea învinsă. El nu putea să aibă dreptate, și chiar dac-ar fi avut, nu putea dînsa să recunoască c-o are.

— Nu este așa! răspunse ea cu îndărătnicie.

Burdea nu prea știa să facă deosebire între bărbat și femeie și ar fi fost în stare să-i tragă o palmă.

— Bine, domnișoară — grăi el stăpînindu-se — dar te faci de rîs...

— Nu mă fac — întîmpină ea zîmbind — fiindcă nu e cum zici d-ta. Cînd e bolnav ori obosit, omul e și sufletește mai slab și nu-și poate stăpîni pornirile. Omul trebuie să fie sănătos, cumpătat și mereu treaz dacă e vorba să-și poată face datoria, și mulțu-

mirea cea mai mare a vieții este de a-ți fi făcut datoria!

— Ce datorie?! strigă Burdea, scos din țițîni. O singură datorie are omul: să nu fie prost.

— Ia lasă, domnule, întîmpină dînsa nerăbdătoare; nopțile nedormite ale d-voastre sunt un fel de beție, care ne face nepăsători față cu ziua de mîne și ne aruncă în desfrîu.

— Apoi tocmai aceasta e, domnișoară, răspunse el mai potolit. D-ta vorbești ca Hubăr, care viața lui toată se plînge de datoriile pe care nu și le face și-și petrece viața făcîndu-și mereu mustrări. Tocmai în beția aceasta iese la iveală firea cea adevărată a omului.

— Asta da! zise ea. Recunosc și eu că noaptea poți să cunoști pe un om mai bine decît ziua, fiindcă noaptea firea lui cea adevărată iese mai nesfiit la iveală, și bunătatea, dar și răutatea lui.

Ea se cutremură în tot trupul, cuprinsă de fiorii care o trecuseră cînd se văzuse singură. Simțea că nu vine bine să stea atîta timp singură cu acest om, pe care acum îl întîlnise întîia oară în viața ei, știa că Marta, fetele și mai ales Brădeanu își vor fi făcînd cele mai urîte închipuiri despre dînsa, și totuși nu putea să se despartă de dînsul. Nu mai stătuse încă cu nimeni astfel, ca acum cu dînsul, de vorbă, nu intrase încă nimeni, ca el acum, în sufletul ei, și se simțea ademenită de întregul lui fel de a fi.

— Noaptea — urmă ea — e ziua ispitirilor și a păcatului. Eu mă tem de nopțile petrecute în nedormire. Pentru zilele mele parc-aș fi gata să iau toată răspunderea: pentru nopți nu cutez s-o primesc!

Ei sosiră la cramă, unde Mara, ea singură trează încă, ședea moțăind pe un sac cu frunză la foc și-și aștepta fata.

Nu erau încă unsprezece ceasuri, dar fetele și Marta, duse cu gîndul la ziua de mîne, se grăbiră, și Persida rămase peste puțin cu Burdea și cu muma ei la foc.

Era un farmec nespus în această noapte petrecută la focul aproape stins, un mare vraf de jăratec, din care numai din cînd în cînd mai ieșea cîte o limbă de flacără albăstrie. Sub vie, la depărtare de vreo zece pași, dormeau cîțiva culegători, în satul de la poalele

dealului lătrau cinii și începuseră cocoșii să cînte de miezul nopții, mai la deal cînta o flașnetă, din cînd în cînd se descărca cîte o pușcă, vîntul tomnatic fîșîia prin frunzișul aproape uscat, lilieci fluturau mereu pe deasupra focului, iar în sufletul Persidei creștea mereu neastîmpărul de tinerețe.

Mara era de părerea lui Burdea, dar și fata ei avea dreptate. Da! noaptea e, așa zicea și dînsa, mai plăcută: ea noaptea și-a născut copiii. Dar ziua e și ea binecuvîntată: ea ziua și-a agonisit puțintică avere.

Astfel apoi, din vorbă în vorbă, ea a fost în cele din urmă biruită de somn, și Persida iar a rămas singură cu Burdea. Ea nu mai putea să stea așa singură cu el, se ridică dar încet de la foc, ca să-l ducă și să scape de el. Burdea însă ținea să mai stea, și ei începură să se plimbe, vorbind pe șoptite, prin fața cramei.

— Care va să zică chiar astă-seară v-ați întîlnit? întrebă el.

— Da, din întîmplare.

— Și unde s-a dus el?

— Nu știu. Dau cu socoteală că la via lor, care se află din vale de via lui Corbu.

— Nu înțeleg. Cum se face că el nu te-a însoțit?

Persida se opri în loc. Îi era foarte greu de ceea ce făcuse și parcă acum, în clipa aceasta, ar fi fost în stare să se ducă să-l caute și să-l mîngîie.

— Doamne! zise ea. Eu mă tem de dînsul. E om pătimaș.

— Hm! pătimaș?! zise Burdea mai mult pentru dînsul și rămase cîtva timp pus pe gînduri. Fără îndoială că e pătimaș, urmă apoi oprindu-se în loc și uitîndu-se cu ochii lui de dihor la dînsa. Crezi d-ta că în adevăr numai din întîmplare v-ați întîlnit?

Persida începu să se neliniștească. Era tîrziu după miezul nopții, muma ei, obosită de munca zilei, adormise, șezînd pe sacul cu frunze, iară omul acesta nu mai voia, parcă, să plece, și ea nu știa cum să scape de dînsul.

— Nici prin gînd nu mi-a trecut că-l voi găsi la părintele Ioan, răspunse ea nerăbdătoare.

— Dar el? Ce crezi? Nu știa nici el c-o să vii acolo?

Nu știu.

— Nu știi. Dar ce crezi?

— Cred — răspunse ea cu îndărătnicie — că el a aflat că am să mă duc acolo și a venit dinadins să mă vadă.

— Bun! zise el rîzînd în bătaie de joc. Și d-ta, dac-ai fi știut că el are să fie acolo, te-ai fi dus ori nu?

— Da!

— Dar ziceai că te temi de el!

Persida își ridică capul. Îi venea să-i întoarcă spatele.

— D-ta îți vei fi închipuind ce vrei, răspunse ea. Mă tem, fiindcă e om pătimaș și nesocotit, cum m-aș teme de un om beat, care nu-și dă seamă despre ceea ce face.

— Pare-mi-se — întîmpină el cu răutate — că nu de el, ci de slăbiciunea d-tale te temi.

Persida simți cum sîngele-i năvălește spre cap.

— Nu! zise ea scurt. Dacă e vorba, puțin îmi pasă!

— Prea bine! strigă el cu un fel de mulțumire diavolească. Mîne seară am să-l duc și pe el la via lui Corbu: vom vedea dacă vei veni ori nu!

— Am să viu, ca și cînd aș ști că el n-are să fie acolo, răspunse ea înțepată.

— La revedere! grăi el luînd mîna ei. O să am mîne o mare plăcere! Domnișoară, omul vrea să aibă femeia pe care o iubește, s-o strîngă în brațe, s-o sărute, s-o dezmierde: așa vrea firea, și e nebun cine să pună împrotiva firii. Am să-l lecuiesc pe nebunul acela: ori te lași, ori te lasă. La revedere!

Persida rămase mută și nemișcată, se uită lung în urma lui, apoi își acoperi fața cu amîndouă mîinile.

Se simțea ca și cînd ar fi căzut, încît n-ar mai putea îndrăzni să iasă în fața lumii, și începu să tremure cînd își dete seamă că nu-i rămîne decît să meargă mîne seară la via lui Corbu.

Trebuia neapărat să meargă!

Și ce adecă ar putea-o face să nu se ducă?! Ce ar fi putînd să i se întîmple? De ce ar fi avînd să se teamă?

„Da — zise ea — trebuie să vadă că nu sunt femeie slabă, să-şi rumpă o dată gîndul şi să mă lase în pace!“

Şi totuşi...

Era foarte hotărîtă fata Marei, dar era femeie, ştia că este iubită cum n-are să mai fie şi e greu afară din cale să fii femeie şi să te împaci cu gîndul că o să te urască bărbatul care te iubeşte, c-o să iubească, poate, pe alta...

Ea vedea în gîndul ei pe Codreanu. Ce deosebire! Om şi om, şi ce deosebire! Nu! cu Naţl nu putea să facă ceea ce a făcut cu Codreanu.

Luna apucase spre asfinţit şi-şi urma calea pe cerul senin, dar acum, spre zorile de zi, noaptea nu mai era liniştită. Se făcuse rece, şi vîntul bătea cu tărie în frunzişul tomnatec.

Persida ar fi voit să se ducă, să alerge, să se urce-n culmea unde el descărcase puşca, ar fi voit să nu mai voiască nimic, ci să se lase cu ochii închişi în voile altora.

Grozav de lungă, o viaţă întreagă, fusese noaptea aceasta, şi urcînd pe răzor la deal, sărmana copilă abia îşi mai aducea aminte cînd a fost că ea se ducea cu Marta la via părintelui Ioan, şi parcă era pe cînd el se afla în culme.

Mara nu o dată în viaţa ei dormise, în drum spre Arad, şezînd în căruţă şi nu o dată fusese biruită de somn la masa ei cu poame ori la capul podului. Dormea dar şi acum, aşa chinuită, ca într-un culcuş moale. Răceala zorilor de zi şi vîntul aspru îi sperie însă în cele din urmă somnul.

Ea tresări, se uită buimăcită împregiurul ei, apoi, dîndu-şi seamă că fiica ei rămăsese stînd de vorbă cu acel om, sări ca o leoaică în picioare şi se duse în cramă, unde aşternuse culcuş de fîn pentru Persida.

Nu era!

Nu intra, nu putea să intre în mintea ei gîndul că fata ei s-a dus cu omul acela.

Nu! asta nu era cu putinţă!

Dar era dusă! Unde era dusă?

Oriunde, a bine nu era această rătăcire în cap de noapte.

Ieşind afară, ea se uită cu tot dinadinsul împregiur, zări, parcă, ceva ce se mişca deasupra viei şi porni cu pas lung şi tare călcat la deal.

— Ce e cu tine, fată? strigă ea după ce se mai apropie.

Persida se opri speriată-n loc şi aşteptă pe muma ei ca pe mîntuirea ei.

— Ce e cu tine? întrebă iar Mara încet şi cu glasul înecat.

— Nu e bine, mamă, răspunse Persida umilită. Eu nu mai stau: mă-ntorc în mînăstire.

— De ce?

— Nu întreba — grăi fata — că nu ştiu ce să-ţi răspund. Mi-e frică şi mi-e urît să mai stau aici.

XII

DOUĂ PORUNCI

Nu poate, aşa zicea rînduiala breslelor, să intre în rîndul stăpînilor decît acela care, pe lîngă toate celelalte, a mai făcut şi doi ani de călătorie. Aşa e bine! Numai încetul cu încetul, sub bună pază, prin multe ispitiri, numai după ce s-a lovit cu capul de toate zidurile şi a dat destule dovezi că e destoinic de a se povăţui însuşi pe sine, are s-ajungă omul stăpîn de capul său şi povăţuitor pentru alţii.

O ştia şi Hubăr aceasta şi ţinea ca feciorul lui să treacă şi el prin toate ispitirile.

Hubăroaie însă nu mai putea să aştepte.

Lasă că atîta om avea şi ea pe lumea aceasta şi viaţa îi era numai o tînjire fără de dînsul, dar vedea cu ochii că i s-a stricat băiatul de cînd umbla răzleţ prin lume. Nu mai era ca mai nainte, parcă l-ai scos din cutie, îşi perduse voia bună, petrecea nopţile, numai el ştia pe unde, şi le făcea toate cu de-a sila. Apoi

feciorul ei nici n-avea nevoie să-și risipească zilele vieții lucrînd pentru alții cînd putea să lucreze într-al său și să-i fie mumei sale de ajutor. Gaură-n cer nu se făcea dacă Bocioacă, starostele, închidea un ochi și nu băga de seamă că mai lipsesc vreo șase luni din cei doi ani de călătorie. Legile, dacă e vorba, oamenii le fac și tot ei le împlinesc, după cum le vine la socoteală, și mai presus de porunca împărătească e porunca lui Dumnezeu, care rînduiește ca copilul să-i vie la nevoie părintelui într-ajutor.

Era destul o vorbă pusă de Hubăr, pentru ca dorința ei să se împlinească; Hubăr însă nu voia să pună vorba aceasta.

Nu-i ședea lui bine și nu-l ierta firea să se umilească cerînd de la Bocioacă un lucru pe care acesta era dator să nu-l facă. Apoi el nu putea să se uite cu ochi buni la feciorul său. Nu-l mulțumea deloc, ba îi era adeseori rușine că are asemenea fecior. Cu totul altfel și-l dorea și și-l închipuise. Lasă că nu mai era bun de nimic în măcelărie, dar îi venea, cînd i-a văzut cartea de călătorie, s-o arunce-n foc, ca să n-o mai vadă și alții. Timp de un an și jumătate, cît a călătorit, n-a lucrat decît vreo opt luni; de aici înainte a umblat hoinar, trăind din banii pe care îi trimisese mumă-sa. Cum putea el să-și dea măcelăria pe mîna unui asemenea om? Trebuia să mai umble, să se mai frece prin lume, să-și stîmpere valurile tinereților, ca să-și vie în fire și să se facă om așezat.

Și totuși părintele e părinte! Era voinic băiatul și deștept, fusese atîta timp chiar prea cuminte: poate că rămîind acasă, între ai săi, iar se făcea cum a fost.

Nu voia Hubăr să se umilească, dar, vrînd-nevrînd, era mai prietenos decît mai nainte cu cojocarii, ba o rumpea pe românește cînd se întîlnea cu Bocioacă, deși Bocioacă știa nemțește mai bine decît el românește.

N-ar fi fost Bocioacă vrednic de starostie dacă n-ar fi înțeles unde bate gîndul neamțului și n-ar fi știut ce trebuie să facă.

Hubăr era bine cu toți beamterii și putea, cînd voia, să facă mult bine, dar și mult rău: de ce adecă cojocarii din Lipova să nu se pună bine cu el?

Dac-ar fi fost vorba de vreun altul, ar mai fi stat, poate, pe gînduri; fiind însă vorba de feciorul lui Hubăr, nu băgau nici beamterii, nici cojocarii de seamă că nu s-au împlinit încă cei doi ani.

— Ți-am văzut feciorul, îi zise dar într-un rînd lui Hubăr. Voinic om și bun băiat! Cînd îl scoatem stăpîn?

— Mai are încă vreo șase luni, răspunse Hubăr.

— Aș! Parcă-i mai ține cineva socoteala?! Rînduiala asta e făcută pentru hoinari fără de căpătîi, iar nu pentru oameni ca feciorul d-tale. Nici rușine n-o să ne facă, nici pînea de la gură nu o să ni-o ia: punem pecetea cu inima liniștită.

— Nu! întîmpină Hubăr. Să-și facă și el rîndul, ca orișicare altul.

— Ți-e ușor d-tale, grăi Bocioacă; bătrîna o duce însă greu de tot fără de dînsul. Am să vorbesc cu ai noștri, și-l scoatem, vrei ori nu vrei, stăpîn, chiar acum, de vinul nou.

Așa a rămas vorba, și Bocioacă s-a și înțeles cu Gherghiță, care era cel mai colțos dintre cojocari, ca dumineca viitoare, cînd aveau să se adune oamenii de încredere ai breslei, să pună tot lucrul la cale, ba i-a mai șoptit și Hubăroaiei o vorbă, ceea ce era de prisos.

Bocioacă nu era însă numai staroste al cojocarilor, ci totodată și vestit cîntăreț de strană, care știa să facă deosebire între oameni.

Joi seara, întorcîndu-se din plimbarea făcută pînă la via părintelui Ioan, Marta îi spuse, ca de obicei, pe unde a umblat, ce-a văzut și cu cine ce-a vorbit.

— Știi că e grozavă muiere Persida Marei, grăi dînsa. Cînd o vezi așa, îți vine să crezi că e sfîntă, nu altă; aleargă însă după bărbați de ți-e greu s-o vezi.

Bocioacă-și cunoștea nevasta și nu prea punea mult temei pe vorbele ei. Era femeie și-i plăcea să vorbească despre altele mai mult rău decît bine. N-aveai ce să-i faci! Din firea lui nu poți să scoți pe

nimeni. De astă dată însă el se uită cam aspru la nevastă-sa. Ţinea, lucru mare, la Persida. Lasă că era o mulţumire să te uiţi la ea cît de cuvioasă stătea în fundul bisericii, dar îi şedea bine să iasă din mînăstire şi să vină la biserică, după ce lumea atîta timp zisese că şi-a vîndut Mara fata.

— Mie poţi să-mi spui ce-ţi trece prin minte — zise el aşezat — te rog însă că-n faţa altora să n-o spui aceasta.

— Parcă sunt oarbă şi proastă ca să nu văd şi să nu înţeleg, răspunse Marta necăjită. Se vedea cît de colo că e încurcată cu feciorul lui Hubăr. De unde s-or fi cunoscînd, nu ştiu, dar sunt rău încurcaţi, încît nu-i mai poţi despărţi.

— Lasă-i să fie! ce-ţi pasă? grăi el şi trecu înainte. Fă ca şi cînd n-ai fi văzut şi n-ai fi înţeles nimic.

Nu credea Bocioacă. Îi părea peste putinţă ca gîndul unei fete ca Persida să nu se înalţe mai sus decît pînă la feciorul lui Hubăr. Cu totul altfel şi-o închipuia dînsul pe Persida.

Şi totuşi peste putinţă nu era lucrul: Naţl era băiat curăţel, voinic şi binefăcut, deştept şi umblat pe la şcoli, iar Hubăr era om bogat şi n-avea alt copil. Minune n-ar fi fost dacă fata Marei şi mai ales Mara s-ar fi oprit cu gîndul la averea cea frumoasă a lui Hubăr.

Cu desăvîrşire peste putinţă nu era lucrul acesta.

Sîmbătă dimineaţa el află de la nevastă-sa c-a fost multă şi frumoasă lume la via lui Corbu, că Naţl a trecut şi el pe acolo, dar Persida nu venise şi ea. Se întorsese iar la mînăstire.

Acum Bocioacă simţea că e parcă ceva la mijloc şi nu-l mai ţinea locul. Om era şi el, şi nu-l ierta firea să stea nepăsător cînd te miri cu ce mari nevoi se lupta sărmana aceea de văduvă. Cine adecă să-i vie în ajutor dacă nu el, starostele cojocarilor şi totodată stăpînul fiului ei? El era cel mai apropiat: era în drept, ba chiar dator să cerceteze şi să facă ce poate pentru ca femeia aceea să vadă că nu e nici ea singură în lume.

Pe la amiazăzi el trecu așa, ca din întîmplare, pe la via Marei.

Mara alegea strugurii, îi lega perechi cu fire de tei și-i atîrna pe prăjinile întinse în cramă.

Era destul s-o vezi pentru ca să simți că e frămîntată de ceva. Nu știa, ce-i drept, ce s-a petrecut, că fata ei s-a hotărît așa deodată să se întoarcă iar la călugărițe; n-a mai stăruit ca Persida să-i spună. Bănuia însă că Natl n-o lăsa nici acum în pace, și era mulțumită că-și vede fata atît de hotărîtă și de înțeleaptă.

Că i-o fi greu?! Să-i fie! N-ai ce să-i faci. Trebuia să treacă și prin asta! Dacă e vorba, mai bine să peară decît să se facă de batjocura lumii!

Și totuși... din cînd în cînd ea se oprea în loc, cu capul ridicat, și-și sufleca mînecile.

Îi era parcă fiica ei sufere de o grea boală, pe care numai timpul și firea cea trainică poate s-o lecuiască, încît nu-ți rămîne decît să suferi și să aștepți. Dumnezeu însă n-o făcuse pe Mara să aștepte: firea ei o mîna mereu înainte; ea trebuia să urnească din loc, să facă ceva.

Cum adecă?! Fata ei să stea viața toată în mînăstire, ca să scape de neamțul acela? Nu e alt chip de scăpare? Nu poate ea să-l apuce pe neamțul acela de piept și să-l învețe minte?! Nu poate ea să-l ia pe Hubăr de scurt, ca să-și pună la rînduială feciorul?!

Dar strugurii întinși pe rogojină nu puteau să aștepte, și Mara iar se punea să-i lege perechi și să-i atîrne pe prăjină.

— Bun lucru — grăi Bocioacă — și spor! Dar cum? Așa singură? Unde ți-e fata cea harnică?

A ținut Mara totdeauna la Bocioacă, pe care-l socotea cel mai chibzuit om în valea Murășului; acum însă, de cînd el luase pe Trică la casa lui, ea se uita la el parcă i-ar fi și ei stăpîn. Cu toate aceste, despre Persida n-avea nici el să-i facă întrebări la care nu putea să-i dea răspuns.

— De! — răspunse ea puindu-și hainele în rînduială — au și ele de lucru acolo în mînăstire, și nu

putea s-o lase pe maica econoamă singură tocmai acum, cînd i s-au îngrămădit toate pe cap.

Simțind că Mara nu vrea să intre în vorbă despre fata ei, Bocioacă o apucă mai pe departe.

— Mai ai mulți atît de frumoși? întrebă el arătînd la struguri.

— Sunt — răspunse Mara — s-au copt bine anul acesta, și abia pe ici, pe colo e cîte-o boabă stricată. Apoi am mai cumpărat, așa pe ales, și de pe la vecini. O s-adun vro două mii de perechi, și dacă dă Dumnezeu, o să scot cea mai mare parte din iarnă.

— Dar cu pădurea cum stai?

Nici asta nu era întrebare la care Mara putea să răspundă deslușit.

— Cam greu, grăi dînsa. Biată de femeie ce sunt, m-am apucat de prea mare treabă.

— Sunteți, așa se zice, în tovărășie cu măcelarul, urmă Bocioacă, apăsînd vorbele.

— Ferit-a Dumnezeu! răspunse Mara. Fiindcă nu prea aveam bani ca să intru într-o neguțătorie atît de mare, m-am împrumutat de la el cu zece la sută pe trei luni de zile. S-a supărat d-lui acum că am plătit rata fără ca să mă mai împrumut; ar fi voit ca eu să alerg, eu să port paguba, dacă lucrurile nu ies bine, iar la cîștig să fie și el părtaș cu mine.

— Ei! cam tot acolo vine! grăi Bocioacă în glumă. Mai știi ce se poate-ntîmpla?! d-ta ai fată și el are fecior.

Mara se uită speriată la el, apoi se plecă iar spre rogojină, ca să ia struguri și să-i lege cu tei.

Îi era grozav de greu și nu știa ce să-i răspundă.

Dacă vreun alt om i-ar fi zis aceste vorbe, ea l-ar fi ocărît de și-ar fi adus aminte toată viața lui; Bocioacă însă avea, parcă, un fel de drept de a se amesteca în treburile ei, și ea se bucura că dînsul se și folosește de dreptul acesta și n-o lasă singură la nevoie. O durea însă că poate chiar și el să creadă așa ceva. Și totuși ea nu putea să zică ba!

— Îmi pare foarte rău — grăi dînsa mîhnită — că mă socotești atît de slabă de înger. Dumnezeu el singur știe cum vrea să ne mîngîie și cum să ne certe,

și voința lui are să se împlinească. Eu mi-am tras seamă cu mine: dac-ar fi pe voia mea, mai bucuros i-aș suci gîtul ca unui pui de vrabie; dar nu mi se cuvine, deși-i sunt mamă, s-o stăpînesc, fiindcă e mai cuminte decît mine.

— Care va să zică ea-l voiește? întrebă Bocioacă cu îndoială.

Mara dete din cap.

— Nu! — zise ea hotărîtă și mîndră — deloc nu-l voiește, dar umblă el după ea, și nu știi niciodată cînd îi vine femeii clipa de slăbiciune. Eu stau, săraca de mine — adaugă ea suspinînd — pe gînduri, mă tem și mă tem și nu știu ce să fac!

— Apoi nu-i așa, grăi Bocioacă așezat. Ai să știi ce trebuie să faci. Tinerețele sunt năvalnice și slabe și trebuie să fie păzite și ferite de ispitiri. Las'că-l mătur eu de aici. El n-are ce să caute la Lipova: ori să duce să-și facă rîndul de călătorie, ori rămîne toată viața lui calfă proastă!

— Vai de mine! să nu faci lucrul acesta — strigă Mara — c-o să fie și mai rău!

— N-am eu s-ascult de d-ta, răspunse el. Sunt staroste și am să-mi fac datoria. Era — urmă apoi mai mult așa pentru dînsul — să închid un ochi fiindcă o vedeam strîmtorată pe muma lui; dar cînd e la mijloc și altă poruncă mai tare, la asta mă supun. Are să se ducă, iar grija noastră e s-o găsească pe Persida măritată cînd se întoarce. Îi găsesc eu bărbat, zece la fiecare deget.

Nu dorea nici dînsa ca altfel să fie.

Duminecă apoi, cînd oamenii de încredere ai breslei s-au adunat, starostele a tăcut, iar în urmă, cînd Gherghiță a adus vorba la băiatul lui Hubăr, el a zis numai:

— S-o lăsăm asta! Mai are vreme! Să se mai coacă.

Și tot cam așa se gîndea și Natl el însuși.

Nu mai avea el ce să caute pe aici.

Atunci noaptea, după ce s-a despărțit de Persida, el a alergat pe dealuri, ușor parcă n-ar fi avînd pămîntul sub picioare. Îi venea să se ducă și tot să se ducă, încît să i se peardă urma și toată lumea să-l uite,

numai ea singură să-și aducă în toată clipa aminte că el a voit și a putut, dar s-a stăpînit fiindcă atît de mult a iubit-o, încît s-a dus pribeag în lume numai ca dînsa să poată trăi nesupărată.

Atît simțea, atît știa, atît îi era gîndul!

După grele și îndelungate frămîntări, sufletul îi era ajuns, în sfîrșit, la o hotărîre, care-l înălța la o senină liniște, căci nimic nu-l ridică pe om mai sus decît gîndul că poate însuși să se biruiască pe sine și să lepede de la sine ceea ce îi este mai dorit în viață.

De aceea ziua următoare, cînd a dat față cu Burdea, îi era ca și cînd un demon ispititor i-ar fi ieșit în cale.

— Nu! strigă el scrîșnind din dinți. Lasă-mă în pace! Știu, nu mă îndoiesc că ea are să se ducă, dar eu nu mă duc!

— Ai să te duci și tu! îi răspunse Burdea rîzînd. Am văzut-o acum eu însumi cu ochii mei, am vorbit cu ea și știu că ai să te duci. Vine așa deodată o clipă în care ți-o aduci aminte parc-ai fi văzînd-o aievea, și atunci nu mai poți. Sunt om și eu, și nu poți nici tu să fii mai altfel decît mine, iară eu aș da tot ceea ce îmi este mai scump și sfînt pe lume pentru o clipă în care aș putea să cred, nu să știu, ci să cred numai că o femeie ca dînsa mă iubește. Mă cutremur, îmi dau seamă ce-nfricoșat fior trebuie să te cuprindă pe tine cînd îți zici în gîndul tău: Și tot mă iubește!

— Dar nu mă iubește! strigă Natl. Nu poate, nu are de ce să mă iubească!

— Minți! îi zise Burdea liniștit. Atît de bine știi că te iubește, încît te minți tu însuți pe tine numai ca să nu-mi mărturisești mie adevărul. E o prostie nemaipomenită! urmă el rîzînd. Eu am văzut-o, am vorbit cu ea și știu că te iubește. Toți care v-au văzut împreună știu și ei, dacă au ochi, că vă iubiți. Și vrei ca eu să cred că voi singuri, anume voi nu știți nimic, stați la îndoială, nici nu credeți măcar că vă iubiți unul pe altul? Vezi, dînsa e mai cinstită decît tine: știe și nu se sfiește să mărturisească! Dar de ce vă iubiți? Asta nu se întreabă! Au în lumea aceasta toate lucrurile cîte un „*pentru că*“: iubirea e din altă lume și se ivește din senin, fără ca să știi de ce, se dă

pe față, fără ca să știi cum, și te duce, fără ca să știi unde. Ai să vii astă-seară cu mine, ai să mă rogi să te duc cu mine la via lui Corbu! Ai! Uite! vine așa deodată, cînd nici cu gîndul nu te gîndești.

— Sîmt și eu — răspunse Natl — că e un fel de soartă nendurată la mijloc. Mi-e adeseori parcă stau la marginea unei prăpăstii și știu că am să mă prăpădesc dacă nu mă duc înapoi, dar adîncimea mă adimenește, capul mi-e ametit și sunt în toată clipa gata să închid ochii și să mă arunc — fie ce-o fi! Nu e pentru mine femeia aceea; nu sunt eu pentru dînsa; e o nenorocire că ne-am văzut, și singura noastră scăpare e să nu ne mai vedem!

— Parcă de la bunul vostru plac atîrnă! grăi Burdea rîzînd iar în bătaie de joc. V-ați văzut pentru că trebuie să suferiți și vă veți mai vedea cîtă vreme nu s-a împlinit măsura suferințelor!

Natl dete cu îndărătnicie din cap.

— Ar trebui — zise el cuprins de adîncă amărîciune — pentru ca să poți judeca, să știi ce fel de om e tatăl meu și ce fel de femeie e muma ei. Nu!— urmă luîndu-și avînt — însoțirea noastră n-ar putea să ducă decît la moarte de om: prea mult a suferit sărmana mea mumă, și n-aș putea să văd ca încă mai mult să sufără. Uite! vine o clipă că nu mai știi ce faci, și ai barda în mînă și-i dai în cap cu ea. N-ar fi trebuit, dacă n-ar fi fost el cum este, să părăsesc școala, și aș fi azi om de dînsa.

— Ești un nebun! îl întrerupse Burdea. Ce-ți pasă?! Parcă însoțire omenească e ceea ce căutați voi? Parcă popa și părinții au să-și mai vîre și ei nasul în treburile voastre? Ai s-o prinzi o dată într-un colț, și oameni sunteți amîndoi.

Natl se cutremură în tot trupul; îi venea să-l apuce de piept și să-l scuture, încît să-i clănțănească oasele.

— Icoană sfîntă din altar! strigă el ridicînd mîna. Mai bine îmi rup carnea de pe oase decît ca să sfărîm idolu la care mă închin.

— Așa ziceți voi cu toții pînă ce nu vă săturați de a vă închina, apoi luați icoana și o terfeliți pentru

ca să scăpați, grăi Burdea, în vreme ce Natl îi făcea mereu semn cu degetul că nu și nu și nu!

Seara, el, cu toate aceste, s-a dus la via lui Corbu, și-i era parcă nu mai e om pe lume cînd a aflat că dînsa n-a venit, nici n-are să vie, că s-a întors iar în mînăstire.

— Mai zici și acum că nu te iubește?! îl întrebă Burdea cu răutate. Ai să faci pe dracu în patru ca s-o scoți din mînăstire.

Natl nu-i răspunse nimic; un singur gînd îl stăpînea; să fie singur și să meargă, s-alerge, să cutreiere văi și dealuri.

Și o vedea mereu pe mumă-sa stînd singură în măcelărie, și inima-i sîngera, încît îi venea să răcnească tare, ca să răsune toate văile și să se cutremure tot ceea ce are viață și simte durere.

Nu! El nu putea să plece, nu putea și nu putea! Sărmana lui mumă! atît îi mai rămînea în lume, atîta reazăm, atîta mîngîiere, și lumea i se lumina cînd se gîndea că poate să îndulcească viața ei.

„Celelalte vin — își zise el — și trec în cele din urmă, încît numai din cînd în cînd îți mai aduci ca prin vis aminte de ele."

Zilele veneau însă și treceau una după alta, și nici o știre bună de la Bocioacă.

Și cum zilele treceau, Hubăr se făcea tot mai posac, iar nevastă-sa tot mai neliniștită.

Om trăit în lume, Hubăr știa prea bine cum trebuie să fi venit lucrurile că Bocioacă nu mai vine, și ar fi voit mai bucuros să fie pălmuit în fața lumii decît să pată rușinea de care se temea. Și totuși el nu era supărat pe Bocioacă, nici pe cojocari: ei aveau dreptate; ei făceau numai ceea ce erau datori a face. Nevasta lui însă l-a pus să se umilească, iar fecioru-său l-a făcut de batjocura lumii.

— Ai vorbit tu cu Bocioacă — întrebă în cele din urmă Hubăroaia — ori mi-ai zis numai, ca să mă amăgești, că ai vorbit.

Hubăr se uită lung la dînsa.

— Ba în adevăr am făcut prostia aceasta, îi răspunse el. Ca să scap de gura ta, adause apoi peste puțin, cu amărîciune.

— Nu știu cum vei fi vorbit, dar văd că n-o să iasă nimic din toată treaba.

— Adecă ce vrei să iasă?! grăi el. Tu vezi că de cîteva zile nu mai dă pe acasă: numai el știe pe unde o fi umblînd și cum și-o fi petrecînd nopțile. Și dacă vezi tu, nu sunt nici alții orbi. Cum să scoată ei stăpîn pe un asemenea nemernic? Mare rușine!

— Dacă îi ești tată și nu-i porți de grijă! întîmpină dînsa necăjită. Le știi toate, dar nu te-am văzut și pe tine o dată să faci ca alți părinți, să-l iei de scurt și să-l întorci în calea cea bună. N-a fost el așa! Tu știi prea bine că n-a fost; dar ce poate o femeie ca mine dacă...

— Tu să taci! o întrerupse el cu asprime. Tu și numai tu l-ai stricat, îndopîndu-l cu bani! Nu așa m-am făcut eu om; uite, așa cum oi fi, cu toate păcatele mele, stau pe amîndouă picioarele, fiindcă n-am așteptat ca alții să îmi aștearnă culcușul: trebuia să-l lași și pe el să se lupte cu nevoile vieții. Cum l-ai făcut, așa să-l ai: eu nu mai vreau să știu de el, nici să-l văd în ochi!

Nu mai voi Hubăr, dar tot tată îi era feciorului său și nu mai avea astîmpăr, nu își mai găsea tigna obicinuită și clocotea parcă ceva în sufletul lui; și chiar nevrînd trecea mai des decît de obicei pe la măcelărie.

Duminecă, în sfîrșit, știind că lumea se îngrămădește, Natl era la locul lui și cîntărea carne pentru o slujnică cînd tatăl său intră tăcut și se așeză pe un scaun din fund, lîngă nevastă-sa.

— Dar tu ce te-ai făcut? întrebă el după ce slujnica plecă în urmă cu carnea.

Era pe sfîrșite. Nu sunase încă peste drum de intrare, dar lumea începuse să vie la biserică, și Natl luă măturișca și începu să adune fărămăturile de pe butuc, ca să le arunce, ca de obicei, în coșul de lepădături.

— Unde ai fost de n-am mai putut de cîteva zile să punem ochii pe tine? întrebă iar Hubăr.

Natl dete fărămăturile în coş, apoi luă cîrpa şi începu să şteargă cuţitele unul cîte unul şi să pună apoi pe fiecare la locul lui.

— M-ai auzit tu pe mine? strigă Hubăr răstit.

Natl lăsă pe butuc barda pe care o ştergea şi se întoarse cu cîrpa-n mînă şi rîzînd spre tatăl său.

— D-ta ştii foarte bine că te aud — răspunse el — dar nu-ţi răspund fiindcă nu pot să-ţi spun unde am fost şi ce am făcut.

— E foarte rău!

— Nici eu nu zic că e bine! răspunse Natl şi se întoarse iar, ca să şteargă barda şi s-o pună la locul ei.

E foarte greu să certi pe un om care-şi mărturiseşte vinovăţia; Hubăr însă ţinea să-şi certe feciorul, şi nepăsarea acestuia îl scotea din răbdare.

— Nemernicule! — zise el cam tare — să nu mă iei în bătaie de joc, că de ţi-ar fi barba de un cot, tot îţi trag palme şi te dau afară. Aici eu sunt stăpîn!

Natl aşează barda ştearsă la locul ei şi se întoarse iar spre părinţii săi.

— Drepturile de părinte şi de stăpîn nu poate — zise el — nimeni să ţi le ia; dar te rog să nu te foloseşti de ele aici, fiindcă trec oameni şi ruşinea nu cade numai asupra mea!

— Ruşinea mi-ai făcut-o tu cu prisos, grăi Hubăr încet, aproape şoptind.

— Tocmai fiindcă ţi-am făcut-o eu, nu mai adăuga şi d-ta la ea.

— Nu! urmă Hubăr tot încet. Vreau să ştie lumea că ştiu ticăloşiile tale şi nu le trec.

— Tată, grăi Natl aşezat. Ştiu ce te mîhneşte şi-ţi dau dreptate. Am să plec mîne dacă vrei, chiar astăzi, şi n-aş voi să ne despărţim certaţi.

— Eu vreau să ştii — răspunse tatăl său cu asprime — că n-ai ce să mai cauţi la casa mea dacă nu te faci om cumsecade.

— Fă ce vrei, răspunse Natl, întorcîndu-se iar la cuţitele lui. Nemţii beţivi — adăugă apoi peste puţin pe româneşte — se ceartă ca nişte orbeţi. Da! — urmă apoi — iar pe nemţeşte, ei au dreptate dacă ne iau în bătaie de joc!

Asta a prins. Hubăr se ridică şi se uită mînios la feciorul său, dar nu mai urmă înainte, ci se depărtă fără ca să se mai uite-napoi.

Hubăroaie, care stătuse tot timpul cu inima încleştată, rămîind acum singură cu feciorul ei, începu să şteargă lacrămile ivite una cîte una în ochii ei, în vreme ce el îşi făcea de lucru cu închiderea măcelăriei.

El n-o vedea plîngînd, dar ştia că plînge ori are să plîngă şi-i era foarte greu să se întoarcă spre dînsa. După ce încuiă dar uşa despre uliţă, el se aşeză, tot cu spatele spre dînsa, pe scaunul de lîngă butuc şi rămase cu mînile pe genunchi, cu ochii-nchişi şi cu capul plecat în jos. Nu mai simţea, nu mai gîndea nimic: era istovit şi toate îi păreau a pustiu.

Ea începu să plîngă pe-năbuşite.

— Mamă! zise el în cele din urmă, întorcîndu-se spre ea. Nu plînge, că o să ai de aici înainte de ce să plîngi. Pe mine nu mă mai vezi! Nu plînge, că se-ntîmplă o nenorocire îngrozitoare! Eu nu ştiu ce fac dacă mai dau ochi cu el!

Ea-şi şterse lăcrămile, apoi se ridică şi se uită cu un fel de frică la el.

— Nu e lucru curat — zise ea — şi Dumnezeu ştie dacă nu e cineva care s-a vîrît la mijloc, ca să turbure liniştea casei mele... ştie — urmă ea, cu asprime — şi nu iartă, fiindcă e mare păcatul!

Natl se uită cîtva timp tremurînd la ea, apoi îşi luă pălăria şi se depărtă, cuprins de simţămîntul că de aici înainte el stă singur în lume.

XIII

DATORII VECHI

Datoria să ţi-o plăteşti la timp, căci are şi ea rostul ei şi nu stă, dac-o laşi nebăgată-n seamă, în amorţire, ci mişcă şi creşte de n-o mai poţi stăpîni în cele din urmă.

Natl se temuse că n-are să fie bine dacă se va întîlni cu tatăl său şi a potrivit lucrurile anume aşa ca să nu rămîie singuri. Luînd apoi hotărîrea de a nu mai da ochi cu el, avea de gînd să ceară bani de călătorie de la muma sa şi să plece cît mai curînd. Vorba despre pedeapsa lui Dumnezeu i-a căzut însă atît de greu, încît n-a mai putut să stea cu mumă-sa. Se temea că nu se va putea stăpîni şi n-ar fi voit odată cu capul să-i zică vreo vorbă aspră.

El a crescut, aşa-zicînd, în braţele mumei sale şi nu intra în mintea lui gîndul că poate să fie în lumea aceasta ceva ce el să nu-i spuie şi ei. Inima îi da deci şi de astă dată brînci ca să-i spună tot. Ştia că dînsa-l va înţelege, se va muia şi-i va fi de mare ajutor în greaua luptă sufletească. El însă o ştia şi aceea că dînsa îi va spune bătrînului tot, şi aceasta n-o voia.

Avea cuvinte de a se plînge de tatăl său. E însă în firea omului să treacă cu vederea păcatele părinţilor săi, şi nu o dată el îşi zicea: „Ţi-e tată şi n-ai să-l judeci!" De aceea îşi făcea mustrări totdauna cînd scăpa vreo vorbă mai aspră despre tatăl său. Şi nu e într-adevăr lucru mai dureros decît să nu poţi avea o bună părere despre părinţii tăi. Aceasta o simţea acum Natl în toată clipa.

Lasă că tatăl său era, în gîndul lui, vinovat de toate, dar el se mai şi temea ca nu cumva acesta, aflînd ceva, să facă, om îndărătnic cum era, vreun scandal, să se certe cu Mara ori s-o oprească pe Persida din drum. Astfel se stîrnise în inima lui o adevărată duşmănie faţă cu tatăl său, şi adeseori îi venea să se ducă, să-l caute, să-l apuce, unde-l va fi găsind, şi apoi ce va voi Dumnezeu. Se simţea că nu s-ar mai putea stăpîni dacă ar mai vedea pe mumă-sa plîngînd ori dacă acesta i-ar mai zice vreo vorbă aspră. El nu mai putea să dea ochi nici cu mumă-sa. Îi era grozav de greu, dar nu mai putea.

Cu atît mai rău, căci prin asta lucrurile nu se împăcau, ci numai se amînau şi mai vîrtos se încurcau.

Fiindcă aşa cu mîna goală n-ar putea să plece, el s-a împrumutat de la Griner, neguţătorul de piei, cu trei sute de florini. Ovreul nu numai că i-a dat bucu-

ros, dar l-a mai şi rugat să-i spună cînd va mai avea trebuinţă: ştia el că plăteşte Hubăroaie, numai să nu afle Hubăr, ba plăteşte chiar şi Hubăr, numai să nu afle lumea.

Aşa au şi venit lucrurile.

Hubăroaia era nemîngîiată că feciorul ei a putut să supere atît de greu pe tatăl său, dar îi dădea, la urma urmelor, dreptate: tot era mai cuminte aşa decît ca lucrurile să fi ajuns la ceartă. Că n-a luat rămas bun nici de la ea, asta-i părea lucru firesc: ea nu l-ar fi lăsat să plece fără ştirea bărbatului ei. I-a mai şi mulţumit dar lui Griner cînd acesta a venit peste cîteva zile să-i spună în toată taina că i-a dat lui Naţl bani de drum.

Hubăr era parcă l-ar fi ciomăgit cineva cînd a aflat că feciorul său nu şi-a luat ziua bună de la mumă-sa. Ştia că ţine la dînsa, şi astfel dedea cu socoteală că mare trebuia să fi fost mîhnirea lui pentru ca să-i poată face ei o atît de mare supărare. În zadar, nu e în lumea aceasta nimic mai tare decît durerea de părinte: nu zicea Hubăr nimic, nu se plîngea, dar era muiat, şi acum, cînd ar fi fost să-şi osîndească feciorul, îşi făcea el însuşi mustrări, fiindcă ţi-e parcă tot ale tale sunt şi păcatele ieşite la iveală în copilul tău.

Îşi făcea Hubăr mustrări şi-şi dedea silinţa să mîngîie pe nevastă-sa.

În tăcerea sufletului său, el tălmăcea mereu vorbele pe care i le grăise Naţl.

„Ţi-e uşor ţie — parcă-i zisese Bocioacă — dar e greu pentru nevasta ta."

Era aspră afară din cale mustrarea cuprinsă în aceste vorbe, şi încă mai aspru se simţea mustrat cînd îşi aducea aminte vorbele: „Ei au dreptate cînd ne iau în bătaie de joc!"

Îi era greu lui Hubăr să dea ochi cu oamenii; parcă toţi ştiau cum s-au petrecut lucrurile şi se temea ca nu cumva să-l întrebe ce i s-a făcut feciorul. Era mai bine să stea pe acasă, să caute de treburile lui, să mai ia şi asupra sa o parte din sarcina pe care nevasta sa o purta acum ea singură.

Astfel, fără multă vorbă, oarecum pe nesimțite, se schimbase casa lui Hubăr: era ca și cînd soț și soție, după o lungă despărțire, s-ar fi însoțit din nou la o viață mai strînsă decît în tinerețe. N-o știau la început aceasta decît cele două servitoare și calfele; vestea însă, și cea rea, dar și cea bună, trece din om în om, și în curînd lumea toată a ajuns să afle că nu mai e cum atîta timp a fost la casa lui Hubăr.

Peste vreo trei săptămîni, în sfîrșit, Hubăroaie a primit mult așteptata scrisoare, prin care feciorul ei o vestea c-a sosit la Buda și a fost pe la Hansler, unul dintre verii ei. Ei îi cerea iertare pentru c-a plecat așa fără de veste și s-a împrumutat de la Griner, dar despre tatăl său nimic.

Ea-ncepu să plîngă.

— Ei, lasă! grăi Hubăr. E mai bine așa! Să se zbuciume și el, să-și verse focul tinereților: de nemernicit tot n-are să se nemernicească. Cu cine ar putea să semene!

— Trebuie — zise ea amărîtă — să fie la mijloc vreo slăbiciune, vro femeie care l-a scos din minți.

— Asta nu-mi vine s-o cred, răspunse el. Asemenea lucruri se află.

— Va fi știind toată lumea — întîmpină Hubăroaie — dar nu ne spune nimeni nimic.

Hubăr nu credea, dar cu putință era și lucrul acesta, și mult ar fi dat dac-ar fi putut să afle adevărul.

N-avea însă de la cine să-l afle.

Trecuseră douăzeci și șase de ani de cînd trăia la Lipova, și abia acum simțea că tot străin a rămas între străini. Avea cunoscuți, avea chiar prieteni, cu care juca cărți și care veneau bucuros la masa lui, dar nu era într-aceștia nici unul care ar fi fost în stare să-i vorbească cu inima deschisă.

Vina, la urma urmelor, a lui era, deoarece prieteni are cel ce știe să și-i facă; el însă era supărat pe toată lumea și se închidea din zi în zi tot mai mult în casa lui.

Dar supărat era Hubăr mai ales pe cojocari și îndeosebi pe Bocioacă, care avea multă trecere și ar fi

putut, dac-ar fi voit, să pună lucrurile la cale ca Natl să rămîie acasă.

Mai supărat încă era Bocioacă. Lasă că e lucru urît să făgăduieşti şi să nu împlineşti, dar el nici nu putea măcar să spună de ce anume n-a împlinit ceea ce făgăduise.

Nu! aceasta nici chiar nevestei sale n-ar fi putut să i-o spună.

Se încărcase omul cu Doamne-ajută.

Nu zicea Persida că n-are să se mărite.

Ştiind prea bine că muma ei doreşte s-o vadă cît mai curînd cu bărbat, ea, deşi abia împlinise optsprezece ani, se simţea fată bătrînă şi era hotărîtă-n gîndul ei să se mărite după cel dintîi care o va peţi.

Din întîmplare acesta a fost Brădeanu.

Într-una din zile, după ce se acrise vinul, Marta a luat-o pe Persida din mînăstire şi a dus-o la dînsa acasă. Timp de vreo zece zile, cît a stat apoi la casa lui Bocioacă, Persida l-a văzut aproape în fiecare zi pe Brădeanu, şi Bocioacă rîdea în el. În urmă Persida s-a dus acasă, la mama ei: era lucru de sine înţeles că are să facă pregătirile de nuntă.

Deodată însă toate s-au schimbat: fără ca să-şi poată da seamă de ce, Persida s-a întors iar la mînăstire, unde maica Aegidia o aştepta cu braţele deschise.

O apucase ca atunci cînd Codreanu venise la mînăstire, un fel de spaimă, şi nu mai cuteza să ia asupra ei sarcini pe care nu se simţea destoinică a le purta.

Şi astfel s-a petrecut viaţa ei de aici înainte: trăia pe apucate, cînd ici, cînd colo, azi la casa mumei sale, mîne la a lui Bocioacă şi apoi iar la mînăstire, în o necurmată frămîntare.

Din cînd în cînd o cuprindea un simţămînt de deznădăjduire. Îl vedea parcă în faţa ei pe Burdea, care rîdea de zbuciumările ei şi-i spunea mereu că zadarnic se opinteşte; îl vedea pe Natl umblînd răzleţ prin lume şi-i venea să plece pe urma lui, să-l caute şi să se ducă amîndoi, ca să li se piardă urma. Atunci se ducea în mînăstire şi iar se liniştea, iar lua hotărîrea de a nu face decît ceea ce doreşte muma ei, iar era stăpînă ea însăşi pe sine.

Stăpînă ar fi şi rămas dacă lumea ar fi lăsat-o în pace. Bocioacă însă făcuse legătură cu Mara şi trebuia cu orice preţ s-o mărite mai nainte de a se fi întors feciorul lui Hubăr, şi dîndu-i zor, o alunga-n mînăstire.

Dar supărările omeneşti trec şi ele cum toate trec în lumea aceasta.

Era foarte supărat Hubăr cînd s-a pomenit că Mara nu mai voieşte să facă tovărăşie cu el la pădurea din Cladova, şi-n supărarea lui luase hotărîrea de a se pune în înţelegere cu Liubicek, ca să-i facă Marei greutăţi. „Am să-i arăt — îşi zicea el — că nu poate fără de noi s-o scoată la capăt"! S-au şi înţeles ca aşa să facă, dar a trecut o zi, au trecut două, au trecut multe, şi în trecerea zilelor li s-a muiat şi supărarea şi în cele din urmă n-au mai făcut nimic. Le era parcă puţin le pasă...

Tot aşa trecuse supărarea şi cu Bocioacă. Cînd cu plecarea feciorului său, Hubăr era tare hotărît să le arate cojocarilor că poate să le facă multe neajunsuri. Au trecut însă zilele şi nu li-a făcut nici unul, şi cu cît mai mult se apropia timpul în care feciorul lui trebuia să se întoarcă, cu atît mai bine îi părea că n-a făcut nimic. La urma urmelor, tot era mai bine aşa.

Bocioacă a uitat încetul cu încetul şi el făgăduinţa de a o mărita pe Persida şi puţin îi păsa în cele din urmă cînd şi cu cine are să se mărite fata Marei.

Chiar Persida s-a deprins încetul cu încetul cu viaţa ei fără de rost şi n-ar fi dorit nici ea decît s-o lase lumea-n pace.

Mara ea singură era mereu neastîmpărată, mereu cuprinsă de griji şi nu putea să doarmă nopţile liniştită, ca alte dăţi. Îi era parcă o mare şi nemaipomenită supărare o aşteaptă, şi nu ştie cum să scape de ea. Zilele alerga, se bălăbănea cu oamenii, zilele dedea şi lua bani, zilele avea mulţumiri, seara însă, după ce-şi făcea socotelile, o cuprindea o nespusă înduioşare. Îi era parcă nu mai poate să se bucure de roadele ostenelelor ei. Ce folos că adunase, cînd copila ei n-avea nici o nevoie de zestrea pe care i-o făcuse?!

Şi avea dreptate Mara.

Crescută sub purtarea de grijă a maichii Aegidiei, Persida nu știa ce va să zică a avea ori a nu avea. În gîndul ei toate veneau de-a gata de la Dumnezeu, și omul n-avea decît să-și facă datoria, să ostenească și să se roage pentru ca să le aibă cu prisos toate cele ce-i sunt de neapărată trebuință. Averile îngrămădite erau de prisos, ba un fel de dovadă despre lipsa de încredere în purtarea de grijă a lui Dumnezeu.

Nu știe să prețuiască averile agonisite decît acela care cunoaște nevoile vieții.

Persida trebuia să le cunoască și ea pentru ca să poată măsura iubirea cu care muma ei a agonisit și agonisea averi.

De Paști, Natl s-a întors acasă voios, cu capul ridicat, plin de încredere în sine, ca tot omul care se simte ieșit la liman.

În zadar, nu era în el nimic mai tare decît slăbiciunea pentru muma lui, și inima îi sălta cînd se gîndea cum are ea să se bucure cînd îl va vedea ieșit stăpîn de capul lui și pus în fruntea gospodăriei.

Se și bucura muma lui cu atît mai vîrtos cu cît nu se mai bucura acum numai ea singură. Chiar din ziua sosirii lui la Lipova a simțit Natl că s-a petrecut o schimbare la casa lor: era parcă n-a fost niciodată vreo supărare în casa aceasta și parcă nici n-ar mai fi cu putință vreo supărare în ea, atît de bine se-nțelegeau cu toții.

Mai erau însă la mijloc și cîteva datorii vechi, pe care le uitaseră cu toții.

După Paști, Hubăr s-a dus iar la Bocioacă, starostele, dar de astă dată nu pe ușa din dos, ci pe poarta cea mare, ca omul care se simte în dreptul lui.

Bocioacă, tot cel vechi, se bucura că poate să-l mulțumească, și încă în Dumineca Tomii a și adunat pe oamenii de încredere ai breslei.

Duminecă-i duminecă, iar sîmbătă după-amiazăzi Bocioacă a trimis pe Trică, mîna lui cea dreaptă, pe la oamenii de încredere ai breslei, ca să le spună că au ca mîne după liturghie să se adune.

De ce? Aceasta Trică nu mai avea nevoie să li-o spună.

Hubăr nu era orișicine, și în timp de trei săptămîni, de cînd feciorul lui se întorsese, unii își deduseră seamă, iar alții aflaseră din zvon că i s-au împlinit cei doi ani de călătorie și că în curînd va avea să facă tăietura de măiestru.

Iar ăsta era un lucru care numai rar de tot se poate vedea, un fel de sărbătoare pentru lipoveni.

După rînduiala breslelor, calfa de măcelar, care avea să treacă în rîndul măiestrilor, trebuia să facă în fața starostelui și a oamenilor de încredere ai breslei tăietura de măiestru.

Însoțit de un zăvod și ajutat numai de un ucenic, el trebuia să ducă la tăiere un juncan de trei ani, frumos împodobit cu flori, cu panglici și cu cîrpe, pe care, după tăiere, starostele și oamenii de încredere le luau drept semne de aducere-aminte.

După ce starostele se încredința că juncanul nu e amețit cu spirt, ucenicul îi dedea lovitura în frunte, iar viitorul măiestru trebuia să-l înjunghie așa, ca pînă ce numeri zece să nu se mai mișce, și să-l jupoaie iute și curat, apoi să-i scoată măruntaiele încă calde, toate aceste fără ca panglicile și cîrpele să se păteze de sînge.

Urmează apoi prețuirea și măcelărirea.

Viitorul măiestru trebuia, înainte de toate, să-și dea părerea cît cîntărește carnea și cît îndeosebi seul pe care-l scoate, apoi să facă măcelărirea în șasesprezece feluri de cărnuri, fără ca să-și păteze mînile și șorțul alb și fără ca să lase fărămături pe butuc.

Drept încheiere se făcea cîntărirea.

Cel dintîi starostele lua mușchiul din spinare și măiestrul trebuia să-l cîntărească din ochi. Apoi urmau oamenii de încredere, care cereau fiecare cît îi venea la socoteală, și măiestrul avea să măsoare cu ochii și să-i taie fiecăruia dintr-o singură bucată cît a cerut.

Nu-i vorba, nu se nimerea totdeauna ca bucata să fie tocmai pe tocmai: o dată ea ieșea prea mică, și atunci cumpărătorul se plîngea c-a fost înșelat la cîntar; altă dată ea ieșea prea mare, și toți rîdeau în hohote. Cu alte cuvinte, lucrul se sfîrșea cu veselie.

Veselia cea mare era însă la ospeția dată de noul măiestru, masă întinsă și încărcată, la care se știau de mai înainte poftiți toți oamenii de casă, rude și prieteni, fruntași și tovarăși de meserie.

Era lucru mare, despre care vorbeau și copiii pe ulițe și pentru care se pregăteau toți cei mai de aproape.

Hubăroaie numai la asta se gîndea, Hubăr pusese ochii pe juncan, pe care-l ținea la îngrășare, iar Natl făcea mereu junghieri și cîntăriri de probă. Atît timp se plînsese că părinții l-au făcut măcelar, iar acum se simțea oarecum mîndru de gîndul că n-a mai văzut încă Lipova măcelar care junghie, taie și cîntărește ca dînsul.

Vedea parcă în fața lui lumea adunată, căci nu numai starostele cu oamenii lui de încredere aveau intrare la tăietura de măiestru: putea să vie orișicine și să intre pe poarta deschisă pentru toți, și mîna parcă-i tremura cînd se gîndea că ar putea să vie și dînsa.

Doamne! Ce neînțeleasă e legătura lucrurilor din lumea aceasta!

Luni de zile au trecut, și el încetul cu încetul iar a ajuns la liniștea lui sufletească, încît ar fi putut să o vadă fără ca să se uite la ea și să treacă pe lîngă dînsa fără ca să se oprească. De trei săptămîni s-a întors și nici n-a văzut-o, nici n-a avut nevoie de a-și da silința să n-o vadă. Îi era totuna. Acum însă, cînd se gîndea că ar putea și dînsa să fie printre ceilalți, îl treceau un fel de fiori.

Și avea omul dreptate.

El se afla la Lipova, iar dînsa trecuse încă înainte de Florii Murășul și se afla la Radna, și e departe de la Lipova pînă la Radna; era, cu toate aceste, un fel de legătură de la casa Marei pînă la casa lui Hubăr, și fiorul care-l trecea pe el pornise oarecum de la casa părinților săi, inima i se încleșta cu toate aceste de cîte ori se gîndea la el. Acum dar, cînd a aflat că el s-a întors și că e bine, voinic și voios, ea se simțea ușurată, scăpată oarecum de o mare greutate.

Atît de mult se temuse că din cauza ei, deși fără de vina ei, omul acela își va pierde rostul, se va nenoroci

și va strica viața părinților săi, și acum era scăpată de temerea aceasta.

Sîmbătă seara, cînd Trică i-a spus că mîne se va hotărî ziua cînd Natl va face tăietura de măiestru, ea a început să tremure în tot trupul, iar după ce a rămas singură, ea a început să plîngă, a căzut în genunchi și a mulțumit lui Dumnezeu, care toate le-a scos bine.

Acum, în această clipă de ușurare și de mulțumire sufletească, era cuprinsă cu desăvîrșire de simțămîntul că nu e în lumea aceasta nimeni pe care poate să-l iubească deopotrivă cu dînsul, că el e om în puterea cuvîntului, că are de ce să-l iubească. Ea singură știa prin ce grea luptă sufletească a trecut el și a trecut și a ieșit întreg din ea.

Era o înspăimîntătoare nedreptate că nu poate să i-o spună aceasta și lui.

O! cum ar fi voit să meargă, să-l caute, să-l vadă, să-i vorbească, să-i spună ce simte, ce gîndește, să-i mulțumească.

Mintea i se oprea în loc cînd se gîndea că toți vor putea să-l vadă, toți vor putea să-i strîngă mîna, numai dînsa nu.

Și, totuși, ce mulțumire ar fi și pentru el și pentru ea dacă atunci, la tăietura de măiestru, s-ar vedea față-n față și și-ar strînge mîna!

Firea ei năvalnică ieșea din ce în ce tot mai mult la iveală, și mereu vedea-n fața ei pe Burdea rîzînd în bătaie de joc.

„E o mișelie nemaipomenită — își zise ea în cele din urmă — să ai o singură viață și să amărăști în viața aceasta zilele altora, lipsindu-te și pe tine de cele mai mari și mai curate mulțumiri!“

Și totuși ea nu putea să-l vadă, nici mai ales să vorbească cu dînsul.

Îi venea să strige tare, ca să se audă pînă la Lipova. N-a strigat, dar e peste putință ca o dorire atît de ferbinte să nu pătrundă tainic la orișicare depărtare, și pe cînd ea se zbătea pe țărmul drept al Murășului, dincolo, pe țărmul stîng, el era cuprins de un nea tîmpăr ivit ca din senin.

„Ce folos de mulțumirea pe care o am dacă nu e împărtășită de cel mie mai iubit în lume? Durere nespusă e bucuria de tine singur simțită." I-a fost destul să-și aducă aminte ea, pentru ca să și le aducă aminte toate cele petrecute și să-i pară pustie și fără farmec viața fără de dînsa.

Cîtă zbuciumare așa numai în sec!

Nu mai încăpea, ce-i drept, nici o îndoială că arefeciorul lui Hubăr să facă tăietura de măiestru. Starostele, oamenii de încredere, breslașii toți așteptau cu oarecare nerăbdare priveliștea și masa de ospeție; ziua însă nu era încă hotărîtă, și multe se mai puteau încă întîmpla pînă atunci.

Duminecă după sfînta liturghie s-au adunat la casa starostelui unsprezece dintre oamenii de încredere ai breslei. Lucru nemaipomenit: nu lipseau decît trei din patrusprezece, iar unul din aceștia era Hubăr el însuși.

După ce se așezară cu toții împregiurul mesei, Bocioacă, om al bunei rînduieli, se ridică în picioare și puse cartea de călătorie a lui Ignatie Hubăr în mijlocul mesei.

— Veți fi știind—zise el sărbătorește—de ce ne-am adunat astăzi, și nu mă îndoiesc că puțin o să stăm de sfat. Eu însă, după cum cere rînduiala, vă fac împărtășire că unul dintre fruntașii breslei noastre, măcelarul Anton Hubăr, cere să hotărîm ziua pentru ca feciorul său Ignatie să facă tăietura de măiestru.

Toți deteră zîmbind din cap, ba Oancea, măcelar și el, nu se putu stăpîni și strigă: „Vivat!"

— Lucrurile sunt, precum știți — urmă starostele — în bună rînduială. Anii de ucenicie și i-a făcut băiatul chiar la casa tatălui său, unde a stat apoi un an și mult pe deasupra calfă. Anii de călătorie de asemenea i s-au împlinit zilele aceste. Nu e dar nici o pedecă la mijloc: nimic n-avem să-i iertăm, nici să-i trecem cu vederea. Cînd socotiți să-i punem ziua?

Gherghiță cel mărunțel se ridică.

— Pentru ca rînduiala să fie deplină — zise el iute și cam bolborosit — și pentru ca nici de ici, nici

de colo să nu ni se poată face vreo mustrare, să se citească, după obicei, şi cartea de călătorie, ca să vedem pe unde a umblat şi la cine a lucrat.

Bocioacă cel lung şi subţire începu să schimbe la fețe.

Asta el însuşi şi-o făcuse.

Vorbise atunci, pe la culesul viilor, cu Gherghiță, ca să-l scoată pe Naţl măiestru, iar în urmă, după ce-şi schimbase gîndul, îi spusese că nu se poate, fiindcă nu prea îi este cartea în bună rînduială. El uitase supărarea lui de atunci, dar Gherghiță, om prepuielnic, nu uitase vorba ce-i spusese. Ce mai putea Bocioacă să-i facă?

— Se poate şi asta—grăi el—şi începu să citească adeverinţele scrise de stăpîni în carte, şi cu cît mai mult citea, cu atît mai rău i se înnoda glasul.

Adeverinţele nu erau, ce-i drept, rele, dar băiatul stătuse cîte patru-cinci săptămîni la un stăpîn, şi apoi treceau cîte două şi chiar trei luni pînă ce întra la altul.

— Pare-mi-se — grăi Gherghiță uitîndu-se pe sub sprîncene — că tot avem ce să-i trecem cu vederea.

Bocioacă înghiţi un nod, iar Oancea nu se putu stăpîni:

— Ei—zise el—asta se întîmplă. Trece vremea pînă ce mergi dintr-un oraş în altul.

— Apoi — adăugă Bîrzău — avea băiatul din ce să trăiască.

Ceilalţi deteră din cap.

— Putem — grăi Bocioacă — să-l chemăm în faţa noastră şi să-i facem mustrare.

— Eu cred — întîmpină Gherghiță — că nu e nevoie de asta. Băiatul e tînăr şi nensurat, tatăl său nu e nici el neputincios: poate să mai aştepte.

Bocioacă înghiţi mai multe noduri unul după altul. Putea, nu-i vorbă, să-l scoată chiar azi măiestru pe feciorul lui Hubăr, fiindcă ceilalţi erau de un gînd cu dînsul şi se uitau şi altfel în gura lui; se temea însă de gura cea rea a lui Gherghiță. Nu-i vorba, puţin i-ar fi păsut dacă Naţl va face acum ori mai tîrziu tăietura de măiestru; apucase însă o dată să zică

ceea ce a zis şi ţinea ca pe a lui să rămîie. Şi n-ar fi fost vrednic de stărostie dacă n-ar fi ştiut să iasă şi din strîmtorarea aceasta.

Sfîntul Ilie e patronul cojocarilor, şi-n ziua de Sfîntul Ilie cojocarii au praznic mare, merg cu steagul şi cu muzica la biserică, se adună la masă mare şi joacă pînă în zorile zilei următoare sub cortul de verdeaţă. Acesta e un lucru la care nimeni nu ţine mai mult decît Gherghiţă, şi Hubăr nu putea nici el decît să se simtă măgulit dacă feciorul lui ar avea să-şi facă tăietura de măiestru tocmai în ziua cînd breasla-şi ţine praznicul.

— Ştiţi ce? — grăi deci Bocioacă voios — să ne facem o ziuă bună de Sfîntul Ilie: să prăznuim la casa lui Hubăr.

— Amin! strigă Gherghiţă dînd cu pumnul în masă şi sărind în picioare.

Era lucru minunat, nu se putea mai minunat! Auzi d-ta! Neamţul să dea praznicul de Sfîntul Ilie!

— Amin! strigară şi ceilalţi, şi lucrul era hotărît atît de bine, încît Bocioacă el însuşi a plecat deodată cu ceilalţi, ca să se ducă la Hubăr şi să-l vestească, aşa cum ştia el, despre hotărîrea luată de fruntaşii breslei.

Hubăr şi mai ales Hubăroaie se aşteptaseră la o zi mai apropiată, ştiau însă să preţuiască cinstea ce li se făcea şi erau mulţumiţi de împărtăşirea pe care li-o făcuse Bocioacă.

Mulţumiţi ar fi şi rămas dacă n-ar mai fi fost la mijloc şi gura lumii şi răutatea omenească.

Buna rînduială cere, ce-i drept, ca despre cele ce se petrec în sfatul breslei să nu se mai vorbească. E însă foarte greu să ştii ceva şi să nu le spui şi celor mai de-aproape ai tăi, şi încă duminecă după-prînz nu numai Marta, ci şi nevestele celorlalţi cojocari ştiau şi spuneau la toată lumea că erau p-aci-p-aci să-l mai amîne pe feciorul lui Hubăr, fiindcă în timpul călătoriei a umblat mai mult hoinar decît prin măcelării.

Luni, nu mai departe, i-a şoptit-o unul dintre oamenii răi de gură şi lui Hubăr aceasta.

Hubăr ar fi primit mai bucuros o palmă în fața măcelăriei.

Care va să zică nu cinste, ci un fel de dar de milă i s-a făcut.

Și aveau dreptate cojocarii: feciorul lui umblase în adevăr hoinar.

Deodată, fără de veste, ca din senin, s-a reivit în sufletul lui toată amărîciunea de odinioară, și dacă atunci, cînd feciorul lui a plecat fără de veste de acasă, își făcea el însuși mustrări, acum nu mai putea să-l ierte pentru rușinea pe care i-a făcut-o.

Trebuia să se răsufle, să-l mustre pe feciorul său, să-și facă datoria de părinte.

Trebuia și totuși era mai bine dacă nu-și făcea datoria chiar acum, cînd feciorul său era foarte simțitor.

Puțin îi păsa, ce-i drept, lui Natl de părerile ce-și vor fi făcînd fruntașii breslei și lipovenii despre purtările lui în timpul celor doi ani de călătorie. El știa, dar nu putea să spună nimănui cît de greu i-au fost acei doi ani și ce mare lucru a făcut el în curgerea lor. Inima i se umplea de cea mai neagră amărîciune cînd își aducea aminte toate suferințele prin care a trecut și să gîndea că în zadar au fost toate: nu era bine ca tocmai tatăl său să-i mai aducă aminte de acei doi ani.

Duminecă dimineața nu s-a mai putut stăpîni. Știa unde poate s-o vadă pe Persida și ar fi fost cea mai mare nemernicie dacă s-ar fi lipsit el însuși pe sine de mulțumirea de a o vedea. S-a dus dar la biserica românească de la Lipova și, după ce aici n-a găsit-o, a trecut la cea de la Radna.

Gîndul lui era s-o vadă așa ca să nu fie văzut de dînsa. S-a și strecurat printre oameni și s-a oprit în dosul unui scaun; biserica de la Radna nu e însă atît de mare ca să poți intra în ea fără ca să fii văzut de toți, mai ales cînd ești neamț.

Dacă n-ar fi fost atît de zăpăcit, ar fi avut și el atîta minte ca să înțeleagă că în clipa cînd intră în biserică, toți se uită la el și se întreabă: „Cum vine neamțul acesta aici? ce caută? ce vrea?“

Așa a și fost! Ba ceva mai mult: oamenii au aflat ce caută el.

Intrînd de la dreapta în biserică, el s-a uitat spre fundul bisericii, unde știa că e locul femeilor, și a rămas uimit, perdut, cu ochii țintă la Persida, care nu-l băgase în seamă.

Și cum oare să nu rămîie uimit și perdut?!

Așa n-o mai văzuse niciodată și nici că și-ar fi închipuit-o vreodată.

Nu mai era fața cea plină și rotundă ca luna: slăbise, fața îi era mai lungă, umerii obrajilor ieșeau la iveală, pelița obrajilor era mai albă, subțire și oarecum întinsă, sprîncenele păreau mai lungi și mai dese, iar ochii erau parcă mai mari și plini de o tristeță care se revărsa peste toată fața ei.

Simțind că deodată toate privirile se îndreptează asupra ei, ea se uită speriată împregiur, ca omul care se-ntreabă: „Ce-am făcut? Ce mi s-a întîmplat?“ și ochii ei se întîlniră deodată cu ai lui.

Sunt lucruri care se văd cu ochii, se pot simți cu inima și închipui cu gîndul, dar în graiul omenesc nu se pot spune.

Să ne închipuim că zile de-a rîndul cerul a fost posomorît, întunecat, acoperit de o ceață deasă, și deodată, pe neașteptate, fără ca să știi cum, soarele străbate prin ceață și-și revarsă lumina plină asupra lumii, încît toate se însenineză și tot ceea ce viețuiește tresare cuprins de o pornire veselă.

Așa s-a luminat fața ei și fața lui în clipa revederii și așa au tresărit înveseliți ca din senin toți cei adunați în biserică.

Era parcă un suflet străbate prin toți și un singur fior de bucurie trece prin acest suflet.

Numai o clipă însă. Clipa următoare, mai nainte de a-și fi dat oamenii seamă despre cele petrecute, Persida rămase cuvioasă și cu ochii țintiți spre pămînt la locul ei.

Era o atît de aspră mustrare în fața ei, încît el își plecă ochii rușinat și porni spre strana din partea lui. Abia acum simțea că prea a luat-o oblu înainte și că trebuia să le facă toate ca și cînd ar fi venit

aici ca să se întîlnească cu altcineva. Intrînd dar în strană, el dete mîna cu bătrînul Blăguță, apoi — peste puțin — îi spuse pe șoptite că are o vorbă cu părintele Andrei. Iar după sfînta liturghie, cînd Bocioacă se sfătuia cu oamenii de încredere ai breslei, Natl știricea de la părintele Andrei la cine ar putea să găsească aici la Radna viței de tăiere.

Atît de bine le potrivise toate, încît pînă chiar și Persida ea însași, întorcîndu-se acasă, stetea la îndoială dacă el a venit ori nu pentru dînsa la biserică.

Singur el știa și acum cît de greu i-a fost să nu meargă-n urma ei, ca s-o vadă cel puțin din depărtare, și întorcîndu-se spre Lipova, era și el pătruns de simțămîntul că ar fi o nemaipomenită mișelie să-și calce pe inimă cînd atît de mult o dorea.

Ce-i păsa lui acum de hotărîrea breslei? Totuna îi era cînd și cum va face tăietura de măiestru. Un singur lucru știa: că e o grozavă nenorocire pentru dînsul de a fi fost născut din părinții lui și, lucru înspăimîntător, că el n-ar putea să fie fericit decît după ce ar muri tatăl lui și muma ei.

Ah! ce urît gînd, ce nesuferit simțămînt, și el nu mai putea scăpa de simțămîntul acesta.

Luni pe-nserate el lucra la tocilă cînd tatăl său se întoarse cu fața întunecată acasă.

— Ai văzut!? grăi Hubăr rece și aspru.

— Ce să fi văzut? întrebă Natl, uitîndu-se lung la el.

— M-ai băgat în gura lumii, m-ai făcut de rîsul tuturora, răspunse tatăl său. Prin toate colțurile se vorbește c-ai umblat hoinar în timpul călătoriei și că numai de milă te-au amînat pînă la Sf. Ilie. Erau să te trimită iar în călătorie. Rușine. Să-ți crepe obrazul!

Natl se făcu alb ca varul, apoi picioarele începură să-i tremure, încît abia se mai ținea pe ele.

— Așa e! zise el stăpînindu-se și adunîndu-și toate puterile. Ei au dreptate! Am umblat ca vai de capul meu, și pot să gîndească ce vreau. Eu știu de ce, dar nu pot să le spun și lor, și dacă le-aș spune,

n-ar mai zice nimic, ci mi-ar plînge de milă. D-ta însă îmi eşti tată şi trebuie, dacă ai şi inimă de părinte, să simţi că trebuie să fie ceva la mijloc, şi să mă ierţi, să-mi ţii parte, să mă aperi, cel puţin în gîndul d-tale, iar nu să-mi mai faci şi mustrări, cînd eu însumi mă mărturisesc vinovat! Lasă-le, tată, să nu mai vorbim despre aceste. Orişice ar fi între noi, adause el muiat, să trăim în pace, fie chiar şi numai de dragul mamei, care d-tale îţi este nevastă bună, iar mie mai bună mumă.

Hubăr era destul de deştept ca să înţeleagă mustrarea aspră care era cuprinsă în aceste cuvinte şi destul de cumsecade pentru ca să se simtă atins de ea.

— Eu cred — zise el mirat — că-ţi mai sunt şi eu tată şi pot să ştiu ce este, dacă e ceva la mijloc.

Natl rămase cuprins de turburare în faţa lui.

Ce putea el să-i zică? Cum, Doamne, putea să spună în cîteva cuvinte ceea ce-i zguduia toată firea?

— Eu — zise el oarecum îmbrîncit de gîndurile ce-l stăpîneau — eu, aşa cum sunt, n-aveam nevoie să mă fac măcelar.

— Care va să zică — întîmpină Hubăr aprins — asta e la mijloc: ţi-e ruşine de meseria mea!

— Nu e asta! îl întrerupse feciorul iute. Nu aşa trebuie să mă înţelegi.

Hubăr însă nu ţinu seamă de întrerumperea aceasta. Încă de mult simţise că nu prea e feciorul lui făcut pentru măcelărie şi nu o dată se mustrase că nu l-a lăsat la şcoală. Se bucura deci că vorba a venit aşa, ca să se poată dezvinovăţi.

— Tatăl meu — urmă el dar — a fost şi el măcelar, tot măcelar a fost şi tatăl lui, măcelari au fost toţi din neamul nostru de cînd ne ştim: ce sunt eu vinovat dacă mie Dumnezeu mi-a dat un singur fecior şi m-a pedepsit ca acesta să n-aibă inimă pentru meseria părinţilor săi!

— Ia lasă, tată — răspunse feciorul — că am cu cine să seamăn: multă inimă n-ai nici d-ta pentru tocatul de oase şi-ţi mai place să stai de vorbă cu oameni deştepţi decît să tai carne şi să sfărami oase

pe butuc. Mama să trăiască!... şi merge şi măcelăria lui Hubăr.

În gîndul lui Naţl vorbele aceste erau grăite mai mult a laudă decît a mustrare; Hubăr însă vedea în ele mustrările ce el însuşi atît de adeseori şi le făcuse, şi obrajii lui se umplură de sînge.

— Să nu te obrăzniceşti cu mine, strigă el ca ieşit din fire, încît ucenicul şi una dintre calfe ieşiră speriaţi din tocătoare, unde aveau de lucru. Ţi-am spus o dată că-ţi trag palme, şi nu are nimeni să ţi le ia de pe obraz.

— Ba asta să n-o faci — îi răspunse feciorul rece — că mă pui la grea încercare. Atunci era atunci, iar acum e altfel.

Hubăr, măcelar din buni-străbuni, înaintă hotărît spre el.

Naţl ţinu în faţa sa cuţitul pe care-l avea încă în mînă.

— Te rog pe toţi sfinţii, nu te apropia! strigă el.

— Lasă cuţitul! strigă calfa, care se repezi apoi spre dînşii, ca să-i despartă.

Era prea tîrziu.

Simţind pe tatăl său în apropierea sa, aruncă cuţitul departe de la dînsul.

— După ce m-ai nenorocit, n-ai să mă mai şi batjocoreşti, zise el apoi şi îi dădu brînci, încît căzu pe spate de se lovi cu ceafa-n tocila din dosul lui.

Aşa, cu capul gol şi cu mînecile sumese, cum era, el se depărta cu paşi repezi şi ieşi din curte fără ca să se mai uite înapoi.

XIV

ROSTUL LUI BANDI

Sîmbetele după-amează zăcimea, orbeţi, ologi, bătrîni neputincioşi, copii fără de căpătîi se adunau venind unul cîte unul la portiţa mînăstirii şi aştep-

tau, certîndu-se între dînşii, pînă după vecernie, cînd maica econoama ieşea, ca-n faţa lumii să le împartă milă, pîne, cîte o bucată de carne, cîte un săculeţ de cartofi, de fasole ori de mălai, cîte un braţ de lemne în timp de iarnă şi cîţiva creiţari, toate adunate de maicile cerşetoare de prin piaţă, de prin oraş şi de prin împregiurime.

Pentru ca binecuvîntările miluiţilor să nu se reverse numai asupra mînăstirii, maica econoama lua cu dînsa totdauna pe cîteva dintre fetele cu purtări mai bune, ca aceste să împartă darurile de milă, şi multe daruri a împărţit Persida, mult a fost binecuvîntată de săracii al cărora glas străbate de-a dreptul la cer.

Afară de aceasta, mînăstirea avea săracii ei, unii cărora li se dedea joia şi dumineca, iar alţii care căpătau în toate zilele prînzul în mănăstire. Între aceşti din urmă era şi Reghina, cu copilul ei, Bandi.

Cînd a venit în mînăstire, Persida a găsit-o pe Reghina, cu copilul ei, atunci băiat de vreo patru ani, la uşa bucătăriei. Ani de zile de-a rîndul li-a dat mîncarea şi niciodată n-a putut să se uite la ea fără ca să tremure cuprinsă de frică.

Maicile o ştiau pe Reghina, care fusese servitoare la Radna, femeie voinică, frumoasă şi în toată firea. Cînd a născut însă pe Bandi, ea a rămas paralizată de o mînă şi de un picior, strîmbă de gură şi cam smintită, încît abia te mai puteai înţelege cu dînsa. Degeaba ai fi întrebat-o cine e tatăl lui Bandi, căci zicea totdauna că nu ştie, şi totuşi îşi iubea copilul atît de mult, încît îl ţinea, chiar şi băiat de şapte ani, în braţe şi nu voia niciodată să mănînce mai nainte de a se fi săturat el. „Eu mănînc ce rămîne!“ zicea dînsa.

Cîteodată, aşa din senin, o apuca ceva de rămînea ca-nţepenită, cu ochii sticliţi, şi vorbea într-aiurea. Atunci spunea cum a fugit şi a rătăcit zile şi nopţi prin pădurea de la Cladova şi cum n-a mai voit să moară cînd şi-a văzut copilul voinic şi frumuşel.

Şi în adevăr Bandi era băiat voinic şi destul de frumos la chip, dar fricos, liniştit şi atît de tăcut, încît rar ieşea vorbă din gura lui. N-ar fi fost chip ca cineva să-l depărteze de la mumă-sa; şedea lipit de dînsa ori o ţinea de poale cînd ea se ducea pe chinuite undeva.

Bandi era băiat de vreo opt ani cînd Dumnezeu s-a îndurat de a chemat la sine pe muma lui. De aici înainte el se ţinea ca un căţel după maica Aegidia, care peste cîtva timp l-a dat ucenic la un cizmar.

Deprins a se alipi de cineva, Bandi n-a putut să rămîie la stăpîn şi a fugit, dar nu s-a mai întors la mînăstire, ci a rămas aşa răzleţ, trăind din mila oamenilor şi adăpostindu-se azi ici, mîne colo. Cînd vedea vreo călugăriţă şi mai ales pe maica Aegidia, el fugea cuprins de frică şi se ascundea. Astfel la mînăstire i s-a perdut încetul cu încetul urma şi nimeni nu se mai gîndea la el.

Abia acum, în Săptămîna Patimilor, întorcîndu-se de la Lipova, Persida l-a zărit stînd cu undiţa pe ţărmul Murăşului din jos de pod.

Trecuseră vreo trei ani de cînd nu l-a mai văzut şi băiatul crescuse în timpul acesta peste vîrsta lui, dar tot îl recunoscu după prima ochire şi îi trecu parcă un fel de săgeată prin inimă. Vedea pe Reghina slabă, numai pele şi oase, cu faţa galfădă, cu gura strîmbă, cu ochii sticliţi, şi iar o vedea rătăcind singură, deznădăjduită, cu moartea în suflet, prin pădurea de la Cladova. Îi venea să fugă şi să nu se mai uite înapoi, îi era însă milă de sărmanul Bandi şi ar fi dorit să afle ce s-a făcut el de cînd nu l-a mai văzut.

Bandi, văzînd că se uită mai întins la el, s-a speriat ca făcătorul de rele care se vede faţă în faţă cu urmăritorii lui, apoi recunoscînd-o, îşi adună undiţa, gata de a o lua la fugă.

Ea-i făcu semn să vie la dînsa, şi el se apropie umilit, fricos şi supus ca un cîne chemat de stăpînul său.

— Bine, Bandi — îi zise ea — dar tu ce faci?

— Prind peşte, răspunse el.

— Dar unde ai umblat de atîta timp?
— Pe aici, pe la Lipova și pe la Radna.
— Dar din ce ai trăit?
— Din ce am căpătat.
— Nu vrei tu să vii cu mine, la mama? îl întrebă ea înduioșată.

Era în fața ei, în ochii ei și mai ales în glasul ei atîta dragoste, încît fața băiatului se lumină.

El dete din cap, era însă atît de mișcat, încît nu putu să-i răspundă și mari stropi de lacrămi se iviră în ochii lui și se strecurară peste obrajii lui bătuți de soare și de vînt.

— Nu plînge, Bandi, îi zise ea; de ce plîngi, că n-am să-ți fac nici un rău?

— Dar — răspunse el — ai cunoscut pe mama și ai fost atît de bună cu ea.

Persida se cutremură.

Mergînd apoi spre casă, ea se încredință că băiatul, rămas singur de capul lui, se deschisese. Vorbăreț nu era nici acum, dar părea foarte cuminte și răspunsurile lui erau bine gîndite, oarecum bătrînești.

Viața lui sufletească era însă tot cea de mai naînte, și în curînd Persida a ajuns să se căiască de a nu-l fi lăsat să-și prindă peștii înainte. Îi era oarecum frică de el. Alipirea către dînsa era la dînsul un fel de boală sufletească, și ea nu mai putea să scape de privirea lui, care mereu îi reamintea ochii sticliți ai Reghinei.

Ducea, nu-i vorba, coșurile Marei în piață și, pe înserate, le aducea acasă, dar le făcea toate în grabă, se-ntorcea în fuga mare și se uita, întors acasă, cu un fel de îngrijire la Persida, ca și cînd s-ar fi temut că în lipsa lui i se va întîmpla ceva. Astfel dînsa nu mai putea să scape de ochii lui.

Dumineca Tomii, dimineața, cînd a dat ochi cu dînsa, el era foarte neliniștit, iar după ce dînsa s-a întors de la biserică, el gemea, parcă le-ar fi știind și simțind toate, întocmai ca dînsa.

Marți după-amiazăzi Mara s-a întors acasă înaînte de vreme și cu fața oarecum sperioasă.

Hubăr, așa ziceau toți, s-a certat cu feciorul său, care l-a rănit la cap și era să-l înjunghie cu un cuțit mare dacă una dintre calfe n-ar fi sărit la timp, ca să-l scape.

N-o privea lucrul acesta, și totuși ea tremura cuprinsă de simțămîntul că o mare nenorocire i s-a întîmplat, și a grăbit acasă, pentru ca nu cumva fiica ei să afle de la alții cele petrecute.

Persida o ascultă rîzînd cu ironie.

— Minciuni! zise ea. Minciuni nerușinate! strigă mai tare. Nu e Hubărnațl în stare să facă lucrul acesta! Să mor eu dacă-i adevărat! Nu crede!

Nici nu credea Persida, dar ceva tot trebuie să fi fost la mijloc, și începu și ea să tremure.

Ochii ei se opriră asupra lui Bandi, care, auzind-o vorbind mai tare, se ivise în pragul casei.

— Am să mă duc — urmă ea cuprinsă de o pornire covîrșitoare — și să aflu adevărul de la oameni care nu mint. Maica Aegidia trebuie să știe.

— Dar ce te privește pe tine?! întîmpină Mara, cuprinsă de grijă.

Persida se opri în fața ei și se uită lung la ea.

— Dă-ți, te rog, seamă — îi zise apoi — ce-ar trebui să simtă el dac-ar afla că eu m-am certat cu d-ta și eram să sar cu cuțitul asupra d-tale. Ori nu este adevărat, și atunci trebuie să-ți scot cît mai curînd gîndul acesta din cap, ori e adevărat—urmă ea îngrozită—și atunci sunt și eu vinovată!

— De ce să fii tu vinovată?! strigă Mara ca scoasă din fire.

— Pentru că niciodată nu și-ar fi perdut rostul dacă n-ar fi avut nenorocirea de a da cu ochii de mine!

Mara se cruci de trei ori, una după alta.

— Sfîntă Marie, Maică Preacurată! strigă Mara. Ajută-ne, că ești milostivă. Nu mai sunt oare și alte femei pe lume?! Dacă n-ai fi fost tu, ar fi fost alta. Dacă n-are minte, nu are! De ce nu și-au ieșit și alții din fire?!

— Pentru că numai pe el l-am adimenit! îi răspunse Persida deznădăjduită şi-şi luă mantela ca să plece, însoţită de Bandi.

Marei îi venea să i se pună în cale şi să strige că numai peste trupul ei poate să iasă din casă. Dar de ce s-o oprească?!

— Haid'! — zise — lasă, c-o să-ţi scoată maica econoama prostiile acestea din cap.

Persida dete cu îndărătnicie din cap şi plecă cu pas iute şi apăsat.

Nu! nimeni nu putea să scoată din inima ei simţămîntul că a fost nenorocită pentru casa lui Hubăr clipa în care ea s-a născut.

Pe drum spre pod inima i se bătea din ce în ce mai tare. Din ce în ce tot mai mult o cuprindea simţămîntul că acum, acum se hotăreşte viaţa ei, şi iar îi era parcă se află la marginea unei prăpăstii şi nu se mai poate ţinea, trebuie neapărat să-şi ia avînt spre adîncime, iar vedea în faţa ei pe Burdea rîzînd în bătaie de joc.

Sosită pe celălalt ţărmure, în apropierea mînăstirii, ea se întoarse spre Bandi care alerga după dînsa. Plecase cu el de acasă, şi totuşi acum îi era ca şi căzut din cer.

— Îl cunoşti tu — întrebă ea — pe feciorul măcelarului Hubăr?

— Pe Hubărnaţl, care a bătut pe tatăl său fiindcă a fost rău cu mumă-sa? grăi el cu ochii plini de văpaie.

— De unde ştii tu? întrebă dînsa, cuprinsă de fiori.

— Ştiu, răspunse el. Am văzut-o plîngînd şi ştie lumea. Acum Hubărnaţl s-a întors acasă şi l-a bătut pe el. E om rău Hubăr.

Era parcă vorbeşte într-aiurea băiatul, şi Persida nu mai cuteza să urmeze vorba cu el.

— Îl cunoşti dar pe Naţl? urmă ea, schimbînd vorba.

Bandi dete din cap.

— Poți tu să te duci să-l cauți, orișiunde ar fi, și să-i spui să mă aștepte azi, cînd mă întorc de la mînăstire, în dosul Sărăriei?

Bandi dete din cap.

— Dar să nu spui nimănui nimic și să mă aștepți și tu acolo.

Bandi dete din cap.

— Du-te Bandi, și umblă iute! — zise ea — apoi își urmă cu inima încleștată drumul spre mînăstire, iar Bandi porni zăpăcit ca omul grăbit care nu știe încotro să apuce.

Nici nu era lucru ușor să-l găsească pe Natl.

Ieșind atunci, după nenorocita ceartă cu tatăl său, din curte, Natl a stat și el zăpăcit.

Văzîndu-l, trecătorii s-au oprit din drum, și lumea, doritoare de a afla ce s-a petrecut, a început să se adune în fața casei. El nu mai putea să stea pe gînduri: trebuia să scape de privirile scrutătoare și, fără de a se mai gîndi, plecă spre casa lui Oancea, care fusese calfă la dînșii pe cînd el era ucenic și ținea la el și la mumă-sa.

Aci a stat pînă pe-nserate, cînd s-a dus la Griner, ca să se împrumute cu cîteva sute de florini și apoi să plece și să se ducă departe de lumea aceasta, în care nu mai avea ce să caute.

Puțin în urmă Oancea a plecat și el la Hubăroaie.

Nu intra în mintea lui gîndul ca Natl să părăsească pe mumă-sa. Degeaba îi spunea Natl că el cu tatăl său nu se mai poate împăca și că mare nenorocire s-ar întîmpla dacă ei s-ar mai întîlni: Oancea ținea să-i împace, ori s-o facă pe Hubăroaie să-și părăsească bărbatul, care atît de mult îi amărise viața.

Și Natl avea dreptate.

Lovindu-se în căderea lui de masa tocilei, Hubăr se rănise rău la cap și zăcea în pat. Tocmai grea nu era rana; bolnavul însă, rău cătrănit, era cuprins de fierbințeli și stăruia cu îndărătnicie ca feciorul său să fie fără de întîrziere arestat și tras în judecată pentru că a ridicat cuțitul ca să-l omoare.

Hubăroaie plîngea şi nu mai putea să vadă pe nimeni în ochii ei. Îi venea să intre în pămînt de ruşine şi era în gîndul ei hotărîtă să vîndă casă şi măcelărie, şi vie, şi pămînturi, şi prunişti, tot ceea ce a agonisit, şi să se ducă undeva unde nimeni n-o ştie. Şi iar stetea la îndoială, îi părea peste putinţă ca Naţl, copilul ei cel duios şi atît de blînd, să fi făcut ceea ce toţi spuneau.

Oancea i-a venit dar ca trimis din cer. El ştia adevăratul adevăr şi inima ei de mamă simţea că numai aşa cum spune el s-au putut petrece lucrurile.

— Da!—zise ea cu faţa înseninată—Naţl n-a putut să ridice cuţitul asupra tatălui său; el nu putea să nu arunce cuţitul cînd a văzut că tatăl său se apropie. Minte bărbatul meu; minte calfa; minte ucenicul; du-te, Oance, te rog, du-te şi le spune că au mînţit, ca lumea să ştie adevărul!

Ea era împăcată, ea-l ierta, ea îi dedea dreptate şi-l plîngea; cînd însă Oancea aduse vorba la împăcăciune, ea dete adînc mîhnită din cap.

— Nu — zise ea — o minune ar trebui să se întîmple pentru ca tatăl său să-l poată ierta: s-ar învinovăţi însuşi pe sine şi asta nu-i în stare să o facă.

— Atunci lasă-l în ştirea Domnului, grăi Oancea. Destul te-a chinuit, şi tot îţi este feciorul mai mult decît el!

Hubăroaie se uită mirată la el.

Nu-i venise niciodată gîndul acesta, şi îi părea peste putinţă ca cineva să-l aibă.

— Asta — zise ea — e o nebunie. El este bărbatul meu!

Vorbele acele erau grăite cu atîta lepădare de sine, cu atîta umilinţă creştinească, încît Oancea rămase cuprins de sfială.

— Dacă Dumnezeu va voi să mă mîngîie — urmă ea peste puţin — îi va împăca şi pe ei.

Ştiuse Naţl că aşa au să iasă lucrurile, ochii i se umplură cu toate aceste de lacrămi cînd Oancea îi spuse că mumă-sa n-a fost în îndoială asupra lui.

Marți seara, cînd Persida stetea cu Bandi în capul podului, Natl ședea cu capul răzemat în pumni și frămîntat de grele zbuciumări sufletești în fața lui Oancea.

Luase cinci sute de florini de la Griner și era hotărît ca, îndată după înserare, să plece la Arad și de acolo la Viena.

Era hotărît și nu putea să plece.

Încercase în mai multe rînduri să scrie și nu era în stare să înșire zece vorbe. Atît îi păreau de seci, atît de mincinoase vorbele puse pe hîrtie, încît a rupt în cele din urmă hîrtia, cuprins de gîndul că puțin îi pasă dacă ea nu simte că nu poate să fie adevărat ceea ce lumea spune.

— Oance, — grăi el în cele din urmă cu glasul înecat — aș mai avea să te rog ceva, dar să nu spui nimănui în lumea aceasta. M-ai înțeles? Nimănui în lume!

— Mă știi — răspunse Oancea — ca și cînd ai spune unui mort.

— Tu cunoști pe fata Marei? întrebă Natl.

— Cum să n-o cunosc?! răspunse Oancea mirat.

Auzise, ce-i drept, și el ceva, dar era de mult de atunci și o uitase.

— Ai vorbit vreodată cu ea? urmă Natl.

— Niciodată!

— Nu face nimic. Te rog să cauți a te întîlni cu ea, ca din întîmplare — m-ai înțeles? — ca din întîmplare, ca nici ea, nici alții să nu bănuiască că eu te-am trimis, și să-i spui cum s-au petrecut lucrurile.

Oancea știa că Natl e hotărît să plece peste cîteva ceasuri; el însă nu credea că va pleca, ba chibzuia fel de fel de chipuri de a-l opri. Ar fi putut dar să le lase deocamdată toate încurcate, nu se putu însă stăpîni și fără de veste îi scăpară vorbele:

— De ce să-i spun?

— Nu mai întreba de ce — grăi Natl — fiindcă nu pot să-ți spun și nici tu n-ai fi în stare să mă înțelegi. Eu nu pot să vorbesc cu ea, și mi-ar fi foarte

www.dacoromanica.ro

greu dacă şi dînsa ar crede c-am sărit cu cuţitul la tata.

Oancea nu mai zise nimic, deşi numai cu mare nevoie se putea stăpîni, şi astfel rămaseră iar tăcuţi, fiecare cu gîndurile sale, în odaia pe jumătate întunecată.

În vremea aceasta Bandi alerga ştiricind din băiat în băiat şi dăduse de urma căutată cu atîta neastîmpăr.

— Care va să zică o să mi-o faci şi asta? întrebă Naţl în cele din urmă.

— S-ar putea să n-o fac! răspunse Oancea cînd capul lui Bandi se ivi în uşa crăpată şi doi ochi cărora se îndreptară ţintă spre Naţl.

Naţl tresări, cuprins de un fel de spaimă, şi se ridică în picioare.

Îi era, cum s-a uitat aşa prin amurg, parcă vede ochii tatălui său şi fără de voie se dete un pas înapoi. Uitîndu-se apoi mai cu dinadins la băiatul de care nu-şi mai aducea aminte, el făcu iar un pas înainte şi întrebă:

— Ce e?

— Să vii cu mine, răspunse băiatul.

— Unde?

— Vino numai, că vei vedea, grăi iar băiatul.

Era de necrezut, era peste putinţă, şi totuşi Naţl ştia unde se duce, cine-l cheamă şi nu mai era-n stare să-şi dea seamă despre ceea ce face, ci porni, fără a se mai uita la Oancea, după Bandi, ca dus să-şi ia osînda de moarte.

Şi mult a trebuit să stea cuprins de zbuciumări sufleteşti în dosul Sărăriei, ştiind acum pe cine aşteaptă şi aşteptînd în zadar.

Prea se petrecuseră repede lucrurile, şi Persida, cea altfel atît de chibzuită, n-avuse timp să-şi dea seamă despre ceea ce voieşte, să-şi croiască un plan şi să-şi adune puterile. Stăpînită numai de gîndul că toate sunt minciuni şi că lucrurile trebuie neapărat să se pună iar în calea cea bună, ea nu băga de seamă că trecătorii se uită îngrijaţi după dînsa, iar

sora care îi deschisese ușa rămăsese cuprinsă de spaimă cînd a dat cu ochii de ea.

Maica Aegidia se afla singură în chilia ei.

— Ce e? ce s-a întîmplat? strigă ea speriată de fața Persidei și de mișcările ei.

Persida se opri în fața ei, înaltă, plină de putere, dar tremurînd din ce în ce mai tare.

Nu știa ce să-i răspundă, cum să-nceapă... Se dăduse de gol, se uita în ochii maichii Aegidiei și nu putea decît să spună adevărul. Adeseori a simțit acum în timpul din urmă că-l iubește, niciodată însă simțămîntul acesta n-a cuprins-o cu putere atît de covîrșitoare ca acum, sub ochii scrutători ai maichii Aegidiei.

Ea-și acoperi fața cu amîndouă mînile și se lăsă în genunchi la picioarele maichii.

Maica Aegidia se plecă adînc înduioșată spre ea; deodată însă tresări ca lovită de un junghi, se îndreptă și rămase rece și cu fața aspră.

— Ah! ce urîtă nenorocire, grăi dînsa încet și gemînd. Care va să zică e adevărat? Tu, Persida, tu, fata mea, ai putut să te uiți cu ochi doritori la acel om despuiat de toată simțirea bună!

— Nu-i adevărat! strigă Persida rîdicînd ochii spre dînsa. Nu se poate! Și dacă el a rîdicat mîna asupra tatălui său, mă omor cu zile, mă îngrop de vie. Nu crede, maică! Sunt minciuni grăite de guri pizmătarețe și răuvoitoare!

— Nu te înșela, fata mea, tu însăți pe tine, întîmpină călugărița. Hubăr zace greu rănit la cap, și el n-a putut să se rănească însuși pe sine. Orișicum s-ar fi petrecut lucrurile, chiar și dac-ar fi mințit tatăl, e o grea pedeapsă de la Dumnezeu ca tatăl să-și învinovățească, fie chiar și pe nedrept, feciorul, și tu, copilă nevinovată, trebuie să fugi și să te depărtezi cu gîndul de această familie atît de greu certată. Dumnezeu cel atoateștiutor nu pedepsește fără de vină, și greu afară din cale trebuie să fie păcatul pe care au să-l spășească ei; nu te face și tu părtașă la această spășire apropiindu-te cu inima și cu gîndul de aceia pe care Dumnezeu i-a depărtat de la

sine. Închide-ți ochii, ca să nu-i vezi, depărtează-ți gîndul, stăpînește-ți inima!

Persida rămase timp îndelungat nemișcată și cu ochii țintă la fereastra din care prima dată în viața ei îl văzuse.

— Nu pot și nu pot! grăi dînsa în cele din urmă încet și ca aiurind prin vis. E un blestem pe capul meu și-mi e adeseori ca și cînd chiar mai nainte de a mă fi născut aș fi fost osîndită să sufăr împreună cu dînsul. Maică! urmă apoi ridicîndu-se în picioare și înșirînd vorbele cu vioiciune. Mi-e, cînd îmi dau seamă, nesuferit acel om pătimaș și pornit mereu spre viață fără de frîu și știu că nu putem să ne apropiem fără ca să ne izbim unul de altul. Îndată însă ce-l știu suferind, mă simt dusă de o putere covîrșitoare spre dînsul. Ce să fac, maică?! Cum să scap de ispitire?

— Du-te, fata mea — răspunse maica înduioșată — închide-te, cînd te cuprind asemenea porniri, în biserică, îngenunchează la icoana Maicii Preacurate, ridică-te cu inima și cu gîndul spre Dumnezeu, roagă-te și mereu te roagă, căci nimic nu poate covîrși puterea rugăciunii pornite din inimă curată! Altă scăpare nu ai!

Persida încetul cu încetul se potoli și o liniște senină se revărsă în cele din urmă peste fața ei.

— Sărmana mea mamă! grăi dînsa în cele din urmă. Mult s-a temut dînsa... și atît de adeseori mă cuprinde simțămîntul că repaosul sufletesc numai aici, între zidurile aceste, aș putea să-l găsesc.

Maica Aegidia făcu un pas spre dînsa și, cu ochii muiați în lacrămi, îi apucă cu amîndouă mînile capul și o sărută pe frunte.

— Acesta să fie — zise dînsa — cel din urmă al tău gînd de scăpare, și atunci cînd nu-ți va mai rămîne nimic, să-ți aduci aminte că sfînta noastră biserică primește în sînul ei pe toți cei ce caută mîngîiere și adăpost.

Persida îi sărută în mai multe rînduri mîna, apoi se depărtă cu pas ușor și astîmpărat.

Se înserase cînd ea începu a trece podul, o seară liniştită şi călduroasă. Apa Murăşului, liniştită şiea, se revărsa oarecum pe furişate şi numai pe la pontoane pleoşcăia abia simţit. Din cînd în cînd se arunca pe ici, pe colo cîte o mreană peste luciul ei şi cădea iar plişcăind în valuri. Liliecii ieşiţi de la Sărărie fluturau mereu pe deasupra podului, iar dincolo, peste Murăş, cînta o privighetoare.

Bandi nu se vedea nicăiri.

Persida se opri neliniştită.

Nu mai încăpea îndoială că băiatul a găsit pe Naţl şi că amîndoi o aşteaptă în dosul Sărăriei.

Ea răsuflă o dată din greu; îi era parcă o-neacă ceva şi nu mai găseşte aer.

— Nu se poate! şopti ea. N-aş fi vrednică de lumina zilei dacă l-aş părăsi şi eu cînd toţi îl nedreptăţesc... Ce face el în deznădăjduirea lui?! Da! are maica Aegidia dreptate, mai bine ar fi pentru mine să fug de el, dar nu m-aş ierta, urmă ea luîndu-şi avînt, niciodată nu m-aş ierta şi viaţa întreagă mi-ar fi o necurmată mustrare.

Ca dusă apoi de o putere tainică, ea se-ntoarse şi o luă cu paşi mari, hotărîţi şi iute călcaţi spre Sărărie.

Naţl, care aştepta chinuit de îndoieli, tresări cînd o zări din depărtare, apoi rămase ca înfipt în pămînt, iară Bandi făcu înviorat cîţiva paşi, arătînd spre ea.

— Ce e, Ignatius? grăi dînsa. Ce s-a întîmplat? Cum a căzut o atît de groaznică nenorocire pe capul tău?

Era în acel „Ignatius“ pe care nu-l mai auzise de la nimeni, în tonul cu care vorbise ea, în întreaga ei fire atîta căldură, atîta inimă deschisă, o atît de curată iubire, încît el rămase cuprins de uimire şi uitîndu-se la ea ca la o ivire mai presus de fire.

— Tu nu ai ridicat cuţitul asupra tatălui tău! urmă ea.

— Nu! răspunse el uşurat. Îl aveam din întîmplare în mînă şi l-am aruncat cînd el s-a apropiat de mine.

— Cum, atunci, s-a rănit el? urmă ea.

— Nu știu! răspunse el strîmtorat. A voit să mă pălmuiască și eu l-am depărtat de la mine. Se vede că s-a împedecat de tocila care se afla în dosul lui și s-a lovit cu capul de peatră!

Persida-și acoperi fața cu mînile și tot vedea parcă în fața ei sîngele țîșnit.

— Ah! ce nenorocire! strigă ea îngrozită. Cuprinsă apoi de o pornire neînțeleasă, ea făcu un pas spre el ca și cînd ar voi să-i scoată ochii cu ghearele. Nemernicule! șopti cu patimă. Ce ar fi fost adecă dacă te-ar fi pălmuit? Obrazul tău n-ar fi fost el oare mai curat dacă, fie chiar și pe nedrept, ar fi suferit cu fiiască răbdare, palmele? Trebuie să-i fi zis ceva, ca să-l scoți din răbdare, și păcatul de-a fi scos din răbdare pe părintele tău e destul de mare ca să fie răsplătit cu palme.

— Am făcut rău — răspunse el tare și fără de șovăire — și mă căiesc.

Persida era învinsă și muiată. Era cu totul altul omul pe care-l vedea în fața ei, blînd, duios, purtat de cele mai bune porniri.

— Cîtă durere mie și ție și sărmanei tale mume și cîtă mulțumire diavolească oamenilor răi din fire dintr-o singură clipă de nechibzuință, urmă ea înduioșată. Tu să te duci să-i ceri iertare, să i-o ceri mereu pînă ce nu ți-o dă...

— Știu că în zadar mă voi umili — grăi dînsul întristat — dar din iubire către mama și către tine am s-o fac și asta!

— Are să se moaie, zise dînsa înviorată. Maica Aegidia și părintele pleban îl vor îndupleca după ce vor fi încredințați că ești năpăstuit!

El se uită lung la ea, mai întîi cu un fel de mirare, apoi cu milă și rîzînd în cele din urmă cu amărăciune.

— Sărac de sufletul tău! grăi el încet. Curat și pornit spre bine, el vede lumea sub cer senin; eu însă, turburat din mine însumi, nu mai pot vedea în viață decît furtună și zbuciumări. Nu te amăgi însați pe tine — urmă el mai tare — și nu mă ispiti pe mine. Se poate că tatăl meu se va muia ori va face, pentru ochii lumii, ca și cînd s-ar fi muiat.

Eu mă-ndoiesc, dar cu putință este. Mie însă tot nu mi-ar fi dată pacea, căci sunt certat însumi cu mine, și-n toată clipa ar trebui să mă tem că-mi voi pierde iar sărita, și grozavă nenorocire mi se poate întîmpla. E înspăimîntător gîndul că nu poți să trăiești în pace cu părintele tău, dar mă stăpînește gîndul acesta și mi-e adeseori parcă nu mai sunt în toată firea. Un demon nevăzut mă urmărește și-mi reamintește mereu suferințele pe care muma mea și eu le-am avut și le vom mai avea pe urma lui: mă înspăimînt cînd mă gîndesc la el, tremur cînd îl văd și-mi vine să fug cu ochii închiși cînd ajung a fi singur cu dînsul. Asta e o boală fără de leac, un blestem greu pe capul meu: nu-mi mai sta în cale; lasă-mă să mă duc gonit de soarta mea și fugi de mine și nu te mai uita-napoi și-nchide ochii, ca să nu mă mai vezi, și alungă-mă din gîndul tău. Tu ești prea bună pentru mine, strigă el deznădăjduit, și sufletul tău cel curat se spurcă însuși pe sine prin gîndul de mine! Fugi!

Uitîndu-se cu ochi mari și înduioșați la dînsul, Persida prindea una cîte una vorbele de pe buzele lui, și cu cît mai mare era deznădăjduirea lui, cu atît mai senină se făcea fața ei.

— Nu! grăi dînsa în cele din urmă cu liniștită hotărîre. N-am să mă înspăimînt, n-am să fug, n-am să te părăsesc — zise — și-i apucă mîna și se alipi de el și-și trecu gingaș brațul peste gîtul lui. Ah! — urmă apoi ca dusă-n altă lume — ce adimenitor e gîndul că am să te scot din întunerecul în care ai căzut, să-ți luminez viața, să te văd... iarăși voios ca odinioară. Am eu, eu am să te scot, să te luminez, să te văd. Uite-te la mine și rîde cum ai rîs atunci cînd ne-am întîlnit pe pod. Ignatius! uite-te! adause privind cu nebiruită stăruință în ochii lui.

El se uita rîzînd cu ochi scăldați în lacrămi în ochii ei plini de văpaie.

Plecîndu-se apoi puțin, el atinse încet și sfios cu buzele tîmpla ei, o sărută și o depărtă încet de la dînsul aruncînd o căutătură de ochi la Bandi, care se uita cu mirare la dînșii.

Persida tresări ca deşteptată din somn.

— Mîne — tot aici, tot pe timpul acesta — zise ea, apoi se depărtă cu pas grăbit, făcîndu-i băiatului semn să vie cu dînsa.

XV

ISPRĂVILE LUI TRICĂ

Marta avea trei copii, doi băieţi mai mici şi o fată mai măricică, Sultana. Era trecută Sultana de unsprezece ani, adecă fată aproape mare, dar mama ei, măritată mai-nainte de a fi împlinit vîrsta de cincisprezece, se simţea încă femeie de tot tînără şi era mereu gătită, mereu voioasă, aproape zburdalnică, doritoare de petreceri şi uşoară, aşa se zice, şi de inimă, şi de minte.

Adevărul e că Marta numai de inimă era uşoară. Avînd bărbat pe Bocioacă, ea se deprinsese ca toate să-i vie de-a gata şi n-a ajuns niciodată să afle ce sunt grijile vieţii. Se bucura dar de ziua de astăzi, aştepta cu părere de bine pe cea de mîne şi căuta totdeauna şi în toate împregiurările numai ceea ce îi făcea plăcere: celelalte erau în grija bărbatului.

E deci lucru firesc că dînsa, femeie adevărată, o singură grijă statornică şi neadormită avea: să-şi păzească bărbatul. Ţinea să intre în voile lui şi să-i placă, ţinea însă mai ales să-l ferească de ispitiri. De aceea se simţea mai bine între bărbaţi decît între femei, îi erau nesuferite femeile frumoase, nu putea să le vadă în ochi pe cele care plăceau şi lua drept duşmancă neîmpăcată pe nevasta despre care bărbatul ei scăpa vreo vorbă bună. Femeia cea mititică, durdulie şi blajină se făcea într-însa leu-paraleu cînd bărbatul ei îşi dedea pe faţă slăbiciunea pentru vreo altă femeie.

Degeaba au fost dar silinţele lui Bocioacă de-a o pune bine cu Persida.

Lasă că-i părea prea așezată Persida, prea sfătoasă, prea înfumurată și bătrînicioasă, dar ea nu putea să-nțeleagă ce adecă le place bărbaților în acel muieroi, cum îi zicea dînsa, și simțea o mulțumire diavolească dacă putea să-i găsească Persidei vrun cusur și s-o grăiască de rău.

Atît i-a trebuit apoi lui Bocioacă pentru ca să nu-și mai dea silința de-a mărita pe fata Marei. Om cu slăbiciuni, el se simțea măgulit cînd vedea că nevasta lui le place și altora, și era mîngîiat în suflet cînd simțea că dînsa nu lasă pe alte femei să se apropie de dînsul; ținea însă mai presus de toate să n-o mîhnească și nu era în stare să grăiască de bine pe vreun om care îi era ei nesuferit.

Știa Bocioacă prea bine că i se face Persidei o mare nedreptate: tocmai de aceea însă el răsplătea nedreptatea aceasta prin o neobicinuită bunătate față cu Trică, fratele ei. Trică era omul lui de încredere, mîna lui cea dreaptă, al doilea stăpîn la casă, cum n-ar mai fi putut să fie decît feciorul ori ginerele lui. Lasă că Trică era vrednic de toată încrederea, sprinten, isteț și gata la orișice, dar cînd era vorba de dînsul, era și Marta de un gînd cu bărbatul ei.

Nu trece-n lumea aceasta nimic peste prevederea femeii care e mumă și are fată. E broască mititică fata, încît abia poate să alerge de ici pînă colo, și muma începe a se îngriji ca nu cumva să rămîie fată bătrînă și chibzuiește cum are să o mărite; iară Marta avea fată măricică, pe care peste vreo trei-patru ani putea s-o mărite. Era hotărît în gîndul ei că un bărbat mai bun decît Trică n-ar putea să-i găsească. Era ca făcut anume pentru fata ei, voinic, deștept și harnic, plin de inimă și supus, tocmai potrivit la vîrstă, bărbat mai bun decît Bocioacă și minunat ginere în casă.

Atît era de înfiptă Marta în gîndul acesta, încît ea nu băga de seamă că Trică nu se simțea deloc și era cel mai nespălat și mai nepeptănat, cel mai soios dintre calfe și că foarte ușor s-ar putea întîmpla ca Sultana, fată curățică, să aleagă mai tîrziu, după ce i se vor fi deschis ochii, vreun alt flăcău,

mai potrivit cu dînsa. Chiar acum ea-l socotea mai puțin decît celelalte calfe și-l lua drept un fel de slugă proastă, căreia poate să-i poruncească orișicine.

Mai puțin încă decît ei îi trecea lui Trică prin minte gîndul că are vreodată în viața lui să-și bată capul cu Sultana. Ținea la ea, fiindcă era fata lui Bocioacă și a nevestei lui, și-i făcea toate voile, dar, luat de scurt, n-ar fi putut să-ți spună dacă e oacheșă fata ori bălană, ci ar fi zis numai, așa, pe nemerite, că e mai mult oacheșă și cu ochii albaștri, fiindcă așa era și muma ei.

Pe muma ei o știa Trică foarte bine. Și cum, Doamne, să n-o știe, cînd îi era stăpînă atît de bună?! Dacă avea să mute vreun dulap din casă, să urce vreun coș ori vreun sac în pod, să coboare vreo putină în pivniță ori să ia ceva din cămară, pe el îl chema, și tot pe el îl lua cu dînsa și cînd avea, fie peste zi, fie seara, să meargă undeva. Nu simțea Trică deloc că, ajuns calfă în toată firea, nu-i prea ședea bine să fie mereu în coada stăpînei sale, ci se bucura că poate să-i facă voile și se uita și-n ochii, și-n gura ei, încît ar fi fost, de dragul ei, în stare să se pună-n harță pînă chiar și cu soră-sa. Ba s-a și pus, fără ca să-și dea seama.

Marta n-o grăia, ce-i drept, în fața lui nici de rău, dar nici de bine pe Persida; lui îi era însă destul și atît ca să știe că stăpînă-sa nu are tocmai cele mai bune păreri despre soră-sa. Iar stăpînă-sa nu putea să n-aibă dreptate; simțea și el că Persida e, în adevăr, prea sfătoasă și prea încăpățînată. Dar tot sora lui era.

Acum, cu cele petrecute la casa lui Hubăr, Marta a scăpat vorba că Persida a putut să aibă slăbiciune de un om ca Natl.

Obrajii lui Trică se făcură roșii ca bujorul.

— Nu — zise el — ea s-a ferit de dînsul, dar el umbla după dînsa.

Asta n-o știuse Marta.

— Unde? întrebă ea.

Trică simțea că asta n-avea s-o spună, dar nu putea să nu răspundă cînd stăpînă-sa-l întrebase.

— De mult acum — răspunse el cu anevoia — cînd ne aflam la Arad.

— Așa?! grăi Marta, care abia acum începu să-nțeleagă cele petrecute toamna trecută.

Și multe poate să înțeleagă femeia deșteaptă cînd începe să înțeleagă.

Mare lucru tot n-ar fi fost însă dacă nu s-ar mai fi nemerit la mijloc și Oancea.

Oancea era cel mai bun om din lume și mai ales pentru Hubăroaie și pentru feciorul ei ar fi fost în stare să sară și-n apă, și-n foc.

El avea însă păcatul că nu știa să se stăpînească. Stînd la lucru ori mergînd în căile lui, el vorbea singur, adeseori atît de tare, încît oamenii se uitau dînd din cap după el, iar nopțile bolborosea într-una prin somn. Cum ar fi putut el să tacă?!

Natl nu i-a spus, ce-i drept, atunci seara, unde l-a dus Bandi și ce-a pus la cale; prea ar fi trebuit însă Oancea să fie prost ca să nu-și dea cu socoteală că Bandi numai de la Persida putea să vie. Natl s-a-ntors apoi cu totul schimbat acasă și n-a mai plecat, cum fusese vorba, iar zilele următoare maica econoama și popa cel nemțesc umblau pe capete ca să-l împace pe Hubăr cu feciorul său. N-au putut, ce-i drept, să-i împace, dar încetul cu încetul tot orașul a aflat cum s-au petrecut lucrurile, iar Hubăr nu mai stăruia ca feciorul său să fie tras în judecată. Se vedea cît de colo mîna Persidei.

Pe-nserate Natl pleca fără ca să spună unde se duce: asta-l ardea pe Oancea; trebuia să spună, fie chiar și numai nevestei sale, ceva, nu însă vorbind singur, nici bolborosind prin somn, ci de la rost la rost, cum vorbește omul cînd vrea să se ușureze. Nu-i vorba, tot acolo venea, fiindcă nici așa Oancea nu vorbea, ci scăpa vorbele de se vorbea dintr-însul.

— Pare-mi-se — i-a zis el nevestei — dar nu știu, ba nici nu cred.

Nevastă-sa însă știa hotărît și credea neîndoios că serile Natl se duce să se întîlnească cu Persida,

și cînd o nevastă știe și crede ceva, puțin mai trece pînă ce știu și vecinele.

— Aha! zise Marta, cînd vorba ajunse pînă la dînsa. Și: Ce ți-e femeia?!

Parcă se bucura c-a prins-o pe Persida cea smerită. Zicea, fără îndoială, că nu crede și era foarte supărată că alții cred; trebuia deci să-i spună și lui Trică o vorbă, ca să știe băiatul și să-i spună și mamei cam ce fel vorbește lumea.

Trică s-a făcut foc, nu însă pentru că sora-sa se întîlnește cu Natl, ci pentru că-i era rușine de stăpînă-sa.

Nu! Era peste putință! Natl a fost totdeauna și era, mai ales acum, în gîndul lui, cel mai nemernic om, și nu putea să se uite Persida decît cu groază la un asemenea om.

El, cu toate aceste, se temea, și cu cît mai mult se gîndea, cu atît mai viuă îi era temerea.

Omul acela turbat, mai ales acum, era în stare să le facă toate ca s-o scoată din minți pe Persida, s-o ademenească, s-o înșele, s-o prostească.

Și nu-i făcea bine lui Trică să se gîndească la asemenea lucruri. Era tocmai la vîrsta cînd e mai nebunatic flăcăul și, gîndindu-se așa, el vedea mereu în fața lui pe stăpînă-sa și se înspăimînta... Ce-ar zice ea dacă Persida în adevăr ar fi, în cele din urmă, destul de slabă ca să intre în voile neamțului?! Grozavă rușine!

El trebuia să facă ceva!

Dar ce să facă?

Lucrul cel mai firesc era să se ducă și să-i spună mamei sale, ca să bage de seamă, s-o închidă pe Persida în mînăstire, ori s-o păzească într-alt fel mai bine. Așa și era hotărît să facă. N-a putut însă. Cînd era să se ducă, îi venea greu, îi era rușine.

„Am — își zise el — să vorbesc cu Persida deschis, cum am mai vorbit, și să-i spun, cum i-am mai spus, că are să fie rău dacă nu se ferește de neamțul acela."

Nici asta nu-i venea însă s-o facă. Simțea acum, ceea ce atunci încă nu putea să simtă, că degeaba-ți dai silința să păzești pe un om cînd el însuși nu se

păzește. Ce ar fi făcut adecă el dacă cineva i-ar fi zis să nu se mai uite la stăpînă-sa, să nu se mai apropie de dînsa, să nu mai vadă brațele ei și carnea cea moale de pe gîtul ei?! S-ar fi supărat foc și tot ar fi făcut cum îl trage inima. Știa și el însuși și nu mai era nevoie să-i mai spună și alții că e primejdios lucrul acesta și se ferea de el: tot așa știa și Persida că trebuie să se ferească de neamțul.

Mai bucuros ar fi fost Trică să nu facă nimic, să nu se amestece, să lase lucrurile în mersul lor; era însă la mijloc stăpînă-sa, care parcă nu se mai uita la el ca mai înainte.

Trebuia să facă ceva, să arate că e om și el.

Trebuia, dar nu știa ce, iar omul se supără cînd nu știe ce să facă, și supărarea te pune în cele din urmă la cale.

Frămîntîndu-se așa din el, Trică a ajuns în cele din urmă de-ar fi fost în stare să se arunce ca un leu asupra lui Natl, care atît de mult îl supăra.

Pe-nserate deci el s-a dus spre casa lui Oancea, și sîngele i s-a oprit în vine cînd a văzut că în adevăr Natl iese, pleacă și se duce undeva așa singur.

S-a luat după el, așa pe departe, ca să-l urmărească nebăgat în seamă, apoi să se apropie cînd vor putea să fie singuri și să-l ia de scurt. Pe cînd însă Natl își căuta de drum liniștit, ca omul care știe unde se duce, Trică era galben la față și la fiecare pas se înfigea tot mai tare în gîndul că are să-l apuce pe neamț și să-i sucească gîtul.

În dosul Sărăriei, cînd el se apropie, Natl se opri turburat în loc. Nu știa ce să-i facă și cum să se poarte. Vedea deslușit că Trică a aflat ceva, și singurul lui gînd era să-l ducă de aici, ca nu cumva Persida, care putea să sosească în toată clipa, să dea peste el.

Trică nu prea știa nici el cum are să-nceapă.

Au stat dar cîtva timp uitîndu-se unul la altul, și cum se uitau așa, Trică nu mai vedea, parcă, pe omul pe care-l știuse el. Era-n ochii lui Natl, împregiurul buzelor lui, în trăsăturile feței lui, era în tot felul lui de a fi ceva ce te muia.

De! pe om n-ai să-l judeci mai-nainte de a te fi uitat bine în ochii lui.

— Uite — grăi Trică în cele din urmă — tu umbli, așa se zice, după soră-mea!

— De ce să te mint? răspunse Natl așezat. Nu mai ești copil acum și vei înțelege că n-am încotro. Am umblat — urmă apoi plecînd spre Murăș — și mi-e dragă și acum, mai dragă decît orișicui în lumea aceasta, chiar și decît ție: mai departe însă nu e nimic... nu e — adăugă îndurerat — și n-are să fie. Ea nu-i femeie ca altele, iară eu m-aș omorî mai bucuros decît să-ncerc a-i face vreun rău. Lasă-i pe oameni să vorbească: sunt răi și nici nu știu ce zic!

Vorbele aceste erau grăite cu o liniște atît de tînguioasă, încît Trică, îndurerat și el, nu-și mai dedea seamă că lucrurile au ieșit cu totul altfel de cum și le închipuise și el ar fi voit să-l mîngîie.

— Dar acum — îi zise — unde ai plecat? unde te duci?

Natl se uită cu coada ochiului înapoi, ca să vadă dacă nu cumva s-a ivit Bandi, care venea totdauna înaintea Persidei. Gîndul lui era că băiatul, văzîndu-l cu cineva, va vesti pe Persida, ca să mai aștepte. Tocmai de aceea nu voia să se depărteze prea tare, fiindcă să temea că Bandi nu-i va mai vedea. Se opri dar strimtorat pe țărmul rîului. Îi era greu să mintă și tot trebuia să facă ceva ca să-l depărteze pe Trică.

— Mă duc — îi răspunse — să mai răsuflu cel puțin acum seara, cînd oamenii nu mă văd și copiii nu arată cu degetul după mine. Tu du-te acasă și nu-ți mai bate capul cu lucruri în care tu nu poți să schimbi nimic!

Grăind aceste vorbe, el porni de-a lungul țărmurelui la deal.

— Uite — grăi Trică mergînd după el — să nu te superi: n-ar fi oare mai bine să pleci pe un an, doi de aici?

Natl se opri și se uită lung la el.

Era singurul om care-l sfătuia să plece, și îi dădea sfatul acesta fără de nici un gînd ascuns.

— Uite — îi zise şi el — aşa zic şi eu, dar nu pot să plec, sunt prea slab...

— Cum nu poţi dacă vrei?!

Naţl se uita iar înapoi şi parcă-l cuprindeau ameţelile. La colţul Sărăriei se ivise Bandi, care venea spre dînşii, şi cîţiva paşi în urma lui stetea Persida, înaltă şi nemişcată. Nu mai era chip să scape de Tricâ, şi urît lucru ar fi fost dacă el se întîlnea cu sorăsa aici fără ca să fi fost de mai-nainte pregătit pentru aceasta. Trebuia să-i vorbească deschis.

El îşi adună toate puterile.

— Tricâ — grăi apoi apucîndu-i mîna — tu cunoşti pe soră-ta şi ţii la ea: ce ai zice tu dacă cineva ţi-ar spune că ea nu mă lasă să plec?

— Cum nu te lasă? întrebă Tricâ zăpăcit.

— Zice — răspunse Naţl aşezat — că vine, dacă plec, şi ea după mine.

Tricâ rămase nemişcat. Îi era parcă tot sîngele i se răcise în vine.

O cunoştea pe soră-sa, îi cunoştea firea şi le ştia, parcă, toate.

— Care va să zică e adevărat — grăi el — că voi vă întîlniţi!?

— În toate serile, răspunse Naţl.

Tricâ se cutremură, răsuflă o dată din greu şi sîngele i se puse iar în mişcare. Era lucru grozav!

— Tu singur cu ea toate serile aici! şopti el cu glas înăbuşit de patimă.

— Nu — răspunse Naţl — singuri nu! Ferit-a Dumnezeu. Dacă singuri am fi fost, poate că n-am mai trăi astăzi. Era însă cu noi băiatul Bandi, care nu ne lăsa din ochi şi tresărea mereu...

— Adecă mai ştie cineva şi mîne are să ştie toată lumea! Ştii tu, nemernicule, că mi-ai necinstit sora, că ai nenorocit-o pe toată viaţa? urmă apoi cu glas înăbuşit şi puse mîna în pieptul lui Naţl.

Era o prostie ceea ce făcea Tricâ, deoarece om voinic o fi fost el, nu-i vorba, dar cu Naţl nu se putea măsura. Omul supărat însă nu-şi dă seamă despre ceea ce face, şi Tricâ îşi închipuia că neamţul are să rămîie,

ca tot omul vinovat, cuprins de spaimă şi pe jumătate leşinat.

Naţl se înţepeni însă ca stîlpul bătut în pămînt, încît Trică rămase ruşinat. Tocmai ruşinea aceasta îl îndărătnici apoi şi, cuprins de un fel de turbare, el lovi pe Naţl cu pumnul în faţă, încît sîngele îi porni şi pe nas, şi din gură.

Naţl se dete ameţit un pas îndărăt, apoi apucă pe Trică de amîndouă mîinile şi-l ţinu departe de sine.

— Ah! — zise el cuprins de adîncă amărăciune — ce blestem pe capul meu ca toţi să se lege de mine şi să-mi ispitească puterea?! Vino-ţi în fire, omule, că om sunt şi eu şi aş putea să-mi perd sărita.

Bandi, care se apropiase şi-i recunoscuse, se întoarse în fuga mare înapoi, iar Persida, văzîndu-i încăieraţi, porni în paşi mari spre dînşii.

— Loveşte-mă cît vrei — urmă Naţl — că eu tot nu vreau să mă bat cu tine, dar vino-ţi în fire şi înţelege că n-ai să mă loveşti, ci să mă ajuţi.

Trică se opintea să-şi scoată mîinile, era însă ţinut ca-n verigă de oţel.

—Eşti tu mai tare decît mine — răcni el în cele din urmă — dar tot am destulă putere ca să te arunc în Mureş, fie chiar şi dac-aş cădea şi eu cu tine!

— Prostule! răspunse Naţl rîzînd cu îndîrjire. Cu ce te-ai alege? Aş ieşi iar înot, ba te-aş mai scoate şi pe tine.

Trică-l muşcă de mînă.

Atins de o durere sfîşietoare, Naţl îl scapă din mîini, dar îi dete în acelaşi timp brînci, de-l aruncă departe de la sine.

— Ce e aici?! strigă Persida şi sări să-i dea ajutor lui Trică, pe care abia-l putu ridica. Călăule! zise apoi mergînd spre Naţl; deodată însă ea se opri şi, văzîndu-l plin de sînge, se dete îngrozită înapoi.

Era cu totul altă femeie.

În timpul celor din urmă nouă zile, de cînd se întîlnea toate serile cu Naţl, ea căzuse încetul cu încetul şi perduse gîndul bun pe care însăşi îl avea despre sine şi despre lume. Se simţea nemernică şi gata pentru orişice faptă ruşinoasă, iar acum, în clipa aceasta,

uitîndu-se la fratele ei, se vedea pe sine însaşi umblînd copilă desculţă printre picioarele oamenilor din piaţă, răsturnînd mese şi încăierîndu-se cu copiii.

Fata Marei ieşind iar la iveală în faţa sîngelui, ea era gata să se arunce orbiş şi să dea, să zgîrîie şi să muşte fără ca să mai întrebe pe cine şi de ce.

Zadarnică a fost purtarea de grijă a maichii Aegidiei, căci nimic nu poate să şteargă reamintirile copilăriei.

— Ce a fost aici?! strigă ea cu ochii încruntaţi.

— Orişice a fost, numai tu eşti de vină, şi orişice ar mai urma, vinovată numai tu ai să fii! îi răspunse Trică, pe care-l cuprinsese deodată un nemărginit dispreţ faţă de soră-sa. Numai tu, care nu laşi pe omul acesta în pace şi înşeli pe binevoitorii tăi, înşeli pe muma ta, m-ai înşelat pe mine, ca să-l poţi scoate pe el din minţi! Ticăloaso! Ticăloasa ticăloaselor!

Aşa era, şi Persida cea alte dăţi atît de mîndră stătea nemişcată, umilită, cu capul plecat în faţa lui.

Natl însă făcu cîţiva paşi rar călcaţi spre Trică.

— Măsoară-ţi, te rog, vorbele — îi zise el stăpînindu-se — că pe mine poţi să mă loveşti fără să mă scoţi din răbdare, dar pe ea să n-o atingi, căci de o mie de ori de i-ai fi frate, rămîi strivit la picioarele ei! Ea binele mi l-a voit, dar sunt blestemat eu că stric viaţa celor ce binele mi-l vreau!

— Cine, dracul, m-a făcut pe mine să mă amestec în treaba aceasta?! zise Trică, cuprins de simţămîntul că puţin îi mai pasă de cele ce vor urma. Eu tot n-am s-o mai scap nici de nenorocire, nici de ruşine.

— Liniştiţi-vă, că o să scăpaţi voi toţi de mine, grăi Persida, cuprinsă de o durere atoatecovîrşitoare. E înspăimîntător gîndul vieţii petrecute în lumea aceasta, şi fiecare clipă de mulţumire e numai un repaos trecător după un lung şir de grele suferinţe. Cuprinsă de o grea boală sufletească, în care am căzut din clipa zămislirii mele, eu alerg chinuită prin lume, mă muncesc însami pe mine, şi cînd ţip, cînd rîcnesc de durere, oamenii, semenii mei, nu-şi dau seamă că tot ca mine sufăr şi ei şi nu împărtăşesc durerea mea, ci se depărtează cu dispreţ de mine. Ştiu — urmă ea cu

vioiciune — că o nenorocire e pentru noi amîndoi că ne-am văzut şi ne vedem, dar sufletul mi se umple de o nespusă dulceaţă cînd privesc în ochii lui, fie ei chiar încruntaţi, şi mă cutremur cînd mîna lui mă atinge. Nu eu din mine însami voiesc, nici nu voinţa lui mă siluieşte, ci o soartă neînduplecată ne ţine sub stăpînirea ei, şi nu putem altfel decît cum putem. Îmi arde pămîntul sub picioare cînd stau, astfel pe ascuns venită, cu dînsul, şi totuşi viaţă pentru mine sunt numai clipele petrecute cu dînsul; de aici înainte totul e zbuciumare, nelinişte mistuitoare, dorinţă fierbinte. Nemaiputînd să port ruşinea pe care eu însami mi-o fac, nu-mi mai rămîne decît să fug din lume, fie în mormînt, fie în tăinicia unei mînăstiri. Trică dragă, fratele meu cel dulce, nu mă osîndi, ci mîngîie pe mama noastră cea bună şi plîngi şi tu dimpreună cu noi!

Aceste erau vorbe în faţa cărora Trică nu putea să stea ţeapăn.

— N-am zis nici eu — grăi el plîngînd cu lacrămi mari — că tu eşti rea, Persido. Eşti suflet bun şi plin de duioşie! Mi-e greu însă cînd te văd unde ai ajuns şi-mi vine să turb şi-aş fi-n stare să fac moarte de om! Uite — urmă el ridicînd mîna spre cap — aici mi se face, parcă, un nod cînd mă gîndesc că nu te mai pot gîndi cum te ştiam pînă acum. Voi trebuie să vă luaţi, adăogă el tare şi hotărît.

— Asta nu se poate, îi răspunse Persida, oarecum obosită de gîndul acesta, care atît de mult o frămîntase. Lasă că nici mama, nici tatăl lui n-o să-şi dea niciodată învoirea, dară chiar şi dacă s-ar putea, nu e binecuvîntată de Dumnezeu căsnicia făcută peste voinţa părinţilor.

— Prostii! grăi Trică. Ce vă pasă de dînşii dacă altfel nu puteţi trăi! Ei nu ştiu, nu înţeleg...

— Las-o — îl întrerupse Naţl — că n-o înduplecl, ci o faci numai să-şi iasă din fire.

Şi în adevăr Persida se dete ca speriată înapoi.

— Nu mă ispitiţi — şopti ea încet — că sunt slabă şi Dumnezeu vede şi ceartă! Nu! — urmă apoi — mai pre-

sus de muma mea e numai Dumnezeu şi numai lui mă pot da fără de voinţa ei!

Grăind aceste vorbe, ea se depărtă, ca dusă de o hotărîre nestrămutată, cu paşi mari şi cu capul ridicat, ca odinioară.

— Persido! strigă Trică şi porni după dînsa.

Natl îi puse mîna pe umăr, ca să-l oprească.

— N-o mai întărîta — îi zise — aşa face de cîteva zile. Şi-a perdut somnul, se zbuciumă stînd, peste zi, aşa singură, nu are cui să-şi împărtăşească gîndurile, zice că s-a pus în vrajbă cu toată lumea şi e adeseori ca ieşită din fire; iar se potoleşte însă dac-o laşi de capul ei.

Trică se opri: el însă nu putea să se uite în faţa lui Natl. Ochii lui se opriseră la sîngele scurs pe haine şi la mîna care începuse a se umfla; îi venea să intre în pămînt de ruşine; nu mai înţelegea cum a putut să fie atît de pripit; îi era milă şi ar fi voit să ceară iertare.

— Lucrul acesta trebuie să se aleagă într-un fel! Aşa, ori aşa! răspunse el, apoi plecă cu paşi mari după Persida, care se depărtase cu Bandi pînă spre colţul Sărăriei.

Alergînd însă, el îşi scurta paşii.

Îi era parcă stăpîna lui le ştia toate şi se uită cu mirare la el.

„Dar ce-mi pasă mie?! Ce am eu să mă amestec în treburile aceste?!" grăi în cele din urmă şi apucă alt drum, spre Lipova, în vreme ce Natl se întorcea spre Mureş, ca să se spele de sînge şi să-şi lege mîna.

„Ce-mi pasă?!" zicea Trică, şi nici că i-ar fi păsut, poate, dacă n-ar fi fost feciorul Marei, care nu ştia să fie nepăsătoare. I se răscolea însă toată firea cînd se gîndea la starea în care se afla soră-sa.

Femeie năvalnică, ea putea într-o clipă de amărăciune să-şi curme şirul zilelor; femeie îndărătnică şi crescută de călugăriţe, ea putea să se lepede de legea ei şi să se înfunde în vreo mînăstire. Sărmana ei mamă! Ce-a păcătuit ea ca să-i cadă toate aceste pe cap?!

„Şi adecă de ce n-ar putea să trăiască ei şi aşa, necununaţi?! zise el. Dacă se iubesc, e voinţa lui Dum-

nezeu, şi puţin le pasă de lume şi de popi! Tot e mai bine aşa!"

Da! însă cu Persida nu puteai să vorbeşti liniştit; ea era ca smintită.

Deodată el se opri, cuprins de un gînd cu totul nou.

Sîn-Miclăuşul nu era departe; mergînd bine, în vreo trei ceasuri putea să sosească acolo, iar în alte trei ceasuri se întorcea, şi dimineaţa era în patul lui, la Lipova, ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat.

Minunat lucru! Şi popa, şi preuteasa de la Sîn-Miclăuş îi erau prieteni Persidei: de ce adecă popa să n-o cunune pe Persida, aşa, fără de ştirea nimănui?

Atît era gîndul acesta de nou, de plin de farmec, atît de ademenitor, încît feciorul Marei se îmbătase de el şi, ca dus de o tainică putere, se puse pe drum şi o luă spre Sîn-Miclăuş fără ca să se mai uite înapoi.

Cuprins de simţămîntul că face un lucru mare şi bun, Trică trecea uşor prin întunericul nopţii, încît picioarele lui nici nu atingeau, parcă, pămîntul.

Mai era încă mult pînă la miezul nopţii cînd el a ajuns să bată la fereastra popii.

Speriat din somn, popa abia îşi mai putea aduce aminte de el.

— Ce e? îl întrebă după ce-l recunoscu, în sfîrşit, şi-l primi în casă.

— E rău cu soră-mea Persida — răspunse Trică — şi am venit la d-ta să scapi două suflete.

— Ce s-a întîmplat? întrebă iar popa, cuprins de îngrijire.

— Îţi mai aduci aminte de neamţul, care a venit atunci, la nuntă, şi a vorbit cu Persida? grăi Trică.

Popa se gîndi puţin.

— Da, da, îmi aduc aminte, răspunse el. Un om cam bălan, cam plăpînd, pare-mi-se măcelar.

— Aşa e, urmă Trică. Uite! Încă de atunci şi chiar de mai nainte Persida a prins slăbiciune pentru el şi el nu se lasă de dînsa. Mama însă nu vrea s-o mărite după un neamţ, iar tatăl lui nu vrea nici el însoţirea lor, şi e rău cu Persida: zice că ori să omoară, ori să papistăşeşte şi să facă călugăriţă nemţească.

E lucru greu să sperii pe un om din somn, să-i spui așa, pe apucate, ceea ce numai cu anevoia și încetul cu încetul se poate înțelege și să-l faci să simță o durere despre care mai nainte nu știa nimic. Părintelui îi venea să rîdă de grija lui Trică.

Era însă în cele zise de Trică și un lucru pe care-l înțelegea popa.

El cunoștea pe Persida și știa că dînsa și în gîndire, și în simțire e foarte papistășită și că nu i-ar fi deloc greu să se lepede de legea ei dacă prin aceasta ar putea să cîștige învoirea bătrînului.

— Îi cunun — grăi popa — îi cunun eu!

— Și dacă-i cununi, sunt bine cununați? întrebă Trică.

Popa-și ridică capul.

— Cununia — grăi el stăpînit de simțămîntul preoției sale — e o taină, și eu, preot odată, am darul de a-i lega pe toată viața. Cînd bărbatul și femeia se întîlnesc în căile vieții și vor cu tot dinadinsul să se însoțească, Dumnezeu le este tainic povățuitor, și fie ei creștini adevărați, fie schismatici, fie păgîni, fii ai lui Dumnezeu sunt și Dumnezeu îi împreunează prin binecuvîntarea dată de mine. Nimeni nu poate dar să dezlege ceea ce am legat eu cîtă vreme voința lor e nestrămutată. Oamenii pot să-i despartă prin siluire, dar în fața lui Dumnezeu un trup sunt și un suflet. M-ai înțeles? Eu sunt popă adevărat!

Trică era foarte fericit și ar fi voit să-i sărute mîna.

— Prea bine! urmă popa. Ce crezi însă, se vor împăca părinții cu faptele împlinite? n-are, fie mama ta, fie tatăl lui să ceară desfacerea căsătoriei?

— Mama o să fie foarte supărată — grăi Trică strîmtorat — dar o să tacă și o să-i treacă în cele din urmă.

— Dar tatăl lui, neamțul? întrebă popa.

— Nu știu, răspunse Trică de tot strîmtorat. E om rău și încăpățînat. Apoi e certat cu fecioru-său, ba s-au și bătut.

Popa rămase gînditor.

— De! e lucru greu. Trebuie să ştii că e pusă o pedeapsă grea, pînă la 20 ani de temniţă, pe capul preotului care cunună cînd sunt pedeci la mijloc.

Ei rămaseră timp îndelungat tăcuţi.

— Ce zici? întrebă Trică în cele din urmă.

— Să mai vedem — răspunse popa — să ne mai gîndim. Pedeapsa e grea, iar eu am nevastă şi copii.

Aşa au şi rămas lucrurile.

Plecînd, înspre miezul nopţii, înapoi, Trică era obosit sufleteşte. Îi părea rău c-a venit: ce avea el să se amestece în lucrurile acestea?

Da, popa avea dreptate: de ce să-şi bage el capul în primejdie?

Şi totuşi mai era încă un popă care a ţinut foarte mult la Persida. N-a fost ea vrednică de el! Acela ar fi fost în stare să-şi pună capul în primejdie.

Are însă şi el nevastă şi copii.

XVI

GREUL VIEŢEI

Mara nu mai avea astîmpăr.

În luna mai oamenii n-au de lucru nici în cîmp, nici la vii, şi ziua de lucru e mai ieftină decît alte dăţi: acum era timpul să mai coboare din pădure o parte din stînjenii tăiaţi peste iarnă, să-i încarce pe plutele sosite după sărbătorile Paştilor şi să-i ducă în magazia de la Arad. Ea alerga dar de la datornic la datornic, ca să-i scoată cu carele lor la pădurea înmugurită, şi la Sărărie, ca să cumpere plute şi să se învoiască cu plutaşii, şi din jos de pod, ca să încarce stînjenii şi să-i pornească la vale. Alerga biata de femeie greoaie de-ţi părea uşurică, şi unde n-o căutai, acolo o găseai, acum ici, apoi colo, şi iar dincolo, şi pretutindenea răsuna glasul ei înăsprit de vremuri, căci fără de supărare, fără de vorbă, fără de ceartă cu oameni treabă nu se face.

„Procletă muiere"! ziceau oamenii uitîndu-se după dînsa, dar intrau în voile ei, puneau mîna şi lucrurile mergeau strună.

Cui i-ar fi trecut prin minte gîndul că ea nici că-şi mai dădea seamă despre ceea ce face?!

Aiurea era inima şi mintea, aiurea tot sufletul ei cel vecinic treaz.

Nu ştia Mara nimic, dar era mamă şi simţea că se petrece ceva grozav în casa ei, ba dedea cu socoteală ce anume se petrece, şi pămîntul îi ardea sub picioare, inima îi era mereu strînsă şi adeseori puterile o părăseau, încît o cuprindeau ameţelile.

Sfinte Doamne! cît a alergat şi a ostenit, cît s-a zbuciumat, cît s-a pierdut ea însaşi pe sine în gînduri despre viitor, şi toate erau zadarnice: de ce atît de mult s-a temut nu putea să scape! Cînd gîndul acesta o stăpînea, îi venea să se trîntească de pămînt şi să stea aşa nepăsătoare, amorţită, fără de simţiri.

Dimpreună cu iubirea, însă, Dumnezeu i-a dat omului şi credinţa, şi nădejdea, şi nimic nu putea să covîrşească iubirea Marei către copiii ei, nimic dar nici credinţa ei în soarta lor cea bună, şi atunci cînd temerea îi era mai mare, se ivea în inima ei şi simţămîntul că Dumnezeu, care toate le vede, are să-i treacă prin toate încercările şi să-i scape de toate ispitirile. Mai era încă multă viaţă în trupul ei cel greu trăit, şi ea nu putea să trăiască fără de gîndul că toate au să iasă bine în cele din urmă.

Bine, fără îndoială bine, dar inima îi sîngéra cînd vedea că copiii ei nu mai au inimă deschisă către dînsa şi se-ntîlnesc în taină, vorbesc pe şoptite, se-nţeleg din ochi: ăsta era un greu păcat, pe care Dumnezeu nu putea să-l treacă nepedepsit cu vederea, iar spăşirea tot pe dînsa o durea mai tare decît pe dînşii.

Alergînd dar în treburile ei, ea se ruga în gîndul ei mereu lui Dumnezeu, ca omul ce trece prin mii de primejdii. Persidei însă nu-i zicea nimic: ce ar fi putut să-i zică ea, femeie neştiutoare?!

A treia zi după ce Trică umblase pe la Sîn-Miclăuş, întorcîndu-se pe-nserate acasă, Mara şi-a găsit fata cu totul schimbată: era liniştită, aproape voioasă, ca

omul care, după multe frămîntări sufleteşti, a ajuns, în sfîrşit, să se hotărască într-un fel şi să pornească cu gîndul în o singură direcţiune.

Mara se linişti şi ea: orişicum ar fi fost să fie, tot era mai bună hotărîrea decît neîncetata zbuciumare. Ea însă nu ţinea să ştie ce s-a petrecut şi ce se petrece în sufletul fiicei sale. Se temea să afle adevărul.

Ţinea însă Persida să mai facă o încercare şi era voioasă, fiindcă firea ei o împingea să creadă că nu va fi zadarnică încercarea.

— Mamă — zise ea — eu nu mai pot s-o duc aşa.

Mara se uită lung şi cu drag la ea. O înţelegea deplin şi parcă se despărţea pe toată viaţa de dînsa.

— Ai mai zis tu că nu mai poţi, şi tot ai putut, răspunse ea. Să nu-i deie Dumnezeu omului cît poate suferi, cînd vrea. Trebuie să poţi!

— Era cu totul altfel atunci, grăi Persida. Am obosit, mi s-au istovit puterile, nu mai am voinţă în mine.

— Tu fă ce ştii, mergi cum te mînă inima şi cum te povăţuieşte mintea ta, întîmpină Mara. Eu nu te pot sfătui, iar sfaturi nu sunt în stare să-ţi dau. Tu ştii mai bine cum te simţi şi cum te mînă gîndul; orişice ţi-aş zice eu, tu tot nu faci decît ceea ce tu însaţi eşti pornită a face. De ce să-mi mai dau silinţa de a te opri, cînd ştiu c-ai fi mîhnită cînd ai vedea că nu mă poţi asculta? De ce să intru în voile tale cînd simt că bine n-au să iasă lucrurile? Nu! eu la rău nu am să te împing! Fă cum ţi-e ursita şi cum vrea Dumnezeu, care ştie mai bine unde are să te scoată şi cum are să ne ispitească!

Grăind vorbele aceste, ea se ridică înaltă şi greoaie şi ieşi din casă.

Persida, rămasă singură, începu să plîngă cu lacrămi line ca vărsarea ploii de toamnă.

Da! mama ei avea dreptate: nu vedea nici un bine în faţa ei, dară soarta nu putea să şi-o schimbe şi nu-i rămînea decît să facă pe răspunderea ei ceea ce făcea şi să meargă cu inima întreagă înainte.

Mara, singură şi ea, nici nu plîngea, nici nu era mîhnită. Nu putea să intre în mintea ei gîndul că Persida se va arunca orbiș în valurile vieții.

„Orișicum ar fi ispitită, orișicare i-ar fi hotărîrile — îşi zicea muma — ea nu e în stare să facă ceea ce prea bine ştie că eu nu voiesc, ci va sta pe gînduri şi se va zbuciuma pînă ce-i va trece."

De aceea a ieşit din casă şi era hotărîtă să nu mai vorbească cu dînsa, ci s-o lase să se lămurească ea însăşi din sine.

Se înşela însă Mara. Nu e pentru tinerețe nimic mai adimenitor decît gîndul unei vieți noua şi încă necunoscute. Gîndindu-se la viața aceasta, ea se simțea atrasă de suferințele pe care le vedea în fața ei, şi în timp de cîteva zile întregul ei fel de a vedea lucrurile se schimbase atît de mult, încît maica Aegidia s-ar fi înspăimîntat dacă ar fi auzit-o vorbind. Tot ceea ce mai nainte îi părea sfînt, acum era o prostie pentru dînsa: hotărîtă o dată într-un fel, ea nu mai putea să-şi schimbe hotărîrea, îşi schimbase deci vederile, ca să poată fi împăcată cu sine.

La asta nu se gîndise Mara; ea vedea în fața ei numai pe Persida cea înțeleaptă şi mîndră; ea s-a culcat dar liniştită, dimineața zilei următoare liniştită s-a sculat şi a ieşit în treburile ei, ba nu şi-a perdut liniştea nici seara, cînd n-a mai găsit pe Persida acasă.

Nu era încuiată nici portița, nici uşa casei: ăsta era, aşa dedea Mara cu socoteală, un semn că Persida se afla pe aici prin apropiere, dusă numai pe o clipă.

Clipele treceau însă, şi ea nu se mai întorcea.

Muma începu să stea la îndoială şi să se uite prin casă.

Hainele Persidei nu erau, nu erau nicăiri!

Era peste putință, dar hainele ei nu mai erau aci.

O vedea acum desculță, nespălată şi nepeptănată, umblînd printre picioarele oamenilor din piață, răsturnînd mese şi bătîndu-se cu copiii vecinilor; o vedea cu fratele ei în luntriță, dusă de valurile iuți ale Mureşului umflat: era fata ei cea îndărătnică şi pornită spre nebunii; zadarnice au fost toate, căci tot fata ei a rămas!

Da! da, fata ei era în stare să fugă, dacă așa o poartă pe ea firea, să fugă cu cel mai nemernic om.

Bandi nu era nici el nicăiri.

Mara stete o clipă nehotărîtă și parcă-i venea să rîdă.

O clipă însă numai. Clipa următoare sîngele îi năvăli în obraji, de rușine și de mînie, că copiii ei au putut s-o înșele.

Ea-și aruncă-n cap cîrpa, încuie ușa casei și plecă cu pași întinși spre Lipova, ca să dea ochi cu Trică.

Sosită la casa lui Bocioacă, ea nu intră, ci așteptă pînă ce zări pe unul dintre ucenici, prin care-l chemă pe Trică la dînsa.

— Unde e Persida? întrebă ea răstită.

Trică știa că i se va pune întrebarea aceasta și-și chibzuise de mai nainte răspunsul.

— S-a dus, îi răspunse el.

— Unde s-a dus?

— Asta nu pot să ți-o spun, grăi Trică rece și hotărît; să mă tai în bucăți, și tot nu pot să ți-o spun.

Mara se uită lung la el și începu să rîdă.

Tot n-avea nimeni copii ca dînsa: dacă și-au pus ei o dată ceva în cap, nu-i mai scoate nimeni din ale lor.

— Care va să zică, nu v-ați temut voi de mînia lui Dumnezeu, grăi dînsa amărîtă; mi-ați făcut rușinea aceasta! m-ați înșelat pe mine! mi-ați stricat toată viața!

Nemaiștiind ce să zică și ce să facă și temîndu-se ca nu cumva să-și peardă în amărîciunea ei sărita și să-i blesteme, ea se întoarse și plecă spre pod.

— Mamă! — grăi Trică plecînd după dînsa — mamă, stăi, liniștește-te, ca să vorbim ca oamenii cuminte! Uite! n-ai decît să vrei pentru ca să mergem după dînșii. Am găsit popă, care-i cunună, dacă-ți dai și d-ta învoirea. Pleacă-te și scap-o pe biata noastră de Persida: n-o lăsa să se ducă-n lume cu rușinea în cap, că e rușine și pentru noi.

Mara se opri, se-ntoarse spre el și dete cu îndărătnicie din cap.

— Nu — zise ea — mișelia aceasta n-am s-o fac cînd văd prea bine că o să se satureze foarte în curînd de el; n-am să leg eu pe fata mea de un om care n-a putut s-o scoată la capăt nici chiar cu tatăl său. S-a dus: dusă să fie! Cu cît mai rău s-a dus, cu atît mai în curînd are să-și vie în fire și cu atît mai căită se va întoarce. Rușinea tot nu mai poate nimeni s-o spele; viața mea tot e stricată: n-am eu să fac păcat din nenorocire!

Ea-și urmă drumul spre casă mai potolită și oarecum împăcată cu cele petrecute.

În zadar, fata ei tot copilul ei rămînea, și inima ei de mumă nu putea s-o urgisească.

Erau duse, perdute pentru totdauna gîndurile frumoase pe care și le făcuse despre viața fiicei sale, asupra căreia priviseră toți cu mirare; auzea, parcă, gurile rele și vedea privirile disprețuitoare ale celor pismătareți; resimțea suferințele de tot felul care o așteptau pe nenorocita ei fiică; era, cu toate acestea, împăcată și din ce în ce mai înfiptă în gîndul că altfel nu se putea, că așa trebuia să fie, ba adeseori era parcă mîndră de fiica ei, căci nu e nimic mai frumos decît ca femeia să se dea întreagă bărbatului pe care-l iubește și să ieie asupra ei, cu ochii închiși, sarcina vieții grele.

Nu-i vorba, plîngea Mara, mereu plîngea, atît acasă, cînd se afla singură, cît și umblînd în treburile ei, cînd scăpa de privirile altora, plîngea și umbla răzleață prin lumea acum pustie, dar ea-și ștergea lacrămile și nu se plîngea, nu-și învinovățea fata și nu se mînia, nici nu se turbura măcar cînd trecătorii se uitau cu milă după dînsa ori vreun nesocotit o întreba unde-i este fata.

— Nu știu, răspundea și cu asta îi tăia vorba.

După vreo patru săptămîni a venit Trică să-i spună c-a primit scrisoare de la Persida din Viena și o roagă de mii de ori s-o ierte și să nu-i poarte gînd rău.

— Să-i scrii — zise Mara ștergîndu-și lacrămile — că n-o învinovățesc, ci o plîng și mă rog mereu lui Dumnezeu s-o aibă în paza lui și să-i deie tărie; să-i scrii că n-are să-i pese de gura lumii și c-o aștept să

vie cînd îi va fi prea greu; să-i scrii — urmă înecată de lacrămi — că tot mumă îi sunt şi că nimeni în lumea aceasta nu poate să aibă pentru dînsa atîta durere ca mine.

Aşa i-a şi scris Trică, şi rău i-a făcut.

Mult s-a zbuciumat Persida pînă ce s-a hotărît într-un fel; tocmai de aceea, însă, hotărîtă o dată, ea se simţea foarte uşurată şi a pornit cu toată inima pe calea ce-şi croise. Trăia într-un fel de beţie, din care nu se mai putea dezmetici, şi atîta dulceaţă era în sufletul ei, încît nu-i intra în minte gîndul că va putea în viaţa ei vrodată să-i pară rău de ceea ce a făcut.

— Nu! — zicea dînsa uitîndu-se cu inima deschisă la Naţl — orişice mi-ai face, mi-e destul să-mi aduc aminte de viaţa mea de acum, pentru ca să nu mă plîng.

Pe drum pînă la Viena şi în Viena, oraşul cel mare şi zgomotos, ea nu vedea decît pe Naţl, care nu mai ştia ce să-i facă. Totdauna el s-a uitat la ea ca la soarele de pe cer, iar acum mai era cuprins şi de simţămîntul că nu este el în stare să răsplătească îndeajuns jertfa pe care dînsa i-o adusese, şi în toată clipa-şi dedea silinţa să-i arăte că înţelege şi cuprinde în toată întinderea ei jertfa aceasta.

N-avea să-şi deie nici o silinţă: Persidei îi era destul să-l vadă mereu voios şi să-şi aducă aminte în ce stare l-a găsit pentru ca să simtă că ea l-a scăpat, l-a ridicat, i-a luminat viaţa şi să se uite la el parcă ea l-ar fi făcut. Al ei era întreg acest om minunat, şi nimeni, afară de dînsa, nu mai avea nici un drept asupra lui.

Înainte de plecare Naţl se mai împrumutase de la Griner cu opt sute de florini. Gîndul lui era să intre în tovărăşie cu vreunul dintre măcelarii mai tineri şi mai săraci. Deocamdată şi-au închiriat o locuinţă cu două încăperi, şi-au cumpărat ceea ce era de neapărată trebuinţă pentru mobilarea acestei locuinţe, şi Persida avea toate bucuriile stăpînei de casă care e ferită de grijile zilei de mîne. Ieşeau în fiecare zi să vadă frumuseţele oraşului şi mai ales bisericile cele mari, în care Persida se simţea atît de bine, mîncau la birt,

iar serile le petreceau fie la muzică, fie la teatru, un lucru pe care Persida mai nainte numai din auzite îl ştiuse. Şi nicăiri Persida nu putea să treacă nebăgată-n seamă. În casa cea mare unde-şi aveau locuinţa în curînd toţi o ştiau pe *Frau* Huber, femeia tînără, înaltă şi cam slăbită, cu deosebire frumoasă şi totdeauna aşezată şi plină de o plăcută cuviinţă. Pe uliţă, prin grădini, prin localuri publice Naţl îşi purta capul sus, înălţat în gîndul lui cînd vedea cum toţi se uită la nevasta lui.

Umblînd aşa fără de nici o treabă, Persida se oprea cînd întîlnea în calea ei vreo măcelărie, şi nimic în oraşul cel mare şi frumos nu-i plăcea atît de mult ca măcelăriile curate, cu cărnuri frumos tăiate şi puse în vederea trecătorilor. Inima îi rîdea cînd se gîndea că-l va vedea în curînd pe soţul ei, cu şorţ curat, în dosul butucului, ca odinioară în faţa mînăstirii, şi că nu va mai mînca la birt, ci-şi va găti ea însaşi într-o bucătărie curată ca cea de la călugăriţe. Îl mîna deci mereu înainte pe Naţl, şi săptămîna a doua ei au şi intrat în vorbă cu doi măcelari, amîndoi încă necăsătoriţi, ca să ieie împreună o măcelărie mai mare din apropierea barierei de la Lerchenfeld, o poziţiune foarte bună, unde se făcea vînzare de 100—150 florini pe zi.

Lucrurile erau ca puse la cale cînd a sosit scrisoarea lui Trică.

Citind scrisoarea, Persida nu-şi putu stăpîni lacrămile. Dar de ce să le şi stăpînească? Era aici, în mijlocul acestei lumi străine, prima ştire de la fratele ei şi de la muma ei, şi era atîta dragoste în scrisoare! De ce să-şi stăpînească lacrămile cînd Naţl era şi el înduioşat?

— Draga mea, mama mea cea bună! grăi Persida după ce sfîrşi scrisoarea şi o puse pe masă.

Naţl tăcu. Îi venea parcă şi lui să plîngă. Lasă că avea şi el mamă, care era nu numai dragă şi bună, ci totodată şi nenorocită, dar în scrisoare nu era nici o vorbă despre dînsul, şi, cu toate aceste, era o grea lovitură pentru dînsul.

Era grozavă lovitura ce i se dăduse prin acele cîteva vorbe şi el tremura în tot timpul cînd îşi dedea seamă că Mara avea dreptate şi nu putea să vorbească decît cum trebuia să gîndească.

Persida şi Naţl vorbeau totdauna nemţeşte. Aşa o porniseră de la început şi Persida ţinea ca aşa să şi rămîie.

— Grozav o să-ţi fiu eu ţie odată de urît, îi zise el acum în româneşte.

Persida se uită lung la el. Înţelegea gîndurile lui; simţise şi ea durerea de care era cuprins el.

— Nu fi prost, îi zise ea tot în româneşte. Mama vorbeşte după cum vede ea lucrurile, şi o să vie şi timpul cînd le va vedea altfel. Tu ştii prea bine că eu n-am făcut ceea ce am făcut într-o clipă de avînt uşuratec, ci după multă zbuciumare, după multă chibzuire, după ce m-am întărit cu desăvîrşire în gîndul că aşa şi numai aşa pot să fac: nu mai e în lumea aceasta nimic ce m-ar putea face să şovăi; orişice s-ar întîmpla, tu îmi eşti mai presus de toţi.

— Ei! o să treacă şi asta! zise el. Dacă muma ta se pune între tine şi mine, o să te saturi în cele din urmă de mine.

— Nu! îi răspunse ea ridicînd degetul. Asta puteai s-o zici mai nainte de a-ţi fi fost nevastă; acum însă tu-mi eşti toate şi pentru tine pe toţi am să-i părăsesc. Îmi voi da toată silinţa să-ţi cîştig şi inima mamei mele, dar dacă n-o voi putea, îmi voi face datoria; de tine nu mă leapăd niciodată, nici chiar dacă tu te-ai lepăda de mine. Las-o, te rog, pe mama: eu o cunosc mai bine decît tine şi-ţi spun eu ţie că n-avem decît să fim fericiţi pentru ca ea să te iubească ca pe copilul ei, şi e destul să ne ştie ajunşi în grea strîmtorare ca să ne sară într-ajutor. E mîhnită astăzi, dar o să-i treacă mîhnirea. Noi să fim oameni cumsecade, şi toate vor ieşi bine.

Naţl nu mai avea ce să zică. Simţea şi el că de la dînsul atîrnă toate şi se îmbărbăta însuşi pe sine să meargă cu hărnicia înainte, ca să dea de ruşine pe cei ce-l socoteau om slab.

Încă în ziua aceea el s-a învoit cu Ladmann şi cu Gubacec, care era maistru şi avea o mică măcelărie, ca fiecare dintre dînşii să pună acum cîte cinci sute şi peste trei luni, la 1 septemvrie, alte cinci sute de florini, iar din cîştig Gubacec să ia 40 şi ceilalţi doi cîte 30 la sută.

La 1 iunie ei au închiriat măcelăria şi, oameni tineri toţi trei, s-au pus cu hărnicie pe lucru. Naţl şi Gubacec tăiau carne în măcelărie, iar Ladmann cumpăra vitele, lucra la tăietorie şi le aducea carnea tăiată.

Persida purta socotelile şi ţinea rînduiala casei.

Deoarece la măcelărie nu era şi locuinţă, au luat în apropiere o locuinţă mai încăpătoare, şi era împlinită şi dorinţa Persidei.

Dimineţile ea punea servitoarea să facă rînduială în iatacurile celor doi tovarăşi, în vreme ce ea însaşi făcea rînduială în locuinţa ei, apoi se duceau împreună în piaţă, ca să cumpere cele de trebuinţă pentru prînz.

După ce se întorcea din piaţă, Persida punea la foc, apoi, lăsînd servitoarea în bucătărie, mai ştergea o dată praful şi iar se-ntorcea la maşina de bucate, iar de prînz masa era curată în casă curată, bucatele gustoase şi bine alese.

După prînz Persida-şi făcea însemnările în condica de socoteli, apoi, în vreme ce slujnica spăla vasele, ea lucra cu acul pînă pe-nserate, cînd Naţl se întorcea, ca s-o scoată la plimbare şi să petreacă seara în vreo grădină.

Era bine, de tot bine; măcelăria le mergea mai presus de toate aşteptările, iar în casă era pace şi bună înţelegere.

În inima lui Naţl a rămas însă simţămîntul că s-a pus cineva între el şi Persida, că Persida ţine prea mult la muma ei, şi adeseori era cuprins de temerea că are s-o peardă pe Persida, că nu poate să fie dăinuitoare o fericire ca a lui. Atunci el o iubea fără de cumpăt, o temea din senin, nu mai era în stare să stea departe de dînsa, se întorcea fără de vreme acasă, îi vorbea, ca s-o îndulcească, în limba ei.

Persida ştia, ce-i drept, să-l potolească; de cîte ori însă el o da pe româneşte, ea se neliniştea, se simţea

adînc jignită de neîncrederea lui. Viaţa ei nu mai era atît de senină ca mai nainte, şi nu o dată cînd se afla singură ochii i se umpleau de lacrămi.

N-avea de ce să plîngă, dar se ivea în sufletul ei un fel de presimţire că triste zile, grele încercări o aşteaptă.

— Dac-ai şti tu ce adîncă e durerea ce mă cuprinde cînd te văd aşa — îi zise ea într-una din zile — te-ai stăpîni şi nu ţi-ai mai da pe faţă temerile venite din chiar senin.

— Cum să mă stăpînesc? răspunse el, uitîndu-se lung la ea. Cînd mă uit, cînd mă gîndesc la tine, mi-e ca şi cînd ai fi prea mult pentru mine şi mă tem c-o s-o simţi şi tu în cele din urmă aceasta şi să mă părăseşti.

— Cum să te părăsesc? grăi dînsa. Mai pot eu să te părăsesc? Nu sunt oare legată de tine prin cel mai sfînt jurămînt? Nu am oare faţă de tine cele mai grele datorii? Ce mă socoteşti tu pe mine? Sunt eu femeie uşuratecă? Nu vezi tu cît dispreţ e în aceste temeri lipsite de orişice temei?

— O, Doamne! răspunse el nerăbdător. Eşti femeie frumoasă, deşteaptă şi plină de nuri; şi cîţi dintre cei ce privesc cu ochi doritori la tine sunt oameni mai şi mai decît mine? Ceea ce mi-ai făcut mie ai putea să-i faci altuia; ceea ce de dragul meu i-ai făcut mumei tale, ai putea să-mi faci şi mie de dragul vreunui mai norocos.

Persida se simţea ca lovită de moarte. Ce putea să facă? Aşa era cum zicea el; aşa trebuia el să vorbească; temerile lui erau urmarea firească a faptei pe care dînsa o săvîrşise. A păcătuit, şi nu-i rămînea decît să-şi ispăşească păcatul.

Ea stătea albă la faţă şi răcită în tot trupul înaintea lui şi nu putea să-i zică nimic, nu mai putea să-l vadă în ochi. O cuprinsese deodată simţămîntul că e peste putinţă ca ea să trăiască cu un om care poate să fie atît de nemilos, şi ar fi voit să plece fără de întîrziere şi să se ducă-n lume.

Vorbele din scrisoarea lui Trică îi răsunau în urechi, şi ea vedea parcă pe muma ei chemînd-o la sine.

Dar trebuia să stea: mai bine moartă!

— O să vezi tu odată ce mare e nedreptatea ce-mi faci, zise ea, apoi trecu în odaia de alături şi încuiă uşa în urma ei.

Naţl stete cîtva timp zăpăcit, apoi puse mîna, ca să deschidă uşa.

— De ce ai încuiat uşa? întrebă el neliniştit.

— Voiesc să fiu singură, îi răspunse ea.

— Descuie-o, c-o sparg! strigă el stăruitor.

Persida rămase nemişcată în mijlocul odăii.

— Descuie! strigă el iar.

Ea nu se mişcă.

El apucă clanţa cu mîna dreaptă şi se opinti să împingă uşa, apoi, cînd văzu că uşa stă ţeapănă, puse umărul, împinse o dată cu toată puterea lui şi uşa se deschise, crîcnind de răsună toată casa.

Persida stătea şi acum în mijlocul odăii, ţeapănă, îngrozită şi despreţuită de dînsul.

— Bine — îi zise ea — eşti tu în toată firea?!

— Nu sunt, răspunse el. Nu acum, nici de ieri, ori alaltăieri, ci din clipa în care te-am văzut pe tine mi-am ieşit din fire, mi s-a schimbat tot rostul vieţii, m-am făcut om nesuferit şi pentru mine, şi pentru alţii. Sunt un nemernic care nu mai ştie ce face: fac ce nu vreau şi nu pot să fac ceea ce voiesc. Nu vezi tu că nu este cu putinţă să nu te cuprindă în cele din urmă scîrba de mine?! Ai să fugi, Persido, de mine, să te ascunzi, să blestemi ceasul în care m-ai văzut!

Ea dete din cap.

— Nu — zise apoi înduioşată — n-am niciodată să fac aşa. Orişice s-ar întîmpla, tu eşti soţul meu, şi dac-ai fugi tu de mine, eu aş alerga, ţi-o spun din nou, cu toată inima după tine, dacă te-ai ascunde, te-aş căuta, dacă m-ai blestema, eu mi-aş da silinţa şi aş ruga pe Dumnezeu să mă ajute să te potolesc, ca să-ţi vii în fire şi să binecuvintezi ceasul în care m-ai văzut. Mă cuprinde un fel de deznădăjduire cînd te văd astfel ca acum, dar am să le port toate cu răbdare, numai să nu dai în mine, să nu mă baţi, Naţl, căci asta nu mă simt destul de tare să o rabd.

El se uită lung la dînsa, apoi ochii i se umplură de lacrămi și, rușinat de slăbiciunea sa, se întoarse, își luă pălăria și se depărtă.

Rămasă singură, Persida se uită cîtva timp la zăvorul ieșit din cuie, apoi își acoperi fața cu amîndouă mîinile. Ah! ce rușine! Era peste putință ca servitoarea să nu fi înțeles cum s-au întîmplat lucrurile și să nu le spună celorlalți chiriași ce s-a întîmplat, cînd toți au auzit crîcnitura ușii... Dar ea n-avea timp să stea ca să dreagă ușa, mai ales să plîngă nu: se apropia timpul prînzului și trebuia să alerge ca să vadă de rîndul mesei.

Era în gîndul ei lucru de sine înțeles că Natl s-a dus și el la măcelărie, de unde nici n-ar fi trebuit să plece fără de vreme. Cu atît mai greu a fost atinsă cînd Gubacec, întorcîndu-se singur și cam supărat, a întrebat-o ce s-a făcut Natl.

Îi venea să plece fără întîrziere ca să-l caute; dar unde putea să-l găsească în orașul cel mare și zgomotos?! Îi venea să meargă la poliție, dar nu putea. Nu-i rămînea decît să-și înăbușe neliniștea, să se prefacă voioasă și să spună un neadevăr — că soțul ei a primit de acasă o scrisoare și a trebuit să se ducă în grabă ca să caute pe un prieten.

După ce a venit și cellalt tovarăș, s-au așezat la masă ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat, iar după masă Persida a făcut rînduială în casă și în bucătărie și abia tîrziu după-amiazăzi a ajuns să rămîie singură și să-și dea seama despre starea deznădăjduită în care se afla.

Nu e în viața casnică lucru mai urît decît ca unul din soți să plece fără ca să-i spună celuilalt unde se duce; iar Natl, plecase supărat, cu ochii plini de lacrămi, în urma unei certe venite ca din senin, și o lăsase pe dînsa singură în mijlocul acestei lumi străine, unde ea nu putea să găsească pe nimeni ca să-și împărtășească durerile și să ceară sprijin.

Nu! Era peste putință ca ea să mai trăiască așa: aici, în lumea aceasta, singură cu dînsul ea nu mai putea trăi.

Cam același simțămînt îl făcuse și pe Natl să plece.

Prea erau singuri el și ea, și el avea aici la Viena un prieten, pe Burdea. De cîte ori și-a adus însă aminte de el, îl vedea parcă rîzînd în bătaie de joc și nu-i mai venea să-l caute. Acum nu s-a mai putut stăpîni. Deși simțea că e un fel de duh rău de care se apropia, s-a dus la Universitate ca să-i dea de urmă, apoi, după ce i-a aflat adresa, l-a căutat acasă și pe la cafenelele unde umblau studenții.

Astfel a colindat toată după-amiazăzi, cu gîndul acasă, cu inima încleștată, cuprins mereu de simțămîntul că rău face de nu se întoarce la soția lui.

Tîrziu după-amiazăzi, cînd a dat de el, era obosit trupește și istovit sufletește, îi părea rău că l-a căutat și l-a găsit și n-a schimbat decît puține vorbe cu el.

— Cum?! — întrebă Burdea uitîndu-se țintă la el cu ochii ageri — Persida a venit cu tine?

— Îți spun: suntem amîndoi de trei luni de zile aici, răspunse Natl strîmtorat.

Lui Burdea nu-i venea să creadă. Nu putea să înțeleagă cum femeia care atunci seara n-a venit la via lui Corbu a putut în urmă să vie la Viena.

— Bine, sunteți cununați? întrebă el cu îndoială.

— Ce-ți pasă?! îi răspunse Natl. Suntem soț și soție.

— Pot s-o văd și eu? întrebă iar Burdea, gata de plecare.

Natl rămase cîtva timp strîmtorat. Nu, mai ales acum nu ar fi voit să-l ducă pe Burdea la Persida.

— Eu nu mă duc acum acasă; am să mai fac și alte drumuri, dar am să te caut mîne ori poimîne, zise el, apoi îi întinse mîna și plecă fără să se mai uite înapoi.

Îl căutase ca să-i vorbească și nu i-a vorbit nimic; umblase după el și acum era muncit de gîndul cum ar putea să scape de el.

Întors acasă muiat și umilit, el a găsit pe Persida șezînd liniștită la fereastră, cu lucrul ei de mînă. La intrarea lui ea și-a ridicat capul și s-a uitat la el înveselită, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat.

— Sunt un nemernic, zise el după ce-şi aruncă pălăria şi se lăsă istovit pe un scaun.

Ea ridică din nou capul şi se uită aşezată la el.

— Nu mai încape nici o îndoială că eşti — zise ea cu blîndeţe — şi e un semn bun c-o recunoşti şi tu aceasta; nu e însă destul s-o recunoşti, ci trebuie să-ţi mai şi dai silinţa de a nu fi. Nemernic e omul care lucrează fie sub impulsiunile momentane, fie împins de alţii şi face lucruri de care îi pare rău în urmă; e dar destul să voieşti pentru ca să nu fii nemernic.

— Dacă n-am tărie de voinţă?! întîmpină el mîhnit.

— Ai destulă — zise dînsa — dar eşti rău deprins. Tu vezi acum cît de rău e ceea ce ai făcut, cît de mult m-ai mîhnit pe mine şi cum te-ai muncit tu însuţi. Trage cuvenita învăţătură din această experienţă şi fă-ţi regula de viaţă: n-am niciodată să plec supărat de acasă, nici să adorm supărat. Supărarea, orişicît de mare ar fi ea, n-are nici să iasă din casă, nici să treacă de azi pe mîne. Dă-ţi seamă — urmă ea după o pauză — cum te-ai fi simţit şi ce-ai fi făcut dacă eu aş fi fost tot atît de slabă ca tine şi aş fi plecat, ca la întoarcerea ta să nu mă găseşti acasă. Mi-a venit şi mie să plec, dar ştiam că acesta e un lucru pe care nu trebuie să-l fac şi m-am stăpînit. Stăpîneşte-te, că eşti bărbat.

El se uită lung şi cu ochii împăingeniţi la dînsa. Atîta bunătate, atîta blîndeţe, atîta înţelepciune era în vorbele, în tonul, în toată purtarea ei, încît ea îi părea o fiinţă mai presus de om, de care nu cuteza să se apropie şi la care numai cu sfială îşi ridica ochii.

— Ţi-e uşor ţie să-mi spui ce trebuie să fac — zise el — dar mi-e greu mie că nu pot să fac. Eu nu sunt ca tine.

Ea se uită cu drag la el. Căit şi umilit din sine, el îi părea cel mai bun om din lume. Ar fi voit să se uite în ochii lui; el însă stătea cu ochii în pămînt. Dînsa puse deci lucrul la o parte, se ridică şi se duse la dînsul, că să-l mîngîie şi să-i sărute fruntea.

— Ai să fii şi tu ca mine, îi zise apoi. Ştiu că ai, şi de aceea nu pot să mă supăr pe tine.

El îi sărută mîna, și timp îndelungat ei steteră tăcuți și fericiți.

— Ei, spune-mi acum — grăi dînsa în cele din urmă glumind — unde ai fost și ce prostii ai făcut?

— La dracul am fost, răspunsă el mînios. M-am întîlnit cu Burdea.

Persida, atinsă neplăcut, tresări și se depărtă puțin de la el.

— I-ai spus? întrebă ea îngrijată.

— Nu! zise el. I-am spus numai că ești și tu aici.

Ah! ce n-ar fi dat Persida să nu-i fi spus nici atît. Se temea de ochii scrutători ai acelui om, de gura lui cea rea și îi era nesuferit gîndul că mai curînd ori mai tîrziu ar putea să se întîlnească cu el.

Nici n-a trecut mult pînă ce s-a întîlnit.

Burdea a așteptat o zi, două ca Natl să vie să-l ia; văzînd apoi că Natl nu vine, s-a pus să-l caute.

Era după-prînz și Persida ședea, ca de obicei, cu lucrul de mînă la fereastră, cînd servitoarea a venit să-i spună că un domn, care se numește Burdea, dorește s-o vadă.

— Să-i spui că nu sunt acasă, grăi Persida strîmtorată.

— I-am spus — zise servitoarea — că ești acasă.

— Atunci să mergi cu el la bărbatul meu, urmă Persida. Spune-i că nu mi-e bine, că sunt dezbrăcată.

Ea nu grăise încă vorbele acestea, cînd ușa se deschise și Burdea se ivi în pragul ei.

— Eu te văd rumenă și voinică și foarte bine gătită — zise el zîmbind cu răutate — și-mi pare foarte bine că te pot vedea.

Persida se roși, nu însă de rușine, ci de mînie. Ar fi fost în stare să-l apuce de piept și să-l dea pe scări.

— Și mie mi-ar fi părut bine — zise ea înțepată — dacă ai fi venit cu Natl.

— De ce mă rog? Nu cumva te temi să stai singură cu un cavaler ca mine?!

Persida își adună puterile.

Vedea că nu e chip să scape de dînsul. Sunt în lume o mulțime de lucruri pe care oameni ca Burdea nu sunt în stare să le înțeleagă, și el era nerușinat fără

ca să-și dea seama că este. Nu-i rămînea deci decît să-l ia cum era și să vorbească cu el în felul lui.

Servitoarea, deși nu înțelegea ceea ce dînșii vorbeau, vedea că stăpîna ei e strîmtorată, vedea zîmbetul batjocoritor în fața lui Burdea și numai cu anevoia își mai stăpînea rîsul. Persida îi făcu semn să iasă.

— Poftește și șezi, îi zise apoi lui Burdea. Știu că ai venit ca să ai mulțumirea de a-ți bate joc de mine. Poți s-o faci!

— Nu, răspunse el. Mulțumirea mea e, din contra, că ai intrat în vederile mele și ai făcut, ca orișicare om cuminte, precum te trăgea inima.

— Așa e, grăi dînsa dezghețată; legea supremă sunt pornirile propriei noastre inimi. E nebun acela care le înăbușe, tiran, care le stăpînește și să martirizează el însuși pe sine. Mi-a plăcut Hubăr și am fugit cu el aici, unde nimeni nu ne cunoaște și toți cred că suntem după legea lor soț și soție. Acasă proștii s-ar fi uitat chiorîș la noi. De aceea nu-mi pare bine că te-am întîlnit aici pe d-ta, care o să spui la toată lumea că nu sunt soția legiuită a lui Hubăr.

— Ce-ți pasă?! îi răspunsă el convins. Îți place, te simți fericită: de ce să mai minți lumea?! Las-o să se încredințeze că numai așa poate omul să se fericească. Cînd ți se va fi urît de el, ești frumoasă și n-ai decît să alegi pe vreun altul.

Persidei îi venea să plîngă. Îi era ca și cînd ar fi căzută la pămînt și el ar călca-o în picioare.

— Da — zise ea rizînd a plînge — așa am să fac, fără îndoială așa. Deocamdată însă tot mai țin la Hubăr... și mă vei ierta dacă te rog să plecăm, căci avem să facem un drum împreună.

Nu mai putea să stea cu Burdea și, ca și cînd ar fi singură în casă, ea luă o cutie de pălării de pe unul din dulapuri, își puse pălăria în cap și ieșiră amîndoi.

„Nu — își zise dînsa coborînd scările — aici nu mai rămîn, nu mai pot rămînea. Trebuie să am un reazem în lumea aceasta, o inimă apropiată de mine."

Lumea se învîrtea parcă împrejurul ei și zgomotul marelui oraș o-năbușea.

Apropiindu-se de Natl, ea a început, cu toate aceste, să zîmbească: n-o ierta firea să-l mai supere și pe el dîndu-și pe față supărarea.

Ei au petrecut seara cu Burdea, și pe la zece ceasuri, cînd s-au întors acasă, Persida nu mai avea simțimîntul că e nesuferită viața la Viena. Timpul îi trecuse fără de veste; n-avuse în viața ei ore atît de plăcute ca cele petrecute astă dată.

Era om sucit Burdea, dar era deștept și știa multă carte, vorbea frumos și-și susținea părerile cu multă căldură. Și abia acum, stînd de vorbă cu vechiul lui prieten, s-a dat pe față și Natl. Nu, Persida nu-și închipuise că soțul ei e atît de deștept, nu, mai ales că știa atît de multe. Un om ei cu totul nou ieșise într-însul la iveală și ceea ce o atingea cu deosebire plăcut era căldura și chibzuiala cu care el susținea părerile atît de deosebite de ale lui Burdea. Știa acum de ce îl iubește și-l iubea cu tot dinadinsul; numai în culcușul ei, mai nainte de a adormi, a început să-și dea seamă despre contrazicerea care era între părerile lui Natl și faptele lui și să se întrebe cum se face că un om care vede lucrurile atît de bine, să aibă o viață atît de neorînduită ca a lui.

A adormit fără ca să se dumirească, iar ziua următoare s-a deșteptat din somn cu simțemîntul ei predomnitor în suflet.

Se visase toată noaptea acasă, cu muma ei, cu Trică, cu toți cei ce o știau și pe care dînsa îi știa din copilăria ei. A venit aici ca să scape de mustrările lor, iar acum îi era mai grea nepăsarea străinilor decît mustrarea ce-ar fi așteptat-o acasă, și ivită o dată în inima ei dorința de a se întoarce acasă, ea nu mai trăia cu gîndul aici, unde se afla.

Nu se putea, cu toate aceste, îmbărbăta să-i vorbească lui Natl despre aceasta. Lasă că-i era greu să strice rostul lui cu măcelăria, care mergea peste toate așteptările bine, dar el să înstrăina din zi în zi tot mai mult de dînsa, și ea nu mai putea să-i vorbească tot atît de deschis și fără de sfială ca mai nainte.

Avea ceva pe sufletul lui: era dus mereu pe gînduri, nu mai venea la ora obicinuită acasă, ba a

ajuns în cele din urmă s-o lase serile singură acasă. El, care nu demult o temea fără de nici un cuvînt, umbla acum parcă dinadins s-o alunge de la sine, s-o înstrăineze, să scape de ea.

— Bine — îi zise ea, în sfîrşit, cînd el se întorsese după mezul nopţii acasă — ce e cu tine?

El se uită lung la dînsa.

— Mi s-a urît — răspunse apoi — de viaţa aceasta: eu nu mai pot să stau aici.

— Să ne întoarcem acasă, grăi dînsa înviorată.

— Nu se poate! strigă el, cuprins de mînie... Eu cu tine nu mă pot întoarce; nu mă simt destul de tare ca să nu omor pe acela care s-ar uita chioriş la tine, fie el chiar şi tatăl meu. Dacă mă duc, trebuie să le spun tuturora că-mi eşti soţie legiuită.

Persida se îndreptă cuprinsă de spaimă şi cu mînile încleştate spre el.

— Te rog... te rog — grăi dînsa — mi-ai jurat că asta n-o s-o faci: sufăr mai bucuros dispreţul lumii decît ca să arunc în primejdie pe un om care ni-a făcut cel mai mare bine în viaţa noastră. Ce ne pasă nouă de oameni dacă ne ştim curaţi în faţa lui Dumnezeu?! Să rămînem aici!

XVII

BIRTUL DE LA SĂRĂRIE

Nu trece nimic peste iubirea de mamă!

„Şi adecă ce e?! îşi zicea Mara în cele din urmă. Parcă ea nu tot aceeaşi rămîne?! Cîte femei trăiesc în căsnicie fericită fără ca să fie cununate?! Cîte se fericesc după ce au făcut un pas greşit?!"

„Mai bine moartă!" zicea odinioară, iar acum se simţea mîngîiată cînd îşi dădea seamă că fata ei nu e cununată cu neamţul. Ştia că nu poate să trăiască răzleaţă: a putut să se ducă, dar nu putea să rămîie, şi o aştepta în toate zilele să se întoarcă. De un singur

lucru se mai temea și se ruga în toate zilele lui Dumnezeu ca s-o ferească de lucrul acesta, singurul care ar fi putut s-o lege pe Persida pentru toată viața de Naț1. O treceau un fel de fiori de moarte cînd se gîndea, lucru foarte firesc, că Persida ar putea să se întoarcă mumă acasă; aici mintea i se oprea înloc; nu mai știa cum s-ar simți, ce ar zice și ce ar face atunci.

De aceea sîngele i se opri în vine cînd, patru zile înainte de Sf. Petru, Trică veni să-i spună, luînd-o mai pe departe, că Persida s-a întors de la Viena.

Cum i-ar fi venit, Doamne, să se bucure, și nu îndrăznea. O așteptase singură și nu se îndoia că-l va și părăsi pe neamțul care i-a stricat toată viața; iar ea venise tot cu dînsul, ba zicea că n-are niciodată să-l părăsească.

— Nu cumva?... întrebă ea cu inima îndoită.

Trică se uită în ochii mumei sale și înțelese întrebarea.

— Nu știu — răspunse el — nu cred, numi se pare.

— Și chiar dac-ar fi una ca asta, ba mai ales atunci — grăi Mara luîndu-și inima în dinți — să-i spui că nu vreau să știu că mi-e fată cîtă vreme trăiește cu dînsul: ori eu, ori el!

Persida era greu lovită. Nu, mai aspru nu putea să fie pedepsită; dar așa trebuia să fie, pedeapsa era dreaptă și ea se simțea înălțată de gîndul că muma ei este o femeie care nu vrea să-și ierte fata, pe care o știe trăind în căsnicie nebinecuvîntată.

Seara ea plîngea pe înfundate în culcușul ei. Ea, care nu se abătuse nici pe o clipă din calea cea dreaptă, prea era umilită în fața lumii, prea căzută în gîndul semenilor săi, și fire de om avea, de om care, orișicît de fericit ar fi, se simte nenorocit cînd semenii lui îl prețuiesc mai prejos de ceea ce este.

Ah! De ce nu putea dînsa să spună?! de ce nu putea să ridice de pe inima mumei sale greutatea ce atît de mult o apăsa?!

Gîndul acesta o frămînta atît de mult, încît la Viena s-a dus fără de știrea soțului său la un avocat, ca să-i ceară sfat.

— Ar fi — o întrebă avocatul — muma d-tale în stare să declare că cununia s-a făcut cu știrea și învoirea ei?

— Nu cred, i-a răspuns atunci.

— Dar dacă ai avea un copil? întrebase iar avocatul.

— Eu cred că da! grăi dînsa.

— Așteaptă dar pînă atunci — a zis apoi avocatul — căci de voința tatălui, care trăia în vrajbă cu fiul său, nu se ține seamă.

Aștepta deci Persida cu însetare și se ruga în toate zilele lui Dumnezeu.

„Nu mă plîng, Doamne, șopti ea și acum, suspinînd din adîncul inimii. Tu știi mai bine cum ai să-mi croiești viața și mi-l vei dărui cînd tu însuți vei binevoi a-mi lumina și lămuri viața. Al tău are să fie; ție am să ți-l închin: în frica ta am să-l cresc; îndură-te, Doamne, și binecuvintează căsnicia noastră!“

Iar pe cînd ea se zbătea astfel, el dormea perdut în somn adînc.

Mai norocos decît dînsa, el se întîlnise pe înserate, la casa lui Oancea, cu mumă-sa, care era tot cea veche, duioasă și slabă.

Stăpînită cu desăvîrșire de dorința de a împăca pe fiul ei cu tatăl lui, care acum nu mai era supărat pe el, ea stăruia cu toată căldura mumei îndurerate să se desfacă de Persida, care i-a turburat mințile și l-a făcut să intre în vrajbă cu părinții săi.

— Erai cu totul altfel de om, așa zice tatăl tău — grăi dînsa — mai înainte de a te fi încurcat cu Persida, și numai ea te-a făcut să-ți pierzi rostul vieții.

Așa își zisese și Natl de nenumărate ori și din zi în zi tot mai mult era stăpînit de gîndul că Persida e o grea sarcină pentru dînsul. El însă nu putea s-o părăsească. Ar fi fost o prea mare mișelie. Dacă însă ea ar fi voit să-l părăsească, el n-ar mai fi făcut nimic ca s-o oprească, ba acum, cînd mumă-sa și Oancea îl strîmtorau, el era ispitit de gîndul de a se purta

cu ea astfel ca dînsa să fie în cele din urmă nevoită a-l părăsi.

— Uite! — grăi Oancea — să-i dai ceva ca să aibă din ce trăi.

— Nu primește, zise Natl, dînd din cap.

— Luați, cum ziceai — urmă Oancea — cîrciuma de la Sărărie și las-o în cele din urmă pe ea singură la cîrciumă.

Natl stătea pe gînduri.

Îi era rușine să zică da, dar nici ba nu-i venea să zică. Îi trebuiau bani, și mumă-sa nu i-ar fi dat dacă el ar fi zis ba.

Seara, cînd s-a întors la Persida, el era îngîndurat și scurt la vorbă. I-a spus, ce-i drept, că s-a întîlnit cu mumă-sa și că are să primească bani ca să ia în arendă cîrciuma; în alte amănunte însă el n-a intrat, și nici Persida, perdută în alte gînduri, n-a mai stăruit asupra lucrului. Îi era destul să știe că treaba e ca pusă la cale și se simțea ușurată.

Cîrciuma de la Sărărie era proastă, dar foarte bună. Lasă că trăgeau la ea plutașii și oamenii care veneau după sare și pe timp de tîrg lumea se îndesuia într-însa, dar era la ea și un birt pentru lumea mai bună și trei odăi pentru trecătorii ce voiau să mîie. Aici puteau, dacă erau oameni harnici și cu rînduială, nu numai să trăiască bine, dar să-și mai și facă avere frumoasă.

Gîndul c-ar fi o rușine să se facă cîrciumăreasă nu-i trecea Persidei prin minte: alăturea cu soțul ei, orișice muncă îi părea cinstită. Singura ei grijă era ca nu cumva el să n-aibă destulă inimă pentru treaba de care se apucă, să ia lucrurile cu ușurință și să risipească mai mult decît adună.

Cam așa s-au și croit lucrurile chiar de la început. Cel ce vrea să deschidă birt trebuie să se pună bine cu toată lumea și să-și facă pretutindenea prieteni. Îndată dar ce s-a hotărît lucrul cu cîrciuma de la Sărărie, Natl s-a pus să-și caute prietenii vechi și să-și facă alții noi. După ce au deschis apoi cîrciuma, fiecare din aceștia venea cu cîte alți doi-trei, și Persida era mulțumită cînd vedea birtul plin de prieteni

de-ai soțului său. Ca să-i îndulcească, ea le turna cel mai bun vin în pahare, le așternea masă curată și gătea cele mai bune mîncări pentru dînșii. I-a și îndulcit, încît peste cîteva săptămîni era mereu îndesuială în birtul cel curat, unde se puneau pe masă mîncări nu numai gustoase, ci totodată și ieftine, și beamterimea toată se obicinuise foarte în curînd să prînzească și să cineze la Sărărie.

Era apoi lucru de sine înțeles că Natl stetea cu prietenii lui, pe care nu putea să-i lase singuri, și toată ostăneala, toată grija rămînea în sarcina Persidei. Așa trebuia să fie acum la început, și Persida se bucura că soțul ei știe atît de bine să facă pe stăpînul casei. Străinului care intra în birt nici prin minte nu putea să-i treacă că Natl nu e și el tot oaspe, ca ceilalți; el vedea numai pe Persida, care le știa toate, se învîrtea ca prisnelul, era pretutindenea, avea pentru fiecare un deosebit zîmbet și le făcea toate iute și bine. Și tot cam așa vedeau lucrurile și prietenii lui Natl. Cel mai de căpetenie lucru, sufletul care toate le cîrmuia, centrul împregiurul căruia toate se învîrteau era, la urma urmelor, și pentru dînșii, birtășița cea frumoasă și sprintenă și harnică, care atît de bine se pricepea la toate, iar Natl era numai bărbatul nevestei sale, care ar fi putut, dacă e vorba, și să nu-i fie nevastă.

Foarte curînd dar toată lumea, cînd era vorba de cîrciuma de la Sărărie, zicea numai „la Persida".

Chiar și Natl el însuși nu se mai simțea ca la el acasă și stătea ca-n gazdă „la Persida".

Diminețile stetea, după ce se deștepta din somn, pînă tîrziu în culcușul lui și nu se scula decît pe timpul cînd știa că lumea începe să vie. Nici n-ar fi avut ce să facă, cînd Persida le făcea toate atît de bine și se bucura că el n-o mai încurcă.

Peste zi stătea apoi cu oaspeții și mai ieșea, mai ales fără de nici o treabă, prin oraș, iară serile petrecea cu prietenii adeseori pînă tîrziu după miezul nopții. Și fiindcă așa, fără de nici o treabă, oamenii nu pot să stea, el se deduse, de dragu prietenilor săi, la jocul de cărți.

Nu-i era Persidei nimic în lumea aceasta mai nesuferit decît jocul de cărți; dar n-avea încotro; acum așa trebuia să fie: în vreme ce dînsa alerga în treburile cîrciumei, el trebuia să intre în voile oaspeților.

Abia mai tîrziu, spre toamnă, a început ca să stea pe gînduri.

Era lucru hotărît încă de la Viena că socotelile Persida are să le poarte. Le și purta, întocmai ca mama ei, și dac-ar fi stat pînă în zori de zi, ea tot nu era în stare să se culce mai înainte de a-și fi făcut socoteala zilei. N-ar fi putut să doarmă liniștită dacă nu s-ar fi încredințat mai înainte de a se culca că nu în zadar a ostenit. Nici c-a avut o singură zi fără de cîștig; a avut însă zile în care a pierdut mult din cîștigul pe care ar fi trebuit să-l aibă.

Neguțătorie fără de pagubă nu se poate; înțelegea dar și Persida că trebuie să fie și cîte un om care mănîncă și bea fără ca să plătească. Trebuia Natl să-și cinstească prietenii, și Persida s-ar fi simțit greu jignită dacă vreunul dintre dînșii i-ar fi cerut socoteala.

Ea ținea însă socoteală și despre ceea ce beau și mănîncă prietenii, și din zi în zi socoteala era tot mai încărcată.

Cînd cîștiga în jocul de cărți, Natl era voios, iară Persida se simțea jignită de gîndul că el ia în cărți banii de la oamenii veniți la casa lui. Îi făcea deci semn să cinstească pentru ca să arate că nu rîvnește la cîștig.

El cinstea și masa se umplea de pahare, pe care Persida le umplea fie cu vin, fie cu punch, fie cu ceai.

Cînd perdea, Natl era nerăbdător, și Persida îi făcea semn să cinstească, pentru ca să arate că puțin îi pasă dacă cîștigă ori pierde, că nu joacă decît spre a le face altora o plăcere.

Așa ori așa, socoteala se încărca, și Persida tremura cînd vedea cărțile de joc.

Mai era apoi și o altă socoteală care o neliniștea pe Persida.

Îi mersese vestea lui Natl că dă și pe datorie, și atît le trebuia oamenilor, ca să se îmbulzească. Din zi în zi se sporea nu numai suma datoriilor, ci totodată și numărul datornicilor, de la care numai cu cleștele mari ai fi putut să scoți banii. Iară Natl nu era omul care știe să dea zor ca să ajungă la ceea ce este a lui.

Deși dar cîrciuma mergea foarte bine, cîștigul era foarte mic, fiindcă partea lui cea mare se pierdea în birt, unde atît de mult se trecea pe așteptare.

Așa nu puteau lucrurile să meargă înainte, și nu trecea nici o seară fără ca Persida să-și pună de gînd că are să vorbească cu Natl. Ea însă nu ajungea să vorbească cu el. Lasă că era mereu nedormit și posac, dar stetea totdeauna cu alții, încît treceau adeseori mai multe zile una după alta fără ca ea să poată schimba trei vorbe cu dînsul.

După Sfîntă Maria, Persida s-a făcut deodată foarte voioasă. Ar fi voit să vadă numai oameni fericiți împregiurul ei, ar fi fost în stare să-l poarte pe soțul ei ca pe un copil în brațe, miluia cu mînă largă pe săraci și masa prietenilor lui Natl era totdauna plină.

Sîmțea la început și știa foarte hotărît în urmă că Dumnezeu s-a îndurat de dînsa și a ascultat rugăciunile ei fierbinți, că în curînd viața ei se va lumina și lămuri, că muma ei va veni la dînsa.

Se sîmțea nespus de fericită, totuși, adeseori serile, cînd ea își făcea socotelile, iară el petrecea cu prietenii săi în joc de cărți, o cuprindeau temeri grele, își punea de gînd să-l strîngă pe Natl, ca să nu mai risipească cîștigul, care de aici înainte nu era numai al lor, și ca din senin își aducea aminte de Bandi, a căruia urmă se perduse, și de nenorocita lui mumă. Trebuia să-l caute pe băiat, să-l găsească, să-l aducă la dînsa: nu era, la urma urmelor, în lumea aceasta nimeni care ținea la dînsa ca el și putea să-i fie la cîrciumă de un folos neprețuit.

Și trebuia să vorbească, în sfîrșit, cu Natl, care de un timp încoace se ferea parcă dinadins de dînsa.

Simțise și el că Persida e mai voioasă și își dăduse seamă ce anume a deschis atît de mult inima ei, și un fior de bucurie l-a străbătut și pe dînsul. Numai pe o clipă însă. Foarte în curînd el și-a dat seama despre sarcinile ce cădeau asupra lui. Om acum, care nu se simțea legat prin nimic și făcea tot ceea ce îi plăcea lui, el vedea în norocul ce-l aștepta o grea nenorocire, prin care ajungea să fie legat de mîni și de picioare pe toată viața.

Nu! Atît de mult se obicinuise cu traiul fără de griji, atît de mult se deprinsese cu gîndul că n-are el să-și petreacă viața cu Persida, încît nu mai putea să încapă în mintea lui și gîndul că el are să fie părinte.

— Spune-mi chiar acum ce vrei! zise el nerăbdător cînd Persida îl chemă peste zi la o parte și-l rugă ca deseară să potrivească lucrurile astfel încît să poată sta un ceas de vorbă cu dînsa.

— Am să-ți spun multe, fiindcă au trecut luni de zile de cînd n-am vorbit cu tine — zise ea amărîtă — și trebuie să ne înțelegem în toată liniștea.

— Nu pot să-i las pe oameni singuri, întîmpină el îndărătnic, apoi se depărtă.

Persida stete cîtva timp turburată, apoi grăbi și ea în treburi. O mîhnea purtarea lui, dar ea n-avea timp să stea mîhnită și orișicum ar fi vorbit el, dînsa nu se îndoia că are deseară să vie mai devreme decît de obicei în iatacul lor. Era peste putință să nu vie: așa îl știa dînsa; așa zicea inima ei.

Ea-l știa însă precum era odată, la Viena, mai nainte de a se fi întîlnit cu Burdea și mai ales mai nainte de a fi stat toate serile cu Oancea. De atunci încoace ea nu mai avuse timp să-și dea seamă despre schimbările petrecute în sufletul lui, și s-ar fi înspăimîntat dacă și-ar fi dat seamă.

Ea avea, cu toate aceste, dreptate. După ce s-a gîndit și răzgîndit, Natl a luat hotărîrea de a se duce, și pe-nserate, cînd a venit Oancea, i-a spus că n-are să stea decît pînă pe la zece.

— M-a poftit domnia-ei — adăogă el apăsat — pe astă-seară, ca să mă ia de scurt. Și am să mă și duc!

adăugă apoi încă mai apăsat. Tot n-o s-o ducem noi mult, și e bine s-o știe aceasta cît mai curînd.

Oancea nu zicea nici albă, nici neagră, ci zîmbea numai a om care nu crede.

Pe la zece el trăgea mereu cu ochiul și vedea că Natl fierbe și se frămîntă în el, ar vrea și-l împinge firea, stă ca pe spini și nu se poate urni din loc.

— Mai împarți de trei ori, zise Oancea în cele din urmă.

— Da! răspunse Natl cu jumătate de gură și împărți înainte și jucă mai departe.

Iar după ce trecură cele trei rînduri, el tot mai împărți cărțile.

— Nu te duci? întrebă Oancea.

— Mai așteaptă ea — răspunse Natl — poate să mai aștepte.

A și așteptat Persida, stînd așa singură în iatac și gîndindu-se la toate cîte se petrec în lume.

Cum poate omul să se schimbe în lumea aceasta! Odinioară s-ar fi simțit adînc jignită, greu umilită și ar fi plîns lacrămi de amărăciune dacă cineva, și mai ales el, ar fi lăsat-o să aștepte; acum ședea liniștită și, ca să nu stea degeaba, și-a scos din dulap ghergheful cu o lucrare de mult începută și ar fi stat, dacă e vorba, pînă-n zori de zi. Îi era parcă nimic în lumea aceasta n-ar fi putut să-i strice voia bună și nu s-ar fi lăsat să fie turburată în lucrarea ei decît dacă ar fi aflat, poate, că-i arde casa în cap. Și totuși lucrul nu mergea ca mai-nainte; era alta mîna care duce mai departe floarea începută astă-vară.

Femeie greu muncită, se perduse încetul cu încetul înfățișarea ei aleasă și gingașe; ridicînd ciuberele de apă și oalele de la foc, mutînd mesele de la un loc la altul, punînd mîna la toate, ea se făcuse mai voinică, mai țeapănă, dar totdeodată și mai nodoroasă oarecum, ca copacul încă tînăr, dar mult bătut de vînturi. Astfel, nici mișcările ei nu mai erau cele de mai-nainte; călca mai iute, mai lat și mai apăsat, prindea cu mîna întreagă cînd lua ceva și se-nvîrtea în călcîie cînd se întorcea din o parte în-

tr-alta. Un singur lucru îi rămăsese: se ținea și acum dreaptă ca un grenadir.

Și omul e cum îl vezi dacă te uiți bine la el.

Trăind mereu cu slugi proaste și cu lume adunată în cîrciumă, ea perduse încetul cu încetul și gingășia sufletului. Nu se mai rușina cînd auzea vorbe proaste, nu se simțea jignită cînd i se zicea vreo vorbă aspră, lua lumea cum o găsea și vorbea iute, scurt și aspru, ba era în stare să tragă și pălmi ori să dea brînci cînd vorba era să facă liniște și bună rînduială în casa ei.

Dacă s-ar fi văzut ea însăși pe sine cu ochii ei de odinioară, ar fi rămas cuprinsă de spaimă și ar fi strigat: „Ah! tare am căzut, Doamne!"

Nu putea însă să se vadă decît cu ochii ei de acum, și așa cum era se simțea mai bine decît odinioară, mai potrivită cu lumea în care trăia, mai croită pentru nevoile vieții.

Schimbarea o vedea numai cînd se uita în oglindă: obrajii odinioară rotunzi se făcuseră lătăreți, pelița cea albă-rumenită era galbenă și oarecum întinsă, iară ochii ieșeau mari din cap; se vedea c-a fost odată frumoasă, nu era nici acum slută; dar floarea se ofilise și începea a-și scutura foile.

Puțin îi păsa și de asta: sănătoasă să fie, căci de celelalte nu se îngrijea.

Perdută în lucrul ei de mînă, ea nu numai că nu s-a mîhnit, dar și uitase că îl așteaptă pe Natl, și abia după unsprezece ceasuri, cînd somnul a început să-i biruiască trupul obosit, a început și ea să se neliniștească. Acum însă nu mai putea să se ție; e mare stăpîn somnul cîtă vreme omul e în putere, și Persida nu l-a mai așteptat pe soțul ei.

— Vorba era să mă aștepți ca să-mi spui ceva, grăi Natl dimineața, pe cînd Persida se gătea ca să iasă la lucru.

— Așa era vorba, răspunse ea; te-am și așteptat, dar se apropia miezul nopții fără ca să vii și oamenii cu mintea întreagă nu se înțeleg pe la miezul nopții, cînd ți-e mai mult să dormi decît să stai de vorbă.

Ea le zicea acestea fără pic de supărare, și Natl, care atît de mult se frămîntase în el, se simțea jignit că dînsa nu s-a supărat.

— Ei! spune-mi acum, ce ai pe suflet, căci văd că nu mai ți-e să dormi! zise el înțepat.

Persida rămase cîtva timp pe gînduri. Grabă mare n-avea și ar mai fi putut să stea, așa gătindu-se, vreo jumătate de ceas cu dînsul.

— De ce nu?! grăi dînsa. Dar să vorbim liniștiți, ca oameni cu minte.

— Ca oameni cu minte, zise și el. Mai ales tu nici nu poți să vorbești altfel. Care-i porunca?

— Nu mă lua așa, căci din ale mele nu poți să mă scoți, grăi dînsa așezată. Tu știi că mie îmi place rînduiala bună în toate, și dacă am găsit o dată că ceva e bine, nu mă abat de la hotărîrea mea. Sunt mai întîi două lucruri asupra cărora trebuie neapărat să ne înțelegem.

— Cel dintîi e să nu mai stau la joc de cărți, o întrerupse el, ridicîndu-se puțin în culcușul lui.

— Nu — zise ea — acesta e al treilea. Cel dintîi e să-ți faci socoteala despre ceea ce prietenii tăi mănîncă și beau în cinste. Eu am făcut-o și e foarte mult.

— Și ce vrei adecă? să-i pun să plătească? întrebă el supărat.

— Vreau numai să ne înțelegem amîndoi și să chibzuim ce e de făcut ca să stai mai puțin cu dînșii și să începem a strînge banii de la datornici.

Natl se dete jos din pat și începu să se îmbrace și el.

— Ai, la urma urmelor, toată dreptatea, grăi el printre dinți. Aici tu ești stăpînă. Eu nu sunt decît a cincea roată la car. N-ai însă decît să te scapi de mine dacă eu cu prietenii mei îți suntem o sarcină prea grea.

Persida se uită lung și rîzînd la el.

— Tu vorbești așa și crezi că faci vrun lucru mare. Ia spune drept — zise cu inima deschisă — nu ți-e ție rușine cînd te gîndești că cîrciuma ar merge fără

de tine tot atît de bine ca și cu tine, dacă nu chiar mai bine?

— Pe mine nu m-a făcut Dumnezeu ca să fiu cîrciumar, răspunse el.

— Eu văd că te-a făcut, deoarece ești cîrciumar, întîmpină ea. Nu, Natl, nu am să mă scap de tine, ci să te iau mai de scurt. Tu ești om harnic, vrednic la toate și bine pornit; vinovată sunt numai eu, care am luat toată sarcina asupra mea și prea te-am lăsat în voile tale. Asta nu mai poate să rămîie așa. Gîndește-te că nu suntem noi singuri stăpîni pe avutul nostru; mîne ori poimîne Dumnezeu ar putea să ne dăruiască vreun copil.

— Ba să ne ferească Dumnezeu de așa ceva, căci sunt destui nenorociți în lumea aceasta, grăi Natl cu fața întunecată.

Persida se cutremură, se uită speriată la el, apoi se lăsă încet pe un scaun din apropiere; tot sîngele i se turburase, vederea i se împăinginea, îi venea să leșine.

Deși vedea că e pus de cineva la cale, nu se așteptase la o vorbă atît de grea, și lovitura era pentru dînsa cu atît mai strivitoare cu cît venea ca din senin.

— Știu că nu grăiești din inimă, zise ea după ce-și mai veni în fire; mă doare însă că pot să treacă asemenea vorbe peste buzele tale.

Lui Natl îi părea rău de ceea ce făcuse; el n-avea însă destulă vîrtute ca să o mărturisească aceasta; era și se simțea vinovat, dar tocmai simțămîntul acesta îl făcea mai îndîrjit.

— Ba vorbesc din inimă, zise el cu îndărătnicie.

— Minți! strigă ea, sărind în picioare. Tu știi tot atît de bine ca mine că în ziua în care am avea un copil, n-am mai fi nevoiți să lăsăm lumea să creadă că nu suntem soț și soție după lege și căsnicia noastră ar fi mai fericită.

— Aș! întîmpină el. Căsnicie fericită cu tine nu se poate. Ar rîde curcile de mine dac-aș spune că sunt cununat cu tine. Auzi cununie?!... noaptea, prin ascuns, ca să nu afle nimeni! Minciuni popești, ca

să mă prostească pe mine și să te încarce în spinarea mea!

Persida stetea cu răsuflarea oprită în fața lui. Îi părea că visează; auzea și nu putea să creadă că de el sunt rostite vorbele pe care le auzea, și sîngele îi năvăli spre cap.

Codreanu, care o cununase după ce dînsa s-a purtat atît de rău cu el, era ca un sfînt în gîndul ei.

— Nu te temi tu — zise ea — că Dumnezeu o să te pedepsească pentru aceste vorbe grăite asupra omului care ți-a făcut cel mai mare bine în lumea aceasta?! Ce s-ar fi ales atunci de tine dacă el nu m-ar fi ajutat ca să pot merge cu tine?!

— Veneai tu și fără de boscoanele lui, întîmpină Naţl. Ştii tu prea bine ce căutai și de ce te-ai legat de mine. Cine știe ce va fi fost între voi mai nainte?!

Persida nu se mai putea stăpîni. I se răscolise toată firea. Era lovită în tot ceea ce îi era mai sfînt și-i venea să se răpeadă asupra lui, să-l scuipe-n față, să-i smulgă părul din cap, să-i scoată ochii cu ghearele. Fără ca să-și dea seamă de ceea ce face, ea înaintă spre el și-i trase o palmă, apoi rămase dreaptă și neclîntită în fața lui.

El se ridică zăpăcit în picioare.

Nu-și mai aducea aminte de cînd n-a îndrăznit nimeni să-i tragă palme lui, iar acum o femeie îl pălmuise. Nu știa ce să facă: îi era greu s-o atingă și nu putea s-o ierte.

— Ţi-ai ieșit din fire?! zise el. Nu te temi că te strivesc ca pe un pui de pasăre?!

— La asemenea vorbe — răspunse ea — numai asemenea răspuns se cuvine; nu m-ar ierta Dumnezeu dacă mi-ar fi frică să ți-l dau. Nu suntem noi din cei ce știu de frică: poți să mă omori, dar nu să mă umileşti!

El îi dete brînci, ca s-o depărteze de la sine.

Ea se repezi din nou asupra lui și-i trase încă o o palmă.

Cuprins acum de mînie oarbă, el încleștă mîna stîngă în părul ei bogat și începu s-o lovească cu pumnul, așa, pe nimerite, în spate, peste umeri, în față,

cum dă omul care nu mai știe ce face, iară dînsa să zvîrcolea ca să-l lovească și ea ori să-l apuce cu dinții, dar un singur gemet de durere nu scotea.

Înspăimîntat apoi de fapta sa și temîndu-se ca nu cumva să se înteţească și s-o lovească prea rău, el o lăsă, ieși repede din casă și încuie ușa în urma sa.

Persida, înfierbîntată, cu obrajii aprinși și cu părul vîlvoi, stete puțin zăpăcită, apoi se repezi după dînsul. Îi venea să iasă pe fereastra care era deschisă, să spargă ușa, numai să ajungă la el, ca să-i arate că nici nu s-a muiat, nici nu se teme de dînsul.

Ea puse mîna pe ușă și o zgudui de răsună toată casa.

— Vino-ți în fire — îi zise el — și nu ne face de rușinea slugilor.

Persida se dete înapoi, se potoli și începu să-și rînduiască părul și hainele de pe trup.

Abia acum își dete seamă despre cele petrecute și o amărăciune ei pînă acum necunoscută îi cuprinse sufletul.

Stăm noi oamenii în căile vieții adeseori cuprinși de îndoială în loc și nu putem să ne dumirim dacă ceea ce însine facem ori pățim e lucru în aievea petrecut ori numai un vis deșert și fără de ființă adevărată, o închipuire a sufletului nostru, el singur cu ființă de-a pururea neîndoioasă.

Așa stătea Persida acum.

Îi era parcă visează un vis urît afară din cale și nu se poate deștepta.

Vedea în gîndul ei pe maica Aegidia și, uitîndu-se în fața ei aspră, ea se simțea cum odinioară fusese și nu mai putea să se înțeleagă însași pe sine.

C-a fost bătută de dînsul, aceasta i se părea lucru firesc; i se oprea însă mintea în loc cînd se gîndea c-a fost ea însași în stare să-l lovească pe el cu palma, c-a putut să se însoțească cu un om care a dezbrăcat-o de firea ei.

„Ah!... ce-am ajuns, Doamne!“ suspină ea și-și acoperi fața cu amîndouă mînile.

Nu! nu îi era iertat să trăiască în niște împregiurări în care se înjosește ea însași pe sine.

Trecuseră luni de zile de cînd s-a întors la Lipova și în timpul acesta n-a văzut nici pe muma ei, nici pe maica Aegidia, nici pe vreuna din prietenele ei de mai-nainte. Nu pentru că i-ar fi fost, poate, greu să dea ochi cu ele, ci pentru că nu-i venea să le vadă. Se stinsese din inima ei orșice sîmțămînt de iubire ori de recunoștință: trăia numai cu el, pentru el și pierdută în purtarea de grijă pentru dînsul. Era ca fărmecată și nu mai vedea în lumea aceasta decît cîrciumă și birt, slugi proaste, oameni amețiți de băutură și în mijlocul tuturora pe soțul ei jucînd cărți cu prietenii lui.

Iar acum nu mai înțelegea cum au fost aceste cu putință.

Persida căuta în sufletul ei sîmțămintele care au împins-o spre dînsul și nu-și mai aducea aminte cuvintele care au înduplecat-o să-și lege viața de a lui.

„De ce? de ce toate acestea?! se întrebă ea. Ce am voit? ce am căutat?! unde voiam să ajung?!"

Cheia intră pe dinafară în zăvor și se învîrti o dată, apoi iar.

Persida tresări ca speriată din somn și rămase apoi neclintită în mijlocul iatacului, gata de a întîmpina pe soțul ei.

Trecu însă cîtva timp și ușa nu se deschise.

Era lucru învederat că el a descuiat numai pentru ca dînsa să poată ieși cînd va voi.

Un semn de pace, de părere de rău, de căință!

„Ah! Doamne! zise ea. El are, la urma urmelor, toată dreptatea!"

Îl scosese din averea părinților lui, îl despărțise de muma lui, stricase tot rostul vieții lui și voia acum să-l mai desfacă și de prietenii lui.

Ce viață i-a făcut ea lui?! Ce i-a dat în schimb pentru tot ceea ce i-a luat?!

Ochii ei acum, abia acum, se umplură de lacrămi.

„Nu! — zise ea adînc pătrunsă — fără de binecuvîntarea părinților nu e cu putință fericire casnică!"

El avea dreptate: minciună, o mișelească înșelăciune a fost cununia lor. Nu din răutate a făcut Codreanu această nenorocită cununie, nu, ci fiindcă e om slab, care nu putea să zică ba fiindcă ea a voit.

„Cununia se face nu pentru Dumnezeu, care toate le știe, ci pentru lume și-n fața lumii — strigă ea disprețuită de sine — și eu nu soția lui am fost, ci femeia, care i s-a dat cu ochii închiși!"

Cuprinsă apoi de fiori spasmotici, ea începu să tremure și-și acoperi fața cu mînile: vedea în fața ei pe Reghina.

Căci ea nu se mai simțea singură, ci avea să răspundă și pentru o viață încă neîncepută.

Iar femeia, cînd nu mai știe ce să facă, începe să plîngă și plînge mereu pînă ce nu se luminează.

„Ah! sărmana mea mamă!" suspină ea în cele din urmă mai ușurată și începu să-și adune lucrurile și să se gătească de plecare.

Era hotărît și-n gîndul, și-n inima ei că nu mai poate să stea aici, unde nu mai avea ce să caute și nu găsea decît înjosire.

Ușa se deschise încet, și Talia, slujnica, se ivi sfiicioasă în prag.

— Porcii — zise ea — sunt flămînzi și n-avem tărîțe ca să le gătim lăturile.

Persida tresări din nou.

— Să vă dea jupînul, răspunse ea fără ca să se uite la slujnică.

— Jupînul nu-i aici, s-a dus de-acasă, întîmpină slujnica.

— N-aveți decît să așteptați pînă ce se întoarce.

Talia ar mai fi voit să zică ceva; văzînd însă că stăpînei sale nu i-e de a sta de vorbă, ea se retrase și închise iar ușa.

Persida rămase pe gînduri.

Cine putea să știe unde se va fi dus și cînd se va fi întorcînd el?!

Ea nu putea să lase porcii flămînzi, nu putea să lase cîrciuma și birtul și întreaga gospodărie în voia slugilor, trebuia să mai stea pînă ce se va fi întors el.

„Ah, ce om! zise ea. Jaf are să fie! Praf și cenușă au să se facă toate după ce voi fi plecat eu!"

Aruncîndu-și apoi o cîrpă-n cap, ea ieși ca să vadă ce se mai petrece pe afară. Nu băgase de seamă că împregiurimile ochiului stîng îi erau roșite, aproape sîngerate, și puțin i-ar fi păsut dac-ar fi băgat de seamă; putea lumea să știe de ce dînsa nu mai poate să stea cu el.

Un lucru nu-i trecea Persidei prin gînd: că el s-a dus cu hotărîrea de a nu se mai întoarce.

O știa aceasta Talia, căreia el i-o spusese, o știau peste puțin toate slugile, o știa în cele din urmă întreaga Lipovă, singură Persida alerga ca și cînd nimic nu s-ar fi petrecut, îl aștepta să se întoarcă și abia tîrziu după-amiazăzi a început să se neliniștească.

„Fie ce-o fi, eu tot eu rămîn!" zise ea ridicîndu-și ca odinioară capul și simțindu-se mai tare decît oricînd.

Și era în adevăr tare Persida; mai tare însă decît dînsa era altă ceva.

Pe-nserate o apuca din cînd în cînd cu frig, i se tăiau picioarele, îi venea să leșine: ea se ținea, se opintea să-și biruiască firea, dar era din ce în ce mai istovită.

— Talio — grăi dînsa în cele din urmă, grăbită și cuprinsă de spaimă — vino cu mine-n casă, vino, că mor!... Vino, Talio, vino și mă freacă să mă-ncălzesc, că nu mă mai simt!

XVIII

BLESTEMUL CASEI

Se deprinde omul cu toate, și Mara se deprinsese și ea a nu-și vedea fata, care era numai aci peste Mureș. Vedea în toate zilele casa în care o știa adăpostită și afla în toate zilele, fie de la Talia, fie de la

altcineva, ce face și cum îi merge. Așa trebuia să fie și altfel nu se putea. Se înfipsese în mintea Marei gîndul că fata ei are în cele din urmă să-l părăsească pe neamț, și cu cît mai singură o lăsa, cu atît mai curînd ajungea să-l părăsească. De aceea Trică n-avea nici el să meargă pe la dînsa: toți trebuiau s-o părăsească, pentru ca, văzîndu-se singură, să-și vie în fire.

Creștea inima Marei cînd afla că Persida e harnică, strîngătoare și totdeauna la locul ei, și mai vîrtos creștea cînd i se spunea că neamțul mănîncă și bea, perde zilele și petrece nopțile în joc de cărți: așa trebuia să fie, dacă era vorba ca Persida să se satură de dînsul.

Nu s-ar fi împăcat însă Mara atît de ușor cu soarta dacă Persida ar fi fost singurul ei copil. Îl mai avea însă și pe Trică. Ah, ce fecior! Se făcuse deodată ca bradul de munte, și înalt, și peptos, și lat în umeri, și era sprinten, și harnic, și îndemănatic, și cuminte ca o fată mare. Nu trecea în fața lui Bocioacă nimeni înaintea lui, iar nevasta lui Bocioacă se uita la el parcă i-ar fi fost frate, copil, nu alta. Iar Bocioacă și nevasta lui aveau o fată, pe Sultana, care trecuse de doisprezece ani: li se vedea gîndul cît de colo. Dară nici c-ar fi putut să facă o mai bună alegere.

De un lucru nu ținea Mara seamă: că feciorul ei era o matahală nespălată și nepeptănată, de care fetele se speriau. Puțin îi păsa lui Bocioacă de aceasta: el vedea pe omul verde, voinic, cu bună rînduială și totdeauna la locul lui. Iară nevasta lui Bocioacă vedea numai pe omul care era-n stare să sară și-n foc, și-n apă, să-și dea chiar sufletul pentru ea. Ții la un cîne pe care ți-l știi credincios: cum să nu fi ținut ea la omul pe care-l știa gata de a face orișice pentru dînsa?! Îi era parcă ar trebui să i se întîmple o mare nenorocire dacă el ar fi departe de dînsa, și de aceea îl ținea mereu pe lîngă sine, se uita-n ochii lui cînd voia să facă ceva și era destul ca el să stea la îndoială pentru ca ea să-și calce pe inimă. Mare lucru e să găsești un om în care ai deplină încredere.

Tot mare lucru e însă și să știi că te bucuri de toată încrederea. Tremura Trică în toată clipa și stetea mereu treaz ca nu cumva fie stăpînul, fie mai ales stăpînă-sa să se căiască de a-i fi dat toată încrederea, și o nu dată se petrecea o grea luptă în sufletul lui.

Intrase băietan, copil aproape, în casa lui Bocioacă; încetul cu încetul însă s-a făcut flăcău, om deplin. Asta o vedea și Bocioacă; nevasta lui însă îl lua și acum tot drept băietan, mai mult copil decît om făcut, și-ar fi fost în stare să-l pună să-i toarne apă cînd se spală pe cap. Ba ea se simțea oarecum răsfățată cînd ochii lui cruzi se opreau ca perduți asupra brațelor ei rotunde, asupra umerilor ei înveliți în carne moale și căutau cu un fel de frică părțile mai ascunse ale nurilor ei. De ce adecă i-ar fi fost date aceste dacă ochii nevinovați n-ar fi putut să se încînte de ele? Dacă-i place bogatului să-și desfășure comorile, e firească și pornirea femeii de a-și arăta nurii, mai ales cînd n-are de ce să se teamă.

N-avea, nu! n-avea de ce să se teamă: Trică era ca steanul de peatră și nici ars în foc, nici tăiat cu ferestrăul n-ar fi spus nimănui ce se petrece în sufletul lui.

Prea se simțea bine pentru ca să nu rămîie el singur de sine.

Nu se petrece însă în lumea aceasta nimic fără ca să iasă în cele din urmă la iveală.

Mara ședea singură-n casă, pe-ntunerec. De ce să mai strice lumînarea, cînd n-avea pe cine să vadă în zarea ei, iar gîndurile-i se înșirau mai limpede așa pe nevăzute? Se zbătea femeia, căci om era și avea inimă de părinte.

Aflase că neamțul a bătut pe Persida, apoi s-a dus, a părăsit-o, în sfîrșit, a părăsit-o! O aflase aceasta și nu putea să se bucure.

Ah! cum ar fi vrut să-l scuipe în față, să-i scoată ochii, să-i smulgă părul din cap, să-i rupă hainele de pe trup. Nu! asta nu putea să rămîie așa!

Nu-i vorba, lucrurile veniseră cam după cum și le închipuise ea; n-ar fi crezut însă c-o să-i cadă atît de

greu. Nu mai avea odihnă: din ce în ce tot mai tare se simţea împinsă a se duce să-şi vază fiica.

Afară, în tindă, se ivi un zgomot: intrase cineva şi căuta pipăind uşa casei.

Mara sări furtunoasă în picioare, făcu un pas mare şi deschise uşa.

Nu putea să vadă nimic.

— Cine e? ce vrei? întrebă ea.

— Să vii — răspunse Talia gîfîind — că e foarte rău. Am lăsat-o cu moaşa şi alerg după doctor!

— Cu moaşa! strigă Mara ca ieşită din fire şi se porni ca alungată de iele şi fără ca să mai închidă uşile în urma ei. Cu moaşa?! zise iar peste puţin. Dar eu nu ştiam nimic; mie nimeni nu mi-a spus!

— Nu ştiam nici noi, grăi Talia alergînd după dînsa. O ştii cum e: nu stă cu nimeni de vorbă; le închide toate în sufletul ei.

— Aşa mă pedepseşte Dumnezeu pentru că am fost cîinoasă, urmă Mara şi alergă mai departe, făcîndu-şi mereu cruce şi rugînd mereu pe Maica Preacurată să fie milostivă şi să n-o certe cu prea multă asprime.

După ce trecu podul, ea se opri: îi era parcă ar vrea să se despice în două. Singură nu putea să meargă; trebuia să-l ia şi pe Trică cu dînsa. Trebuia, şi-i era atît de greu să se abată din drum, iar Talia îşi urma drumul ca să-l caute pe doctor.

Mara scrîşni puţin din dinţi şi ridică pumnul, apoi o luă cu paşi încă mai grăbiţi spre casa lui Bocioacă.

Trică, doi ucenici, Marta, Sultana şi o slujnică erau adunaţi în curte, la cazanul în care ferbea cu clocote lictarul de prune, cînd Mara intră cu o falcă în cer, cu alta în pămînt.

— Ce e?! întrebă Trică speriat.

— Să vii cu mine, grăi Mara grăbită. Neamţul a stîlcit pe Persida în bătăi. E rău, foarte rău. Moaşa e la dînsa, şi Talia s-a dus după doctor. Asta nu poate să rămîie aşa!

Trică rămase ca înfipt în pămînt.

Ştia şi el că Persida nu are trai bun cu soţul ei şi nu o dată îşi făcuse amarnice mustrări pentru c-a

alergat pe la Sîn-Miclăuș și pe la Buteni ca să-i lege pe toată viața. Încetul cu încetul însă se deprinsese cu gîndul că așa le era soarta și că mai rău ar fi fost dacă ei n-ar fi cununați. Văzînd acum pe mumă-sa turburată și aflînd că soră-sa e rău, se turbură și el și-și dessumecă mînecile de la cămașă, ceea ce era obicinuit să facă totdeauna cînd pleca undeva.

Marta se uită lung la el.

Așa, în starea în care-l vedea, nu-l putea lăsa să se ducă. Îl știa om de fire năvalnică, și în starea în care se afla ar fi putut să se avînte în vreo primejdie.

— Dacă e moașa la dînsa și mai vine și doctorul — zise ea — eu nu știu ce ajutor ar mai putea să-i dea Trică.

— Să-i arăte că e frate, grăi Mara.

— Asta o știe dînsa, întîmpină Marta.

Iară Trică tăcea și sta nemișcat.

— Care va să zică nu vii?! îl întrebă Mara cu stăruință.

— Ce să fac eu acolo? răspunse el.

Mara se uită lung și aspru la dînsul, apoi la Marta: le înțelegea toate și era cuprinsă de simțămîntul că nu mai are nici băiat.

— Ei bine! Sunt eu și singură destul om! grăi dînsa, apoi le întoarse spatele și se duse ca vîrtejul peste cîmpul întins.

Persida știa că mama ei ar veni la dînsa dacă ar ști, dar n-o aștepta. Se gîndise în mai multe rînduri să trimită pe Talia la dînsa, îndată însă ce se simțea mai bine, ea își schimba gîndul. „Nu e nimic, își zicea; are să treacă și asta; de ce s-o mai turbur degeaba? Eu singură mi-am făcut-o, eu singură s-o și port!“ Cînd însă îi era din nou greu, cînd o cuprindea simțămîntul că nu mai poate să trăiască, îi scăpau vorbele: „Ah, săracă mama mea!“ Așa i-a venit moașei gîndul să trimită pe Talia și la Mara.

Era bun gîndul acesta, nu însă acum, cînd Persida avea trebuință de cea mai deplină liniște, iar în liniște și cu bună cumpănire nu puteau să se petreacă lucrurile după ce trecuse atîta timp de cînd Mara nu și-a văzut fata și erau atît de triste împregiurările

în care o revedea. A dat însă Dumnezeu ca Trică tocmai acum să-și dea pe față slăbiciunea, și Mara, mergînd spre cîrciuma de la Sărărie, era atît de supărată pe Trică, încît își uitase supărarea de mai înainte. Depărtîndu-se cu inima de la Trică, toată dragostea pe care o avuse mai nainte pentru dînsul se revărsă deodată asupra Persidei. Va fi stat ori nu mai nainte vreodată pe gînduri, acum era pătrunsă cu desăvîrșire de simțămîntul că Persida nu e vinovată de nimic.

„Eu am fost mamă rea, femeie cu inimă cîinoasă!" își zise ea bătîndu-se cu pumnii în cap.

Atît era de căită și de muiată, încît, ajunsă la cîrciumă, unde alergase cu atîta grăbire, se opri în loc și nu îndrăznea să între la fata ei.

Ea trimise pe o fetișcană, care spăla vase în bucătărie, să cheme pe moașa, iar după ce moașa ieși, o întrebă dacă Persida știe ori nu că ea vine.

— S-o iei pe departe și să-i spui că sunt aici, îi zise apoi. Iar dacă vezi că n-ar fi bine să intru, eu stau și afară.

Și era gata Mara să stea toată noaptea la ușă.

Vorba e numai că n-avea nevoie.

— Uite —îi zise moașa Persidei, care zăcea într-un fel de amorțeală — ar fi, poate, bine să trimit pe cineva la mama d-tale, ca să vină și ea.

Persida își deschise ochii și-i ridică spre ea.

— De ce s-o mai mîhnim?... răspunse ea. I-ar fi foarte greu. Mai bine să nu afle nimic decît după ce vor fi trecut toate.

— Ea știe — răspunse moașa — a aflat de la nu știu cine; crede însă că te-ai supăra dacă ar veni.

— Nu-i adevărat! grăi Persida, ridicîndu-se puțin. Mama nu poate să creadă una ca asta. Ea știe că nu sunt eu vrednică să vie dînsa la mine.

— Uite, e aici, zise moașa; să intre?

— Săraca mama mea! mama mea cea bună! grăi Persida și-și ascunse capul în perini.

Așa a găsit-o Mara cînd a întrat.

— Lasă, draga mamei! Să nu te sperii, că au să treacă toate cu bine. Asta e soarta femeilor! zise ea

încet și se plecă asupra ei, ca să-i potrivească perinile la căpătîi și să-i mîngîie fruntea, atingînd-o cu vîrfurile degetelor. Nu e nimic, adăogă ea; fii liniștită, draga mamii.

Persida, fără ca să ridice ochii la dînsa, îi apucă mîna, o duse la buze, o sărută în mai multe rînduri, și astfel steteră cîtva timp tăcînd amîndouă.

— Dumnezeu e bun — șopti în cele din urmă Persida — și a voit să mă scape de cea mai aspră pedeapsă. E bine că s-a întîmplat așa. Te rog, mamă — urmă apoi peste puțin — să cauți pe Bandi. E nenorocit, sărmanul, n-are pe nimeni în lume și mi-a fost credincios; să-i dai, dac-ar fi să nu mă mai scol, tot ceea ce rămîne de mine.

— Ei — răspunse Mara — nu moare omul atît de ușor; abia de aici înainte ai să trăiești și tu. Mulțămește lui Dumnezeu că te-a scăpat de omul acela, care ți-a făcut atîta rău.

Persida se întoarse puțin în culcușul ei și ridică ochii spre dînsa.

— Nu-l osîndi, mamă — grăi dînsa — că e nenorocit și el, mai nenorocit decît mine.

Mara se dete puțin înapoi. Îi venea să plece.

— Care va să zică, și acum tot vorba cea de odinioară, zise ea cu amărăciune. Tot tu cea vinovată!

Persida se întoarse mai mult spre muma ei și se ridică puțin.

— Eu, mamă, și sîngele tău, grăi dînsa. Niciodată el n-ar fi ridicat mîna asupra mea dacă nu l-aș fi lovit eu mai înainte. Nu poate un bărbat să treacă peste una ca asta, și mi-ar fi mie rușine dacă el...

Ușa se deschise încet, și, sfiicios, Natl lăsă pe doctorul Blaubach, un bătrîn mărunțel, cu favorite cărunte, să între în casă.

Persida se lăsă iar în culcușul ei, iară Mara se ridică și rămase-n fața patului, stînd dreaptă, țeapănă și cu ochii țintă la ginerele ei, care, zărind-o, se dete, cu capul plecat și cu fața galbenă, un pas înapoi.

Așa rămaseră ei tot timpul în care doctorul vorbi încet cu moașa, ca să se dumirească asupra stării în care se afla Persida. Cînd doctorul se apropie apoi de

pat, ca să cerceteze mai de aproape, Mara se dete la o parte cam spre ușă, iară Natl înaintă umilit spre dînsa, îi luă mîna și i-o sărută de două ori, una după alta.

Lucrul acesta se petrecuse atît de iute, și-n fața lui Natl, în mișcările lui, în toată înfățișarea lui era atîta căință și atîta umilire, încît Mara se simțea cu desăvîrșire muiată și abia după cîtva timp se dezmetici și se dete un pas înapoi.

— De!... grăi doctorul, eu puțin ajutor pot să dau aici. Trebuie să mai așteptăm, ca natura să-și facă lucrarea. Dacă s-ar întîmpla ca să peardă prea mult sînge și să leșine, să mă chemi, urmă el întorcîndu-se spre moașă. Pe cît pot să judec — îi zise apoi lui Natl—copilul e perdut, dar mai departe toate au să se sfîrșească bine, numai liniște să-i lăsați, înainte de toate liniște! Am să mai trec pe aici înainte de mezul nopții.

Grăind aceste, el se depărtă, iar Natl îl însoți pînă afară.

Mara nu mai știa ce să facă. Era-n ea ceva ce o împingea să meargă după el, să-l apuce, să-i zică trei vorbe acolo unde Persida nu putea să le audă; firea ei cea slabă n-o ierta însă să se depărteze de la patul Persidei, iar în fața Persidei nu putea să-i zică nimic, trebuia să le primească toate, să le sufără toate, ca să n-o turbure pe dînsa.

„Ah! Doamne! își zise ea cătrănită. Ține și acum la el, ține mai mult decît la orișicine! Asta e blestemul casei mele: țin amîndoi copiii mai mult la străini decît la mine și la ai lor. Prea li-e slabă inima!“

Cînd îl văzu pe Natl întorcîndu-se, ea nu-și mai putu stăpîni firea: înaintă spre el și-i zise încet și aspru:

— N-ai auzit ce-a zis doctorul? Lasă-ne singure, ca să fie liniște!

Natl se opri.

— Eu rămîn aici afară, la ușă — răspunse el — dar nu pot să plec.

— Nu e liniște-n casa aceasta cîtă vreme te afli tu în preajma ei! grăi Mara mai tare, ridicînd amîndouă mînile. Te-ai dus o dată: dus să fii!

Persida se ridică cuprinsă de spaimă din culcușul ei, iar moașa alergă la Mara s-o liniștească.

— Nu pot să mă duc, grăi Natl așezat și hotărît. Cînd m-am dus, o știam sănătoasă și vrednică, și m-am dus ca s-o scap de un nemernic ca mine, care numai rău i-a făcut și nici un bine nu poate să-i facă; în starea în care ea se află acum, nici cel mai nemernic bărbat nu poate să-și părăsească soția.

— Îi mulțumesc lui Dumnezeu c-o scap și așa din ghearele tale! strigă Mara. Tu, bărbatul ei?! Ea, ție soție?! Calău i-ai fost! Iată ce-ai făcut din ea!

— Rabdă, Natl dragă — strigă Persida — rabdă-le toate de la mama, că mi-e mamă și e bună mama. Da, mamă, mi-e bărbat și-i sunt soție, după lege, în fața lui Dumnezeu, ca să ne ajutăm la nevoie unul pe altul, eu pe el, el pe mine.

Mara-și puse mînile în cap: îi venea să-și smulgă perii din cap, să-și rupă hainele de pe trup, să se dea cu capul de perete.

— N-ai tu la nici o nevoie trebuință de ajutorul lui, zise ea mai potolită. Dacă e vorba....

Deodată ea se opri și rămase cu ochii sticloși, ca ieșită din fire.

— Vai de mine! vai de mine! Ușile casei au rămas deschise și tainița din perete nu-i acoperită! strigă ea și ieși ca dusă de frica morții.

Și cum, Doamne, să nu fugă, cînd atît îi mai rămăsese și ei?!

XIX

VERBONCUL

Mari lucruri se pregăteau în lume.

Feciorii duși în cătănie pe la Mantua, Verona și Veneția scriau de acolo că s-au ivit un oarecare Gari-

baldi[1], mare general, care umblă să-i adune pe italieni sub arme și să-i ridice asupra împăratului; iară ungurii șopteau între dînșii și se lăudau prin ascuns că Kosuth al lor stă în legătură cu Garibaldi și are și el să se întoarcă la primăvară, ca să alunge cătanele împărătești, să-i scoată pe beamteri din țară și să facă iar vreme ungurească, cum era pe timpul rezmiriței.

La masa cea mare din birtul de la Sărărie, unde beamterii puneau lumea la cale, era, ce-i drept, lucru hotărît că Garibaldi are, cu toți ai lui, să pată mare rușine. Erau însă și acolo oameni care, mai ales prin aproprierea Murășului, nu bucuros umblau serile singuri. Venise adecă și știrea că italienii au început să arunce beamteri și cătane în mare, în lacul Guarda[2], în rîul Adige[3], și mare minune n-ar fi fost dacă ungurii s-ar fi luat și ei după italieni.

Pe la Lipova nu prea erau, ce-i drept, mulți unguri, dar puteau să vie de pe puste, unde se sporiseră făcătorii de rele, încît nu trecea zi fără ca să se întîmple ceva pe drumurile ce duc spre Arad.

Curat ca în vremea ungurească!

Se uita Persida, biata, și de cîte trei ori la fiecare necunoscut ce-i întra în cîrciumă, ba nici de cunoscuți nu se apropia decît cu sfială. Atît de mult se învrăjbiseră oamenii între dînșii, încît nu mai știai în cine poți și în cine nu poți să ai încredere, și Natl își făcea cu gura lui slobodă prea mulți dușmani.

Dar nu se mai plîngea Persida de dînsul.

Scos, sărman de el, din ale lui, despărțit de mamăsa, la care ținea din zi în zi mai mult, și în vrajbă cu tatăl său, care se uita în altă parte cînd se întîmpla să-l întîlnească, el trăia și nu trăia. Singur gîndul

[1] Giuseppe Garibaldi (1807—1882), erou național al poporului italian, luptător pentru unificarea Italiei. În 1833 a aderat la societatea revoluționară secretă „Tînăra Italie", iar în 1848—1849 a condus lupta poporului italian împotriva ocupației austriece.

[2] Unul din cele mai mari lacuri din nordul Italiei, situat la distanță egală între orașele Verona și Brescia.

[3] Rîu care izvorăște din Alpi; după ce parcurge 410 km se varsă în Adriatica.

că asta nu poate să meargă tot așa mai ținea caldă inima în el. Aștepta însă, mereu aștepta, ca vreo întîmplare să schimbe mersul lucrurilor, dar nu era în stare să ia vreo hotărîre. O dată s-a hotărît și el, atunci cînd a părăsit pe Persida; foarte în curînd însă s-a încredințat că fără de Persida nu poate să trăiască. Îi fusese dragă odinioară; acum însă, văzînd-o iar voinică și plină la față, harnică și mereu voioasă, se uita la ea ca la un fel de minune, și adeseori își zicea cu lacrămile în ochi: „Doamne cum ar iubi-o mama dac-ar cunoaște-o!"

Persida, văzîndu-l mereu posomorît și nerăbdător, supărat pînă chiar și de bunăvoința ei, ba adeseori chiar răstit, umbla cu el parcă nu i-ar fi fost bărbat, ci copil bolnăvicios. Singurul ei gînd era să-i facă viața mai suferită, și orișice ar fi făcut el, ea era mulțumită dacă-l vedea mai voios.

Nopțile se deștepta în mai multe rînduri din somn, ca să vadă dacă somnul lui e ori nu liniștit. Diminețile el se scula tîrziu și cu anevoia, lua papucii în picioare și scurteica cu blană în spinare și era în stare să rămîie toată ziua nespălat și nepeptănat. Persida îi peria deci hainele, îi curăța ghetele și-l ajuta ca pe un copil să se îmbrace. Fața lui nu se lumina însă decît seara, la masă cu beamterii.

Ochii i se umpleau de văpaie cînd vorba venea la război și la Radetzky[1], generalul împărătesc, care știa să-i țină de scurt pe italieni și putea, la nevoie, să-i învețe minte și pe unguri. Cînd vorba era despre acesta, i se răscolea toată firea, i se încordau toate puterile și iar se simțea om deplin, căci tare îi erau nesuferiții ungurii, care ocărau mereu pe nemți. Persida nu se supăra deci dacă el pleca serile, ca să însoțească pe vreunul dintre beamterii mai fricoși, și încurcîndu-se mai pe ici, mai pe colo, se întorcea numai tîrziu după miezul nopții. Știa că aceste cîteva ceasuri petre-

[1] Joseph Radetzky (1766—1858), general austriac născut la Trzebnitz în Boemia, șef al statului major în timpul războaielor aliaților contra lui Napoleon (1813—1814). Din 1831 primește comanda armatei austriece din Italia și susține cu mult zel ocupația austriacă în partea de nord a peninsulei.

cute cu nemții sunt viața lui, și se bucura că mai trăiește și el; iar acasă nu mai stetea singură, ci cu Bandi, care se făcuse băiat voinic și inimos.

Sărmanul Bandi.

Era ungur și el, dar singurul ungur pe care Natl putea să-l sufără, și avea de ce.

Într-una din zile, Vlaicu, unul din cărăușii care trăgeau des la cîrciumă, ceruse de la Natl o roată cu împrumutare, pînă ce rotarul va fi dres pe a lui, care se stricase.

— Bine, omule — îi zise Natl peste vreo săptămînă, cînd dete iar cu ochii de el — dar roata cînd mi-o aduci?!

— Oho! — răspunse Vlaicu — am adus-o de mult și am dat-o în primirea fratelui d-tale!

— Ce fel de frate? întrebă Natl mirat.

— Băiatul, Bandi, grăi Vlaicu. Tare seamănă cu d-ta; nu ți-e frate?

Natl era atît de turburat, încît nu-i mai răspunse nimic.

Așa era!

Îl vedea pe Bandi ca-n aievea în fața sa. Nu o dată îi păruse și lui că seamănă acum, după ce a mai crescut băiatul, cu cineva, dar nu putuse să-și dea seamă cu cine anume. Acum era dumirit.

— Nu — zise el speriat de gîndul ce se ivise în mintea lui — cu mine nu seamănă. O fi semănînd cu tata.

Era urît gîndul acesta, dar nu mai putea să scape de el. I se răscolise deodată sufletul și-și aducea acum aminte și de Reghina. O știa din copilăria lui; o vedea și pe dînsa ca-n aievea cum fusese atunci cînd venea cu coșul după carne și stetea voioasă și rîzînd în ușa măcelăriei.

Așa era!

Era viu afară din cale, dar încă nehotărît simțămîntul pe care-l stîrnise gîndul acesta în sufletul lui. Ceea ce știa era numai c-ar fi voit să nu știe, să scape, să nu-l mai vadă în ochi pe Bandi, să uite că l-a văzut în viața lui.

Prea îi era milă, și nu voia să-i fie, căci mila te leagă, te supune, te robește.

Lumea toată luase parcă deodată altă față, și toate lucrurile ieșeau altfel în ea la iveală.

Vlaicu se dusese de mult în căile lui, și Natl stătea tot uimit în loc, neștiind încotro are să apuce.

„Sărac de tine, tată!" zise el în cele din urmă, înduioșat și plin de căință.

Era peste putință ca el să nu le fi știut toate, și fiul era cuprins de fiori reci cînd își închipuia suferințele prin care a trecut tatăl său văzînd pe acea femeie atît de nenorocită și știindu-și copilul de pripas.

„Și toate pentru mine și pentru mama mea, zise el; toate pentru liniștea casei sale, toate din sîmțămîntul de datorie; înspăimîntătoare pedeapsă pentru o clipă de slăbiciune! nemiloasă lege de viețuire!"

Da! da! Altfel nu putea tatăl său să facă! Orișice altă ar fi făcut, ar fi fost un nou păcat din alt păcat născut. Așa trebuia să facă, și fiindcă așa a făcut, el avea dreptul de a fi aspru și de a cere mult de la alții.

Dacă-n clipa aceasta s-ar fi pomenit în fața tatălui său, el ar fi căzut în genunchi la picioarele lui, i-ar fi sărutat mînile și i-ar fi cerut iertare. Sîmțămintele însă, întocmai ca gîndurile, vin și trec prin suflet, și peste puțin, cînd a dat cu ochii de Bandi, Natl a scăpat vorbele:

„Dar el ce-a păcătuit, sărmanul?!"

Era în sufletul lui o luptă grea, și dacă în clipa aceasta Bandi îi părea o jertfă adusă bunei rînduieli, în clipa următoare el i se arăta ca o pedeapsă viețuitoare!

De ce s-a mai născut și el pe lumea aceasta?! De ce trebuia să se nască, să rămîie în viață și să treacă prin toate suferințele?! De ce ne mai naștem, la urma urmelor, cu toții?!

Frămîntat de aceste și de alte asemenea întrebări, el nu putea să scape de gîndul că viața nu e decît o pedeapsă, pe care nu-ți rămîne decît s-o porți așa cum ți s-a croit, că vinovat e orișicine care trăiește și că, suferind, spășești, te cureți de păcat și te înalți tu însuți prin tine. I-o spusese aceasta Persida în atîte

rînduri, dar el nu era în stare s-o înțeleagă; acum o înțelegea și Persida i se părea născută anume pentru ca să-l despartă de părinții lui, să-l despoaie de averea lui, pentru ca printr-însa să sufăre el și ai lui. Vedea o legătură tainică în toate, și mintea i se oprea în loc cînd se gîndea la slăbiciunea pe care Persida o avea pentru Bandi. Tocmai de aceea însă nici tăiat n-ar fi dat pe față gîndurile ce-l frămîntau.

Era însă peste putință ca Persida să nu simtă că soțul ei e frămîntat de vii stări sufletești. Era obosit și muiat, vorbea mai încet și glasul îi era mai puțin aspru, i se îndulcise oarecum toată firea.

— Ce ai tu? îl întrebă ea tîrziu după-amiazăzi, cînd steteau, ca de obicei, singuri și fără de nici o treabă.

El tresări ca prins asupra unei fapte rele.

— Eu? zise apoi. Ce să am? Nimic! Stau așa pe gînduri. Ce păcat că Bandi nu e încă de optsprezece ani, ca să se dea la oaste: altă viață nu e pentru un om de pripas ca dînsul.

Persida se uită uimită la el. Nu putea să înțeleagă cum a ajuns el, așa deodată, la gîndul acesta și nu știa ce să-i răspundă.

— Știi tu — urmă el peste puțin — că în iarna aceasta se va face recrutarea cu multă asprime și pe Trică al vostru îl iau fără doar și poate.

Persida se cutremură, răcită pînă în măduva oaselor.

Nu l văzuse de mult pe Trică. Nu mai venea pe la dînsa: erau supărați unul pe altul, și nici Natl nu-l vedea bucuros la casa sa. Dar tot soră și frate erau. După legea timpului de atunci, feciorii luați la oaste rămîneau zece ani în linie și încă doi ani în rezervă, erau duși în țări străine și depărtate, li se schimba tot rostul vieții. Cum ar fi putut Persida să se împace cu gîndul că fratele ei are și el să fie luat la oaste?

În nenumărate rînduri, stînd așa singură și gîndindu-se la viața ei cea tristă, ea s-a bucurat că-l știa băiat așezat, harnic și cu rost făcut, și dacă nu mai era mereu mîhnită ca mai-nainte, voia bună i-o dedea

gîndul că are mama ei destulă mîngîiere prin Trică. Era peste putință ca ea să piardă și mîngîierea aceasta!

— Ar fi lucru grozav! zise ea uitîndu-se lung la Natl, mirată că el a ajuns, așa deodată, să vorbească despre Trică.

— Eu cred — grăi Natl — că mă-ta are bani și ar putea să-l răscumpere. Eu am fost răscumpărat cu vreo două mii și ceva; acum însă ar putea și cu mai puțin să-și găsească om în loc.

Persida dete zîmbind cu amărăciune din cap.

— E peste putință! întîmpină ea. O fi avînd mama, fără îndoială, bani, dar ea nu dă: nu-mi pot închipui pe mama scoțînd deodată atîția bani.

Și totuși trebuia să dea, trebuia să-i spună cineva că are neapărat să dea. Îi venea să se îmbrace fără de întîrziere, să treacă Murășul și să se ducă la mama ei, ca s-o roage cu lacrămi, dar nu putea.

— Uite — zise el — să dai și tu ceva, ca să se îndemne ea.

Persida iar se uită mirată la el.

— Ce putem să dăm noi?! grăi dînsa sfiicioasă. Abia am prins să adunăm.

— Dai cît ai — zise el — căci pentru liniștea ta dai și iar o să aduni. Îți spun eu, are să dea și mă-ta: orișicît de zgîrcită ar fi, ea ține la voi.

Persida nu-și mai putea veni în fire. Se uita mereu la soțul ei și nu-i venea să creadă că el e în adevăr acela care vorbește așa. Era schimbată ca prin minune toată viața ei: nu putea să-și dea seamă cum și prin ce, dar nici nu îndrăznea să cerceteze.

— Știi ce? grăi dînsa, luînd în cele din urmă o hotărîre. Am să mă duc la Bocioacă, ca să-l rog să vorbească el cu mama. De el ascultă.

Îi era foarte greu s-o facă aceasta; acum, însă, după ce soțul ei vorbise bine despre mama ei și despre fratele ei, ea nu se mai sfia, nu se mai simțea, ca mai nainte, scoasă din lume, alungată din rîndul oamenilor cumsecade, și putea să stea fără de rușine cu capul ridicat în fața Martei.

Pe înserate ea s-a îmbrăcat și s-a dus, lăsînd, întîia dată de cînd se afla la Lipova, cîrciuma în grija lui Natl.

Atît era de pornită, atît de avîntată, încît, abia sosită la casa lui Bocioacă, ea s-a oprit în loc, ca să-și dea încă o dată seama despre ceea ce voia să facă.

Bocioacă croia pentru cele opt calfe, care lucrau la masa lungă, iară nevasta lui cosea mai la o parte pe gherghef, cînd Simina, slujnica, veni să spună că Persida dorește să vorbească cu Bocioacă.

— Și-a zis să spun — adăogă ea — că pentru binele lui Trică.

Lui Bocioacă ar fi avut să le spună aceste; în casa lui Bocioacă însă slugile nu erau ale stăpînului, ci ale stăpînei, și Simina n-ar fi cutezat, Doamne ferește, să-i spună stăpînului ceva mai ales de față cu stăpîna. Era treaba stăpînei ce are și ce n-are să afle stăpînul.

Iar femeia tot femeie.

Cînd află că Persida e aci și voiește să vorbească cu Bocioacă despre Trică, Marta tresări și se făcu albă ca varul.

Persida la casa ei?! Chiar acum, după ce Trică de atîta timp era stricat cu mumă-sa?! Ce voia dînsa? Ce avea să-i spună lui Bocioacă despre Trică?

„Una singură poate să fie, își zise cu inima încleștată; dar am eu să vorbesc cu dînsa!“

Bocioacă-și croia cojoacele mai departe cînd ea s-a ridicat și a ieșit; Trică însă s-a dus cu ochii după dînsa; el simțea că e ceva deosebit afară și aflase din căutătura ei că e vorba de dînsul.

Persida-l aștepta pe Bocioacă și rămase cam turburată cînd se pomeni în fața Martei; ea însă n-a fost niciodată dintre cele ce-și perd ușor sărita, iar acum, după ce atît de mult se zolise cu fel de fel de oameni, simți numaidecît că Marta e foarte strîmtorată.

— Nu te vei fi așteptat — grăi dînsa zîmbind — să-ți vin așa deodată în casă.

Marta stetea turburată în fața ei: nu știa cum s-o ia, ce să-i facă, ce să-i zică, cum s-o primească.

— Mă mir și eu, răspunse ea. Dîndu-și apoi seamă c-a zis o prostie, ea adăugă: Nu pot să-mi închipuiesc

ce vei fi avînd să-i spui bărbatului meu. Trebuie, fără îndoială, să fie vreun lucru mare și grabnic.

— E, poate, mai bine dacă-ți spun, grăi Persida, apoi se opri.

Nu știa, să-i zică d-ta, ori tu, ca odinioară.

— Da — urmă peste puțin, cu inima deschisă — e mai bine să-ți spun ție, ca să vorbești tu cu el. Noi, femeile, ne înțelegem mai ușor și de tine ascultă bărbatul tău.

Marta, fără ca să-și dea seamă despre ce e vorba, se mai liniști și începu să se uite în ochii Persidei, în care nu mai vedea nici o răutate.

— Uite — urmă Persida, care, femeie ca toate femeile, pornită o dată, nu se mai poate opri pînă ce nu sfîrșește — Trică a ajuns la anii de cătănie, în curînd are să se facă recrutarea și-l iau și-l duc la război dacă nu se răscumpără. Mama o fi avînd destui bani ca să-l răscumpere, dar știi cît e de greu să scoți ceva de la dînsa. Bărbatul meu e gata să dea și el cît poate; ar mai da apoi și mama dacă s-ar pune cineva pe capul ei. Noi nu putem; s-o roage Trică, s-o rogi tu, s-o strîmtoreze bărbatul tău, de care ascultă.

Marta răsuflă ușurată. Nu, poate că nu i-ar fi păsut dacă îl vor lua ori nu pe Trică la oaste, însă de altceva se temuse ea, și gîndul că Trică ar putea să fie dus la război îi era prea nou pentru ca să-l simtă. Pînă atunci mai avea să treacă multă vreme.

— Nu putem nici noi, zise ea. Mă-ta e supărată pe Trică și nici ea nu mai vine pe la noi, nici noi nu mai mergem pe la dînsa.

Persida rămase ca trăsnită din senin.

— Cum? de ce?! întrebă ea.

Ce putea Marta să-i răspundă?

Ea dete din umeri, apoi se uită iar în ochii Persidei, în care nu vedea nici acum nici o răutate.

— Prostii — grăi dînsa — căci altfel nu pot zice. S-a supărat mă-ta pentru că Trică ține la mine și ascultă de mine. Mi-e parcă și greu să-ți spun...

Doamne! de ce să nu-i vorbească deschis? de ce să nu i se plîngă?

— Ar fi în stare să creadă — adăogă ea amărîtă — că eu, femeie făcută, cu copii mari, trecută acum prin toate, aș putea să scot din minți pe un băiat la care mă uit ca la copilul meu!

— Sfinte Dumnezeule! strigă Persida, crucindu-se de mai multe ori. Dar să nu i-o luați în nume de rău, adause apoi peste puțin, îndurerată, căci prea a avut și ea să treacă prin multe... Vorbește tu cu bărbatul tău, căci de el tot ascultă și trebuie să le facem toate ca să scăpăm pe Tricâ.

Martei nu-i dădea mîna să zică ba, deși ținea ca Bocioacă să nu vorbească cu Mara, și tocmai de aceea potrivise lucrurile astfel ca nici dînșii să nu meargă pe la Mara, nici Mara să nu vie pe la dînșii. Nu c-ar fi avut, poate, ceva pe sufletul ei, dar o știa pe Mara cu gura slobodă și ținea să nu umple capul lui Bocioacă de presupuneri care-l făceau bănuitor. Asta însă nu putea să i-o spună Persidei. Viclenită, ca toate femeile, cînd vorba e de lucruri care le privesc de aproape, ea se bucura că n-a ajuns Persida să vorbească cu Bocioacă.

— Lasă-le toate pe mine și fii liniștită, grăi dînsa. Să nu mai faceți nimic și să nu mai vorbiți cu nimeni fără de știrea mea. Le pun eu toate la cale și o să vă spun ce mai aveți să faceți.

Pătrunsă în adevăr de simțămîntul că Tricâ n-are să fie luat la oaste, ea rostise aceste vorbe cu atîta căldură, încît Persida se liniști pe deplin și, uitînd cele petrecute, o îmbrățișă și o sărută la despărțire ca pe cea mai bună, acum chiar singura ei prietenă.

Dar și putea să fie liniștită.

Deși n-avea de gînd să-i vorbească lui Bocioacă, Marta era din ce în ce mai neliniștită de gîndul că vine recrutarea și astfel din ce în ce mai hotărîtă de a face tot ceea ce-i stă prin putință ca să-l scape pe Tricâ. Nu știa încă ce anume are să facă, dar se gîndea, și, deși ea se întoarse la gherghefu ei ca și cînd nimic deosebit nu s-ar fi întîmplat, ochii ei scăpau adeseori la Tricâ, și acesta simțea din ce în ce mai mult că e vorba de el și era din ce în ce mai neastîmpărat.

Trebuiau să vorbească.

Ei steteau în fiecare zi, în mai multe rînduri, adeseori chiar ceasuri întregi, singuri, așa, din întîmplare, cum stau oamenii ce trăiesc sub același acoperămînt și au să facă adeseori cîte ceva împreună. Era un lucru de sine înțeles, care trecea nebăgat în seamă. Acum însă, avînd să facă ceva fără știrea soțului său, Marta se sfia și nu știa cum să potrivească lucrurile ca să rămîie singură cu Trică.

Trică o simțea și aceasta și era cu atît mai neastîmpărat, căci seara trecea fără ca dînsa să-i facă vreun semn.

— Să mă aștepți — îi zise ea, în sfîrșit, după ce calfele se sculară de la masă — că am să vorbesc ceva cu tine, dar să adoarmă mai înainte jupînul.

Asta nu se mai întîmplase niciodată, și Trică începu să tremure.

El, noaptea, după ce a adormit jupînul, singur cu dînsa?

— Unde să te aștept? întrebă el.

— Fă-ți de lucru pe afară — răspunse ea — că eu am să mă duc în cămară și o să mă vezi cînd merg, apoi vino după mine.

Da! asta putea s-o facă chiar și mai înainte de a fi adormit jupînul. Nu era nimic mai firesc decît ca ea să-și facă de lucru în cămară.

A așteptat cu toate aceste pînă ce soțul ei a adormit și abia apoi a ieșit tiptil și fără de lumînare, ca o hoață, iar inima îi bătea fără ca să aibă, la urma urmelor, de ce.

Bătea și a lui Trică, însă avînd de ce.

Fiecare cu gîndurile și cu slăbiciunile lui omenești. Neștiind cu ce fel de gînd umblă dînsa să-l vadă prin ascuns, el se ameți se și nu se mai putu stăpîni: fără ca să voiască și fără ca să-și dea seamă, o cuprinse cu brațul peste mijloc după ce întrară în cămara plină de lăzi, de oale și de saci.

N-o mai făcuse niciodată aceasta, dar tot Marta era de vină dac-o făcea acum.

Şi apoi vreun mare păcat nu era nici aceasta! Deşi femeie făcută, cu copii mari acum şi trecută prin multe, dar tocmai de aceea s-ar fi făcut deris dacă ar fi băgat ca o fată mare în seamă fapta lui Trică, pe care nu putea, la urma urmelor, s-o ia decît drept o prostie copilărească. Acum, cînd nimeni nu putea să-i vadă, ar fi putut, el îndeosebi, să meargă mult mai departe fără ca ea să se neliniştească.

Tot aşa vedea şi Trică lucrurile. El însă, neştiind de ce a venit ea acum în cap de noapte, îşi făcuse alte gînduri şi o aşteptase cu neastîmpăr. Văzînd deci că ea nu se dă la o parte, el strînse mai tare braţul peste mijlocul femeii scurte şi pline la trup.

— Trică — zise ea — ştii tu că în curînd are să se facă recrutarea şi tu n-ai să scapi dacă nu te răscumperi.

— Cu atît mai bine — răspunse el — fiindcă pe cei ce merg acum la război n-o să-i ţină, aşa se zice, doisprezece ani, ci îi lasă acasă îndată ce s-a sfîrşit războiul.

— Bine — întîmpină ea — dar mă-ta ar putea să te răscumpere.

— Ferit-a Dumnezeu! grăi dînsul. De la dînsa nu poate nimeni să scoată atîţia bani, şi chiar dacă, prin minune, ar voi dînsa să dea, nu primesc eu.

Marta se dete puţin la o parte.

— Te supără dacă te strîng? întrebă el şi-şi trase braţul sfiit înapoi.

— De ce să mă supere?! răspunse ea aşezată. Ştiu că n-o faci cu gînd rău şi că din gura ta n-o să afle nimeni nimic. Nu-ţi şade însă bine s-o faci. Prea eşti copil, şi eu sunt femeie prea trecută: o să-ţi fie ruşine odată cînd îţi vei aduce aminte.

— De ce să-mi fie ruşine?! grăi el. Eu văd că-mi place, dacă ştiu că nu te supără.

— Prostie! zise ea. Adecă ce ar avea să mă supere? îmi vine să rîd. Norocul tău că nu te vede nimeni, c-ai fi de batjocura lumii.

— Ba nu! răspunse el strîngînd-o din nou. Şi chiar dac-aş fi, puţin îmi pasă cînd ştiu că-ţi place.

— Ce adecă să-mi placă? întrebă ea.

El o cuprinse cu amîndouă brațele, apoi se lăsă pe un sac din apropiere, încît capul ei căzu puțin înapoi, și îi sărută lung, oarecum pe mușcate, gîtul în preajma urechii.

— Ți-ai pierdut mințile?! strigă ea, însă fără ca să se desfacă din mînile lui.

— Te supără? întrebă el.

Marta viața ei toată se juca bucuros cu focul și nu s-a temut niciodată. Acum se temea mai puțin decît orișicînd și mai ales de aceea ținea la Trică, în care putea să aibă toată încrederea.

— Nu! răspunse ea cu jumătate de gură.

El o culcă mai bine pe brațul lui și o sărută din nou și mai lung, apoi întrebă:

— Îți place?

— Da, îmi place — șopti ea amețită — însă mai încet, puțin cîte puțin, și să mă lași cînd voi zice că e destul.

Dîndu-se apoi cu ochii închiși în voile lui, ea-și perdu într-atîta rușinea, încît puse mîna pe capul lui și-l apăsă încetul cu încetul mai jos și tot mai jos înspre sînul ei dezvelit.

Și ce era, la urma urmelor?! O jucărie copilărească, pentru care nici o fată mare n-ar fi avut să-și facă mustrări dacă știa să se stăpînească. Ei îi făcea plăcere, el era nesățios, nimeni nu-i vedea și n-avea nimeni de ce să se plîngă.

— Ce să-ți mai fac? întrebă el în cele din urmă, sătul oarecum.

— Nimic, răspunse ea pe suspinate. A fost destul pentru astăzi.

Cuprinsă apoi de un fel de spaimă, ea-l strînse în brațe și începu să se sărute cu el mușcîndu-i buzele, nesățios cum numai femeia trecută știe să se sărute cu un băiat tînăr.

— Trică — șopti apoi — o să te bată Dumnezeu dacă vei spune cuiva ceva. Mi-e rușine de mine însami și n-am ce să-mi fac. O să ți se facă scîrbă de mine!

— Nu! niciodată! răspunse el și drept dovadă începu din nou s-o sărute pe mușcate.

— Destul — zise ea — că nu mai sfîrșim. Trică, să vorbești cu jupînul ca să vorbească cu mă-ta. Eu nu pot vorbi cu el: ar cădea în bănuială. Mă-ta are bani!

— Dar nu e păcat să dăm atîția bani? întîmpină el.

— Nu vorbi așa, Trică, îi zise ea. Nu se poate să te duci: m-aș prăpădi eu! Vorbește cu el, căci de celelalte, grija mea. Acum nu mă mai poți părăsi.

El o strînse din nou în brațe.

— Lasă — grăi dînsa — altă dată mai în tignă.

Sărutîndu-l apoi din nou, ea se depărtă repede.

„Altă dată, mai în tignă": ăsta era gîndul cu care se despărțiră.

Tigna însă n-o găsești cînd o cauți, ci cînd se nimerește.

Zorit de Marta, Trică a vorbit ziua următoare cu jupînul, iar jupînul, luînd lucrurile foarte de scurt, a vorbit și el cu nevastă-sa, fără de care nu putea să facă nimic în treaba aceasta.

Ea dete din umeri, ca și cînd ar fi vorba de un lucru de care puțin îi pasă.

— De — zise apoi — dac-ar fi după mine, eu nu m-aș amesteca; dar tu faci cum crezi că e mai potrivit. A fost ieri pe aici soră-sa, Persida, ca să vorbească cu tine. Zice c-ar da și ea ceva. Nici că ți-am mai spus. Ce să ne mai încurcăm noi cu oameni ca aceștia?

Bocioacă-și cunoștea nevasta și se așteptase ca ea să-i vorbească astfel; deși ținea la Trică, nu putea să uite supărările ei cu muma și cu sora lui.

— Ar fi păcat ca un băiat ca Trică să fie dus în cătănie. E bun băiat și harnic, și vrednic, grăi dînsul. Mă-sa trebuie să aibă bani, dar ea nu dă dacă nu e cineva care o face să înțeleagă că n-are încotro.

— N-o cunoști — zise ea — așa văd, nici acum; n-ai să scoți nimic de la dînsa, ba, tresărită cum e, te miri ce gînduri își va fi făcînd dacă vede că umbli în treaba lui Trică parcă ți-ar fi cine știe ce. E băiat bun, păcat

de el, noi însă n-avem să ne facem neplăceri pentru dînsul.

Bocioacă ar fi mai avut să zică ceva, dar nu voia să mai lungească vorba. Ţinea să-i arate, înainte de toate, nevestei sale că el poate să scoată bani de la Mara. Lăsînd deci supărările la o parte, mai cu voia nevestei sale, mai fără de voia ei, s-a dus la Mara după ce se întunecase, cînd ştia c-o găseşte acasă.

Marta avuse dreptate.

Îndată ce l-a văzut pe Bocioacă, Mara a şi dat cu socoteală că el vine pus la cale de nevasta lui şi s-a pus la pîndă, ca să vadă ce vrea şi cum are să-l apuce.

Se sperie cînd Bocioacă îi spuse că se apropie recrutarea, şi dac-ar fi luat-o acum de scurt, ea ar fi dat banii: mai era însă oarecare timp la mijloc, şi ea putea să se gîndească şi să-şi facă socotelile.

Cînd el îi spuse că Persida e gata şi ea să dea ceva, Mara îşi mai veni în fire. Tot fata ei, Persida!

— E rău, de tot rău, grăi dînsa întristată. Tocmai acum, aşa, pe neaşteptate!

Avîndu-şi gîndurile, nu-i dedea mîna să zică şi de astă dată, în faţa lui Bocioacă, că nu erau bani.

— Am — zise ea cam în laudă — nu mult, dar am atît şi chiar mai mult, dar eu nu ţin banii în ladă, ci îi bag în neguţătorie, şi tocmai acum nu-i am la mînă. Dacă ai putea să-mi spui pe cineva care se înlesneşte să mă împrumute, mare lucru ar fi.

Bocioacă rămase pus pe gînduri. Nu ştia pe nimeni.

Ea se uită lung şi scrutător în faţa lui.

— D-ta — urmă ea — care azi, mîne o să ai fată de măritat, trebuie să ai şi bani adunaţi pentru zestrea ei. N-ai acum trebuinţă de ei: ai putea să mi-i dai, şi ţi-i întorc cu camete cînd îţi măriţi fata.

Bocioacă era foarte strîmtorat. Nu-i trecuse prin minte asemenea gînd, dar avea un gînd pe care Mara-l simţise.

Era bun băiat Trică şi harnic şi vrednic de toată încrederea: nu o dată se ivise în mintea lui Bocioacă gîndul că dacă ar avea un asemenea ginere, n-ar mai fi nevoie să stea mereu la masă cu calfele. De aici însă

pînă la împrumutul pe care-l cerea Mara era foarte departe.

Fiindcă nu-i da nici lui mîna să zică că n-are bani adunați pentru zestrea fiicei sale, trebuia să-și caute altă scăpare.

— Să vedem, înainte de toate, ce dă Persida — zise el — o să mai dăm și noi ceva; iar pentru ceilalți voi găsi pe cineva să te împrumute. Vorba e acum să vorbești cu Persida.

— Eu? răspunse Mara ca înțepată de vespi. Eu nu calc pragul ei cîtă vreme trăiește cu nemernicul acela. Am fost o dată și mi-a fost destul: ar trebui să o știu pe patul de moarte ca să mă duc. Mai fă-o tot d-ta și asta: dacă te-ai apucat o dată, du-o pînă în capăt.

Bocioacă nu putea să zică ba. Simțea că, în cele din urmă, tot el o să dea banii și era, aducîndu-și aminte de vorba nevestei sale, rușinat de treaba ce făcuse.

Și încă mai rușinat ar fi fost dacă ar fi știut cele ce se petrecuseră acasă la dînsul în timpul pe cînd el umblase pe la Mara.

Perzîndu-și o dată stăpînirea de sine, Marta nu se mai gîndea decît la acel „altă dată, mai în tignă". Ca poimîne, sîmbătă, era tîrg la Făget, și Bocioacă trebuia să plece cu lăzile pline de cojoace. Trică, omul lui de credință, avea și el să plece cu dînsul.

Ea îl luă deci, după ce Bocioacă se dusese la Mara, ca să-i dea ajutor tot în cămară.

— Tu nu pleci cu jupînul la Făget, îi zise apoi. Spune că vrei să te duci duminecă să vorbești cu mă-ta și cu soru-ta. Așa nu te mai ia.

Trică simțea de ce voiește dînsa ca el să rămîie acasă și rămase cam rușinat în fața ei. Peste puțin însă el nu se mai putu stăpîni și o cuprinse iar cu brațul peste mijloc.

— Lasă — îi zise ea — că n-avem acum timp. Sîmbătă seara o să te furișezi la mine în casă și atunci suntem în toată tigna.

— Vai de mine! răspunse el tremurînd. Ce ar zice jupînul dac-ar simți ceva?! Mie parcă mi-e greu.

Ea se dete puțin la o parte.

— Nu știu ce-ți închipuiești, îi zise mîhnită. Avem să ne sărutăm, să ne jucăm, să ne răsfățăm, Trică, fără păcat, ca copiii nevinovați. Te bate Dumnezeu dacă te gîndești la mai mult! Ori poate că ți s-a și urît?!

— O să vezi dacă mi s-a urît! răspunse el și înțelegerea era luată.

— Ce e? întrebă Marta după ce Bocioacă se întoarse. Ai făcut vreo treabă?

— Am să vorbesc mai nainte cu Persida, ca să văd ce dă ea, răspunse el cam în silă. Dar o să ți le spun altfel toate.

Marta era obicinuită ca soțul ei să vorbească cu ea seara, înainte de culcare, cînd puteau să stea în toată tigna. Nu era deci nerăbdătoare, deși din fața lui vedea că n-a făcut nici o treabă.

— Bine, zise ea. Mie însă nu-mi place că te amesteci așa de tare în treburile lor. La Persida ar putea, mai bine, să meargă Trică el însuși. I-am și spus-o aceasta.

— Să meargă! grăi Bocioacă și se duse să-l caute pe Trică.

Trică nu se putea uita în ochii stăpînului său. Nu era, ce-i drept, vorba decît de o jucărie copilărească, dar el știa că jupînul s-ar supăra foc dac-ar simți ceva și îi era greu de dînsul.

— Trică — îi zise Bocioacă — am vorbit cu mă-ta și treaba are să se facă. Vorba e acum să te duci să vorbești cu soră-ta.

— N-aș putea să mă duc decît duminecă — răspunse Trică — scoțînd vorbele în silă, căci mîne și poimîne e multă lume în cîrciumă, iară duminecă o să fiu la tîrg.

— Ei! n-o să vii la tîrg, grăi Bocioacă. Și, băiete — urmă el peste puțin cu bunăvoință — dă-ți silința să te pui bine cu nevastă-mea. Umblă-n voile ei, căci fără de dînsa nu pot să-ți fac nimic.

Lui Trică îi venea să între-n pămînt: îl săgetase prin inimă și era hotărît să nu meargă sîmbătă seară, cum rămăsese vorba cu Marta.

Nici că s-a dus; dar nu-l aștepta nici ea.

— Să vedem acum ce ai făcut, grăi dînsa după ce se văzu singură cu bărbatul ei. Dă ori nu dă?

— Dă dac-o strîngi.

— Ai strîns-o?

— Nu, zise el așezat. Uite—urmă apoi peste puțin—aș voi să ne înțelegem asupra unui lucru, dacă pot să mă înțeleg cu tine.

— Să ne înțelegem, răspunse ea, așezîndu-se liniștită în fața lui.

Bocioacă-și mai făcu de lucru, ca să mai aibă timp de a se gîndi, apoi se așeză și el.

— Tu știi că mie-mi place Trică, zise el. E băiat voinic și sănătos, maistor bun, om de inimă și vrednic de încredere, n-are nici un păcat...

Marta se făcu albă ca varul. Ea înțelegea unde voiește bărbatul ei s-ajungă, căci mai fusese și alte dăți vorba de așa ceva și atunci era și dînsa de părerea lui; acum însă îi venea să leșine.

— Aș vrea și eu să mai scap de zănat—urmă el—să mai odihnesc, și aș putea să fiu tignit dac-aș avea un ginere ca dînsul.

— Adecă vrei să-l răscumperi tu?! strigă ea, plină de venin. Fă ce vrei! Dar fata mea n-o s-o dai după omul acela soios, plin de pistrui pe obraz și bădăran; pe mine n-o să mă încurci cu femei ca Mara și poama ei de fată.

Era peste putință! În mintea ei nu mai putea să intre asemenea gînd!

Și totuși ea simțea că în zadar se zbate.

În casa lui Bocioacă femeia era stăpînă, așa se știa, dar bărbatul făcea ce voia el. În lucrurile mărunte toate se făceau pe voia Martei; cînd însă vorba era de lucruri mari, trebuia să voiască și dînsa ca dînsul, pentru ca voia amîndurora să se facă.

— O să se spele, o să-i treacă pistruile — grăi Bocioacă liniștit — iar Mara și fata ei nu sunt, la urma urmelor, femei de care am avea să ne rușinăm. Nu-i

face nedreptate băiatului, că fata are să fie fericită cu el.

Marta dete din cap, dar nu mai zise, căci nu mai putea să zică nimic. Noaptea toată s-a zbătut în culcușul ei frămîntată de gîndul ce-ar putea să facă pentru ca să-l abată pe soțul ei de la hotărîrea lui.

„Să-l las să nainte să-l scape — grăi dînsa în cele din urmă — apoi voi vedea ce fac".

Ea însă nu s-a mai uitat în ochii lui Tricăi, iar sîmbătă seara a încuiat ușa mai nainte de a se culca.

Se zbuciuma și nu se putea hotărî într-un fel.

Duminecă apoi Tricăi s-a dus, de voie, de nevoie, cu inima încleștată, la soră-sa.

A găsit-o plîngînd.

Se certase iar cu bărbatul ei.

— De cîtva timp — îi zise ea — a intrat în el nu știu ce: nu mai știi cum să-l iei, cum să-i vorbești, cum să te porți cu el. E mereu supărat și iar a început să joace cărți, ba se și îmbată cîteodată, ceea ce mai înainte nu făcea.

Iar fără de dînsul ea nu voia să facă nimic: trebuia să se împace mai înainte și să se înțeleagă.

Marta se bucură cînd le-a aflat aceste, dar bucuria îi era pripită, căci Bocioacă era, ce-i drept, supărat și el, numai însă pentru că lucrurile se amînă, dar gîndul nu și-l schimba, și peste cîteva zile s-a dus el însuși ca să împace pe Natl cu Persida și să se înțeleagă cu dînșii. Marta se zbătea mereu și nu putea să facă nimic, fiindcă începuseră să scrie pe feciorii care veneau la recrutare în fevruarie, peste abia cinci săptămîni.

După sărbători Tricăi era răscumpărat: Persida dăduse cinci, iar Bocioacă, ca împrumut, șaptesprezece sute de florini.

Acum Marta răsufla mai ușor.

Se temuse pînă acum ca nu cumva bărbatul ei, simțind ceva, să-și schimbe gîndul și să n-o mai împrumute pe Mara; de aceea se ferea de Tricăi și nu se supăra cînd își vedea fata făcîndu-și de lucru cu dînsul, ba îi era cîteodată parcă s-ar împăca cu gîndul lui

Bocioacă: acum, după ce Trică era răscumpărat, singurul ei gînd era să-şi facă rost de întîlnire cu dînsul.

El, ginerele ei? ! Era peste putinţă ! După cele petrecute, ea nu se mai putea opri în loc, şi o cuprindeau ferbinţelile cînd se gîndea că el n-o mai fi voind, că are neapărat să vie un timp cînd nu va mai voi şi se va uita cu dispreţ la dînsa. Acum era acum; trebuia să grăbească, să-l prindă şi să-l ţie, ca să nu-l ia alta de la dînsa.

Tocmai însă cînd grăbeşte, omul, pripindu-se, mai mult strică decît drege.

Trică, avînd ceva pe sufletul lui, nu îndrăznea să dea ochi cu mumă-sa. S-a întîlnit, ce-i drept, în mai multe rînduri cu dînsa, atît acasă la ea, cît şi la Bocioacă, dar a potrivit lucrurile totdeauna aşa ca să nu fie singuri, pentru ca să nu-l poată lua de scurt.

Pe la Persida de asemenea nu se ducea. Ştiind că iar trăieşte rău cu Naţl, era supărat pe ea pentru că nu-l părăseşte pe ticălosul acela şi se temea ca nu cumva, ducîndu-se la dînşii, să se certe. Şi nu putea să ştie cum s-ar sfîrşi cearta.

El ştia dar că mumă-sa a dat şaptesprezece sute de florini — grozav de mulţi bani pentru dînsa, daţi degeaba, ca aruncaţi în foc. Îi venise de o sută de ori să se ducă la ea şi să-i spună să nu-i dea, căci vor fi buni, după ce s-ar întoarce peste vreun an, ca să-şi înceapă el meşteşugul. Vedea însă pe Bocioacă stăruind, vedea mai ales pe Marta mereu îngrijată, şi nu se putuse hotărî.

Mai mult încă-l supărau cele cinci sute date de Persida. Era hotărît să i le înapoieze şi era deznădăjduit cînd se gîndea cît va trebui să muncească pentru ca să poată agonisi atîta sumedenie de bani.

Cum ar fi putut el face ca mumă-sa să le mai dea şi pe acestea, ca să i le înapoieze încetul cu încetul ei? !

Cînd se frămînta aşa, stăpînul său şi stăpînă-sa îi păreau nişte oameni fără de suflet, care au pus pe mumă-sa şi pe soră-sa să-l răscumpere numai pentru ca ei să se poată folosi de dînsul. El trebuia cu toate

aceste să se supună și să umble în voile lor dacă era vorba să cîștige cele cinci sute de florini.

— Să mă aștepți — îi șopti Marta — astă-seară, ca atunci, în cămară, căci am să vorbesc cu tine.

Trică începu să tremure. Ar fi voit, dar nu putea să zică ba!

— Dar dacă ne simte cineva? întîmpină el. Și rîndul trecut calfele, văzînd că stau prea mult pe afară, căzuseră în bănuială că umblu după Simina.

Marta tresări. I se răcise tot sîngele în vine; erau, parcă, sfîrșite toate.

— Cine știe?! grăi dînsa. Vor fi știind ei de ce te bănuiau.

— Vai de mine! zise el. Nu cumva ai fi și d-ta în stare să crezi asemenea prostii?!

— De ce să fie prostii? răspunse ea. Simina e fată tînără și curățică, și văd că de mine ai început să te ferești. Așa se vede că nu mai vrei.

Trică era foarte strîmtorat. Adevărul era că nu ar mai fi voit, dar simțea că asta nu putea să i-o spună.

— Ba vreau — zise el — dar mă tem ca nu cumva să ne zărească jupînul: și-ar închipui cu totul altceva. Ar trebui să potrivim lucrurile altfel ca să fim mai tigniți. În cămară e și prea frig.

Marta stete cîtva timp pe gînduri. Vedea că el se codește, dar puțin îi păsa. „Să fim numai singuri — gîndea dînsa — și apoi nu se mai dă îndărăt."

— Doamne — îi zise apoi — cum să scap eu de jupînul! Mai bine ar fi în casă la mine cînd jupînul e dus, cum fusese vorba, dar acum în curînd nu e tîrg prin apropiere. Ai zice că te duci, seara, undeva și te-ai furișa la mine.

Trică iar începu să tremure. Închipuindu-se furișat, peste noapte, în casă la dînsa, era oarecum amețit și sperios.

— Eu mă duc — zise el, luînd o hotărîre — astă-seară la mama; am putea potrivi lucrurile așa ca înainte de plecare să ne întîlnim.

— Prea bine — răspunse Marta înveselită — o să-mi fac de lucru în bucătărie și o să trimit pe Simina

undeva. Vii apoi și stai cu mine, ca să vorbim, să ne înțelegem.

Așa s-a și făcut.

Seara, Martei îi era grabă: trebuia neapărat să calce albiturile ce mai rămăseseră necălcate. Cînd apoi calfele se sculară de la lucru, Trică ceru voie de la stăpînu-său să se ducă pe la mumă-sa.

— Aș vrea să știu — șopti Marta apropiindu-se de soțul ei — dacă în adevăr la mă-sa se duce. Pare-mi-se că alte drumuri are el. O să trimit pe Simina la Radna, ca să vadă.

Bocioacă era supărat de bănuiala soției sale, dar o știa femeie prepuielnică și nu mai voia să lungească vorba.

— Trimite-o! răspunse dar, încredințat că Trică acasă se duce.

A și trimis-o, iar după plecarea Siminei, Trică s-a furișat în bucătărie, unde Marta călca albituri.

Acum erau bine, la adăpost și la căldură, puteau să-și petreacă în toată tigna, și Marta, gîndindu-se la cele ce vin, era pe jumătate amețită. Trică se simțea însă strîmtorat și se sperie oarecum cînd ea încuie ușa.

— Dac-ar fi să se întoarcă Simina ori să vie altcineva, tu ieși pe fereastra din dos, iară eu zic că-mi era urît să stau așa singură cu ușa descuiată.

Ea voi apoi să stingă lumînarea.

— Nu stinge! strigă el. Ce ar zice cine ar veni dacă te-ar găsi pe întunerec?!

Ea se dete-napoi, stete puțin, apoi se duse să se încredințeze dacă sunt ori nu bine lăsate perdelele la ferestre.

Nu putea nimeni să-i vadă. Una e însă să stai pe întunerec și alta să te vezi. Îi era greu, rușine îi era Martei să se drăgostească cu dînsul la lumină.

— Ce păcat a căzut pe capul meu! grăi dînsa, așezîndu-se pe patul Siminei. Ce vei fi gîndind tu despre mine?!

— Ce să gîndesc?! răspunse el, așezîndu-se lîngă dînsa și cuprinzînd-o cu brațul. Mă tem numai că n-o să mă pot opri unde vreau.

Ea se dete puțin la o parte și se uită scrutător în ochii lui.

— Mai bine să mă omori! șopti. Schimbînd apoi deodată vorba, ea întrebă: Știi tu că cele șaptesprezece sute nu sunt de la mă-ta, ci date de noi?

El se uită mirat la ea.

— Da, da! grăi dînsa. Cele șaptesprezece sute le-a dat bărbatul meu.

— De ce?! întrebă Trică.

Drept răspuns, Marta îl cuprinse cu amîndouă brațele și-și ascunse capul pe umărul lui.

El se desfăcu însă din brațele ei și se ridică.

— Ba nu! grăi apoi. Mama are bani și trebuie să vă înapoieze cît mai curînd cele șaptesprezece sute.

— Ești prost, Trică! îi zise ea supărată.

— Ba nu sunt deloc! răspunse el și, cuprins de o pornire puternică, își înfundă căciula în cap, descuie ușa și se depărtă, nu cum fusese vorba, pe fereastra din dos, ci peste curte, încît orișicine ar fi putut să-l vadă stăpînit numai de gîndul că mumă-sa trebuie neapărat să-i înapoieze lui Bocioacă cît mai curînd banii.

Simțea însă și el că e foarte greu să scoată atîta bănet de la mumă-sa și-i era parcă căzuse rob vîndut și vorba era acum ca mumă-sa să-l răscumpere.

Sosit la Murășul înghețat, el nu trecu peste pod, ci o luă peste gheață. Nu era, ce-i drept, pîrtie, și zăpada se îngroșase pe Mureș, dar noaptea era senină, luminată de lună și de zăpezi și el nu se temea că va da în vreun ochi. Tocmai jos, departe pe Mureș la vale, scîrția o fîntînă cu cumpănă prin liniștea nopții, și el își îndrepta drumul după locul de unde se auzea scîrțiitura. Era însă greu drumul prin zăpadă, a trebuit să ocolească multe ochiuri și se apropia miezul nopții cînd a sosit la casa mumei sale, în dreptul căreia Simina stătuse zgribulind peste un ceas, ca să vadă cînd vine și dacă vine.

Mara, culcată de mult, sări speriată din culcuș cînd el îi bătu la fereastră.

— Ce e? Ce s-a întîmplat? Ce vrei acum în cap de noapte? întrebă ea aprinzînd lumina.

— Te rog — răspunse el — să-i plătești lui Bocioacă cît mai curînd banii pe care i-a dat pentru mine! Nu vreau să fiu robul lor! Mai bucuros mă duc în cătănie.

Mara era femeie care nici deșteptată în miez de noapte din somn nu-și perde rostul.

— Ești prost — zise ea — nu înțelegi nimic. Bocioacă a dat bucuros banii: are fată, care în curînd o să fie mare, și vrea să te ție aici ca să-i fii ginere.

Trică rămase ca omul căzut din cer.

Asta nu-i trecuse niciodată și nu putea nici acum să-i treacă prin minte. Era peste putință! Nu! pentru el fata lui Bocioacă nu era. Slugă să-i fie, da! Bărbat, însă, niciodată!

— Te-au prostit, mamă! grăi dînsul. Nu e fata lor pentru mine. Chiar dacă mi-ar da-o, nu-mi trebuie mie. Nu vreau eu s-o pat ca Bocioacă! Cuprins apoi de o pornire pătimașă, el adăugă: Nu știu ce va fi gîndind Bocioacă, dar nevasta lui știu că nu pentru fata ei, ci pentru sine vrea să mă ție.

Asta o știa și Mara, dar ea vedea altfel lucrurile.

— Pst! — zise ea — ține-ți gura! Ești băiat tînăr și nu trebuie să aduci rușine asupra casei stăpînului tău. Nu este ea singura mumă care-și mărită fata după băiatul ce-i place ei. Ține-o cu vorba pînă ce nu-ți dă fata, apoi scuipă-o în față și-o să ai soacră care se teme de tine și nu ți se urcă-n cap. Fii, Trică, băiat cuminte: fata e bună, frumoasă și cu avere, întri în casă bună, și dacă ești om tu, faci ce vrei din ea.

— Nu vreau nimic! răspunse el. Țin numai să nu fiu robul lor și te rog să mă scapi de dînșii.

— Prostii! grăi Mara. O să te mai gîndești și tu și-o să-ți vie mintea. De așa noroc n-o să fugi.

— Mamă! zise el. Nu mă împinge la păcat! Eu mă-ncurc rău cu stăpîna mea!

— Nu dau nici un ban! răspunse Mara îndărătnică. Dacă te vei încurca, atîta pagubă! Ce perzi?! Nu e rușinea mea, nici a ta, ci a ei! Vorba e să nu-ți umble gura!

Trică se simțea ca perdut.

Aceste nu erau însă decît începutul.

Marta, pe care o lăsase în cea mai urîtă stare sufletească, nu era dintre oamenii care stau, cînd îi arde ceva, cu mînile-n sîn.

Ştia că n-are Trică să scoată nici un ban de la mumă-sa şi puţin îi păsa, la urma urmelor, dacă va scoate ori nu. Se temea însă ca nu cumva, viind vorba despre gîndul lui Bocioacă în ceea ce priveşte fata, Trică să-i spună Marei ceva.

Se cutremura în tot trupul şi părul i se făcea măciucă de cîte ori se gîndea la aceasta.

Nu pentru că s-ar fi simţit, poate, vinovată. Nu! În gîndul ei ceea ce făcuse şi mai avea de gînd să facă nu era păcat. Mai făcuse ea aşa chiar şi ca fată mare şi nu-şi făcuse niciodată mustrări. De ce adecă să-şi facă? Dragostea, aşa ştia dînsa, e cu păcat şi fără păcat: iar aceasta era dragoste fără păcat, pentru care nu şi-ar fi făcut mustrări nici dacă Trică i-ar fi fost ginere. Îi era ruşine că şi-a dat, faţă cu un băiat tînăr ca Trică, slăbiciunea pe faţă şi nu se mai simţea atît de tare ca mai nainte. Aşa, din întîmplare, pe neaşteptate şi pe nevrute, căzuse oarecum orbiş în braţele lui, şi nu mai ştia unde are să se oprească.

Îi venea un fel de leşin cînd îşi dedea seamă că nu e în stare să zică nu cînd el zice da. Cum ar fi putut dînsa să trăiască sub acelaşi acoperemînt cu dînsul fără ca să meargă mai departe şi tot mai departe?

„Nu! îşi zise ea. Nu e cu putinţă să mi-l mai închipuiesc ginere."

O durea inima de mumă, dar inima de femeie îi şoptea parcă: „Ea poate, iar eu nu mai pot găsi altul!"

După ce Simina se-ntoarse cu vorba c-a stat peste un ceas, dar pe Trică tot nu l-a văzut sosind la casa mumei sale, Marta se duse şi ea să se culce.

— Ei! — îi zise ea lui Bocioacă, pe care-l deşteptase cu hodorogelile ei din somn — cum rămîne cu Trică al tău?! N-am spus că nu acasă se duce? Simina s-a întors şi nici pîn-acum nu l-a văzut sosind.

Bocioacă era supărat. Nu-i venea să creadă, dar nici nu putea să se pună pentru dînsul în harţă cu nevastă-sa. De! la urma urmelor, băiat era şi el.

— Trică nu minte, grăi dînsul. La mă-sa e dus; se vede, însă, că s-a abătut din drum.

— Asta e ceea ce zic și eu! întîmpină Marta. Să mă ferească Sfîntul de ginere care pleacă la mă-sa și se abate noaptea din drum.

— Aș! parcă alții sunt mai buni! grăi Bocioacă și se-ntoarse cu fața la perete.

Dimineața însă tot l-a oprit pe Trică într-un colț, ca să-l întrebe unde a fost nainte de a se fi dus la mumă-sa.

Trică rămase ca trăsnit din senin; îi venea să fugă, să intre în pămînt.

Văzînd strîmtorarea lui, Bocioacă nu se mai îndoia că nevastă-sa are dreptate și era năcăjit că l-a mai luat la întrebare.

— Dacă trebuie neapărat să umbli după prostii, ferește-te, cel puțin, de jupîneasa, grăi el cam aspru și se duse în treburile lui.

Trică se uită lung și oarecum blegit după el.

„Ferește-te, cel puțin, de jupîneasa!"

Cum să înțeleagă el vorbele aceste?! A simțit Bocioacă ceva? L-a văzut cineva ieșind din bucătărie și i-a spus? Era peste putință ca lucrurile, dacă așa era, să se sfîrșească cu atît.

Dar el n-avea timp să se dezmeticească.

— Ce te-a întrebat jupînul? îl întrebă Marta, care stătuse la pîndă.

— Ne-a simțit — răspunse el — ori i-a spus cineva ceva.

— Ei! și?! grăi dînsa. Prea mult nu-i pasă și lucru mare n-ar fi nici chiar dacă ne-ar vedea. Vorba e că bani n-ai luat de la mă-ta.

Trică rămase în fața ei umilit ca robul în fața stăpînului.

— Fii om cuminte, Trică — îi zise ea — căci noi ținem la tine și pe urma noastră nici un rău nu poate să te ajungă.

Nici că-i rămînea lui Trică decît să fie om cuminte și să i se supună Martei, care ea singură le învîrtea toate.

Nu e însă nimeni stăpîn deplin pe firea sa.

Îi fusese lui Trică totdauna dragă Sultana fiindcă era fiica stăpînilor săi. N-ar fi fost însă în stare să dea răspuns deslușit, dacă l-ar fi întrebat cineva, cum sunt ochii ei și cam ce fel îi este gura cînd rîde. Acum nu mai voia s-o vadă și totuși se uita mai cu dinadins la ea, ba tremura cînd ea se apropia de dînsul, și glasul i se înneca dacă trebuia să vorbească cu dînsa. Se simțea vinovat și era, parcă, păcat să se uite la ea și să stea în apropierea ei.

Ar fi fost împotriva firii femeiești ca Sultana să n-o simtă aceasta. Ce știa dînsa?! ce putea dînsa să înțeleagă?! Vedea însă copila că nimeni pîn-acum, nici chiar el, nu s-a uitat încă la dînsa cu ochii lui, că nimeni nu tremură ca dînsul, glasul nimănuia nu e înăbușit ca al lui, și căuta dinadins ca să fie cît mai des prin apropierea lui.

Asta-l ducea pe Trică la deznădăjduire, căci degeaba-și punea de gînd să se ferească de dînsa.

Se începuse recrutarea, și între calfele lui Bocioacă erau patru băieți săraci cărora nu le rămînea decît să meargă în cătănie. De voie, de nevoie, ei se duceau veseli; inima îți sîngera însă cînd vedeai plînsetele mumelor, ale surorilor și ale rudelor de tot felul. Plîngea și Mara cu ele, căci era femeie miloasă; dar cum plîngea acum și cum ar fi plîns dacă feciorul ei ar fi stat și el în rînd cu ceilalți?! Abia acum simțea dînsa și simțea și Trică ce mare lucru e să ai pe cineva care ține la tine, și pe cînd Trică stetea muiat și umilit, Mara umbla cu capul ridicat și-și purta ușurel trupul greoi.

Tot n-avea nimeni fecior ca dînsa.

Alerga Bocioacă, nu-i vorba, și pentru ceilalți mai pe la doctori, mai pe la ofițeri, mai pe la diregătorii, dar pentru feciorul ei făcuse mai mult.

— Ce bine e pentru tine că n-ai să te mai temi! grăi Sultana.

— Da — răspunse Trică turburat — e bine!

— De! — adăugă Marta — n-are orișicine norocul lui Trică!

Și mișel ori smintit ar fi trebuit să fie Trică pentru ca să nu se simtă norocos.

Deodată cu recrutarea începuse și Verboncul.

Împărăția n-adunase de la băieții mai cu dare de mînă banii decît ca să-i împartă între alții, oameni fără de căpătîi, care intrau de buna lor voie în oaste, mai ales cătane bătrîne, care-și făcuseră rîndul și intrau acum din nou în oaste, ca să se întoarcă, dac-ar avea parte să scape din război, cu bani strînși acasă.

În vreme ce recrutarea se făcea cu ușile închise, Verboncul era în piață, de față cu lumea ce stătea de dimineața pînă seara îngrămădită, ca să vază cine și cum intră.

La masa pe care se afla o lădiță cu bani, condica, o sticlă cu vin, cîteva pahare și o grămadă de șepci cătănești, ședea ofițerul el singur, iar în dosul lui era stegarul cu steagul și două cătane înarmate, paza steagului.

Înaintea mesei stăteau apoi doi căprari buni de gură și vivandiera, o femeie țanțoșă și bine-npanglicată, care închina mereu paharele, lăuda viața ostășească și poftea mereu pe trecători să se apropie, să strîngă mîna întinsă de dînșii, să deșerteze un pahar, să primească șapca și să ia banii.

Acela care prindea mîna ori primea șapca era prins, trebuia să deșerteze și paharul și, vrea, nu vrea, era trecut în condică și i se număra și o sută de florini drept bani de cheltuială.

Și nu unul era căruia i se-nfunda șapca pe neașteptate în cap, apoi nu mai avea cui să i se plîngă dacă păcatul l-a dus pe acolo: tobașul bătea în tobă, trîmbițașul suna, steagul se desfășura și nu-i rămînea decît să jure.

De aceea lumea toată era cuprinsă de spaimă și mumele-și puneau sub lacăt feciorii, iar femeile își țineau de pulpană bărbații cînd, așa, mai după-amiazăzi, zi, Verboncul pleca cu muzica și cu steagul dezvălit de-a lungul ulițelor ca să îmbărbăteze și pe cei ce nu se-ncumătaseră să meargă-n piață.

Era greu lucru să fii om tînăr, să-i vezi trecînd și să nu te iei după dînșii.

În frunte, cu sticlele pline în mînă și de gît cu vivandierele, mergeau chiuind voinicii intrați peste

zi, după dînșii urmau căprarii cei buni de gură, apoi stegarul și muzica, iar după toți, lumea adunată de pe la toate răspîntiile. Buștean ar fi trebuit să fii ca să nu alergi la portiță ori la fereastră cînd știi că așa lucru numai rar se poate vedea.

Alergat-a și Trică, dar nu la portiță, căci acolo n-avea voie să se ducă, ci la fereastra din casa cea mare, unde nici Bocioacă nu intra decît în zile de sărbătoare.

Erau două ferestre, și Sultana, văzînd pe Trică la cea de la dreapta, a alergat ca să vază mai bine, la cea de la stînga.

Unde mai rămînea loc pentru Marta?

S-a dus, ca să nu se-ndesuie cu fiica ei, la cea de la dreapta și s-a lăsat pe umărul lui Trică.

Ce putea el să facă?! S-ar fi supărat foc dacă el s-ar fi dat la o parte, apoi vreun lucru mare nici nu era.

— Sunt grea? întrebă Marta încet.

— Nu — răspunse el — dar ne vede fata.

— Ce-nțelege ea?! grăi Marta și se lăsă mai grea, scoțîndu-și capul, ca să vază mai bine alaiul Verboncului.

— Nu-ți vine și ție să mergi cu dînșii? întrebă peste cîtva timp.

— Să mă ferească Dumnezeu! răspunse el.

— Să nu uiți că mîne seară jupînul nu-i acasă! grăi dînsa peste cîtva timp. Eu te aștept!

El nu-i răspunse nimic. Ce adecă ar fi putut să-i răspundă? Era peste putință să nu meargă!

Și ce era, la urma urmelor?!

Omul, cînd nu mai știe ce să facă, cu multe se împacă, cu multe se potrivește, și ziua următoare, deși cuprins de neastîmpăr, Trică lucra liniștit la masă, alăturea cu celelalte calfe.

Bocioacă, avînd să meargă după-amează zi la tîrg, nu mai croia, ci alegea de pe prăjinile atîrnate în fund cojoacele, pe care unul dintre ucenici le lua să le ducă pentru ca să fie așezate în lada din car.

Iară Marta și fata ei lucrau, ca de obicei, la mescioara așezată sub fereastra din fund.

Deodată ușa se deschise repede și dată-n perete și Persida intră în casa plină, înaltă și frumoasă, cu părul încîlcit, cu hainele mototolite, pe ici, pe colo muiate și stropite de sînge, cu fața aprinsă și cu ochii plini de văpaie sălbatică.

Privirile tuturora se îndreptară asupra ei, iar Trică se ridică în picioare și făcu un pas spre dînsa. Îi venea s-o apuce și s-o dea afară. Înțelegea el ce s-a întîmplat, dar de ce trebuia să-i facă rușinea aceasta? Ce căuta ea aici? de ce nu îl lasă pe el în pace?

— Trică — zise ea fără ca să ție seamă de ceilalți — ori ești om, ori nu ești om, ori îmi ești frate, ori nu-mi ești: noi batjocura aceasta nu putem s-o suferim! Tu m-ai legat de el: trebuie să-i arăți că n-ai uitat ce ți-a zis atunci.

— Ba te-ai legat tu însați, răspunse el supărat.

— M-ai ajutat, Trică, m-ai ajutat, grăi dînsa.

Uitîndu-se apoi împregiur, îi era greu mai ales de Marta și de Bocioacă. Trebuia să le dăslușească toate, să le arăte cum s-au petrecut lucrurile, să-i încredințeze că ea nu e vinovată de nimic.

— Ți-am spus — începu ea liniștită — că iar i-a intrat diavolul pe sub piele: îl roade ceva, nu știu ce, dar îl roade, petrece nopțile în nedurmire, e mereu răstit, se îmbată adeseori și joacă din nou cărți. Le-am suferit toate fiindcă n-am ce să fac. Am însă și eu suflet milos, am inimă de om și nu pot să le înghit toate. Astă-noapte l-am lăsat jucînd cărți cu Binder de la Steueramt, cu Franț pînzarul și cu Lugojanu jeleparul, care avea bani mulți fiindcă era în drum spre Zam, unde plecase ca să cumpere boi. Astă-dimineața, cînd m-am sculat, i-am găsit tot la cărți, tăcuți, istoviți, supți la față și galbeni ca ceara. Mai ales Franț și Lugojanu erau prăpădiți fiindcă perduseră mult și tot mai perdeau încă. Așa e cartea: n-ai ce să-i faci cînd începe o dată să-ți vie rău. Dar tocmai dînșii țineau ca jocul să meargă înainte, ca doară să se întoarcă cartea. Eu ferbeam în mine, fiindcă îmi era milă de dînșii, vedeam că nu se întoarce și știam că nici nu are să se întoarcă cartea. Și e păcat greu să iei bani de la oameni așa! Înțeleg să joci ca să-ți treacă

timpul; înțeleg să joci cînd nu știi dacă o să cîștigi ori o să pierzi; e însă o mișelie să joci cînd știi că numai cîștigul poate să-ți vie. I-am făcut dar semn lui Natl ca să-nceteze. S-a făcut că nu mă înțelege. Am mai tăcut, am mai răbdat, dar nu puteam să-i las cînd vedeam că nici unul dintre dînșii nu știe ce face. „Natl — îi zisei dar peste cîtva timp — n-ar fi oare bine să mai lăsați cărțile, să vă odihniți puțin, să trageți un pui de somn, și apoi iar puteți începe...“ I-am vorbit cu blîndețe, cu glas dulce, ca unui copil. El însă?! Nici n-auzea, nici nu vedea! Ei bine! — urmă ea înviorată și aruncînd o căutătură împregiur — tu mă știi cum sunt! Nu sunt pripită, nu mă iuțesc, dar nici nu mă dau îndărăt cînd știu că e bine să fac un lucru, ci merg orbiș înainte. Ce-mi mai rămînea de făcut? Un singur lucru: să pun mîna pe cărți și să le arunc în foc. Știind dar că mai sunt cîteva perechi în dulap, le-am luat pe nesîmțite pe aceste și le-am ascuns, apoi m-am apropiat de masă, am pus mîna pe cărți și am alergat cu ele la gura sobei. Îl știi acum și pe Natl: el nu s-aprinde cînd se mînie, ci rîde. A rîs și cînd a văzut c-arunc cărțile în foc, apoi s-a dus la dulap, ca să ia altele. Văzînd apoi că nu mai sunt cărțile la locul lor, a venit la mine și mi-a zis încet: „Nu mă face de rușine: oamenii au perdut și vor zice că le fac acestea numai ca să nu-și mai poată cîștiga banii înapoi“. „Nu-mi pasă ce vor fi zicînd ei — îi răspunsei — cînd știu c-așa e bine.“ „Dă-mi cărți — grăi el — că dacă nu, sparg tot ceea ce vezi în casa aceasta. Eu sunt aici stăpîn!“ „Pe toate, dacă vrei — îi răspunsei — nu însă și pe mine, nici pe voința ta.“ Ei bine! — urmă ea după o mică răsuflare — numai văzînd cu ochii ați putea să înțelegeți că nu e chip să trăiești cu asemenea îndrăcit. Înțeleg să rupi, să frîngi, să spargi, să omori chiar cînd te ia mînia oarbă, de nu mai știi ce faci. Om însă în toată firea, potolit ca orișicare din noi acum, numai și numai ca să mă sperie pe mine, el a dat rîzînd cu pumnul în geamurile dulapului, de s-au risipit sfărîmate prin casă. Mă cunoașteți, Trică — urmă ea mai iute — și știi că eu nu mă sperii. Cînd văzu că nu-i dau cărțile, se duse la oglinda cea mare

și o făcu și pe aceea bucăți-bucățele. Ce să faci cu asemenea om? Îl știi că e tare ca un bivol: degeaba m-aș fi opintit să-l opresc, iar ceilalți se uitau la el rîzînd, parcă le plăcea să-l vadă ce face.

— Să-i fi dat afurisitele de cărți — grăi Marta — și să-l fi lăsat în știrea Domnului.

— Ferit-a Dumnezeu! răspunse Persida. „Să nu mai spargi, Natl, că femeie, cum sunt, te pălmuiesc în fața acestor oameni și nu-mi mai pasă ce va urma!"

— Rău ai făcut, zise Marta, care nu se mai putea stăpîni.

— N-aveam ce să fac, îi răspunse iar Persida. Tot era mai bine să dăm unul în altul decît să sfărîmăm toate lucrurile din casă. Auzind zgomotul, Bandi, băiatul, a alergat speriat în casă. Nu mai eram acum singură: băiatul ține, ziceam, la mine și o să-mi sară în ajutor, apoi, dac-ar fi rău de tot, n-ar mai sta nici ceilalți cu gurile căscate. M-am repezit deci la el, ca să-l opresc. „Nu te apropia — îmi zise el tot rîzînd — că nu știu unde mă opresc dacă încep o dată. Mi-a fost destul, m-am săturat, sunt plin pînă în gît! Ești urgia lui Dumnezeu, blestemată să strici viața celor ce se apropie de tine. Uite! — urmă arătînd spre Bandi — atît om ți-a mai rămas și ție în lumea aceasta, corcitura asta, pripășitul ăsta, despre care nici chiar tatăl său nu mai vrea să știe; ceilalți toți, pînă chiar și mumă-ta și fratele tău, te-au părăsit. Ai dat bani pentru el, ca să-l răscumperi, și tot nu mai dă pe la tine..."

Trică se cutremură și mai făcu un pas înainte, gata de a pleca.

— Așteaptă — îi zise ea — că nu le știi încă toate. Auzind vorbele lui, Bandi, băiatul, n-a zis nimic, ci a sărit la el și l-a mușcat de umăr. Am sărit și eu și nu știu ce-a urmat mai departe... Uite! urmă ea sumecîndu-se, ca să-și arate vînătăile de pe brațe. Uite! — zise ea — ridicînd fără sfială cămașa, ca să arate vînătăile de pe pulpi. Așa mi-e tot trupul. Nu-mi pasă! Are să mă doară cîtva și apoi trece. Carnea de om se drege ea de ea. N-am să mai trăiesc cu el, și am scăpat de toate. Rușinea însă, rușinea pe care mi-a

făcut-o trebuie s-o șterg! Trebuie să vază omul acela că tu și mama nu v-ați lepădat de mine, că nu pentru mine, ci pentru el n-ați mai venit să mă vedeți. A rămas acum singur acasă și sparge, frînge, taie înainte... E păcat, Trică, e pagubă, dar nu-mi pasă: rușinea însă trebuie s-o ștergem. Tu vii cu mine.

Marta îi făcu lui Trică semn să stea, și Trică rămase nemișcat în loc. Îi era greu și-ar fi dat tot ceea ce îi era mai scump ca Sultana, copila nevinovată, să nu fi fost și ea de față, dar el nu se putea mișca din loc.

— Dar rușinea pe care ni-ai făcut-o tu nouă? grăi el în cele din urmă. E adevărat, Persido, că tu ești o grea nenorocire pentru toți cei ce țin cu tine! Tu ți-ai făcut-o: tu s-o porți!

Persida stetea ca stean de peatră în mijlocul celor ce se uitau cu milă la dînsa cînd Mara se ivi în prag și se opri dînd din cap.

Aflase cele petrecute, alergase la cîrciumă și venise aici pe urma Persidei.

Persida se dezmorți. Mama ei tot mama ei, sărmana.

— Nu te-ai săturat nici acum de el?! întrebă Mara.

— Mi-a fost destul, îi răspunse Persida; și dac-aș fi omorît pe tata, mi-aș fi spășit păcatul.

— Lasă-l! grăi Mara. Mulțumește lui Dumnezeu c-ai scăpat de el. Iară tu, Trică, n-ai să te amesteci, urmă peste puțin. Mulțumește lui Dumnezeu că ți-ai găsit stăpîni oameni buni.

Era mîhnită Mara, de-ar fi fost în stare să sară cu ghearele la afurisitul de neamț, dar se simțea fericită cum nu s-a mai simțit în viața ei, căci își știa fata scăpată și feciorul pus pe cale bună.

Nu era însă fericită Persida, iară Trică se simțea foarte nenorocit.

Se adunaseră deodată toate, prea multe se îngrămădiseră pe capul lui: jupînul se pregătea de plecare, jupîneasa-l aștepta deseară, Persida plecase greu mîhnită, iară Sultana nu se mai uita la el ca mai nainte, ba scăpase chiar vorbele: „De ce nu te-ai dus cu sora ta?“ Se simțea ca legat cot la cot, dar el lucra cu celelalte calfe la masă și nu zicea nimic, căci n-avea cu cine să-și împărtășească gîndurile.

După-amează el începu să se neliniștească și se făcu din ce în ce mai tăcut și mai neastîmpărat. Cînd sunetele muzicei străbătură-n casă, calfele și ucenicii se puseră-n mișcare, ca să se ducă să vadă Verboncul. Trică stetea ca bătut cu cuie pe scaun. Deodată însă, cînd muzica suna mai de aproape, el se ridică drept, își scutură o dată capul, apoi se repezi spre ușe.

Nu putea nimănuia să-i treacă prin gînd că el, care fusese răscumpărat cu bani atît de grei, s-a pornit atît de repede ca să alerge la Verbonc și să-și pună șapca-n cap. Bocioacă se uită deci mirat la el, iar Sultana începu să rîză. Marta simțise însă de mult că nu-i e lui Trică a bine și, văzînd acum fața lui înăsprită și mișcările lui iuți, înțelese numaidecît gîndul lui.

— Trică — strigă ea cuprinsă de spaimă — unde te duci?! Ce vrei să faci? Nu-l lăsați! urmă apoi peste puțin, alergînd după el. Nu-l lăsați, că se dă la Verbonc!

Bocioacă începu și el să rîdă. Auzi nebunie! De ce adecă să se dea la Verbonc?

Trică se opri și se-ntoarse pe jumătate napoi.

— Am — zise el — să mă răscumpăr eu, ca să nu-mi mai poată nimeni arunca vorba că m-a cumpărat cu bani!

Pornind apoi înainte, el se duse — nu în fugă, ci cu pași mari și greu călcați.

Bocioacă, înțelegînd acum și el, porni după dînsul strigînd mereu:

— Nu-l lăsați! Puneți mîna pe el!

Iară Sultana, care nu putea nici acum să-și dea seamă despre cele ce se petrec, stătea uimită în pragul casei și se uita cînd la muma ei, care se făcuse galbenă ca ceara, cînd la Trică cel nalt și spătos, care trecea înainte aruncînd la dreapta și la stînga pe calfele ce i se puneau în drum ori puneau mîna ca să-l oprească.

Ieșit apoi la uliță, el o luă spre Verboncul care nu sosise încă la casa lui Bocioacă.

— Stați! — strigă el ridicînd amîndouă mînile — că sunt și eu aici și merg cu voi dacă mă primiți!

Lumea se opri, muzica încetă și un fior rece trecu prin lumea adunată în alai. Era în acel „stați!" și-n acele brațe ridicate în sus ceva ce te făcea să simți că

omul acesta nu așa din senin, nici din ușurință intră în rîndul celor ce iau șapca în cap, și într-o clipă lumea se-ngrămădi împregiurul lui Trică, pe care toți îl știau și mulți îl iubeau.

„Ura! ura!" strigară cîțiva cînd el luă șapca și și-o înfundă în cap. „Ura!" — strigară apoi cu toții cînd el se îmbrățișă cu unul din căprarii buni de gură și luă sticla de vin ca să închine — și ca fulgerul trecu din gură în gură vestea că Trică, feciorul Marei, omul de credință al lui Bocioacă, starostele cojocarilor, deși răscumpărat, a intrat la Verbonc. Mare lucru trebuia să fie la mijloc, și lumea alerga din toate părțile, să vază.

Cînd alaiul se porni iar înainte, era prea strîmtă ulița, și Trică mergea prin fața casei lui Bocioacă în frunte, cu șapca pe ureche, cu sticla de vin ținută în sus și chiuind ca la nuntă.

— Cu bine, după război! strigă el închinînd spre casa plină și-și urmă drumul înainte.

Nu mult trecu însă, și alaiul iar se opri, ținut în loc de Mara, care venise cu fiica ei ca să-și ia feciorul.

Era, sărmana de femeie, ca una căzută din cer cînd vecinele alergară să-i spună că Trică s-a dat la Verbonc. Nu-nțelegea, nu credea că e cu putință una ca asta. Așteptase atîta timp să-și vază fata iar acasă, și acum, cînd o vedea hotărîtă de a părăsi pentru totdeauna pe neamțul ei atît de urgisit și își știa și feciorul scăpat și bine așezat în casa lui Bocioacă, îi era parcă nu mai are nimic de dorit și căzuse oarecum obosită de mulțumire sufletească.

Cum ar fi putut ea să creadă că tocmai acum i se strică toate planurile?

A început să rîdă cu hohot cînd a văzut spaima Persidei, care înțelese numaidecît hotărîrea fratelui său.

Era o nebunie! Împărăția, după ce a luat o dată banii, nu mai avea nici un drept asupra lui. Ea rîse din nou cînd Persida-i spuse că Trică are să capete banii înapoi. O treceau fiorii cînd se gîndea că feciorul ei o să primească deodată atîta sumă de bani; dar nu

credea că împărăția o să fie atît de proastă ca să-i dea banii după ce-i are o dată.

Așa, rîzînd mereu, a trecut Murășul, și mai vîrtos rîdea cînd l-a văzut, în sfîrșit, pe Trică cu șapca pe ureche. Ah! ce bine îi ședea! Ah! ce fecior! Nu era nici unul ca dînsul!

Trică se cutremură în tot trupul cînd le văzu. Apoi, cuprins de o pornire dureroasă, făcu cîțiva pași spre mumă-sa, o îmbrățișă lung și o sărută de mai multe ori, în vreme ce Persida începu să plîngă, și plîngeau toți văzînd-o pe dînsa plîngînd.

Ca să scape, Trică se desfăcu, ridică iar sticla cu vin și, cu lacrămile în ochi, începu să chiuiască din nou, încît răsuna tot orașul.

— Muzica! să cînte muzica! — strigă Mara ca ieșită din fire — și începu să bată din palme.

Tot n-avea nimeni fecior ca dînsa! Și pornit alaiul înainte, ea mergea în frunte alăturea cu feciorul ei, sărind mereu ca în joc, chiuind din răsputeri și bătînd mereu în palme, luată de vîrtejul din care nu putea să-și scoată feciorul.

Iară Persida cea înaltă și frumoasă, femeie asupra căreia se opreau toate privirile, mergea perdută și plîngînd după dînșii.

Căprarul cel bun de gură a mers cît a mers sfiicios alăturea cu dînsa. Luat însă în cele din urmă și el de vîrtej, o cuprinse cu brațul și începu să joace cu ea.

— Ce păcat că nu pot să merg și eu cu voi! grăi dînsa și-l dete încet la o parte.

XX

NOROCUL CASEI

— Lasă, draga mamii, că toate au să iasă bine. Are fiecare norocul lui. Au pățit-o altele și mai rău decît tine și tot au ajuns femei cu casă bună. Ești, la urma urmelor, ca și cînd ai fi fost cununată cu el, și toată

lumea te știe că i-ai fost soție credincioasă și harnică și multe ai suferit de la dînsul. Femeie ca tine n-are decît să aleagă între cei mai buni ca să-și găsească bărbat.

Așa vorbea Mara ca să-și mîngîie fata.

Trecuse miezul nopții, și ele, deși obosite moarte, nu puteau să doarmă în culcușurile lor.

— Nu-mi mai trebuie bărbat, răspunse Persida; eu nu mai pot să am bărbat.

Vorba asta Mara nu putea s-o înțeleagă, dar nu putea nici Persida să-i spună de ce adecă ea nu mai poate să aibă alt bărbat afară de Natl. Prea ar fi fost grea lovitura dacă i-ar fi spus că e cununată cu dînsul.

— Prostii! grăi deci Mara, care înțelegea lucrurile cu totul altfel. Poate o femeie ca tine orișicînd...

Luată apoi pe dinainte de dorința de a o molcomi, ea nu se mai putea stăpîni.

— Banul, draga mamii — urmă ea — banul e mare putere, el deschide toate ușile și strică toate legile, iar tu ai bani, destui bani, mulți bani. Uite! — urmă ea — făcîndu-și mustrări c-a scăpat vorba. Ți-o spui fiindcă nu mai ești copilă și trebuie s-o știi, ca să te simți: eu am adunat pentru voi puțin cîte puțin și din ce în ce mai mult. M-a ajutat Dumnezeu, și puține sunt pe aci prin apropiere fetele care au zestre ca tine.

Persida se ridică puțin în culcușul ei. Știuse ea că are mama ei bani! acum însă ar fi voit să-i vadă fața, căci din tonul cu care vorbea, banii păreau mulți, și parcă din fața ei ar fi putut să-i numere. Era însă întunerec în casă.

— Cîteva mii să fie — grăi Persida — nu se sperie nimeni de ele.

— Nu vorbi, fata mea, de mii — îi zise Mara — ci numără cu zecile de mii. Nu degeaba am ostenit eu; nu degeaba mi-am tras de la gură. Ce-i al tău e al tău; ce-i a lui Trică e a lui Trică; ce-o să mai rămînă veți împărți între voi. Asta s-o știi, ca s-o știi, dar să n-o spui nimănui. Nu ești tu orișicine!

Persida tăcu.

În zadar! puterea banului e mare, și ea se simțea cu totul altfel acum, cînd știa din gura mumei sale că are zeci de mii puse la o parte și bine păstrate, cum numai Mara știa să le păstreze.

Doamne! Natl s-ar mira și el dac-ar ști-o aceasta și și-ar da silințele să intre în voile bătrînei, s-o îndulcească, s-o momească. Hubăr, bătrînul, ar vorbi și el cu totul altfel dac-ar ști că feciorul lui ia zestre mare.

De ce adecă Natl era mereu posomorît și răstit? de ce era nerăbdător? de ce bea? de ce juca cărți? de ce era nemulțumit cu soarta lui? Pentru că era deprins să trăiască bogat și trăia acum sărac, scos de dînsa din averea lui.

Îi venea să se ridice din culcușul ei și să alerge la el, ca să-i spună și să-l roage, să-i moaie, să-i îndulcească firea. În zadar, afară de dînsul nu era pentru dînsa bărbat pe lume, fără de căsnicie nu e viață și numai cu dînsul putea dînsa să-și închipuiască căsnicia.

Asta trebuia s-o înțeleagă și mama ei, și o înțelegea dacă-i spunea că sunt cununați.

Acum, în clipa aceasta, putea să i-o spună, era chiar datoare, pentru ca ea să știe cum stau lucrurile și să nu-și mai facă gînduri deșerte.

— Mamă! șopti ea.

Mara adormise.

— Mamă! grăi mai tare.

Mara dormea pierdută în somnul greu al omului obosit.

Persida se ridică speriată din culcușul ei.

Iar se simțea singură, părăsită, nepăzită de nimeni și, cu o putere neîmblînzită, o cuprinse pornirea de a se duce la el. Nu putea dînsa să doarmă în altă casă cînd avea casa ei. Ce făcea el singur? Cum putea dînsa să-l lase singur?!

Ca apucată de nebunie, ea se dete jos din pat, se îmbrăcă în pripă și ieși tiptil din casă, apoi o luă ca o stafie prin noaptea geroasă drept spre Sărărie, ținînd drumul peste Murășul înghețat după zarea luminii de la cîrciumă.

Natl era dus, nu știa nimeni unde, și cîrciuma rămăsese în paza lui Bandi, cînele credincios, care sări speriat în picioare cînd o văzu pe Persida în prag.

Iară Persida nici că-l băgă în seamă, îi era parcă a căzut din cer de la mari înălțimi în prăpastie adîncă și se afla tot în cădere.

Așa a găsit-o Natl cînd s-a întors cam amețit de vin acasă.

— Aha! grăi dînsul. Tot s-a-ntors doamna! Știam eu că nu poți tu să trăiești fără de mine: e scris în steaua sub care ne-am născut c-avem să trăim împreună pînă ce nu ne vom fi mîncat de vii unul pe altul.

Persida se uită la el cuprinsă de înduioșare, cum muma se uită la copilul pornit în căi rele.

Ce putea dînsa să vorbească cu omul acesta?!

— Dar bine c-ai venit — urmă tolănindu-se pe pat — căci tot n-avea cine să-mi tragă cizmele... Trage! adăugă apoi și-și întinse piciorul.

Era obicinuită Persida să-i tragă cizmele și să i le curețe de noroi. Ea-l învățase așa. Niciodată însă pîn-acum el nu i-o ceruse aceasta, și ea se rușină de starea în care ajunsese față de el.

Dar ce putea să facă?! Cu de-a sila, dar le trase, apoi rămase uitîndu-se mîhnită la el.

— Bine — zise ea — nu ți-e ție rușine de ceea ce ai făcut?

— Nu — răspunse el — nu mi-e deloc rușine. De ce să-mi fie rușine? Dac-aș fi orb, nu mi-ar fi rușine; dac-aș fi surd, nu mi-ar fi rușine; sunt cum m-a lăsat Dumnezeu, aș zice, și tot așa zic și acum. Nu vezi tu că mie-mi lipsește ceva? Nu sunt om în toată firea. E o nenorocire, dar n-am ce face!

Ce mai putea să-i zică?!

— Cum ai putut tu să lași casa așa singură? grăi dînsa peste cîtva timp.

El se ridică și se uită la dînsa frămîntat în luptă cu sine.

— N-am lăsat-o singură, îi răspunse apoi rîzînd cu amărăciune. A rămas aici fratele meu Bandi. Da! — urmă el — să știi că mi-e frate, frate adevărat, feciorul tatei, întocmai ca mine! Uite-te bine la el

și-o să vezi și tu că așa este. Mi-e frate! Asta-i izvorul tuturor nenorocirilor!

Persida nu se putea dezmeteci.

— Vorbești într-aiurea?! grăi dînsa.

— Nu! răspunse el. Sunt cam amețit și nici nu ți-aș fi spus-o dacă n-aș fi, dar știu foarte bine ce spun: Bandi, băiatul Reghinei, e fratele meu. Îl văd, îl simt că mi-e frate și-mi aduc aminte de Reghina... M-ai înțeles? Tata e om bun, dar s-a înrăit, fiindcă nu poate să uite și să ne ierte pe mine și pe mama. Tu ești suflet bun, Persido, inimă de diamant: ce ai avut să iei asupra ta blestemul căzut pe capul nostru?!

Persida-și dete seamă de marea asemănare ce era între Bandi și Hubăr și nu se mai îndoia că Natl are dreptate.

— Sărman de tine și de mine, sărmani de noi toți! strigă ea cuprinzîndu-l cu brațele. Să n-o simtă cumva Bandi aceasta, că mult ține la răposata lui mumă și urît lucru se-ntîmplă!

— Să n-o simtă, zic și eu — grăi Natl — dar tata trebuie să facă ceva, m-ai înțeles? Trebuie să facă ceva!

— Da! grăi Persida, și ei începură să stea de sfat, parcă nu s-ar fi certat niciodată-n viața lor.

Iară Mara...

Visase noaptea toată pe feciorul ei, și dimineața tot cu gîndul la el s-a deșteptat din somn. Nu se putea dezmetici cum au venit lucrurile și ce a făcut el ca s-o ia pe dinainte și s-o ducă cu dînsul. Își aducea numai aminte că s-a uitat o dată la el, a văzut că nu e chip să-l abată de la hotărîrea lui și a început să bată în palme. Cu totul altfel s-ar fi petrecut însă lucrurile dacă dînsa nu s-ar fi putut mîngîia cu gîndul că are iar pe fata ei la sine. Ea sări deci speriată din pat cînd se încredință că culcușul Persidei e deșert și nici hainele ei nu mai sunt aci.

Le înțelese toate într-o singură clipă.

„Neam îndrăcit! strigă dînsa. Dacă și-au pus o dată ceva în gînd, nu e chip să-i mai scoți din ale lor."

Ea se așează îndărătnică pe scaun, nu supărată, nu îndurerată, ci tare hotărîtă de a nu se mișca, de a nu

face nimic, de a arăta că nici pe dînsa nu poate nimeni s-o scoată din ale ei.

Ca totdeauna cînd nu mai știa ce să facă, și acum simțămîntul ei covîrșitor era că toate au să iasă în cele din urmă după gîndul ei și că copiii ei pot să dea în gropi, pot să sufără, dar nu pot să piară și tot la ea au în cele din urmă să se întoarcă.

De aceea a rîs cu un fel de mulțumire răutăcioasă cînd a aflat, peste cîteva zile, că Natl iar a bătut pe Persida.

Ar fi voit să-i scoată omului aceluia ochii cu gheare-le, dar îi părea bine.

„Așa-i trebuie! zicea. Să-și vie în fire!"

Săptămînile și lunile treceau. Persida trăia din ce în ce mai rău cu soțul ei, dară Mara nu-și schimba gîndul: putea Persida să rabde, că-i făcea bine răbdarea.

Tot astfel, cînd a venit știrea că războiul s-a pornit cu italienii, Mara se ruga mereu lui Dumnezeu să aibă în paza lui pe feciorul ei, dar se bucura oarecum cînd se gîndea la suferințele prin care el trebuie să treacă.

Sunt însă în lumea aceasta cu putință și lucruri care o moaie chiar și pe Mara.

Mai pe toamnă Mara află că Persida iar e în stare binecuvîntată.

Nu-i venea să creadă și nu putea să-și dea seamă dacă e bucurie ori întristare simțămîntul viu care o cuprinde cînd se gîndește că tot ar fi cu putință.

„Grozavă nenorocire!" zicea dînsa, și totuși îi venea să se ducă și să-și ia fata cu puterea de cîte ori afla că și acum tot o mai bate Natl. I se răscolea toată firea cînd se gîndea că iară s-ar putea întîmpla ca în rîndul trecut.

Iar dacă nu, dacă Dumnezeu se îndură, Persida era legată, nedespărțită pe toată viața de dînsul, și Marei îi venea să se ducă la dînsul să-i spună că-l iartă, că vrea să se împace cu dînsul și-i dă fata cu zestre, numai să se cunune... Parcă însă tot mai era timp, trebuia să aștepte.

Așa s-a frămîntat Mara luni de zile de-a rîndul și nu s-a mișcat decît pe la Sf. Nicolae, cînd iar a trimis moașa după dînsa.

— Zice—grăi Talia—să nu te neliniștești, că toate sunt bine!

Mara era, cu toate aceste, ba tocmai de aceea, foarte neliniștită. Îi venea să-și smulgă părul din cap, să-și muște carnea de pe trup, și mergînd cu pași iuți și mărunți, iar nu rar călcați ca altădată, spre cîrciuma de la Sărărie, ea își zicea mereu: „Nemernico! Ticăloaso!“ De mult ar fi trebuit să vină și nu se putea ierta că n-a venit.

„O, Doamne! — grăi în cele din urmă, ca să se mai molcomească ea însăși pe sine — dar tot om dat de la Dumnezeu e, și botezul o să-l sfințească și pe el.“

Da! botezul sfințește chiar și pe copiii adunați din margine de drum.

Ea, cu toate aceste, se opri, ajunsă la intrare, ca în fața unei primejdii.

— E aci neamțul? o întrebă pe Talia.

— Nu e — răspunse aceasta — a plecat pe-nserate și nu-i e obiceiul de a se întoarce înainte de cîntatul cocoșilor.

Și nu s-a abătut Natl nici astă dată de la obiceiul lui. Plecase supărat, muncit de gînduri grele, încît nu mai știa nici el ce are să facă și-și petrecuse timpul cuprins de viu neastîmpăr.

Tîrziu după miezul nopții, cînd s-a întors istovit și cam ametit acasă, toate erau trecute și în iatacul luminat de o candelă se făcuse liniște adîncă.

Persida dormea cuprinsă de somn întăritor, încît abia i se mai simțea răsuflarea, iară Mara se așezase pe patul lui și fusese și ea biruită de somn.

Văzînd pe Mara, el se opri și stete o clipă, apoi voi să iasă, să plece, să se ducă, să fugă: îi era rușine, îl cuprinsese un fel de spaimă, parcă o grea pedeapsă îl aștepta.

El însă nu putea să plece: se simțea ca înfipt în pămînt.

Prin liniștea nopții se auzea un fel de morfoleală gingașă: copilul, îmbăiat, înfășat și așezat, după obicei, lîngă muma lui, nu dormea, ci își dusese mînile la gură și își sugea pumnii.

Inima lui Naţl se strînse şi mintea lui se lumină deodată, parcă toată noaptea ar fi dormit şi n-ar fi văzut băutura cu ochii lui.

Era un copil acolo, chiar copilul lui.

Ah! de ce i l-a dat Dumnezeu?! Că să-l certe cu toată asprimea.

Nu! Copilul acesta nu poate să trăiască! S-a născut numai ca să moară. Chinuită în toată clipa şi mereu bătută, Persida n-a putut să dea viaţă decît unei stîrpituri; îl vedea, parcă, stîlcit, cu oasele strîmbe, cu faţa pocită, o adevărată spaimă, şi, cuprins de fiori, el începu să tremure aducîndu-şi aminte de Reghina şi de copilul ei.

Şi dacă i-ar fi dat, cu toate aceste, să trăiască?

Grozavă nenorocire!

Şi totuşi...

„Doamne! — zise el cu ochii plini de lacrămi — ceartă-mă pe mine, ceartă-mă cu toată asprimea, dar lasă-l pe el, păzeşte-l, ţine-l, orb să fie, surd să fie, slut să fie, schilod să fie, numai a om să semene, căci tot al tău este, tot ţie are să ţi-l păstreze sărmana aceasta de femeie."

Tiptil apoi, pas cu pas, călcînd pe vîrful degetelor, cu inima încleştată şi tremurînd în tot trupul, el se apropie de pat, ca să-şi vadă copilul.

Ce putea să vadă?

Un copil abia născut nu e, la urma urmelor, decît o bucăţică de carne fără ochi, care se mişcă în toate amănuntele ei. El însă nu mai văzuse în viaţa lui ceva atît de frumos ca copilul lui, cu faţa ceea rotundă, plină şi viu mişcată şi cu degetele cele lungi şi subţiri la mînuşiţele de om.

Ah! cum ar fi vrut să-l desfăşure, ca să-l vadă întreg, să-l pipăie cu mîna, să se încredinţeze că e întreg, că setea de viaţă, care-l face să-şi sugă cu atîta neastîmpăr pumnii, îi străbătea întreaga fiinţă.

„De ce, Doamne, atîta bunătate? Căci eu nu sunt vrednic de ea", zise el adînc înduioşat şi nu-şi mai putu stăpîni plînsul.

Persida-şi deschise ochii şi-i deschise mari şi-i îndreptă oarecum dormind, mirată şi nedezmeticită spre el.

— Ah! Doamne! zise el în româneşte. Iartă-mă, Persido, că te-am deşteptat, dar nu mai pot! Nu mai pot! zise el iar şi izbucni în plîns înăbuşit.

Persida-i întinse mîna şi-l apucă de braţ, ca şi cînd s-ar fi temut că se duce şi-ar fi voit să-l oprească, să-l ţie, să nu-l lase.

— Plîngi, că-ţi face bine, zise apoi peste cîtva timp. E băiat, urmă iar. O să-l vezi tu ce băiat! Lasă, c-o să vezi cum toate au de aici înainte să fie altfel.

— Cum altfel?! grăi dînsul deznădăjduit. Eu tot eu rămîn; de cîte ori mi-am făcut cele mai amarnice mustrări? de cîte ori mi-am pus tare-n gînd să mă-ndreptez?! Tot nemernic am rămas, şi nemernic am să fiu toată viaţa mea!

Persida se uită zîmbind senin la el.

Ce-i pasă ei acum dacă el se va îndrepta ori nu?!

Da, mai înainte, cînd toată gîndirea, toată simţirea, toată purtarea ei de grije asupra lui şi numai asupra lui se îndrepta, ea ar fi voit să nu mai fie om ca dînsul şi-l scotea din răbdare, îl îndîrjea prin neîncetatele ei silinţe. Acum însă nu mai vedea păcatele lui şi-i era, aşa cum îl ştia, destul de bun.

Mara se deşteptă şi ea din somn, dar, văzîndu-l la patul fiicei sale, nu-i mai venea să fugă, ca mai naînte, cînd se gîndise c-ar putea să dea ochi cu el. Văzîndu-l plîngînd, ea se înduioşă.

— Ei, lasă-le acum, zise ea; ce a fost a trecut. Mi-a spus Persida, mi le-a spus toate; toate le ştiu; să-i mulţumim lui Dumnezeu că ni l-a dat şi-a rînduit să nu fie copil adunat de pe uliţi.

El rămase umilit în faţa ei. Ar fi voit să-i răspundă ceva, să meargă şi acum la ea şi să-i sărute mîna, dar nu putea: erau parcă toate de prisos, şi cînd îşi ridică ochii, el se uită la ea ca şi cînd nu ar fi fost niciodată şi c-ar mai putea să fie supărare între dînşii.

— Sărmana mea mamă! grăi el în cele din urmă, suspinînd.

— Are să vină și ea! zise Mara. Trebuie să vină! Am să mă duc chiar eu să-i spun, s-o chem, s-o aduc: îi este nepot și ei tot atît de bine ca mie; are și ea să se bucure.

— Dar nu cumva să-i spui, mamă, și ei că suntem cununați, grăi Persida îngrijată.

— Nu! ferit-a Dumnezeu! adause Natl. N-ar putea să nu-i spună tatii, și-l știți cum e!

Ei începură apoi să se sfătuiască ce fel ar trebui s-o pornească pentru ca să-l moaie și pe bătrînul Hubăr, ca la botezul copilului să fie adunați cu toții în dragoste familială.

— Avem — grăi Natl — să-l botezăm în legea ta și să rugăm pe părintele Codreanu să vie, ca tot el să-l boteze!

— Da! — zise Mara încîntată — tot el! Altfel nu se poate!

Persida dete din cap și ochii i se umplură de lacrămi.

— Nu — grăi dînsa — avem să-l botezăm în legea bătrînului Hubăr și-o să rog — urmă plîngînd — pe maica Aegidia să-i fie ea naşă. De mult încă mi-am pus-o aceasta în gînd, adăugă ea și plînse înainte.

Mara și Natl nu mai îndrăzniră să zică nimic. Așa era! Tot dînsa era cea mai înțeleaptă. O durea pe Mara că nepotul ei n-o să fie creștin adevărat, dar recunoștea și ea că numai așa se poate îmblînzi Hubăr cel îndîrjit.

Așa, stînd de vorbă și sfătuindu-se între dînșii, în fericită unire familială, i-au prins zorile de zi și i-a apucat și lumina zilei, pe care Hubăroaie o așteptase cu neastîmpăr.

Nu mai putea, sărmana de femeie!

Singură dînsa știa cît a răbdat și cîte lacrămi a vărsat în tăcere după rarele ei întîlniri cu Natl. Ținea să nu treacă peste voința soțului său; au însă toate un hotar: din clipa în care aflase că se apropie ceasul, ea nu mai aștepta decît să plece soțul ei la măcelărie pentru ca să plece și ea.

Persida și Natl și Mara tresăriră într-un fel de uimire cînd ea se ivi în prag.

Era lucru firesc ca ea să vie şi nu se îndoiau că va şi veni: uimiţi erau dar numai pentru că dînsa venise tocmai acum, cînd vorbeau despre dînsa.

Mara, cea dîntîi, se ridică şi se duse la dînsa. Neştiind ce să-şi zică, ele se îmbrăţişară în tăcere, se sărutară şi iar se ţinură îmbrăţişate, în vreme ce copiii lor se uitau la ele oprindu-şi răsuflarea.

Desfăcîndu-se din braţele Marei, Hubăroaie trecu apoi pe lîngă fiul ei şi se duse la Persida, ca să o sărute de mai multe ori tot în tăcere, cu dragoste şi cu sfială.

Abia dup-aceea ochii ei se opriră asupra copilului şi de la el trecură la Naţl.

— Mult eşti nenorocit — grăi dînsa cu ochii plini de lacrămi — şi mare noroc ai avut! Le ştiu toate, urmă apoi întorcîndu-se spre Persida. Ştiu cît ai suferit, fata mea. Dumnezeu are să ţi le ţie toate în seamă şi să ţi le răsplătească!

— Lasă-le aceste, întîmpină Mara. Să nu mai vorbim despre cele trecute, ci să vedem de cele viitoare.

Hubăroaie se uită lung la ea.

— Ţi-e uşor ţie — grăi dînsa amărîtă — căci stai singură, poţi să faci cum te trage inima şi n-ai să te temi de nimeni: mie mi-e groază cînd mă gîndesc la cele viitoare.

Persida se cutremură.

— Să nu fie în ceas rău vorba pe care ai grăit-o fără ca să-ţi dai seamă! suspină Mara. Nu e în lumea aceasta nimic mai trist decît viaţa văduvei, care poartă ea singură greul vieţii şi tot ea singură plînge cînd are vreo bucurie. Ce-mi este mie că ne vedem adunaţi cu toţii aici, cînd răposatul, sărmanul, nu poate să fie şi el cu noi! urmă dînsa plîngînd. Nu, din inimă nu puteau să-ţi iasă vorbele. Bărbatul tău e om şi el, e creştin, e părinte şi are să se moaie în cele din urmă.

Nici că-i veniseră din inimă acele vorbe, dar fuseseră grăite, şi ca un fel de săgetare trecuse prin inimile lor simţimîntul că nu e unirea fericită cu putinţă cîtă vreme trăieşte el.

O clipă însă numai, apoi începură a se sfătui cum au să pornească lucrurile ca să-l aducă şi pe el în mijlocul lor.

Hubăroaia nu îndrăznea să-i vorbească.

— Ce ar fi dacă m-aş duce eu şi i-aş cere iertare? grăi Naţl.

— Ferit-a Dumnezeu! răspunse muma lui. Ar fi destul să te vadă pentru ca să nu-şi mai poată stăpîni mînia. Nu ştiu ce are, dar de la un timp încoace e din ce în ce mai îndîrjit.

— Am să le sufăr toate — întîmpină Naţl — şi mi-e destul să-i spun o vorbă pentru ca să-l potolesc.

Persida, dînd cu socoteală care e vorba aceea, clătină din cap.

— Nu! zise ea. Ai face foarte rău. Te rog, mamă — urmă apoi întorcîndu-se spre Hubăroaie—să te duci la maica Aegidia şi să-i spui c-o rog de iertare şi doresc a vorbi cu dînsa. Are să vie, ştiu că are să vie, iar celelalte le lăsaţi pe mine.

Aşa s-a şi făcut.

De la cîrciumă Hubăroaie s-a dus drep la mănăstire, şi pe la amează zi maica Aegidia cea mărunţică şi cu faţa aspră a cerut binecuvîntarea stariţei ca să poată merge la fata ei.

Trecuse atîta timp de cînd nu se mai văzuseră şi atît de multe s-au petrecut în timpul acesta. Era însă la mijloc un suflet nevinovat, şi maica Aegidia intră în cîrciuma de la Sărărie ca-ntr-o biserică, sfiicioasă şi cu pas uşor.

Tot aşa a şi ieşit peste vreun ceas, ca să meargă la părintele pleban, care s-a dus apoi fără de întîrziere la Hubăr, căci vorba era să scape trei suflete rătăcite.

— Ştiu de ce ai venit şi ce vrei, îi zise Hubăr. Nu mi-a spus nimeni, dar mi-e destul să te văd ca să ştiu. Uite, i le iert toate, toate le trec cu vederea, toate le uit ca şi cînd n-ar fi fost niciodată: nu-l pot însă ierta că nepotul meu e copil nelegiuit.

— Tocmai de aceasta e vorba, grăi plebanul aşezat. E o nenorocire că aşa au venit lucrurile, dar trebuie să ne ferim de alta mai mare: să-i cununăm cît mai curînd, pentru ca copilul să fie botezat ca

născut din părinți care trăiesc în căsnicie binecuvîntată de sfînta biserică.

— Minciuni! strigă Hubăr. Pata tot rămîne. Grozav am fost pedepsit eu pentru cîteva clipe de ușurință! Nu mi-e destul că trebuie să-mi știu copilul de pripas, dar am ajuns să mai am și un nepot nelegiuit.

— Despre aceasta să nu vorbim, grăi plebanul cu oarecare asprime. Ți-ai făcut datoria și trebuie să ți-o faci pînă la sfîrșit. Copilul născut din adulter nu găsește milă nici la oameni, nici la Dumnezeu: el n-are loc în rîndul creștinilor și e suferit numai în tinda bisericii. Născut din greu păcat, viața lui nu poate să fie decît o grea osîndă. N-ai să-l știi, n-ai să-l vezi!

— Dar îmi iese mereu în cale! strigă Hubăr deznădăjduit.

— E în adevăr de necrezut cum a ajuns el la casa lui Naț, grăi plebanul. N-ai însă să ții seamă de el și n-ai mai ales să pui alăturea cu dînsul pe nepotul tău, care nu din adulter, ci numai din căsnicie lipsită de binecuvîntare e născut.

— Dar ce este vinovat el?!

Preotul clătină zîmbind din cap.

— Fără de voința lui Dumnezeu — zise el — nici un fir de păr nu se clatină: cum s-ar putea oare ca om să se nască fără de a lui voință?! Era de mai nainte vinovat și pentru vina lui osîndit să se nască din păcat, pentru ca să treacă despreținut de semenii săi prin lume. Și osîndit, pentru vina ta, erai și tu să-l zămislești, pentru ca să nu mai poți trăi liniștit. Poartă-ți osînda cu umilință și cu răbdare îndelungă, pentru ca să ți se ierte vina. Toate ai să le treci cu vederea și să te gîndești numai la împlinirea datoriei tale, pentru ca copilul să fie botezat în legea ta și primit în sînul singurei biserici în adevăr mîntuitoare. Dacă ei nu sunt cununați, botezul are să se facă în legea mamei și copilul e perdut pentru biserică.

Acesta era un lucru peste care Hubăr nu putea să treacă.

Nu mai era vorbă dacă vrea ori nu vrea, poate ori nu poate; trebuia să voiască și să poată, să să silu-

iască însuşi pe sine, ca să fie ocrotit ca fiu supus de sfînta biserică şi să afle iertare înaintea lui Dumnezeu.

A rămas dar vorba că plebanul să-l aducă pe Naţl, pentru ca să ceară iertare şi părintească binecuvîntare.

Era hotărît Hubăr să le facă toate după cum le rînduise preotul, dar prea suferise multe, tot nu se împăcase cu gîndul că nepotul său e copil nelegiuit şi, cînd se văzu faţă-n faţă cu fiul său, sîngele îi năvăli spre cap şi ochii i se împăingeniră.

— Nemernicule! Cum ai putut tu să-mi faci şi ruşinea aceasta?! strigă el ca ieşit din fire şi-i trase fiului său două palme.

Plebanul ridică mîna.

— Rabdă, fiule — zise el — că ţi se cuvine şi ţi-e părinte.

Naţl îşi plecă capul, apoi făcu un pas înainte, apucă mîna care-l lovise şi o sărută.

Uitîndu-se în ochii tatălui său, el fu cuprins de simţămîntul că în zadar sunt toate, căci trai liniştit cu acest om nu se poate.

— Loveşte-mă, alungă-mă — grăi — ceartă-mă cu cea mai mare asprime, dar să aibi inimă de părinte pentru copilul meu, care nu e născut, precum văd că crezi, din căsnicie nelegiuită.

— Cum nu e?! întrebară plebanul şi Hubăr deodată.

— Persida — răspunse Naţl ridicîndu-şi capul — nu e femeie care poate să trăiască în căsnicie nelegiuită. A venit cu mine fiindcă în starea deznădăjduită în care mă aflam se temea să mă lase singur. Ar fi murit însă mai bucuros, dară nu ar fi venit dacă nu s-ar fi găsit un preot care era gata să ne cunune. Suntem cununaţi!

— Cum? În tainä? Fără de învoirea părinţilor? întrebă preotul.

— Cu învoirea mumei, răspunse Naţl cam în silă; învoirea tatii nu o puteam cere fiindcă eram în duşmănie.

— Dacă aşa este — grăi preotul întorcîndu-se spre Hubăr — atunci căsătoria e neatinsă şi copilul e le-

giuit. Dar tot trebuie să fie binecuvîntată căsnicia de amîndouă bisericile.

Hubăr nu se putea dezmetici. Se simțea ușurat, dar tot nu putea să-l ierte pe Natl că s-a căsătorit fără de învoirea lui.

— Să fie — zise el — să fie binecuvîntată de amîndouă, dar copilul e al nostru, numai al nostru.

— Da, tată—răspunse Natl — și ei rămaseră cîtva timp într-un fel de încordare.

Părintele pleban ar fi așteptat ca ei să-și dea mîna, să se îmbrățișeze, să se sărute, să arăte că s-au împăcat. Natl nu îndrăznea însă să se apropie de tatăl său, iar Hubăr nu putea să se uite în ochii fiului său.

— Te rog, tată — grăi în cele din urmă Natl — dacă se poate, să vii să vezi copilul.

Hubăr își ridică ochii. Nu putea să zică ba și îi era foarte greu să se ducă.

— Am să viu — zise el — da! am să mă duc. Să știi însă că nu la tine mă duc, ci la femeia aceea, care e prea bună pentru un nemernic ca tine.

Natl își plecă iar capul. Era și el de părerea tatălui său și nu se-ndoia că Persida va îndulci firea bătrînului.

— Am să viu mîne dimineață, zise iar Hubăr întorcîndu-se spre părintele pleban. Azi e prea tîrziu și trebuie să mă mai gîndesc și eu.

Seara apoi Hubăr a vorbit cu nevastă-sa, care era foarte fericită văzîndu-l din ce în ce mai muiat și mai fericită încă se simțea cînd el îi spuse că dînșii sunt cununați.

— E femeie foarte înțeleaptă și foarte cumsecade, grăi dînsa.

— Nu e nici Natl băiat rău, întîmpină el înduioșat. Au venit însă lucrurile așa că nu mai știa băiatul ce să facă. Vinovat sunt numai eu.

Hubăroaie se uita lung și cu ochii plini de lacrămi la soțul ei. N-ar fi crezut niciodată că el poate să facă asemenea mărturisire, și acum ar fi voit să cadă în genunchi la picioarele lui și să-i sărute mîna.

— Sărmana femeie! urmă el. Cît a suferit și cît a știut să rabde! Mi-e parcă nu-mi vine să cred că poate

o femeie să fie cununată și să trăiască ani de zile de-a rîndul fără ca s-o spună aceasta. Mîne — adăugă el — mergem amîndoi, în ziua mare, ca să ne vadă toată lumea, și toată lumea trebuie să afle adevărul.

Așa au și făcut.

N-avuse Hubăr în viața lui zi mai mare decît aceasta. Se pregătise parcă s-ar duce să se cuminece și parcă tot nu era gata.

Un dar pentru noul-născut. Un semn de iubire pentru nora lui.

El se duse la dulap și luă din lădița de fer zece, apoi douăzeci și cinci și în cele din urmă toți galbenii pe care-i strînsese, peste trei sute, apoi scoase și cutia cu argintărie.

— Să li-o dăm lor, că noi tot degeaba o ținem.

— Să li-o dăm! răspunse Hubăroaie rîzînd cu mulțumire.

Și tot astfel, ca de zi mare, așteptau și Natl cu Persida.

Se vede însă că zi cu desăvîrșire senină nu e în lumea aceasta cu putință.

Mara era și ea mulțumită, dar nu se bucura cu toată inima; prea îi era drag copilul acela pentru ca să se poată împăca cu gîndul că el are să fie păpistaș. Îi era parcă mai bucuros l-ar ști așa nebotezat, și singura ei vorbă era: „Voi faceți cum știți; al vostru e copilul!"

Apoi mai era la mijloc și Bandi, care se uita la copilul Persidei ca la un nou soare răsărit pe cer. În mintea lui nu putea să intre gîndul că Hubăr va atinge copilul acesta. Nu era în lumea aceasta, pentru dînsul, om mai urgisit decît acel Hubăr, de care răposata lui mumă fugea înspăimîntată, care-și alungase feciorul și-i făcuse Persidei atît de multe zile amare. Îi venea deci să fugă cînd a aflat că vine Hubăr. Nu! niciodată n-ar fi crezut că poate Persida să fie atît de nemernică ca să stea de vorbă cu un om ca Hubăr, și acum, cînd știa că dînsa-l așteaptă, îi era parcă n-a mai rămas pentru el nimica în lumea aceasta. Și totuși ar fi voit să se ducă în lume și nu

putea; ședea posomorît într-un colț și nu era în stare să se miște.

Hubăr și Hubăroaie au trecut pe lîngă el fără ca să-l bage în seamă.

Era și frumoasă și grea clipa în care ei au intrat la Persida. Păcat numai că Mara nu era și ea de față.

Natl stătea umilit la căpătîiul patului și se dete puțin la o parte cînd părinții lui intrară, iar Persida îi aștepta cu fața rîzătoare.

Hubăr, deși cam strîmtorat, era om trăit în lume și știa ce voiește.

El se duse la Persida și o sărută pe frunte.

— Iartă, fata noastră, toate supărările pe care ți le-am făcut și fii încredințată despre iubirea noastră părintească, grăi apoi uitîndu-se în ochii ei.

— Nu suntem vrednici noi — răspunse ea sărutîndu-i mîna — dar copilul acesta?!

Hubăr desfăcu punga și vărsă galbeni peste copil.

— Belșug să se reverse și binecuvîntare asupra ta! grăi el și se plecă să sărute copilul.

Apoi Hubăroaie îi dete Persidei cutia cu argintării. Hubăr își îmbrățișă și feciorul, și ei petrecură mai departe ca oameni care se iubesc și de mult nu s-au văzut. Atît era Hubăr de încîntat de nora sa, încît luă hotărîrea de a merge chiar acum la Mara, ca s-o roage să vie deseară și ea și să petreacă cu toții împreună; atît era de încîntat, încît chiar acum hotărî ca de la Sf. Gheorghe înainte Natl să părăsească birtul și să vie acasă.

Pe cînd însă ei petreceau în casă, Bandi se plimba neastîmpărat prin circiumă. Îi era parcă s-a sfîrșit viața lui și-i venea să sară, să-l apuce de gît, să-l omoare pe Hubăr, care s-a pus între el și singurii oameni pe care-i avea în lumea aceasta.

Cînd Hubăr ieșea, Bandi stătea în calea lui și se uita la el drept în față, îndrăzneț, fără ca să-și ascundă mînia, gata de a-l înhăța, mai mult smintit decît om în toată firea.

Hubăr se cutremură și se opri cuprins de groază în loc, încît nevastă-sa trecu înainte pe lîngă băieta-

nul care din calea ei se dete la o parte şi-l lăsă apoi şi pe Hubăr să treacă.

„Doamne! ce am eu să fac?!" grăi el după ce se văzu trecut.

— Du-te tu singură la Mara, urmă apoi peste puţin, întorcîndu-se spre nevastă-sa. Spune-i c-o rog şi eu, c-o rugăm amîndoi. Eu trebuie să mă duc la părintele pleban. Trebuie, acum, neîntîrziat.

XXI

PACE ŞI LINIŞTE

„Ah, Doamne! — grăi Persida pierdută în gînduri — e atîta timp de cînd n-am fost la biserică."

Îi adunase noul-născut pe cei de atîta timp risipiţi şi-i ţinea la un loc, dar ea se uita în ochii fiecăruia din ei şi vedea că pacea n-a intrat încă în suflete, simţea că tot mai are să treacă prin zile grele.

De ea se apropiau toţi cu dragoste şi cu sfială; pe ea o socotea fiecare mai presus de sine; de dînsa ascultau cu toţii; ea putea să-i povăţuiască pe toţi după buna ei chibzuinţă; ei însă, între dînşii, tot învrăjbiţi erau, şi ea în toată clipa se temea ca nu cumva învrăjbirea să se dea pe faţă.

Singură maica Aegidia era cu desăvîrşire mulţumită. Îşi crezuse atîta timp fata pierdută, şi acum, după ce o vedea chiar mai aşezată de cum fusese, era mîndră în sufletul ei şi venea în toate zilele să o vadă, să stea cu dînsa, să-i fie de ajutor.

Avea însă pînă chiar şi maica Aegidia o mîhnire în sufletul ei, şi îndată ce venea Mara să-şi vadă fata şi nepotul, călugăriţa mărunţică nu mai rămînea. Lasă că prea îi plăcea Marei să arate că a ei e fata, dar mai era la mijloc şi botezul.

Hubăr stăruia ca copilul să fie botezat cît mai curînd, în casa părinţilor lui; Persida ţinea însă ca

copilul să fie botezat mai tîrziu, cînd va putea să meargă şi ea la biserică. Iar Mara stăruia alături cu fiica ei şi nu se sfia a-şi da pe faţă dorinţa ca tot popa care a făcut cununia să facă şi botezul. De cîte ori vorba venea la aceasta, maica Aegidia începea să tremure, se uita cuprinsă de viuă îngrijire în ochii Persidei şi nu mai putea să stea.

Tot cam ca maica Aegidia era şi Hubăroaie. Ar fi fost, sărmana femeie, gata să se învoiască cu toate şi să dea şi sîngele din inima ei numai ca lucrurile să meargă bine şi Persida să nu fie supărată. Niciodată însă soţul ei nu fusese atît de neliniştit ca acum, şi văzîndu-l neliniştit pe el, nu mai avea nici ea odihnă.

Cum oare ar fi putut Naţl să fie fericit?!

Ţinea la copilul lui ca la lumina ochilor săi; adeseori îl cuprindea însă simţămîntul că prea e grea sarcina pe care trebuie s-o poarte.

Era trecută viaţa fără de griji. El stătea ziua toată în picioare, alerga de ici pînă colo, se bălăbănea cu slugile, cu oamenii din cîrciumă şi cu cei din birt şi abia acum îşi dedea seamă ce fel îşi petrecea Persida viaţa în vreme ce el stătea de vorbă cu prietenii, se plimba ori îşi omora timpul jucînd cărţi. Şi totuşi el era mereu la dînsa, ca să vadă dacă nu-i lipseşte ceva, dacă poate să-i dea vreun mic ajutor, să-i facă o mică plăcere.

Îi era adeseori parc-o pierde, parcă a perdut-o, parcă nu mai e nevasta lui, ci numai muma copilului său. Nu-l mai vedea pe el, nu-l mai băga în seamă de cînd avea copil, şi pe nesimţite se schimbaseră lucrurile, încît ea, care-i fusese mai înainte ca o slugă, şi-l făcuse slugă pe el. Era destul un semn făcut de dînsa, pentru ca el să dea pe toţi la o parte şi să alerge, căci nu ştia nimeni s-o mulţumească atît de bine ca dînsul.

Dar aceste au venit încetul cu încetul şi se petreceau ca lucruri de sine înţelese. Se deprinsese Naţl cu grijile şi cu osteneala zilei atît de bine, încît nu s-ar mai fi putut simţi bine dacă nu le-ar fi avut. Ceea ce-l ţinea în neîncetată turburare şi-l făcea nefericit era

încordarea dintre tatăl său şi soacră-sa şi mai ales frămîntarea sufletească ce străbătea din ochii mereu neastîmpăraţi ai tatălui său. Îi era parcă o grea nenorocire are să cadă pe capul lor.

PeBandi, în sfîrşit,nu-lmai băga nimeni în seamă. Trecuseră timpurile frumoase, cînd Persida ziua întreagă îi zicea mereu: „Bandi, vino!“ „Bandi, du-te!“ „Bandi, aleargă!“ „Bandi, fă!“

Nu mai avea nici o treabă, nici un rost în lumea aceasta: putea să facă ce-i place. De cînd se născuse copilul acela şi de cînd venise Hubăr la casă, el era de prisos, uitat de toţi, dat ca o fiinţă netrebnică la o parte, rămas singur-singurel în lume.

Aşa stăteau lucrurile cînd a sosit, în sfîrşit, ziua botezului, după cum o hotărîse Persida.

Era lucru nemaipomenit ca o călugăriţă să fie naşă, dar maica Aegidia îşi pusese toată stăruinţa să i se dea binecuvîntarea, şi biserica era plină de lume adunată ca să vadă botezul neobicinuit şi pe Persida, care intrase deodată în inimile tuturora.

Gătită în haină de caşmir negru, pe care i-o dăruise socrul său, înaltă cum era, cu obrajii tot plini, dar mai albi decît de obicei, păşind încet şi apropiindu-se cu umilinţă de altar, ea părea mai mult o vedenie decît fiinţă din carne şi oase, şi mulţi îngenunchează cînd ea îşi plecă genunchele ca să-i mulţumească lui Dumnezeu că i-a dat tăria de a trece prin grele încercări.

De-a pururea nestrăbătute sunt căile sorţii.

Stînd îngenunchează şi cu capul plecat, ea se vedea în gîndul ei însaşi pe sine, copilă răsfăţată, stînd în fereastra cu geamul spart de o întîmplătoare suflare de vînt, se vedea deschizînd în neastîmpărul ei copilăresc cealaltă fereastră, se vedea trecînd prin faţa măcelăriei... una cîte una întîmplările care hotăriseră viaţa ei se reamintiră în sufletul ei parcă le visa şi le visase numai după un plan de mai înainte croit. Cuprinsă apoi de simţămîntul că nu e sfîrşit încă şirul grelelor încercări, ea îşi plecă mai tare capul.

„Orişice ni s-ar mai fi întîmplînd, Doamne — grăi dînsa— dreptate ni se face, dar pe el să-l aibi sub

ocrotirea ta, căci tu l-ai voit, al tău este, ție ți-l voi păstra!"

Nu știa nimeni ce simte și gîndește dînsa în clipa aceasta, dar, văzînd-o, toți erau cuprinși de același simțămînt, toți afară de Mara, muma ei, care, gătită ca nealte dăți, stătea îndărătnică la intrarea bisericii.

Se supusese Mara, dar nu se împăcase și îi venea din cînd în cînd să se repeadă, să ia copilul și să fugă cu el din biserică. Îi era parcă i-l iau, i-l răpesc, i-l aruncă în prăpastie adîncă, în foc mistuitor, și atît nepot avea și dînsa.

Cînd părintele pleban se ivi îmbrăcat în odăjdii, ca să înceapă botezarea atît de neobicinuită, Mara făcu un pas înainte și apoi, pas cu pas, stînd mereu și făcînd iar un pas înainte, tot mai potolită, tot mai muiată ea se apropie.

Cînd preotul vărsă apa sfîntului botez în capul copilului, ea tresări străbătută de fiori și ochii se umplură de lacrămi.

Acum era păpistaș, nepotul ei, cel mai iubit dintre toți oamenii era păpistaș.

— E frumos! grăi dînsa întorcîndu-se spre Persida. E frumos și la dînșii botezul! Oameni suntem cu toții, tot creștini, creștini adevărați, tot un Dumnezeu avem.

— Draga mea mamă! grăi Persida și o îmbrățișă. Dac-ar fi toți ca tine, n-ar fi în lumea aceasta decît fericire.

Atît era de fericită Mara, încît îmbrățișă pe maica Aegidia, pe Natl, pe Hubăroaie, pînă chiar și pe Hubăr, care nu rîdea nici acum, ar fi fost în stare să îmbrățișeze pe toți cei adunați în biserică.

— Voi mergeți acum acasă — grăi apoi grăbită — căci vin și eu, dar trebuie să trec mai înainte pe undeva.

Trebuia, neapărat trebuia!

Cum adică?! Hubăr îi făcuse copilului un dar de un pumn de galbeni; Hubăroaie îl înzestrase cu cinci mii de florini; nu putea să rămîie nici Mara mai prejos. Avea și dînsa: trebuia să arate că are, că nu e nici dînsa cea din urmă, că ține și dînsa la el.

Alergînd spre casă, ea era tare hotărîtă să-i dea Persidei zestrea. Acum era cel mai potrivit timp ca s-o facă, pentru ca să vadă Hubăr că nu e nici Persida orișicine și să știe lumea că nu e feciorul lui Hubăr mai presus de fata ei! Da! a Persidei era zestrea; pentru dînsa o adunase: acum era timpul să i-o dea.

Pare însă că erau prea mulți bani, așa, deodată.

Se adunaseră la pod, cu pădurea și din camete, din puțin cîte puțin mai mult și tot mai mult, peste treizeci de mii de florini.

Era destul să-i dea treizeci, douăzeci și cinci ori douăzeci de mii. Ceilalți tot ai ei rămîn, dar sunt mai bine păstrați.

Ea luă în cele din urmă zece mii. Tot era mai mult decît ceea ce dăduse Hubăroaie, poate chiar prea mult... și îi venea Marei să se întoarcă din drum.

Era hotărîtă să dea banii în fața tuturora, cum lucrul acesta de obște se face. Hubăr ținuse însă ca de ziua aceasta să vie noră-sa la casa lui și masa de cumetrie era un fel de nuntă, la care Hubăr își adunase, în cinstea nurorii, pe toți prietenii și cunoscuții, tot oameni de frunte, de care se sfia Mara. Văzînd atîta lume și așa oameni, îi părea rău că n-a luat mai mult.

Ea-l chemă deci pe Natl la o parte.

— Uite! — îi zise — am ținut și eu să fac un dar pentru copil. Nu e mult, o parte din zestrea Persidei: opt mii de florini! Am să vi-i dau — adăugă întinzîndu-i banii — și pe ceilalți. Aceștia acum, de botez.

Natl știa că Persida are zestre. I-o spusese Persida ea însăși aceasta. Știa și că zestrea e mare. Acum însă, cînd vedea banii în mîna tremurătoare, el, cu toate aceste, se sperie oarecum, căci mulți trebuiau să fie banii pentru ca dînsa să poată rumpe atîta din ei.

— Nu — zise el dîndu-se puțin înapoi — te rog să nu ni-i dai, căci trebuință nu avem de dînșii și la d-ta sunt mai bine păstrați decît la noi. Ni-e destul să știm că-i avem. Dacă îl ține Dumnezeu pe tata cum e acum, avem destul, iar dacă nu — adăugă el sărutîndu-i mîna — n-o să mai fim cu d-ta ca mai înainte.

— Da, da! răspunse Mara. Mai bine decît la mine unde ar putea să stea? Să ştiţi că-i aveţi... pe toţi, nu numai pe aceştia.

Atît voia Mara, ca lumea să ştie, şi de aceea nu se mai putea stăpîni, trebuia neapărat să le spună tuturora, fiecăruia în taină, că n-are nimeni ginere ca al ei, care n-a voit să primească opt mii de florini, o parte din zestrea soţiei sale.

Nici că se uitau însă oamenii ca mai nainte la dînsa. Las' că banul te ridică şi în sufletul tău, şi în gîndul altora, dar banul agonisit e dovadă de vrednicie, şi mesenii toţi înţelegeau de ce Mara şade în scaun ca pusă într-un jeţ şi vorbeşte rar şi apăsat. Pînă chiar şi Hubăr, care adunase şi el destul, se uita cu un fel de mirare la dînsa, căci era femeie neajutorată.

Iar Persida se uita mereu şi iar se uita la dînsa, o înţelegea deplin şi ar fi voit să fie singură, ca să poată plînge. Prea veniseră lucrurile frumos şi peste toate aşteptările ei bine; era peste putinţă ca ele să rămîie mult timp aşa, şi ochii ei necredincioşi umblau scrutători de la unul la altul, ca să afle de unde are să înceapă cea mai apropiată mîhnire.

Naţl, ei atît de drag acum, nu era în voia lui cea bună, cum îl ştia de odinioară. Şi, cine ştie?! Poate că nici n-avea să mai fie vreodată în viaţa lui. Vin anii, vin grijile, vine greul vieţii şi trece veselia inimii.

El era strîmtorat, dus cu gîndul, parcă nu credea că sunt toate cum le vede şi nu cuteza să se bucure.

Hubăroaie era perdută în purtarea de grijă pentru lumea adunată la casa ei, avea supărări peste supărări cu cei de afară. Tot se vedea însă că ochii ei se opresc, de cîte ori intră în casă, cu un fel de temere asupra soţului ei. Nimeni mai bine decît dînsa nu-l cunoştea, şi dînsa-l vedea că tot nu s-a împăcat cu lucrurile.

Mulţumită, voioasă, omeneşte fericită nu era decît Mara, care le uitase toate şi se perduse cu desăvîrşire în clipa de acum. Şi, totuşi, tocmai de la dînsa a pornit întristarea inimilor.

Era peste putinţă ca ea să nu-şi aducă în cele din urmă aminte şi de cei ce nu se bucurau împreună cu

dînsa, iar aceasta o-nduioșa pe dînsa și o mîhnea pe Hubăroaie, care-și reamintea amărăciunea de care fusese cuprinsă cînd a grăit vorbele pentru care Mara îi făcuse mustrări. E grozav lucru să dorești moartea cuiva, și-i era bietei de femei parcă toți știu acele vorbe și toți o mustră pentru ele.

Apoi nu putea nici Tricăă se bucure cu Mara, și Persida se roși ca bujorul cînd muma ei își aduse aminte de el. Despre Tricăă nu era bine să se vorbească tocmai acum, cînd mintea fiecăruia era stăpînită de gîndul că are Mara bani mulți. Îi era lui Hubăr rușine că noru-sa are frate pe acel om soios și nepieptănat, care seamănă mai mult a slugă proastă și intrase alăturea cu toți oamenii fără de căpătîi la Verbonc. Cum se potrivea? Mamă ca Mara, fată ca Persida și fecior ca Tricăă! Acum, în clipa aceasta, îi era și Marei greu, și ea-și făcea mustrări.

Frumoasă a fost ziua, dar ea nu s-a sfîrșit în voie bună, și la despărțire inimile erau mai mult încleștate decît deschise.

Nici că se mai puteau deschide în curînd.

Peste cîteva zile Mara a primit veste de la Tricăă al ei. Fusese lovit în șold de o țandără de bombă și zăcea acum într-un spital din Verona.

— Simțeam eu! grăi Mara. Dar eu singură sunt vinovată.

Și umbla Mara plîngîndu-se mereu de la Radna la Lipova și de la Lipova la Radna. De cînd își știa fata bine așezată, se gîndea numai la feciorul ei și nu băga de seamă că mai mari decît ale ei sunt supărările din casa Persidei.

Avea Hubăr cuvintele lui de a nu fi mulțumit, dar nu putea să le spună nimănui, ci trebuia să-și caute prilegiu spre a-și da pe față supărarea.

Tot vechea nențelegere.

Îi intrase în cap gîndul că are de Sîntul Gheorghe să-i treacă măcelăria lui Natl și apoi să se ducă acasă, la Viena.

— Trăiți voi — îi zise el nevestei sale — mai bine fără de mine decît cu mine.

Hubăroaie rămase ca lovită de un junghi drept în inimă. Ce ar fi putut însă ea să-i zică ori să-i facă spre a-l încredința că țin cu toții la dînsul?!

Lucru lămurit era numai că Natl nu putea să ia măcelăria fiindcă nu era măiestru. Degeaba alerga Oancea, căci Bocioacă, supărat rău pe Trică, de la care primise cele șaptesprezece sute, și zgîndărit mereu de soția sa, ținea una și nestrămutat la hotărîrea lui de a nu primi în breaslă pe un om care nu și-a făcut tăietura de măiestru la timpul hotărît și-a umblat ani de zile de-a rîndul fără de rost.

Astfel treceau zilele, și în trecerea lor inimile se înăspreau tot mai mult.

În Săptămîna brînzei, cînd Trică s-a întors, în sfîrșit, acasă, singură Mara se bucura, iar Persida ar fi voit să-l roage să se ascundă, ca să nu-l vadă Hubăr. Nu se putea să vie la mai rău timp.

Dar era venit.

Cam șoldiș, nu-i vorba, cam plecat într-o parte, însemnat, ca nu cumva să uite vrodată cele petrecute, dar îi ședea oarecum bine și la cojocărie nu-i făceau nici o stricăciune, așa zicea Mara.

Cum poate omul, Doamne, să se schimbe trecînd prin lume! Lasă că era periat și pieptănat, cu obrazul ras și cu mustăcioara răsucită, bine strîns la brîu și cu căciula pe-o ureche, dar degeaba mai căutai în el pe prostălanul motolog, din care putea orișicine să facă ce vrea.

— Bocioacă e prost, grăi el cînd Persida își spuse supărările. A fost totdeauna și o să și rămîie toată viața lui. Am eu să-l dumiresc și-o să vezi că toate au să meargă strună.

Ușurel apoi, fără de grijă, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat, el s-a dus la Bocioacă, dar la Bocioacă, nu la nevasta lui.

Era foarte supărat Bocioacă, dar cînd l-a văzut că vine și vine rîzînd, cînd l-a văzut că-i cam șoldiș, dar altfel de tot bine, nu mai avea nici el ce să-i facă.

— Știu că te-ai supărat, îi zise Trică. Dac-ai cerceta mai de aproape, n-aveai de ce, dar te-ai supărat; uite,

bate-mă, trage-mi pălmi, ca şi cînd ţi-aş fi fecior, că te-am avut ca tată, apoi să fim tot ca mai nainte!

Bocioacă clătină din cap. Îi era foarte greu, dar nu putea.

— Ce-a fost a trecut, grăi el scoţînd vorbele cu anevoia. Eu ţi-am spus şi tot ţi-am spus să te pui bine cu jupîneasa; ce să-ţi fac dacă n-ai voit să mă înţelegi?

Trică se uită lung şi cam cu milă la el, apoi îl apucă de braţ.

— Dacă jupîneasa e stăpînul casei — zise — să mergem la ea.

— Nu e stăpînul casei — răspunse Bocioacă — dar pacea casei de la ea atîrnă şi asta nu o dau pentru nimic.

— Să mergem la ea, zise iar Trică.

Marta şi fata ei tresăriră cînd Trică se ivi în pragul casei mari, unde ele lucrau la fereastră. Prea venise fără de veste omul care le zguduise pe amîndouă atît de mult.

— Jupînul zice — grăi el dezgheţat — că nu poate să mă primească iar calfă fiindcă nu voiţi d-voastră. Dacă eu aş avea nevastă, n-aş cere învoirea ei, adăogă el uitîndu-se cam din sus în jos la Marta; fiind însă că jupînul o cere şi eu n-am vreme să aştept, o fac cătăneşte şi vă întreb dacă mă primiţi ori nu.

Sultana începu să tremure: era tot omul strașnic, care-i arunca atunci pe ceilalţi la dreapta şi la stînga ca să-şi deschidă drum spre Verbonc. Îi era frică de el, dar nu ar fi putut să se depărteze de dînsul.

Marta era strivită. Ea singură îl înţelegea. Dar nu se dedea.

— După cum ai venit şi după cum întrebi — grăi dînsa veninoasă — ne vine să-l întrebăm noi pe jupînul dacă mai putem ori nu să stăm şi noi în casa aceasta.

Bocioacă, omul păcii, ar fi voit să fugă şi să-i lase singuri.

— Bine — îi zise el Martei — nu se poate să vorbeşti şi tu fără ca să înţepi cu limba?! Ce ai cu el? Spune-mi şi mie, ca să ştiu.

— Nu are nimic! grăi Trică. O fi avut ce-o fi avut, dar nu mai are şi nici n-o să mai aibă nimic. Eu rămîn

şi pace bună! Cine să ia după muieri se miră şi el unde se pomeneşte. O să vezi cît de bine o să ne nărăvim.

Aşa au rămas apoi lucrurile.

Era hotărîtă acum şi treaba lui Naţl.

Nu-şi făcuse Trică anii de călătorie, dar Bocioacă tot ţinea să-l scoată măiestru.

— Închide tu un ochi — grăi Oancea, care nu putea nici acum să se stăpînească — apoi închidem şi noi ceilalţi unul. Noi ştim, noi facem, şi nimeni nu ne mai poartă grijă.

Cam aşa se gîndea şi Bocioacă, şi încă în postul Paştilor amîndoi cumnaţii au fost scoşi măieştri.

Nu mai avea Hubăr acum de ce să fie nemulţumit şi nici nu zicea că este.

A treia zi de Paşti, Bocioacă a dat masă mare în cinstea noilor măieştri. Nu putea nimeni să-i ia dreptul acesta, lasă că era staroste, dar mai avea şi fată mare.

Hubăr nu numai că s-a dus şi el cu nevastă-sa, dar a dus cu dînsul şi pe părintele pleban, căci Bocioacă poftise şi el pe părintele protopop, şi întîia oară, de cînd venise la Lipova, Hubăr nu se mai simţea străin între străini, ci acasă la el, încungiurat de ai săi.

Ce oameni cumsecade!

Dar tocmai aceasta îl făcea să stea ca pe spini şi pe jăratec.

Îi venea să plîngă cînd se uita la faţa senină a Marei. Cuprinsă de simţămîntul că dînsa i-a adunat pe toţi la un loc şi că copiii ei sunt cheagul care-i ţine strînşi, ea umbla mîndră şi uşoară, oarecum pe zburate, şi vorbea rar şi apăsat ca o împărătească.

Iar el tresărea cînd ochii se îndreptau asupra lui şi ar fi voit să poată sta ascuns într-un colţ.

Ce-ar fi zis toţi aceşti oameni dacă ar fi ştiut ce fel de greutate apasă asupra lui?!

Puţin i-a păsut mai nainte; acum însă ţinea să-l socotească şi ei cum el îi socotea pe dînşii.

Îi era destul să se uite în ochii mari ai Persidei pentru ca să fie încredinţat că ea ştie. Nu putea să-şi dea seamă cum şi de la cine a aflat dînsa, destul că nu

din întîmplare-l ținea pe Bandi la casa ei, și îi era greu de dînsa.

Nu fusese mai înainte pentru dînsul nimeni mai presus de părintele pleban; încetul cu încetul însă el a ajuns s-o pună pe Persida mai presus de toți.

— Pleacă — i-a zis preotul cînd a văzut nerăbdarea lui — du-te, stăi acolo în liniștită retragere, căci ai din ce să trăiești.

Așa și voia să facă. Acum însă, cînd toate se lămuriseră, încît nu mai rămînea decît ca Natl să se mute și să ia măcelăria, el nu mai dormea nopțile și nu mai avea zi tignită. Cum putea el să plece cînd nevasta lui plîngea deznădăjduită de cîte ori vorba era de plecarea lui? Cum putea să se depărteze din lumea aceasta, în care acum se simțea atît de bine? Cum putea să plece fără ca să fi făcut ceva cu Bandi?

Persida, care-l ținea pe băiat la casa ei, nu era de părerea preotului: el trebuia neapărat să vorbească cu dînsa.

Și dacă au doi oameni să vorbească ceva, ei o știu aceasta fără ca să și-o spună.

Persida vedea și ea că el voiește să vorbească cu dînsa, și degeaba îi zicea Natl să nu se amestece, căci simțămîntul de milă și dorul de liniște o împingeau să lămurească o dată și lucrul acesta. Ea n-aștepta decît să-l prindă singur.

— Uite, tată — îi zise ea ca și cînd vorba ar fi de un lucru de nimic — noi ne mutăm de Sf. Gheorghe; n-ar fi oare bine să lăsăm cîrciuma în seama lui Bandi? Băiatul e tînăr, dar e așezat și harnic și n-ar duce-o rău dacă am purta și noi grijă de el.

Hubăr se făcu alb ca varul.

El se uită cîtva timp țintă și cam sperios în ochii ei, apoi îi apucă mîna, o ținu strînsă și începu să plîngă mai întîi încet și pe înăbușite, iar în urmă cu hohote.

— Ce să fac eu?! strigă în sfîrșit.

— Dac-ai fi om rău, n-ai plînge: nu ți-ar păsa, cum celor mai mulți nu le pasă, grăi dînsa. Întreabă-ți inima, căci ea-ți va spune ce ai să faci, și rău nu poate să te povățuiască.

— Eu zic să-l iau cu mine — zise Hubăr — să-l duc acolo, să-i fac vreun rost și apoi să mă întorc.

Persida stete cîtva timp pe gînduri.

Era frumos și bine așa; mai frumos și mai bine nu s-ar fi putut, și mare lucru ar fi fost dacă Hubăr ar fi făcut-o aceasta mai demult. Acum însă parcă era prea tîrziu. Dar toate sunt cu putință cînd omul voiește cu tot dinadinsul, și lucru trebuia să se facă; de la el atîrna pacea și liniștea întregei familii.

— Am — grăi dînsa — să-l iau pe departe și să-l pregătesc. Treci mîne seară, dacă poți, pe la noi. O să potrivesc lucrurile așa ca să fiți singuri și nesupărați de nimeni. El ține la mine și o să mă asculte.

Și ținea, în adevăr, tot mai ținea Bandi la Persida. Vorba e numai că om în toată firea n-a fost Bandi niciodată și mai ales acum, de cînd lucrurile se schimbaseră, el se făcuse de tot sperios.

Un singur gînd îl muncea: Ce are să se aleagă de el după ce Persida se mută la casa lui Hubăr?

— De ce?! întrebă el dar cînd Persida îl întrebă dacă vrea să meargă fie la Pesta, fie chiar la Viena.

— Să vezi și tu lume, să mai înveți, să te faci om, răspunse Persida. Tata mi-a făgăduit — urmă ea — că te ia cu dînsul dacă vrei să mergi.

— De ce mă ia? întrebă iar Bandi.

Nu intra-n mintea lui gîndul ca Hubăr, omul rău și urgisit, de care muma lui fugea speriată, să-i facă lui vreun bine.

— Pentru ca să-mi facă mie o plăcere, răspunse Persida.

Da! asta o înțelegea Bandi. De dragul Persidei putea pînă chiar și Hubăr să fie bun.

El dete din umeri.

— Și cînd o să mă întorc? întrebă.

— Cînd vei voi, răspunse ea.

Bandi dete din umăr.

La urma urmelor, tot una îi era dacă cu dînsa nu putea să meargă și dacă așa voia dînsa.

Putea Hubăr să vie acum, căci toate erau pregătite.

Deşi o ştia însă aceasta, Hubăr, ieşind seara ca să meargă la cîrciuma de la Sărărie, tremura în tot trupul, ca făcătorul de rele care vede că nu-i mai rămîne decît să săvîrşească fapta. Greu, de tot greu îl apăsa gîndul că trece peste povaţa preotului, şi-i venea la tot pasul să se oprească şi să se întoarcă din drum. Era parcă peste putinţă ca lucrurile să se sfîrşească atît de frumos cum el le plănuise. Nu-i rămînea însă decît să meargă înainte, cum merge bolovanul pornit o dată pe coaste la vale.

Ajuns faţă în faţă cu Bandi, singuri în casă, el era hotărît cu desăvîrşire.

— Care va să zică vii, băiete, cu mine? întrebă el.

Bandi se uită la dînsul şi parcă nu mai era omul rău şi urgisit, parcă era în zîmbetul şi în ochii lui o bunăvoinţă nemaipomenită.

— Mă duc, răspunse el. Dacă vrea Persida!

— O să-ţi meargă bine, băiete — urmă Hubăr — o să le ai toate din destul.

Bandi se uită iar la el.

— De ce? întrebă.

Era în acest „de ce?“ şi în felul cum fusese rostit ceva ce-l înfiora pe Hubăr.

Ajuns o dată pînă aici, el nu mai putea să se stăpînească: trebuia să meargă înainte pînă la sfîrşit, să scape de toată greutatea ce-l apăsa.

— O să-ţi spun mai tîrziu, grăi el. Acum să ştii numai că n-ai pe nimeni în lumea aceasta mai aproape decît pe mine.

Bandi se dete îndărăt şi începu să rîză pe rînjite.

— Ai cunoscut tu pe mama? întrebă el ridicînd mîna. O ştii? Îţi aduci aminte de ea?

— Da! răspunse Hubăr, cu capul plecat.

— Nu-mi mai spune, că ştiu, grăi Bandi cu glasul înăbuşit. Mi-eşti tată! Nu-i aşa?

— Da! îi zise Hubăr apropiindu-se de el.

Bandi îl lovi cu pumnul în piept, apoi, cuprins de un fel de turbare, se năpusti asupra lui și-l mușcă în gîtlej, încît căzură amîndoi unul peste altul în mijlocul casei, Hubăr, cu ochii închiși și fără ca să se mai apere, iar Bandi, cu genunchele pe peptul tatălui său, rîzînd și apăsînd mereu cîtă vreme mai simțea răsuflare în el.

Cînd Persida a deschis, în cele din urmă, ușa, ca să vadă ce fac, în casă era liniște și Bandi rîdea înainte.

DIN BĂTRÎNI

NARAȚIUNE ISTORICĂ

[VOLUMUL I]

O MĂRTURISIRE

E o cestiune de bună-credință literară să fac mărturisirea că faptele expuse în această narațiune, pe cît de frumoasă, pe atît de interesantă, nu sunt plăsmuiri ale mele, ci întîmplări petrecute sunt acum vreo mie trei sute de ani, în timpul domniei împăratului Justinian, cînd gepizii au fost risipiți în luptă cu longobarzii și cu avarii și cînd bulgarii și marile mase de slavi au sosit la poalele Carpaților.

Întîmplările aceste sunt atît de învederat adevărate încît i-aș jigni pe cititori dacă mi-aș da silința să-i conving prin dovezi înșirate după toate regulele stabilite de istoriografii pedanți.

Oarecare nedumerire nu poate să rămîie decît în inimile cititorilor, care n-au avut încă mulțumirea de a cunoaște din propria lor întuițiune poienele ce se-ntind în culmile Bucegilor și văile ce se deschid din ele spre șesul de la Dunăre.

Văzuți din depărtare, Bucegii ni se prezintă ca niște înălțimi cu culmi înguste, din care omul foarte ușor se răstoarnă în prăpăstii fără de fund. Urcîndu-ne însă în vreuna din aceste culmi, rămînem uimiți de lărgimea ce se desfășură în fața vederii noastre. Pădurile de brad și cele de fag rămîn departe-n vale, și deasupra lor se-ntinde un fel de cîmpie văluroasă, în care putem cutriera zile întregi de-a rîndul.

Stînd în culmea Omului, care e cea mai înaltă dintre toate, și întorcîndu-ne cu fața spre șesul de la Dunăre, rămîne în dosul nostru valea cea strîmtă și rîpoasă a Prahovei, de-a lungul căreia se face pe la Predeal trecerea în Țara Bîrsei, care de sus se vede ca un fel de rai pămîntesc. La stînga se întind poienele din culmile munților Coștilă, Caraiman, Jepii, Peatra-Arsă, Vîrful-cu-Dor și Furnica, iar la dreapta, despărțite prin trecătoarea de la Strunga, se înșiruie culmile munților Bîrsei, și mai departe, despărțite prin trecătoarea Branului, ale munților Făgărașului, dintre care cei mai de frunte Păpușa, Scărișoara, Vîștea, Vîrful Orlului, Negoiul și Surul. Înaintea noastră se desfășură văile, la început strîmte și apoi din ce în ce mai largi, prin care se varsă rîurile Ialomița, Dîmbovița, cu afluentul, lui Rîul Alb, Rîul Doamnei și Argeșul.

Toate aceste sunt azi cum erau înainte de aceasta cu o mie trei sute de ani, și oamenii ce trăiesc vara în poiene și-și au în timp de iarnă adăposturile prin văile strîmte sunt și dînșii tot cei de atunci.

Între Omul și Caraimanul, la marginea poienei, unde se-ncep și pădurile de brad, e și azi pe țărmul drept al Ialomiței poienița tăcută, unde părintele Luca își avea colibile și deasupra poieniței e încă în ființă peștera, în gura căreia azi se află Schitul Ialomiței.

Coborînd de aici la vale, dăm după un mers de jumătate de zi în satul Moroienii, din care trecem la Buciumeni și apoi la Urseni, tot ca atunci.

Altă peșteră, încă mai mare și mai ascunsă în înfundăturile văilor, se află sub Păpușa, pe țărmul stîng al rîului Dîmbovicioara, care din sus de Rucăr, în dreptul trecătorii Branului, se varsă în Dîmbovița.

Coborînd de aici la vale, dăm în Dragoslavele, sub dealul Mateiaș, apoi se înșiră de-a lungul văii satele Slobozia, Bodeni, Cetățeni, Mestecați, Văleni, Gemenu, Capu-Coastei, Cîndești, Boteni și, tocmai departe, spre șes, Dragodănești — tot locuri însemnate în trecutul neamului nostru.

Pe Rîul Doamnei, în sfîrșit, e mai spre șes satul Domnești, iar în fund, Slatina, unde pe acele timpuri se spăla aur din nisipul adus de rîu din munți.

Pe Dîmbovița, în fața satului Bodeni, în hotarul satului Cetățeni, se află ruinele unei cetăți, căreia istoriografii noștri îi zic Cetatea lui Negru-Vodă.

Narațiunea aceasta e numai începutul unui șir de narațiuni din ce în ce mai frumoase și mai interesante, pe care am de gînd să le public dacă bunul Dumnezeu îmi va mai lungi zilele și-mi va da sănătate, iar oamenii-mi vor lăsa răgaz. În proxima din aceste narațiuni voi expune întîmplări petrecute în timpul părinților Ciril și Metodiu, apostolii slavilor, care au trecut și pe la străbunii noștri și ni-au adus și nouă învățăturile dreptei credințe. Atunci cetitorii se vor încredința că cetatea aceasta, deși nu de un Negru-vodă a fost întemeiată, poate să fie numită și cuibul Negrilor-voievozi, căci vor afla de ce li se zice „Negri".

Deocamdată vor afla numai cum s-a urzit acest cuib de mari apărători ai neamului.

AUTORUL

I

RISIPIREA GEPIZILOR

— Voim să trăim — grăi Ursan, cel cu sprîncenele dese și cu mustața groasă — și viața omul și-o apără cum poate.

Părintele Luca dete domol din cap, și aceasta era răspuns destul de hotărît.

Deși n-avea încă în barba lui cam rară nici un fir de păr cărunt, preotul era bătrîn cu mintea, și bătrînețea aceasta, pe care o moștenise din bătrîni dimpreună cu darul preoției, se dădea pe față în înfățișarea lui de om care le știe toate mai bine decît orișicine altul și le dă tuturora, dar nu primește de la nimeni sfaturi. Stăpînit în fiecare clipă a vieții sale de gîndul că a fost rînduit de Dumnezeu să poarte grijă de cele cîteva mii de suflete ce se aflau sub păstorirea lui, el nu se lăsa să fie abătut din calea pe care i-o croiseră părinții săi prin învățăturile și prin faptele lor.

Știa însă că Ursan n-a venit de capul lui, ci trimis de soții săi de suferințe, și ținea să-l potolească. Nu e nimic ce poate să treacă mai presus de simțămîntul ce străbate prin mii de inimi, și înțelepciunea adevărată e potrivirea în gînd a unuia cu toți.

— Așa e — îi zise dar cu blîndețe — nevoia îl răpune pe om. Să mai stăm însă, să mai așteptăm, să mai răbdăm, să ne mai gîndim.

— Pînă cînd să ne tot gîndim!? întîmpină Ursan, cuprins de amărîciune. Ne prinde iarna aici în culmile pleşuve ale Bucegilor; n-avem nici merinde pentru noi, nici nutreţ pentru turme; lupii sunt din zi în zi mai neînfricaţi; ne mor femeile şi copiii de foame şi de frig.

Părintele şedea pe un trunchi de fag răsturnat în faţa colibei sale de la marginea poieniţei de sub peşteră.

— O să treacă şi asta, cum atîte şi iar atîte altele au trecut, răspunse el, rostind vorbele rar şi apăsat şi înfigîndu-se oarecum în trunchiul pe care şedea. În lumea aceasta numai binele e statornic, unul, singur şi totdeauna acelaşi; relele sunt multe şi felurite, fiindcă vin şi trec mereu, numai curmări ale binelui de-a pururea nebiruit.

— Eu văd că e rău şi tot numai rău, îi zise Ursan. Trec, ce-i drept, relele, dar dacă un rău trece, după el nu binele de mult aşteptat, ci iar alt rău urmează, încît din rele în rele o ducem. Şi nici c-o să mai poată fi altfel cîtă vreme nu ne vom fi îmbărbătat şi noi, ca să ieşim la larg şi să ne facem loc în lume.

Preotul rămase timp îndelungat perdut în gînduri, nemişcat şi cu ochii ţintiţi la pămînt.

Îl cuprinsese de mult temerea că nu va mai putea să-i stăpînească pe oameni şi să-i ţină în căile cele bune.

Cîtă vreme gepizii au stăpînit şesul de la Dunăre şi văile mai largi ale Carpaţilor, muntenii au avut viaţă destul de tignită. Se încăierau gepizii cîteodată cu longobarzii, care-şi păşteau turmele mai spre apus, ori făceau năvăliri peste Dunăre, de unde puteau să se întoarcă încărcaţi de pradă; dar spre munţi, unde nu prea aveau ce să prade, numai în timpul verii se abătea cîte o ceată mai îndrăzneaţă, ca să-şi facă robi. Mulţi băieţi voinici şi multe fete frumoase au ajuns în robia lor; dar mai ales robii aceştia au adus la dînşii legea creştinească, şi primind o dată învăţăturile lui Hristos, ei s-au mai îmblînzit.

Toamna dar muntenii se coborau în văile mai adăpostite, unde-şi clădiseră din bîrne groase locu-

inţe de iarnă. Aici îşi adunau, prin rariştile mănoase, nutreţul pentru turme şi-şi făceau sămănături de grîu, de orz şi de mei, şi numai rar de tot se întîmpla ca unii dintre dînşii să nu-şi poată secera în linişte bucatele, din care prisosul era păstrat în gropi numai de dînşii ştiute.

Trăind tigniţi, ei se sporiseră, ce-i drept, dar asta nu-i strîmtora, căci puteau să se întindă din ce în ce mai la vale.

Acum se schimbaseră deodată toate.

Grecii îi urau pe gepizi şi pentru că, primind legea creştinească, nu voiau să se lepede de învăţăturile afurisitului de Arie. Preoţimea stăruia dar mereu pe lîngă împăratul Justinian, acum om de aproape optzeci de ani, să-i stîrpească de pe faţa pămîntului. Împăratul avea însă războaie atît în Asia, cu perşii, cît şi în Italia, cu ostrogoţii. Supuind acum stăpînirii sale Italia, el s-a hotărît să deie ascultare preoţimii şi să pună totodată capăt şi năvălirilor şi a ridicat asupra gepizilor atît pe longobarzii de la apus, cît şi pe nenumăratele cete de ogori sau avari, cari veneau despre miazănoapte călare pe cai mărunţi şi urmaţi de care scîrţiitoare, în care-şi aduceau femeile şi copiii.

Pădurile nu înfrunziseră încă, şi gepizii, strîmtoraţi de longobarzi, au început să se mişte spre răsărit şi să se adune, iar muntenii au fost nevoiţi să părăsească în pripă adăposturile lor de iarnă şi au urcat în poiene, fără ca să-şi fi putut lua destulă merinde şi fără nădejdea de a-şi mai secera grîul ori meiul abia răsărit.

Pe la începutul verii, avarii cei năvalnici erau sosiţi la Dunăre, iar longobarzii se apropiau şi ei în frunte cu Alboin, feciorul regelui lor.

Apucaţi astfel din două părţi, gepizii şi-au încercat norocul în cîteva lupte sîngeroase, apoi s-au risipit, îndesuindu-se prin văile mai strîmte dimpreună cu alte seminţii, care veniseră parte în calea ogorilor, parte-n coada lor.

De aici înainte muntenii au rămas strîmtoraţi în poienele lor, ba, înghesuiţi despre vale, unii dintre

fugari au răzbit pînă în poienele Leaotei și au trecut peste Strunga în valea Oltului, luînd cu dînșii turmele găsite în calea lor și făcînd robi pe muntenii ce n-apucaseră încă să se ascundă.

Plagă și mai îngrozitoare însă erau haitele de lupi, care, mirosind hoitul, veneau pe urma năvălitorilor și se ațineau pretutindeni.

— Da — grăi în cele din urmă preotul, apoi se ridică și-și îndreptă privirea în sus, spre poiana Omului, unde Bodea, cel mai mare dintre feciorii săi, își păștea turma — plăcută nu e acum viața aici în poiene. Sunt aspre vînturile ce șuieră a pustiu peste culmi, pătrund pînă în măduva oaselor, usucă iarba din ce în ce mai rară și mai seacă și-ngălbenesc frunzele pădurilor de fag. Diminețile, se ridică din văile adînci și umede ceața cea posomorîtă și deasă, care le acopere toate, încît de la depărtare de-abia cîțiva pași nu ne mai vedem unul pe altul și oile risipite ni se rătăcesc, iar cînii, încăierați în luptă cu lupul, ni se par ca niște stafii uriașe. Ne răzbește umezeala din aer și ne amorțește din zi în zi mai nemilos; colibile noastre, făcute în pripă și numai pentru vară, nu ne sunt destul adăpost; n-avem, precum ziseși, nici nutreț, nici merinde; stăm zi și noapte de pază, ca năvălitorii și fiarele sălbatice nu cumva să ne apuce fără de veste și să fim în toată clipa gata de a ne apăra părinții, femeile și copiii: urîtă lume! grea viață!

— Prea se țin șir una după alta și prea s-au adunat multe deodată! suspină Ursan, mulțumit, dealtminteri, că preotul își dă atît de bine seamă despre greutățile timpului.

— Și totuși — urmă preotul, cuprins de un evlavios avînt — aici suntem și aici avem să stăm, căci aici e leagănul vieții noastre și aici ni-e rînduit să ne petrecem zilele, aici suntem și numai aici putem să fim stăpîni noi înșine pe noi. Întocmai precum poporul ales prin suferințele vieții petrecute în pustiu s-a renăscut pentru o nouă viață, aleși și noi pentru o mare menire, numai suferindu-le toate adunăm puteri pentru altă viață. Șir se țin și multe s-au adu-

nat relele, dar tot noi suntem și cei ce au petrecut aici verile cu iarbă verde și fragedă, cu flori multe, deosebite și-n fel de fel mirositoare, cu cer senin și limpede, cu vînt domol și blînd, cu izvoare de apă curată și rece. Grea are să fie iarna ce vine, dar, purtînd greul vieții, nu uitați mulțumirile trecute și priviți mereu spre dulcea primăvară.

— Dacă vom mai fi putînd s-o ducem pînă în primăvară, întîmpină Ursan cu inima îndoită.

— O vom duce! strigă preotul. Cetele de huni erau mai înfricoșate decît cele ce azi ne stau în față: au stăpînit țări întinse, au fost risipite și s-au pripășit și ele, căutînd adăpost prin văi, dar n-au putut să rămîie aici, unde numai oameni ca noi pot să trăiască. Sălbatici din fire, fără de credință și nesățioși în poftele lor, oamenii aceștia trăiesc numai cu trupul și caută rostul vieții numai în mulțumirea poftelor trupești, nu știu dar să suferă, să rabde, să se stăpînească înșiși pe sine și se omoară între dînșii cînd nu pot să trăiască toți în desfrîu. Las' să vie iarna, căci pentru dînșii e mai nemiloasă decît pentru noi, care ni-am petrecut viața luptîndu-ne cu asprimea ei.

— O să piară, dacă nu se duc — grăi Ursan — dar vin alții în locul lor.

— În locul lor, da — răspunse părintele Luca — dar nu în locul nostru; aici, în poienele înseninate, tot numai noi rămînem. Giur împregiur se schimbă și se prefac toate: singuri noi stăm, creștem și ne întărim.

— Tocmai asta e! grăi Ursan, care cutreiera mereu poienele și știa gîndul tuturora. Creștem și ne întărim mereu, am crescut și ne-am întărit de nu ne mai încap poienele și văile ne sunt prea strîmte. Acum — urmă el cu hotărîre — acum e timpul să dăm năvală asupra fugarilor și să-i alungăm, ca să ne facem stăpîni pe văile adăpostite.

Preotul ridică mîna.

— Asta e peste putință! Cel ce scoate sabia de sabie are să piară: numai necredincioșii închinați celui necurat pot să se facă stăpîni prin vărsare de

sînge. Pentru creștini numai Dumnezeu el singur e stăpîn a toate. Nu! strigă el cu hotărîre. Cînd doi inși au o bucată de pîne, ia fiecare numai jumătate din ea.

Ursan dete din cap.

— Nu mai sunt numai doi pe o bucată de pîne, grăi el îndurerat. Au trecut și nu se mai pot întoarce timpurile care au fost. Suntem noi cei mai bătrîni cuprinși de adîncă jale cînd ne aducem aminte de fericirile tinereților noastre. Trăiam în timpurile de mai nainte în unire frățească; n-avea nimeni nimic, ci toate erau ale tuturora și ale fiecăruia, îndeosebi ca aerul pe care-l răsuflăm, ca apa pe care o bem, ca lumina soarelui, care tuturora le răsare și pe toți îi încălzește, căci toate le aveam cu prisos. Azi abia trece zi dată de Dumnezeu fără ca să se stîrnească vreo ceartă între noi. Strîmtorările în care am ajuns nu ne mai lasă să urmăm viața de mai nainte, și vedem apropiindu-se timpul cînd cei mai stăruitori se vor face stăpîni asupra celor mai blînzi la fire și ne vom încăiera între noi ca să ne punem frîu unii altora. Încetul cu încetul, oarecum fără de veste și ca din întîmplare, am împărțit după vetre turmele, care mai nainte erau comune. Vorba era ca fiecare să știe cît are să păzească și să apere de lupi, iar acum am ajuns că fiecare vorbește de dreptul său. Nemaiavînd destulă pășune, ne simțim cu toții strîmtorați și azi-mîne o să împărțim și poienele. Ne trebuie lărgime, dacă e vorba să trăim tot ca pînă acum: ori ne unim cu toții, ca să dăm năvală asupra străinilor, ori ajungem să ne sfîșiem între noi!

Gîndul acesta îl înspăimîntă pe preot.

Da! Așa trebuiau să vie lucrurile dacă nu se făcea nimic pentru ușurarea muntenilor.

— S-o dați năvala, nu zic nici eu nu — grăi dînsul — dar s-o dați cu chibzuire și numai spre a răzbi pînă la gropile de mei. Da, asta trebuie neapărat s-o facem, urmă el, uitîndu-se iar spre Bodea. Merindea trebuie să ni-o luăm cu orice preț, și vom vedea la primăvară ce vom face mai departe. Pe cît eu cu mintea mea omenească pot să prevăd, puțini o să

mai rămîie pîn' la primăvară, căci iarna e peirea oamenilor nepregătiți pentru ea. O să vă alegeți dar cîțiva, puțini, dar oameni cu virtute, și să treceți cu Bodea de-a lungul poienelor, ca să aflăm ce zic ceilalți, să vedem cum stau lucrurile prin văile pe unde ne sunt gropile. Năvala nu putem să o dăm decît deodată și fiind noi pretutindenea mulți în fața puținilor, căci nu avem să-i omorîm, ci să-i alungăm, fără vărsare de sînge.

Ursan era mulțumit.

Mai ales plecarea lui Bodea el însuși era un lucru care trebuia să-i liniștească pe munteni.

Fiind cel mai mare dintre cei cinci băieți ai preotului, Bodea era hotărît prin sorții nașterii să fie urmaș în preoție al tatălui său și lua parte numai la întreprinderi în care putea să-și deie pe față vrednicia și să-și cîștige autoritate și iubirea obștească, spre a putea fi, cînd îi va fi venit rîndul, adevăratul povățuitor al poporenilor săi.

— Și cînd o să facem lucrul acesta? întrebă Ursan.

— Lucrul o dată hotărît se face fără de întîrziere. O să plecați azi, mîne, cît mai curînd, răspunse preotul, uitîndu-se întins spre culme și pîndind clipa ca fiul său să privească în vale pentru ca să-i facă semn să vie.

Văzînd peste puțin pe tatăl său, care-i făcu semn, Bodea o porni la vale, în săltate, cu o repeziciune de ai fi crezut că nu o să se mai poată opri. Sosit însă la rîu, el se opri ca și cînd ar fi venit în pas domol, își luă avînt și se aruncă dintr-o săritură pe cellalt țărmure, apoi se apropie răsuflînd ușor.

Tînăr de vreo douăzeci și unu de ani, înalt și subțirel, cu plete lungi, cu obrajii curați și rumeni, cu mustața subțire și cu barba numai fulg, Bodea semăna mai mult a fată mare și sfiicioasă decît a voinic de munte: bărbăția îi era toată numai în felul cum își ținea îmblăcitoarea ferecată, arma lui în luptă cu lupii, și în ochii mărunți, care străluceau cu o viuă mișcare printre genele lungi și dese, în vreme ce tatăl său îi spunea de ce e vorba.

— O să ne întoarcem apoi coborîndu-ne spre Valea-Albă — adăugă el vorbind repede — ca să vedem dacă năvălitorii au străbătut ori nu și pînă la gropile noastre.

— O să vedeți voi cum aveți să mergeți și pe unde o să ajungeți, îi răspunse tatăl său. Vorba e numai să fiți cu băgare de seamă, să nu vă avîntați prea departe și să vă străcurați văzîndu-le toate și nevăzuți de nimeni.

— Poți să fii liniștit, grăi Ursan, care știa că Bodea n-ar mai putea să primească moștenirea părintească, darul preoției, dacă, ajuns în strîmtorare și nevoit a se apăra, ar vărsa fie chiar numai o picătură de sînge, căci mîna preotului trebuie să fie nepătată de sînge, curată ca în clipa nașterii. Merg eu însumi cu el — urmă Ursan — îl luăm pe Bodea, pe Vîntu și pe Moroiu, și-l vom păzi ca lumina ochilor noștri, căci al nostru e și pentru copiii noștri-l păstrăm.

II

VATRA LUI VINEȘ

Sus, la stîncile Babelor, unde Vineș, bătrînul faur, își avea vatra, îndesuiala era din zi în zi mai mare. Fier, ce-i drept, abia pe ici, pe colo se mai găsea cîte o bucățică uitată, și foile zăceau dezumflate la o parte, ciocanele începuseră a prinde rugină, dar la Vineș veneau oamenii și cu treabă, și fără treabă.

Trăiseră, cîtă vreme viața li-a fost ușoară, risipiți prin poiene și prin văi, fiecare pentru sine și pentru ai săi și mulțumit cu sine și cu ale sale. Acum, cînd griji multe și grele îi apăsau, se doreau unii pe alții și se simțea fiecare mai bine cînd se vedea în mijlocul celorlalți. Gîndul că numai împreună pot să scape de nevoi îi mîna pe toți la deal, unde totdeauna erau mulți la un loc.

Veneau, de cînd cu sporirea haitelor de lupi, ca Vineș să le prefacă fierul în arme de luptă. Fiind apoi mulți, trebuiau să aștepte pînă ce nu le va fi venit rîndul și, așteptînd, steteau de vorbă, ca să le treacă de urît, iar acum prinseseră slăbiciune și veneau numai pentru ca să steie de vorbă.

Aici se întîlneau oameni pînă acum răzleți, care nu se mai văzuseră niciodată; aici se aflau toate noutățile; aici se plămădeau și se puneau la cale cele viitoare. Azi erau dar mai mulți decît ieri, la început zeci, iar în urmă cu sutele, toți înarmați, fiecare în felul lui, unul cu ghioagă, altul cu suliță, iar altul cu îmblăcitoare, toți gata în fiecare clipă de luptă.

Moșneagul cu barba lungă și netedă ședea la loc mai ridicat și se uita împrejur, rîzînd din ochii lui vioi și acoperiți de sprîncene stufoase și încă negre. Lui toți îi erau dragi copii; el chiar și celor încărunțiți le zicea numai „băiete"; el pentru toți „taică Vineș" era; la el toți ca la un fel de sfînt se uitau; vorbele lui toți le ascultau cu drag, căci mult viețuise, prin multe trecuse, multe pățise, multe văzuse, multe auzise, multe știa bătrînul Vineș și, întinerit acum la adînci bătrînețe, își aducea de toate aminte și mulțumirea lui bătrînească era să le spună și iar să le spună.

Luptîndu-se în cele din urmă timpuri atît de adeseori cu fiarele sălbatice, oamenii se dezbrăcaseră de firea lor de păstori blajini, care-și petrec viața purtînd grijă de moșnegi, de femei, de copii și de miei, se înăspriseră și erau din zi în zi mai porniți spre luptă, și cu oamenii, care îi strîmtorau chiar mai rău decît fiarele. Nu-și prea dedeau seamă despre lucrul acesta, dar Vineș îl vedea din mișcările lor, din căutătura lor, din felul cum rosteau vorbele și, uitîndu-se cu duioșie părintească la fețele lor, moșneagul simțea că iese-n ele la iveală o virtute ce timp îndelungat stătuse ascunsă.

— Da, da, băieți — grăi dînsul cu fața înseninată — se schimbă timpurile.

— Şi cum se vor fi schimbînd, taică Vineş? întrebă Corbu, omul scurt şi îndesat, care stătea răzămat pe ghioaga lui.

— Cum se schimbă? întîmpină Cărbune, cel cu părul creţ şi cu mustaţa scurtă. Tu vezi cum se schimbă. Nu mai eşti nici tu de azi, de ieri: îţi aduci aminte ca vreodată în viaţa ta să ne fi adunat atît de mulţi la un loc?!

— Aşa-i! zise Bradul, cel înalt şi uscăţiv; asta s-a pornit o dată şi merge înainte.

— Da! da! strigară cîţiva dintre ceilalţi. Trebuie să meargă înainte!

Corbu dete din umeri ca omul care ar vrea, dar nu poate să creadă. Avea el gîndurile lui, dar ţinea ca vreun altul să le deie pe faţă.

— Noi ne-am adunat aşa încetul cu încetul — zise el — şi tot noi o să ne şi risipim după ce Bodea şi cu ceilalţi ne vor fi adus merinde.

Tăceau toţi.

Răciulete, cel mărunt şi neastîmpărat, îşi rodea mustaţa cea roşie şi nu mai găsea loc pentru suliţa lui cea lungă. Văzînd că n-are nici unul inimă să-şi spuie gîndul, el dete cu cotul, se vîrî ca sfredelul printre ceilalţi şi ieşi în faţa lui Corbu.

— Asta nu se poate! grăi dînsul.

— Şi de ce adecă să nu se poată?! întrebă Corbu.

— Fiindcă e peste putinţă, răspunse Răciulete. Niciodată încă noi n-am iernat în poiană şi n-o să putem ierna nici acum. Colibile noastre, făcute din frunzar, pot să ne deie umbră în timpul verii şi să ne adăpostească în timp de ploaie, dar gerul iernii o să ne scoată din ele.

— Aşa e! strigară mai mulţi deodată.

— Nu se poate — urmă Răciulete — să avem adăposturi bune în vale şi să ne împăcăm cu gîndul că trebuie să rămînem aici.

— Şi ce-o să faci — întrebă Corbu — cu cei ce s-au încuibat acolo?

— Ceea ce fac cu lupii ce dau năvală asupra turmei, răspunse Răciulete. Dacă nu fuge, îl toc în cap. Dau

și-n om cum dau în fiară dacă nu mă lasă să trăiesc în pace.

— Așa-i! strigară iar cîțiva dintre cei mai îndrăzneți. Să fi rămas unde-au fost dacă țin să trăiască!

— Dar dacă popa nu ne lasă?! întîmpină Corbu, uitîndu-se cam cu coada ochiului la Răciulete, pe care-l știa năvalnic la fire și slobod la gură.

— De! — răspunse Răciulete — ne-o fi lăsînd, nu ne-o fi lăsînd, asta nici el nu poate s-o știe acum. O să vadă și el cum vin lucrurile, o să se mai gîndească și-o să se răzgîndească. Nu facem nici noi ce voim, ci ce suntem nevoiți a face, și mai mare decît nevoile nu e nici cel mai popă dintre toți popii. Vorba nu e dacă voim ori nu, ci dacă suntem ori nu mai tari decît dînșii, ca să putem să-i alungăm. Și voi ne vedeți, că suntem mulți, și încă mai mulți o să fim.

— Nu-i așa, grăi bătrînul Vineș netezindu-și barba, și altfel netedă. Cei mai tari nu sunt cei mai mulți, nici cei mai porniți, ci cei mai chibzuiți. Gata să fiți pentru toate, dar voi de capul vostru nici o hotărîre să nu luați. Să vie Bodea cu ceilalți, să vedem pe unde-au umblat, cum stau lucrurile de giur împregiur și ce au pus la cale: vom chibzui apoi cum avem s-o pornim și la ce capăt avem s-o scoatem. Numai timpurile au să se schimbe: noi rămînem tot ceea ce am fost.

Oamenii-l ascultau cu sfială și-i dedeau dreptate, dar gîndurile se încuibă-n mintea omului ele de ele, cei mai mulți erau porniți în inimile lor, ca Răciulete și ca Corbu, hotărîrea lor era luată și nestrămutată.

Trecuseră patru zile de la plecarea lui Bodea, și nevoile erau din zi în zi mai multe și mai mari.

Timpul se mai muiase, ce-i drept, parcă nu iarna, ci primăvara se apropia, dar rîșnițele nu mai aveau ce să macine și țesturile steteau, ca foile lui Vineș, aruncate la o parte, oile înțărcaseră, brînza adunată în timpul verii era pe sfîrșite, și meiul rar de tot, chiar nici sare nu mai găseai, și oamenii se hrăneau aproape numai cu mure și cu bureți.

La toate se mai adăuga apoi și plaga haitelor de lupi, care mai-nainte erau atît de rari la munte, iar

acum se făceau din zi în zi mai nesăţioşi. Cei mai inimoşi dintre dulăi, tocmai inimoşi fiind, pieriseră unul cîte unul în luptă, şi abia pe ici, pe colo mai rămăsese cîte un puian mai îndîrjit, care n-o lua la fugă cînd uima mirosul de lup.

— Nu mai e — îşi ziceau cu toţii — nu mai e chip s-o ducem aici!

Şi tot acesta era şi gîndul celor ce n-apucaseră încă să vină în fiecare zi la vatra lui Vineş, ci-şi petreceau viaţa tot răzleţi, ca mai nainte. Orişicît de risipiţi ar fi fost ei, aceleaşi nevoi îi făceau pe toţi porniţi în acelaşi fel.

Nimeni nu-ndrăznea însă să se mişte cîtă vreme preotul stătea pe gînduri, nici chiar Răciulete cel neastîmpărat, care ar fi fost în stare să găurească cerul cu sulița lui cea lungă.

III

NĂLUCA

Sosiţi la Piscu-Lacului, Bodea şi soţii lui au fost nevoiţi să se oprească în loc.

Aici fugarii răzbiseră prin strîmtorile văii pînă în poienele largi şi trecuseră spre valea Bîrsei, încît drumul despre Bucegi spre Păpuşa era tăiat de dînşii.

— Trebuie — grăi Ursan — să aşteptăm noaptea, ca să ne strecurăm printre focurile lor.

— De! răspunse Bodea trecînd cu ochii de-a lungul văii.

La dreapta era trecătoarea, unde nu erau corturi, dar se vedeau multe fumuri. La stînga se cobora valea, pe alocurea foarte strîmtă. Mai ales sub Leaota, la Capu-Coastei, ea se strîmta de ai fi putut s-o-nchizi cu cîţiva brazi răsturnaţi în albia rîului.

— Ştiţi că n-ar fi lucru greu să-i închizi pe oamenii aceştia aici? grăi dînsul. Unii dintre noi le taie dru-

mul spre izvoarele Bîrsei, iar alții se pun la Capu-Coastei și nu-i lasă la vale.

— Greu n-ar fi, întîmpină Moroiu; dar nu știu de ce să-i închizi și să nu-i alungi?

— Tocmai asta e. Dacă pot să-i închid, sunt eu stăpîn pe toată valea, de la Capu-Coastei pînă la trecătoare, scot pe cine vreau și nu mai las pe nimeni să intre.

Așteptînd sosirea nopții, ca să-și poată urma drumul, ei s-au învîrtit mereu împregiurul acestui gînd, și pe la miezul nopții, cînd au pornit la vale, ca să treacă spre Păpușa, Bodea era atît de hotărît, c-ar fi voit să se întoarcă înapoi, să adune oameni și să facă chiar mîne ceea ce-și pusese în gînd.

— Trebuie să avem și noi un colțișor din care nu mai poate nimeni să ne scoată! își zicea el.

Și degeaba mergeau înainte, căci loc atît de potrivit ca acesta nu mai puteau să găsească.

Era însă peste putință ca una să zică popa, și alta să facă feciorul lui.

Sosiți în poienele Păpușei la părintele Ilie, ei au fost primiți cu mare bucurie atît de bătrînul preot, cît și de muntenii de acolo, unde fierberea era chiar mai viuă decît în Bucegi. Bodea n-avea însă timp de pierdut și zorea plecarea.

Urmîndu-și drumul, ei au luat cu dînșii pe Bunea, pe Viezură și pe Bran, arcașul neîntrecut, care știa să rănească lupul din mare depărtare și era umblat ca nimeni pe cărările munților.

Deși născut din tată păgîn, un fugar ce găsise adăpost la munteni, Bran era nepotul de fiică al părintelui Ilie și avea mare trecere la munteni.

Și de astă dată tot el ajunse în fruntea cetei, care, înaintînd spre strîmtorile Oltului, creștea mereu. Nu că se îmbulzea el, nici că l-a ales cineva, dar pînă-n culmea Negoiului se adunaseră peste șaptezeci de inși, tot unul și unul, oameni aleși dintre cei mai vrednici, și cu cît mai mulți erau, cu atît mai învederat ieșea la iveală că numai el, omul mărunt și aproape de tot

spîn, dar scurt la vorbă și chibzuit la faptă, e în stare să-i țină pe toți în ascultare.

Era om domol Bran și la vorbă mai mult blajin decît aspru, dar cînd zicea ceva, se uita la tine de nu-ți mai venea să-i răspunzi: simțeai că așa e, cum zice el, și nu altfel, ori că așa trebuie să fie.

Se ațînea în drumul lor cel lung lumea după dînșii și s-ar fi adunat sute și iar sute; el însă știa să-i potolească pe oameni.

— Duceți-vă pe la vetrele voastre și stați gata — le zicea el — că vă adunăm noi după ce le vom fi pus toate la cale.

Și oamenii se risipeau fără de împrotivire.

Unul singur, Bodea cel stăpînit de năvălnicia tinerețelor, tot mai ținea să umble de capul lui.

Văzînd stăruințele oamenilor, el nu se mai gîndea la gropile de bucate, ci zorea năvala spre Capu-Coastei. Îi era parcă-i perde pe oameni cînd îi vede risipindu-se și că mai tîrziu nu va mai putea nimeni să-i adune.

Îi plăcea lui Bran stăruința aceasta, dar el își urma drumul.

Sosiți în vîrful Surului, părintele Gavriil nu i-a lăsat să mai înainteze. În valea Oltului era o îndesuială ca în furnicar. Atît în strîmtorile de la stînga, cît și în lărgimile de la dreapta, pe sub Negoiul și pe sub Vistea, corturile erau cu sutele, pe alocurea chiar cu miile la un loc, și crucile ridicate pe ici, pe colo deasupra lor erau semne neîndoioase că cei adăpostiți sub ele sunt gepizi, veniți, precum spuneau cei din Negoiul, parte despre apus, parte pe rîu la deal.

Nu le rămînea muntenilor decît să-și caute vreo răsuflătoare spre văile ce dau în șesul de la Dunăre.

Pe Loviște, însă, pe Topolog și pe Argeș era aceeași îndesuială: corturi și iar corturi, pînă prin înfundăturile văilor. Și aici numai cu mari vărsări de sînge ar fi putut să răzbească.

— Apoi numai așa, fără de opintire, n-o să răzbim noi nicăiri, grăi Bodea cam în bătaie de joc.

— Ba da! îirăspunse Bran. Dacă vom avea răbdare și ne vom avînta numai unde ei sunt puțini și noi mulți, nu le rămîne decît să fugă.

— Asta numai la Capu-Coastei am putea s-o facem, întîmpină Bodea.

— Să vedem, grăi Bran; poate că aiurea sunt și mai puțini.

Sosiți dimineața zilei următoare în vîrful Orlului, ei se opriră cam mirați.

Jos, la poala muntelui, în a doua dintre văile ce se deschid spre lunca Argeșului, se vedea o fășie de țară, o mică lărgime fără de corturi.

Nu le venea să creadă că aici n-au străbătut fugarii, dar cu cît mai mult se coborau, cu atît mai vîrtos se-ncredințau că nu sunt corturi în lărgimea încă depărtată.

În poienele Scărișoarei ei deteră peste Burete, buciumașul, și peste Marcea, un alt arcaș îndemînatic, care le spuse că acolo, unde se vedea lărgimea, sunt gropile de grîu ale scărișorenilor și adăposturile lor de iarnă.

— Corturi, ce-i drept, nu sunt — adăogă el — dar nopțile se văd focuri.

— Multe?

— Nu tocmai!

— Orișicum ar fi — grăi Bran — aici e loc de răsuflătoare. Valea e strîmtă, și mai puțini n-o să găsim aiurea.

Erau în gîndul lui hotărîte lucrurile: pe aici trebuia să se deie năvala.

În gîndul lui Bodea era însă hotărît că năvala are să fie dată la Capu-Coastei, sub Leaota.

— Nu vezi că n-ai făcut nici o treabă?! zise el. Mai jos valea se lărgește și le vine ajutor despre Argeș dacă dăm năvală asupra lor.

— O să vedem — îi răspunse Bran — apoi, fără de a mai perde vorba, luă înțelegere ca Moroiu, cel mustecos și sprîncenat, și Cîndea, bălanul înalt și cu mustața în spic, să plece cu Burete să cutreiere poienele și să adune lumea, apoi să se întoarcă cu toții la locul de despărțire.

Ochii lui Bodea scînteiau de neastîmpăr cînd Moroiu și Cîndea se întoarseră cu Burete iar spre poiene. Era în sufletul lui ceva ce-l împingea să meargă și el cu dînșii, dar să nu se mai întoarcă, ci să deie năvală cum voia dînsul. El însă nu putea să se abată din calea ce-i croise tatăl său.

— Iară noi ceilalți — grăi Bran — ne coborîm în timpul acesta, ca să cercetăm locurile și să vedem cîți și ce fel sunt oamenii din vale, cum sunt așezați și pe unde trebuie să-i apucăm, ca să răzbim fără de vărsare de sînge la gropile de grîne și la adăposturi... Vii cu noi ori te duci și tu cu Moroiu? adăugă apoi, întorcîndu-se spre Bodea.

Tînărul cu obrajii rumeni rămase pe o clipă nehotărît.

Era-n el ceva ce-i zicea: „Nu coborî în vale!"

— Viu cu voi! îi răspunse el lui Bran și o porni la vale repede, parcă ar fi luat hotărîrea de a se avînta în prăpastie.

Peste cîtva timp, după ce se mai apropiară, se iviră pe ici, pe colo, prin vale, fumuri, ba parcă păsteau vite pe întinsul văii, parcă pe ici, pe colo erau ogoare proaspete.

— Ăștia sunt de-ai noștri! strigă Bodea, și cu toții își iuțiră pașii, coborîndu-se spre pădurea ce nu mai era departe.

Coborînd de la munte, omul, după ce a trecut din poiană, în codru, înaintează numai pe dibuite, căci nu mai vede nici înainte, nici înapoi. Trecînd dar prin pădure la vale, ei grăbeau, ca să deie cît mai curînd peste vreun luminiș, de unde li se deschide iar vedere spre vale. Bran le zicea mereu să steie adunați, dar la coborîș e greu să-i ții pe oameni adunați la un loc, căci ei, mergînd fiecare după temperamentul său, se resfiră de-a lungul plaiului, și unii dintre dînșii o luaseră departe înainte. Lucru firesc ar fi fost ca Burete și Marcea să meargă în frunte, căci singuri ei cunoșteau locurile; Bodea însă, răzleț și nerăbdător, apucase el înainte, ca să fie cel dîntîi care le vede toate din apropiere. Mai ales după ce au trecut însă din

făget în brădet, codrul era din ce în ce mai des și nicăiri nu se ivea surpătură, rovină ori vreun alt semn de luminiș, ci mergeau ca cu sacul în cap.

Era tîrziu după-amează cînd la dreapta începu să se audă vîjîitul unui pîrîu, un semn neîndoios că nu mai e mult de coborît.

Ursan și Vîntu, care rămăseseră în urmă și nu-l mai văzuseră de mult pe Bodea, își iuțiră pasul. Bran apucase însă înaintea lor și-i oprise pe oameni, ca să-i adune și să-i ducă mai departe strînși la un loc și fără de zgomot.

Astfel, ceata rămăsese departe în urmă cînd Bodea se pomeni pe neașteptate deasupra unei surpături, de unde se deschidea asupra văii privire largă și atît de apropiată, încît el se retrase speriat în desiș, ca să nu fie văzut.

La dreapta lui se vărsa liniștit un rîuleț, iară dincolo de rîuleț, la depărtare de cîteva sute de pași, erau înșirate pe sub coasta acoperită de pădure vreo treizeci de colibi, în fața cărora se aflau oameni, femei, copii și păsteau vite, ba la stînga rîului erau în adevăr cîteva fîșii de ogoare proaspete.

„Ăștia nu trec, ci au de gînd să rămîie aici", își zise el, retrăgîndu-se mai adînc în desiș.

O singură privire îi fusese destul ca să se încredințeze că cei adăpostiți în vale nu sunt gepizi, dar nici munteni, ci un neam de oameni despre care el nu știa nimic.

Colibile, deși acoperite tot cu frunzar, nu erau ca cele făcute de munteni pe la mărginile poienelor, ci mai mult niște acoperișuri puse pe gropi săpate adînc, de un stat de om, iar pămîntul scos din gropi era aruncat peste frunzișul acoperișului. Cruci nu se vedeau nicăiri. Oamenii erau mai mult scurți și groși decît înalți, greoi în mișcările lor și bălani la față. Vitele erau ciolănoase și cu coarnele răsfirate, iar cînii, niște zăvozi mari ca viteii, umblau molatec și deșirat și lătrau rar și gros.

Trebuia să se întoarcă și să-i vestească pe ceilalți, ca să se apropie cu băgare de seamă.

Deodată însă el ieși, fără ca să-și deie seamă iar pe muchea surpăturii, ca să vadă mai bine.

La stînga, sub surpătură, unde el nu se putea uita, mai erau încă opt colibi, și de aici, la depărtare de cel mult treizeci de pași, se ivi o fată tînără, care trecea cu un vas de lut spre rîu.

Era Mala, cea mai tînără dintre cele trei fiice ale lui Dragoslav, una din căpeteniile fugarilor adăpostiți în vale.

Nu, niciodată Bodea nu și-ar fi închipuit că e cu putință ceea ce vedea cu ochii lui.

Nu era înaltă copila, nici subțirică, nici sprintenă ca muntencele pe care le știa el, dar îi era trupul plin și fraged ca al unui copil purtat la sîn, avea obrajii rotunji, mare minune, și albi ca laptele înspumat, și peste umerii ei se răvărsa un păr galbăn ca firele de aur.

Străin neam de oameni și nemaivăzut în aceste văi.

Ea trecea oarecum ca dormind, a-ndelete și legănată în mersul ei la tot pasul, iar Bodea, uimit, o privea cu atîta nesațiu, încît dînsa, izbită de puterea privirii lui, tresări și-și întoarse marii ochi albastri spre el.

E o taină nepătrunsă cum prin ochiul îndreptat spre alt ochi sufletul străbate la alt suflet și cum, întîlnindu-se privirile, sufletele se pătrund unul pe altul și se îmbină ca-ntr-o singură ființă.

Fața copilei se lumină ca scăldată în raze venite din altă lume, iar Bodea, fărmecat de zîmbetul ei plin de dulceață, se cutremură ca străbătut de un fulger. Îi era parcă abia în clipa aceasta se naște și viața de pînă acum i-a fost numai un fel de amurg.

O fioroasă amețeală, aceeași amețeală, îi cuprinse pe amîndoi, beția fioroasă pe care n-o mai uită și vrea mereu s-o aibă cel ce-a avut-o o dată.

Nu-și mai dedea el acum seamă că cei din vale puteau să-l vadă și nu știa dacă l-au văzut ori nu. Ar fi fost în stare să sară de pe muchea surpăturii la copila pornită și ea spre el ca pasărea ce-și ridică aripile, gata de a-și lua zbor. Auzind însă pașii soților săi, el se-ntoarse răpede spre dînșii, în vreme ce Mala rămase

ca înfiptă-n pămînt, apoi, cînd zări pe ceilalți, o luă speriată la fugă, înapoi, de unde venise.

— Tiptil! tiptil! șopti Bodea cu glasul înecat de năvala sîngelui și tremurînd în tot trupul. Opriți-vă, că sunt prin apropiere, după toate semnele, păgîni, un neam de oameni nemaivăzut pe aici.

Ursan se uită lung și îndurerat la el.

Îl știuse băiat inimos și-i era greu să-l vadă galben la față și tremurînd de spaimă.

— Dacă sunt — îi răspunse — suntem și noi și ne aflăm la noi acasă!

— Te-a zărit cineva? întrebă Bran cel chibzuit, făcîndu-le oamenilor semn să se rătragă.

Bodea rămase ca trăsnit din senin.

Da, l-a văzut, ea fără îndoială că l-a văzut, dar el simțea că nu e în lumea aceasta om căruia ar fi putut să-i spună pe cine a văzut și cine l-a văzut.

— Nu... nimeni nu m-a văzut... răspunse el rostind vorbele în silă, dar cu îndărătnicia omului ce sare într-o prăpastie adîncă.

Bran ieși oarecum pe furiș la marginea pădurii, ca să se dumirească asupra celor ce se petrec în vale.

Vedea și el numai ceea ce văzuse Bodea, căci mai jos, la depărtare de cîteva sute de pași, rîul cotea și valea se strîmta.

— Unde sunt gropile voastre? îi întrebă pe Marcea după ce se trase iar în desiș.

— Colo, sub coastă, la capătul ogoarelor — răspunse Marcea — iar casele nu se văd, căci se află în dosul stîncilor.

— Cîte sunt?

— Patruzeci și nouă de fumuri avem.

— Și mai e loc larg pe lîngă case?

— Nu mult, dar e.

— Atunci e rău — grăi Bran — căci s-au încuibat în casele voastre și trebuie să fie mulți de și-au mai făcut colibi și aici.

Bodea stetea ca pe jăratic.

Știa atît de bine că cel mai urgisit dintre toate păcatele, începătura a toată răutatea, izvorul tuturor mișeliilore minciuna, și tot spusese că n-a fost văzut,

cînd știa că văzut a fost. Înșelase pe soții lui, care, socotindu-se neștiuți de nimeni stăteau fără de grijă, în vreme ce în vale se făceau, poate, pregătiri.

— Ce facem noi acum? întrebă el strîmtorat.

— Multe avem de făcut, îi răspunse Bran, care le pusese în capul său toate la cale. Mai întîi ne întoarcem și ne căutăm un loc bine adăpostit, ca să ne facem focuri și să odihnim fără de grijă peste noapte. Apoi ne alegem cîțiva și trecem de-a lungul coastei de la stînga pînă în fața caselor, ca să vedem cum stau lucrurile acolo.

— Tot ar fi bine — îi zise Bodea — ca să lăsăm și aici pază.

— De ce?! întîmpină Bran. Dacă nu te-au văzut, nu pot să bănuiască nimic. Ori poate că te-au văzut?

Bodea iar se făcu galbăn la față.

Acum era timpul să se îmbărbăteze și să-și ușureze sufletul spuind adevărul. Deși îi era însă rușine c-a mințit, încă mai rușine îi era să-și mărturisească păcatul, și în loc de a-și face datoria, o mînie oarbă-l cuprinse față cu Bran, care-l silea să mintă din nou.

— Nu m-a văzut — grăi dînsul cu glasul înăbușit de năvala sîngelui — dară suntem mulți și ar fi putut să ne simtă.

— Dacă așa crezi, n-ai decît să rămîi aici și să stai de pază — îi zise Bran — iară cînd ți se va urî, te întorci și ne găsești după zarea focului.

— Asta nu! răspunse Bodea și se întoarse și el cu dînșii.

Fiecare pas pe care-l făcea la deal era însă pentru el deopotrivă cu muncile iadului. Îi vedea în gîndul lui pe cei din vale sărind în picioare, luîndu-și armele și alergînd din toate părțile, ca să se adune și să deie cu toții năvală asupra soților lui, îi auzea parcă răcnind pe-năbușite, simțea apropierea lor și inima i se zbătea din ce în ce mai tare.

După ce urcară cîtva timp, Bran îi opri sub un mare stan de piatră care închidea vederea spre vale, apoi oamenii-și adunară uscături și-și aprinseră trei focuri. Erau bine adăpostiți și aveau drumul deschis spre poiene, încît ar fi putut să ție piept și să scape

nevătămați și dacă ar fi avut să se lupte fiecare cu cîte cinci.

Bodea se mai liniști. Peste puțin însă Bran plecă cu Vîntu și cu alți trei dintre oameni, ca să treacă, precum fusese vorba, de-a lungul coastei de la stînga pînă în fața caselor, și inima lui Bodea iar începu să zvîcnească. Îi era parcă fără de Bran oamenii se zăpăcesc și n-or mai ști ce să facă în fața dușmanului.

— Mă duc și eu cu dînșii! zise el și plecă în urma lor.

Mințea însă și de astă dată, căci gîndul lui era să meargă iar la muchea surpăturii și să steie de pază, gata de a vesti pe ceilalți îndată ce va vedea că cei din vale fac vreo pregătire.

Ziua se învelea în noapte cînd el sosi la locul de unde văzuse pe Mala și se uită tremurînd în tot trupul spre colibile de peste rîu.

Era liniște-n vale: nici o mișcare care ar fi putut să-l pună pe gînduri, nici o îngrămădire de oameni ce rîcnesc pe înfundate, nimic ce nu fusese și mai nainte. El tremura cu toate aceste ca făcătorul de rele în clipa hotărîtoare, pămîntul i se clătina sub picioare și, fără de voie, el se așeză pe iarba uscată, puindu-și îmblăcitoarea peste genunchi.

Obosit de umbletul îndelungat, flămînd lihnit, umilit în sine și istovit de viua lui frămîntare sufletească, el nu mai era în stare să facă ceva, ci sta într-un fel de aiurire la locul unde se afla.

Vedea, parcă, iar vedea pe copila cu marii ochi albaștri, tot cum o văzuse și tot cum o știa. N-o vedea și-și dedea seamă că n-o vede, și totuși parc-o vedea-în aievea.

„Nu — își zise el în cele din urmă ca prin somn — a fost o nălucire numai. Nimeni nu m-a văzut!“

Necuratul a fost, care i s-a ivit în adimenitor chip de copilă fragedă și plină de farmece, ca să-i întunece mințile, să-l ispitească și să-l ducă la peire.

Și totuși chiar în clipa cînd și-o zicea aceasta, copila cu marii ochi albaștri se reivea în închipuirea lui mai mult ca înger decît ca demon.

Se întunecase. Luna, ivită de mult pe cerul aproape senin, își revărsa lumina asupra colibilor și asupra rîuleţului, care scînteia pe ici, pe colo în razele ei. La stînga, de unde venise Mala, era umbră deasă, care trecea pe ici, pe colo în fîșii lungi și peste rîu. Liniștea se întindea din ce în ce mai deplină, și el nu mai vedea în cele din urmă decît focurile aproape stinse și cîte un om trecînd ca o mogîldeață neagră prin zarea cea slabă.

Erau, parcă, toate numai vis și închipuire, părerea deșartă a omului ce se zbate în luptă cu somnul. El se cutremură și-și făcu de trei ori semnul crucii.

Perdut în gînduri, el nu-și dădea seamă că zăvozii cei mari erau treji, că-l simțiseră și la fiecare mișcare făcută de el se înteţeau și înaintau spre surpătură. Acum, cînd el își făcu cele trei cruci, cînii se îndîrjiră și cîțiva dintre ei se repeziră la deal.

Bodea-și luă-mblăcitoarea și sări-n picioare, ca muşcat de șarpe.

Mintea i se luminase deodată și vedea deslușit primejdia în care se află. Era peste putință ca cei din vale să nu simtă că zăvozii bat la om și să nu pornească și ei la deal, iară el era singur și neștiut de soții săi, care-l credeau unii rămas la focuri, iar alții dus cu Bran. Nu-i rămînea decît să se retragă cu grăbire și să deie cîteva chiote, ca să vestească pe soții săi.

La întîiul pas făcut de dînsul, însă, cînii, îmbărbătați de retragerea lui, se răpeziră din nou, și după cîțiva pași, el fu nevoit să se oprească, ca să se apere cu îmblăcitoarea.

Deprins în luptă cu haitele de lupi a-și purta îmblăcitoarea ferecată, Bodea și-ar fi făcut ușor drum dacă s-ar fi aflat în poiana deschisă. Aici însă, în desișul codrului, îmblăcitoarea i se împedeca de crăci, încît nu putea s-o poarte raita împregiurul său, ci era nevoit să lovească cu ea din sus în jos. El se trase dar spre un brad bătrîn, pentru ca să nu poată fi apucat din dos, și începu să lovească cu toată puterea în cînii ce se aruncau asupra lui. Loviți unul cîte unul, cînii se rostogoleau chelălăind, dar tocmai

aceasta îi stîrnea pe cei din vale, și peste puțin ei auzi în aievea rîcnetele înfundate ale oamenilor ce se adunau, ca să pornească la deal.

— Chiu!... gata toți, că vin păgînii!... strigă el, cuprins de deznădăjduire.

Era însă prea tîrziu. Orișicît de grabnic ar fi alergat, soții lui nu mai puteau să-i vie într-ajutor: era perdut; nu-i rămînea decît să-și spășească greul păcat. De zăvozi nu se temea, dar în luptă cu oameni el nu putea să intre, și brațul îi slăbi cînd vreo zece oameni se iviră în fața lui, asmuțind cînii.

— Opriți cînii, că mă dau prins! le zise el umilit.

Nu înțelegea nimeni vorbele lui, dar oamenii nu numai prin vorbe se înțeleg între dînșii. Auzind glasul lui, pînă chiar și cînii se mai potoliră.

— Ține-te, că venim! strigă Ursan, care, auzind strigătul lui Bodea, sărise speriat în picioare și alerga în fruntea cetei la vale.

— Opriți-vă! Țineți-vă strînși la un loc! strigă din cealaltă parte Bran, care alerga și el, întorcîndu-se din drumul ce făcuse de-a lungul coastei.

Auzind aceste strigăte venite din două părți, agresorii rămaseră o clipă cuprinși de spaimă. Unul dintre dînșii însă, o matahală deșirată, se repezi cu un topor asupra lui Bodea.

Bodea făcu repede un pas la stînga, ridică instinctiv îmblăcitoarea și lovi cu puterea deznădăjduirii, apoi căzu în genunchi, cu ochii închiși și cu capul plecat, în vreme ce agresorul, lovit peste umăr și peste piept, se răsturnă cît era de lung.

Peste puțin, cînd Ursan sosi la fața locului, el nu mai găsi decît pe acesta, viu încă, dară întins la pămînt și vărsînd sînge.

Jos, în vale, era o-nvălmășeală sălbatică. În lumina slabă a lunei, pe care o tăia pe ici, pe colo zarea focurilor aproape stinse, se vedeau fugind în goana mare ori adunîndu-se în grămezi viu agitate oameni, femei și copii, ce rosteau zbierînd vorbe neînțelese, din care nu ieșeau deslușit decît strigătele: „Na staroste! Na staroste!“

— L-au prins și-l duc! strigă Ursan, tremurînd în tot trupul. Înainte, băieți, să-l scăpăm!

— Asta nu se poate! Stați pe loc! strigă Bran, sosit și el la fața locului. Sunt sute de inși, și n-avem ce să-i facem dacă umblă răzleț. Înapoi în poiene! Dacă grăbim, putem încă s-ajungem pe Moroiu și pe Cîndea, și pînă mîne seară ne-ntoarcem cu toții!

IV

NAVALA

Jos, în fundul văii, în poieniţa de la gura peșterei, unde se aflau cele trei colibi ale părintelui Luca, era liniște adîncă.

Maica preuteasă, femeie și mumă, era cuprinsă de viu neastîmpăr. Avusese visuri grele, era muncită de presimțiri dureroase și o mistuia dorința de a-și vedea fiul, de șase zile acum plecat. Nu-și dedea, ce-i drept, pe față focul, nu se plîngea, dar umbla nemîngîiată de ici pînă colo, nu mai vedea și nu mai auzea nimic, nu-și găsea nicăiri loc de repaos, iar părintele Luca le-nțelegea toate, se căia de a-și fi aruncat feciorul în voia întîmplării, și era din ce în ce mai îngîndurat și mai nerăbdător.

Mai puțin îngîndurată, dar încă mai nerăbdătoare era mulțimea strînsă, ca-n toate zilele, la vatra lui Vineș.

Deodată Bucegii tresăltară ca cuprinși de fiori.

Despre Leaota se iviră cîteva căciuli albe, apoi mai multe și tot mai multe, în cele din urmă o ceată nesfîrșită, care, coborîndu-se încet spre colibile părintelui Luca, acoperea întreaga coastă a muntelui.

Era mulțimea adunată de Moroiu și de Cîndea, care, coborînd despre Păpușa, băgase spaima în fugarii ce se-ncuibaseră între Capu-Coastei și trecătoare și-și deschisese drum larg spre Piscu-Lacului, iar acum venea să ieie și pe cei din poienele

Bucegilor și să se întoarcă cu toții la locul de întîlnire.

Viind cu grăbire, ei nu putuseră afla cele petrecute la surpătură și nu știau că Bran și Ursan vin și ei, încă mai grăbiți, pe urma lor.

Nu erau mai mult decît vreo mie de oameni, dar nici unul dintre cei adunați la vatra lui Vineș nu mai văzuse atîta lume la un loc și, risipiți, precum erau, păreau îngrozitor de mulți.

— Se-ntoarce Bodea! Iată-i că vin! strigară cîțiva dintre cei de la vatră.

— Și e potop de oameni! strigară alții. Sunt mii și mii!

Cei mai iuți la fire începură apoi să deie chiote, și într-o clipă întreaga mulțime se avîntă la vale, risipindu-se de-a lungul coastei, cum toamna se risipește în bătaia vîntului iernatic frunza uscată, și lăsîndu-l singur pe Vineș, moșneagul, care se uita cu ochi împăiengeniți în urma lor.

Mai era încă mult pînă la amează zi, cînd părintele Luca văzu că vin oameni din toate părțile. Nu-i vedea încă pe cei porniți de la vatra lui Vineș, dar veneau alții despre Coștilă, iar alții despre Jepi, despre Peatra-Arsă, despre Vîrful-cu-Dor, lume, lume, lume de pretutindeni, de unde se deschide vederea spre Leaota.

— Vin ai noștri, se întorc cu lume multă despre Leaota! strigă în cele din urmă Răciulete, care sosi cu sulița lui cel dîntîi. Acum s-a hotărît, s-a ales într-un fel!

Părintele Luca se întoarse spre Leaota și, în adevăr, peste puțin începu a se revărsa la vale ceata cea nenumărată.

El tresări de bucurie.

O clipă însă numai: în clipa următoare el fu cuprins de viuă îngrijare.

Veneau oameni din toate părțile, se adunau, se îngrămădeau de nu mai putea să-i încapă poiența.

„Cine oare și cum va putea să stăpînească atîta sumedenie de oameni turburați de necazuri?!“ își

zise el și rămase zăpăcit în mijlocul gălăgiei ce creștea mereu.

Trăiți în singurătate și deprinși cu gîndul că fiecare numai pe puterile sale se poate răzima în lupta lui cu nevoile vieții, ei erau ca ieșiți din fire cînd se vedeau atît de mulți la un loc, adunați cu gîndul de a-și împreuna puterile: strigau cu toții și se mișcau valuri-valuri cînd încoace, cînd încolo, tot mai îndesuiți, mai zgomotoși și mai furtunateci, ici aruncîndu-și de bucurie căciulile în aer, colo strîngîndu-și unii altora mîna ori îmbrățișîndu-se ca niște vechi prieteni, care de mult nu se mai văzuseră. Și nu e în lume muzică mai sugestivă decît vociferarea unei mari mulțimi de oameni cuprinși de emoțiuni vii: chiar și cel mai potolit din fire își perde bunul cumpăt și, luat de puhoi, se lasă să fie dus ca frunza ușoară.

În gălăgia aceasta nu mai știa nimeni de ce e vorba, nimeni nu mai cerceta care e rostul îngrămădirii: chiar nici maica preuteasă nu băgase de seamă că fiul ei tot nu s-a întors încă și abia tîrziu se dezmetici părintele Luca și se întoarse cu gîndul la Bodea.

Mulțimea trebuia să se întoarcă la locul de întîlnire.

— Aș! grăi Răciulete, înfigîndu-și sulița cea lungă în pămînt. Nu mergem! Gropile noastre sunt aici, pe Rîul Alb: dacă plecăm acum, suntem pe-nserate la ele.

— Nebuni am fi — adause Cărbune — dac-am căuta alte gropi, la depărtare de două zile.

— Așa e! strigă Vultoare, un lungan din poienele Negoiului. Suntem destui ca să putem răzbi orișiunde!

— Dar ăia ne așteaptă!

— Ei, să aștepte! Vor face și ei cum vor putea.

— Da! strigau unii. Ba nu! strigau alții, care erau flămînzi și obosiți de drum.

Urcat pe un colț de stîncă, părintele Luca stetea cu brațele ridicate-n sus și-i chema la sine pe oamenii învrăjbiți, ca să-i țină strînși la un loc, dar nimeni nu-l băga-n seamă.

— Iată-i că sosesc! Se-ntorc și ei! strigară mai mulți deodată, și cetele despărțite se-nvălmășiră din nou și porniră-n zgomotoasă mișcare la vale, ca să le iasă-n cale celor ce soseau.

Tot despre Leaota cobora spre poieniță și ceata lui Bran, dar mai încet, căci era obosită și de drum, și de mîhnire.

Nu mai aveau acum oamenii de ce să se certe, dar părintele Luca tot nu se bucura, iară maica preuteasă, care stătuse tot timpul departe la deal, în fața colibei, tot nu îndrăznea să pornească și ea la vale.

De ce se întorceau ei, cînd vorba rămăsese ca să aștepte pe ceilalți acolo?

Nu părea a bine această întoarcere neașteptată, și maica preuteasă stătea nemișcată și aștepta să vadă ieșind din mijlocul mulțimii pe tînărul înalt, mlădios și cu fața de fată mare, iar părintele Luca o porni la vale cu pas rar și domol, apoi mai grăbit și tot mai grăbit.

— Unde e? întrebă el în cele din urmă, cu glasul înecat de emoțiune.

— În paza lui Dumnezeu, îi răspunse Bran liniștit și rece. Alaltăieri seara s-a răzlățit, s-a avîntat prea departe și a fost prins.

Mulțimea stetea, oprindu-și răsuflarea.

— Și voi — grăi preotul, întorcîndu-se spre Ursan — voi n-ați sărit să-l scăpați?

— Nu ne era iertat să facem lucrul acesta, răspunse Ursan. Eram abia vreo cincizeci de oameni, iar în vale se adunaseră sute, care puteau peste cîtva timp să fie ajutați de alții, mii și mii. Nu numai făceam o zadarnică vărsare de sînge, dar puneam și viața lui în primejdie.

— Am grăbit să-i găsim pe ceilalți — adăugă Bran — și să ne întoarcem cît mai curînd cu toții.

Mulțimea iar se puse-n mișcare, furtunatică.

— Ne-ntoarcem! Pornim cît mai curînd! strigară oamenii, stăpîniți de același gînd.

— Și dacă nu-l mai găsiți viu?! strigă preotul înfiorat.

— Atunci e mort — răspunse Bran — și s-a ivit în lume numai spre a ne arăta calea pe care avem să pornim. Noi nu ne lepădăm de gîndul că Dumnezeu îl va fi povățuit să-și păstreze viața. E creștin și știe că supunerea și umilința e scăparea celor slabi.

— Să pornim! Să pornim!

— O să pornim — grăi Bran — dar cu chibzuială.

Lui nu-i era, la urma urmelor, să-l scape pe Bodea, care poate că nici nu mai putea să fie scăpat, ci să potrivească lucrurile așa ca să nu-și facă nici o mustrare, orișicum ar ieși ele.

Pe drum dar el își dăduse bine seama despre mersul văilor și-și croise planul după firea locului.

Un lucru era, mai nainte de toate, hotărît în gîndul lui: că Bodea avusese dreptate și că atît trecătoarea spre valea Bîrsei, cît și strîmtoarea de la capătul coastei trebuiesc închise cît mai curînd.

Al doilea lucru hotărît era că dînșii, dacă voiau să-l scape pe Bodea, nu aveau să deie năvală de la deal, ci trebuiau să-i apuce pe dușmani de la vale, să-i închidă și astfel să-i silească a-l da.

Al treilea lucru hotărît era că fără de merinde nu pot să înceapă nimic, căci oamenii erau istoviți de oboseală și de foame.

El era de părerea lui Răciulete, care stăruia că înainte de toate să se deie năvală asupra gropilor din valea Rîului Alb, ca oamenii să-și ieie merinde.

— Da! — zicea Bran — iar de acolo trecem la Capu-Coastei și închidem strîmtoarea, apoi ne urmăm drumul pe sub poala munților, tăind văile de-a curmezișa, și mîne seară ori poimîne suntem, cu ajutorul lui Dumnezeu, la Bodea.

Sub părintele greu încercat ardea pămîntul; lui drumul acesta îi părea prea cu încungiur.

— Și dacă mîne ori poimîne nu-l mai găsim viu?! strigă el.

— Se poate că nu l-am mai găsi nici astăzi, întîmpină Bran. Nu însemnează nimic viața unui om cînd vorba e de ceea ce e mai bine pentru toți și chiar și pentru el, dacă mai trăiește.

Oamenii iar se invălmășiră. Unii voiau să plece pe cel mai scurt drum, iar alții țineau să-și ieie mai nainte merinde, ba erau și de aceia care, văzînd că înțelegerea este peste putință, stăruiau ca să se risipească fiecare la vatra sa.

Bran îi lăsă pe oameni să se frămînte între dînșii și se-nțelese cu Ursan ca el să plece la gura trecătorii și să steie acolo, pentru ca nu cumva fugarii să se întoarcă înapoi și să taie iar drumul dintre Bucegi și Păpușa.

— Iară tu — îi zise lui Cîndea — te întorci la locul unde ne-am despărțit și aștepți acolo sosirea noastră. Cînd vei auzi buciumele din vale, dai și tu năvală de la deal.

El începu apoi să-i adune pe buciumași.

Erau cu totul treizeci și opt, dintre care opri doi la dînsul, iar pe ceilalți îi trimise să se risipească peste poienile Bucegilor și să deie de știre că toată lumea are să se ridice și să pornească spre adăposturile de iarnă, ca-n toți anii, cu tot avîntul.

— Acum să ne numărăm! zise el în urmă și începu să-i înșiruiască pe oamenii din apropierea lui tot doi cîte doi, ca să numere mai ușor.

— Ne numărăm! ne numărăm! strigară cîțiva în gura mare.

— Rînduiți-vă după poiene! strigară alții.

— Nu după poiene! le zise Bran. Care cum vine. Tot omul e om: să rămîie fiecare la locul unde se află.

Gălăgia se potoli ca prin farmec. Nu se mai pomenise ca oamenii să fie înșiruiți și numărați, și fiecare se simțea parcă o nouă viață începe pentru dînsul cînd era cuprins în numărul tot mai mare.

Numărînd, Bran îi împărțea pe cei numărați în cete de cîte cincizeci de inși și da fiecărei cete cîte o căpetenie, căreia-i spunea unde are să plece.

Cinci cete aveau să meargă cu Ursan, patru cu Cîndea și alte patru cu Moroiu, care o pornea înainte spre Rîul Alb.

Deși el nu striga numărînd, glasul lui străbătea pînă la cei mai depărtați, fiindcă toți tăceau, ca să-l

poată auzi, și părintele Luca stetea uimit de liniștea sărbătorească, în care se auzeau din toate părțile buciumele vestitorilor.

Nu-i mai trecea acum nici unuia prin gînd să aibă părerea lui deosebită, și singură maica preuteasă ar fi voit să-i zorească, ceea ce nu făcea nici ea.

Nu era încă pe sfîrșite numărătoarea, cînd despre Vîrful-cu-Dor și despre Omul se iviră primele turme pornite la vale, la început cîte una, apoi mai dese și tot mai dese.

Pretutindeni aceeași rînduială. În frunte mergea păstorul, cu măgarii de povară. Urma apoi turma, încungiurată de cîni. După turmă, femei și copii, bătrîni călare ori ducînd de căpăstru cai încărcați, mai rar mînînd vite.

Cele dintîi turme apucaseră departe înainte cînd Bran sfîrși numărătoarea.

— Acum — grăi el ridicînd glasul — să fim gata cu toții. La noapte trebuie neapărat să luăm gropile și să răzbim la adăposturile de iarnă. Mîne suntem la Capul-Coastei. Poimîne-l luăm pe Bodea. Acela care e de altă părere să grăiască; acela care se teme să rămîie la turme.

Toți tăcură, dar multe inimi erau îndoite.

— Sunați de rugăciune, grăi preotul, întorcîndu-se spre cei doi buciumași.

De trei ori pe zi, dimineața, la ameazăzi și penserate, cînd soarele asfințește, sunau buciumele, ca să-i cheme pe credincioși la rugăciune, și muntenanul, orișiunde s-ar fi aflat el, cădea în genunchi și rămînea cu fața plecată spre pămînt cînd auzea buciumul. Rugăciunea, așa știa el, are putere numai fiind făcută de preot, care el singur știe ce se poate și ce nu se poate cere și cum are să fie făcută cererea, el singur avea, prin darul său, tainica vîrtute de a mijloci primirea cererii. Creștinul în zadar s-ar fi rugat el singur, căci el numai prin faptele lui se poate apropia de Dumnezeu. Și auzind buciumul, muntenii știau că preotul își face rugăciunea pentru toți

cei vrednici prin faptele lor de a sta în fața Domnului.

Nu însă una din rugăciunile obicinuite în fiecare zi se făcea acum, și părintele Luca rămase timp îndelungat cu brațele încrucișate pe pept, cu capul plecat și cu ochii închiși, perdut în gînduri și cuprins de emoțiune religioasă în fața mulțimii căzute în genunchi îndată ce buciumele dedusără semnul de rugăciune prin sunete prelungi și rar cadențate.

Buciumașii risipiți prin poiene, auzind semnul, îl repetară și ei, și peste puțin toată suflarea din Bucegi era în genunchi și cu capul plecat.

— Unul e Dumnezeu, nevăzut, neauzit, neîntrupat, întreg și nedespărțit, grăi în cele din urmă preotul, ridicînd brațele și privind spre cer.

— De-a pururea același! răspunse mulțimea într-un glas.

— Hristos e trimisul lui, omul adevărat și povața noastră!

— De-a pururea sfîntă!

— Te știm, Doamne, după ființa ta cea adevărată — urmă preotul, lăsîndu-se și el în genunchi — îți cunoaștem puterea nemărginită, bunătatea nesăcată și dreptatea nesovăitoare, ne mărturisim credința și ne supunem ție dimpreună cu toți ai noștri și cu toate ale noastre. Voința ta să fie în toate gîndurile noastre și-n toate pornirile inimilor noastre, și împlinirea ei să fie toate faptele noastre. Dă-ne, Doamne, suferințe grele și îndelungate, dacă numai prin ele ni se pot curăți sufletele, și ne fă parte de chinurile morții, dacă numai prin ele ne facem vrednici de a ne putea apropia de tine, dar nu lăsa ca Necuratul să ne ispitească și să ne împingă spre nouă păcate, și dă-ne în paza fiului tău pururea și pretutindeni gata de ajutor. Dacă cu voia ta e fapta ce voim a săvîrși, dă-ne statornicia cugetului și putere neînfrîntă ca să înfruntăm toate greutățile; iar dacă nu de la tine s-a răvărsat în inimile noastre pornirea spre lupta sîngeroasă, dacă nu tu voiești să certi prin noi pe cei căzuți în noianul păcatelor, turbură mințile noastre, ca să nu ne mai putem înțelege între noi, ci să ne

oprim neputincioși în loc, și umple inimile noastre de frică, pentru ca să nu mai îndrăznim a merge înainte. Privește, Doamne, — urmă el cu glas înăbușit de durere — cu iubire spre părintele îndurerat și ai sub paza ta pe fiul căzut în robia necredincioșilor; ascultă rugăciunea făcută de preotul tău, pe care tu l-ai rînduit păstor turmei celor ce pururea te preamăresc!

— Pururea!... pururea!... răspunse mulțimea, ridicîndu-se în picioare.

Buciumele sunară de plecare, și cetele se pusără-n mișcare, ale lui Cîndea la dreapta, spre Leaota, ale lui Ursan la deal, spre Omul, iar ale lui Moroiu cel sprîncenat la vale, dimpreună cu turmele.

Ceilalți urma să plece mai tîrziu, după ce se vor fi deșertat poienele.

E lung drumul de la poienița de sub peșteră pînă în valea largă, dar gîndul lui Bran era ca să sosească spre miezul nopții, după ce va fi apus luna, să-și facă pregătirile pe-ntuneric și să deie năvala, deodată din cinci părți, numai în răvărsatul zorilor de zi.

Așa au și urmat lucrurile, însă nu tocmai după dorința lui Bran.

Pe-nserate el opri turmele, cu femeile și cu copiii, pe o rarișteb ine adăpostită, ca focurile să nu se poată vedea din vale, apoi cetele porniră-n patru despărțituri, două spre coasta de la dreapta, două pe cea de la stînga.

Vorba era ca Cărbune să treacă departe înainte, în valea Rîului Alb, unde erau gropile de grăunțe, și să sune apoi din bucium, iar ceilalți să sune atunci și ei din buciume, să aprindă focuri risipite și să chiuie, ca fugarii din vale să se zăpăcească, să se sperie și să fugă.

— Și dacă nu fug? grăi Răciulete, care se uita cu grijă la miile de focuri ce se vedeau grămezi-grămezi în largul văii și mai ales spre stînga, unde se aflau adăposturile de iarnă, deasupra cărora se oprise Moroiu cu cetele lui, în o poieniță ascunsă între păduri.

— Atunci îi alungăm! răspunse Bran.

— Dacă s-or lăsa! zise așa în el Răciulete, care ar fi ținut mai mult ca cei din vale să fugă și nealungați.

Și Răciulete nu vedea rău lucrurile.

Prea erau multe focurile risipite prin vale, și muntenii, care nu mai intraseră în asemenea încurcături, înaintau cu inima-ncleștată, oprindu-și răsuflarea și cu ochii țintiți mereu spre vale, căci era anevoios drumul de-a lungul coastei, prin pădurea neumblată, și ar fi fost destul ca unul dintre dînșii să calce greșit și să cadă în prăpastie pentru ca cei din vale să sară cu toții în picioare, și atunci era mai rău.

Tresăriră dar cu toții cînd se auziră sunetele de bucium despre Rîul Alb și se iviră primele focuri. Din clipă în clipă se sporeau apoi focurile risipite și se întețeau buciumele și răsunau strigătele de îmbărbătare ale muntenilor porniți la vale.

Era ceva ce-ar fi pus pe fugă chiar și pe Diavolul, și năvălitorii erau cuprinși ei înșiși de fiori, dar fugarii tot nu s-au zăpăcit.

Oameni trăiți la locuri deschise, ei intraseră numai de nevoie în strîmtorile văilor, pentru dînșii fioroase, și trăiau cu frica în sîn. Deși nu-și închipuiau că pot să fie oameni și mai departe în culmile ce lor le păreau nestrăbătute, ei se temeau de codrii întunecoși și de fiarele lor necunoscute, pe care și le gîndeau ascunse în ei, și erau înconjurați de veghe neadormite, care știau prea bine ce au să facă în fața primejdiei.

Îndată dar după primele sunete de bucium, au început să sune în vale tulnicele de corn de bou, la început pe ici, pe colo, cîte unul, apoi tot mai dese și mai întețitoare, tot mai multe și mai despre șes. Iară jos, pe țărmurii rîului, era o învălmășeală înspăimîntătoare, și sunetele tulnicelor se pierdeau în țipetele de femei și de copii și în răcnetele de mînie ale bărbaților. Pe cînd însă femeile își duceau în goană mare copiii și avutul la vale, bărbații alergau vociferînd la deal, ca să se adune și să le acopere retragerea.

— Știu și ei să facă gălăgie! grăi Răciulete. Să vedem, care pe care!

Bran ar fi voit să se întoarcă, dar Moroiu, care cunoștea locurile, pornise de-a curmezișul spre Rîul Alb, unde aveau să se întîlnească cu toții.

— Nainte! strigă Bran pornind la vale. Drept spre focurile din deal! Strînși cu toții, om lîngă om: dați la o parte pe cei ce vor fi voind să vi se pună în cale, dar în loc să nu vă opriți!

Nici c-aveau nevoie să se oprească.

Mulțimea se îngrămădise mai la deal, unde moroienii se-ncăieraseră cu ea, iară puținii care se aflau, din întîmplare, în fața lui Bran, văzînd mulțimea ce ieșea din pădure, o luară la fugă și nu îndrăzniră să se întoarcă nici după ce Bran intră cu ai săi în rîu, ca să treacă pe țărmul de la dreapta.

— Buni de fugă și voinici de picioare și unii, și alții! grăi Răciulete, care ieșise cel dîntîi pe țărm.

Erau muiați cu toții și tremurau de frig, dar mai aveau să treacă un deal pînă la Rîul Alb și se încălzeau iar urcînd și coborînd.

Cînd sosiră la gropile de mei, le găsiră goale. Cei dîntîi sosiți se aruncaseră ca niște hoți luați la goană asupra lor și luaseră pe îndesuite care cît a putut s-apuce.

Tot așa se aruncară apoi și asupra gropilor de grîu, care se aflau ceva mai la deal. Nu mai întreba nimeni cine a săpat groapa și cine a umplut-o, ci lua cel mai tare cît putea să ducă, iar cel mai slab cît putea s-apuce.

Roadele pămîntului sunt darul lui Dumnezeu și avutul celor ce le iau, și fiecare se gîndea la sine, la femeia sa și la copiii săi. Purtarea de grijă pentru vatra sa era singura datorie pe care o cunoștea munteanul.

Bran sta și se uita cum oamenii încarcă și se risipesc pe la vetrele lor.

Cînd se revărsa de ziuă, nu mai era suflet de om în fundul văii, unde peste noapte fusese învălmășeală, și adăposturile de iarnă ale celor rămași în poienița bine adăpostită erau deșerte. Mai la vale era însă

mare îngrămădire de oameni, care, după toate semnele, se pregăteau să pornească la deal.

— Nu e cu voia lui Dumnezeu! își ziseră muntenii rămași încă cu Bran la gropile deșerte, vreo patru sute de inși, cei mai mulți oameni duși cu gîndul la femeile și la copiii lor.

Tot așa zicea și părintele Luca, care-și plîngea copilul, dar era îngrijat și de turma sa.

V

FUGA

„Ce s-a făcut!? A scăpat ori nu?! A murit ori mai trăiește? Mai putea oare să trăiască?!"

Aceste erau întrebările care-l munceau pe Bodea.

Ieșit mai mult mort decît viu din învălmășeala în care a fost prins și tîrît la vale, el a rămas în mîinile unei cete de femei lărmuitoare, care-l legară cot la cot cu niște curele de piele neargăsită și-l duseră cu ele la vale, printre bărbații ce alergau la deal.

Frînt de oboseală, lihnit de foame și, mai presus de toate, chinuit de sete, el se lăsa să fie tîrît și împins și nu se întreba unde-l duc și ce are să i se întîmple mai departe. Singurul lui gînd era: ce s-a făcut omul culcat de el la pămînt cu o singură lovitură de îmblăcitoare?

E grozav gîndul c-ai stîns o viață de om. Dar omul acela voia să te omoare și l-ai lovit apărîndu-ți viața; tot e mai bine dacă nu ți-o aperi! Mori o dată și ești mort, cu sufletul liniștit: acum trăia suferind mereu muncile morții.

Și totuși!... poate că n-a murit omul acela. Nu, atît de ușor nu moare omul. Viața e încuibată în toate oasele, în toate vinele, în toate măruntăile și nu poate să fie stinsă numai așa, din o singură lovitură.

Zădarnică îi era însă zbuciumarea, căci nimeni nu putea să-i înțeleagă întrebările, nici să deie răspuns la ele. Strigătele femeilor turburate de mînie în urechile lui nu sunau deloc a grai omenesc, atît erau de neînchegate în înșirarea lor și de urîte pentru auz. Și de astă dată a ieșit însă la iveală adevărul, că oamenii nu numai prin vorbe se înțeleg între dînșii.

Omul e alcătuit din fire așa că nu poate să vadă bucuria fără ca să se înveselească și trebuie neapărat să ieie parte și la durerea ce se ivește în fața lui. Și oameni erau și femeile care-l duceau tîrîndu-l cu ele.

Deși era întunerec, ele îl vedeau îndestul pentru ca să se simtă îndemnate a se uita cu tot dinadinsul la el, iară Bodea era om pe care nu poți să-l vezi cu ochi plini de mînie.

În curînd dar el simți că nu-l mai duc, ci merg cu el, și din strigătele lor tot mai des ieșeau la iveală sunete pline de înduioșare femeiască.

Ei se apropiară de un șipot, care se vărsa zgomotos pe o lespede lată.

— Ah, Doamne, — grăi dînsul muiat — mi-e sete de mi s-a uscat limba-n gură. Lăsați-mă să beau apă, le zise, oprindu-se în dreptul șipotului. Vă rog să-mi dați apă!

O liniște adîncă se făcu împregiurul lui.

Nu înțelegea nimeni vorbele lui, dar vocea care le rostise era atît de moale și de limpede și sunetele se schimbau cu atîta dulceață, încît femeile rămaseră cuprinse de uimire. Le era parcă nu e om ca toți oamenii cel ce vorbește și nu omenesc e graiul în care-și dă pe față gîndirea.

Nu-nțelegeau graiul acesta, dar știau că-i e sete omului și dorește să beie apă; ele îi lăsară drum deschis spre șipot și se opriră-n loc, ca el să-și poată astîmpăra setea în toată tigna.

— Dumnezeu să vă aibă în paza lui și să vă ajute în toate nevoile vieții! le zise el după ce își potoli setea.

Abia acum se uită împregiurul său, ca să le vadă mai bine. Erau tot femei — nu bătrîne, dar slabe și

istovite de suferințe, cu fălcile late, cu ochii ieșiți și cu obrajii galbeni.

Deodată el tresări și rămase cu ochii țintiți la pămînt.

Cîțiva pași de la dînsul stătea Mala, tremurînd și făcîndu-i, cu degetul pus pe gură, semn să tacă și să n-o deie de gol.

Era un farmec nespus în clipa aceasta, care-i schimbă toată firea. Nu se mai gîndea acum la omul pe care-l întinsese cu o singură lovitură la pămînt, ci-și vedea viața defășurîndu-se în fericire din ce în ce mai adimenitoare. Da, scăparea lui era mai presus de toată îndoiala: îi fusese destul s-o vadă cum o văzuse pentru ca să simtă că ea vrea și poate să-l scape.

Urmîndu-și drumul, el nu se mai simțea obosit și mergea cu pas ușor, ținîndu-se drept și legănîndu-se în mersul lui ca un voinic ce era. Știa că sunt doi mari ochi albaștri care-l privesc neîncetat, și ținea să-i încînte.

Mergea cu pas ușor, ținîndu-se drept și legănîndu-se în mersul lui, și, cu toate aceste, peste cîtva timp două dintre însoțitoarele lui îl apucară una de un braț, alta de altul, fie ca să-l sprijinească, fie pentru ca nu cumva să scape, căci se apropiau de cortul starostelui, la care-l duceau.

Mala, copila sfiicioasă, mergea, stăpînindu-și firea, un pas în urma lui; el însă se simțea ca și cînd una din cele ce-l țineau ar fi dînsa și nu îndrăznea să se uite nici la dreapta, nici la stînga, ci mergea cu ochii țintiți înainte și o ducea în amețire și ca prin vis.

Mai era încă mult pînă la miezul nopții, cînd sosiră la cortul lui Dragoslav, starostele îngrijat, care, vestit despre cele petrecute în fundul văii, își adunase oamenii și aștepta vești nouă, ca să plece cu ei la deal. El aflase numai că pe coastele din fundul văii s-au ivit cete de oameni străini, dintre care unul a și fost prins, dar nu putea încă să știe că acele cete s-au rătras. A adunat dar în pripă pe oamenii mai apropiați și a trimis vestitori la vale, a întărit

veghele din fundul văii și era gata să plece îndată ce va fi primit știrea că s-a început lupta. Tot el porunci se ca femeile ce se retrăgeau la vale să-l aducă pe cel prins pentru ca să-l ție sub pază și să-l aibă, la nevoie, ca ostatec.

Cortul starostelui se afla în cîmp deschis, dar în fața unei îngrădituri făcute din pari groși, bătuți adînc în pămînt și înalți de cel puțin două staturi de om. Înlăuntrul acestei îngrădituri se aflau colibile starostelui, cu totul cinci, făcute și ele tot ca cele din fundul văii.

Oamenii, vreo patru sute, se aflau din jos de cort, la depărtare de vreo două sute de pași, și numai trei așteptau cu starostele în fața cortului, cîțiva pași de la focul de veghe.

Sosit la acești patru oameni, Bodea, care încă de mult înțelesese că-l duc undeva ori la cineva cînd strigau „na staroste", își ridică capul, și ochii lui se opriră asupra unui bărbat înalt și spătos, nu bătrîn, dar cu multe fire albe în barba lungă și-n pletele cîlțoase ce-i acopereau umerii.

Acesta trebuia să fie acela căruia-i ziceau staroste, un preot, un fel de căpetenie mai mare.

Bodea-și plecă iar capul și rămase umilit în fața lui, umilit, cu capul plecat, gata de a se lăsa în genunchi.

N-avea nevoie s-o mai facă și aceasta.

Deși om încruntat din fire, starostele îl examină cu ochii din ce în ce mai puțin încruntați și făcu cîteva întrebări, la care femeile îi răspunsără pe-ntrecute, apoi fața lui se-nsenină.

Cutreierase el cu ai săi ani de zile de-a rîndul multe țări și întrase, gonit de ici pînă acolo, în atingere cu multe popoare, dar asemenea om nu întîlnise încă în calea sa. Și la chip, și la statură, și la port, și la fire robul era om de frunte, care prețuiește cît mii de alții. El porunci dar să-l ducă înlăuntrul îngrăditurii și ca nimeni să nu-i facă vreo supărare.

Bodea se mai uită o dată înapoi, ca să vadă pe copila cu mari ochi albaștri, care sta și ea umilită și cu capul plecat, apoi se perdu în dosul parilor

groși, bătuți adînc în pămînt și înalți de două staturi de om.

Era destul de largă îngrăditura aceasta. Făcută sub stînca prăpăstioasă, sub care se aflau colibile, ea cuprindea un loc de vreo două sute de pași în lungime și aproape tot atîta în lărgime. În fața colibilor ardea un foc mare, împregiurul căruia se aflau bărbați, femei și copii în vie mișcare.

Intrînd Bodea, toți grăbiră spre el și-l înconjurară, lărmuind din toate părțile.

El stetea cu capul plecat.

Era pătruns cu desăvîrșire de gîndul că mai curînd ori mai tîrziu soții lui vor face tot ceea ce le stă prin putințe ca să-l scape și că Mala priveghează asupra lui; el se simțea, cu toate aceste, lăsat în voia întîmplării și-și dădea seamă că soarta lui mai presus de toate de la propriile lui purtări atîrnă.

Oameni, tot oameni ca dînsul, erau și cei ce-l înucngiurau, și inima deschisă trebuia neapărat să le deschidă și lor inimile.

El ridică deci ochii și privi împregiurul său fără de frică.

— Mă strîng curelele, grăi apoi cu glas plin de înduioșare; mă-njunghie prin piept și mi s-au umflat mînile. Dezlegați-mă, vă rog, că nu mai pot să fug.

Aceeași tăcere ca-n fața șipotului. Deși nu putea nimeni să înțeleagă vorbele lui, toți le ascultau cu mulțumire și toți știau că-l strîng curelele, și toți vedeau că e istovit trupește și sufletește. Un moșneag gîrbov se apropie de el și-i dezlegă curelele prost înnodate, apoi îl duse la una dintre colibi, în care îi dete loc de odihnă pe un culcuș de frunze uscate.

Bodea se lăsă frînt în culcuș.

Trupul nu e locașul, ci oglinda viețuitoare a sufletului de-a pururea treaz. Bodea simțea acum adevărul acesta în toată întinderea lui. Era ca stinsă viața lui trupească, și orișicît de vii i-ar fi fost zbuciumările sufletești, nimic nu se mai ivea din ele în oglinda căzută în amorțire. El zăcea în nesimțire:

nimic nu mai voia, nimic nu mai gîndea, nici un simţămînt hotărît nu mai avea.

Cuprins de fierbinţelile istovirii organice, el se zvîrcolea în culcuşul lui ca omul răpus de beţie şi abia de tot tîrziu tresări şi se ridică cu anevoia în genunchi.

Deşi nu dormise şi nu putea să doarmă, i se păruse că aude la mare depărtare buciumul de rugăciune, pe care, de cînd se trezise şi el om în lume, îl auzise în fiecare zi de trei ori.

Ah, trecuse ziua, şi el nu-şi făcuse rugăciunea de seară, n-o făcuse şi nu mai putea s-o facă aşa singur, ascuns în pămînt, departe de ai săi, străin între străini.

El se tîrî în genunchi pînă la uşa colibei, se uită la cerul înstelat şi-şi ridică amîndouă braţele.

— Te ştiu, Dumnezeule a toate, şi te mărturisesc după fiinţa ta cea adevărată, grăi dînsul cu glas tare. Ceartă-mă, Doamne, — urmă apoi încet şi acoperindu-şi faţa cu amîndouă mînile — şi mă mustră după mărimea păcatelor mele, curăţă prin suferinţe sufletul meu, ca să fiu vrednic de a mă apropia de tine, dar mîngăie pe părinţii mei şi dă-le tăria ca să rabde fără de jeluire greaua lovitură ce li-am dat prin nesocotinţa mea. Ascultă, părinte, rugăciunea mea, deşi nu sunt vrednic a-mi ridica glasul la tine, şi ţine-mă sub paza fiului tău de-a pururea treaz, ca nici o ispită să nu sminteasscă sufletul meu în noaptea aceasta.

El se întoarse iar la culcuşul lui, şi somnul binefăcător îi luă peste puţin sufletul şi-l trecu în alte lumi, mai ferite de suferinţe.

Nici pentru această lume însă Dumnezeu, judecătorul totdeauna îndurător, nu i-a ascultat rugăciunea.

Certat a fost numai prin suferinţele pe care şi le-a făcut el însuşi prin amarnice mustrări de cuget.

Deşi rob ţinut sub mare pază, el putea adeseori să se simtă stăpîn al celor ce-l ţineau în robie.

Toţi, mic şi mare, bărbaţi, femei şi copii, mai ales copiii, se apropiau cu sfială de el şi erau cuprinşi de o învederată mulţumire cînd puteau să-l mulţumească,

căci era om cu totul deosebit în felul lui. Supunerea lui, inima lui deschisă, neadormita lui grijă de a nu jigni pe nimeni, blîndețea privirii lui și, mai presus de toate, graiul lui muia toate inimile și împăingenea toate mințile.

Nu e armă mai puternică decît inima curată, și curată era inima lui.

Erau mari nevoile cu care se luptau muntenii, dar viața lor era nespus de fericită în asemănare cu traiul muncit al acestor oameni cu fețe veștejite, în care numai arareori se ivea cîte un zîmbet oarecum acru.

Din zori de zi pînă-n seară, bărbați, femei și copii munceau fără de repaos, săvîrșind în mare parte lucrări fie zadarnice, fie de prisos.

Femeile torceau cîlți plini de puzdării și țeseau pînză aspră, care se destramă cînd o scoți din apă și o întinzi la soare, ca să se nălbească.

Bărbații tăiau copaci, cărau pietre, săpau șanțuri și trăgeau la jug, ca să spargă țelina cu plugurile, pe care mai putuseră să le scape în lungile lor cutreierări.

Copiii adunau vreascuri și crăci și le cărau grămadă la colibi.

Toate pe tăcute, toate-ntins și fără de răsuflare: nicăiri cîntec vesel, nicăiri glume, nicăiri voia bună cu care era el deprins. Era parcă oamenii aceștia numai în muncă-și găsesc rostul vieții și muncesc numai pentru ca să-și petreacă timpul.

Chiar în noaptea cînd Bodea s-a dat rob, timpul se schimbase în bine, și nu e în lumea aceasta nimic mai frumos decît frumoasele zile de toamnă la poalele despre Dunăre ale Bucegilor.

În liniște sărbătorească zac toate sub limpedele albastru al seninului fără de margini, și natura întreagă pare a fi cuprinsă de o adîncă uimire. Nici cea mai mică adiere nu scutură încă bogatul frunziș al pădurilor, care, atins de bruma dimineților trecute, s-a schimbat în fel de fel de fețe. O răcoare potolită ține aerul în cumpănit repaos, iar razele soarelui se revarsă umplîndu-le toate de o căldură dulce și înveselitoare.

Binecuvîntat pămînt! Fericiți oamenii cărora soarta li-a făcut parte să-și petreacă viața pe el! Și totuși... Bodea era cuprins de adîncă jale. Era sfînta zi de duminecă, și oamenii aceia munceau fără ca să-și dea seamă că e senin cerul, că e curat aerul, că toată ființa stă în liniște sărbătorească, fără ca să se bucure de viață și fără ca să preamărească pe cîrmuitorul a toate, care cu atîta prisosință a împodobit pămîntul de sub picioarele lor.

Îi era parcă nu din vina lui, ci după rînduirea lui Dumnezeu a venit în mijlocul acestor oameni, ca să-i deștepte din amorțirea în care se aflau, să le învie inimile, să le lumineze mințile și să-i învrednicească.

Peste cîteva zile el a ajuns să se poată înțelege întrucîtva cu dînșii, atît în limba lor cea aspră, cît și în graiul lui pentru dînșii din ce în ce mai adimenitor, și fără de gînd precugetat a ieșit din îngrăditură, ca să ieie parte la lucrările lor. I-ar fi fost destul cel mai mic semn ca să se întoarcă, dar nimeni nu l-a oprit și nici că avea, în adevăr, nevoie să-l oprească: aflîndu-se în mijlocul lor, el nu se putea gîndi să fugă.

Nici nu se gîndea.

Atît de puternică era în inima lui pornirea de a scoate pe oamenii aceștia din amorțirea sufletească în care se aflau, încît se simțea strîmtorat cînd se gîndea că mai curînd ori mai tîrziu se vor face încercări spre a-l scăpa. Ținea să se întoarcă la ai săi, dar nu acum, ci mai tîrziu. Abia începuse să le înțeleagă limba și să le poată spune, cu chiu, cu vai, cîte ceva, și ținea să se poată înțelege bine cu dînșii.

Într-una din zile, însă, ochii lui, necurmat cutreierători, se opriră asupra unei poienițe, în care cîteva vaci ciolănoase și trei cai păsteau iarba din nou încolțită. O femeie stetea nemișcată la marginea de la deal a poieniței și se uita stăruitoare la el.

„E dînsa" își zise el cuprins iar de amețeala în care căzuse cînd își închipuia c-o duce atîrnată de brațul lui.

Poate că nu era dînsa; el însă și-o închipuia, și liniștea lui era pierdută. Orișiunde privea, el vedea numai poiența cu femeia ce stă nemișcată și cu privirea îndreptată spre el.

Un demon era, care-i turbura inima, îi întuneca mintea și-i slăbea voința cu ispitele lui, și el nu se mai putea gîndi pe sine decît călare cu dînsa, strîngînd-o în brațe și depărtîndu-se în goană mare de tot ceea ce e suflare omenească.

Trei zile de-a rîndul l-a ispitit astfel, trei zile de zbuciumări istovitoare.

O, mare și nesecată e puterea deprinderilor luate din cea mai fragedă copilărie! Tremura în tot trupul cînd se gîndea pe sine dus cu ea și perdut în lume, dar își aducea aminte de mama lui, de tatăl lui, de frații lui, îi vedea pe ai săi nemîngîiați și căutîndu-l fără de astîmpăr și-i venea să se ascundă, ca ea să nu-l mai poată ispiti. Nu, el trebuia să se întoarcă la ai săi.

A patra zi, ochii lui doritori zadarnic o căutau în poiența unde acum păsteau numai doi cai.

Pe-nserate însă ea s-a ivit la marginea zăvoiului de pe țărmul drept al rîului, tot nemișcată, dar ținînd de căpăstru un cal neastîmpărat, care bătea din cînd în cînd cu copita-n pămînt, un armăsar negru, crescut pe-ntinsele cîmpii de la poalele Caucazului și rămas de pripas după ce stăpînul îi perise în luptă.

Zile întregi de-a rîndul petrecuse copila deprinzîndu-se a sări în spinarea lui și a-l stăpîni fără de frîu, iar acum îl ținea și nu se mai temea c-o să-l scape.

Puteau și alții s-o vadă, dar n-o băgau în seamă, și Bodea el singur îi știa gîndul. Îl înțelegea și nu mai era în stare să se stăpînească.

„Asta e soarta mea — își zise el — și de soarta sa nimeni nu poate să scape."

Nu-i mai era acum să scape și să se întoarcă la ai săi, ci s-o ia pe dînsa și s-o ducă la vale, spre pustiurile necunoscute, unde n-o să mai fie decît ei amîndoi și nimeni nu mai poate să le turbure viața.

Ce gînd plin de farmec: să te știe toată lumea perit fără de urmă, în vreme ce tu-ți petreci zilele în fericire desăvîrșită.

Încetul cu încetul, pe nesimțite, hoțește, căutînd, parcă, ceva pe jos, el se depărta spre crîng și, cînd ceilalți prinseră de veste, el se afla departe de dînșii și aproape de armăsarul cu nări umflate.

— Acum nu mă mai prindeți! strigă el și se repezi înainte.

Copila scoase un țipăt de nebunatecă bucurie, prinse calul de coamă și se aruncă ușoară ca o pisică sălbatică în spinarea lui, și atît de țeapăn se ținea pe calul neînșelat, încît îi întinse lui Bodea mîna și-l ridică și pe el. Ea strigă apoi: „Vuc!" și armăsarul, ieșind c-o săritură lungă în largul văii, se depărtă pe cursul apei cu iuțeala Crivățului.

Cînd ceilalți se dezmeticiră, el abia se mai vedea răsărind pe ici, pe colo, printre răchițile risipite în luncă.

E o taină de nențeles legătura dintre om și cal.

Mai călărise Bodea, dară nu și-ar fi închipuit niciodată că asemenea goană e cu putință și-i era parcă el și calul se-mpreunaseră și se făcuseră un singur trup. I se răscolise deodată toată firea și i se prefăcuse de a se mira el însuși de sine. Se simțea destoinic de a răzbi printre mii de oameni așa, cu mîna goală, numai el cu calul lui.

Dar unde se ducea? Cît avea să ție goana aceasta? Ce voia să facă?

Se-ntunecase, și-n toate părțile se vedeau focurile risipite ici cîteva, colo mai multe și din ce în ce mai dese: el își urma drumul șerpuind printre ele, ferindu-se cînd la dreapta, cînd la stînga și strîngînd cu nesațiu în brațe comoara vieții lui.

Nu, el nu mai avea nevoie să gonească. Trebuia să-și cruțe calul, căci el îi era scăparea, și să-și urmeze drumul în pas domol, ca să audă mai bine și să vadă mai deslușit.

Potolindu-și însă mersul, i se potolea și firea.

El nu fugea numai de cei ce-l robiseră și-l goneau, ci totodată și de cei ce-l căutau, plîngînd cu lacrămi

calde. Fugea și o ducea și pe dînsa. Unde fugea și o ducea?

Nu, era peste putință ca el să fugă de ai săi și să despartă de copil pe părinții lui, și fiori reci îl treceau cînd se gîndea cum părinții lui se jelesc și cum părinții ei aleargă, văitîndu-se că nu pot s-o găsească, și întreabă pe toți, și nimeni nu poate să le dea răspuns, și plîng și se plîng și blestemă fără de milă. Așa nu e fericirea cu putință: jalea numai și amarul, căința și greaua spășire putea[u] să-l aștepte.

El se-mbărbătă și-și opri calul, apoi se plecă sfiicios spre copilă, îi sărută fruntea cum credinciosul sărută icoana sfîntă și o ridică cu gingășie, ca s-o dea jos de pe cal.

— Du-te la mama ta, îi zise cu ochii plini de lacrămi. E întunerec și nimeni nu mai poate să afle că tu m-ai scăpat: du-te la mama ta!

Întorcîndu-și apoi calul, el se depărtă fără ca să se uite înapoi și gonind din răsputeri, pentru ca nu cumva o vorbă a ei, un suspin ieșit din pieptul ei ori o lacrămă ivită din marii ochi albaștri să-l moaie și să-i schimbe gîndul.

El trebuia să se întoarcă într-o răsuflare și pe cel mai scurt drum la părinții lui, care-l căutau și nu puteau să-l găsească, întrebau pe toți și nu primeau răspuns de la nimeni, plîngeau, se plîngeau și blestemau.

Care era însă cel mai scurt drum?

Cu cît mai mult se depărta, cu atît mai puțin putea să-și dea seamă unde se află și încotro merge. Știa că venise de la stînga și că tot la stînga trebuia să apuce, dacă e vorba să ajungă în vreuna din văile ce se coborau de la poalele Bucegilor. Nicăiri însă nu se deschidea drum la stînga, și valea cotea la dreapta, iar la dreapta, mereu la dreapta. Știa că poienele sunt în culmile munților și că el trebuia să urce, iar el cobora de-a lungul luncii din ce în ce mai largi și printre focuri din ce în ce mai dese. Era nevoit să se depărteze.

Înspre miezul nopții, armăsarul plin de spume o dete-n pas și începu să muște din frunzișul veșted.

Bodea, obosit și el, descălecă și-l duse cîtva timp de căpăstru, lăsîndu-l să pască-n mersul lui. Era unul dintre caii care merg zi și noapte fără ca să lîncezească și se hrănesc la nevoie și cu mărăcini, fără ca să-și piardă puterile. Trecînd peste un părîu, el se opri și-și astîmpără setea, apoi păscu mai departe.

Bodea ar fi voit să-i dea drumul ca să pască în toată tigna, dar se temea c-o să-l piardă, ar fi voit să-l lege de o tufă, dar îi era milă.

Și totuși trebuia să se odihnească și el, căci trupul e nemilos și nu te iartă cînd nu-i dai drepturile lui. Îi era foame lui Bodea, și n-avea ce să mănînce; îi era somn, și se temea de somn, căci noaptea era senină și friguroasă.

Pe la miezul nopții, cînd Cloșca-cu-Pui începuse a se coborî spre apus și calul încetase a mai paște, el urcă coasta și intră în desișul pădurii, ca să-și caute un loc adăpostit unde putea să-și aprindă focul fără ca să fie văzut din vale. Îl răzbise frigul de-i amorțiseră toate vinele și trebuia neapărat să se încălzească.

El se opri sub o surpătură rovinoasă, își legă calul și-și căută vreascuri pentru foc.

Foc îi trebuia, mai presus de toate foc, atît și numai atît; dar cum să-l aprindă?

Atît era de amețit de oboseală, de foame, de somn și de frig, încît nu se gîndise că-n zadar își caută adăpost, în zadar adună el vreascuri dacă nu are cum să-și aprindă focul.

Iară valea era plină de focuri.

De ce adecă ar fi avut el să se teamă? Călare pe armăsarul lui, el putea să se apropie, să-și ieie un tăciune și să se depărteze ca o nălucă. Și chiar dacă l-ar fi luat la goană, nu putea nimeni să se apropie de dînsul.

El se coborî iar în vale, se aruncă-n spinarea armăsarului și o luă în treapăt spre cele mai apropiate focuri, care se aflau pe sub coastele de dincolo, încît el trebuia să treacă rîul pentru ca să ajungă la ele.

Călare o dată, el se învioră și nici nu se mai simțea obosit, nici nu-i mai era frig: întreaga lui ființă

se concentrase-n gîndul de a trece ca o nălucă printre focuri.

Peste puțin el ajunse la un șir de colibi părăsite și calul începu să ciulească și să sforăie.

Deși boarea văii adia tot despre izvoare, un greu miros de leșuri răzbea din cînd în cînd prin umedul aer al nopții.

El se abătu spre rîu, ca să se depărteze de colibi, dar mirosul era din ce în ce mai greu.

Deodată calul se opri și se dete puțin înapoi.

La depărtare de cîțiva pași, pe țărmul rîului, zăceau cîteva trupuri omenești intrate în putreziciune, toate cu capetele spre rîu și cu fața la pămînt.

El rămase cuprins de o cutremurare fioroasă.

„Ăștia sunt oameni care s-au tîrît pînă la rîu și au murit stîmpărîndu-și setea nepotolită!" zise el și zori calul să intre în apă, ca să treacă dincolo și să se depărteze spre focuri.

Încă mai înfiorătoare era însă priveliștea ce se desfășură în fața ochilor lui.

Împregiurul unui foc aproape stîns se aflau vreo treizeci de oameni, ale căror oase erau ca ieșite prin pielea veștedă și subțiată, bărbați, femei și copii, cîțiva șezînd în nemișcare, cu gurile căscate și cu ochii pierduți în vînt, cei mai mulți întinși jos pe pămînt ca niște mortăciuni. Știa Bodea din auzite că jos, pe șesurile întinse și prin luncile largi și mlăștinoase, moartea nu-i seceră pe oameni tăindu-i unul cîte unul, ci-i cosește culcîndu-i la pămînt în brazde lungi și late de-n cîteva zile locurile rămîn pustii. Acum vedea cu ochii lui, și o jale adîncă-l cuprinse.

Stăpînit de jalea aceasta, el nu se mai gîndea că moartea-l pîndea și pe el ațiindu-se din toate părțile, ci se apopie de foc.

Cîțiva dintre cei ce vegheau șezînd la foc își ridicară spre el ochii mari și plini de văpaia fierbinților de agonie.

— Ce e? întrebă el.

— Ni-e foame, răspunse unul cu glas istovit. Au omorît pe cei mai voinici dintre noi și nu ni-a mai rămas nimic.

— Cine?

— Cei de la deal, îi răspunse altul. La noi nu mai găsești nimic.

— Dar ei de ce-au murit?

— Au mîncat prea mult — răspunse al treilea — și a intrat bolești în ei.

Bodea rămase cîtva timp într-un fel de aiurire. Îi era parcă nu mai poate să creadă că se petrec în aievea cele ce vedea și auzea și că întreaga viață e numai un vis urît și greu, din care numai moartea binefăcătoare-l deșteaptă pe om.

Era peste putință ca pe acest pămînt mănos și încărcat de Dumnezeu de toate bunătățile oamenii să se omoare între dînșii luptîndu-se pentru hrană și să piară în cele din urmă de foame și învinșii, și învingătorii.

Și, cu toate aceste, așa era: aici, în mijlocul pădurilor pline de hrană omenească, pereau oamenii aceștia de foame fiindcă nu mai aveau destulă energie ca să se ducă și să-și caute hrana.

El își făcu semnul crucii.

Îi era învederat că oamenii aceștia ieșiseră de sub paza lui Dumnezeu. Necuratul îi luase în stăpînirea sa și-i ținea în vrajbă necurmată, le smintea inimile și le turbura mințile, ca să nu-și poată depăna în liniște firul vieții.

Ca un rai pămîntesc se reiviră în sufletul lui poienele luminoase unde oamenii-și petreceau viața în fericită frățietate, răbdînd împreună și bucurîndu-se împreună.

El își zori iar calul, ca să se depărteze cît mai curînd de la acest loc spurcat prin duhoarea Necuratului.

Zadarnic căuta însă să se scape, căci el se încurca din ce în ce mai rău în această împărăție a sufletelor necurate, care profită de neputințele omenești și nu iartă pe cei luați o dată în stăpînirea lor.

Ici fusese o luptă, și el trecea printre cadavrele rămase pe cîmpul de bătaie și sfîșiate acum de haitele de lupi și de stolurile de corbi.

Colo, vreo boală nemiloasă îi răpusese pe oameni și leșurile zăceau grămezi-grămezi, care cum îl apu-

case moartea, iar pe la focuri nu mai rămăseseră decît puțini, care semănau mai mult a stafii decît a ființe viețuitoare.

Iar mai departe jăfuitorii-și petreceau noaptea în nesațiu și în desfrîu, în sălbatică învălmășeală, țipînd acum de bucurie și rîcnind peste puțin de mînie, rîzînd o dată cu hohot și pe rînjite și scrîșnind apoi din dinți, îmbrățișîndu-se în o clipă și încăierîndu-se în cealaltă.

Erau tot oamenii pe care îi văzuse petrecîndu-și viața în muncă întinsă și săvîrșită în tăcere, tăind copaci groși, săpînd șanțuri adînci și cărînd bolovani grei, aceiași oameni, dar ajunși la ceasul rău și gustînd cu nesațiu plăcerile puținei vieți ce le mai rămînea.

În revărsatul zorilor de zi, Bodea ajunse la un loc unde rîul se apropia de coasta de la dreapta de nu mai rămînea loc de trecere pe țărmurul lui. El descălecă și-și luă calul de căpăstru, ca să urce coasta, care, deși piezișă, pentru un muntean ca dînsul era drum ușor.

El rămase ca împietrit de uimire cînd ajunse în culme.

O priveliște largă și nespus de bogată în frumusețI se desfășura în fața lui.

Înainte se întindea șesul nemărginit, prin mijlocul căruia se vărsa șerpuind un rîu mare și lat. La dreapta se deschidea o luncă largă, în fundul căreia se vedea, perdut în ceața albăstrie a depărtării, un munte cu vîrful ascuțit.

„Acesta e Negoiul, zise el mirat de înălțimea muntelui și îngrozit de depărtarea la care se afla. Da, de acolo, din culmea aceea, am văzut eu Argeșul."

Dar ochii lui se întoarseră spre stînga. Aici se deschidea altă luncă, mult doritul drum spre poienele Păpușei.

Pentru ca să poată apuca drumul acesta, el trebuia să coboare, să treacă rîul și să ocolească un deal.

Mai nainte de a le face aceste, voia să-și deie calul la pășune și să-l adape, apoi să-și caute ceva de mîncare și să odihnească și el însuși.

Giur împregiur pădurile de cer erau încă în plina lor podoabă de frunziș. Numai pe ici, pe colo se ivea cîte un frasin roșu ca sîngele de bou. Nici fum, nici vreo altă urmă de viață omenească nu se zărea nicăiri prin apropiere. Chiar și dacă s-ar fi zărit, însă, el și-ar fi urmat drumul fără de grijă. După cele ce văzuse și simțise în timpul nopții, el nu se mai temea de nimic: se afla-n paza lui Dumnezeu și trebuia să treacă nevătămat prin toate. Mergea deci fără de grijă, păscîndu-și calul și căutînd cu ochii vreo tufă de alun, vreo răsură ori un păducel.

Dac-ar fi băgat bine de seamă, el ar fi văzut că sunt urme de om chiar și pe unde călca el. Ieșise într-un luminiș cu iarbă deasă și, dacă s-ar fi gîndit bine, ar fi înțeles că așa, numai de la sine, nu s-a curățit pădurea, și dacă s-ar fi uitat bine, ar fi văzut că trece peste brazde-nțelenite. O nouă uimire-l cuprinse dar cînd se pomeni față-n față cu un șir de case clădite din groși, muruite pe dinlăuntru și acoperite cu mari șindrile de stejar, opt case una lîngă alta, jos, în o groapă, și adăpostite sub pădure.

El coborî cu băgare de seamă spre case.

Nici un semn de viață omenească.

Ușile erau toate închise. Bășicile de bou, cu care erau lipite ferestrele, stăteau încă întregi. Sub streașina uneia dintre case se afla chiar un război cu pînză jumătate țesută în el, dar firele de urzeală încă nețesută se rupseseră și atîrnau în bătaia vîntului.

„Aștia — zise el cuprins de jale — au fugit în pripă și nu s-au mai întors, iar de atunci n-a mai umblat nimeni pe aici."

Era ceva afară din cale sinistru în aceste case pustii; el se simțea cu toate aceste în apropierea lor mai bine decît oriișiunde.

Da, aici putea să steie și să odihnească în toată tigna.

El scoase căpăstrul din capul calului și i-l legă drept pedecă în picioarele de dinainte, apoi se întinse, mai mult se lăsă ca mort pe iarbă, și rămase cîtva timp cu fața în sus și cu ochii închiși.

Multă mizerie este în lumea aceasta! Multe dureri sunt, multe și grele suferințe. De ce oare omul trebuie să trăiască?! E ori nu adevărat că Dumnezeu le știe toate, le vede toate? Este Dumnezeu, ori numai omul și-l închipuiește, pentru a sa mîngîiere?

El se cutremură, speriat de îndoiala ivită în sufletul lui, și se ridică în picioare ca și cînd ar fi fost cuprins de simțămîntul că e spurcat pămîntul pe care zăcuse.

„Îi ceartă Dumnezeu pe oameni — zise el în gîndul lui — ca să-i curățe prin spășire și să-i facă vrednici de o mai fericită viață. Cînd însă, cînd va sosi ziua mîntuirii?!"

În inima lui se ivi iar pornirea de a face... el singur nu știa ce...

Ochii lui se opriră asupra coastei ce se ridica în dosul caselor. Acolo, în bătaia soarelui de meazăzi, erau cîțiva pomi înăbușiți de vițe urcate pînă în vîrfurile lor, o vie părăsită și rămasă în părăginire, dar încărcată de rod, în mare parte stafidit.

El trecu repede printre case și urcă cu cîteva sărituri coasta.

Văzuse el viță și prin valea Rîului Alb și mîncase struguri, dar cu totul altfel erau aceștia.

„Doamne! — grăi dînsul înduioșat — cu cîte bunătăți ai înzestrat pămîntul și cît de plăcută poate omul să-și facă viața în lumea asta!"

Soarele-și revărsa razele calde asupra caselor pustii și asupra împregiurimii lor părăjinite; adierea lină a vîntului scutura din cînd în cînd cîte o frunză veștejită; ziua se desfășura din ce în ce mai a sfîrșit de vară.

Sătul de iarbă, calul se trase în cele din urmă în umbra pădurii.

Tot astfel făcu și obositul lui stăpîn.

Era tîrziu după-amează cînd el se deșteptă din somnul lui neliniștit și se uită împregiurul lui.

Îi erau înțepenite toate încheieturile și numai cu anevoia și una cîte una-și mai putea aduce aminte cele

petrecute, parcă multe și lungi zile trecuseră de cînd a plecat de la îngrăditura de sub stîncă. Și atît de vii și de covîrșitoare fuseseră emoțiunile ce se succedaseră în sufletul lui, încît el abia-și mai putea reaminti marii ochi albaștri. Îmbătrînise oarecum în o singură noapte.

Calul își ridică voios capul și necheză încet și nerăbdător.

— Ce e, frățiorule? îi zise Bodea, și de aici înainte *Frățior* rămase numele calului.

Și frățior îi și era, în adevăr.

El se ridică cu anevoia și numai cu multă greutate ajunse să dezlege căpăstrul și să-l pună în capul calului, dară iar se simțea ușor și neobosit după ce încălecă.

Măsurînd în gîndul lui drumul ce avea să facă pentru ca să se întoarcă iar în culme, să coboare la rîu și să ocolească dealul, el își făcu socoteala că tocmai pe-nserate o să poată apuca la stînga. Așa și era mai bine. Noaptea înainta fără de grijă, căci pe cînd el vedea focurile și auzea de departe cel mai mic zgomot, pe dînsul nu putea nimeni să-l vadă.

N-avea deci nevoie să grăbească și-și urmă drumul pe-ndelete.

Sosit însă în culmea din care se deschidea vederea spre Argeș și spre cîmpie, calul începu să ciulească [urechile] privind spre cîmpie și să necheze, încît răsunară toate văile. Ochii lui ageri se opriseră departe pe șes, unde și Bodea vedea, parcă, pe ici, pe colo, cete de călăreți, care goneau de-a lungul cîmpiei netede, lăsînd lungi fășii de prav în urma lor.

Ce era acolo?! nu cumva se-ntorceau avarii, despre care se vorbea atît de mult? Ori poate vreun alt soi de oameni sălbatici a ajuns în cutrierările lui pînă pe sub dealurile de la marginea șesului.

Cu o putere atoatecovîrșitoare se ivi în inima lui pornirea de a se duce ca să vadă și să le afle toate. Acum era aici și putea să iasă dintr-o singură răsuflare în largul cîmpiilor, și dacă mai stătea acum pe

gînduri, niciodată, poate, nu mai ajungea să-şi împlinească dorinţa.

În adevăr, omul ştie unde pleacă, dar nu poate să ştie şi unde are să ajungă.

Cînd ziua se-nvelea cu noaptea, Frăţior îşi ducea stăpînul pe sub dealurile de la marginea şesului înainte spre răsărit, trecînd ici prin o pădure, colo peste o pajişte întinsă ori printr-un smîrc. La dreapta lor se vedeau din cînd în cînd focurile de tabără şi le arătau drumul pe care trebuiau să-l ţină pentru ca să poată înainta prin liniştea nopţii nesupăraţi de nimeni.

Crescut pe cîmpiile netede şi trăit în învălmăşelile luptelor, Frăţior mergea în treapăt din ce în ce mai avîntat, ridicînd mereu capul, mişcînd tot mai des din urechi şi umflîndu-şi din cînd în cînd nările largi, armăsar adevărat, gata de a se avînta la cel mai mic semn.

Era departe de Bodea gîndul de a-i da acest semn. El voia, cu toate aceste, să vadă, şi urmîndu-şi drumul, se apropia din ce în ce mai mult de focuri. Era peste putinţă să nu se apropie în cele din urmă, ca să vadă ce fel sunt oamenii tăbărîţi pe-ntinsul cîmpiilor.

Era faptă de om nebun ca el, care n-avea nici măcar un ciomag în mînă, să risce a fi luat la goană, şi totuşi el îşi luă inima-n dinţi, potoli mersul calului şi se apropie de unul dintre pîlcurile de focuri.

Călare pe Frăţior al lui, el n-avea să se teamă de nimic.

El se opri la marginea unui luminiş larg şi mai mult lung decît lat. La stînga lui se afla un cocioc plin de papură deasă şi înaltă, pe lîngă care păşteau risipiţi o mulţime de cai. Focurile ardeau la dreapta, înşirate pe sub o pădure de stejari bătrîni, şi în zarea focurilor se vedea pe ici, pe colo cîte un cort. Bine nu putea să vadă Bodea decît două din aceste corturi, care se aflau la capătul despre dealuri, de unde se apropiase el. Amîndouă erau mici şi făcute din piei de bou. La focul din faţa acestor două corturi se a-

flau trei oameni mărunți și îndesați. Doi dintre dînșii ședeau pe vine, iar al treilea se sculase-n picioare și dregea focul.

Nu putea să-i vadă bine: se mai apropie dar.

Ce ar fi putut adecă să i se întîmple?

Chiar dacă-l zăreau, ei trebuiau să se dezmeticească, să-și caute caii și să încalece, iară el era în timpul acesta departe.

Frățior însă își perduse de mult răbdarea: văzîndu-se atît de aproape de focul aprins în fața corturilor, el sforăi o dată, sări în două picioare și necheză, încît caii de pe marginea cociocului începură să fugă care-ncotro, iară cei trei oameni de la foc alergară la cai, în vreme ce de pe sub corturi ieșeau alții și iar alții și se risipeau, căutîndu-și și ei caii.

Bodea-l strînse pe Frățior din pulpi și-l zori să se întoarcă și s-o ieie-n goană spre dealuri. Nu era însă armăsarul deprins să fugă cînd vede pregătirile de luptă: el stetea ca cioplit din piatră și aștepta să-i vie cine cutează să vină.

Încălecați, doi dintre oamenii pe care-i văzuse la foc, un fel de stîrpituri cu fețele galbene și spîne, cu fălcile late, cu umerii obrajilor ieșiți și cu ochii mici și înfundați în cap, porniră-n săltate asupra lui și-și ridicară buzduganele, învîrtindu-le în aer.

E de neînțeles pornirea spre luptă a omului. Pus o dată față-n față cu cel ce vrea să-l răpună, omul, fie el chiar și cel mai dulce la fire, se oțerește și se-ncruntă, își ia avînt și intră orbiș și nu cu hotărîre bărbătească, ci cu plăcere diavolească în luptă. N-avea Bodea nici o armă, dară calul lui era mai mare și mai puternic, mai mare era și el însuși și se simțea destul de tare ca să-și ridice adversarul din spinarea calului și să-l arunce departe.

— Vino! vino! pocitură de om, dacă ți s-au urît zilele vieții! strigă el, și Frățior porni înainte, apoi, cînd sosi în dreptul celuilalt cal, sări în picioare, ca să-și apere stăpînul, care se culcase pe gîtul lui, ca

să treacă pe sub lovitură și să apuce brațul ce purta buzduganul.

Într-o clipă cei doi călăreți rămaseră culcați la pământ, unul aruncat cu o izbitură, iar cellalt lovit cu buzduganul pe care Bodea-l luase de la cel căzut.

— Haida! haida! strigă el apoi gonind înainte, de-a lungul luminișului, prin fața focurilor și printre dușmanii care încălecau răcnind de mînie, ca să plece-n urma lui.

I
MÎNGĂIEREA

„Nu e cu voia lui Dumnezeu!“ își ziceau muntenii risipindu-se fiecare la vatra sa, și neclîntita credință-n purtarea de grijă a lui Dumnezeu e singura mîngăiere a omului lovit de mari nenorociri.

Avînd mîngîierea aceasta, oamenii se-ntorceau la vetrele lor cuprinși de simțimîntul c-au săvîrșit o faptă mare și plăcută lui Dumnezeu.

Nemîngîiat era numai părintele Luca.

Aflînd că oamenii se risipesc și că nu se poate face încercarea de a scăpa pe fiul lui, el nu era mîhnit și nu se plîngea, nu mustra pe nimeni și nu se căia. Era lucru firesc ca fiecare să alerge la copiii săi, și ar fi fost în contra voinței părintelui a toate ca dînșii să-și părăsească copiii săi și să-și pună viața în primejdie ca să scape, dacă-l vor mai fi putînd, pe al lui. Tatăl ceresc el singur are purtare de grijă pentru toți: muritorii nemernici se fac vrednici de fericirea vecinică purtînd fiecare grijă pentru ai săi.

Perdut era Bodea, și pentru totdeauna perdut avea să-l socotească.

— Și dacă totuși, prin vreo minunată rînduire a lui Dumnezeu, el scapă și se întoarce? zicea maica preutească, care nu era în stare să și-l gîndească perdut pentru totdeauna.

— Depărtează de la tine gîndul acesta, alungă-l, leapădă-te de el — grăi preotul — că nu mîngîiere-ți dă, ci-ți ține sufletul în necurmată zbuciumare. Adu-ți aminte de bucuriile pe care le-ai avut cînd îl purtai la sîn, cînd îl învățai să umble, cînd el a rostit primele vorbe, cînd îl vedeai crescînd și desfășurîndu-se trupește și sufletește, reamintește-ți-l nalt, mlădios, sprinten și cu obrajii rumeni, cum l-ai văzut în clipa plecării lui, și mulțumește lui Dumnezeu că ți l-a dat și ți l-a lăsat atîta timp și că ți-l poți reaminti cît timp mai trăiești în lumea aceasta.

— Dar de ce mi l-a dat — răspunse muma nemîngîiată — dacă nu poate să aibă și el, ca toți oamenii, viață în această lume?!

— Nu scruta tu tainele vieții omenești, îi răspunse preotul. Părintele e numai vremelnic purtător de grijă, și sarcină e copilul, sarcină ce trebuie să poarte fiecare așa, cum i s-a dat, unora spre mîngîiere, altora drept spășire. Dumnezeu ni l-a dat în păstrare și noi l-am păzit pînă-n clipa în care a voit să ni-l ieie, ca să-l ducă la rînduirea lui. Nu te pune tu, femeia nemernică, mai presus de Maica Domnului, care și-a dat fiul jertfă fără ca să se tînguiască.

— Pentru ce însă această jertfă?!

— Nu scruta — grăi iar preotul — ci primește cu oarbă supunere rînduirile celui preaînțelept... Iar dacă mîne îi vei fi văzînd întors la vatra ta, să nu zici că e tot acela pe care l-ai avut: e altul, un nou dar de la Dumnezeu, pentru care ai să mulțumești în fiecare clipă a vieții tale.

O, mare mîngăiere e neclintita credință în purtarea de grijă a lui Dumnezeu, și omul care e pătruns de credința aceasta rabdă cu mulțumire cele mai grele lovituri ale sorții și se simte înălțat prin durerile ce sufere.

Nemîngîiat era părintele Luca numai văzînd nesațiul cu care se aruncaseră oamenii asupra gropilor de bucate, mînia înfundată a celor ce n-apucaseră nimic și graba cu care se risipiseră cetele.

Rarîștea bine adăpostită unde Bran oprise femeile cu copiii și cu turmele era ca-n gura iadului.

Oamenii hotărîseră ei între ei să nu se mai risipească prin poiene, ci să rămîie adunați cu toții aici să-și sape gropi și să-și facă colibi acoperite cu pămînt, ca ale păgînilor. Caută deci fiecare pentru sine și pentru ai săi cel mai bun loc, și pe cînd unii se certau pentru merinde, alții tăiau copaci, iar alții înjunghiaseră berbeci și-i jupuiau, în vreme ce femeile rîșneau grăunțe ori făceau păsat de mei. Mergeau toate valvîrtej și-ntr-un zgomot furtunatic, din care nu ieșea deslușit decît behăitul oilor, în care se amestecau strigătele femeilor neastîmpărate și plînsetele copiilor împinși cînd încoace, cînd încolo.

Preotul stătea neajutorat în mijlocul acestei destrăbălări, și vorbele lui Ursan îi sunau mereu în urechi.

Se simțea ca păstorul care-și vede turma risipită și nu mai e în stare s-o adune.

Nu, aceștia nu mai erau fiii lui sufletești, creștinii îndreptați mereu cu gîndul spre Dumnezeu, frații buni, care numai împreună știu să se bucure ori să suferă, ci oameni învrăjbiți, pe care nu mai poate nimeni să-i stăpînească.

Sunase lung și în mai multe rînduri buciumul de rugăciune, dar nu-l mai asculta decît pe ici, pe colo cîte un moșneag potolit.

„Așa e azi, își zicea preotul, cuprins de viuă îngrijare. Ce are să fie mîne ori poimîne?!“

Erau, ce-i drept, destul de bine adăpostiți dacă-și făceau colibile precum le plănuiseră, se apărau mai ușor rămîind strînși cu toții la un loc și aveau și destulă hrană pentru un timp oarecare; dară ceea ce îi ținuse pe munteni în mijlocul unei lumi pe care moartea mereu o premenea nu era nici adăpostul bun, nici hrana îmbelșugată, ci lărgimea și bunul cumpăt.

„Trupului — ziceau părinții și bunii — să-i dai numai atît ca să nu i se stingă viața, căci cu cît mai potolită e viața lui, cu atît mai luminos se desfășură sufletul.“

Iară oamenii aceştia tăiau cărnuri grase, le trăgeau nesărate-n frigări şi le sfîşiau aşa sarbede-n dinţi, ei, care ştiau că nu e urgie mai mare decît lipsa de sare.

Jos, în văile mănoase, şi pe şesul plin ca o masă bogată de toate bunătăţile pereau oamenii de foame, ori luptîndu-se între dînşii pentru hrană, dară nu pentru că n-ar fi putut să-şi găsească cu toţii hrană, ci pentru că n-aveau nici o rînduială.

Temîndu-se unii de alţii, erau nevoiţi să steie îngrămădiţi la un loc şi mereu gata de luptă, azi aici, mîne colo, acum pe drumuri dosnice şi nemaiumblate, în urmă îndesuiţi în vreo strîmtoare ori între mlaştini, numai de tot arareori la lărgime, unde pot să răsufle. Nu putea nimeni să aibă gîndul de a agonisi şi de a păstra ceea ce mîne ori poimîne putea să le cadă altora pradă. Viaţa li se petrecea dar în nevoi, în suferinţe şi-n lupte, iară cînd apucau cîte ceva, se-mbuibau ca fiarele lihnite. Mai ales această îmbuibare cu cărnuri sarbede le era peirea.

Înfruntă omul oţerit prin răbdare cea mai grea urgie a întemperiilor şi răzbeşte voios prin vişcol şi prin furtună, dar cade răpus de boală dacă-mbuibarea l-a umplut de scîrbire. Iară boala trece din om în om unde mulţi umplu aerul de duhoare.

Cu inima încleştată stetea preotul în mijlocul mulţimii destrăbălate, care nu mai voia să-i asculte glasul.

Oamenii pe care ar fi putut să se razăme erau carencotro.

Bran se-ntorsese cu ai săi în poienele Leaotei. Ursan era dus să ţie-nchisă trecătoarea despre valea Bîrsei. Vîntu se afla între cîndeşti. Moroienii se-ncuibaseră pe tăpşanul unde i-a lăsat Bran şi nu mai voiau să se întoarcă. Mari şi tari erau în luminiş Cărbune şi Răciulete, care adunaseră împregiurul lui Vineş tot muieretul turburat de spaima nopţii trecute.

Nu era însă nici Răciulete atît de pocit cum îl arăta înfăţişarea lui.

În curînd după-amează zi sosi de la moroieni ştirea că păgînii au pornit iar la deal şi urcă mulţime mare.

Dînd peste gropile deşerte, despre care dînşii nu ştiuseră nimic, ei se umpluseră de mînie. Era parcă

năvălitorii i-ar fi prădat, și toți strigau răzbunare.

Care va să zică, acolo sus, în desimea pădurilor, erau oameni care aveau grîu și mei, mult grîu și mult mei, ba poate că mai aveau și altă ceva: răzbunare!

Moroienii, care le vedeau toate, trimiseră peste cîtva timp știrea că păgînii au trecut înainte și se îngrămădesc sub coastă, gata de a urca.

Ca luat de un vîrtej de spaimă se răscoli luminișul. Strigau cu toții și alergau fără de rost încoace și încolo; nu mai știa nimeni ce să facă și încotro să apuce, și iar răsunau pădurile de behăitul oilor, în care se amestecau țipete de femei și plînsete de copii.

— Stați pe pace! stați pe pace! strigă Răciulete, alergînd printre dînșii. Mai e mult de acolo pînă aici.

Bătrînul Vineș ridică amîndouă brațele și, mișcînd încetinel din mîni, le făcu oamenilor semn să se liniștească și să vie la dînsul.

Era parcă o putere tainică în această mișcare domoală a mînilor lui, și oamenii, ca trași de un farmec, se apropiară, unii de alții, pornind cu toții spre dînsul.

— Stați cu mintea luminată și cu inima neîndoită, le zise el după ce se liniștiră. Dacă vin, moroienii rămîn în dosul lor și-i apucă pe la spate. Locul e strîmt și nu ni-e greu să ținem pept cu ei din față. Să plece femeile cu copiii și cu turmele mai la deal, iară noi să ne pregătim. Mai întîi și mai întîi — urmă el — să ne păstrăm bine merindea. Uite, colo sunt două gropi săpate pentru colibi: cine are grăunțe să le arunce-n ele, într-una grîul, în alta meiul. Le acoperim cu pămînt, dăm frunze uscate pe deasupra și numai noi știm unde ni-e merindea.

O tăcere adîncă urmă după vorbele lui. Era greu lucrul pe care-l cerea moșneagul, și părintele Luca se-ndoia că oamenii-i vor da ascultare.

— Dați înainte — strigă Cărbune — că nu avem timp de perdut!

El își luă apoi desagii plini și-i deșertă într-una dintre gropi.

Atît a fost greu. După ce s-a îmbărbătat unul, s-au pornit și ceilalți, la început cam cu de-a sila și apoi

din ce în ce mai pe grăbite. Femeile nu se depărtaseră încă cu turmele și cu copiii cînd gropile erau în bună rînduială, și părintele Luca stetea cu inima împăcată în mijlocul luminișului și-i îndruma pe oamenii care acum ascultau glasul lui.

Bran alesese luminișul tocmai pentru că era bine adăpostit, o fășie lungă și mai largă spre vale, de unde se aștepta năvala.

Privind locul de la deal, la dreapta era o rîpă stîncoasă, pe care chiar și cei mai sprinteni dintre munteni numai cu multă opintire ar fi putut s-o urce. La stînga locul era aproape șes, dar în mare parte roviniș acoperit cu feregă mare și cu mînzoc înalt și stufos. Și din o parte și din alta drumul mai era apoi închis și prin copacii răsturnați, pe care îi tăiaseră pentru colibi.

— Mai răsturnați copaci și spre vale, ca să-i încurcați și acolo, le zise preotul, și peste puțin toată lumea porni la cale.

Rămăseseră în luminiș vreo șase sute de munteni, băieți, moșnegi și oameni în putere, între care vreo optzeci aveau arcuri, iară ceilalți erau înarmați cu ghioage, cu îmblăcitori, cu securi și numai puțini cu sulițe făcute, ca a lui Răciulete, pentru urși și pentru mistreți. Pe cînd cei cu securile tăiau copacii, alții trăgeau copacii răsturnați ici la dreapta, colo la stînga, ca să-i așeze-n șir îndesat, toate în grabă nervoasă, făcînd larmă zădarnică, împedecîndu-se unii de alții și tremurînd cei mai mulți de frică.

Cu cît mai mult înaintau însă pregătirile, cu atît mai cu chibzuială se urma lucrarea, și în cele din urmă preotul nu mai avea nevoie să strige pentru ca toți să-l audă.

— Mare minune ar fi — grăi Răciulete — dac-ar mai cuteza să se apropie.

Ivit o dată într-un cap, gîndul acesta trecu din om în om, și în curînd nu-i mai venea nici unuia să creadă că poate cineva în lumea aceasta să facă încercarea nebunească de a răzbi prin copacii răsturnați, de a trece prin rovinile fără de fund ori de a urca rîpa ce dă-n prăpăstii adînci. Atît de bine adăpostiți se sim-

ţeau, încît nu puteau să înţeleagă cum adecă şi de ce oamenii aceia, cărora nu le făcuseră nici un rău, să se năpustească asupra lor.

Pe înserate, însă, cînd se iviră prin desişul din vale cele dintîi capete, poiana răsună de chiote, în care mînia se amesteca cu un fel de voie bună.

— Potoliţi — strigă Vineş — şi cu capul la loc!

— Arcaşii înainte! le zise preotul. Daţi-vă după copaci şi nimeni să nu tragă fără folos. Să vedem ce fac şi cum vor să ne apuce.

Grăind aceste, părintele Luca se trase spre partea de la deal a luminişului şi se opri la marginea pădurii.

„Răvarsă, Doamne, puterea ta — grăi apoi, ridicînd dreapta spre cer — şi mă învredniceşte să împart binecuvîntarea ta. Fiii tăi suntem cu toţii: dă-ne tăria răbdării dacă vrei să ne cerţi unii prin alţii. Ai tăi suntem, Doamne, şi ţie ne dăm jertfă!“

— Potoliţi, potoliţi! strigă bătrînul Vineş, care stetea nemişcat în mijlocul luminişului, faţă în faţă cu năvălitorii din ce în ce mai numeroşi şi din ce în ce mai lărmuitori.

Sosiţi rînduri-rînduri la copacii răsturnaţi în calea lor, ei se îndesuiau din ce în ce mai rău pe îngusta muche a rîpei. Fiind prea mulţi pentru un loc atît de strîmt, se împingeau unii pe alţii, certîndu-se în gura mare între dînşii. Cîţiva voiră să apuce la stînga, unde locul se lărgea, dar după doi, trei paşi simţiră că se cufundă şi săriră speriaţi înapoi. Izbindu-se aceştia de alţii, se stîrni o-nvălmăşeală în care mai mulţi dintre cei de pe muchea rîpei perdură pămîntul de sub picioare şi se răsturnară în prăpăstie.

Dar oameni răsturnaseră copacii în drumul lor, şi tot oameni erau şi ei: n-aveau decît să puie mîna şi să-i deie la o parte. Era, ce-i drept, mai uşor să-i răstorni cînd nimeni nu te opreşte decît să-i dai la o parte cînd alţii nu te lasă, dar dincolo de copaci era grîu şi mei, şi cîţi încăpeau puseră mîna ca să-şi facă drum.

Pînă aici muntenii priviseră stînd liniștiți. Acum arcașii începură să tragă.

Nu le era greu să nimerească, fiindcă săgeata, dată-n desime de oameni, întra în carne vie oriși-unde ar fi căzut. Loviți erau însă tot cei din rîndul întîi, care puseseră mîna, și cel lovit o dată nu-și mai căuta drum înainte, ci ori cădea sub picioarele celorlalți, ori se dedea văietîndu-se la o parte, ca să facă loc pentru alții.

Era învederat că cu cît mai mult vor sta în loc, cu atît mai mulți au să fie loviți; ei munceau deci cu graba deznădăjduirii, împedecîndu-se unii de alții și trecînd fără de milă peste cei răniți.

— Haida! haida!... strigă Răciulete cînd văzu că ei vor să treacă în luminiș și se repezi cu sulița întinsă la vale.

Intrați în încăierare sălbatică și fără de nici o rînduială, ei se rostogoleau oarecum la dreapta și la stînga și acum muntenii îi împingeau pe năvălitori la vale, acum iar năvălitorii răzbeau înainte și-i alungau pe munteni la deal. Orișicît de îndîrjiți și de inimoși, apărătorii erau puțini; orișicît de mulți, agresorii nu încăpeau cu toții în luminișul îngust și numai rînduri-rînduri puteau să ieie parte la luptă.

Mult ar fi trebuit să ție încăierarea dacă n-ar mai fi fost la mijloc și moroienii, care se coborîseră încetul cu încetul, trecuseră valea și-i apucaseră pe năvălitori pe la spate.

O spaimă zguduitoare îi cuprinse pe toți cînd auziră în dosul lor sunetul buciumului și, ca ieșiți din fire, o rupseră la fugă care cum îl tăia capul în clipa de spaimă, unii avîntîndu-se în prăpastie, alții dînd peste rovine, cei mai mulți buind orbiș în vale.

— Opriți-vă! Stați pe loc! Lăsați-i să fugă! strigă preotul din răsputeri.

Intrați însă o dată în vultoarea luptei, muntenii se îndîrjiseră și nu mai erau în stare să se stăpînească, loveau fără de milă și-n fugarii deznădăjduiți, și-n răniții neputincioși, și goneau turbați la vale.

Preotul sună buciumul de rugăciune, dară iar nu mai asculta nimeni glasul lui.

— La adăposturile de iarnă! strigă Cărbune.

— La adăposturi! La adăposturi! repetară cu toții, și peste puțin zgomotul abia se mai auzea din depărtare din ce în ce mai mare, iară preotul stetea singur cu răniții și cu morții în luminișul deșertat pe o clipă. Numai pe o clipă însă, căci în clipa următoare el se umplu de femei, care, văzînd fuga năvălitorilor, coborîseră-n grabă mare și se risipiră, văicărindu-se și blestemînd, ca să-și caute fiecare omul printre cei morți ori răniți.

Văicărelile aceste erau mai înfiorătoare decît răcnetele de mînie ale încăierării acum sfîrșite, și părintele Luca-și acoperi fața cu amîndouă mînile, ca să nu vadă cum femeile înfuriate se năpustesc asupra răniților rămași pe cîmpul de luptă.

— S-a făcut! La adăposturi! strigă Moroiu, care se ivi din vale cu o parte din oamenii lui. Ne coborîm cu toții în vale!

Preotul alergă ușurat spre dînșii.

— Mai întîi — grăi dînsul — avem să ne facem datoria către cei morți și către cei răniți.

— Îi omorîm! strigară cîțiva.

— Răniții sunt, ca morții, în paza lui Dumnezeu, care n-a voit să-i peardă, ci numai să-i certe. Pretutindeni e Dumnezeu și toate le vede: el v-a ajutat și el vă cere să aveți milă către cei ce vă cer milă.

O tăcere adîncă urmă iar după vorbele lui.

— Îi vom îngriji — urmă el peste puțin — și vom trage de la gura copiilor noștri ca să-i hrănim. Care vor muri, morți au să fie, dar nu din vina noastră; iar pe cei ce vor scăpa, îi vom lăsa să se ducă la ai lor, ca să ducă veste bună despre noi.

— Binecuvîntat să fie numele Domnului! grăiră oamenii și se risipiră să-și facă datoria, spre mîngăierea sufletească a părintelui Luca.

II

ÎNFRĂȚIREA

— Haida! haida! striga Bodea trecînd ca o nălucă printre cetele călăreților speriați din somn și culcînd la pămînt pe cei ce-ndrăzneau să i se pună-n cale.

Gonind așa pe nimerite, el se depărta din ce în ce mai mult de dealuri, dar numai înainte putea să meargă, căci la dreapta avea pădurea, la stînga se urma cociocul din ce în ce mai lat, iar în urmă se auzeau bătăile copitelor și zbierătele sălbatice ale călăreților.

Abia de tot tîrziu se desfăcu din cocioc un rîuleț cu apă limpede și lină, peste care Bodea putu să treacă la stînga. Întorcîndu-se iar spre munți, el se perdu peste puțin într-un răchitiș în care nu mai putea să fie urmărit, și armăsarul, plin de spume, dete el de el mai întîi în treapăt mai potrivit, apoi în pas domol.

Trecuse și prin aceasta, și abia acum ajunse Bodea să se uite mai cu dinadins la buzduganul pe care-l ținea ca pe o armă sfințită în dreapta lui.

Luna plină nu era încă ridicată la meazăzi și trecea tăcută peste-ntinsul cerului de-o proaspătă seninătate. Razele ei se resfrîngeau scînteind în pietrele nestimate cu care era împodobit buzduganul.

Nu, așa ceva nu mai văzuse Bodea.

„Ăsta — își zise el — nu e armă, ci semn de stăpînire luat, pradă nestimată, de la cine știe cine!"

Și ridicîndu-și buzduganul, el se simțea mare și nebiruit de puternic.

Iar nu mai era însă în stare să-și deie seamă unde se află și încotro merge. Munții nu se mai vedeau. Trecea după toate semnele prin o luncă largă, căci pe jos era nisip, pe ici, pe colo pietriș, din cînd în cînd cîte un trunchi de copac răsturnat fie de bătrînețe, fie de vînturi, fie de răvărsările rîului și putred acum, de intrau copitele calului prin el.

Trecuse miezul nopții cînd el ieși din nou la lărgimea luminată de lună. Un rîu risipit peste o albie lată se vărsa la dreapta, scînteind pe ici, pe colo în bătaia razelor vii, și pe țărmurii lui, atît la deal, cît și la vale, iar se vedeau focuri risipite în șiruri lungi.

El își dete seamă despre desfășurarea culmilor peste care trecuse.

„Ăsta e rîul ce iese prin strîmtorile de la Capu-Coastei, își zise apoi; pe aici trebuie să apuc ca să ies la Leaota și să cobor apoi la peșteră."

Nu putea să-și deie seamă despre depărtarea la care se află, dar știa că trebuie să-i fie lung drumul și că are să răzbească printre dușmani pînă la Leaota. El descălecă dar, ca să mai răsufle și el, și calul.

Vîntul se pornise și bătea ca peste poienele munților, din ce în ce mai aspru și mai iernatic. Era parcă peste putință ca după dulceața zilei trecute să urmeze sub cerul senin și văratic asprimea iernii grele; și totuși înspre revărsatul zorilor de zi deodată se porni ceața de-a lungul văii largi, iar dimineața, cînd Bodea porni pe prundiș la deal, începură să fluture prin aer fulgii purtați de vîntul din ce în ce mai puternic.

Putea acum să treacă nesupărat de nimeni înainte, căci pe asemenea timp nu mai ies nici lupii din vizuinile lor. Se cernea zăpada din ce în ce mai măruntă și mai deasă. Măcinată de gerul crîncen și de vișcolul desfrînat, ea răzbea prin piele și prin carne pînă la măduva oaselor. Putea să înainteze nesupărat de nimeni dacă mai e cu putință ca omul să treacă întreg și nevătămat și prin asemenea urgie neîmblînzită a cerului. Ici calul îi luneca peste apa înghețată-n pripă, colo el răzbea gîfăind prin troieni îngrămădiți la adăpost, și pretutindeni vîntul, și din față și din laturi, nicăieri adăpost, nici o clipă de răsuflare mai ușoară.

Gîndul lui era cu toate aceste dus pe la frații lui, pe care îi știa rămași în poienele deschise, fără de adăpost și fără de hrană, și orișicît de mult ar fi iubit pe Frățior al lui, îl zorea, mereu îl zorea.

Trecea din cînd în cînd peste leșuri înțepenite de ger, dar nici el nu se mai scîrbea, nici Frățior nu se mai dădea sforăind la o parte: gîndul lui îl ducea în poienele cutreierate de urgia vișcolirii.

Dar ce putea el să le facă? Cum ar fi putut să le dea vreun ajutor?! Nu se mai întreba: voia să fie cu dînșii!

Trecea, om sleit de puteri, prin fața colibilor adăpostitoare și-și aducea cu înduioșare aminte de copila cu mari ochi albaștri și de zilele petrecute în îngrăditura de sub stîncă, dar îl zorea mereu pe Frățior, lui atît de scumpul tovarăș și neobosita lui scăpare.

Iar frații lui și tatăl lui cel bun și muma lui cea duioasă stăteau mîngîiați în sufletele lor sub acoperișurile adăpostitoare, purtau grijă de răniți și-i mulțumeau în fiecare clipă lui Dumnezeu, care se-ndurase a le arăta calea spre vetrele lor mai nainte de a se fi înfundat drumurile.

El era pierdut pentru toți; lui nimeni nu îi mai purta de grijă; pe dînsul nimeni nu-l mai aștepta; la el nimeni nu se mai gîndea: scos era din rîndul celor vii, și părintele Luca nu-l mai avea nici el decît în rugăciunile lui.

O minune de necrezut le era dar tuturora cînd el se ivi în dimineața zilei de a doua despre coasta acoperită cu zăpadă proaspătă și curată, și toți alergară să vadă ei înșiși cu ochii lor și se opriră cuprinși de sfială religioasă în preajma lui.

Călare în albul nemărginit al zăpezilor pe armăsarul lui negru ca pana lucioasă a corbului, ținînd în mîna dreaptă buzduganul strălucitor, cu fața suptă și sleită, cu ochii măriți și plini de lacrămi, mai mult umbră de om decît ființă viețuitoare, el părea o arătare cerească, de care nimeni nu era vrednic să se apropie.

— Mărit și lăudat este Dumnezeul nostru! grăi dînsul, ridicîndu-și ochii spre cer.

— De-a pururea mărit și lăudat! răspunseră cu toții, plecîndu-și capetele.

Părintele Luca înaintă ca-n aiurire cîțiva pași spre el, apoi se-ntoarse spre maica preuteasă, care rămăsese ca-nmărmurită în pragul casei.

— Femeie, bucură-te! strigă el cu glas limpede. Iată fiul tău, pe care părintele a toate l-a păzit și ți l-a ales dintre cei mai aleși ca să mîngăie printr-însul turma sa.

Bodea descălecă, cuprinse cu amîndouă brațele gîtul armăsarului, care-l purtase atîta timp și-l scăpase de atîtea primejdii, și începu să plîngă ca un copil greu certat, și plîngeau cu toții împreună cu dînsul.

— Ah, mare e puterea lui Dumnezeu! — strigă el — și nu e în lumea aceasta suferință prea mare pentru omul ce se razămă cu credință tare și nestrămutată în bunătatea lui!

Întorcîndu-se spre tatăl său și spre mumă-sa, el le ceru cu capul plecat iertare pentru zilele grele prin care trecuseră în urma nesocotinței lui și le sărută mîna cu fiiască supunere, în vreme ce mulțimea se uita la el ca la un sfînt.

Intrat în casă, el căzu în genunchi la picioarele preotului și-i zise:

— Ascultă, părinte, iartă și binecuvintează!

Timp îndelungat au stat împreună numai ei singuri, fiul făcînd mărturisire despre ispitirile prin care a trecut, iar tatăl ascultînd cum a fost pusă la încercare virtutea fiului său.

— Nemărginită e, Doamne, îndurarea ta! zise el cu inima ușurată cînd fiul său îi spuse cum copila cu ochii albaștri s-a ivit la marginea zăvoiului, știind armăsarul de căpăstru. Și ce s-a făcut ea? întrebă apoi cu inima încleștată.

Bodea îi spuse cum s-a oprit și a trimis-o la muma ei.

— Mare ești, Doamne, bun ești, părinte, și nemărginită e purtarea ta de grijă! strigă preotul, cu inima încă mai ușurată.

Urmîndu-și apoi fiul mărturisirea, el descrise în vorbe puține, dar bine alese, grozăviile celor două nopți.

— Puternic ești, Doamne, și neasemănat de aspru în dreptatea ta! zicea preotul. Puternic ești! repeta la fiecare pas făcut de fiul său.

— Adevărată e mărturisirea mea — grăi Bodea în cele din urmă — și nici un gînd ascuns nu-mi pătează sufletul; nefățărită îmi este căința și nestrămutată hotărîrea de a stărui în căile Domnului. Treci, părinte, cu vederea neputințele mele, iartă păcatele mele și mă binecuvintează.

— Nu sunt eu vrednic să judec faptele pe care numai după rînduirea lui Dumnezeu și numai cu a lui ajutor ai putut să le săvîrșești, îi răspunse preotul. De la Domnul e mîntuirea ta: ascultă glasul inimii tale, căci prin inimă-l povățuiește el pe fiecare după vrednicia lui. Puind apoi dreapta în creștetul fiului său, el închise ochii și urmă rostind vorbele încet și respicat: Unealtă oarbă și nemernică sunt, împărate a toată suflarea, revarsă prin mine îndurarea ta asupra acestui fiu căit al tău, primește jertfa lui de sine și luminează mintea lui, deschide-i inima și fă-l vrednic să ducă la îndeplinire voința ta.

— De-a pururea preamărit e Domnul! grăi Bodea și se ridică-n picioare.

Sufletele amîndurora erau pline de un simțămînt de alinare și luminate de fericirea pe care aici în lumea aceasta nu poate s-o guste decît omul lepădat cu desăvîrșire de sine și împăcat în cugetul lui.

Și totuși o durere grea le-ntuneca viața: Bodea nu mai putea să fie urmaș în preoție al tatălui său. N-o zisese nici unul, nici altul aceasta și nici nu s-ar fi încumătat s-o zică, dar le era amîndurora de sine înțeles că Dumnezeu nu îndrumează spre fapte săvîrșite cu încruntare bărbătească pe cei aleși de dînsul în rîndul mijlocitorilor iubirii lui.

Și nici că mai era îndreptat gîndul lui Bodea spre părinteasca blîndeță a preoției.

Înăsprită prin marile zguduiri ale zilelor trecute și întărită prin faptele bărbătești ce săvîrșise, inima lui nu se mai muia în fața suferințelor trecătoare, ci se umplea de o îndîrjită pornire spre faptă. Izvorul

a toate relele nu mai era în gîndul lui soarta oarbă, ci nesaţiul şi nesocotinţa omului lăsat în voile lui. Lovit are să fie, şi încă mereu şi fără de cruţare, biciuit şi strîns cu străşnicie în frîu, stăpînit cu mîna zdravănă are să fie omul de-a pururea pornit spre fărădelege.

Cu senină mulţumire sufletească primi dar vestea despre încăierarea din luminiş, şi jalea îl cuprinse numai cînd află că între morţi a fost şi Vineş, înţeleptul bătrîn, la vatra căruia atîte inimi tinere s-au încălzit.

— Ah! fiare sălbatice! stîrpituri dezbrăcate de firea omenească! strigă el, răzvrătit în toată fiinţa lui.

Văzînd dar purtarea de grijă a învingătorilor pentru duşmanii lor răniţi, el nu se mai înduioşă.

Înţelegea, ce-i drept, că aşa trebuie să fie. Deopotrivă cu fiarele sălbatice ar fi fost şi ei dacă i-ar fi omorît ori i-ar fi lăsat pradă fiarelor sălbatice. Bine făceau, altfel nu puteau şă facă, şi el se simţea înălţat şi mai apropiat de Dumnezeu ştiindu-se carne din carnea lor şi sînge din sîngele lor. Cu toate aceste, un zîmbet batjocoritor se ivi pe buzele lui.

— Mare e vîrtutea voastră! le zise el. Cei mai vrednici şi mai iubiţi dintre ai voştri au rămas morţi pe cîmpul de luptă ori zac slutiţi pe patul de suferinţe; văduvele cutrieră cîmpul pustiu bocindu-se amarnic, şi copiii rămaşi fără părinţi umblă cerşind de la prag la prag; staţi tremurînd de frică şi priveghind cu neadormire, pentru ca nu cumva o nouă năvălire să vă găsească nepregătiţi: nu vă temeţi voi că oamenii aceştia, pe care îi hrăniţi trăgînd bucata de la gurile voastre şi ale copiilor voştri, întorşi la ai lor, vor veni iar, ca să răpească şi puţinul ce vi-a mai rămas?

— Să vie! i se răspunse. Cu atît mai dreaptă are să fie mînia noastră, şi cu atît mai cu prisos vor fi certaţi prin braţele noastre!

— Nu, le zise el. Lacrămile văduvelor şi ale orfanilor ard pămîntul pe care cad, de nu mai răsare iarba pe el, şi voi, care aţi primit cu binecuvîntarea cerească sarcina de a purta grija de femeile voastre

și de copiii voștri, călcați legea dacă vă puneți viața în primejdie: numai nouă, celor ce nu lasă-n urmă nici văduve, nici orfani, ni se cuvine să intrăm în luptă pentru apărarea părinților și a fraților noștri.

Gîndul acesta era atît de luminos, încît toți îl primiră ca îndrumare pornită din cer.

Nu se poate, în adevăr, jertvă de sine mai frumoasă și mai plăcută lui Dumnezeu decît să te lepezi de mulțumirile lumești și să-ți dai toată viața pentru apărarea celor ce împlinesc voința tatălui ceresc, purtînd grijă de copiii lor. Cuprinși de o însuflețire fără de seamăn, junii alergară la Bodea și-l rugară să se pună în fruntea lor și să-i ducă orișiunde va voi el.

Erau numai cincizeci și opt, dară Bodea știa atît de bine că puterea n-o dă numărul, ci hotărîrea bărbătească.

— Nu vă cer să muriți apărînd pe părinții și pe frații voștri, căci a muri nu e greu, le zise el. Vă întreb: sunteți ori nu gata să trăiți pentru neamul vostru, cel mai ales dintre toate neamurile aruncate de soartă pe pămîntul acesta, să vă gîndiți în toate clipele vieții noastre numai la binele lui și numai mărirea lui s-o rîvniți?

— Suntem gata! strigară ei într-un glas.

— E neînduplecată hotărîrea voastră?

— Neînduplecată!

— Sunteți gata să vă legați cu jurămînt?

— Jurăm! Jurăm! strigară ei.

— Dați-vă bine seamă despre legătura în care intrați, despre sarcina ce primiți și despre jertva ce aduceți, urmă Bodea. Vă împăcați voi cu gîndul că, întorcîndu-vă obosiți ori poate chiar răniți din luptă, n-o să aveți soții care să vă mîngîie, nici copii care să vă înveselească?

— Ne împăcăm! strigară ei.

Mumele începură să se bocească, parcă și-ar fi văzînd copiii duși la pierzare.

— Copiii — grăi preotul — nu sunt stăpîni pe viețele lor, și nici lor nu li se cuvine să le deie, nici tu nu ai căderea de a le primi.

— Duceți-vă — le zise Bodea — stați trei zile de-a rîndul nemîncați, mărturisiți-vă părinților voștri, cereți binecuvîntarea preotului vostru, și acela care va fi rămas tare în hotărîrea lui să fie în noaptea zilei de a treia în luminișul pătat de sînge, la mormîntul nouă tuturora neuitatului Vineș.

— Fiule — grăi preotul după ce junii se risipiră — cerului numai jertva curată și adusă cu toată inima îi este plăcută. Nu e îndoită inima ta? nu e rănit sufletul tău? N-o să te căiești niciodată de a fi adus jertva aceasta?

Bodea înțelese vorbele tatălui său, și copila cu mari ochi albaștri se reivi în gîndul lui, dară el n-o vedea în oase și carne, ci ca pe o sfîntă perdută în alte lumi.

— Nu știe nimeni astăzi care-i vor fi mîne îndemnurile inimii, răspunse el. Omul își ia hotărîrile după pornirile clipei în care se află, iară virtutea bărbatului e stăpînirea de sine în statornicia voinței. Dar — adăugă peste puțin — mai am trei zile ca să mă luminez.

Trei zile lungi și petrecute în cucernică răzgîndire mai avea.

În timpul acestor zile el nu vedea decît suferințele grele ale semenilor săi și primejdiile mari de care erau împresurați în fiecare clipă. Își reamintea leșurile risipite pe cîmp, stafiile încă viețuitoare, desfrîul deznădăjduirii, urgia vișcolului, și o adîncă jale îl cuprindea cînd se gîndea la cei rămași încă în poienele troienite, fără de adăpost și fără de hrană.

Scăpat prin o minunată potrivire a întîmplărilor din atîte primejdii, el își socotea viața de acum nu ca urmare a celei de mai nainte, ci ca dar din prisos, pe care are să-l păstreze cu sfințenie pentru binele tuturora. Siluindu-se pe sine însuși, el ajunsese să trăiască mai mult cu sufletul decît cu trupul, nu mai dorea nimic pentru sine, și ființa lui întreagă era străbătută de o senină și luminoasă fericire cînd se gîn-

dea pe sine alergînd în fruntea cetei sfinte și luptînd fără de răgaz ca să stîrpească răul și să ocrotească pe cei neajutorați.

— Cai! — le zicea el celor stăpîniți de același gînd — cai să vă căutați, căci prin mijlocul lumii înrăutățite numai călare se poate răzbi!

Vîntul se potolise, norii se risipiseră, și-n noaptea zilei de a treia, cînd junii urcară-n luminișul tăcut, luna iar trecea pe cer înseninat și mai vîrtos limpede revărsîndu-și razele asupra zăpezilor scînteietoare.

Se adunaseră la mormîntul lui Vineș patruzeci de inși, toți călări. Ceilalți se răzgîndiseră fie pentru că nu erau în stare să steie nemîncați trei zile de-a rîndul, fie pentru că nu puteau să-și părăsească părinții.

— Descălecați și puneți mînile pe crucea de la căpătîiul mormîntului, le zise Bodea, puind mîna pe cruce.

Ei descălecară și se îngrămădiră împregiurul crucii.

— Ziceți după mine, urmă el apoi: Jur să mă leg frate de cruce! Să nu mă despart niciodată de frații mei! Să n-am nici un gînd ascuns în fața lor! Să rabd alături cu dînșii toate nevoile! Să intru dîmpreună cu dînșii în foc și în apă! Să mă supun fără de șovăire căpeteniei noastre! Să nu rîvnesc la averi lumești! Să nu cruț pe cei răi! Să ajut pe cei neputincioși! Să păzesc legea creștinească și să nu fac nimic fără de binecuvîntarea preotului rînduit mie ca păstor sufletesc!

Rostite cu glas tare, rar și răspicat de dînsul și repetate de dînșii într-un glas tare, vorbele răsunară departe în liniștea nopții geroase.

— Voința lui Dumnezeu să se împlinească! mai adăogă el.

— De-a pururea sfîntă! răspunseră dînșii.

III

DRAGOSLAVELE

Umilit și rușinat, Bran era hotărît să urmeze drumul spre Capu-Coastei, dară cei mai mulți dintre puținii oameni care mai rămăseseră la gropile deșerte țineau să se întoarcă cu merindea la vetrele lor. A fost dar nevoit să urce iar în poiene.

Muncit însă de gîndul că numai din vina lui Bodea a fost lăsat în voia sorții, el nu mai putea să se întoarcă la ai săi, și în culmea Leaotei stătea cu inima îndoită dacă e să se ducă la cîndeștii, care așteptau sub Scărișoara, cu puținii ce mai erau gata să-l urmeze, ori să treacă la Ursan, ca să-l ieie și pe dînsul cu ai lui.

Încercarea de a-l scăpa pe Bodea trebuia neapărat s-o facă: viața toată și-ar fi făcut altfel mustrări amarnice.

Tot atît de amarnice i-ar fi fost însă mustrările și dacă încercarea, făcută în pripă, ar fi rămas și de astă dată zadarnică. El coborî dar spre trecătoare, ca să ieie înțelegere cu Ursan.

Lui Ursan nu-i era deloc să părăsească gura trecătorii.

Strîmtorați din vale, unde îndesuiala era mare și lipsa de hrană ajunsese nesuferită, fugarii făcuseră în două rînduri încercarea de a se întoarce iar la lărgime, și muntenii, mîndri de a-i fi răspins, țineau morțiș să nu le lase drumul deschis.

Aflînd dar că n-a reușit încercarea de a închide strîmtoarea de la Capu-Coastei și că astfel nu mai au nici un rost silințele lor, ei se turburară și luară lărmuind hotărîrea de a se întoarce și dînșii la vetrele lor.

— Mai bine puțini și inimoși decît mulți și cu gîndul împărțit, grăi Bran, care, după cele petrecute în valea Rîului Alb, se temea mai mult de ai săi decît de dușmani. Să vie numai cine vrea cu toată inima,

iar ceilalți să plece în știrea Domnului, ca să nu ne mai încurce.

Dintre ai lui Bran și dintre ai lui Ursan împreună mai rămaseră numai vro sută și treizeci de oameni, și nici măcar pe aceștia nu puteau să-i ieie pe toți cu dînșii.

Dacă, părăsind ei gura trecătorii, fugarii se întorceau la locurile lor de mai nainte, iar era tăiat drumul între Păpușa și poienele Bucegilor, și Ursan nu se mai putea întoarce cu ai săi.

Ei hotărîră dar ca Mateiaș, un fel de Răciulete, om mărunt, sprinten și isteț, să rămîie cu cincizeci de oameni deasupra strîmtorilor din vale, ca să țină trecerea deschisă.

— Mare nevoie n-ar fi de asta — grăi Bran — căci mă întorc eu aici în gura trecătorii și aici o să iernăm noi, cu ajutorul lui Dumnezeu.

Seara, cînd în luminișul bine adăpostit se pornea încăierarea, Bran și Ursan erau încă tăbărîți în gura trecătorii luminate de focuri multe și mari, de ai fi crezut că mii de oameni se încălzesc și frig berbeci la ele.

Cu toate aceste, în revărsatul zorilor de zi, cînd ei se pregăteau de plecare, fugarii iar se iviră prin apropiere.

Deși hotărîseră să părăsească gura trecătorii, le era peste putință să plece.

Îi apucase deodată o mînie oarbă, și nu e nimic mai sucit decît omul ajuns la îndîrjire: le vede toate de-a-ndoaselea și le face toate pe apucate.

Ziceau că pleacă, dar își mai făceau de lucru; ziceau că nu mai țin să-nchidă trecerea, dar săreau cu toții ca mușcați de șarpe-n picioare îndată ce se ivea pe ici, pe colo cîte o barbă zbîrlită, ieșind din dosul vreunui brad bătrîn.

Și tocmai Bran cel atît de grăbit mai nainte era acum cel mai zăbavnic.

Îi era lui de Bodea, dar mai mult îi era de ai săi, pe care îi știa risipiți prin poiene, și cu cît mai mult se gîndea, cu atît mai vîrtos se încredința că nicăiri

ei n-ar putea să petreacă iarna mai bine decît aici, în aceste văi strîmte şi adînci. Unii dintre dînşii îşi aveau adăposturile parte în valea Rîuşorului, parte dincolo, la peşterea cea mare, unde era coliba părintelui Arie, bătrînul uitat de moarte, care nu se mai hrănea decît cu rădăcini de ierburi. Ei nu puteau să răsufle nici în aceste văi înfundate dacă fugarii treceau iar spre Capu-Coastei.

„Eu stau aici — îşi zicea el îndărătnic — aici rămîn, aici mor; pe aici nu mai trece nimeni cîtă vreme mai răsuflu eu!"

— Da, da! Plec, dară mă întorc! îi răspundea apoi lui Ursan, care de atîta timp nu-şi mai văzuse nevasta şi copiii şi zorea mereu pe ceilalţi.

Pe la amiazăzi se pomeniră cu Bunea, care venise-n grabă mare cu Bradu şi cu Vespe, ca să le aducă vestea despre cele petrecute-n luminiş şi despre întoarcerea moroienilor la adăposturile de iarnă.

Acum nu-i mai trecea nimănui prin minte să zorească plecarea.

O bucurie nemaipomenită îi cuprinse pe toţi.

Li se prefăcuse deodată toată firea, şi fiecare se simţea destoinic să ţină pept cu zece.

— Ceea ce au putut moroienii putem şi noi! strigară toţi din toate părţile şi puseră mîna pe topoare, ca să taie copaci, să-i răstoarne rînduri-rînduri şi să-nchidă trecătoarea.

În vreme ce Mateiaş se coborî în vale, ca să închidă şi el tot cu copaci răsturnaţi strîmtoarea despre Capu-Coastei şi să urce apoi în deal, unde avea să stea de pază, buciumaşii urcară-n poiene, ca să vestească lumea că poate să pornească la vale.

— De, nu poate nimeni să ştie azi cum au să vie lucrurile mîne! zicea Bran cînd Ursan zorea plecarea. Ţi-e uşor ţie, căci ai tăi sunt bine adăpostiţi.

Aşa au trecut mai multe zile de-a rîndul, dar apoi au şi plecat peste două sute de inşi spre Scărişoara, unde Cîndea nu mai avea decît vreo şasezeci de oameni.

Era tocmai în amurgul serii cînd Mala s-a ivit cu calul la marginea zăvoiului și starostele pornise cu o seamă dintre oamenii lui la vale, crezînd că-l va fi oprit cineva pe îndrăzneţul fugar.

Bran, Cîndea și Ursan, care cunoșteau acum locurile, nu mai umblară cu apucături piezișe ca să-i sperie și să-i zăpăcească pe cei din vale, ci ţinură toţi oamenii strînși la un loc, ca să deie o lovitură zdravănă și hotărîtoare.

— Mulţi, puţini, cîţi vor fi — își ziceau — noi suntem mai tari decît dînșii.

Sosiţi dar la muchea surpăturii, ei se străcurară la stînga, pe drumul știut de Bran, pînă din jos de adăposturile de iarnă, apoi se adunară cu toţii în dreptul cotiturii, unde valea se strîmtează.

În jos valea se lărgea, și la dreapta văii se vedea și stînca piezișă, sub care se afla îngrăditura perdută-n dosul răchiţilor. Ar fi văzut, dacă n-ar fi fost prea tîrziu acum, chiar și pe Bodea depărtîndu-se în goana armăsarului, precum și pe starostele care plecase cu oamenii în urmărirea lui.

— Avem să-l luăm pe Bodea și să deșertăm gropile scărișorenilor, le zise Bran. Dac-ar fi să nu-l găsim pe Bodea, ne alegem ostateci, pe care-i ducem cu noi și-i ţinem pînă ce nu ne vor fi adus pe Bodea. Coborîm dar pe-ndelete, pornim cu pas măsurat la deal și, orișice ar fi, nu ne risipim, ci rămînem umăr la umăr și nu lăsăm pe nimeni să treacă la vale. Daţi cu toată puterea-n cine ar voi să vă lovească; împingeţi înainte pe cine nu vrea să meargă; dar nu perdeţi timpul gonind pe cei ce fug din calea noastră: avem să le facem toate iute și mai nainte de a le fi venit ajutor de la vale. Om întreg fieștecare! Haida!

— Cu voia lui Dumnezeu! îi răspunseră oamenii, și ceata porni încetul cu încetul prin pădurea deasă la vale.

Era foarte bine chibzuită rînduiala lui Bran, dar lucrurile nu ies totdeauna după cum le plănuiește omul.

Prin adăposturile de iarnă ale scărișorenilor și prin colibile de pe sub coaste erau îndesuite aproape două mii de suflete, și muntenii aveau în fața lor cel puțin șase sute de oameni destoinici de luptă, care mai aveau destul timp ca să se adune în fundul văii și să se pregătească.

Mai nainte de a fi coborît muntenii în vale, se stîrniră zăvozii cei mari, și cîteva femei, prinzînd de veste, începură să fugă strigînd în gura mare, dar nu la deal, ci, ca totdeauna, la vale.

— Mai repede! strigă Bran, care le spusese să umble cu pas măsurat.

Ca luată de un vîrtej se răscoli mulțimea îngrămădită în valea îngustă după ce muntenii se coborîră și se înșirară din coaste-n coaste. Femeile pornite la vale se-ntoarseră înapoi și, izbindu-se-n cele ce veneau în urma lor, se-nvălmășiră de ai fi crezut că se-ncaieră-n luptă pe moarte și pe viață. Nu mai știa nimeni încotro s-apuce, și pădurile de dimpregiur răsunau pline de vaietele spaimei. În fața lor însă muntenii nu aveau decît pe zăvozii din ce în ce mai îndîrjiți și afară din cale slabi, care se aruncau ca niște lupi hămesiți asupra lor și îi țineau la tot pasul în loc, încît ei numai culcîndu-i cu lovituri zdravene la pămînt puteau să înainteze. Mulțimea se îngrămădea sus, în dreptul surpăturii, în fața colibei lui Dragoslav și pe arăturile proaspete, călcînd grîul de curînd răsărit și umplînd valea de o larmă sălbatică.

Deși mulți însă, oamenii aceștia nu erau deloc porniți spre luptă. Se apărau cu îndîrjire cînd se aflau în strîmtorare și nu puteau să scape nici cu fuga, nici prin supunere umilită, dar așa, numai mînați de mînie, nu se avîntau. Slabi de nemîncare, prăpădiți de neliniște și rebegiți de frig, ei stăteau tremurînd de frică și gata de a cădea cu fața la pămînt.

Le era destul să-i vadă pe munteni pentru ca să înțeleagă că ei caută pe Bodea, care și la chip, și la port, și la purtare era la fel cu dînșii. Dragoslav se-mbărbătă dar, luă pe doi dintre ai săi cu dînsul și coborî cu pas măsurat, cu capul plecat și cu mîinile

pe pept spre dînșii, ca să le spună cumva că acela pe care-l caută se află mai la vale și că-l vor aduce.

Și tot cu capul plecat și cu mînile la pept steteau toți în fața muntenilor, care se opriseră la depărtare de vreo sută de pași și se uitau cu un fel de mirare la fețele slabe și galbene și cu toate aceste, pe ici, pe colo, foarte blajine și plăcute.

Înțelegerea era aproape peste putință. Muntenii vedeau însă cu ochii supunerea celor ce le steteau în față și din gesturile lui Dragoslav înțelesără că Bodea trăiește și se află mai la vale, undeva, și că e gata să meargă ca să-l aducă.

— Binecuvîntat să fie numele Domnului! grăi Bran ușurat. Noi însă — urmă apoi întorcîndu-se spre Ursan — nu putem să așteptăm aici. În fiecare clipă poate să le vie ajutor din vale, și mult mă tem că ei umblă să ne momească pînă ce nu le va fi sosit ajutorul. Să deșertăm dar gropile, să ne luăm pe cei mai chipeși ca ostateci și să așteptăm pe muchea surpăturii, de unde ni-e deschis drumul spre poiene.

După purtările și după toată înfățișarea lui, Dragoslav era om de frunte, deci unul dintre aceia pe care aveau să-l ieie cu dînșii. Bran își dete dar silința să-l facă să înțeleagă că el nu poate să plece, ci trebuie să trimită pe altcineva.

Neputînd să-l înțeleagă, Dragoslav voi să plece, dimpreună cu cei doi soți ai săi.

— Ce ne mai perdem timpul?! strigă Ursan. Să-i legăm cot la cot, că vor înțelege ei ce trebuie să facă pentru ca să scape.

Cîțiva dintre oameni ieșiră din rînduri și puseră mîna pe ei, ca să-i țină și să-i lege.

Vaietele se porniră din nou, și în mijlocul mulțimii adineaoară umilite se porni o mișcare năvalnică și se ridicară la început cîteva și apoi din ce în ce mai multe capete purtate cu îndărătnicie. O clipire din ochi a lui Dragoslav ori cea mai mică împrotivire a lui ar fi fost destul pentru ca să-i sară cu toții într-ajutor; el se lăsa însă în voile celor ce voiau să-l lege și-i îndemnă și pe ceilalți doi să rămîie liniștiți.

Două femei tinere, înalte și cu deosebire trupețe, răzbiră acum, făcîndu-și drum prin mulțimea zgomotoasă, și înaintară cu pas țeapăn și cu capul ridicat spre Ursan, care începuse a-l lega pe Dragoslav cu o funie de tei luată în pripă de la niște desagi.

Erau Luda și Ringa, cele două mai mari dintre fiicele căpeteniei, surori — nu gemene, dar rupte din aceeași bucată, deopotrivă la chip și la făptură, amîndouă mîndre, dar pline de cuviință, amîndouă frumoase.

Bran rămase perdut în privirea fețelor albe și cam lungărețe și, fărmecat de privirea marilor ochi albaștri, făcu un pas spre ele.

Ele veneau să-și ceară fiecare soțul și amîndouă împreună părintele și ori să-și împlinească gîndul, ori să rămîie și ele, căci acolo unde e soțul are să fie și soția, acolo unde e părintele are să fie și copilul.

Dar mai avea Dragoslav o fată, a treia, cea mai mică, copila afară din cale gingașă: unde era ea? Mala unde era? Întrebau toți, și nimeni nu putea să deie răspuns. O căutau toți, și nimeni nu putea s-o găsească. O căuta muma ei, și nu era nicăiri, o căutau surorile ei, o căutau toți într-o neliniște din ce în ce mai neînțeleasă.

Bran se simțea nemîngîiat că nu poate să le vorbească, ca să le întrebe ce caută, ce doresc, și nu-și putea închipui că poate cineva în lumea aceasta să nu voiască ceea ce vor ele și să-și stăpînească dorința de a împlini dorințele lor.

Luda puse mîna pe funia de tei și-și dete silința să împedece înnodarea ei.

Ursan, ridicînd ochii spre dînsa, se opri pe o clipă; îndărătnicit apoi, el strigă:

— Legați-le și pe ele!

— Asta nu! grăi Bran, făcînd cîțiva pași spre ele. Oamenii care se dau de bunăvoie nu se leagă: duceți-le și pe ele la deal, dar nu le legați decît dacă n-ar fi voind să meargă.

Orișicît de repede s-ar fi urmat aceste una după alta, timpul trecea și-n fiecare clipă putea să sosească ajutorul din vale.

Pentru ca muntenii să nu rămîie strîmtorați la mijloc, el se-ntoarse spre dînșii, desfăcu șirul, lăsînd în el o spărtură de cîțiva pași, apoi îi făcu mulțimii de sorbi îngrămădite sub coaste semn să treacă prin deschizătură la vale.

Încet, cam cu frică și în silă, împingîndu-se unii pe alții înainte și pe ici, pe colo, cu fețele posomorîte, se porniră fugarii la vale; dar îndată ce cîțiva trecură prin răsuflătoarea ce li se deschisese, ei se revărsară furtunatic și se risipiră, lărmuind, în largul văii; din sus de munteni rămaseră numai Dragoslav cu ginerii săi și cu fiicele sale, care steteau nemișcate și cu capul în piept, iar ceva mai departe, muma nemîngăiată, care tot își mai căuta fiica.

— Acum răpede la gropile cu bucate! strigă Bran.

Și în vreme ce Ursan urca, ducînd, cu vreo treizeci de oameni, pe ostateci la deal, scărișorenii se duseră la gropile numai de dînșii știute și începură să curățe frunzele risipite pe ele.

Fugarii nu stăteau însă nici ei în nepăsare.

Femeile se depărtaseră iute și fără zgomot la vale, și Ursan nu era încă sosit la muchea surpăturii cînd ele erau trecute dincolo de cotitură și-n fața muntenilor se aflau numai bărbații cu capetele claie, care se învîrteau nerăbdători la un loc, uitîndu-se mereu spre cotitură, de unde se așteptau să le vie ajutor grabnic ori să-l aducă pe Bodea, pe care-l știau sub pază bună la cortul starostelui.

Tot spre cotitură se uita și Bran.

Deși se-ntunecase, era încă destulă lumină ca să poată urmări cu ochii mișcările lor.

Îndată ce simțiră că muntenii iau ceva din gropile împregiurul cărora se-ndesuiau în grabă înfierbîntată, ei deteră cu socoteală că în gropi sunt grăunțe și se înfierbîntară și ei.

Nu mai era acum vorba să scape pe Dragoslav și pe ai lui, care tot scăpau și fără de ajutorul lor după ce-l aduceau pe Bodea, ci în gropi era hrană, pe care

dînșii n-o știuseră și pe care ceilalți începuseră s-o ducă, depărtîndu-se gîfăind sub greutatea desagilor plini.

Cîțiva dintre cei mai îndrăzneți se avîntară înainte și peste puțin se puseră cu toții în mișcare.

— La deal! la deal! strigă Bran, care se ferea de încăierare. Lăsați ce-a mai rămas și cu toții la deal!

Ca o haită lihnită de foame se aruncară fugarii asupra gropilor, și pe cînd muntenii se depărtau încetul cu încetul la deal, la gropi se învultoreau ceilalți, strivindu-se unii pe alții în opintirile lor de a apuca fiecare cîte ceva.

Acum nu se mai gîndea nimeni la Dragoslav și la ai lui, nici la Bodea, pe care-l așteptaseră cu nerăbdare.

— O să se potolească ei și-o să vie apoi, ca să ni-l aducă! grăi Ursan, și muntenii se retraseră spre locul bine adăpostit pe care și-l aleseseră rîndul trecut.

IV

RĂTĂCIREA

Singură și părăsită de toți!

Nu! Singură da, dar nu părăsită.

Îi părăsise ea pe toți, se desfăcuse de norodul ei, se lepădase de frații și de surorile ei, fugise de la părinții ei, ca să se ducă cu el în lume, departe, unde nimeni nu-i mai știe.

Din clipa în care l-a zărit stînd perdut în uimire pe muchea surpăturii și ochii ei s-au întîlnit în privire nesățioasă cu ai lui, ea n-a mai avut în mintea ei alt gînd, nici în inima ei altă dorință decît să-l vadă iar și mereu să-l vadă, să-i fie aproape și mereu aproape, să se tîrască după dînsul și să i se deie roabă pe vecie.

Trebuia să spună c-a văzut oameni străini pe muchea surpăturii, și ea a tăcut. Știa atît de bine din cîte primejdii a scăpat-o obștia, cît de mult s-a luptat

și cît sînge a vărsat ca s-o apere pe dînsa, cît a suferit și a răbdat ca ea să poată trăi, toate le știa, și i-a amăgit, cu toate aceste, pe cei ce-i dăduseră și păziseră viața, căci numai pentru el mai avea dînsa inima.

Seara, cînd frații ei au pornit la deal, ea ruga pe Biez, stăpînul aspru și nemilos al întunecimilor, să ocrotească pe străinul învrăjmășit, iar în urmă, cînd l-a văzut pe Bodea prins și legat cot la cot, ea nu se bucura dimpreună cu ai săi, ci tremura pentru dînsul și urzea în năvalnice născociri scăparea lui.

O! cîtă răsfățare sufletească și ce dulci chinuri îi întunecau mintea cînd însoțea, tremurînd în tot trupul, pe femeile ce-l duceau la staroste! Cît de mult îi era dezmerdat auzul cînd a fost atins de vorbele rostite de dînsul! Cît de pierdută era în fioroasă amorțire cînd el o ducea atîrnată parcă de brațul lui.

Zile de beție necurmată și de înaiurită fericire au fost acelea pe care ea le-a petrecut pregătind prin tainică uneltire scăparea lui.

Iară el, scăpat o dată, a lăsat-o la margine de drum și a trimis-o la mama ei.

Și totuși! o, putere fără de seamăn, stăpînă a toate covîrșitoare a omului, iubire, tu, care ești parte ruptă din dumnezeire! mai presus de tine nimic nu este; tu toate le acoperi! Ea se uita în urma fugarului parcă abia acum s-ar fi dat pe față ființa lui cea dumnezeiască.

Da, el avea dreptate. Nici că era cu putință ca el să nu aibă dreptate. Ea trebuia să se întoarcă la muma ei cît mai curînd, pe cel mai scurt drum: așa a zis el; așa trebuia să facă.

Conștiința datoriei de oarbă supunere către părinți se redeșteptă cu o putere neînvinsă în sufletul ei, și oricît de mare ar fi fost durerea ei de a-l vedea depărtîndu-se în întunericul serii, ea era covîrșită de mulțumirea că dorința lui o îndeplinește făcîndu-și datoria.

Da, el trebuia să se întoarcă la ai lui și ea trebuia să rămînă la ai săi: despărțiți trebuiau să fie, după cum despărțite erau și neamurile lor.

Plînsul o-necă și lacrămile o podidiră, dar nu putea să-și deie seamă dacă durerea de a-l fi perdut pe el ori bucuria de a se fi regăsit pe sine o face să plîngă, și ar fi voit ca tot așa să plîngă mereu.

Întorcîndu-se la deal, ea zări în depărtare cîțiva călăreți care goneau la vale.

Zadarnică le era goana; asta o știa dînsa.

Cu toate aceste, ea se întoarse iar la vale și coborî mergînd înaintea lor pentru ca nici măcar prin gînd să nu le treacă a o bănui.

— Fetiță frumoasă și mult jingașă — îi zise unul dintre călăreți, domolindu-și calul în mersul lui — nu cumva ai văzut gonind pe aici un călăreț, ducînd un odor ca tine la vale?

— Aici, nu — răspunse ea — dar ceva mai la deal treceau amîndoi, duși de un armăsar nestrunit în frîu.

Călăreții goniră mai departe, iară ea se-ntoarse iar la deal și-și urmă drumul pitulîndu-se pe ici, pe colo, pentru ca nu cumva cineva, întîlnind-o-n cale, s-o-ntrebe de unde vine atît de tîrziu.

Auzea zgomotul neobicinuit și vedea viua mișcare, desele-ngrămădiri și goana la deal și la vale, dar cu atît mai vîrtos se pitula. Nimeni nu știa mai bine decît dînsa cum s-a stîrnit această turburare în obștia alte dăți atît de liniștită.

Adevărul înfiorător l-a aflat însă numai înspre miezul nopții, cînd a sosit la adăposturile de iarnă ale scărișorenilor.

— Ah! Malo, copil nenorocit, suflet răzleț și inimă istovită! îi strigară femeile, care o căutaseră și-o așteptau cu atîta nerăbdare. Unde ai fost? cum te-ai perdut? pe unde ai rătăcit? Au venit oamenii de la munte și au dus cu dînșii pe tatăl tău și pe mama ta, pe surorile tale și pe cumnații tăi, ca să-i țină robi pînă ce nu li se va da soțul lor, iar acesta a fugit, s-a dus călare pe un armăsar sălbatic!

Copila stetea buimacă. Auzea vorbele, le înțelegea, dar mintea ei nu putea să le cuprindă înțelesul.

— Tatăl meu și muma mea, ziceți voi — grăi dînsa — dimpreună cu Luda și cu Ringa, surorile mele, și cu soții lor nu mai sunt aici?

— Nu, nenorocito, nu!

— Oamenii de la munte i-au dus?

— Da, pe toți, și nu vor să ni-i mai deie pînă ce nu le vom da pe soțul lor.

— Dar el nu mai e aici — zise Mala cu glasul înecat — a scăpat, a fugit.

— Le-am spus-o, dar nu vor să creadă, și ne-au trimis vorbă că se vor întoarce mai mulți și ne vor ucide pe toți în grele chinuri dacă nu le vom da omul.

— O, Biez, geroasă și cruntă dumnezeire! strigă Mala, înfigîndu-și amîndouă mîinile în părul moale ca mătasea și galben ca aurul. Strașnică e mînia ta și cumplită ți-e pedeapsa! Iată-mă! Vezi copilul nelegiuit, vezi-l și lovește, lovește-l după asprimea dreptății tale. Ah! vai mie și vai! Părăsită să pier de toți în pustiuri pururea nestrăbătute de oameni, să mă sting sleită de foame și arsă de sete mistuitoare și fiarele să-mi sfîșie trupul, și păsările cerului să-mi scoată ochii cu ghearele lor și albe să-mi rămîie oasele risipite pe cîmpuri. Spaimă să le fiu în veci copiilor ispitiți a-și nesocoti datoriile către părinți.

— Sărmană copilă! strigară femeile. Stăpînește-ți durerea.

— Ascultați, oameni! urmă ea. Să știți voi și să le spuneți copiilor voștri, pentru ca să le spună și ei copiilor lor și să se știe cît vor mai trăi oameni pe pămînt că pe tînărul acela eu l-am scăpat, eu, fiica lui Dragoslav, căpetenia voastră dusă în robie. Chiar eu, nu altcineva, ha-ha-ha-ha! adăugă, smulgîndu-și părul, ca ieșită din fire.

— Sărmana copilă — ziseră cei adunați împregiurul ei — durerea i-a turburat mințile. Țineți-o, căci în deznădăjduirea ei ar fi în stare să se sfășie ea însași pe sine.

Luată cu gingășia înduioșării femeiești și dusă frumușel în coliba rămasă pustie, ea căzu într-un fel de leșin și se lăsă-n voile babelor, care primiseră sarcina de a priveghia la căpătîiul ei.

Numai din cînd în cînd mai rostea, ca vorbind într-aiurea, vorbele:

— O, Biez, o, Biez! întunecată și geroasă îți este ființa!

Tocmai tîrziu, în revărsatul zorilor de zi, ea se ridică puțin și ascultă cu luare-aminte.

— „Du-te la muma ta!“ mi-a zis el, grăi dînsa. Orișiunde ar fi, trebuie să-i găsesc, trebuie, trebuie!

Ridicîndu-se apoi, se furișă tiptil din colibă și urcă sprintenă ca o căprioară coasta pînă la muchea surpăturii.

Îi era croit de natură drumul, căci atît la dreapta, cît și la stînga terenul cădea în pantă răpede și n-avea decît să țină spinarea plaiului ca să ajungă în poienele largi. Peste cîtva timp ea dete de focurile încă nestinse la care ei petrecuseră noaptea. Ceva-ceva mai nainte dac-ar fi plecat, i-ar fi găsit încă aici.

Ea își iuți pasul, ca să-i ajungă.

Pretutindeni pe unde trecea se vedeau prin desișul pădurii de brad urmele lor, ici o cracă ruptă ori îndoită, colo bureți călcați în picioare și iar mai departe urme adînc călcate în putregaiul peste care trecuseră. Nu, ea nu putea să rătăcească, trebuia neapărat să-i ajungă!

În curînd însă ea fu nevoită să-și mai încetinească mersul. O dureau toate încheieturile, îi tremurau picioarele și nu mai avea, parcă, destul aer.

„Nu mai pot, își zise ea în cele din urmă și se așează pe un trunchi răsturnat de vînt, ca să mai răsufle. Nu mai pot — urmă — iară ei merg înainte și se depărtează.“

Abia acum o cuprinse groaza.

Văzîndu-se așa singură în mijlocul codrului des și nemărginit, se simțea pierdută și fără de nici o nădejde de scăpare. Auzea, parcă, de ici, de colo, fîșiitul frunzișului și vedea fiarele urcînd din hîrtoapele întunecoase.

„Ah! înfiorătoare e singurătatea în pustiurile largi — grăi dînsa — dar încă mai înfiorătoare e în mijlocul codrului des și întunecat“.

Ea plecă repede înainte, ca să nu stea așa singură într-un loc.

Un simțămînt de sfială religioasă o cuprinse cînd ieși din brădet și dete-n pădurea de fagi bătrîni, groși și înalți. Trecea parcă printre stîlpii unei zidiri mărețe, și fîșiitul frunzelor uscate pe care călca răsuna departe în liniștea sărbătorească a codrului.

Soarele răsărise de mult și se înălța mereu pe cerul senin, dar razele lui numai pe ici, pe colo străbăteau printre frunzele ce cădeau mereu scuturate de o adiere ușoară.

Tocmai pe la amează̆zi se ivi în fața ei zarea luminișului apropiat. Era largul poienelor de care se apropia, și, urcînd, parcă o lume străbătută de un soare nemaipomenit i se deschidea.

— Ah! — strigă dînsa încîntată și cu ochii plini de lacrămi cînd ieși la marginea codrului — aici e raiul în care și-a petrecut el copilăria!

Era ziua frumoasă pe care Bodea o petrecuse la casele părăsite, frumoasă acolo, dar de o cerească seninătate aici, în poienele Iezerului.

Departe și tot mai departe se întindea cîmpia văluroasă și-n sus și tot mai în sus se urcau culmile acoperite cu iarbă netedă și bătute de un soare dulce. La dreapta era valea adîncă, iar dincolo se ridicau înălțimile stîncoase ale Bucegilor. Înainte se vedea culmea Păpușei. La stînga, poienele se ridicau de la Scărișoara pînă-n Viștea.

Iar înapoi ochiul străbătea de-a lungul văilor din ce în ce mai largi pînă la șesul nemărginit și tăiat pe ici, pe colo de luciul apelor bătute de soare.

— O, Bog! stăpîne al luminilor și al căldurii dătătoare de viață, grăi Mala, ridicîndu-și ochii spre cerul senin. Tu le naști și le ții toate; tu înveselești inimile; tu ești mîngîierea celor deznădăjduiți! Fii-mi și mie povață și du-mă la ai mei, ca să te laudăm cu toții împreună!

Aici, în poienele ierboase, nici o urmă nu mai arăta drumul pe care-l trecuseră cei urmăriți de dînsa, și copila sta deznădăjduită și nu mai știa încotro să apuce.

Cunoscători ai poienelor, muntenii coborîseră la stînga și trecuseră rîul, ca să ocolească Păpușa și să

apuce spre trecătoarea unde Bran îl lăsase pe Mateiaș, cu o parte din oamenii lui.

Temîndu-se de păduri, Mala a ținut plaiul ce trece printre izvoarele rîurilor și s-a depărtat din ce în ce mai mult spre valea Rîușorului. Nu mai era numai dorința de a găsi pe părinții ei ceea ce o mîna înainte, ci totodată și mulțumirea de a merge și de a respira aerul curat.

„Ah! fericiți cei ce-și petrec viața aici!" își zise ea înviorată și, ca un copil răsfățat, alergă la vale cînd zări prima stînă. Acum însă stîna era părăsită și părăsite erau și colibile înșirate la marginea pădurii.

Urmînd șirul colibilor, ea coborî încetul cu încetul la stînga și pe-nserate drumul i se înfundă deasupra peșterei, unde părintele Arie-și avea coliba săpată pe jumătate în stîncă. Nu-i mai rămînea acum decît ori să se întoarcă înapoi, ori să se coboare în prăpastia adîncă, de unde străbătea la dînsa vuietul unui rîu ce se izbea-n curgerea lui din stîncă-n stîncă.

Dar unde să se coboare? Ce era acolo jos, în adîncimea întunecoasă? Cum să se avînte ea acum, pe-ntunerec?

Ea luă hotărîrea de a petrece noaptea adăpostită într-una din colibile de curînd părăsite și începu să adune de pe ici, de pe colo crăci risipite ca să le îngrămădească și să închidă cu ele intrarea colibii.

Deodată ea se opri.

Pe dealul din față, dincolo de valea strîmtă, un păstor cînta din fluier doina cea duioasă și trăgănată, care răsuna ca o plîngere senină prin vuietul rîului, iară în adîncimea mai nainte întunecată se aprinsese un foc, a căruia zare roșiatică străbătea departe printre crăcile în parte desfrunzite ale copacilor. Peste puțin răsună buciumul de rugăciune, lin și rar cadențat, și fluierul încetă, dar din depărtare se auzi alt bucium și iar altul și altul, multe buciume risipite prin adîncimile văilor sunau lin și rar cadențat, unele mai pe aproape, altele măi depărtate, iar altele de la depărtări nemăsurate.

Copila-și opri răsuflarea, ca să audă bine, și rămase timp îndelungat într-un fel de stare extatică, apoi se avîntă orbiș la vale spre lumina roșiatică.

Om năzuiește spre om, și om la om se trage!

Peste puțin însă iar se-ntoarse în poiană. Era peste putință ca om viețuitor să coboare stînca ce se lăsa ca un zid uriaș spre adîncimea străbătută de lumină. Trebuia să-și caute alt drum, altul și iar altul: alerga ca gonită de ființe nevăzute de ici pînă colo; dară orișiunde încerca coborîrea, prăpastie fără de fund se deschidea la picioarele ei.

Alunecînd în cele din urmă, ea căzu tîrîș la vale și rămase deasupra unui colț, de unde nu mai putea nici să coboare, nici să urce, dar putea să vadă.

Fantastică și miraculoasă feerie!

Jos, sub coasta din față, se vedea gura peșterei, luminată de o mulțime de făclii de ceară. La dreapta și la stînga intrării ardea cu pară roșiatică rășina, care umplea văzduhul de un plăcut miros. Iar înlăuntrul peșterei, în fața unui altar cioplit din piatră albă și între stalactitele strălucitoare, stetea cu mînile ridicate spre cer părintele Arie, bătrînul cu plete lungi și cu lungă și îngălbenită barbă, și se închina, clătinîndu-și din cînd în cînd trupul înalt și șubred.

Văzute prin umădul aer al nopții liniștite, toate se prezentau în dimensiuni exagerate, și preotul părea un uriaș, privit de la mare depărtare sub o boltă colosală.

— O, Bog, învins-ai stăpînirea întunecimilor, și fiecare făclie aprinsă mărturisește puterea ta. Ajută-mă și pe mine! ajută-mă! strigă ea gata de a se arunca cu ochii închiși în adîncime.

În zadar însă! Nimic nu covîrșește grija pentru păstrarea vieții, și ea nu putea să facă un singur pas nici înainte, nici înapoi fără ca să-și pună viața în primejdie.

Acolo, deasupra colțului, trebuia să-și petreacă noaptea, acolo era osîndită să steie pînă ce lumina zilei nu-i va fi lămurit calea.

Unul cîte unul încetară buciumele, una cîte una se stînseră făcliile, și nu mai rămase în tăcerea fioroasă a nopții alt semn de viață omenească decît cele două focuri de rășină.

Pe la miezul nopții se porni vîntul cel aspru și deodată se ridică din adîncimile pururea umede ceața buratică ce în revărsatul zorilor de zi îl cuprinsese pe Bodea departe, la marginea șesului.

— Am să pier aici, aici am să pier, neștiută de nimeni am să mă sting! grăi Mala cînd fulgii de zăpadă începură să-i taie obrajii cei fragezi. Ah! ce ger cumplit, ce cumplită vijelie!

Și tot mai deși izbeau în fața ei fulgii cernuți de vîntul iute, tot mai rară era răsuflarea copilei, tot mai încet bătea inima ei, tot mai țepene i se făceau membrele răzbite de umezeala geruită, tot mai alinat prin dulce aținire îi era sufletul.

Nu! ea nu mai putea să rămîie deasupra colțului: nu mai era în stare să se ție și nu mai avea de ce să-și încordeze cele din urmă puteri.

Un țipăt răzbi prin furia vijeliei, și ea se răsturnă și lunecă de pe colț, căzînd din ce în ce mai repede la vale spre adîncimea prăpăstiei.

— Sub paza ta, Doamne, e toată suflarea — grăi părintele Arie, urmîndu-și rugăciunea — ceartă, stăpîne, și înspăimîntă pe păcătoși prin urgia cerească, dar nu pierde zidirea ta, căci nu e nimeni care, văzînd lumina, nu aleargă la tine. Îndură-te, împărate, iartă, părinte, și ocrotește, atotputernice!

El tresări ca lovit de fulger.

Auzise un glas de femeie, un țipăt de om ce-și vede moartea. Era peste putință! Acum și aici era peste putință! Și totuși un bolovan clătinat din locul lui se pusese în mișcare și, rostogolindu-se la vale, se izbi în alt bolovan, și acesta, lovindu-se în iar altul, îl porni și pe el. Cîteva clipe au fost destule pentru ca întreaga coastă să se pornească la vale cu un vuit parcă întregul munte se surpă.

V

PATIMA

— Şi ce voieşti acum să faci? întrebă părintele Luca îngîndurat cînd Bodea se-ntoarse de la mormîntul lui Vineş în fruntea „cetei sfinte".

— Întreabă-mă cum am să încep — răspunse tînărul — căci multe sunt afară din cale ce am să fac şi toate vor să fie făcute cît mai curînd.

— Dar drumurile sunt troienite — întîmpină preotul — şi nimeni de aici înainte nu se urneşte din locul unde l-a prins vişcolul.

— Tocmai de aceea nouă toate drumurile ne sunt mai deschise decît orişicînd, grăi Bodea. Acum avem să trecem în mers spornic de-a lungul văilor, ca să vedem pe unde ce este şi să ne alegem locuri de arătură pentru primăvară şi strîmtori de apărare. Acum putem mai bine decît orişicînd să cutreierăm poienele şi să ne înfrăţim, să ne adunăm cai şi să facem pentru fiecare rost de arc şi de suliţă. Acum răzbim mai uşor decît orişicînd la gropile de bucate. În luptă necurmată cu urgia iernii şi cu fiarele codrilor avem să ne oţerim pentru lupta ce vom avea să purtăm la primăvară cu oamenii înrăiţi. N-are să treacă nici o zi fără ca să săvîrşim o faptă grea, pentru ca ochii tuturora să fie mereu îndreptaţi asupra noastră şi noi înşine să ne simţim fiecare om în putere, gata de a da piept cu zece. Scoate-vom, dacă nu vom avea altă sarcină, urşii din vizuinile lor şi vom stîrpi haitele de lupi, vom răpune mistreţii colţaţi, cerbii mîndri şi zimbrii fioroşi pentru ca uşoară să ne pară lupta cu oamenii şi voioşi să intrăm în ea.

Cu mulţumire şi cu luare-aminte din ce în ce mai încordată asculta preotul, căci mare podoabă e bărbăţia omului ce înfruntă toate primejdiile, şi cel ce vorbea îi era fiu; dar inima lui era îndoită şi gîndul lui neîmpăcat.

— Dară lui Dumnezeu nu îi este plăcută vărsarea de sînge şi siluirea nemiloasă, grăi dînsul cu jumătate de gură.

— Măsura iubirii este mînia către cei răzvrătiți — răspunse Bodea — și dacă ne iubește Dumnezeu pe toți, îi este plăcută certarea celor ce tuturora ne fac viața amară. El îi lovește prin brațele noastre. Vă plîngeți — urmă el peste puțin — că nu mai aveți sare. Copiii lîncezesc la sînurile mumelor, care seacă și se sleiesc; răniții zac în nesimțire; bărbați în putere umblă istoviți de ici pînă colo; toți tîngim înscîrbiți de hrana sarbădă, căci luni de zile au trecut de cînd muntenii din poienele Teșilei n-au mai putut să treacă valea spre poienele Bucegilor, ca să ne aducă sare. E ori nu cu voia lui Dumnezeu să răzbim și să strivim fără de milă pe cei ce vor fi voind să ne taie drumul? Nu oare și pentru noi a pus părintele tuturora sarea acolo unde este îngrămădită?!

— Cu voia lui este! — grăi preotul — și sub paza lui să vă întoarceți!

Un singur om știa drumul spre straturile de sare, neastîmpăratul Răciulețe, iar Răciulete, deși om mititel, avea nevastă și copii și n-avea ce să caute în mijlocul cetei sfinte.

— O să merg în coada ei — grăi Răciulete — călare pe un măgar, dar tot eu o să-i duc după cum știu eu, și e bine să fie și un om cuminte între atîtea capete înfierbîntate.

Și-a adunat Răciulete toți măgarii, ca să-i încarce bine și să ieie sarcina de la călărași.

— O să fugă mai ușor — zise el — cînd vor da față cu dușmanul.

Ceata era de curînd plecată și apucase pe lîngă adăposturile moroienilor la dreapta cînd Ursan și Cîndea se-ntorceau cu soții lor de la stînga.

Viscolul îi apucase la gura trecătorii, unde se întorseseră cu Bran, și-i ținuse timp de două zile închiși în colibi făcute-n pripă. Plecînd a treia zi, după ce s-a limpezit cerul, ei au înaintat cu anevoia. Pe muchi era, ce-i drept, puțină zăpadă, dară prin văi și pe la locurile mai adăpostite vișcolul îngrămădise nămeți prin care numai cu mare băgare de seamă putuseră să răzbească. Deși-și petreceau viața la munte, nu era între dînșii nici unul care a umblat și-n timp

de iarnă prin poiene și erau cuprinși cu toții de simțămîntul c-au săvîrșit o faptă grea și rară în felul ei trecînd de-a curmezișa poienele și coborînd coastele-mpădurite. Ei izbucniră dar în chiote de veselie cînd fumurile adăposturilor de iarnă se iviră în fața lor, și greu îi apăsa gîndul că zădarnică li-a fost încercarea de a-l găsi pe Bodea.

Mare le era dar mirarea și viuă bucuria cînd aflară că s-a întors Bodea, viuă bucuria, dar, dacă așa era, o mare nedreptate s-a făcut.

Nu putea Ursan, nu părintele Luca și nu mai ales maica preuteasă să se împace cu gîndul că Dragoslav stă ținut în robie, în vreme ce Bodea umblă făcîndu-și voile și bucurîndu-se după pornirile inimii lui de viață.

Ba era chiar mai mult.

Împins de un gînd nemărturisit, Bran a despărțit pe soți de soții, pe părinte de copii și a oprit la sine pe Dragoslav și pe ginerii lui, iar pe Luda și pe Ringa le-a dat, dimpreună cu muma lor, în paza lui Mateiaș, care le-a dus departe în strîmtoarea adîncă a văii, pe care o înfundase cu copaci tăiați de pe coastă și răsturnați de-a valma unii peste alții.

— Cu atît mai vîrtos li se va urî viața — zicea el — și cu atît mai curînd vor stărui ca starostele, despe care ne vorbesc mereu în graiul lor neînțeles, să ni-l trimită pe Bodea.

Acolo dar, în fundul prăpăstiei încungiurate de înalte ziduri de stîncă, pe țărmul îngust al rîului ce se varsă cu vuiet fioros peste bolovani, bine adăpostite și bine îngrijite, dar departe de soții lor și sub pază bună, își petreceau zilele cele două fiice ale lui Dragoslav, Dragoslavele pînă-n ziua de azi neuitate.

Dragoslav și ginerii lui stăteau cu capul plecat și cu mînile încrucișate pe pept. Erau robi, și viața robului e dar din mîna stăpînului. Avut-au și ei robi și au făcut ceea ce au voit cu ei; erau mulțumiți că li se dă hrană și că nu sunt supuși la munci grele, dar nădejdea de scăpare și-o perduseră după ce au aflat că Bodea a fugit.

Iară Bran cobora din cînd în cînd la vale ca să vadă cum s-au adăpostit muntenii în valea Rîușorului,

pe Orăți și pe rîu la vale, și să se încredințeze dacă Dragoslavele sunt ori nu bine adăpostite și bine îngrijite și dacă e ori nu mereu treaz Mateiaș, paznicul mărunt și sprinten.

Dragoslavele însă nu stăteau cu capul plecat și cu mîinile încrucișate pe pept, ci se țineau drept și se uitau de sus în jos la paznicul lor. Mai ales Ringa, sora mai tînără și din fire mai pornită spre plăceri, ziua toată o petrecea ispitind mai pe unul, mai pe altul, ca să afle tainele frumosului grai al păzitorilor ei, pentru ca să le poată porunci mai ușor. Și, rostite de dînsa, vorbele sunau atît de frumos, încît Mateiaș era gata să sară și-n foc și-n apă cînd le auzea, — era Mateiaș, ba chiar și Bran, omul chibzuit, care niciodată nu se avînta.

Iar femeia vede și cu ochii închiși ceea ce o atinge în firea ei femeiască. Din clipa în care l-a văzut pe Bran, Ringa a simțit că nu poate să-i fie roabă acestui om, iar în timpul lungului drum pe care l-au făcut pînă la gura trecătorii, simțămîntul acesta s-a lămurit din ce în ce mai mult. Știa dînsa gîndul nemărturisit care-l împinsese s-o trimită în fundul prăpăstiei și-l aducea mereu, fie senin, fie vijelie, din deal la vale, și din zi în zi tot mai mult se încredința că poate să-i scape pe toți, poate ea, dacă e vicleană și ageră.

Cu focul însă nu poate nimeni să se joace fără ca să se ardă, și foc e slăbiciunea omenească. Pornire ușoară și nebăgată în seamă, ea se întinde ca o plăcută dogoreală în sufletul ferit de griji și crește năvalnic pînă ce n-ajunge patimă oarbă dacă n-o înăbușim cu îndărătnicie bărbătească.

Puținele zile care au trecut de la sosirea lor în gura trecătorii pînă la întoarcerea lui Bodea cu poverile de sare au fost destul timp pentru ca Ringa să-și peardă toată viclenia.

Putea, ce-i drept, să-i scape pe toți, dar ea însași nu mai scăpa.

Uitîndu-se în ochii lui, care se-ntunecau sub privirea ei îndrăzneață, i se păruse că e lucru ușor și foarte apropiat să-l vadă făcînd tot ceea ce voiește dînsa, și avea dreptate, căci tot așa se gîndea și el. Nu era om

în gîndul lui femeia care trebuie să steie totdeauna la o parte, să tacă totdeauna și să fie mereu gata a intra în voile bărbatului.

Foarte în curînd însă el și-a schimbat gîndurile.

— Nu, a zis părintele Ilie cînd i-a vorbit despre robii săi. Asta la noi nu se poate: robi singur împăratul ceresc poate să aibă.

Și Bran era destul de chibzuit ca să le înțeleagă și celelalte. Da, nu rob îi era Dragoslav, ci oaspe, tot oaspeți îi erau și ginerii lui, și el nu trebuia să scape din vedere că toți îl văd și-i judecă faptele.

Dureroasă îi era deșteptarea și se căia c-a despărțit pe soț de soție; dar omul tare se simte bine numai purtînd sarcini grele, și Bran ținea să nu mărturisească nimănui că s-a pripit și că îi este greu să-și stăpînească firea năvalnică.

El venea pe la Dragoslave, dar se apropia de ele numai cu binevoitoare cuviință și îndeosebi pe Ringa, cea mai tînără dintre ele, o ținea la potrivită depărtare.

Văzînd lucrurile după deprinderile lumii în care crescuse, Ringa nu era în stare să înțeleagă stăpînirea de sine. Ea știa că omul trăiește pentru ca să se bucure de viață gustînd plăcerile ei și că cel mai tare stăpînește pe cel mai slab, și ori îl dă la o parte, ori și-l supune, dar nu înțelegea cum și de ce omul să se stăpînească pe sine, să-și pună însuși frîu, să rabde din propriul său îndemn, să se lipsească de mulțumiri, pe care nimeni nu i le poate lua. Se așteptase ca omul acesta să se folosească de puterea lui și era gata să-i zică: „Fă-mi silă, că-mi ești stăpîn!“, iar acum numai cu sfială își mai putea ridica ochii spre dînsul.

Abia tîrziu și-a dat seamă că e stăpînit și el de lumea în mijlocul căreia trăiește, și a rămas cuprinsă de mirare în fața acestei lumi, în care oamenii nu se stăpînesc unii pe alții, ci se ajută între dînșii în stăpînirea de sine.

Diminețile și serile, cînd buciumele sunau de rugăciune și muntenii se lăsau în genunchi și stăteau cu capetele plecate, rămînea și dînsa cu capul plecat și cu brațele încrucișate pe piept, își oprea răsuflarea și simțea că un lucru mare se petrece în inimile tuturora.

Firea ei năvalnică se potolea ca prin farmec, și zbuciumările vii ale sufletului ei se perdeau într-o dulce durere, durerea omului ce se răpune însuși pe sine.

Ar fi avut dar Bran îndoite cuvinte de a se bucura, însă nu putea să se bucure cînd i-a venit vestea despre întoarcerea lui Bodea, și încă mai puțin putea să se bucure Ringa cînd i s-a spus că pot să se întoarcă cu toții la ai lor.

— De ce? zicea dînsa. Dacă ne simțim cu toții atît de bine aici, de ce să ne mai întoarcem? Sunt atît de frumoase zidurile de stîncă ce ne încunjoară, e atît de plăcut vîjiitul rîului, și oamenii sunt atît de buni: prea o să ne pară aiurea urîtă viața.

— Nu am zis că trebuie, ci numai că puteți să plecați, grăi Bran, muiat și el de îndoiosarea ei.

Vorba nu era însă dacă dînsa voiește ori nu să se întoarcă, ci dacă Dragoslav și ginere-său voiesc ori nu s-o ieie, iar acestora li se urîse de singurătate.

Două zile în urmă Bodea a sosit și el însuși în fruntea cetei la gura trecătorii.

Văile se porniseră la deal cînd ceata de călăreți s-a ivit pe coasta acoperită de zăpadă.

Întreaga ceată de călăreți înarmați cu arcuri și cu suliți lungi, toți cu pene de vultur în căciulile albe și îmbrăcați în cojoace scurte — lucru nemaivăzut, de necrezut! — și muntenii urcau gîfîind și ștergîndu-și sudorile: se adunau din toate părțile ca să vadă și să nu se mai îndoiască.

Iar Răciulete, care venea în coada cetei, călare pe cel mai chipeș dintre măgarii de povară, îi oprea pe toți din drum ca să le șoptească o vorbă la ureche.

— Ăștia nu mai fug, zicea el; i-am văzut eu cum știu să pună pe alții pe fugă.

Bran sta și el și se uita ca la un fel de minune.

Era Bodea tînărul, care ședea călare pe armăsarul negru și-și ținea buzduganul strălucitor rezămat de umăr, el era, dar cu desăvîrșire alt om, slab afară din cale, cu ochii înageriți, cu trăsăturile feței mai aspre, oarecum rupt în toate mișcările, bărbat în putere, ca să te simți însuți mai om stînd față în față cu el.

— Binecuvîntat să fie numele Domnului! grăi dînsul, făcînd cîțiva pași spre ceata mîndră.

Bodea n-ajunse să-i deie răspuns, căci Frățior, armăsarul cu coamă creață, îl zgudui, oprindu-se năprasnic în loc, își ridică capul purtat cu fală, își deschise marii ochi plini de văpaie, necheză o dată de răsunară văile, apoi se aruncă în cîteva sărituri mari spre Dragoslav, care stătea la o parte.

— A! Vuc, armăsarul meu, scumpul meu odor! strigă bătrînul, perdut cu desăvîrșire în uimire.

Bodea strînse frîul și se dete puțin înapoi.

— E al tău armăsarul acesta? îl întrebă, grăind în limba lui.

— Tu vezi, îi zise bătrînul din nou uimit. El însuși mărturisește. Al meu e. L-am luat în luptă grea de la una din căpeteniile cazarilor. Și căzăresc e și buzduganul din mîna ta!

— Cazari se zic dar cetele de călăreți care stau cu corturile lor pe șes?

— Sunt volgari — răspunse bătrînul — volgari goniți și ei, ca noi, de cazari și strîmtorați azi între avari și cazari. Mult, vai, am avut să luptăm noi și cu unii, și cu alții, și armăsarul acesta, dac-ar ști să vorbească, ți-ar putea spune prin cîte vărsări de sînge am trecut amîndoi ca să ne scăpăm unul pe altul.

Bodea se uită lung la el, la fața lui cea albă, la ochii lui albaștri, la barba cea încărunțită, la pletele lui încîlcite, lung și din ce în ce mai îndurerat se uită la el.

Da, omul acesta era tatăl ei și dînsa era fiica lui, adevărata lui fiică, și se afla, poate, acolo jos, în fundul prăpastiei, la Dragoslave. Înspăimîntătoare pățimă! Ea, fiica, orbită de porniri mistuitoare, a furat cel mai scump odor al părintelui ca să-l deie unui străin pe care o singură dată l-a putut vedea. Atunci, și o singură dată!

„Nu! — își zise el — nu voiesc să știu nimic. Strivit să fiu, dar nimic nu voiesc să știu!“

El descălecă, se uită lung și suspinînd din adînc la armăsar, apoi luă frîul și-l aruncă cu ochii închiși spre Dragoslav.

— Ia-ți calul, îi zise cu glas înecat de muncile stăpînirii de sine. L-ai luat în luptă grea și dreaptă și se cuvine să-l stăpînești.

Bătrînul făcu înviorat un pas înainte, dar apoi se opri, se dete un pas înapoi și iar se opri.

— Nu! grăi dînsul cu ochii plini de lacrămi. Eu nu mai pot să-l încalec după ce l-am văzut încălecat de tine. Ia-l! Ți-l dau! Te rog să-l iai! Lasă ochilor mei mîngîierea de a-l vedea purtîndu-te pe tine!

Bodea rămase cu ochii ațintiți la pămînt, nemișcat și mut.

Nu! nimic nu mai vrea să știe!

VI

DEȘTEPTAREA

Rece ca sloiul de gheață, strivit, sîngerat și căzut în lîncezeala deplinei nesimțiri era trupul fraged pe care părintele Arie l-a ridicat de pe bolovanii surpați, l-a dus pe brațele sale șubrede în colibă și l-a așezat încetinel pe culcușul de mușchi. Nici un gemet, nici un suspin, nici o răsuflare mai grea, nici cel mai mic semn de durere nu turbura liniștea senină ce se oglindea în fața luminată de opaietul atîrnat deasupra ei.

Preotul se plecă spre ea, ca s-o vadă bine, apoi se dete oarecum fricos înapoi.

Se temea parcă să creadă că e om în aievea ceea ce vede cu ochii lui.

Nu, așa ceva nu mai văzuse încă în lunga lui viață.

Frumoasă cum numai pe îngerii Domnului și i-ar fi putut închipui, ea avea ceva demonic în gura ei mică și cărnoasă și în buzele puțin întoarse.

Cum a ajuns ea aici chiar acum, în miez de noapte, și pe acest vișcol cumplit?!

El se lăsă în genunchi, își opri răsuflarea, plecă urechea și ascultă cu luare-aminte.

Ea răsufla.

La dreapta lui era jeratecul învelit în cenușă și acoperit cu un țest mare, dar afară vuia vișcolul și în colibă era frig.

— Nimic nu se întîmplă fără de voia ta, Doamne; tu dai și viață, și moarte, grăi dînsul, apoi luă blana de urs ce zăcea lîngă țest și-o acoperi pe copilă.

Trebuia să-i spele rănile, să-i frece tîmplele și să-i deie o băutură întăritoare după ce-și va fi venit în fire.

Se duse dar la desagii de ierburi, alese și dintre flori și dintre rădăcini pe cele mai cu vîrtute și le puse într-un vas de lut, apoi turnă peste ele apă curată, ridică țestul și așeză vasul în spuză.

Copila zăcea încă tot în nesimțire.

El iar se lăsă în genunchi și puse mîna lui uscată pe fruntea ei cea rotundă și gingașă, închise ochii, își concentră voința și șopti vorbele:

— Voi, suflete curate, unelte ale lui Dumnezeu, veniți și mă ajutați cu tainica voastră putere să dau acestui trup căldură din căldura inimii mele pentru ca sufletul să nu-l părăsească nemîngîiat. Punte de trecere să fie brațul meu și mîna mea verigă de lanț ce leagă două inimi!

Viindu-și încetul cu încetul în simțiri, Mala nu putea să-și deie seamă despre cele petrecute. Își aducea aminte de babele care o duseseră în colibă, dar nu se putea dumiri dacă a făcut în aievea ori a visat numai lungul drum prin pădurile dese și prin poienele luminoase.

Ochii ei se deschiseră mari și rămaseră ațintiți asupra bătrînului cu barba lungă, care-și ridică sfiicios mîna de pe fruntea ei.

Da, îl văzuse în mijlocul făcliilor aprinse pe bătrînul acesta, nu-l visase.

Fărmecat de privirea marilor ochi albaștri, care se ridicau jeluitori spre dînsul, preotul stetea nemișcat și cu răsuflarea oprită.

Nu! demonic nu era nimic în fața aceasta.

— Aibi credință în bunătatea părintelui ceresc, îi zise el încet.

Apoi se întoarse spre vatră, luă vasul de lut, strecură încet și cu băgare de seamă în o ulcică zama de ierburi, mai vărsă dintr-un ulcior miere curată în ea și se întoarse iar, amestecînd mereu și șoptind vorbe neînțelese, spre copila care urmărea cu ochii toate mișcările lui.

— Bea, fata mea! grăi dînsul ridicîndu-i cu mîna stîngă capul și ducînd cu dreapta ulcica la buzele ei cele întoarse.

Mala deșertă din cîteva sorbituri ulcica și o căldură dulce i se revărsă în tot trupul, frînt în toate încheieturile lui.

Peste puțin ea rosti gemînd cîteva vorbe fără de înțeles.

„Străină! își zise bătrînul, dîndu-se iar înapoi. Ființă lepădată de Dumnezeu, suflet pătat de păcatul strămoșesc și perdut în întunecimea necredinței, om care simte dureri și nu e în stare să le deie pe față, dorește și nu poate să ceară, dar tot făptură a lui Dumnezeu, una din podoabele zidirii lui."

— Ce dorești, fata mea? întrebă el, plecîndu-se iar spre dînsa.

Un zîmbet de fericire lumină fața cea albă a copilei. Vedea înaintea șipotului cu apă limpede pe tînărul legat cot la cot.

— Apă — grăi dînsa, rostind vorbele deslușit — mi-e sete. Vă rog să-mi dați apă!

Același zîmbet de fericire lumină și fața bătrînului preot în auzul acestor vorbe, căci graiul e ceea ce ridică pe oameni în rînd cu Dumnezeu și-i împreună prin tainică legătură în o singură ființă de-a pururea tînără și neîncetat premenită.

Stîmpărîndu-și setea, copila se alină și, peste puțin, ea căzu într-un somn adînc și întăritor.

— O, somnule, tu, care ești parte adevărată din viața cea nestînsă — grăi preotul — luminează toată ființa ei și îndrepteaz-o și-o îndrumează spre deplină întrămare, căci numai însuși prin sine poate să-și afle trupul vindecarea și numai însuși prin sine ajunge sufletul la repaosul mulțumirii curate.

Zile întregi și lungi nopți de-a lungul a zăcut copila în coliba săpată pe jumătate în stîncă, iar bătrînul preot priveghea la căpătîiul ei, o îngrijea ca o mumă duioasă și o hrănea cu tot ceea ce era mai bun și mai priincios în merindea ce-și adunase pentru iarnă și în darurile de bunăvoie pe care Călin, neobositul buciumaș, le aducea de pe la credincioși.

Străini la început, ei își erau din zi în zi mai apropiați și mai scumpi unul altuia.

Îți este dragă și se alipește de tine fiara pe care o îngrijești, cu atît mai vîrtos omul care prin tine și numai prin tine a ajuns a-și nădi firul o dată rupt al vieții.

Se schimbase cu desăvîrșire viața lui, și o viață cu totul nouă și mai luminoasă se începea pentru dînsa, și dacă sufletul lui se umplea de o dulce mîngăiere cînd o vedea din ce în ce mai întrămată, ea se simțea din ce în ce mai fericită cînd se gîndea că în curînd va putea să răsplătească neasămănata lui bunătate dîndu-i-se roabă neadormită și orbește supusă.

Și totuși el o ținea mereu departe de sine, și durerea ivită în sufletul lui cînd a auzit-o rostind vorbe fără de înțeles se reivea în fiecare zi în mai multe rînduri.

Grai omenesc, dar neprețuit și nesămuită podoabă a sufletului, măiestrită țesătură de semne luminoase, prin tine se adună și se despart oamenii în neamuri deosebite, unele mai apropiate, altele mai depărtate de desăvîrșirea ființei omenești! Greu îi era afară din cale bătrînului preot cînd îi rămîneau zadarnice silințele de a o face pe ea să cuprindă cu mintea ei gîndurile lui, și încă mai greu îi era cînd nu putea să se dumirească asupra celor ce se petrec în sufletul ei.

Putea el s-o cuprindă și pe dînsa în rugăciunile lui? slăbiciunea pe care o avea pentru dînsa nu era oare păcătoasă? era el învrednicit prin darul lui să-i mijlocească îndurarea cerească? era dînsa deopotrivă cu creștinii, care cunosc și mărturisesc pe Dumnezeul cel adevărat și se supun lui?

„Nu! — își zicea el depărtîndu-se de dînsa — nu este deopotrivă! Spurcată e întreaga ei ființă! Dar — adăuga apoi — tot făptura lui Dumnezeu este, tot

prin a lui rînduire a intrat în viață și tot în paza lui se află. Domnul nu alungă pe nimeni de la sine!" își zicea el și iar se apropia de dînsa și mai vîrtos o mîngîia, dîndu-i mîna spre sărutare, mai vîrtos își dedea silința s-o lumineze.

Iar dînsa-și îndrepta marii ochi albaștri cu însetare spre buzele lui și-și împintena mintea să-l înțeleagă; dară mult timp mai trebuia să treacă pentru ca să se poată dumiri asupra celor ce nu se văd, nici se pipăie, ci numai în tăinicia minții omenești au ființă.

Mala se-ntrămase cînd Bodea a trecut pe la gura strîmtorii apărate de Bran. Umbla, șubredă încă, de ici pînă colo, trei zile în urmă, cînd Dragoslav a plecat cu ai săi la vatra lui, nu mai avea nevoie de îngrijirile nimănui alte cîteva zile-n urmă, cînd Bodea s-a-ntors din cutrierările făcute de-a lungul poienelor, dar ea nu era încă în stare să spună cine este ea, de unde vine și cum a ajuns deasupra colțului de stîncă de pe care căzuse, în acea noapte vijelioasă, în adîncime.

Tristă fără de seamăn e starea omului care se opintește să spună ceea ce știe, simte ori gîndește și nu poate să pătrundă la mintea celor ce-l ascultă.

Numai încetul cu încetul și abia tîrziu a putut părintele Arie să se dumirească și să se încredințeze că dînsa nu e venită despre strîmtorile rîului, nici despre valea Oltului, ci din vreuna din văile ce se deschid spre Argeș.

— Tot de pe acolo l-au adus și pe Dragoslav, grăi Călin, care afla în cutreierările lui toate cele petrecute.

— Dragoslav! strigă Mala ca ieșită din fire. Unde e Dragoslav? Dragoslav e al meu! Unde e?

Ea nu era în stare să spună că Dragoslav e tatăl ei, dar erau Călin și părintele Arie în stare s-o înțeleagă aceasta și fără ca ea s-o spună.

— Și Luda! îi zise Călin.

— Și Ringa! strigă dînsa din nou. A mea e Luda și Ringa!

O rază de lumină se revărsă în mintea preotului asupra trecutului întunecat.

— Care va să zică tu ai venit să cauți pe tatăl tău și pe mama ta? o întrebă el, mîngîindu-o cu înduioșare părintească.

— Da, pe tatăl și pe mama! răspunse ea, rostind cu glas muiat aceste două vorbe ei pînă acum necunoscute.

— Și ai rătăcit căutîndu-le urma, urmă preotul. Și la voi e, dar, sfîntă legătura dintre părinți și copii.

El se plecă spre ea, îi luă capul în mînile lui uscate și o sărută, acum întîia oară, pe frunte.

— Binecuvîntat să fie neamul tău, îi zise apoi cu glas tremurător. Aibi răbdare, căci te vom duce la părinții tăi nemîngîiați. Cum s-a făcut însă că nu te-au luat și pe tine dimpreună cu dînșii? Unde te aflai tu cînd i-au adus?

Copila rămase cu ochii plecați și zguduită de conștiința unei grele vinovății.

Înțelegea întrebarea, dar nici chiar în limba ei n-ar fi putut să răspundă la ea. Știa ce-a făcut și cum s-au petrecut lucrurile, dar nu era în stare să-și dea seamă cum a ajuns ea să săvîrșească faptele de care se simțea vinovată. Îi era parcă alta fusese ea însași, parcă visase numai ori sub stăpînirea unui farmec nebiruit le făcuse toate. Nu, ea nu era vinovată! Vinovat e numai omul care săvîrșește fapta rea voind-o cu tot dinadinsul, iară dînsa a mers orbiș pe o cale nu de dînsa aleasă.

— Nu știu, răspunse ea dînd din umeri și uitîndu-se fără de sfială în ochii preotului, care o mîngăia netezindu-i părul moale și galben ca aurul.

— Aibi răbdare, copilă, îi zise el din nou, și mai curată îi părea, mai dragă îi era de aici înainte.

Cerul iar se întunecă și zăpada începu să cadă iar, însă nu cernută de vișcol și de ger, ci lin și-n fulgi mari și deși. Ningea într-una, mereu ningea, zi și noapte, fără de răgaz, și tot mai gros se făcea stratul de zăpadă pe coastele păduroase și în poienele largi, tot mai tare se înfundau drumurile și altfel anevoioase. Mult mai avea Mala să stea departe de ai săi, ascunsă în valea cea strîmtă, singură cu bătrînul înțelept și cu Călin cel neobosit.

Cînd acesta lua buciumul ca să sune de rugăciune, Mala îngenunchea și ea și stetea în tăcere smerită, în vreme ce preotul își făcea rugăciunea.

Într-una din zile ea voi să intre chiar în peștera luminată de făclii de ceară.

— Nu, fata mea, îi zise el, oprind-o cu blîndețe. Aici e loc sfînt, unde nu poate să calce piciorul tău.

— De ce, părinte? întrebă ea întristată.

— Pentru că tu nu faci parte din turma lui Hristos, îi răspunse el.

— Ia-mă, părinte — îi zise ea — primește-mă, deschide-mi calea mîntuirii.

El îi luă iar capul între mîini și o sărută pe frunte.

— Lăudată să fii, fata mea, îi zise apoi. Plăcut îi este Domnului gîndul tău și îngerii lui se veselesc de dorința ta. Nu mi se cuvine însă mie să înstrăinez pe copil de părinții lui, căci părinte e și Domnul și împrotiva lui păcătuiește cel ce atinge puterea dată de el părinților. Supune-te, fata mea, părinților tăi, fă ce doresc ei, iubește pe cine iubesc ei, depărtează-te de răuvoitorii lor, nu te însoți cu nimeni fără de învoirea lor și voința Domnului o împlinești, lui te supui, de el te apropii.

Copila rămase smerită în fața lui, dar de aici înainte ea-l ispitea mereu, ca să se lumineze asupra tainelor sfinte ale vieții creștinești. Mai ales serile ei st[ăte]au amîndoi în coliba luminată de opaiet, bătrînul plin de o căldură sfîntă șezînd pe laița de brad, iar copila smerită jos la picioarele lui și cu marii ochi țintiți spre buzele lui, ascultînd cu încordată luare-aminte și făcînd cîteodată întrebări pornite din inima ei doritoare de lumină și însătată de adevăr.

Din ce în ce mai dumirită și mai tare în credință, ea se simțea rînduită de Dumnezeu să ducă la norodul ei credința mîntuitoare și un simțămînt de nespusă fericire se revărsa în sufletul ei cînd se gîndea pe sine alergînd printre cei căzuți în întunerecul neștiinței și propoveduind adevărul.

— Și frații mei — întrebă dînsa într-una din zile — vor putea oare să între și ei vreodată în turma lui Hristos?

— Unul singur e Dumnezeu cel adevărat — răspunse preotul — ziditorul a toate, ţiitorul a toate şi părinte chiar şi celor ce nu-l cunosc pe el şi nu se mărturisesc fii ai lui. Întocmai precum soarele pentru toţi răsare şi tuturora le dă căldură şi lumină, cuvîntul adevărului pentru toată suflarea omenească a răsunat în lume. Corul îngerilor saltă de veselie şi preamăreşte pe Domnul în cîntări de biruinţă cînd un suflet rătăcit se întoarce în calea cea dreaptă şi intră curăţit prin sfîntul botez în ceata celor cu dreaptă vieţuire.

— Şi atunci — întrebă ea, cuprinsă de o încîntare religioasă — putea-voi şi eu să intru în casa Domnului şi să cad cu faţa la treptele altarului sfînt?

— O singură dată în viaţa ta, fata mea — îi răspunse el, rostind vorbele încet şi rar, deslușit şi apăsat — cînd Domnul te va chema ca să-ţi deie partea ce ţi se cuvine din puterea lui.

— Şi cînd mă va chema Domnul şi cum?

Preotul rămase perdut în gînduri.

— E taină nepătrunsă de mintea noastră cea strîmtă cum oamenii intră pe poarta naşterii în lumea aceasta şi ies pe poarta morţii din ea. Ştim numai că nu intră nimeni singur şi de capul lui, ci trebuie să-şi aibă fiecare razămul ales după rînduirea părintelui a toate, părinţii, care îi dau viaţa şi i-o păzesc cu nesăcată iubire şi cu dulce jertvă de sine. Vedea-vei odată, copilă, un bărbat venit fie din apropiere, fie din fundul lumii, care-ţi va umplea inima de o năvalnică simţire şi, stăpînit de o pornire ivită fără de veste în sufletul lui, va alerga după tine, te va chema cu dor mistuitor, te va opri în cale şi te va lua de mînă, ca să te ducă la altarul Domnului şi să ceară binecuvîntarea lui pentru sarcina ce numai împreună vi se cuvine şi numai împreună puteţi să purtaţi. Împărătească vei fi atunci, stăpînă cu depline puteri a casei tale şi a copiilor tăi şi vrednică să stai la altarul Domnului.

Mala se ridică cuprinsă de un zel nemărginit.

— Nu e dar — zise ea — vinovată simţirea năvalnică ce mă duce spre bărbatul care mă cheamă cu dor mistuitor?

— E sfîntă, fata mea — îi răspunse părintele Arie — căci prin ea îți croiește calea cerul, care prin inimă îl povățuiește pe om. Vinovată este luarea în deșert a acestei sfinte porniri, și cel mai greu păcat e să iai în bătaie de joc taina cea mare a vieții omenești. Femeia — urmă el peste puțin — e floare ce se desfășură în umbră și mîngîie vederea trecătorilor grăbiți în cale. Ea are să-și petreacă viața departe de zgomotul lumii, retrasă în tăinicia împărăției sale casnice, roabă soțului, pe care de bună voie și l-a luat stăpîn, și neadormită pază a copiilor ce-i sunt încredințați de tatăl ceresc.

— Frumoasă și afară din cale fericită e viața celui ce ascultă povețele tale și are destulă vîrtute ca să nu se abată de la ele! grăi dînsa și, lăsîndu-se iar la picioarele lui, sărută cu sfială poala aspră a lungului vestmînt de lînă neagră.

Serile se făceau din ce în ce mai scurte; soarele pătrundea din ce în ce mai în adîncul văilor strîmte; zăpezile au început să se topească; rîurile se tulburau și se umflau: se apropia timpul ca Mala să fie dusă la părinții ei, și părintele Arie a trimis pe Călin la gura trecătorii, ca să-l cheme pe Bran, acum căpetenie și el a unei cete de călăreți legați cu jurămînt în frăție-tate de cruce.

Mala stetea ca floarea ce se desfășură în umbră în vreme ce preotul ispitea pe tînărul bătrîn la minte asupra celor ce se petrec în poiene și prin văi.

— Lăudat să fie de fii și de nepoți gîndul vostru, și Domnul să binecuvînteze toți pașii voștri, grăi bătrînul, mîngăiat în sufletul lui. Cu adevărat voia lui Dumnezeu o împliniți cînd vă lăpădați de voi ca să apărați vetrele celor ce au o mai sfîntă și mai grea chemare în lumea aceasta. Dar jurămîntul pe care l-ați făcut, fiule, nu are nici o tărie.

— Cum aceasta, cînd l-am făcut cu toții de bunăvoie și după chibzuire de trei zile petrecute în nemîncare? întreabă tînăra căpetenie.

— Sfîntă și de-a pururea neschimbată e numai legătura de a face ceea ce e plăcut lui Dumnezeu, răspunse preotul, zîmbind cu bunătate; nu are însă nici o

ființă jurămîntul care vă leagă să nu faceți ceea ce lui Dumnezeu îi este plăcut, și plăcută îi este lui însoțirea bărbatului cu femeia. Cum ați putea voi, fii ai părinților voștri, născuți în munci grele de mumele voastre și crescuți din sudoarea taților voștri, să vă legați a nu primi niciodată sarcina de părinte?!

— Primim — îi zise Bran — sarcina de a ocroti pe văduve și pe orfani și de a ajuta pe cei săraci.

— Vrednică de laudă e hotărîrea voastră — întîmpină preotul — dar nu puteți să fiți legați a primi numai această sarcină. Tristă e, în adevăr, întunecată și plină de ispite viața omului osîndit a trece răzleț prin lume, și el numai în purtarea de grijă pentru cei nenorociți poate să găsească o slabă mîngîiere. Nimeni însă nu se poate lega să aibă numai această mîngăiere în viața lui. Taină sfîntă e căsătoria — urmă el ridicînd glasul — una din cele șapte legături ale omului cu Dumnezeu, și numai orbit de rîvnirile lumești poate creștinul întrat prin taina botezului în legătură cu Dumnezeu să primească gîndul că el poate să fie legat a nu primi niciodată pe vreuna din celelalte taine. Alungați, fiule, de la voi gîndul acesta, lăpădați-vă de dînsul, căci vă duce-n ispită, vă mînă la desfrîu, vă înstrăinează de părinții voștri, care sunt părinți. Ce s-ar alege de neamul nostru cel ales dacă voi, floarea lui cea mai aleasă, cei mai vrednici dintre fiii lui, v-ați lega să nu fiți niciodată părinți și țiitori ai tatălui ceresc aici pe pămînt?!

Bran rămase tăcut și smerit în fața bătrînului preot, pe care tot bătrîn și înțelept îl știau și părinții, și bunii lui, dar hotărîrea lui de a se feri de femeie era neschimbată.

PARTEA A TREIA

I

AȘEZAREA

Se adunaseră trei cete de cîte o sută de călăreți, una a lui Bodea, alta a lui Bran, iar a treia a lui Cîndea, bălanul înalt și cu mustața-n spic care se uita-n ochii lui Bodea.

Ar fi putut să adune și mai mulți călăreți, dar nu putusără să găsească cai de seamă.

Iarna toată aceste cete au cutrierat ca să caute locuri pentru adăpost statornic și pentru ogoare ferite de năvălitori.

Strînși totdeauna la un loc și ivindu-se fără de veste, călăreții treceau ca un stol de vulturi de-a lungul văilor și pe sub dealurile de la marginea șesului, și, trecînd ei, trecea și spaima răspîndită-n calea lor.

Cutrierînd astfel, ei se încredințau din ce în ce mai tare că punctul de razăm al apărării e în trecătoarea păzită de Bran.

Spre țara Oltului ieșirea era și acum peste putință. Văile ce dau în șesul de la Dunăre erau pînă la Argeș pline de gepizi, iar de acolo înainte pînă dincolo de apa Buzăului abia-i mai încăpeau pe sorbii strîmtorați de cetele de călăreți ce se încuibaseră-n luncile largi ale rîurilor.

Dacă dar fugarii fie despre țara Oltului, fie despre Capu-Coastei apucau să treacă înainte, poienele

erau tăiate-n două și trecerea despre Bucegi spre Păpușa era peste putință.

În timpul iernii, dar, Bran s-a coborît cu oamenii săi la vale pînă din jos de izvoarele Bîrsei, și aici, în vîrful unui deal, de unde se deschide vedere largă peste valea Bîrsei pînă la Olt, a făcut o îngrăditură de pari groși, bătuți adînc în pămînt și înalți de două staturi de om, dar mai încăpătoare decît cea de sub stînca unde Bodea petrecuse cele cîteva zile.

Asemenea îngrăditură trebuia să se facă și la Capu-Coastei, și muntenii aveau adăposturi sigure de-a lungul văii, între cele două îngrădituri apărate cu vîrtute.

Sorbii, pe care Bodea îi găsise aici cînd a trecut întîia oară spre Păpușa, au trecut spre valea Bîrsei și nu se mai putusără întoarce la colibile lor și la sămănăturile făcute de dînșii toamna trecută. Numai spre Capu-Coastei mai rămăsesără cîteva sute de vetre, în care mai ardea încă focul.

— Pe aceștia îi alungăm, grăi Bran cel scurt la vorbă.

— Dar dacă nu vor să-și părăsească colibile și sămănăturile? întîmpină Bodea.

— N-ai ce să le faci, zise Cîndea.

Ei se înțeleseră să-i adune la un loc și să-i lase în pace.

— Dar fără de nici o legătură cu noi, adăugă părintele Luca, dîndu-și binecuvîntarea.

Mai erau însă și alții la mijloc.

— Noi să ne părăsim vetrele în care am crescut și mormintele părinților? strigă Răciulete, care-și cîștigase dreptul de a fi totdeauna în coada cetei. Ferit-a Sfîntul! Cine o să îngrijească de sufletele lor?! Vineș din deal s-ar întoarce în groapă!

— Dar cei ce n-au putut să se întoarcă la vetrele lor?

— Nu le părăsesc nici ei — răspunse Răciulete — dacă n-au putut să se întoarcă la ele. Noi însă, care ne-am întors, le-am părăsi dacă ne-am duce fără ca să ne fi alungat cineva. Prea o luați parcă înainte de voi nici n-ar mai fi fost lume. Așa nu merge. Părinte —

adăugă el întorcîndu-se spre părintele Luca — trebuie să ne alegem cîţiva mai bătrîni şi mai cu scaun la cap şi, fără sfatul nostru, băieţii să nu facă nimic.

— Asta nu! strigă Bran. Ce rost am mai avea noi dacă n-am fi de capul nostru?!

— Nu sunteţi, îi răspunse Răciulete. Orişicît de voinici şi de inimoşi aţi fi, de sub ascultarea părintească nu puteţi să ieşiţi.

— Am ieşit — întîmpină Bodea — cînd părinţii noştri ne-au dat voie să ne legăm cu jurămînt. V-aţi lepădat de bunăvoie!

— Nu, fiule, grăi părintele Luca. Poate omul să se lepede de drepturile sale, dar nu şi de datorii, şi dator e părintele să-şi sfătuiască copilul şi să-l oprească-n loc cînd îl vede pornind pe cale greşită.

Şi aşa ziceau toţi cei mai bătrîni fiindcă aşa se ştia din bătrîni.

S-a ales dar sfatul, iară sfatul a hotărît ca să se facă mai întîi o îngrăditură în valea Rîului Alb şi numai apoi să treacă cine va fi voind la Capu-Coastei şi să se facă şi acolo îngrăditură.

— Dacă prindem de veste — ziceau ei — ne tragem cu toţii la îngrăditură şi cerem ajutor de la Capu-Coastei.

— E largă valea — răspunse Ursan — şi noi o să fim prea puţini ca s-o putem apăra.

— O să trecem atunci şi noi la Capu-Coastei, zise Moroiu. Nu e nimeni dator a face mai mult dăcît ceea ce poate.

O mîhnire înfundată ţinea mereu posomorîte feţele oamenilor, care nu puteau să se înţeleagă între dînşii, dară frunţile se descreţiră îndată ce ei se puseră pe lucru, ca să facă cît mai curînd îngrăditura din valea Rîului Alb şi să-şi înceapă apoi sămănăturile.

Zăpada se topea; iarba începuse a încolţi pe la locurile bătute de soare; pădurile se înmugureau: frumoase sunt şi dulci zilele de primăvară, cînd deodată cu sămînţa aruncată în pămînt încolţeşte şi nădejdea de o viaţă mai uşoară.

Voioşi ca fluturii şi harnici ca albinile lucrau toţi prin văile mănoase, şi ochii li se umpleau de lacrămi

cînd vedeau cum se sfărămă pămîntul negru și gras și cît de curînd încolțește sămînța în el.

Departe, sub surpătura de la colibile lui Dragoslav, moșnegi, femei, fete și copii ședeau șir lung pe țărmurul rîului lin și clătinau mereu coveţile de lemn, luînd din cînd în cînd apă în ele și vărsînd-o încetul cu încetul, ca să se spele nisipul ușor și să rămîie numai praful de aur.

Aur găsiseră în nisipul rîului, aur greu, curat și galben, podoabă nestimată și talisman de vindecare trupească; o zlatină, ziceau ei în limba lor, le dăduse Bog cel darnic, și spălau mereu, ca să adune praful cel scump. Și Slatina îi zic și azi oamenii satului întemeiat la locul acela.

Iar Dragoslav și fetele lui, Luda, Ringa și Mala, umblau mereu de ici pînă colo și le spuneau tuturora că sus, unde izvorăște rîul, chiar și inimile oamenilor sunt de aur.

Mulți se adunau oamenii mai ales cînd Mala cea cu obrajii supți începea să vorbească despre preotul cel bătrîn și despre minunatele lui învățături. Gura ei nu mai era acuma cărnoasă, buzele ei nu mai erau întoarse și ochii ei albaștri păreau încă mai mari cînd se ridicau spre cer.

Și tot așa mergeau lucrurile și din jos de îngrăditura din valea Rîului Alb, unde Vladimir, starostele cel înalt și pîntecos, îi ținea pe oamenii lui în muncă întinsă, ca să curăţe locurile și să facă pe ici, pe colo cîte-o îngrăditură. Debeleac și Hereț, care nu mai puteau uita zilele petrecute ca răniți la adăposturile moroienilor, umblau și ei de ici pînă colo și se lăudau cu prietenia agerilor călăreți din fundul văii.

Putea Bodea să plece fără de grijă spre Capu-Coastei, căci muntenii n-aveau nevoie să-și apere îngrăditura din valea Rîului Alb.

Pe cînd Bodea înainta pe drumuri des cotite, răzbind prin păduri pline de copaci răsturnați de vînt, suind dealuri și coborînd coaste, Bran și Cîndea, plecați cu cetele lor de la adăposturile lui Mateiaș, se lăsau încet spre Capu-Coastei, chiuind mereu și sunînd din buciume pentru ca sorbii să fugă la vale.

Ei își făcuseră însă greșit socoteala.

Drumul de la îngrăditura lui Bran pînă la Capu-Coastei e cel puțin încă o dată atît de lung ca cel de la Rîul Alb, și Bodea a sosit la Capu-Coastei prea în curînd.

Degeaba erau dar și chiotele, și sunetele de bucium, căci sorbii, cînd ceata lui Bodea s-a ivit la Capu-Coastei, n-au fugit la vale, ci la deal.

Bran a dat de dînșii tocmai din jos de strîmtorile Dragoslavelor, unde se află satul Slobozia.

Bodea îi cunoștea bine pe sorbi și văzuse bine lucrurile: ei așteptau cu capetele plecate și cu mîinile încrucișate pe piept.

Ce puteau călărețiii să le facă?!

— Slobod! le zise Bran, făcîndu-le cu mîna semn că pot să rămîie nesupărați la locul unde se aflau.

Atîta vorbă învățase și el de la Dragoslav și de la Ringa, dar nici c-avea nevoie de mai multe vorbe, căci fugarii le înțelegeau toate din fețele călăreților și-și dedeau mulțumita pe față, închinîndu-se mereu.

— Spaima lumii și urgia pămîntului! grăi Răciulete. Dac-a merge tot așa, îl scoatem pînă la toamnă și pe împăratul din scaun.

Vorbea însă el așa fiindcă îi erau dragi băieții și-i plăcea să-i năcăjească cu glume de ale lui, dar se bucurau cu toții că se pot pune pe lucru.

Lăsînd sulițile, arcurile și tolbele cu săgeți, voinicii au luat topoarele și au început să taie copacii. Pe cînd unii ciopleau parii, alții săpau șanțul adînc iar alții așezau parii ascuțiți în el și băteau pămîntul împregiurul lor, ca să steie țepeni.

În curînd după ce se apucaseră de lucru, se pomeniră cu vreo două sute dintre sorbii de la Slobozia, care, văzînd pregătirile de apărare, țineau să deie și ei o mînă de ajutor.

— Nu se poate! zicea Bran. Noi n-avem nici o legătură cu dînșii.

— Aș! întîmpină Răciulete. Voiesc ei, și nu putem să-i oprim de a face ceea ce vor.

— Să-și facă, dacă vor — îi răspunse Bran — îngrăditura lor deosebită.

— Așa e ! grăi Bodea, care învățase vorbe mai multe decît Bran și putea să le spună și lor lucrul acesta.

El se întoarse dar cu slobodnicii la deal, își alese un loc potrivit pe țărmurul drept al rîului, din jos de Slobozia, și-i puse pe oamenii doritori de muncă grea să adune peatră.

„Am — zise el în gîndul lui — să durez aici o cetate cu ziduri de peatră, pe care nici timpul să nu le poată roade, nici furia omenească să nu le poată dărîma, lucru așezat pentru vecie și loc de adăpost pentru nepoți și strănepoți."

Pe cînd dar muntenii lucrau cîntînd și glumind la Capu-Coastei, sorbii munceau din greu mai la deal, unii urcau gîfăind bolovanii din albia rîului, alții săpau șanțul adînc și larg, iar alții alegeau peatra de var și o așezau în cuptoare, ca s-o ardă.

Îngrăditura de la Capu-Coastei era gata, iar la cetatea lui Bodea nici temeliile nu erau încă puse. Ceea ce voia dînsul era lucru mare și greu, care nici într-o săptămînă, nici într-o lună, nici într-o vară nu se scoate la capăt.

Cînd Bran și Cîndea se întoarseră în poiene, ca să adune lumea lipsită de adăposturi și de apărare, Bodea-și adună și el oamenii și-i așeză parte în fața cetății, unde se află și azi satul Bodenii, parte lîngă cetate, unde azi sunt satele Cetățenii-din-Deal și Cetățenii-din-Vale.

Întorcîndu-se apoi Cîndea cu lumea adunată de prin poienele Surului și ale Negoiului, a trecut chiar din jos de Capu-Coastei, pe valea părîului ce se varsă la îngemănarea rîului, unde azi sunt satele Gemănu, Cîndeștii-din-Deal și Cîndeștii-din-Vale.

Aceștia erau paza de afară, care avea să-l țină pe dușman în loc pentru ca ceata din îngrăditură să aibă timp de pregătire.

Alți oameni veniți în urmă cu Botea s-au așezat mai la deal, unde sunt satele Botenii și Vălenii, iară cei ce n-au încăput aici au trecut cu Ursan dincolo, la îngrăditura de pe Rîul Alb, și s-au așezat parte în deal,

unde se află satul Urseni, parte sub coaste, la Buciumeni.

În valea Rîușorului, pe Orăți și prin strîmtorile Dragoslavelor se aflau cei din poienele Păpușei și ale Scărișorii, pe care Bran îi adusese toamna trecută aici.

În cîteva zile valea întreagă era plină ca furnicarul. Prin strîmtori, pe la locurile mai largi și prin înfundăturile păraielor de la dreapta și de la stînga rîului oamenii lucrau pe capete, ca să-și clădească case, să-și facă semănături, să-și întemeieze viața cea nouă, și dedeau zor, ca toate să fie gata pe timpul cînd oile se urcă în poiene spre a fi băgate în lapte.

Iară cînd Bodea trecea călare pe armăsarul cel negru la deal, ca să vadă cum merg lucrurile la cetatea de piatră, se uitau toți în urma lui și binecuvîntau pe Domnul că li-a dat purtător de grijă și veghe neadormită.

Bran însă stetea pe gînduri cînd vedea cum se ridică zidurile groase și cum se-nalță turnurile rotunde la cele patru colțuri. Îi era oarecum frică de omul răzleț, care umbla totdeauna de capul lui și se avînta orbește cînd i se înfigea vreun gînd în cap.

Închis între zidurile de piatră, omul acesta era ca leul în vizuina lui, tare și îndărătnic, neapropiat și nebiruit.

Și totuși, cînd se uita în ochii lui Bodea, îl vedea și el tot ca ceilalți. Era în ochii aceia atîta bunătate, încît fiara sălbatică trebuia să se îmblînzească și ea sub privirea lor.

Apoi în stînca ce se înălța în fundul cetății, sub coaste, el săpase un fel de peșteră cu intrarea despre apus.

— Și ce vrei să faci aici? îl întrebă el.

— O casă pentru Dumnezeu și un mormînt pentru mine, răspunse Bodea zîmbind. Dacă ar fi să se peardă vreodată toate celelalte, aici am să pier și eu, îngropat de aceste ziduri!

— Să nu-ți fie vorba grăită în ceas rău! zise Bran.

II

OGORII

Era în anul 559.

Ogorii sau avarii, deși învingători în luptă cu gepizii acum risipiți, n-avuseră peste iarnă destulă hrană și, fiind nevoiți a se da la pradă, au intrat în luptă cu longobarzii, care-i împingeau mereu pe Dunăre la vale.

Volgarii, strîmtorați de cazarii care se coborîseră pe Prut la vale, înaintau pe Dunăre la deal și se apropiau de ogori.

Sorbii, care veniseră parte în calea ogorilor, parte goniți de volgari și de cazari în coada lor, se îndesuiseră parte prin văile munților, parte prin smîrcurile de pe țărmul stîng al Dunării.

Aceștia, în timpul iernii, au trecut în mase mari peste Dunărea înghețată și s-au risipit, prădînd, spre miazăzi.

O plagă încă mai grea pentru împărăție erau cetele de călăreți ale volgarilor, care trecuseră peste Dunăre și cutrierau țara prădînd ceea ce rămăsese neatins de sorbi.

Bătrînul împărat a adunat dar în pripă oaste mare și a pus-o sub comanda încă mai bătrînului Belisariu, generalul încărcat de glorie militară, pe care-l dizgrațiase în urma uneltirilor de la curte.

Îi chemă apoi și de astă dată în ajutor pe ogorii și altfel porniți spre răsărit.

După ce ogorii trecură și ei Dunărea, sorbii se rătraseră din calea lor spre miazăzi, căci de-a lungul Dunării dedeau peste cetele de volgari, care, însetate de prada adunată de dînșii cu multă sudoare, îi hărțuiau cu multă îndîrjire.

Încă mai sîngeroase erau încăierările cînd ogorii se întîlneau cu cîte o ceată de volgari, care nu fugeau niciodată fără ca să-și fi încercat norocul în luptă dreaptă.

Văzînd însă că ogorii vin mereu și se sporesc de acopăr cîmpiile și se clatină pămîntul sub ei, volgarii s-au retras încetul cu încetul spre Dunăre și au început să-și facă rost de trecere, în vreme ce sorbii se adunau din ce în ce mai îngrămădiți pe sub poalele Balcanilor.

Era în toiul verii cînd ei au fost strînși dintr-o parte de oștirea cea mare a lui Belisariu, iar din alta de cetele ogorilor.

Îndesuiți mulțime nenumărată sub dealurile bătute de arșița soarelui, bărbații în fața dușmanului, iar femeile cu copiii și cu prada în dosul lor, ei s-au apărat cu hotărîrea deznădăjduirii, dar după cîteva ceasuri de luptă zădarnică au aruncat armele și s-au dat învinși.

Cei mai mulți dintre dînșii au fost cruțați de generosul învingător și au rămas supuși ai împăratului, care i-a risipit prin toate țările lui ca muncitori harnici și blajini.

Mii și mii însă, multe mii au rămas pe cîmpul de luptă, și încă mai multe mii au fugit spre Dunăre din calea ogorilor, care nu știau de milă.

Avîntîndu-se pe plute încheiate în pripă din copaci tăiați de prin apropiere, mulți au perit în valurile Dunării, și iar alții au fost tăiați de ogori veniți în urma lor.

Popoarele încăierate pe țărmul drept al Dunării au trecut ca o vijelie pe țărmul stîng și s-au depărtat, gonind de-a valma pe rîu la vale.

La apa Buzăului ele au dat peste cazari, și în vreme ce o parte dintre ogori s-a încăierat în luptă cu aceștia, altă parte i-a gonit pe volgari înainte spre gurile Dunării, iar sorbii și vreo cîteva mii de volgari s-au întors pe sub dealuri iar spre apus.

Muntenii își urcaseră turmele în poiene, și pe la adăposturile din văi nu mai rămăseseră decît cele două cete de călăreți, muncitorii de la Slobozia și pe ici, pe colo cîte o babă încurcată încă la casa ei cea nouă.

Îndată ce primele cete de volgari au sosit la Ialomița, cum sorbii începuseră să-i zică rîului, Vladimir

a adunat vreo patru mii de oameni și a ieșit cu ei spre șes, ca să închidă gura văii, iar femeile au plecat cu copiii la deal și Burete a început să sune la Buciumeni.

Ca în timp de rugăciune se porniră unul cîte unul buciumele, mai întîi pe la îngrădituri și prin văi, apoi prin poiene, departe și tot mai departe, și peste puțin se știa pretutindeni, pînă în poienele Surului, că s-a ivit o nouă primejdie.

Bodea și Cîndea lăsară pe Botea cu douăzeci de oameni la Capu-Coastei, unde se adunaseră și sorbii de la Slobozia, și cînd ei porniră spre Rîul Alb, pleca și Bran la vale.

Două zile de-a rîndul s-au hărțuit ai lui Vladimir cu călăreții sprinteni, iar aceștia se sporeau mereu, ba pe înserate au început să sosească în dosul lor și mari mase de fugari veniți pe jos, sorbii scăpați de peste Dunăre, care erau goniți de ogori.

Îi era prea de tot greu lui Vladimir să țină fără de călărime în loc pe dușmanul ce se ivea cînd ici, cînd colo, căutîndu-și drum la deal. Seara dar el trimise pe Debeleac și pe Hereț la îngrăditura din deal, ca să ceară ajutor de la călărețiii munteni.

Căpeteniile muntenilor erau toate în păr la îngrăditură, dar părerile lor nu se potriveau deloc.

— Se poate — zicea Răciulete — dar de astă dată n-o să meargă cu capul plecat și cu brațele încrucișate pe piept.

— Trebuie, zicea Bran. Noi singuri suntem prea puțini, iar dimpreună cu dînșii închidem gura văii.

— Nu poți să zici ba cînd om ajuns în grea strîmtorare îți cere ajutor, adăugă Moroiu.

— Și dacă-i calcă pe dînșii — urmă Ursan — vine rîndul la noi.

Era învederat că muntenii trebuiau să se bucure de cererea lui Vladimir și să grăbească a-i da ajutorul; Bodea stătea cu toate aceste pe gînduri. Cum putea el să se avînte în luptă cînd nu știa pe cine are-n fața lui?! De ce să pună în joc atîtea vieți tinere?!

— Nu! — zise el în cele din urmă — arma n-o ridici decît în pragul casei tale!

Zadarnice erau toate silințele celorlalți, căci el și Cîndea erau neînduplecați, și o amărăciune nesuferită cuprinsese inimile tuturora cînd Hereț și Debeleac se întoarseră cu răspunsul la Vladimir.

Un singur lucru primea Bodea: ca cetele să treacă în valea Ialomiței și să aștepte gata de luptă în fața Buciumenilor.

Iar Răciulete, omul neastîmpărat și de-a pururea născocitor, și-a luat sulița cea lungă și a plecat așa singur și de capul lui la vale, pe urma lui Debeleac și a lui Hereț, ca să nu-și piardă timpul degeaba.

Pușì apoi de el și de Hereț la cale, sorbii se risipiră cu mic, cu mare și începură să taie cătini, porumbei și păducei și să risipească mărăcinile în largul văii, pe ambii țărmuri ai rîului. Alții tăiau curpăn lung de prin păduri și-l întindeau ca un fel de mrejă peste crăcăria risipită, pentru ca să se încurce caii și să se împiedice. Iar alții săpau pe ici, pe colo gropi și șanțuri trase de-a curmezișul și le umpleau cu frunze uscate pentru ca călărețiì să deie fără de veste în ele.

— Vezi așa! îi zise Răciulete lui Hereț cînd toate erau gata. Voi să vă țineți mereu pe albia rîului, iar pe dînșii să-i mînați tot la curpăn, la gropi și la șanțuri, și-o să le piară pofta de a mai veni prin înfundăturile aceste.

— Dar dacă apucă și ei pe albie? întîmpină Hereț.

— Avem noi leac și pentru buba asta, îi răspunse Răciulete.

Ei plecară apoi cu vreo două sute de oameni la deal, spre strîmtorile Ialomiței, unde rîul și-a săpat drum prin mari mase de stîncă și albia lui închisă între înalte ziduri de piatră e strîmtă de-abia cîțiva pași.

Oamenii tăiară un brad mare, îl curățiră de crăci și-l lăsară cu partea groasă spre mijlocul albiei, rezămîndu-l de o stîncă din fundul apei, ca să nu-l ieie curentul, iară partea lui de sus o proptiră de un colț al țărmului.

— Așa! grăi Răciulete. Ăsta-i „popa" cel mare, în care se razemă toate: cînd l-om mișca pe el din loc, se pornește puhoiul și le ia toate la vale. Să poftească

volgarii să intre în albie, că-i spălăm ca pe niște guzgani!

Alți brazi au tăiat apoi și iar alții și i-au răsturnat de-a curmezișul în albie, din sus de „popa" lui Răciulete, fără ca să le curățe crăcile, unul peste altul, înălțime de patru staturi de om. Trecea apa printre dînșii, dar erau mulți oameni și harnici. Unii tăiau cetină și-o aruncau în rîu, iar alții aruncau bolovani fără de răgaz și fără de răsuflare. Intraseră în război cu rîul, care se umfla, mereu se umfla și țîșnea departe, dară orișiunde apa își făcea drum, săreau unii cu brațele de cetină, iar alții cu bolovani.

Mai era încă mult pînă în zorile de zi cînd rîul iezuit începu să se prelingă pe deasupra zăgazului. „Popa" cel mare tremura, nu-i vorbă, sub greutatea marilor mase de apă, dar era bine rezemat și jos, și sus.

— Vai de maica lor! grăi Răciulete, frecîndu-și mînile. Ce-o să fie aici cînd l-om mișca din loc și ce-o să fie în vale cînd o să-i apuce apa!

Dimineața cele trei cete ale muntenilor trecură-n valea Ialomiței și se opriră în dreptul Buciumenilor pe un delușor, de unde vederea se deschidea pînă la gropile lui Răciulete, care se aflau la depărtare de cîteva mii de pași, și de acolo înainte pînă la cotitura văii.

Lupta se începuse în gura văii, dar în largul văii se vedeau numai femei și copii, care veneau în grabă la deal, mînînd pe ici, pe colo cîte o vită, cîteva capre, un porc dus de sfoară, un măgar încărcat cu povară, dar nici un cal.

Muntenii stăteau posomoriți. O grea mîhnire întunecase fețele tuturora, și gîndul că nu se pot înțelege îi muiase chiar și pe cei mai inimoși.

Peste cîtva timp ei se-nviorară.

Departe, la cotitura văii, se ridică un nour de praf, care se întinse cu o mare iuțeală pe rîu la deal și închise în curînd din coastă-n coastă vederea.

Cerul era senin și aerul liniștit începuse a fi înăbușitor; cu toate aceste, parcă o furtună se ridicase la vale și înainta repede spre munți.

Bodea, călare pe armăsarul nerăbdător și cu buzduganul în mînă, sta nemișcat și cu ochii țintiți în depărtare, dar nu hotărît și mîndru, ci mai mult cu inima încleștată.

Se auzea parcă ceva, un zgomot perdut în depărtare și lor tuturora bine cunoscut: era ca primăvara, cînd turmele de oi se urcă behăind la munte, un amestec de multe și deosebite sunete, care se împreună într-un singur jeluit lung și necurmat. Și tot mai deslușit venea de-a lungul apei zgomotul, tot mai mult ieșeau în el la iveală glasurile omenești, tot mai pe aproape se întindea norul de praf și tot mai fără de astîmpăr bătea armăsarul ager cu copitele-n pămînt.

Bran se uita cu ochi plini de mînie la Bodea. Era învederat că Vladimir se retrage și că la fiecare pas el pierde zeci, chiar sute din oamenii lui, iar ceea ce perdea el tot perdere era și pentru munteni.

Din nourul de praf începură, în sfîrșit, să se desfacă și oamenii, pe ici, pe colo cîte unul, apoi mai deși și tot mai deși, mulți, mai mulți, de tot mulți, îndesuiți pe ambii țărmuri, din coastă-n coastă, valuri de oameni vii ce se zbat zgomotos și se clatină mereu în înaintarea lor.

Deodată puhoiul neamurilor învălmășite se opri în loc: el se izbise de piedeca ce-i pusese Răciulete-n cale.

— Acum înainte! strigă Bran, puindu-și ceata în mișcare.

— Noi nu! răspunse Bodea, strîngînd frîul armăsarului, care începu să sforăie și să sară-n două picioare. Să vedem mai-nainte cum ies lucrurile.

Bran își mușcă buzele, dar își opri ceata. Sorbii lui Vladimir, sosiți la mărăcinile bine știute de dînșii, se strecurară răpede de-a lungul țărmurilor și pe sub coaste.

Abia acum ieșiră din praf la iveală și cetele volgarilor, care într-o clipă acoperiră tot largul văii. Loviți din trei părți de săgeți și de sulițe și de securi și încurcați în mreja de curpăn, cei mai mulți dintre dînșii fură nevoiți să descalece.

Bodea și soții lui priveau cu inima încleștată și în fioroasă neliniște la încăierarea afară din cale sîngeroasă. Puțin mai era de la dînșii pînă acolo, și Bran, arcașul neîntrecut, ardea de dorința de a-și încerca săgețile și-n carne de om, dar lupta stetea în loc, nici unul dintre sorbi nu ieșea din bătaie, pentru fiecare sorb căzeau trei volgari, și mereu veneau la deal caii rămași fără stăpîn.

Fața lui Bran începu să se lumineze, și ochii lui iar se îndreptară spre Bodea, în mîna căruia tremura buzduganul cel greu.

Nu! rău n-a fost să-l lase pe Vladimir singur.

Dezmeticiți în cele din urmă, volgarii apucară albia și începură să-i împingă pe sorbi de-a lungul ei la deal.

— Sunați buciumul, ca să pornească pohoiul! strigă Răciulete. Acum e acum!

— Stați pe loc! grăi Bodea cînd văzu că sorbii se retrag, lăsînd drumul deschis pentru volgari.

Trecînd cetele de călăreți înainte, ieși în dosul lor la iveală altă lume și mai îndesuită, sorbii scăpați de peste Dunăre și goniți acum de cetele de ogori.

Cinci rînduri de oameni se îndesuiau în valea plină de jale, strivindu-se unul pe altul, și năvala venea potop cotropitor, pe care nimic nu putea să-l oprească-n cale.

Pe cînd sorbii lui Vladimir se retrăgeau din ce în ce mai grăbiți spre cetele muntenilor, cei goniți de ogori fugeau la dreapta și la stînga, urcînd coastele ori intrînd prin desișuri, unde călărimea nu mai putea să-i urmărească, și tot mai deslușit se dezveleau din nourul de praf cetele ogorilor încălecați pe cai îmbrăcați în zale, care sclipeau în bătaia soarelui.

— Înapoi! strigă Bran cel chibzuit.

Era o nebunie, o mișelie era să se avînte ei în luptă cu atîta lume sălbăticită prin zilnice învrăjbiri. De ce? Ca să apere cîteva colibi părăsite.

— Încă nu! — răspunse Bodea — dar să ne ținem drumul deschis spre strîmtoarea de la Capu-Coastei.

Deodată lucrurile luară o nouă întorsătură.

Văzînd pe ogorii lor atît de bine cunoscuți și aducîndu-și aminte de cele ce pățiseră la gropile lui Răciulete, volgarii se strînseră răpede și se întoarseră înapoi, ca să închidă albia și să-i bage pe ogori în curpeni și în gropi.

Un vuiet de bucurie străbătu de-a lungul văii, și Vladimir se întoarse și el cu ai lui de-a lungul coastelor la vale.

— Minunate sunt, Doamne, rînduirile tale, grăi Bodea, mișcat pînă-n adîncul inimii. Iată, oamenii aceștia, care puțin mai nainte se omorau între dînșii, acum se căiesc de ceea ce au făcut și te roagă împreună să-i ai în paza ta.

Crîncenă și-nfiorătoare priveliște.

Ogorii și volgarii n-ajunseră nici unii, nici alții numai așa în plimbare pînă în fundul văii și nu se luptau numai pentru plăcerea de a da lovituri și de a-și pune viața în joc, ci umblau după pradă și făceau vînătoare de robi. Nu cruțau dar nici avutul, nici viața celor ce nu se dedeau legați. Credința lor era că-n lumea cealaltă îi va avea fiecare robi pe cei omoriți de dînsul în luptă dreaptă aici pe pămînt; nu-i lăsau dar nici pe răniți să se chinuiască și să moară încetul cu încetul ca vai de ei, ci le ușurau moartea cu cîteva lovituri de grație.

Știindu-le aceste și unii, și alții, ei se luptau cu încordarea tuturor puterilor și în adevăr pe moarte și pe viață. Deși mult mai numeroși și încălecați și pe cai mai puternici, ogorii erau încurcați cu prada și cu robii ce făcuseră și aveau în fața lor piedicele lor încă necunoscute, în vreme ce volgarii erau ajutați și de Vladimir, ai căruia oameni prinseră iar inimă, căci se fereau sorbii de luptă, dar se apărau cu îndîrjire cînd se vedeau strîmtorați.

Încurcîndu-se dar în curpăn și în gropi, ogorii se deteră zăpăciți înapoi.

— Pohoiul! pohoiul! Să sune buciumul! strigă iar Răciulete.

— Acum dați pe ei, că-i gonim la vale! strigă Moroiu.

— Nu! răspunse Bodea și de astă dată! Dacă dau înapoi ogorii, nu mai avem nevoie să ne spurcăm și noi: rîndul nostru e cînd volgarii ar începe să deie înapoi.

Iară cînd oamenii nu se pot înțelege, nu se face nimic.

— Așa nu merge! strigă Răciulete. Ori e tunsă, ori e rasă! Trebuie să se aleagă unul de care au să asculte toți, unul care și-o ia pe suflet. Aici n-avem timp să ne sfătuim.

— Așa e! strigară alții. Cum o ieși să iasă: dacă-i bine, a lui să fie lauda, iar dacă-i rău, el să rămîie vinovat!

— Sunați buciumul! strigă Bodea cu glas tare și limpede, dar tremurînd în tot trupul.

Dezmeticindu-se, ogorii se izbiră cu putere mare asupra albiei, ca să-i deie pe volgari în mărăcini, și se începu un măcel încît rîul curgea roșit de sînge omenesc la vale, dar nici volgarii, nici sorbii de pe coaste nu se mișcau din loc.

Un vuiet zguduitor s-auzi deodată din fundul văii și venea puhoiul, venea parcă munții se năruiesc din ce în ce mai aproape, ca într-o clipă să-i îngroape și să-i strivească pe cei încăierați în luptă.

Ca ieșiți din fire se depărtară și volgarii, și ogorii la vale cînd rîul începu să se reverse, aducînd cu el bolovani și trunchiuri de copaci și răsturnînd cai și călăreți în calea lui, în vreme ce sorbii de pe coastă trăgeau mereu săgețile și loveau pe apucate.

Nu era însă puhoiul puhoi în toată firea, ci minciună de om născocitor, care bagă spaima în cei slabi de înger, dar pe cei inimoși îi face și mai îndîrjiți — o băsică era, care peste puțin s-a spart. Mulți au pierit dintre ogori, dar încă mai mulți dintre volgarii pe care pohoiul îi luase mai nainte, și tocmai acum răzbiră ogorii printre rîndurile slăbite ale volgarilor la deal.

Un fior rece trecu prin vinele călăreților din deal, și Bodea stete o clipă ca-ntr-un fel de ameteală, nemișcat și cu ochii plini de lacrămi.

— Băieți! grăi apoi, întorcîndu-se spre soții lui. Dacă n-ar voi Dumnezeu să intrăm în luptă, ajutorul nostru ar fi de prisos. El ne cheamă, și ai lui suntem cu toții! Nu uitați că aveți părinți și frați și surori, care stau cu inimile încleștate: viața să și-o apere fiecare, viața, mai presus de toate viața!

— Strînși la un loc! adăugă Bran. Om lîngă om, șir încheiat: ca urgia lui Dumnezeu să cădem în ei și să ne facem drum printre dînșii ca groază să-i cuprindă!

— Cu voia lui Dumnezeu! zise Bodea făcîndu-și cruce și-i lăsă lui Frățior frîul, strigînd: Haida! haida!

— Haida! strigară și ceilalți, și cetele porniră în treapăt domol și fără de pripire spre cîmpul de luptă.

Valea răsună iar de sunetele de bucurie ale sorbilor, volgarii se-ntețiră din nou, și bătălia-și schimbă mersul cînd muntenii intrară și ei în ea.

Dezmeticiți abia, ogorii iar se zăpăciră și începură să se clatine cînd cetele se opriră în dosul volgarilor și începură să-și descarce săgețile.

Peste puțin însă Bodea apucă înainte și-și făcu drum printre volgari pînă la primele rînduri ale ogorilor.

— Înainte! strigă Cîndea, și cetele încetară a mai trage săgeți și răzbiră ca un zid încheiat în urma lui Bodea, încît volgarii rămaseseră la dreapta și la stînga lor.

— Dați cu sulițele tot în ceafă și în coaste! strigă Bodea, făcîndu-și cu buzduganul drum înainte.

Bran însă, arcașul, se oprise cu Marcea și cu alți vreo zece arcași îndemînateci pe țărmul rîului, privea cu ochi învățăiați la aprigul luptător, care se apăra mereu, lovea din cînd în cînd cu buzduganul aici pe unul în ceafă și colo pe altul în coaste și, strigînd mereu: „Domol! domol!“, făcea pas cu pas drum pentru ceata ce urma strînsă-n șir încheiat după el, mînîndu-l pe dușman cu sulițile înainte.

Pe ales, una cîte una-și punea Bran săgețile-n arc și toate zburau pe la capul lui Bodea, cînd la dreapta, cînd la stînga, și nici una nu cădea jos, toate

nimereau pe cel din fața nobilului tînăr, toate-l apărau și-i deschideau drum.

Bodea auzea cum săgețile îi zbîrnăie pe la urechi și vedea cum ele se înfig în trupurile celor din calea lui, dar ochii lui erau țintiți mereu înainte, spre fețele dușmanilor ce dedeau din ce în ce mai îngroziți înapoi.

— Cine descarcă săgețile?! întrebă el cînd doi dintre cei din fața lui fură loviți unul după altul.

— E Bran, răspunse Cîndea.

— A, Bran! Bran e! strigă Bodea, ridicînd buzduganul deasupra capului său. Cu noi nu mai poate nimeni să ție pept!

Zorindu-și apoi armăsarul, el se avîntă cu cîteva sărituri înainte, pe săltate și răsturnînd în calea lui cai și călăreți, iară soții lui se întețiră și ei și răzbiră-n urma lui.

Soarta bătăliei era hotărîtă.

Nedeprinși a lupta cu asemenea dușmani, apucați din trei părți și ajunși la gropi și la mărăcini, ogorii-și întoarsără caii și se îndesuiră-n goană furtunatică pe albia rîului, în vreme ce volgarii și sorbii îi încolțiră cu nouă îndîrjire și începură să-i mîne din ce în ce mai răpede la vale.

— Destul; destul! opriți-vă! strigă Bodea cu glas răsunător, și pe cînd sorbii și volgarii urmăreau pe fugarii cuprinși de groază, care-și părăsisără prada și robii, muntenii se adunau pe cîmpul plin de morți și de răniți, răsuflînd ușor și lăudîndu-se între dînșii.

Bran și Bodea se căutau cu ochii unul pe altul.

Găsindu-se, ei porniră cu pași repezi și mari unul spre altul, se opriră pe o clipă față-n față, apoi se îmbrățișară lung și fără ca să-și zică vreo vorbă. Toți rămaseră cuprinși de viuă emoțiune, și o adîncă tăcere se făcu împregiurul lor.

— Binecuvîntată să fie clipa aceasta! grăi Bran cu glas tare. Iată omul care s-a ales cel mai vrednic între noi: el să fie acela de care ascultăm cu toții; el să ne ducă la bine și la rău; el să ne fie domn și stăpînitor!

— În ceas bun să fie zisă vorba ta! strigă Răciulete și, cuprinși de o însuflețire furtunatică, voinicii se-mbulziră împregiurul lui Bodea, îl ridicară pe umerii lor și porniră în urări zgomotoase la deal.

III

LA RĂSCRUCI

S-au dus ogorii, lăsînd în urma lor și robi, și pradă, iară volgarii i-au urmărit pînă-n valea Siretului, de unde ogorii au luat-o la stînga, ca să ajungă la frații lor, care urmau lupta cu cazarii. Volgarii au ținut drumul înainte spre smîrcurile de la gurile Dunării, unde-și găsiseră adăpost celelalte cete ale lor, cu femeile și cu copiii.

Vladimir, rămas singur pe cîmpul de luptă, a strîns la un loc prada bogată și i-a pus pe robi să adune morții risipiți de-a lungul văii și să-i îngroape, în vreme ce el și cei mai sprinteni dintre ai lui adunau caii rămași fără de stăpîn, un lucru anevoios, pe care abia pe la miezul nopții au ajuns să-l aducă la capăt.

Dimineața zilei următoare el a ales cea mai frumoasă parte din pradă și a încărcat-o în brațele robilor, a-nșirat trei sute de sorbi și a dat fiecăruia cîte doi cai aleși dintre cei mai frumoși și apoi a pornit în mers sărbătoresc, cu Debeleac și cu Hereț, spre îngrăditura din valea Rîului Alb, unde-l știa pe Bodea, căruia îi trimisese de mai nainte știrea că va veni să-i aducă prada și robii.

Bodea încălecă îndată ce primi știrea și-i întîmpină pe vecini stînd cu buzduganul în mînă în fruntea cetelor sale și avînd la dreapta pe Bran, iar la stînga pe Cîndea.

— Lăudat să fii, voivodule, și mărit, și azi, și din neam în neam, cît timp noi și urmașii noștri vom mai trăi pe acest pămînt nesecat în roadele lui, grăi Hereț, care vorbea în numele starostelui și al celorlalte căpe-

tenii. Se cuvine celui mai mic în vîrtute să stea cu capul plecat în fața celui mai mare prin vredniciile sale și prin buna lui voință, și noi, mai-marii norodului, am venit să ne închinăm vouă, să vă mulțumim pentru ocrotirea ce ne-ați dat și să vă aducem prada și robii ce au rămas în urma dușmanului îngrozit de bărbăția voastră. Parte robi, parte morți am fi astăzi noi cei ce stăm aici și femeile noastre ar alerga cu copiii noștri plîngînd și smulgîndu-și părul, dat ar fi peirii neamul nostru dacă voi nu ni-ați fi sărit într-ajutor. Se cuvine dar să stăpîniți prada ce-am adunat pe cîmpul de luptă și ca robii aceștia, pe care i-ați scăpat de o soartă afară din cale grea, să-și petreacă viața ce le mai rămîne muncind pentru voi și săvîrșind lucrarea care pentru brațe ca ale voastre e prea josnică. Ia-le toate, voievodule, și ne primește și pe noi sub ocrotirea ta: o legătură strînsă să fie de azi înainte între noi și voi, între urmașii noștri și ai voștri.

Călărețiii munteni ascultară oprindu-și răsuflarea, iară Bodea rămase timp îndelungat în nemișcare și cu ochii țintiți la pămînt.

— Vă mulțumesc și vă mulțumim noi toți pentru gîndul cel bun cu care ați venit la noi, răspunse el în cele din urmă, rostind vorbele rar și apăsat. Noi, părinții noștri, tot neamul nostru suntem mîngîiați de gîndul că, apărîndu-ne vetrele, v-am scăpat și pe voi din o mare primejdie, și mîngîiați în sufletele noastre vom fi totdeauna cînd vom putea să vă dăm ajutor, căci după legea noastră nimic nu îi este lui Dumnezeu mai plăcut decît ca om să ajute pe om. Moravurile noastre însă nu ne iartă să încheiem legătură cu oameni străini după lege și după neam; vă suntem și vă rămînem vecini buni, și voi veți vedea că buna vecinătate cu noi prețuiește mai mult decît toate legăturile întărite cu jurămînt.

Cîteva clipe de tăcere urmară.

— Și ce ați face voi cu robii dacă noi nu am putea ori nu am voi să-i primim? urmă Bodea.

— I-am ținea noi, răspunse Hereț.

— Îi primesc, grăi Bodea scurt.

Bran tresări, și o viuă mișcare se făcu în rîndurile călărimii.

— Descălecați — le zise Bodea, descălecînd și el — și veniți cu toții să vedem prada și caii.

Peste o mie și cinci sute de robi, cei mai mulți sorbi veniți de peste Dunăre, mulți ogori, dar și vreo sută de volgari, ședeau în genunchi, înșiruiți unul lîngă altul, și țineau pe brațe fel de fel de bogății prădate la hotarele Persiei, prin Armenia și în țările de peste Dunăre, toate mult frumoase și strălucitoare de îți luau vederile, dar lucruri de care muntenii nu mai văzuseră și care pentru dînșii nu erau bune de nimic.

— Ce-o fi și asta? întreba unul.

— Dar asta ce-o fi? întreba altul.

Se uitau lung și cu mirare, dar numai din depărtare și cu multă îngrijare, parcă ceea ce vedeau erau podoabe răpite din mormintele unor oameni morți de ciumă.

Aici era un mare val de țesătură, păr subțire, moale și greu de ți se strecoară printre degete, marfă adusă pe lungi și primejdioase drumuri din fundul lumii și ajunsă în cele din urmă în mînile unor oameni care nu știu ce să facă cu ea.

Colo lucea în bătaia soarelui altă țesătură, de o mai uimitoare frumuseță, multe veacuri de-a rîndul în toată lumea vestita catifea de Bizanț.

— Dar asta ce e ? întrebă unul, oprindu-se la altă țesătură, și mai lucioasă.

In nu era; cînepă nu era; parcă tort din fire de paiangeniș.

De unde putea el să știe ce este mătasea, cînd abia patru ani mai nainte, la 555, îi aduseseră călugării sămînța din Persia!

Tot astfel se-ntrebau văzînd odoarele împodobite cu pietre scumpe, lanțuri, inele și brățare de aur, încingători, vase și cupe de bronz, de argint ori de aur.

Mai mult erau adimeniți cînd vreo armă le cădea sub ochi. Ce arcuri! ce săbii! ce securi de luptă! ce suliți și ce buzdugane ghintuite!

— Nu vă spurcați! grăi Bran cel aspru la fire. Nu arma face, ci omul!

— Nu primim nimic! îi zise Bodea, în sfîrșit, lui Hereț. Toate aceste sunt lucruri plăsmuite de oameni fără saț și plămădite cu sudori și cu lacrămi de robi. Primim numai robii: robii sunt ai noștri, iară noi le dăm voie să facă fiecare ce vrea, să meargă fiecare unde vrea!

El le făcu robților semn să se ridice, căci nu se cuvine ca om să îngenunchie în fața altui om.

Robții se ridicară, cu ochii plini de lacrămi, și ochii tuturora se umplură de lacrămi.

— Dar caii, voivodule, caii?

— Să-i încalece robții — răspunse Bodea — și să se ducă fiecare la ai săi!

Iar se făcu tăcere adîncă.

Vladimir, omul înalt și pîntecos, luă de la unul dintre robiți o sabie cu teacă împodobită cu pietre scumpe, cu mînerul de fildeș și cu încingătoarea cusută-n fir, apoi făcu cîțiva pași spre Bodea.

— Voivodule — zise el în limba lui — ia sabia aceasta, căci n-ai sabie și se cuvine orișicărui voivod să fie încins la brîu. Nu e pradă luată în război, ci dar primit de la vecinul tău. Primește-o și-o păstrează întru amintirea zilei de ieri, cînd prin bărbăția ta ai scăpat un norod de peire!

Bodea înțelegea vorbele lui, și totuși parcă un glas din altă lume îi rostea vorbe cu tainic înțeles.

Ce trebuia el să facă?

Putea să nu primească? Putea să jignească pe vecinul care se apropia cu inima curată de dînsul?

Buzduganul lui nu era oare și el pradă luată din mîna dușmanului?

Armăsarul lui, armăsarul cum și-l cîștigase?

Îi era, cu toate aceste, greu să primească și-i sunau mereu în ureche vorbele: „Nu vă spurcați!“

În dosul lui erau călărețiii munteni, care st[ăte]au ținîndu-și caii de căpăstru. Lîngă el steteau Cîndea și Bran, care-i zicea din ochi să nu primească. În fața lui stetea Vladimir, cu căpeteniile sorbilor. În dosul acestora erau robiții, care tot mai țineau bogă-

țiile prădate pe brațele lor, și mai departe cei trei sute de sorbi care aduseseră caii. La dreapta și la stînga erau cîteva femei, mai ales babe bătrîne, care alergaseră de pe la adăposturi ca să vadă și ele minunățiile unor lumi lor necunoscute.

O lume întreagă-l privea și-l judeca: ce trebuia să facă?

Baba Mia, o femeie înaltă și subțire, numai oase și piele zbîrcită peste ele, vrăjitoarea vestită, care stetea zile de-a rîndul nemîncată, și făcea din rădăcini numai de dînsa știute băutură fermăcată, bea din ea cîteva sorbituri și adormea, apoi, deșteptîndu-se, știa și trecut, și viitor, baba Mia ieși din rîndul celorlalte femei și făcu cîțiva pași spre tînărul ce stetea cu inima îndoită, ca omul ajuns pe drumuri neumblate la răscruci.

— N-o atinge, doamne, — grăi dînsa ridicînd dreapta — căci e pîngărită arma de mînă necurată și pătată de sînge nevinovat. Dacă voiești s-o primești, lasă-mă s-o iau și s-o curăț de blestemul pus pe capul celui ce o poartă. N-o lua, doamne, decît din mîna mea!

Bodea se uită împregiurul său. Parcă toți îi ziceau să primească.

— Mai necurate decît această armă sunt farmecele tale — îi răspunse el — și pusă în legătură cu duhurile necurate, tu poți să-mi știi soarta, dar nu poți să mi-o schimbi. Eu merg pe drumul meu înainte, fie spre mărire, fie spre peire, precum îmi este rostul vieții. Adă arma! urmă apoi, întorcîndu-se spre Vladimir și grăindu-i în limba lui. Asta să fie semnul legăturii noastre de bună vecinătate!

— Dar nu mergi tu singur, ci ne duci și pe noi, grăi Bran, uitîndu-se cu inima încleștată la tînărul lui atît de iubit, care îi părea cu totul altul după ce își încinse sabia.

Și Bran avea dreptate.

Cîndea, bălanul înalt și cu mustața-n spic, primi și el o sabie, dar luat de la bunii vecini, și cît dai în palme, cei mai mulți dintre munteni erau împodobiți — unul cu un arc, altul cu un topor, cu o suliță,

cu un pumnal, tot odoare de care neam de neamul lor nu mai văzuse.

Cine ar mai fi putut să-i oprească după ce căpeteniile lor se-mpodobiseră și ele?

„Omule, ființă rîvnitoare și nemernică — își zise Bran, plin de amărăciune — tu însuți te perzi pe tine! Primiți azi daruri, ca să nu jigniți pe cei ce vi le ofer de bunăvoie; mîne veți cere, iar poimîne veți lua cu de-a sila de la cei ce nu vor să vă deie: ajunge-veți și voi să faceți vînătoare de robi și să vă dați la viață fără de frîu deopotrivă cu păgînii, pe care nu-i mai încape pămîntul, fiindcă vrea fiecare să mănînce o sută de pîni și să-și facă pofta unei singure clipe prin munca îndelungată a mii de alții. O, Arie, Arie! adîncă e înțelepciunea ta!"

Ar fi vrut să se pună în fruntea cetei sale și să cutriere bogatele țări de la miazăzi, unde mii și mii tîngesc muncind din greu pentru mulțumirea cîtorva nesățioși, și să dărame, să ardă, să spargă, să rumpă, să frîngă, să nimicească tot ceea ce încîntă vederea și ispitește inima, tot ceea ce atîță poftele și moleșește voința, să-i despoaie pe oameni de vestmintele lor strălucitoare și de odoarele lor cele scumpe și să sfîșie cu ghearele lui peile lor subțiate prin îmbuibare mișelească.

— Să-mi dai, doamne, palma ta, ca să descurc din ea firul vieții tale, grăi Mia, apropiindu-se de Bodea.

Bodea se dete cu un fel de scîrbă înapoi, dar se-mpedecă de sabia pe care nu știa încă s-o poarte și se opri fără de voie în loc.

— Tu vezi că nu e a bine să te ferești de mine, îi zise ea; adă palma! Ad-o! îi zise și o luă fără ca el să i-o fi dat, iară el o lăsă, nemaiputînd să și-o tragă, înapoi.

Bătrîna cea înaltă și subțire se uită lung în palma lui, apoi ridică ochii ei mărunți și ageri și-i îndreptă spre fața lui.

— Nu știu și nu pot să-mi dau seama dacă văd ori nu bine în clipa aceasta, grăi dînsa, dînd nedumerită din umeri. Mi-e parcă-mi aduc aminte! Tinere!

strigă ea, strîngîndu-i mîna și uitîndu-se drept în ochii lui. Gîndește-te bine, adu-ți aminte, m-ai mai văzut ori nu vreodată în viața ta?

— Nu — răspunse el zăpăcit — nu te-am mai văzut, nu, și parcă totuși... da.!.. mi-e în clipa aceasta ca și cînd mi s-ar mai fi întîmplat ceea ce mi se-ntîmplă acum.

— Destul! grăi dînsa. Vis cu vis se întîlnește, și cum tu abia în clipa aceasta îți aduci aminte de visul tău, așa sunt pornită și eu să-mi aduc aminte de visul meu. Deslușește-mă! urmă ea, închizîndu-și ochii și puindu-și dosul palmei pe frunte. Ai întîlnit vreodată în calea ta o copilă tînără, subțirică, suptă la față și cu mari ochi albaștri?

— Nu — răspunse el — nici subțirică, nici suptă la față.

— Ea-ți va ieși în cale, dacă nu ți-a ieșit încă, îi zise baba Mia; ursita ta e tînără, subțirică și suptă la față. Da, da! degeaba te dai înapoi: îți este ursită. Nu voiești tu, dar n-ai încotro! Și, ah, ce viață! urmă ea, dîndu-se un pas înapoi. Cîtă lumină! cîtă veselie! cîte mulțumiri! ce belșug și ce strălucire! cel fel de-ndesuială zgomotoasă, și tu treci rîzînd voios, și toți se dau la o parte din calea ta — urmă dînsa ca-ntr-aiurire — toți te iubesc, toți aleargă la tine, toți vor să te-nveselească... Dar stai! strigă ea deodată ca ieșită din fire, și fața ei se-ntunecă. Omul spîn... Ce vrea omul spîn?! Ah! cum se turbură toate! suspină ea, cutremurîndu-se în tot trupul, apoi rămase timp îndelungat într-un fel de toropeală.

— Ce este? ce vezi? ce știi? o întrebă Bodea, care ascultase parcă o smintită i-ar fi vorbit și cu toate aceste acum începu să tremure.

Ea îi lăsă mîna și se uită iar în ochii lui.

— Nu știu, îi zise ea, potolită și rece. Să te ferești de oamenii grași, uite, ca ăsta — urmă ea, trăgînd cu ochiul spre Vladimir — căci pîntecele înfoiat e sălașul Necuratului.

Grăind aceste, ea se depărtă, iară Bodea și Bran se uitară lung unul la altul.

IV

RUSALIILE

Ca dusă de adierea vîntului de primăvară s-a răspîndit de-a lungul poienelor luminoase și prin văile umbrite știrea că ceata sfîntă i-a învins pe năvălitori și i-a alungat și că Bodea, cel mai în vîrstă dintre feciorii părintelui Luca, preotul din poienele Bucegilor, s-a ales cel mai vrednic între cei vrednici și în ziua de Rusalii se va urca în fruntea cetei în poiana din fața trecătorii, ca toți să-l primească domn și ocrotitor al neamului.

În ajunul zilei sfinte, dar, lumea s-a împodobit cu flori și cu frunzar și s-a pus, ca-n toți anii, de pretutindeni în mișcare. Tot ceea ce era om în picioare a pornit încet și fără de zor spre locul de adunare, pîlcuri-pîlcuri, în frunte moșnegii răzămați în toiege și babele-gîrbove, cîțiva pași în urmă oamenii în putere, în dosul lor femeile cu copii, iar în coadă băieții și fetele, voioasa și neastîmpărata tinerime, ici cîntînd lauda primăverii, colo rîzînd cu hohote răsunătoare, glumind în gura mare ori zbeguidu-se și alergînd la vale.

Toată ziua și toată noaptea au venit și au sosit, și multe mii erau adunate din toate părțile și așteptau cu nerăbdare zgomotoasă dimineața, cînd au sosit și călăreții, tot unul și unul, fiecare cu cîte două spice de grîu lîngă pana de vultur, ceata mîndră cu încă mai mîndrul Răciulete, care venea în coada ei călare pe bine știutul măgar și purtîndu-și cu fală sulița cea lungă.

O, timpuri de curată și nesiluită fericire!

Era ziua norocului mult așteptat, cînd mumele risipite prin poiene și prin văi se adunau aducîndu-și cu ele, unele flăcăii, iar altele fetele, ca să se vadă, să se cunoască și să se aleagă pereche-pereche, după cum Domnul a rînduit, ca inimă să se pornească spre inimă.

Era ziua, în tot anul singura zi, în care părintele Arie se urca și el în poiana înflorită, ca să se bucure de floarea vieții și să binecuvînteze noile însoțiri. Părintele Simeon, fiul, și părintele Matei, nepotul lui, încă de cu seară plecaseră dimpreună cu părintele Luca și cu părintele Gavriil, ca să se închine și ei la peșteră și să-l însoțească apoi pe moșneag în drumul cel atît de greu pentru dînsul.

Așteptînd sosirea preoților, lumea adunată-și petrecea timpul după deprinderile rămase din bătrîni.

Bărbații steteau de vorbă prin umbra fagilor de la marginea pădurii, ici rîzînd de glumele vreunuia ca Răciulete, colo ascultînd cu sfială spusele vreunui bătrîn ca Vineș.

Femeile se adunaseră în altă parte cu copiii lor și ședeau grămezi-grămezi prin pădure, spuindu-și unele altora păsurile și țiindu-și copiii adunați prin apropiere.

Tineretul petrecea, flăcăi și fete de-a valma, în largul bătut de soare al poienei.

Cîtă voie bună! Cîtă răsfățare nevinovată! Ce zburdalnică învălmășeală! Ce zgomot înveselitor! Și cîte lacrămi de dureroasă bucurie!

Era lege rămasă din bătrîni ca băieți și fete împreună să crească, laolaltă să-și petreacă anii copilăriei și ai fericitelor tinerețe și să se despartă numai în ziua cînd li se hotărește soarta, și multora le era aceasta dureroasă zi de despărțire.

Nu erau în rîndul acestora și voinicii intrați în ceata sfîntă; dar dureroasă era ziua și pentru mulți dintre dînșii.

Sprinteni și chipeși, îmbrăcați cu mînecare negre peste cămașa curată, cu ițarii strînși pe pulpi și încinși cu *brîne* roșii, ei umblau forfota printre ceilalți, scăpau din cînd în cînd cîte o vorbă de glumă, trăgeau pe ici, pe colo cu ochiul, și multe inimi băteau săgetate de privirile lor, dar ei nu se puteau opri nicăiri.

Aici o fată stătea sfioasă și cu ochii plecați în fața unui flăcău care-i spunea ceva pe șoptite, ca numai ea să audă, și toți știau ce-i spune și care e

răspunsul ei. Colo cîteva fete își destăinuiau gîndurile privind cu viuă îngrijare în viitorul neștiut și luîndu-și cu ochii plini de lăcrămi rămas bun unele de la altele și toate de la viața fără de griji. Iară voinicii cei sprinteni și chipeși umblau răzleți și fără de rost încoa și încolo.

— Asta nu se poate! zicea Răciulete cel cîrcotaș. N-o să lăsăm noi soarta neamului răzămată pe oameni fără de căpătîi!

— Tacă-ți gura! îi răspunse Ursan. Nici n-am pornit-o încă bine, și vrei să ni-o strici?!

Dar cimpoiașul își alese un loc larg și neted și începu să-și umfle foile făcute din piele de capră.

Un chiot de veselie răsună, și voinicii se adună într-o clipă împregiurul cimpoiașului, își potrivesc căciulile în cap, își strîng *brînele*, își dreg nojițele de la opinci, își răsucesc mustățele, apoi se prind lanț încheiat și pornesc jocul ei în de ei, mai întăi a-ndelete și cu măsură bine cumpenită, apoi mai inimos și din ce în ce mai cu avînt, după cum îi poartă Cîndea, bălanul înalt și cu mustața-n spic.

Mare frumuseță era să-i vezi săltînd ușurei cînd înainte cu pas mare și înapoi cu pas mărunt, cînd legănîndu-se la dreapta și la stînga și bătînd cu piciorul în pămînt. Lumea se adună încetul cu încetul împregiurul lor, în rîndul întîi copiii și tineretul, iar în dosul lor într-o parte bărbații, într-alta femeile ieșite-n grabă mare din pădure.

Dar iată că despre Orăți se ivește și urcă încetul cu încetul un lung șir de oameni, care aduc parcă ceva.

E Dragodan, starostele din valea Dîmboviței, care vine și el să-ncheie legătură de bună vecinătate cu muntenii.

E Vidac de la Slobozia, care l-a pus la cale și-l aduce dimpreună cu zece dintre fruntașii norodului.

Ca să nu vie cu mîna goală, el a făcut în ajun o vînătoare și aduce cu dînsul șase cerbi, doi zimbri și zece căprioare, iar pentru ca cinstea să fie și mai mare, el a luat cu dînsul și pe cele cinci neveste ale sale, cinci deodată, tot una și una, luate pe ales din-

tre cele mai trupeșe și mai frumoase, cum i se cuvin lui.

Dragodan, un munte de om, și înalt, și lat în umeri, și gros la ceafă, și peptos ca un taur, nu venea în frunte, ci în coadă, ca un fel de Răciulete, dar el se vedea peste capetele celorlalți, cu obrajii lui rotunji și roșii, cu barba lui deasă și oarecum arămie, buzat și cu ochii bulbucați, întreg omul viață și putere neînfrîntă.

Nu-i mai era acum nimănuia de jocul voinicilor, și toți porniră de-a valma pe coaste la vale, ca să vadă cît mai curînd și mai de aproape. Bodea însă și Bran și Cîndea se opriră în loc, iar bătrînii și oamenii mai așezați se traseră-n dosul lor. Lor nu li se cuvenea să meargă-n calea celor ce veneau la dînșii, ci trebuiau să aștepte unde se aflau și să-i primească în tăcere cuviincioasă.

Dragodan trecu dar cu ai săi prin mijlocul mulțimii, care-i făcu drum larg.

În frunte mergea Vidac, țanțoș și ștergîndu-și sudorile, iar după el urmau doisprezece oameni țepeni, care duceau cei doi zimbri așezați pe pîrghii groase, apoi patru cîte patru oamenii care duceau cerbii tot pe pîrghii, alți zece, fiecare cu cîte o căprioară-n spinare, cei zece fruntași și, în sfîrșit, Dragodan, cu soțiile lui, la care muieretul se uita cu un fel de spaimă, căci în gîndul lor era lucru de necrezut ca femeile să se amestece și ele între bărbați.

Sosit în fața lui Bodea, Vidac le spuse oamenilor să așeze vînatul la dreapta și la stînga, apoi făcu drum, ca Dragodan să treacă înainte.

Era parcă se zguduie muntele cînd Dragodan se opri, își plecă puțin capul și-și încrucișă pe o clipă mînile pe piept, apoi, clătinîndu-și capul dat cam pe spate, le lăsă iar să cadă ca moarte în jos.

Bodea se uită cu un fel de mirare la omul greoi și căpățînos care rîdea nu numai din gură, din ochi și din sprîncene, ci din toate trăsăturile feței lui, parcă în viața lui n-ar fi aflat că sunt și nevoi pe capul omului.

Vidac tuși o dată și-și luă răsuflare, ca să vorbească. Prea erau însă mulți oamenii ce-l ascultau, și vorba i se oprea în gît. Știa el ce are să spună, dar se lăudase că știe să potrivească bine vorbele și ținea să nu rămîie de rușine.

— Spune odată! mormăi starostele, căruia i se urîse a sta așa țeapăn la un loc.

— Iacă ce-i, grăi Vidac, dîndu-și brînci la vorbă. Starostele, neștiind să vorbească, m-a luat și pe mine, cu cele cinci neveste ale lui, ca să vă spun...

Un strigăt de fioroasă mirare îi tăie vorba, și muieretul se depărtă, ca alungat de o duhoare grea.

— Auzi tu spurcăciune de muieri — grăi una dintre cele gureșe — cinci deodată pe capul unui biet de om!

— Ce să-i faci dacă așa e obiceiul la dînșii?! întîmpină alta mai potolită.

— Așa e! grăiră și altele. Fiecare cu obiceiurile lui. Dar eu tot nu m-aș împăca cu asemenea lucru.

— Nici eu! Nici eu! Nici eu! răsuna din toate părțile. Să ne ferească Sfîntul!

Văzînd mișcarea, Vidac își pierdu sărita, iar Dragodan, care nu înțelegea nimic și credea că Vidac va fi zis vreo prostie, se uita rîzînd peste capetele mulțimii.

— E prost ca un țap speriat — îi zise el lui Bodea, arătînd cu mîna lui cărnoasă spre Vidac — și o să ne înțelegem mai ușor fără de el.

Nici că mai era în adevăr nevoie de înțelepciunea lui Vidac. Vedeau cu toții zimbrii și cerbii și căprioarele, iar atît era destul pentru ca să le știe și rostul.

Pe cînd dar Bodea și Bran își dădeau silința să dumirească pe Dragodan, care rîdea de toate nimicurile cu niște hohote ce răsunau pînă în strîmtorile văii, Cîndea și Răciulete ridicară vînatul cel împărătesc și-l duseră la marginea pădurii, ca să-l deie în seama băieților, între care erau mulți meșteri în d-al de astea.

Înțelegerea cu Dragodan era anevoioasă, dar cu cît mai mult își dedeau silința să-l dumirească pe

el Bodea și Bran, cu atît mai vîrtos se dumiriră ei înșiși că omul acesta, care rîde mereu și de care la început le venea și lor să rîdă, nu-și poartă degeaba capul cel mare. Era în el ceva ce te face să stai, să privești și să asculți.

Volgarii — așa spunea el — i-au pus pe fugă pe cazari, s-au adunat cu toții la un loc și au pornit înapoi spre gurile Dunării, unde și-au lăsat nevestele și copiii.

— Umblînd în calea lor să adune pradă și robi, ei înaintează încet — zise el — dar peste cîteva zile iar ne întîlnim cu ei. Ce facem? strigă el cu glasul lui de taur și încruntîndu-se, încît Bodea se dete un pas înapoi.

— Îi așteptăm, răspunse el.

— Unde? strigă iar Dragodan. Voi aici? Vladimir colo? Noi în altă parte? Nu se poate! Trebuie să ne adunăm cu toții la Ialomița. Mi-am adus nevestele și vi le las să faceți ce voiți cu ele dacă nu vi-oi fi bun tovarăș de luptă.

Bodea iar se dete înapoi.

— Asta nu se poate, îi zise; noi nu putem să avem neveste.

Dragodan se uită oarecum sperios la el, apoi începu să rîdă cu niște hohote care-l zguduiau în toate încheieturile și băgau spaima în copii.

— Care va să zică — grăi dînsul ștergîndu-și lacrămile — sunteți ca țapii-mbătrîniți ce nu mai umblă cu turma.

Cu asta li se înfundă vorba, căci copiii și tineretul porniră iar la vale.

Veneau despre peșteră, urcînd încet, preoții, cu bătrînul Arie în frunte, iar ceva mai departe, despre Scărișoara, Dragoslav, cu zece fruntași de la Slatina, și Mala, cu alte zece fete tinere.

Și atît de sărbătorească era așteptarea în care se aflau cu toții, încît Dragodan își conteni și el rîsul și se dete dimpreună cu cele cinci neveste ale lui la o parte, oarecum sfiicios și doritor de a ști cine sunt cei ce vin și ce are să se întîmple după ce vor fi sosit.

Părintele Arie, voios și cu fața senină, urca pas cu pas și oprindu-se des, ca să mîngîie pe cîte unul din copiii ce-i ieșiseră în cale și se uitau cu ochii mari la dînsul.

La marginea pădurii ardeau vreo șasezeci de focuri mari, la care băieții frigeau vînatul împărțit în frigări. Sprîncenele bătrînului preot se încrețiră cînd simți mirosul de cărnuri arse în foc, dar el iar începu să zîmbească după ce copiii îi spuseră ceea ce știau despre isprăvurile lui Dragodan.

Sosit în fața lui Bodea, care-l aștepta stînd plecat puțin înainte, el se uită lung și cu mulțumire din ce în ce mai învederată la tînărul atît de bine făcut, pe care nu-l văzuse încă.

— Lăudat să fie numele Domnului! grăi Bodea, făcînd un pas înainte, ca să ieie mîna preotului și s-o sărute.

Părintele Arie se dete însă la o parte și apoi înapoi, pentru ca părintele Luca să rămîie în rîndul întîi.

— Nu e — zise el — nici vîrstă, nici stare care poate să treacă pe cineva înaintea părintelui.

Bodea sărută, dar, mai întîi mîna tatălui său, apoi pe a părintelui Arie și voi să treacă la ceilalți preoți. Bătrînul îi ținu însă mîna și-l sărută pe frunte.

— Darul Domnului să se reverse prin noi asupra ta! îi zise apoi, rostind vorbele rar și respicat. E mare mîhnirea de a nu mai putea să ai parte de sfînta chemare pentru care te-ai născut, și eu, om foarte bătrîn, nu-mi aduc aminte ca vreun alt fiu de preot să mai fi avut mîhnirea aceasta. Dar mîngîie-te, fiule, căci multe sunt deosebite și neînțelese de noi căile Domnului și tot a lui voință o împlinești și purtînd sarcina ce ți-ai ales după pornirea inimii tale. Nu prin vredniciile tale, nici prin bunăvoința semenilor tăi, ci din îndurarea lui te-ai ridicat mai presus de toți, și locul lui îl ții aici în mijlocul nostru, păstrînd buna rînduială între oameni, ajutînd pe cei slabi, ocrotind pe cei năpăstuiți, mîngîind pe cei buni,

certînd pe cei răi, siluind pe cei îndărătnici și purtînd grijă de binele tuturora.

— Lui i-am închinat toată viața mea, și numai pentru binele tuturora am să trăiesc! îi zise Bodea.

— Nu, fiule — întîmpină preotul — viața ta e întreagă numai a ta. Întocmai precum părintele nu-și închină viața, ci se folosește de ea și mulțumirea sa o caută purtînd grijă de copiii săi, și tu mulțumirea ta și a urmașilor tăi o cauți purtînd grijă de binele tuturora. Tu însuți ai să suferi și să te căiești dacă nu vei păzi legea și bunele moravuri. Deopotrivă ești cu orișicare și nu ți se cuvine nimic ce nu i se cuvine fiecăruia.

Bodea auzea aceste vorbe, dar nu mai era în stare să-și deie seamă despre înțelesul lor: ochii lui și ființa-i întreagă se îndreptaseră spre Mala, pe care o recunoscuse din depărtare. Nu mai era copila cu obrajii rotunji; se făcuse mai înaltă și mai subțirică, fața îi era suptă și mersul îi era cuvios, dar tot ea era, și el iar se simți cuprins de sîmțemîntul de amorțeală care-l făcuse să tremure în tot trupul cînd o ducea atîrnată de brațul lui. Numai pe o clipă însă; în clipa următoare el își încordă puterile și rămase stînd drept și neturburat de nimic, stăpîn pe sine și pe faptele sale.

Văzînd schimbarea petrecută în fața lui Bodea și mișcarea ce se produse în mulțimea adunată împregiuru-i, părintele Arie lăsă mîna lui Bodea și se întoarse și el.

— Ah, Mala, copilă mie mult iubită! strigă el mergînd spre dînsa. Mare e bucuria ce ne faci viind azi în mijlocul nostru!

Mala făcu cîțiva pași mari spre dînsul, apoi își plecă genunchele pînă la pămînt și-i sărută mîna și poala hainei lungi.

— Văd — îi zise el ridicînd-o, ca s-o sărute pe frunte — și înțeleg din fața ta gîndul cu care ai venit, și lăudăm cu toții hotărîrea voastră.

El o duse apoi spre Bodea și spre ceilalți preoți. Dragoslav se oprise cu soții lui și cu celelalte fete în clipa cînd Mala a pornit înainte, iară Bodea,

încins cu sabia cea strălucită, stetea drept și nemișcat, avînd la dreapta lui pe Bran, în dosul lui pe Ursan, pe Moroiu și pe încă cîțiva dintre sfetnici, iar în față pe preoți.

Mala se opri cu ochii plecați și tremurînd în tot trupul ca turturica prinsă-n laț, dar din ce în ce mai stăpînă și ea pe sine.

— Iată — grăi părintele Arie, — aceasta e copila bună care a rătăcit căutînd pe părinții ei mult iubiți și în timp de noapte vijelioasă a căzut în prăpastia adîncă, după rînduirea lui Dumnezeu tocmai în fața peșterei, ca eu să pot avea la bătrînețele mele mîngîierea de a-i fi scăpat viața și de a-i fi luminat sufletul spre a cere pentru sine și pentru ai săi sfîntul botez.

Obrajii lui Bodea se roșiră.

— N-ai aflat, părinte, întregul adevăr, grăi dînsul spre mirarea tuturora. Ne cunoaștem eu și ea, și nu e în graiul omenesc vorbă pentru exprimarea simțimîntului de fericire care mi-a cuprins întreaga ființă în clipa cînd am văzut-o în poienele noastre, în mijlocul fraților mei.

Marii ochi albaștri ai copilei și obrajii ei curați se umplură de mari și limpezi picături de lacrămi.

— O, zi de nespusă fericire! strigă dînsa, ridicîndu-și capul. Ai rostit vorba, și orișicît de mare mi-ar fi vina, ea e ispășită și ștearsă cînd tu o mărturisești și-mi ușurezi sufletul!

Părintele Arie și părintele Luca se uitară mirați cînd la el, cînd la ea; Dragoslav făcu și el cîțiva pași spre dînsa; mulțimea se îndesui cu grăbire neastîmpărată din toate părțile, ca să vadă și să audă; chiar Dragodan, care nu înțelegea nimic, simțea că e mare lucrul care se petrece și-și făcu drum printre ceilalți, ceea ce lui nu-i era deloc greu să facă.

— Tată — urmă Bodea, întorcîndu-se spre părintele Luca — aceasta e copila care, stăpînită de o pornire oarbă, a luat cel mai scump odor al părintelui său, armăsarul nestrunit în frîu, și mi l-a dat mie, ca să mă pot întoarce la voi.

— Nu e că te-am ajutat să scapi — întîmpină dînsa luîndu-și avînt — ci că am ajuns să te văd aici, cel dintîi între ai tăi. O, cît am tremurat, prin cîte zbuciumări am trecut, cît am suferit întrebîndu-mă mereu cine e omul pe care l-am ajutat și ce s-a făcut el. Te văd acum, te știu și sunt mîngîiată în sufletul meu!

Părintele Arie o depărtă puțin de la sine.

— Dar tu nu mi-ai spus mie nimic despre aceasta, îi zise el în chip de mustrare.

— Nici mie, adăugă Dragoslav.

— De ce să vă spun și ce vă puteam spune?! răspunse ea liniștită. Știam eu oare dacă e bună ori rea fapta la săvîrșirea căreia am luat parte, dacă mă laud ori mă defăimez vorbind de ea și dacă puteți ori nu să înțelegeți ceea ce eu nu înțelegeam? Știam eu dacă nu cumva îi turbur viața spuind ceea ce numai el știa? Nu! acesta era lucru pe care numai noi amîndoi împreună puteam să-l spunem, și n-aș putea să stau cu capul ridicat în fața lui și a voastră dacă într-o clipă de slăbăciune aș fi dat de gol o taină care nu era numai a mea. Nu! — urmă ea cu înduioșare — n-aveam ce să vă spun. Nici eu nu l-am căutat pe el; nici el nu m-a căutat pe mine: ni s-au încrucișat o dată cărările vieții și iar ni s-au îngemănat; ne-am întîlnit și iar ne-am despărțit, mergînd fiecare în calea lui, dar nu ne vom mai uita unul pe altul cît vom mai trăi pe pămînt și inima mea se va umplea de dulceață totdeauna cînd îmi voi aduce aminte că el m-a cunoscut aici, în fața voastră.

Ochii tuturora se îndreptară în tăcere adîncă asupra lui Bodea, care sta cu ochii plecați.

Nu, aici, în auzul tuturora, el nu mai putea să-i zică nimic.

Așa era cum dînsa zisese: căile lor se despărțiseră și despărțite aveau să rămînă. Acesta era și în mintea lui adevărul, și totuși îi era greu afară din cale că dînsa a putut să se îmbărbăteze a o spune aceasta chiar în clipa revederii și în fața tuturora, parcă nimic n-ar fi fost.

— Viitorul e taină nepătrunsă — grăi dînsul așezat — și nu putem să știm dacă nu ni se vor mai încrucișa cărările: eu fericit ca-n clipa aceasta mă voi simți totdeauna cînd ne vom mai întîlni.

Mala se plecă încet și adînc, ca roaba în fața stăpînului său, și un simțămînt de strîmtorare îi cuprinse pe cei adunați împregiurul lor. Era parcă o pîclă deasă se lăsase deodată asupra poienei, și toate fețele se făcuseră gînditoare și posomorîte ca norii negri ce se ridicau despre Capu-Coastei.

Sărmana copilă. Cu cîtă însuflețire curată plecase ea de acasă... cît se pregătise ea pentru ziua aceasta!... iar acum sufletul îi era turburat și gîndul abătut, de nu mai știa ce voiește și nu mai îndrăznea parcă să-și ridice ochii spre bătrînul sfînt la care venise.

— Mă iartă, părinte — grăi dînsa strîmtorată — că lucrurile au luat o întorsătură la care nu mă puteam aștepta. Noi am venit să te rugăm, în numele întregului nostru norod, ca să ne deschizi prin sfîntul botez calea mîntuirii.

Ea le făcu apoi celorlalți semn să se apropie.

Dragoslav luă de la unul din soții lui o covată acoperită cu o cîrpă curată și i-o întinse preotului.

— E prinosul ce aducem pentru împodobirea sfîntului altar — grăi dînsa ridicînd cîrpa — aur spălat de noi înșine din nisipul rîului și adunat anume pentru casa Domnului.

Gîndirea tuturora luă o nouă îndrumare, și cei mai apropiați se îndesuiră împregiurul părintelui Arie, care, dus cu gîndul, trecu de mai multe ori cu degetele lui subțiri și lungi peste praful greu și strălucitor.

— Îi este plăcută Domnului jertfa voastră — grăi el într-un tîrziu — căci podoabele scumpe și strălucitoare numai lui i se cuvin. Dorința voastră însă e lucru mare, fata mea, și numai încetul cu încetul și după multe și mari stăruințe va putea să fie împlinită.

— Stăruim, părinte, cu toată căldura inimilor noastre, întîmpină dînsa.

— Vă lăudăm cu toții pentru aceasta — răspunse el — dar nu e destul să doriți, ci trebuie să fiți și luminați și să vă puneți credința la grele încercări. Acela, fata mea, care vrea să steie în fața Domnului trebuie să fie cu sufletul curat. Putem să botezăm pe copiii nevinovați, dar oamenii îmbătrîniți în păcate nu pot să primească sfîntul botez decît după ce se vor fi lepădat de relele lor deprinderi și vor fi ajuns a-și petrece viața după rînduiala legii creștinești.

— Așa e! strigară mai mulți deodată, uitîndu-se la Dragodan. Nu-i primim în mijlocul nostru!

— Să se înfrîneze mai nainte!

— Să se curățe de spurcăciune!

— Să-și lepede muierile!

— Să nu ne strice moravurile!

Dragodan vedea că e vorba de el și se uita cînd rîzînd pe rînjite la cei ce se uitau la el, cînd la Mala, care sta cu ochii plecați și strivită de rușine, cînd iar la Bodea cel tăcut și rece.

— Nu, fiilor mei, grăi părintele Arie așezat. Legea nouă nu poate să desfacă legăturile încheiate după legea veche, și pe copii nimic nu poate să-i despartă de părinți. Cel ce primește sfîntul botez se leapădă de drepturile ce nu i se cuvin creștinului, dar datoriile pe care le-a avut are să și le împlinească cu atît mai vîrtos.

Orișicît de mare ar fi fost autoritatea părintelui Arie, gîndul acesta nu intra în mintea oamenilor.

— Care va să zică — grăi părintele Luca — ar fi cu putință ca un creștin să aibă și mai multe soții?

— Trebuie să le ție, dacă le-a avut mai nainte de a fi primit botezul — îi răspunse părintele Arie — și să poarte după legea cea nouă grijă de ele.

— Și dacă vreuna din ele nu vrea ori nu e vrednică să primească botezul?

— Căsătoria — îi zise bătrînul — nu e legătură făcută între creștin și creștină, ci între bărbat și femeie, și legea omenească poate să oprească însoțirea creștinului cu o păgînă, dar lui Dumnezeu îi este plăcută orișice însoțire pornită din inimă curată.

Nu, cu gîndul acesta nu se puteau împăca muntenii trăiți atîta timp în mijlocul unei lumi cu moravuri sălbatice și deprinși a lua drept oameni spurcați pe toți vecinii lor. O frămîntare înăbușită îi cuprinse dar pe toți și privirile lor se îndreptară iar spre Dragodan, spre Dragoslav și spre soții lui, spre Mala, căreia îi venea să fugă.

— Ce este? Ce vor oamenii aceștia? întrebă Dragodan, uitîndu-se cu ochii lui bulbucați drept în fața lui Bodea.

Bodea făcu cîțiva pași pînă la Mala, se plecă spre ea și o cuprinse cu brațul.

— Nu uitați — zise el apoi — că ei toți sunt oaspeții noștri și iubirea creștinească nu se mărginește numai la creștini, ci are să îmbrățișeze pe toată suflarea omenească.

— Arată-ne, părinte, calea mîntuirii, strigă Mala, adînc mișcată; spune ce avem să facem ca turma cea curată să ne sufără și pe noi în mijlocul ei, căci pătrunși suntem de nemernicia noastră și însetați de lumină!

— Să veniți — grăi Bodea — voi, care sunteți tari în hotărîrea voastră, să vă așezați în mijlocul nostru și să vă deprindeți cu asprimile vieții creștinești, iar apoi, după ce veți fi primit botezul, să vă întoarceți, ca să pregătiți și pe ceilalți.

— Binecuvîntat să fii de urmașii noștri, fiule, pentru hotărîrea ta, îi zise părintele Arie, și o tăcere adîncă se făcu împregiurul lor.

Un tunet răsună bubuind de-a lungul văilor și pe ici, pe colo începură să cadă mari stropi de ploaie.

E mare noroc, așa se zicea, dacă ploaie în ziua aceasta, și mulțimea se risipi fugind veselă spre pădure, ca să-și caute adăpost pe sub fagii bătrîni.

Cei mai mulți însă nu erau încă ajunși la pădure cînd furtuna se descărcă cu o repeziciune năpraznică, ce numai în culmile munților e cu putință.

Șiroaie dese se vărsa ploaia; vîjiind înfiorător îndoia vîntul copacii cei bătrîni; unul după altul cădeau trăsnetele; șir încheiat se țineau tunetele zguduitoare; în valuri mari și răpezi se porni în cîteva

clipe puhoiul la vale — era parcă se apropie sfîrșitul lumii, și nimeni nu mai căuta acum adăpost, ci stăteau toți ca înfipți în pămînt și cu capul plecat, care unde-l apucase furtuna, și numai pe ici, pe colo mai alerga cîte o mumă îngrozită să-și adune copiii risipiți.

Doi oameni numai, Bodea și Bran, ei singuri steteau drepți și cu capul ridicat în mijlocul poienei.

— Ce voiești să faci? întrebă Bran, scurt și aspru.

— Să merg înainte pe drumul ce mi-am croit! îi răspunse Bodea hotărît.

— Omule, bagă de seamă! îi zise Bran, ridicînd mîna. Bărbăția și-o arată fiecare stăpînindu-și pornirile rele; tu voiești să te calci însuți pe tine puindu-te împrotiva unei porniri bune. Nu căuta să scapi de soarta ta; e prea mare ispita pentru un muritor, și ori te pleci, ori cazi în păcat. Rămîi curat, căci ochii tuturora te văd: ia-o cu binecuvîntarea preotului tău, căci altfel te pierzi.

— Nici una, nici alta! răspunse Bodea depărtîndu-se de el.

V

GOANA MARE

Din sus de Văleni și din jos de Cetățeni e și astăzi satul Mestecați: aici a ales Bodea loc de așezare pentru cei chemați a trăi împreună cu muntenii, ca să ieie deprinderile vieții creștinești și să le ducă apoi cu dînșii la norodul lor.

Cu graba omului înfierbîntat de un gînd adimenitor, s-a pus pe lucru, și sute de oameni munceau întins zi și noapte ca să ridice cît mai curînd casele pentru adăpostirea lor și să se înceapă cît mai degrab' săvîrșirea faptei bune.

Dragodan însă nu mai umbla la vînătoare și nu mai petrecea la îngrăditura lui, unde stă și azi satul

Dragodănești, ci aduna oameni și alerga cînd spre Ialomița, la Vladimir, cînd spre Argeș, la Bohuslav. Peste cîteva zile el i-a trimis lui Bodea veste grabnică și l-a chemat să vie fără de întîrziere, căci ogorii se apropie.

Nu se legase Bodea să vie cînd va fi chemat și nici nu era hotărît să meargă, dar a-ncălecat să treacă peste îngrăditura din valea Rîului Alb în fața Buciumenilor și i-a trimis și lui Bran vorbă să se coboare tot acolo.

Nu mai era însă Bodea omul chibzuit și îndelung răbdător, care își măsoară pașii și se gîndește de trei ori mai nainte de a purcede la faptă. Gîndul lui era împărțit, dus acum la casele rămase neisprăvite, trecut peste puțin dincolo, sub surpătura unde se spăla pravul de aur, zburat apoi spre șesul depărtat, unde îi vedea pe ogori viind călare pe caii lor sprinteni, dar niciodată nu se oprea acolo unde era și el. Călărind în fruntea cetei, el și-a luat de zece ori hotărîrea și de zece ori a schimbat-o. Nu-și spunea nimănuia gîndul și totuși se uita sperios înapoi, parcă voia să vadă dacă nu cumva soții lui i-au aflat cumva gîndurile, și se simțea umilit în el însuși și rușinat că ar vrea să voiască și nu poate.

Ceea ce-l ridică pe om mai presus de toate celelalte ființe viețuitoare e vîrtutea stăpînirii de sine: rob al pornirilor sale firești, el cade în rîndul fiarelor și se simte mai nemernic decît viermele ce se tîrește de ici pînă colo fără ca să știe ce face. Și rob era Bodea, care se zvîrcolea să-și rumpă lanțurile și le sfărîma și tot nu putea să scape.

Sosit la îngrăditura de pe Rîul Alb, el a stat puțin, apoi a trecut în valea Ialomiței.

Sosit aici, el a stat puțin, apoi a plecat la vale, nu pentru că voia să meargă înainte, ci pentru că nu putea să steie în loc. Cuprins de neastîmpăr, el ar fi voit ca viața să i se desfășure răpede și tot mai răpede, cum puzdăriile se mistuie în flacările mînate de vînt. Încet a pornit-o, iute și-a urmat drumul și-n goană mare s-a depărtat în cele din urmă, parcă fiecare clipă pierdută îi aducea peirea.

Sosit în gura văii, unde i-a găsit pe cei trei staroști cu vreo opt mii de oameni, el a stat puțin, apoi iar a plecat. Înainte și tot înainte, departe și tot mai departe-l ducea firea lui răzvrătită, ca să vadă, să se dumirească, să facă ceva...

Numai în fața dușmanului s-a oprit, dar aici, cînd primele cete de ogori s-au ivit în preajma lui, mintea i s-a luminat deodată, bătăile inimii i s-au potolit, și el iar nu mai vedea decît pe dușmanul din fața lui și vițelele tinere ale soților săi.

— Domoli și fără de pripire! strigă el. Nimeni să nu se avînte. Strînși la un loc, rînd încheiat!

Dintr-o singură ochire el își croi planul de luptă.

Cetele celor trei staroști rămaseseră departe în urmă, ascunse în dosul unei păduri ce se întindea pe țărmul stîng al Ialomiței. Gîndul lui era să deie pept cu ogorii, apoi, după o luptă scurtă, să se retragă încetul cu încetul spre șes și să-i adimenească pe dușmani, să-i tragă după dînsul pe țărmul drept, pentru ca starostii să-i poată apuca fără de veste din dos.

Iară Bran venea pe urma lui din ce în ce mai grăbit și mai viu îngrijat.

El era încă departe cînd celelalte două cete se încăierară cu ogorii.

— Tot ca mine! striga Bodea. Apărați-vă, dar nu loviți!

Era o nebunie ca două sute de oameni să se prindă la luptă cu mii, și peste puțin ogorii apucară la dreapta și la stînga înainte, ca să-i încongiure pe munteni și să-i prindă pe toți fără nici o vărsare de sînge.

— Înapoi! strigă acum Bodea, și o goană sălbatică se porni de-a lungul cîmpului ce se întindea la marginea pădurii.

— Se cuvine ori nu să dai ascultare unui om care și-a perdut sărita?! strigă Bran cînd văzu această retragere din ce în ce mai grabnică, dar tot o lua și el în goană mare înainte, ca să se unească cumva cu celelalte două cete.

Lucrul acesta era însă peste putință, căci ogorii se rupseră în două, și pe cînd unii se depărtară la stînga, urmărind pe Bodea, ceilalți se încăierară cu

Bran, îl siliră să se retragă şi el şi o luară pe urma lui la dreapta.

Lupta s-a început numai cînd aceştia au dat peste cetele celor trei staroşti.

O zăpăceală nebunească îi cuprinse pe ogori cînd se văzură loviţi din trei părţi fără de veste, şi unii ţinură pept cu sorbii, alţii se întoarseră înapoi şi iar alţii întrară în desişul pădurii, ca să treacă dincolo, unde îşi ştiau soţii. Iar Dragodan intra rîcnind ca un taur înfuriat printre dînşii şi se repezea cînd încoace, cînd încolo, ca să-i risipească şi să-i împingă în pădurea plină de mlaştini.

Iar departe, mai la vale, Bodea şi Cîndea treceau rîul şi-i furau după dînşii şi pe ceilalţi ogori.

Abia acum ajunse Bran se înţeleagă manevra şi trecu şi el rîul, ca să se unească cu celelalte două cete.

În acelaşi timp porni şi Vladimir cu Bohuslav la vale, ca să-i apuce pe ogori din dos.

Încă mai nebunească era zăpăceala în care căzuseră aceştia. Unii, trecuţi acum peste rîu, se încăieraseră cu muntenii, care îi trăgeau la vale, iar alţii, netrecuţi încă, se întoarseră la deal, ca să deie pept cu sorbii ce veneau cu pas grăbit spre dînşii.

Lupta nu putea nici aici să ţie mult.

Deşi mult mai numeroşi, ogorii erau risipiţi şi-şi perduseră cu desăvîrşire sărita, nu puteau să-şi deie seama despre puterea duşmanului, care-i lovise deodată din mai multe părţi, şi peste puţin ei părăsiră cîmpul de luptă.

Cei dîntîi fură ogorii încăieraţi cu muntenii, şi ca vîrtejul în timp de vară se depărtară spre lunca Dîmboviţei cetele de călăreţi, acum ogorii înainte şi muntenii după ei, ici în şir lung şi risipiţi şi peste puţin adunîndu-se iar, ca să se încaiere în luptă scurtă.

Bran, care n-ajunsese să între în luptă, se uita cu inima încleştată în urma lor şi-l vedea pe Bodea călare pe armăsarul lui negru totdeauna cel dîntîi şi totdeauna în mijlocul vîrtejului. Era parcă voia cu orice preţ să sfîrşească o dată lupta, ca să poată merge mai departe.

Nu se mai vedea în cele din urmă nimic, și abia într-un tîrziu începură iar să se ivească pe ici, pe colo călărețí risipiți, care se întorceau încet, cei mai mulți aducînd de căpăstru caii rămași fără stăpîn.

Păcat ar fi fost, la urma urmelor, să lase asemenea cai în prada întîmplării!

Bran era, cu toate aceste, adînc mîhnit, și mîhnirea lui creștea dintr-o clipă în alta, căci se întorceau unul după altul călărețíi, dar nici unul nu putea să spună Bodea ce s-a făcut. Îl perduseră toți în avîntul goanei. Mulți își aduceau aminte de a-l fi văzut mai ici, mai colo hărțuindu-se cu fugarii, dar nu se puteau dumiri care l-a văzut cel din urmă și unde s-a răzlețit el.

Lucrul acesta n-ar fi putut nici el însuși să-l spună.

Ajuns în lunca Dîmboviței, la coasta unde-l apucase vișcolul, amintirile celor două nopți fioroase se iviră cu o putere nebiruită în sufletul lui, și el luă, ca tras de un farmec covîrșitor, drumul pe care venise atunci, înainte, mereu înainte, fără ca să se mai uite înapoi și fără ca să se mai întrebe dacă mai vine ori nu cineva după el.

Era departe cînd se dezmetici și-și dete seamă că fapta lui e faptă de om smintit, că soții lui vor fi nemîngăiați cînd îl vor căuta și nu vor putea să-l găsească și că toți se vor întreba dacă mai e ori nu în toată firea cînd se va întoarce acasă: el mergea, cu toate aceste, înainte, voia cu tot dinadinsul să meargă și era pătruns cu desăvîrșire de gîndul că trebuie neapărat să facă ceea ce făcea.

Și, o, cîtă deosebire între ceea ce a fost atunci și ceea ce era acum.

Acolo unde atunci erau colibi acoperite cu frunzar și cu pămînt, acum se ridicau case trainic durate; în valea atunci plină de leșuri intrate-n putreziciune acum erau lanuri cu spic mare și greu, păștеau vite de jug și de prăsilă, se jucau pe ici, pe colo copii veseli și munceau în toată tigna oameni harnici, care așteptau cu inima ușoară iarna viitoare.

Cîteva luni de viață pacinică au fost destul ca iadul de atunci să se prefacă în rai.

El își lăsă calul în treapăt domol, apoi în pas lin, ca să vadă în toate amănuntele ei viața tignită ce se desfășura în vale și să se bucure pe din deplin de ea.

„Da! — își zise el perdut în gînduri — ăsta e rostul omului pe pămînt: ne naștem ca să trăim și trăim ca să ne bucurăm de viață! Asta e răsplata suferințelor noastre! Ce-ar prețui lumina zilei dacă n-am fi noi ca s-o vedem?! Ce înțeles ar avea bogăția de frumusețe cu care Dumnezeu și-a împodobit pămîntul dacă n-am fi noi ca să stăm uimiți și încîntați în fața ei?! Pustie ar fi lumea și sălbatică dacă n-am trece și noi prin mijlocul ei!“

Îi răsunau încă-n urechi răcnetele fioroase și vedea-n gîndul lui încăierările crîncene din care abia ieșise.

Nu! el n-avea dreptate cînd zicea că nu voiește să intre în legătură statornică cu acești oameni porniți spre viețuire pacinică. Își făcea mustrări că li-a zis oamenilor săi să se apere, dar să nu lovească, și se căia că n-a urmat goana înainte. Dragodan avea dreptate; omul adevărat era el, care răcnea ca un taur înfuriat și lovea cu ochii închiși. Loviți trebuie să fie fără de cruțare cei ce calcă lanuri în copitele cailor și adună pradă și fac jaf și robesc pe semenii lor; stîrpiți au să fie cei ce se-mbuibă trăind din roadele muncii săvîrșite de alții și șterși de pe fața pămîntului, ca nici numele să nu le rămîie!

Și iar îi era parcă s-a mai văzut o dată pe sine însuși urcînd așa-ndelete spre fundul văii, iar i se înfățișau toate ca un vis trăit pe nevoite.

Cum a ajuns el aici?! Voit-a el însuși să vie?! Nu! Pornit de acasă fără ca să-și poată da seamă unde era să ajungă, el s-a dus ca vîrtejul de-a lungul pustiului întins și s-a pomenit aici.

Îi era parcă e cineva nevăzut care-l ia și-l duce și-l poartă și-l pune să facă și-l ridică și-l coboară ca pe o unealtă nemernică, iară el nu poate altfel.

Îl vedea-n fața lui pe bătrînul Arie, care îi spunea, fără ca să-și deie seamă despre ceea ce zice, că viața

lui e întreagă numai a lui, și o vedea pe baba Mia cea înaltă și slabă, nu mai oase și pele zbîrcită pe ele.

Așa veneau toate cum ea le văzuse; așa era cum el zisese: o dată numai trăiește omul aici pe pămînt, și această singură viață are s-o păzească cu multă grijă și s-o chivernisească cu toată chibzuința.

Acolo era, în fundul văii, lumina pe care o văzuse ea.

Dar omul spîn?! Ce era cu omul spîn?!

Cuprins de o temere nehotărîtă, el își zori iar calul și-și urmă drumul iute și tot mai iute și mai nerăbdător, ca nu cumva să sosească prea tîrziu.

Încă de mult îl zărise însă Drăgan, unul din fruntașii care-nsoțiseră pe Dragoslav în ziua de Rusalii, și mai repede decît călărețul a trecut din om în om și s-a dus pînă-n fundul văii vestea că voivodul vine de la vale călare pe un armăsar negru, cu buzduganul în mînă și încins cu sabie strălucită.

Primind vestea îmbucurătoare, Dragoslav, starostele, și feciorii lui începură să alerge neastîmpărați în toate părțile, ca să adune cît de multă lume și să-l primească cum se cuvine pe fugarul care se-ntorcea de bunăvoie, și alerga lumea și de la deal la vale, și de la vale la deal, ca să se adune la un loc.

— Vine — strigă Mala ca ieșită din fire — vine să ne ieie și să ne ducă! Aceasta e ziua cea mare, în care ni se luminează viața. Grabnic să ne gătim, fără de întîrziere să plecăm și într-un răsuflet să ne ducem!

Acolo unde stă și azi satul Domnești, întemeiat de Bodea în amintirea acestei zile, se adunaseră de-a valma bărbați, femei și copii, mulțime îngrămădită fără de nici o rînduială, care începu să se puie-n zgomotoasă mișcare cînd călărețul se ivi la cotitura văii.

Văzînd-o din depărtare, Bodea iar își domoli mersul, îi dete armăsarului coardă, își strînse buzduganul în mînă și-și adună gîndurile.

Nu mai erau în fața lui nici oamenii îndîrjiți, care-l legaseră cot la cot, ca să-l ție sub bună pază, nici nermernicii istoviți de foame, de frig și de osteneli întinse, care stau cu capul plecat și cu mînile încrucișate pe pept, ci vecini buni, care-l așteaptă cu inima

deschisă și scăpărînd de bucurie: el se simțea cu toate aceste din ce în ce mai strîmtorat.

Singur, răzleț și de capul lui, el era gata să săvîrșească o faptă care hotăra nu numai mersul vieții lui, ci totodată și soarta a două neamuri de oameni. I se cuvenea oare să o facă aceasta? Putea el să primească numai singur răspunderea pentru cele ce vor urma? Putea — cum zisese Răciulete — s-o ia pe sufletul lui?

Simțea că altfel nu poate să facă și că viața lui toată s-ar mustra amarnic dac-ar mai sta pe gînduri.

Nu, el n-a venit numai din întîmplare aici. Zile multe de-a rîndul s-a frămîntat în el, s-a gîndit și s-a răzgîndit și s-a pătruns în cele din urmă de convingerea că așa și numai așa e bine, și dator e bărbatul să facă fără de amînare ceea ce, după a lui convingere, e bine și să primească întreaga răspundere pentru fapta sa.

„Le voi face silă dacă nu vor primi de bunăvoie!" își zise el ridicîndu-și capul și înfigîndu-se oarecum în șa, apoi iar își zori armăsarul.

Sosit însă în fața mulțimii, el iar își perdu șirul.

Cînd el își opri calul, Mala făcu un pas spre el, apoi rămase nemișcată, cu fața albă ca varul și cu ochii țintă la ochii lui, gata de a-i vorbi, dar cu răsuflarea oprită.

Nu, așa el nu putea s-o vadă. Singuri ei amîndoi trebuiau să fie ca să poată vorbi.

Ochii lui trecură o dată peste fețele oamenilor ce stăteau strîmtorați în fața lui.

— Am venit la voi numai singur — le zise el în limba lor — ca să vă arăt că mă simt ca acasă în mijlocul vostru!

Mala suspină ușurată, iară mulțimea-și dete bucuria în o zgomotoasă mișcare pe față.

— Noi și voi — urmă el după ce iar se făcu liniște — suntem una, împreună avem să trăim, împreună avem să ne apărăm și niciodată nu avem să ne dușmănim între noi.

— Niciodată! Niciodată! strigară cu toții, cuprinși de însuflețire, și mișcarea zgomotoasă iar se porni,

în vreme ce Bodea descălecă și înaintă spre Mala, care sta singură la o parte.

— Am venit să te iau și să te duc, îi zise el fără de încungiur. Una are să fie de azi înainte viața mea și a ta.

Ea se plecă în fața lui.

— Tu ești blînd și dulce la fire, și bunătatea ta nu are margini — îi răspunse ea — dar nu poți să simți durerea celui umilit, căci voi niciodată n-ați fost umiliți, voi totdeauna v-ați știut mai presus de toți. De ce ai venit tu singur?

— Pentru că am voit să cîștig încrederea obștiei voastre arătîndu-i că am și eu încredere în ea.

— Nu! întîmpină ea. Ai venit singur fiindcă singur ești în felul tău chiar și între ai tăi. O, ei nu vor ceea ce voiești tu! Cum vei putea să împaci oameni atît de deosebiți prin fire, prin moravuri și prin credințe? Putea-vei tu să înăbuși disprețul unora și mînia altora? Nu are margini bunătatea ta, dar puterea ta e mărginită, și viața noastră între ai voștri nu poate să fie decît un lung șir de umilințe pentru noi și un nesecat izvor de suferințe pentru tine!

Bodea sta cu ochii plecați în fața ei: așa era cum dînsa zicea, și fiecare vorbă a ei îi trecea ca un junghi prin inimă.

— Care va să zică tu nu mai voiești să vii? o întrebă el.

— Nu mă mai întreba dacă voiesc ori nu, răspunse ea. Femeia nu are voință, și cînd tu mă chemi, eu nu pot decît să-nchid ochii și să stau umilită. Iată-mă — urmă ea — fă ce vrei cu mine! Ție toate ți se cuvin! Poți să mă ridici ori să mă cobori, să mă înalți ori să mă umilești: mă ai cum mă vezi și mă vei avea cum mă vei păstra. Dar să nu te bucuri, căci multe sunt durerile prin care vei trece. Gîndește-te la ele, și te întreb eu pe tine dacă voiești ori nu.

Nimeni afară de dînsul nu putea să înțeleagă vorbele ei; el era, cu toate aceste, greu jignit că ea le rostește în fața altora.

— Voiesc! îi răspunse dar, ca să scape.

— Nu voiești încă, ci dorești numai, grăi dînsa.

Eu mi-am dat seamă despre tot ceea ce mi se poate întîmpla și m-am împăcat cu toate. Îi vezi pe oamenii aceștia. În gîndul lor femeia este roabă, și ei toți se vor bucura cînd mă vei lua și mă vei duce, orișicare ți-ar fi gîndul. În gîndul acelora la care mă duci femeia e stăpîna casei: se vor bucura oare și ei cînd voi veni în mijlocul lor?

— Nu-mi pasă! răspunse el din ce în ce mai nerăbdător.

— Dar îmi pasă mie! strigă ea. Eu nu voiesc să-ți fac viața nesuferită înstrăinîndu-te de ai tăi. Adu-ți aminte cum m-ai trimis la muma mea. Și tu ai mamă, și eu nu pot să-i fiu fiică fără de voia ei. Poți să faci orișice cu mine, dar mai bucuros îmi scot cu ghearele ochii din cap, ca să nu te mai pot vedea, decît să te las a te coborî de la înălțimea la care te am în gîndul meu.

— Eu nu pot altfel!

— Asta nu mie să mi-o spui, ci celor ce te au astăzi, grăi dînsa. Viața ta îmi este mie mai scumpă decît îți este ție, și mi-ar fi urgisită a mea dac-aș strica-o pe a ta. Încalecă, du-te și vino iar, însoțit de ai tăi!

I

ŞEZĂTOAREA

Omul e-n omenire ca picătura de apă în valurile rîului şi nici n-adaugă întrînd în toiul vieţii, nici nu scade ieşind din el. Sunt însă oameni care adună pe cei răzleţi şi-i încheagă, şi moartea schimbă mersul lucrurilor fie în bine, fie în rău cînd scoate asemenea oameni din rîndul vieţuitorilor.

S-a dus de-a lungul poienelor şi prin văile de la poalele munţilor vestea că părintele Arie a trecut el însuşi în valea rîului cu prav de aur, ca să boteze chiar în apa rîului pe Dragoslav cu toţi ai săi şi să binecuvinteze căsătoria lui Bodea, domnul chipeş şi tînăr, cu neasemănat de frumoasa fiică a lui Dragoslav.

Se răscoliseră poienele şi porniseră la deal văile cînd nuntaşii au pornit călare, ca să ducă pe mireasă la cetatea de peatră, căci lucru mare se petrecea şi inimile tuturoa erau cuprinse de simţămîntul că acum are să se schimbe faţa lumii.

Tot mai trăia încă bătrînul Belisariu, care băgase spaima în năvălitori. Ce-i drept, în curînd după strălucita victorie, el iar fusese dizgraţiat şi despuiat de toate averile lui, dar trăia şi era destul să-şi ridice steagul, pentru ca luptătorii să se adune din toate părţile împregiurul lui şi să apere cetăţile zidite de Justinian pe Dunăre.

Volgarii steteau dar ca pitulați la gurile Dunării și Zabegan, îndrăznețul călăreț, nu se mai avînta peste Dunăre, iară gepizii erau mulțumiți că pot să steie nesupărați de nimeni prin văile unde-și găsiseră adăposturi, puțini în partea de sus a Argeșului, mulți în valea Oltului și cei mai mulți de la Olt înainte, spre Porțile-de-Fer.

Ogorii, depărtați o dată spre apus, au intrat iar în hărțuieli cu longobarzii, și ani de zile de-a rîndul, cît au ținut aceste hărțuieli, Bodea și-a petrecut zilele nesupărat de nimeni în cetatea lui, iar în văile de la poalele munților viața s-a desfășurat în toată liniștea.

Numai pe la sfîrșitul verii, după seceriș, și toamna se mai ivea din cînd în cînd cîte o ceată de călăreți pe sub dealurile de la marginea șesului, podgoria sorbilor, și căuta să pișce pe ici, pe colo cîte ceva, dar se întorcea totdeauna mai repede de cum venise.

De la Argeș pînă la Ialomița gurile văilor erau închise cu un lanț de îngrădituri bine apărate.

Intrați o dată în legătură statornică cu muntenii, Vladimir și Dragodan, Bohuslav și Dragoslav își făcuseră și ei cete de călăreți și mai trăseseră în partea lor și pe Vistoc, puternicul staroste de la Argeș, care-și zidise în vîrf de deal o înaltă culă, de unde vederea străbătea tot șesul.

Cînd năvălitorii se iveau în depărtare, străjile de-a pururea treze aprindeau focuri mari pe culmile mai răsărite ale dealurilor și apărătorii se porneau din toate părțile la vale. Nu mai putea apoi să fie vorba de luptă, căci le era destul să vadă pe cei ce le steteau în față pentru ca să se abată iute spre Dunăre.

În primăvara anului 565 murise însă Belisariu, iar cîteva luni în urmă a murit și împăratul Justinian, care, neavînd copii, a lăsat moștenitor pe Justin II, fiul surorii sale, un om neajutorat și neajutat, ca unchiul său, de alții mai destoinici.

În primăvara anului 566 gepizii se puseră dar de pretutindenea în mișcare, și în curînd valea Argeșului și valea Oltului se deșertară de nu mai rămaseră prin ele decît sorbii ce se străcuraseră pe ici, pe colo fie ca

robi, fie ca fugari printre gepizii ce acum se adunau spre apus.

Bodea simțea că se pregătește ceva și umbla neliniștit de-a lungul văilor.

Numai arareori se mai urca și în poienele din ce în ce mai părăsite.

Se sporiseră, ce-i drept, turmele, de-abia le mai încăpeau poienele, dar lumea era din zi în zi mai puțină pe culmile munților.

S-a perdut încetul cu încetul obiceiul ca muntenii să se mute și ei primăvara, cînd oile se urcă la munte. Era mai tignit traiul în văile răcoroase, unde acum nu mai aveau să se teamă de nimic. Pe cînd bărbații urcați la munte purtau grijă de turme, lucrau la cofe și la ciubere, ori adunau brînză și urdă, lînă, său și piei, femeile purtau grijă de copiii din ce în ce mai numărоși și de stupii cei plini de faguri mirositori, spălau lîna, o scărmănau și o vopseau în fel de fel de fețe, torceau, țeseau și coseau, și vara toată țărmurii rîurilor cu apă limpede erau plini de pînze întinse la nălbit.

Și tot singure erau ele și iarna pe la casele lor.

Îndată ce cădea bruma, șesul de la Dunăre rămînea tot atît de deșert ca poienele munților. Coborîndu-și dar toamna turmele, muntenii nu se mai opreau cu ele-n văi, ci treceau pînă pe cîmpiile întinse, unde puteau să le scoată mai ușor din iarnă și să-și înfiripeze mieii.

Munteanca era nu numai femeie, și totodată și bărbat la casa ei, și numai de trei ori pe an, la Rusalii, cînd toată lumea se aduna în poiană, toamna, cînd oile se coborau, și primăvara, cînd ele se urcau, ajungea și munteanul să-și vadă nevasta și copiii și să petreacă cîteva zile de mulțumire între ai săi.

Perduseră muntenii și obiceiul de a face sămănături și de a-și păstra grăunțele-n gropi numai de dînșii știute.

Asta era treaba vecinilor, care munceau mai cu spor.

Nu are margini neastîmpărul omului.

Scăpați o dată de dușmanii cei sălbatici, sorbii au pus mîna pe sapă și pe săcure și au intrat în război cu natura sălbăticită.

Prea erau dese și multe pădurile, zbegurile, mărăcinișurile și bălăriile, și atît în arșița soarelui de vară, cît și în timpul iernii geroase munceau întins mii de oameni ca să curățe locul și să-l netezească, să-și facă lărgime, să semene și să răsădească.

Grădini de frumusețe să făcuseră văile.

Aici se întindeau lanuri de grîu, de secară, de orz ori de mei; colo se-nșirau holde acoperite de linte, de fasole, de in ori de cînepă; iar mai departe coasta era acoperită-n dosul umbros cu pomăt, mai ales pruni și nuci, iar în fața bătută de soare cu viță tînără și groasă, care nu mai stetea-n părăginire ca odinioară. Pretutindeni prin largul văii și prin curăturile de pe dealuri păștеau vacile cu viței, iepele cu mînji, caprele cu iezi și scroafele cu purcei, iar bălțile erau acoperite de gîște și de rațe lărmuitoare și curțile bine îngrădite ale caselor erau pline de cloșci cu pui.

Iară starostele lua din toate, după vechiul obicei, desetina, tot una la zece, și păstra jumătate pentru sine și pentru ai săi, iar cealaltă jumătate o trimitea la hambarul voivodului, care purta grijă de toți și-și ținea călărimea mereu gata de luptă.

Pentru ca oamenii să nu-și mai peardă timpul rîșnindu-și grăunțele, Răciulete, meșterul isteț, iezuise apoi pe ici, pe colo rîurile și clădise mori, și după vechiul obicei al vecinilor tot voivodului i se cuvenea și a zecea parte din măciniș.

Pentru ca băieții să nu steie degeaba și să nu se moleșească, domnul ieșea cu dînșii des la vînătoare, ca să stîrpească fiarele sălbatice și să aducă și cîte o friptură bună pentru zilele de sărbătoare. Se îndulciseră oamenii și nu s-ar mai fi simțit bine dacă n-ar fi putut să-și arate din cînd în cînd destoinicia de a trage pulpa-n frigare.

De cele mai multe ori însă Bodea ieșea numai cu Cîndea și cu Botea și pleca mai ales de-a lungul văilor, ca să vadă cum stau lucrurile și ce se mai aude. Atunci totdeauna se pomeneau că iese și Ră-

ciulete la iveală și se ia după dînșii, ce-i drept, fără suliță și călare pe un buiestraș sprinten, dar tot în coadă și mai mult singur decît împreună cu dînșii.

Îi plăcea și lui să vadă grădina de frumusețe, și ochii i se umpleau de lacrămi cînd vedea cum lumea, și munteni și vecini, aleargă din toate părțile în calea tînărului domn, ca să-l vadă și să-i arate iubirea, pe care și-o cîștigase prin bunătatea inimii lui și prin înțelepciunea cu care știa să-i apere.

Veneau însă mulți și ca să caute mîngăiere la dînsul.

Muntenii, trăind răzleți și deprinși a se mulțumi cu puțin, nu-și căutau, ce-i drept, mîngîierea decît la Dumnezeu. Cînd se întîlneau pe ici, pe colo, se bucurau din toată inima unii de alții, își dedeau silința să-și facă viața plăcută și se simțeau cu deosebire fericiți în timpul pe care-l petreceau împreună. Multe lacrămi de înduioșare se vărsau mai ales primăvara și toamna, cînd soții de atîta timp despărțiți se revedeau; cu adevărat zile de sărbătoare erau Rusaliile petrecute împreună; gingășie fără de seamăn vedeau copiii cînd părinții lor ajungeau să se bucure împreună de dînșii.

Dumnezeu l-a făcut bun pe om, și răi ajung oamenii numai luptîndu-se cu nevoile vieții și lovindu-se mereu unii de alții. Crescuți în iubire și trăiți în pace, muntenii rămăseseră cum i-a lăsat Dumnezeu, și mai ales acum, cînd le aveau toate cu prisos, nu știau să se supere, nici să-și peardă răbdarea și să se certe. Chiar dacă vreunul dintre vecini l-ar fi lovit, munteanul s-ar fi uitat cu milă la el și s-ar fi dus mai departe; iar dacă i-ar fi furat oaia ori putina cu brînză, el s-ar fi rușinat, s-ar fi făcut că nu vede și ar fi zis: „Să fie pentru sufletul bunichii!“

Numai sălbăticirea îl face pe om hărțăgos și pornit a răsplăti răul cu rău, și sălbăticiți erau vecinii.

Trăind mereu împreună, ei se împedecau des unii de alții, se jigneau între dînșii și, nefiind deprinși a se stăpîni fiecare pe sine, foarte ușor ajungeau să se certe.

Mai ales muierile erau rele, spaima pămîntului, nu sufereau odată cu capul ca cineva să le calce și astfel se certau într-una și între ele, și cu bărbații lor, care ajunseseră de parcă nici nu s-ar fi sîmțit bine dacă n-ar fi avut cîte-o zgîrietură-n față ori vreo vînătaie pe trup.

Tocmai traiul bun, pe care nu-l mai avuseră niciodată în viața lor, le făcuse îmbuibate și năvalnice, și dacă acum se-ncăierau muierile între ele, peste puțin se luau de păr bărbații, stîrniți de gurile lor, iar copiii săreau țipînd împregiurul lor.

Mai era, nu-i vorbă, la mijloc și vinul cel bun, pe care-l storceau din strugurii crescuți pe coastele bătute de soare; destul că staroștii, vai de mamele lor, steteau ziua toată la judecată și n-apucau să-mpace pe unii, cînd le veneau alții pe cap.

Iar starostele era tot om și el, lua dijmă din vin, își perdea cîteodată răbdarea, și atunci judeca mai mult strîmb decît drept.

Trecînd dar domnul de-a lungul văii, mulți îi ieșeau în cale și ca să i se plîngă.

Bodea îi asculta cu știuta lui bunătate, îi mîngîia dîndu-le dreptate, dară cele o dată făcute nu putea nici el să le facă nefăcute. Era mîhnit în sufletul lui, dar îi venea greu să se amestece în daraverile vecinilor, și ca să nu fie nevoit a-și da pe față mîhnirea, el trecea înainte și nu se mai oprea la starostele de care i se plîngea lumea.

Tocmai așa își da însă mai vîrtos pe față mîhnirea, căci Răciulete, inimă neagră, rămînea-n coadă, ca să le șoptească tuturora la ureche că domnul s-a supărat foc pe staroste și trece nainte fără ca să-l mai bage-n seamă.

Nici că se putea, în adevăr, pentru un staroste mai mare rușine decît ca voivodul să steie de vorbă cu toată lumea, iar pe el să nu-l bage-n seamă. Asta-l apăsa rău și-i lua toată vaza. Deși dar domnul nu se amesteca-n daraverile vecinilor, jupînii staroști se fereau ca de foc de năpăstuire, și toți știau

cine-i ține-n frică, toți simțeau că de la voivod vine dreptatea nemaipomenită.

Cu atît mai mare era bucuria cînd domnul nu trecea, ci se oprea și-i făcea starostelui cinstea de a sta la el, o cinste de care n-avea parte nici unul dintre staroști atît de adeseori ca Dragodan cel voios și bun de ospeții.

Avea Dragodan acesta în el ceva ce îi plăcea pînă chiar și părintelui Arie, care tot nu se împăcase cu gîndul ca muntenii să trăiască în legătură cu vecinii lor cei porniți spre desfrîu.

Se-nvoise atunci să primească pe Dragoslav cu toată casa lui în rîndul creștinilor căci ținea ca doamna să fie creștină, și a trecut, om bătrîn și neputincios, la Slatina, ca să săvîrșească el însuși taina botezului în apa rîului, căruia și azi îi zicem Rîul Doamnei. De atunci însă el nu mai voia să știe de nici un amestec cu vecinii, pe care îi socotea osîndiți să piară prin stricăciunea lor.

Pe Dragodan însă nu-l punea în rînd cu ceilalți. Iute la fire, răstit și poftitor, el se pripea adeseori, dar nu știa să mintă, nici să-și ascundă gîndurile, și inima lui încă nestricată îl făcea totdeauna să se oprească, să între în calea cea dreaptă și să dreagă ceea ce a stricat. Rîdea mereu Dragodan, dar știa să și plîngă cînd vedea pe alții plîngînd și se certa însuși pe sine cînd în pripirea lui nedreptățea pe cineva.

Pe el ar fi fost părintele Arie gata să-l boteze dacă s-ar fi prins să postească timp de trei luni de zile, ca să-i mai scadă cărnurile și să i se mai potolească firea; tocmai acesta era însă lucrul cu care Dragodan nu se putea împăca.

Sta și se gîndea și nu putea să se dumirească de ce adecă omul să nu mînînce cît poate, să nu beie cît îi cere firea, să nu-și facă toate plăcerile.

— Auzi prostie! — zicea el — o viață să ai, și nici aceasta să n-o petreci după placul inimii tale!

Era atît de învederat lucrul acesta, încît Bodea și Cîndea și Botea steteau și ei pe gînduri și se-ntre-

bau cîteodată dacă nu cumva Dragodan are dreptate.

Răciulete, care se ținea și la ospeții tot în coada lor, zicea că el nu poate să judece.

Om puțin cum era, el nu putea să mănînce, nici mai ales să beie ca Dragodan, ba nici ca Cîndea cel înalt și cu mustața-n spic, dar e frumos lucru să vezi pe alții petrecînd în veselă ospeție, îi plăcea și lui să rîdă și să glumească și e bine să fie și cîte un om mai ursuz unde alții se bucură din toată inima de viață.

Sta Răciulete și se veselea și el, dar cînd vedea că valurile tinerețelor se izbesc în țărmuri, îl trăgea mai pe Cîndea, mai pe Botea la o parte, ca să-i spună că doamna așteaptă numărînd clipele în trecerea lor.

Avea, ce-i drept, și doamna cu cine să-și petreacă timpul și știa cum să și-l petreacă pentru ca zilele să-i fie scurte și plăcute.

Sus, în cetatea cea de peatră, Bodea zidise nu numai casa pentru Dumnezeu, cea cioplită în stîncă, ci totodată și adăpost pentru sine și pentru ai săi, case mari și cu lărgime, dar tot prea strîmte pentru doamna lui cea totdeauna nemulțumită azi cu ceea ce a făcut ieri și dusă mereu cu gîndul la ceea ce avea să facă mîne.

Acum torcea în rînd cu fetele și se năcăjea că nu e în stare să scoată firul de in atît de subțire și de neted ca ele. Nu, așa fir nu mai văzuse dînsa decît aici; parcă altfel erau făcute degetele lor, iar nu ca ale ei.

Peste puțin ea trecea la războaie și se uita cum trece șuveica printre firele de urzeală, cum se-ntinde firul ieșit de pe ea, cum se mișcă ițele și se-mpletesc firele, cum lovește spata și cît de deasă și de potrivită iese pînza, tot fir lîngă fir, pe toată lungimea la fel, ca vărsată dintr-o dată. Se așeza apoi ea însăși la război, arunca suveica, călca-n iepe și lovea cu spata, dar cu totul altfel ieșea pînza. Ori i se făcea vreo crîmpiță, ori firul trecea strîmb printre șirurile de

urzeală, ori îi era prea deasă, ori prea rară pînza, n-ajungea niciodată s-o scoată cum voia.

Degeaba! Lucrul acesta-l învaţă fata numai de la mama ei, care l-a învăţat şi ea de la bunica. Numai trecute din neam în neam se cresc destoiniciile.

Dar ceea ce mai ales îi plăcea doamnei erau floricelele cusute pe fir în fel de fel de feţe.

Ele singure ştiau s-aleagă lîna, s-o spele şi s-o vopsească, să toarcă firul subţire şi să-l potrivească după faţă, şi numai cu ochii lor puteau să numere firele şi să croiască felul floricelei fiecare după gîndul ei.

Sta doamna cînd ici, cînd colo şi iar alerga de la una la alta, şi nopţile îi păreau prea lungi, şi zilele prea scurte, viaţa i se petrecea într-o goană mai plăcută azi decît ieri, căci fetele nu erau numai harnice şi îndemînatice, ci totodată şi voioase şi deştepte şi nu mai aveau sfîrşit glumele, poveştile şi cîntecele.

Iară fetele se simţeau fericite că doamna le aduna la şezătoare, căci mai plăcută e viaţa cînd mulţi o petrec împreună şi lucrul e mai cu spor cînd e făcut cu voie bună.

Se adunau deci trîmbele de pînză, covoarele bătute în ales, ştergarele şi altiţele, brînele şi fotele, de erau plini toţi pereţii şi steteau grămezi prin colţuri. Doamna dădea cu toate aceste zor înainte, căci se apropiau Rusaliile, şi atunci orişicît de multe, nu erau prea multe.

Mulţumirea ei cea mare era ca de Rusalii să le încarce toate pe măgari şi să le ducă în poiană, spre a le împărţi între fetele ce şi-au găsit norocul, dar cu urare de la dînsa pentru cea mai frumoasă zi din viaţă.

Din cînd în cînd uşile se deschideau mari şi casele luminoase se umpleau de o mai viuă lumină: intra Radu, domnişorul, băiat în putere, trecut acum de cinci ani, o minune a lui Dumnezeu pe pămînt.

Nu, doamnei nu i se ura niciodată; viaţa ei era totdeauna plină; niciodată ea nu se simţea singură şi părăsită: ar fi stat şi ea, dacă l-ar fi ştiut dus la munte, toată iarna şi vara toată şi fără de dînsul;

ceea ce o făcea să numere clipele în trecerea lor era numai gîndul că el e dus la vale.

Ştia dînsa şi, ceea ce-i era şi mai greu, ştiau şi alţii cum se petrec lucrurile la vale.

Dragoslav, care se aşezase cu ginerii lui în strîmtoarea cea atît de plăcută pentru Ringa, se cobora des la fiică-sa, ca să-i spună cum faţa lui Bran se întunecă şi cum pînă chiar şi Mateiaş cel vesel se întristează cînd află că domnul e dus la vale şi s-o pună la cale ca să-l ieie cu binele şi să-l ţie mai de scurt.

Ea însă? Ce putea ea să facă? Număra clipele, suspina, se trăgea într-un colţ, ca să-şi sărute copilul şi să verse cîte o lacrămă, dar în faţa lui era neputincioasă.

Îl vedea coborîndu-se încetul cu încetul de la înălţimea la care fusese şi-i venea adeseori să zică: „Mai bine să piară fără de veste decît să cadă!“ Cînd se întorcea însă, el iar era omul căruia toate i se cuvin şi care ştie mai bine decît orişicine ce este bine şi ce este rău.

Şi cum oare ar fi putut ea să vadă altfel lucrurile cînd tot astfel le vedea şi părintele Luca, preotul şi părintele, care se uita la fiul său ca la un alt soare?!

O singură armă avea dînsa.

Cînd ea era mîhnită, el se simţea nemîngîiat, umbla fără astîmpăr de ici pînă colo şi nu mai era în stare să plece nici chiar la vînătoare. N-ar fi avut decît să-l ţie mereu departe pentru ca el să rămîie mereu aproape de dînsa. E însă greu afară din cale să-ţi întuneci viaţa trecătoare, cînd ea poate să fie luminoasă, să mîhneşti pe cel iubit cînd inima îţi este pornită spre voie bună. În curînd ea se dedea învinsă, şi iar îşi luau lucrurile mersul lor de mai nainte.

În zadar! Nu poate să stăpînească pe alţii decît cel ce e stăpîn pe sine însuşi: ea trebuia să aducă o jertvă mare şi grea dacă voia să-l ţie pe el aşa cum şi-l dorea.

„Am s-o aduc jertva aceasta!“ îşi zise cu hotărîre cînd află că el s-a întors, în sfîrşit.

Iar fetele lucrau voioase, şi voioasă era şi doamna, căci nu se cuvine ca alţii să simtă mîhnirea ivită în tăinicia casei.

Cînd el intră, fetele se ridicară şi rămaseră cuviincioase şi cu capetele plecate, fiecare la locul ei, iară doamna făcu cîţiva paşi spre el încă mai voioasă.

Nu mai era Bodea acum omul de mai nainte. Tot înalt, dar nu subţire, ci voinic, peptos şi lat în umeri, cu mustaţa-n spic, ca Cîndea, şi cu obrajii plini, rotunji şi acum cam aprinşi.

Era scurt drumul de la Dragodăneşti pînă aici, îl făcuseră răpede, şi ochii lui n-ajunseseră încă să se limpezească pe deplin, capul îi era cam ameţit.

— O să mă certi iar c-am stat prea mult, îi zise el, scăpînd din vedere că nu sunt numai ei singuri, şi o cuprinse cu braţul peste mijloc.

Ea se dete puţin înapoi.

Îi era parcă frică de dînsul.

— Vrei să zici c-o să mă plîng iar — răspunse ea — cum noi toate ne plîngem cînd voi sunteţi duşi în treburi şi nu putem să avem mulţumirea de a vă vedea. Dar nu, suntem cuminte — urmă ea întorcîndu-se puţin spre fete — căci cu cît mai rar vă vedem, cu atît mai viuă şi mai adevărată ni-e bucuria de a vă vedea.

Erau atît de frumoase vorbele ei, dar el nu le auzea: simţea numai mîhnirea că dînsa, aici, în faţa tuturora, s-a dat înapoi cînd el a voit s-o cuprindă cu braţul.

— Parcă nu mai sunt şi altele! îi zise el încet, apoi se întoarse şi ieşi.

Ea rămase ca înmărmurită la locul unde o lăsase el. Îi era parcă zidirea de peatră se prăbuşeşte în capul ei.

Nu putuseră, ce-i drept, fetele să audă vorbele lui, dar ele au văzut cum el se întoarce şi pleacă şi iese, şi era destul atît pentru ca să ştie chiar mai mult decît ceea ce el zisese.

— Tu eşti de vină, îi zise mama ei; prea îl laşi singur şi de capul lui!

II

TÎRGOVIŞTEA

Primăvara, cînd turmele se porneau la munte, şi mai ales toamna, cînd muntenii se întorceau cu măgarii încărcaţi la şes, lumea se aduna din toate părţile la marginea şesului, sub dealurile de pe ţărmul stîng al Ialomiţei, pe unde era urcătoarea.

Aici era locul de tîrgovişte, cum ziceau vecinii, unde-şi da fiecare prisosul, ca să-şi facă parte din prisoasele altora.

Îşi aduceau muntenii putinile de brînză, şi cele de miere, burdufurile de urdă şi caşcavalurile, aduceau lumînări de său şi de ceară, saci de lînă, piei lucrate şi cojoace făcute gata, aduceau cofe şi ciubere de brad, topoare şi seceri, cai prăsiţi de dînşii şi berbeci îngrăşaţi.

Muntencele-şi aduceau trîmbele de pînză, valurile de ţesături de lînă, velinţele împestriţate, altiţele şi ştergarele, toate curate şi frumoase.

Iar vecinii veneau pînă de pe Argeş şi de pe Buzău cu lungi şiruri de care încărcate cu roadele pămîntului, fel de fel de grăunţe, fasole şi prune, nuci şi poame uscate, fuioare de cînepă şi de in, cu vase de lut şi cu lemnărie lucrată, cu juncani, cu viţele şi cu capre. Îndeosebi de pe valea Prahovei veneau cu rîşniţe şi cu bolovani de sare, marfă mult căutată.

Erau de toate şi destule pentru toţi, ba mai rămînea şi pentru neguţătorii care iar începuseră a veni de peste Dunăre, cei mai mulţi greci isteţi, piperniciţi şi piţigăiaţi, dar printre ei şi cîte un evreu stăruitor, care venea cu ace, cu degetare şi cu foarfeci, cu briciuri, cu cuţite şi cu arme, cu mărgele de sticlă, cu sălbi şi cu alte lucruri mărunte şi frumoase, ca să se întoarcă încărcat cu ceea ce putea să găsească. El nu alegea, ci primea orişice, mai ales ceea ce altora nu le trebuia, căci el din toate ştia să-şi scoată cîştigul.

Zile întregi de-a rîndul ţinea învălmăşeala aceasta pe sub dealuri, căci încetul cu încetul se adunau,

şi deodată se risipeau. Acela care sosea nu mai ştia cînd o să plece, căci nu pleca nimeni mai nainte de a fi venit şi domnul cu cetele de călăreţi, ca să-şi aleagă din toate ce-i mai frumos. Ţineau toţi să-i vadă pe voinicii curăţei prinşi în horă şi purtaţi de Cîndea, bălanul înalt şi cu mustaţa în spic!

Astă dată era însă voie bună mai multă decît de obicei, căci neguţătorii aduseseră ştirea că gepizii, adunaţi spre apus, au fost nimiciţi cu desăvîrşire de ogorii uniţi cu longobarzii şi că regele lor Cunimund a fost omorît chiar de Alboin, regele longobarzilor, el însuşi.

Chiote de nemaipomenită însufleţire umplură văzduhul cînd mai sosi şi vestea că de astă dată domnul nu mai vine singur, ci a ţinut să vie cu el şi doamna cea frumoasă şi dulce la fire — mare minune.

Dar şi aveau de ce să se bucure.

În frunte veneau Bodea şi Bran, numai ei amîndoi, unul trupeş şi voios, încins cu sabia strălucită şi călare pe armăsarul negru, iar cellalt mărunt şi smerit, călare pe un buiestraş de munte şi cu o nuia de alun în mînă.

Era, cu toate aceste, pe ici, pe colo, cîte un prost care întreba: „Care e domnul?“

Căci nu omul întreg face, ci numai faţa lui, iar în faţa spînului şi în ochii lui era ceva ce te făcea să simţi că el e acela de care toţi au să se teamă.

După dînşii urmau starostii: Viştoc cel cărunt la mijloc, Vladimir cel pîntecos la dreapta şi Dragoslav la stînga lui, iară la mărgini Bohuslav şi Dragodan cel gros, care rîdea şi acum parcă toate numai pentru a lui mulţumire ar fi fost puse la cale.

Mujeretul venea, după rînduiala muntenească, deşi tot călare, cîţiva paşi mai napoi, în frunte doamna, avînd la dreapta ei pe maica soacră, preuteasa cuvioasă, care acum întîia oară ieşea în lume, iar la stînga pe sora ei Ringa.

După ele urmau apoi toate cîte mai erau, şi femei mature, şi fete mari, care cum apuca şi cum ştia să-şi mîne calul.

Venea apoi Cîndea, mai ţanţoş decît orişicînd, el singur în fruntea celor trei cete de călăreţi, şi tocmai

în coadă nelipsitul Răciulete, alăturea cu părintele Luca şi cu Păun, fratele domnului, călare toţi trei, cum se cuvenea, pe măgari aleşi cu părul neted şi cu urechile bine croite.

Ce alergătură! ce îngrămădire! ce îndesuială! ce strigăte de urare!

Grecii cei cu privirea scrutătoare şi evreii cei porniţi spre iscodire steteau uimiţi şi priveau cu ochi mari şi nu puteau să se dumirească de unde a ieşit aşa deodată ăst alai de oameni cu feţele curate, raşi şi peptănaţi ca la Bizanţ, îmbrăcaţi în vestminte albe şi frumos croite, oamenii aceştia care vorbeau, parcă, în limba romanilor din Exarhat şi erau creştini în toată firea, mai creştini decît stîrpiturile din Bizanţ, care abia de curînd alungaseră din mijlocul lor pe cei din urmă filosofi păgîni, minţeau fără să se ruşineze şi se îmbrăcau în catifele şi în mătăsuri împodobite cu aur şi cu pietre scumpe cînd se adunau în biserica Sfintei Sofii, zidită şi ea tot de curînd.

O lume nouă se închega din sămînţa rămasă sus în munţii pînă acum acoperiţi de ceaţa vremurilor grele, şi ochii lor se îndreptau duşi de gînduri nesăţioase spre valea largă şi mănoasă, în fundul căreia se înălţau munţii albaştri.

Un cerc larg se făcu în cîmpul deschis cînd cei sosiţi se opriră ca să descalece, şi toţi se îndesuiau ca să vadă, dar nimeni ca grecul şi ca evreul, care ţineau să fie la îndemînă.

Aveau dînşii şi mărfuri mai ascunse, pe care nu le scoteau de dragul orişicui, salbe şi brăţare, lanţuri, inele şi cercei, toate de aur şi împodobite cu pietre scumpe, aveau catifele şi mătăsuri, aveau, mai presus de toate, bani, ispita Necuratului, pentru care cumperi orişice.

Iar ochii lor erau îndreptaţi mai ales asupra femeilor, căci li se spusese atît de adeseori şi se încredinţaseră şi ei că n-ar fi gustat Adam din rodul oprit dacă nu l-ar fi ispitit Eva cea rîvnitoare.

Era astăzi mai frumoasă doamna decît orişicînd, căci frumos îl face pe om fericirea şi fericită se simţea că nu l-a lăsat pe el singur.

Ochii evreului se îndreptară spre buza ei cea întoarsă.

El scoase din sîn cîteva salbe și lanțuri, le atîrnă pe mîna lui păroasă și plină de pistrui, apoi înaintă spre dînsa tîrîș, călcînd rar și ușor ca pisica și zîmbind cu vicleană umilință.

— Iată podoaba pentru podoabă ca tine! îi zise el în graiul sorbilor, pe care de mult îl învățase.

Doamna și sora ei și celelalte femei toate erau ca orbite de atîta strălucire. În povești numai știau ele asemenea podoabe.

— Dar eu n-am ce să-ți dau pentru ele! îi răspunse doamna, strîmtorată.

— Ia-le! grăi evreul. Eu mă mulțumesc cu ceea ce vouă nu vă trebuie. Uite colo — urmă el — care încărcate cu bolovani de sare. Ce faceți voi cu atîta sare?! Piatră netrebnică ce se topește la umezeală!

— Dar sarea nu este a mea.

— Alte tale sunt toate dacă vrei, îi zise evreul; încearcă și te vei încredința!

Dragodan începu să rîdă cu hohote cum numai el știa.

Pocitura aia de om avea dreptate: el, Dragodan, starostele din valea Dîmboviței, avea aici multe care de grîu, bob frumos ca aurul, și nu era nimic mai apropiat decît să dai grîu ca să iai sare.

El luă de la evreu sălbile și lanțurile și începu să le împartă, rizînd mai cu poftă:

— Na și ție, na și ție, na la toți, ca nimeni să nu se mîhnească!

Rîdeau toți și rîdeau și ceilalți negoțători, care se apropiară și dînșii, scoțîndu-și marfa la iveală.

Nu rîdea însă evreul, care rămăsese și fără de marfă, și fără de sare, și nu rîdea Bran cel nesuferit.

— Cine li-a dat oamenilor acestora voie să vină aici?! îl întrebă el pe Bodea.

— Eu cred că nimeni — răspunse Bodea — au venit ei de capul lor și azi ca alte dăți.

— Cum vine lupul cînd simte mirosul de hoit, adăogă Bran. Și crezi că se cuvine să-i lăsăm să ispitească lumea?

— Eu cred că nu se cuvine — răspunse Bodea — dar asta trebuia să li-o spunem de mai nainte.

— Cînd adecă am fi avut să li-o spunem?! întîmpină Bran rîzînd. Au venit ei vreodată să ne întrebe, ori aveam să alergăm noi după dînşii?! Ei şi-au încercat norocul, şi dacă-l găsesc, au să mai vie, iar dac-ar fi s-o pată, o să le spună şi altora că pe aici n-au ce să caute. Li-o arăt eu acum, ca să n-o mai uite niciodată în viaţa lor!

Grăind aceste, omul mărunt şi înţepat îşi făcu drum printre cei adunaţi împregiurul negoţătorilor, apoi liniştit, fără de pripire şi rîzînd ca un pui de drac, începu să ieie catifelele şi mătăsurile, sălbile şi lanţurile, să le rumpă în bucăţi, să le arunce pe jos şi să le calce în picioare ca pe nişte lucruri spurcate.

Ţipau grecii ca din gura şarpelui şi se văietau evreii de te prindea mila, dar el le arăta drumul pe care veniseră şi le zicea mereu:

— Să mai veniţi, mă rog, pe la noi! să mai poftiţi!

Acum nu mai rîdea nimeni, şi mulţi se uitau la Dragodan cel înalt şi gros, muntele de om, care sta cu ochii zgîiaţi, zăpăcit şi încruntat, şi nu putea să înţeleagă furia piticului din faţa lui.

— Dar asta e mişelie! rîcni el în cele din urmă.

— Ba bine că nu! îi zise Bran. Nu e mişelie să loveşti în cap pe cel ce vrea să te jăfuiască; dar e mişelie să alungi pe cel ce te ispiteşte şi te fură cu minciuna.

— Dar eu am luat şi trebuie să şi dau, grăi Dragodan mai potolit.

— N-ai să-i dai nimic! Dumnezeu n-a lăsat nici grîul, nici sarea ca să-i smintească pe oameni.

Asta era o vorbă pe care Dragodan nu era în stare s-o înţeleagă.

— Trebuie să dau ceea ce sunt dator! zise el răstit.

Bodea se apropie de el şi-i puse mîna pe umăr.

— Ai dreptate, îi zise zîmbind; ia carul de sare şi dă-l nu slutului aceluia, ci văduvelor care n-au sare.

— Iară lui dă-i cîţiva pumni de ai tăi în spinare, ca să se ducă mai iute! adăugă Răciulete, care ţinea

să fie totdeauna în coadă şi să aibă cel din urmă cuvîntul.

Dragodan iar începu să rîdă, şi trecură toate parcă n-ar fi fost nimic.

Parcă însă, numai parcă...

Călare o dată pe gloaba lui, evreul se întoarse cu faţa spre cei ce-l alungaseră.

— Las', că vi-o fac eu vouă! Să vă aduceţi aminte de Isaac, evreul cu pistrui! grăi el şi se depărtă în goană mare.

Acum rîseră cu toţii de pocitura mare-n gură şi bună de fugă; Bran însă nu rîdea nici acum.

— Asta nu mai poate să meargă aşa, îi zise el cu inima deschisă lui Bodea. Ori ne desfacem de dînşii, ori le dăm staroşti dintre ai noştri, oameni chibzuiţi, care ştiu să-i pornească spre calea cea bună!

— Asta nu se poate! îi răspunse Bodea scurt şi hotărît.

— Una din amîndouă se poate! grăi Bran tot atît de hotărît.

„Ba se poate"! unul; „Ba nu se poate!" altul; cu anevoia ajungeau să se înţeleagă.

Şi pietrele de moară sunt însă două, şi n-ai putea să macini cu ele dacă nu s-ar freca una de alta şi n-ar fi amîndouă vîrtoase.

Ştia şi Bodea că mai bine li-ar merge vecinilor şi mai bine ar fi pentru toţi dacă s-ar face cum zice Bran, dar îi era greu să le facă staroştilor nedreptatea de a-i da la o parte.

— Nici n-ai nevoie să li-o faci, grăi Răciulete, ca să zică şi astă dată cel din urmă cuvînt. Loc mai e destul prin văi. Ei au satele lor; să facem printre ele şi cîteva sate dintre ai noştri, să le dăm acestora cîte un judeţ cuminte, şi-o să vezi că peste puţin timp staroştii rămîn singuri ca cioara-n par.

Bodea dete din umeri, ca omul cu inima îndoită, parcă-mpăcat şi tot nempăcat încă cu gîndul lui Răciulete. Era în sufletul lui o mîhnire pe care ar fi voit să n-o aibă şi de aceea ţinea să n-o dea pe faţă. Se arăta dar mai voios de cum în adevăr era, şi peste

puțin, cînd cimpoiesul a început să cînte și băieții s-au încins roată mare, a intrat și el în horă.

Nu i se prea cuvenea, căci nu mai era flăcău, dar domnului i se cuvin toate și mulțimea izbucni într-un vuiet de bucurie cînd îl văzu intrînd la mijloc, între Bran și Cîndea cel cu mustața-n spic. Chiar și Bran zîmbea voios și era parcă se mai înălțase jucînd din ce în ce mai cu avînt.

Se pierde omul însuși pe sine cînd se află în mijlocul unei mari mulțimi de oameni. E ca și cînd ar fi o legătură nevăzută între inimă și inimă, și toți se fac o apă, toți se pornesc ca un val în același fel și nu mai poate nici unul să fie trist cînd veselia străbate mulțimea, nici unul nu poate să steie-n loc cînd cu toții pleacă înainte.

Săltau voinicii-n horă, și săltau și inimile tuturora. Se avîntau înainte și înapoi, se-ntorceau cînd la dreapta, cînd la stînga, legănîndu-și trupurile și chiuind din cînd în cînd, săreau în sus și frămîntau pămîntul: ai fi zis că sunt niște smintiți dacă i-ai fi privit tu singur și-n toată liniștea, iar lumea cea multă era-ncîntată și sălta cu dînșii.

Luată de acest vîrtej, doamna se avîntă și ea și intră în horă, avînd la stînga pe Bodea, iar la dreapta pe Bran, iară sora ei, Ringa, văzînd-o, îl luă pe Bran de la stînga.

Din nou izbucni și cu mai multă putere vuietul de bucurie, iară Bran se-nălțase parcă nu-și mai simțea pămîntul sub picioare.

O! acum înțelegea și el pe Dragodan și ar fi fost în stare să tragă pulpa de cerb în frigare, să mănînce, să bea, să guste din plin plăcerile vieții.

Femeile însă, tot femeile, și mai ales babele, care-și petrecuseră lunga viață, vorba părintelui Arie, ca flori ce se desfășură-n umbră, ele steteau încremenite și cuprinse de un fel de groază, iar maica soacră, preuteasa cuvioasă, dezmeticindu-se, se apropie încet de nora ei și îi șopti la ureche vorbele:

— Ieși, că dacă te văd pe tine intrată, intră și altele și el n-o să mai fie numai al tău!

Doamna rămase pe o clipă într-un fel de nesimțire. Auzise bine, dar în urechile ei sunau vorbele: „Parcă nu mai sunt și altele!“

III

OSPEȚIA

Nu e durere mai grea, mai stăruitoare și mai nesecată decît durerea de a viețui a omului ce se muncește însuși pe sine.

E tristă viața robului care nu poate să trăiască decît tîrîndu-se ca unealtă orbește supusă la picioarele stăpînului, și adimenitor e afară din cale gîndul neatîrnării de nimeni; nenorocit se simte însă numai robul neîmpăcat cu gîndul robiei și mereu însătat de neatîrnare; acela care-și dă seamă că numai în robie poate să trăiască și voiește să se supuie se simte mîngăiat în sufletul lui că e în stare să ducă greul vieții, și cu cît mai grele sunt lanțurile, cu atît mai mîndru e cel ce le poartă cu inima ușoară.

Și rob e în trecerea lui pe pămînt orișicare om.

Bodea se pătrundea din zi în zi mai tare de acest adevăr.

S-au dus neguțătorii alungați de Bran, dar el se înșela cînd credea că nu se vor mai întoarce.

Știe tîlharul ieșit la pradă și la jaf că-și pune în joc avutul și viața, dar și le pune fiindcă, mînat de rîvna lui nesățioasă, el nu e în stare să se stăpînească. Tot astfel știau grecii și evreii că e mare primejdia pe care o-nfruntă trecînd Dunărea, dar setea de cîștig îl face pe om stăruitor, viclean și îndrăzneț.

Isaac, evreul cu pistrui, s-a ținut de vorbă. Întors acasă, el a alergat plîngîndu-se pe la toți comandanții cetăților de pe țărmurul Dunării, ba s-a dus chiar la Constantinopol, ca să ceară ocrotirea celor mari. Erau însă trecute timpurile cînd împărăția putea să ocrotească pe supușii ei trecuți peste hotare, și evreul,

scîrbit de ticăloşia la care a ajuns împărăţia, s-a întors cu gîndul spre ogori. Aceştia însă, după nimicirea gepizilor, dintre care cei mai mulţi se uniseră cu longobarzii, s-au depărtat spre apus şi începuseră iar hărţuielile cu longobarzii. Le era, dar, neguţătorilor peste putinţă să găsească vreun cagan care le dă ajutor. Ei s-au avîntat dar, la început unul cîte unul, pe furiş şi cu multă băgare de seamă, apoi din ce în ce mai mulţi şi mai obraznici.

În timpul iernei s-a făcut pîrtie şi apoi drum bine bătut pînă la Dunărea îngheţată, şi şir lung se ţineau săniile încărcate cu fel de fel de bogăţii.

Cine însă şi de ce să-i oprească?

Oameni cu socoteală, ei aduceau lucruri de neapărată trebuinţă, încît toţi alergau în calea lor. Trebuia dar să te gîndeşti bine mai nainte de a face ceva ca să-i opreşti. Cei dîntîi care îi primeau erau chiar staroştii, care în curînd au început să ieie şi bani.

Iară banul e unealta Diavolului.

Iarna era-n toiul ei, şi domnul nu primise încă decît mică parte din zeciuiala ce i se cuvenea; hambarele staroştilor se deşertaseră înainte de vreme; turmele sporite-n timpul celor cîţiva ani de pace se răreau dintr-o zi în alta; asupririle staroştilor se-nmulţeau, şi plîngerile erau tot mai stăruitoare; monedele bizantine se răspîndeau pînă departe prin înfundăturile văilor, şi cel ce punea mîna pe ele-şi schimba oarecum toată firea.

O!... Bran avea dreptate: acesta era un duşman mai primejdios şi mai neapropiat decît cel ce dedea năvală în cîmp deschis.

Iară Bodea le vedea toate şi nu ştia ce să facă.

Chiar şi casa lui se umpluse încetul cu încetul, fără ca el să-şi deie seamă cînd şi cum, de fel de fel de unelte de peste Dunăre, iară băieţii lui îşi petreceau nopţile duşi la vale, cînd chefuind cu vecinii, cînd luîndu-se la bătaie cu dînşii.

Era parcă toate se destramă şi totul se apropie de un grabnic sfîrşit.

Dar privirile negoţătorilor erau îndreptate mai ales asupra marilor straturi de sare din valea Prahovei,

nesecatul izvor de bogăție, împregiurul căruia se-ndesuiau hîrjonindu-se între dînșii ca haita de cîni flămînzi asupra hoitului.

Nicăiri pe țărmul drept al Dunării nu era sare, și o întreagă lume alerga lihnită cînd soseau carele încărcate, iar aici n-aveau decît să ieie și să încarce.

Ursan, care era cel mai apropiat de valea Prahovei, trimisese în mai multe rînduri știrea că oamenii lui s-au întors fără sare fiindcă nu încăpuseră să ieie și ei.

Bodea stătea cu toate aceste pe gînduri, ba era cuprins adeseori de sîmțămîntul că așa au să meargă lucrurile și că altfel nu se poate.

Trecuseră luni de zile de cînd stetea ca-nchis în cetatea lui, umbla buimac de ici pînă colo și fără de astîmpăr, își căuta de lucru și nimic nu-l mai mulțumea. Ar fi voit să se lepede de vechile lui deprinderi, iar altele nu luase încă, și omul trebuie să facă ceva dacă e vorba ca viața să nu-i pară nesuferită.

Asta nu putea să rămîie așa: într-un fel ori într-altul el trebuia să se îmbărbăteze, și ori își petrecea viața potrivit cu convingerile lui, ori își schimba convingerile potrivit cu slăbiciunile sale. Altfel, chin îi era și să facă, și să nu facă ceea ce voia.

Chiar dacă el ar mai fi putut s-o ducă așa, nu mai putea dînsa să-l vadă zbătîndu-se ca robul ce vrea să-și frîngă lanțurile.

— Vie orișice ar veni, zise ea. Să mă calce-n picioare, să mă strivească, dar să-l văd voios ca mai nainte!

Zadarnice îi erau silințele de a-l învioara, căci nu mai era voioasă nici ea.

Acum, cînd el era mereu acasă, părăsise și ea obiceiul de a aduna fetele și nevestele la șezătoare. Tortul subțire și neted, pînza bine bătută, floricelele cusute cu măiestrie, glumele nevinovate, poveștile și cîntecele îi păreau acum și ei lucruri sarbede. Chiar nici Radu, copilul din zi în zi mai voinic, nu mai putea să-i deschidă inima.

— Ar trebui să mai pleci la vale — îi zise ea în cele din urmă — ca să vezi cum merg lucrurile.

— E rău că nu plec — îi răspunse el zîmbind — dar bine n-ar fi nici dac-aş pleca.

— Să ieşi la vînătoare! grăi dînsa.

— Dacă vii şi tu cu mine, răspunse el. Fără de tine mă zbat şi eu cum te ştiu pe tine zbătîndu-te cînd mă ştii dus.

Era un fel de mustrare în mărturisirea aceasta; ea se simţea cu toate aceste mai mult mîngăiată decît mustrată. La urma urmelor, aşa era: soţia trebuie să fie unde e soţul ei.

Şi de ce adecă să nu meargă şi ea?!

Era un farmec nespus în gîndul acesta, şi în faţa acestui farmec trecea nebăgată-n seamă uimirea muntenilor, care nu mai văzuseră femeie înarmată voinicește şi ieşită la vînătoare.

Dar, la urma urmelor, era frumos ceea ce vedeau şi ea nu era femeie ca toate femeile, ci doamnă, iar domnului şi doamnei toate li se cuvin, toate le şed bine.

— Cu el şi cu ea nu are nimeni să se potrivească, zicea părintele Luca, iar maica preuteasă nu mai putea să zică nimic după ce soţul ei îşi dăduse părerea.

Au ieşit dar domnul şi doamna cu voinicii la vînătoare şi erau voioşi ca niciodată, iar lumea alerga să-i vadă voioasă şi ea, căci era mare frumuseţă să-i vezi. Numai babele mai dedeau din cap şi-l ocărau pe Răciulete, care nu putea nici astă dată să se astîmpere şi ţinea să fie în coada vînătorilor.

Iar după vînătoarea bogată s-a făcut mare ospeţie la cetatea de piatră.

I-a poftit doamna pe toţi, şi nu lipsea nici unul dintre cei poftiţi.

A venit Bran cu Mateiaş, cu Bunea şi cu Dragoslav, care şi-a adus ginerii şi fetele amîndouă; au venit staroştii cu femeile lor; a venit Moroiu cu Ursan, iar Răciulete, nelipsitul, alerga în toate părţile, ca să facă rînduială.

Şi iar dedeau babele din cap. Leera parcă se schimbă rostul lumii şi mersul lucrurilor.

Las' că nu mai văzuseră asemenea ospeţie şi nu se împăcau cu gîndul ca femeile să se amestece printre

bărbaţi, dar steteau la îndoială dacă nu cumva e mare păcat să mînînci şi să bei la uşa casei lui Dumnezeu.

În fruntea mesei se afla însă părintele Luca, preotul, care ştia mai bine decît orişicine că Dumnezeu a înzestrat pămîntul cu fel de fel de bunătăţi ca oamenii să se îndulcească din ele şi că plăcută îi este lui vesela petrecere împreună a oamenilor.

Apoi, Bran n-ar fi venit şi el dacă rău ar fi ceea ce se făcea.

Nu! Părintele Arie ar fi venit şi el dacă puterile de tot sleite l-ar fi iertat, şi s-ar fi bucurat văzînd cumpeneala şi cuviinţa cu care mesenii, aşezaţi pe covoare împregiurul mesei scunde, îşi petreceau timpul. Pînă chiar şi Dragodan îşi stăpînea glasul şi rîdea mai pe-nfundate.

Avea fiecare cîte o greutate pe inima lui şi se păzeau cu toţii ca nu cumva să scape vreo vorbă care ar putea să supere pe cineva.

Abia spre sfîrşitul mesei, vinul, deşi băut cu măsură, a mai dezlegat limbile.

Cu deosebire voios era Bran, care şedea între Ringa şi Vladislav, soţul ei, şi rîdea mereu, parc-ar fi fost frate cu Dragodan.

— Mi se deschide inima totdeauna cînd vă văd — le zise el cu o voioşie copilărească — şi viaţa îmi pare mai plină cînd stăm împreună.

— Şi vii cu toate aceste atît de rar pe la noi, întîmpină Ringa, puindu-şi mîna pe a lui.

— Deşi ştie că ne-am bucura dac-ar veni mai des, adăugă soţul ei.

— Tocmai pentru că vin rar, răspunse el rîzînd iar. Numai rară e adevărată bucuria. Haina pe care voim s-o păstrăm o îmbrăcăm numai la zile mari. Ce frumoasă e ziua de astăzi — urmă el vorbind mai tare, ca să fie auzit şi de alţii — rară zi, chiar singură pînă acum în felul ei, şi nu e între noi nici unul care va putea s-o uite vreodată şi să nu se bucure de cîte ori îşi va aduce aminte de ea. Am uita-o însă cu toţii dacă adeseori am fi avut ori am avea asemenea zile.

Bodea stetea de vorbă cu Vladimir cel pîntecos, care-i spunea cum neguțătorii cară mereu tot ceea ce găsesc. El auzea însă și vorbele lui Bran și le înțelegea.

— Cel ce vrea să mănînce cu poftă — grăi părintele Luca — mănîncă rar și puțin și postește des.

— E întocmai ca și cu vînătoarea, adăugă Răciulete cel sfătos, ca să-și spună și el părerea. Dac-o faci rar, e o plăcere aleasă, iar dac-o faci des, e o meserie proastă.

— De ce proastă? întrebă Dragodan, care o făcea des și totdeauna cu plăcere.

— Pentru că noi, oamenii, suntem ființe miloase — — îi răspunse Răciulete — și ne stricăm firea, nu mai avem milă nici de oameni dacă ne deprindem cu plăcerea de a omorî cerbii frumoși și căprioarele sperioase.

— Asta e așa! grăi Moroiu.

— Nu tocmai! întîmpină Bodea nerăbdător. Oamenii sunt deosebiți, și plăcut îi este totdeauna fiecăruia ceea ce se potrivește cu firea lui.

Bran dete zîmbind din cap, dar nu grăbi cu răspunsul, ci așteptă ca privirile tuturora să se îndrepteze asupra lui.

— Dac-am trăi fiecare potrivit cu firea lui, foarte în curînd am ajunge să nu ne mai putem suferi unul pe altul, zise el tot rîzînd. Oamenii sunt nu numai deosebiți, ci totodată și asemănați, și dacă asemănările îi apropie, deosebirile-i învrăjbesc. E plăcut să te învrăjbești cu semenii tăi?

— Nu e! răspunse Bodea cam în silă, în vreme ce doamna se uita cu ochi mari la el.

— Atunci — grăi Bran — nu poate să-i fie nimănui plăcut a face ceea ce se potrivește cu firea lui. Potrivit nu cu firea sa, ci cu firea tuturora are să-și petreacă omul viața dacă vrea să fie împăcat cu sine, urmă el ridicîndu-și glasul. Acela care trăiește potrivit cu firea lui numai se înstrăinează de semenii săi, se depărtează de toți ca oaia răzleață, umblă buimac de ici pînă colo și rămîne în cele din urmă, orișicine ar fi el, singur, părăsit de toți.

Tăcere adîncă se făcu împregiurul mesei.

Ştiau toţi cine vorbeşte, cuprindeau înţelesul vorbelor în toată întinderea lui şi aşteptau cu răsuflarea oprită răspunsul lui Bodea, care asculta uitîndu-se drept în ochii vorbitorului.

— Aşa e cum tu zici! grăi dînsul dînd din cap. Bun e, în adevăr, în fiecare din noi numai ceea ce se află în toţi, şi cel ce jigneşte pe ceilalţi prin faptele sale îşi face însuşi viaţa nesuferită.

— Fără îndoială că aşa este, grăi Bran, zîmbind cu viuă mulţumire.

Şi iar se simţeau amîndoi parcă cu dînşii nimeni nu mai poate să ţie pept.

Obrajii cei albi ai doamnei se umpluseră însă de sînge.

Femeie şi soţie, ea se simţea adînc jignită că soţul ei, cel dîntîi între cei dîntîi, şi-a călcat pe inimă şi s-a umilit dînd dreptate omului îndrăzneţ care-l ameninţase chiar în casa lui.

— O, nu! grăi dînsa. Dac-ar fi aşa, lumea ar sta vecinic în loc. Acela care e mai cuminte şi mai bun nu are să asculte de cei proşti şi răi, ci trebuie să meargă de capul lui înainte şi să-i ducă şi pe ceilalţi, ba, la nevoie, chiar să-i silească.

— Dacă-i poate! întîmpină Bran, luînd vorba-n glumă. Păcat numai că poate numai acela pe care ceilalţi îl socotesc şi mai bun, şi mai cuminte. Dar — urmă apoi, întorcîndu-se iar spre Bodea — chiar acum îţi spunea Vladimir cum neguţătorii de peste Dunăre încarcă mereu tot ceea ce găsesc. Fac şi ei ceea ce e potrivit cu firea lor: noi însă ce facem?

— Stăm şi privim, grăi Răciulete cel batjocoritor.

— Şi ce adecă am putea să facem?! întîmpină Moroiu.

— Ceva neapărat! îi răspunse Ursan. Vă spun eu: în curînd n-o să mai avem sare.

— Ei bine! a cui e sarea aceea?

— A celui ce o ia, răspunse Bodea.

— Mie — grăi Bran, uitîndu-se la Vladimir şi la Dragodan — nu mi-e atît de ceea ce duc, cît mi-e de ceea ce aduc. Dacă vor merge lucrurile cum s-au por-

nit, o să ajunegm în curînd mai rău de cum eram în timpul năvălirilor. Ne iau şi cenuşa din vatră.

— Aşa este! grăi Dragodan, care ştia mai bine decît orişicine cît de adevărat e ceea ce zice Bran. Dar ce să le faci dacă oamenii sunt proşti şi dau tot?

— Ceea ce le faci năvălitorilor! Nu-i laşi! îi răspunse Bran.

— Aşa e! strigară şi ceilalţi.

Doamna însă iar se turbură.

Nu că avea vreun gînd deosebit, dar nu putea suferi ca toţi să se uite-n gura unui om.

— Vă-nşelaţi — grăi — dacă credeţi c-o să puteţi face ca rîurile să nu mai curgă la vale! Lumea are mersul ei şi se face de rîs cel ce ar voi să-l schimbe. Oamenii aceia ne aduc lucruri de care avem trebuinţă; şi dacă n-ar mai putea să vină ei la noi, ne-am duce noi la dînşii.

— De aceasta mă tem şi eu, zise Bodea.

Bran se uită lung la ea.

El nu era om care stă de vorbă cu femeile, dar ceva trebuia să-i răspundă, căci altfel ea se supăra şi mai rău.

— Asta e aşa! — grăi dînsul dînd-o iar pe glumă — prostia omenească e, în adevăr, fără de margini! Rîurile însă nu curg numai încoace, ci şi încolo, şi mie-mi vine în clipa aceasta un gînd. Gepizii s-au dus, şi valea Oltului a rămas deşeartă; cînd vedem că altfel nu se mai poate, trecem dincolo şi închidem strîmtorile, ca nici vîntul să nu mai poată răzbi prin ele. Nu-i aşa că asta se poate? întrebă el rîzînd.

El vorbea în glumă, dar Bodea mai auzise aşa ceva din gura lui, şi iar erau cuprinşi cu toţii de un simţămînt de strîmtorare.

— Tot atît de bine putem să închidem şi gurile văilor, grăi Bodea tot în glumă.

— Dacă vrea Dragodan — adause Răciulete — nu se mai apropie nimeni de podgorie.

— Las' pe mine! răspunse Dragodan încruntîndu-se şi ridicînd pumnul.

Cu vorba aceasta erau, parcă, toate sfîrşite.

Simțămîntul de strîmtorare însă tot îi mai ținea pe toți cu inimile închise.

Se adunaseră ca să petreacă voioși împreună, și nu mai îndrăzneau să vorbească, fiindcă se temeau ca nu cumva fie Bran, fie doamna să se supere. Țineau cu toții să se arate veseli, dar erau porniți mai mult spre ceartă decît spre veselie.

— S-auzim cimpoiesul! strigă Bodea, ca să schimbe mersul petrecerii.

Fețele tuturora se deschiseră cînd cimpoiesul începu să cînte.

Cîndea și Botea se ridicară și se prinseră cu alți trei dintre băieți în horă. Bran, ca să-și arate voia bună, se ridică și el și intră în hora pornită, iară Bodea, ca să împace lucrurile, luă pe Mala și pe Ringa și intră cu ele la dreapta lui Bran.

Peste puțin casa cea mare nu-i mai încăpea: nu era horă ca toate horele, ci un joc în care intraseră cu toții ca să-și arate voia cea bună, și maica preuteasă nu se mai încumetă să strice și acum petrecerea scoțîndu-și nora din joc. Prea era frumos să-i vezi răsfățîndu-se dinadins, și ceea ce e frumos e bine și nu putea să fie păcat. Părintele Arie ar fi privit și el cu mulțumire cum privea părintele Luca.

Iară în joc e ceva ce te pornește spre viețuire mai avîntată. Săltînd mereu, ți se dezmorțesc oarecum toate vinele, te simți din ce în ce mai ușor și-ți vine în cele din urmă să zbori. E un fel de beție sufletească-n joc, și dacă vinul te înveselește încordîndu-ți toate puterile, jocul te-nfierbîntă și te mînă înainte.

— Cîntă brîul! strigă peste cîtva timp Cîndea, căruia hora îi părea prea domoală și prea răsfirată.

În brîu jucătorii sunt mai bine încheiați și mișcarea e mai viuă. Se prinseră dar mai de aproape, se strînseră mai dinadins și urmară jocul mai pe-ntețite.

Ar fi dat babele bătrîne din cap dacă i-ar fi văzut și s-ar fi mirat mai ales de Bran cel atît de chibzuit, care-și schimbase cu desăvîrșire firea și nu mai voia

să știe nimic despre cele ce se petrec afară de cetatea cea de peatră.

Erau ei între ei și se cuvine ca omul să-și lase din cînd în cînd frîul și să-și încerce puterile.

IV

ISPRĂVURILE LUI DRAGODAN

„A! dacă-i așa, las', că știu eu ce am să le fac!" își zicea Dragodan, care-și deșertase hambarele și nu putea să se-mpace nici cu gîndul că oamenii lui fuseseră despuiați de-abia mai aveau ce să mănînce.

Încă aflîndu-se la ospeția din cetatea de peatră el s-a pus în înțelegere cu Vladimir, cu Boguslav și cu Vișstoc ca să-și adune călărimea, să deie năvală asupra carelor încărcate și să-mpartă între văduve tot ceea ce vor fi găsind în ele.

Ei aveau să facă lucrul acesta singuri, de capul lor și fără de știrea nimănui; era însă peste putință ca un lucru atît de bun să se pună la cale fără ca să afle și Răciulete, care toate trebuia să le știe.

— Și voi ce faceți? îl întrebă el pe Cîndea, cel cu mustața-n spic.

— Noi nu știm nimic, îi răspunse Cîndea, care, înfierbîntat de vin și de joc, nu mai avea timp să se gîndească și la asemenea nimicuri.

Seara însă, cînd oaspeții s-au risipit, el nu s-a dus la îngrăditura de la Capu-Coastei, ci a trecut înainte spre Gemenu, unde era oarecum tot acasă la el.

Sus pe deal, la marginea pădurii, adăpostită în dosul mesteacănilor acum desfrunziți, era o căscioară, iar în căscioară aștepta o văduvioară, care știa că are neapărat să vie bălanul înalt și cu mustața-n spic, om dulce la fire și totdeauna vesel. Căscioara o clădise el, iar văduvioara venise de la Dragodănești

ca să poarte grijă și să țină rînduială, căci pustie este casa fără de femeie și nesuferită e viața petrecută în singurătate.

Slabă de tot era zarea de lumină ce străbătea prin țipla-ntinsă-n fereastră, dar el o vedea din depărtare, căci știa unde s-o caute și de multe ori făcuse pe-ntunerec drumul pînă la ea.

I-a fost ușor să-i zică lui Răciulete că nu știe nimic, dar îi era greu să se ție de vorbă și după ce sosise-n căscioara caldă, căci tot văduvă era și ceea ce-i dedea adăpost cald și păcat ar fi fost să nu i se facă și ei parte din prada luată de la afurisiții de negustători.

Tot așa zicea și Botea, care-și avea și el văduva, ba mulți dintre frații de cruce ziceau așa, căci multe erau văduvele sărace, pe ici, pe colo, cîte una chiar cu copii, care se rezămau pe bunătatea de inimă a voinicilor legați cu jurămînt să ajute pe cei slabi.

Și chiar dacă n-ar fi fost numai atît, oameni erau și dînșii, și Bodea și-ar fi stricat tot rostul dac-ar fi voit să-i oprească, și numai babele bătrîne mai puteau să-i grăiască de rău.

S-a dus dar Cîndea, s-a dus și Botea, s-au mai dus și alți cîțiva, pentru ca Dragodan și Vladimir să nu rămîie singuri; de astă dată însă Răciulete nu mai era și el în coada lor.

Se deșteptaseră, ce-i drept, cam tîrziu, căci iarna era pe sfîrșite și negustorii nu mai aveau ce să caute în valea Ialomiței ori în a Dîmboviței, unde oamenii abia mai aveau ce să mănînce.

Mai departe însă, spre Buzău și de acolo înainte, se așezaseră anții, tot un fel de sorbi și ei, și pe aceștia abia acum ajunseseră negustorii să-i cunoască mai de aproape.

Veneau dar din valea Prahovei poverile de sare, iar despre Buzău săniile încărcate mai ales cu grîne și treceau pe drumul vechi spre vadul care se afla din sus de revărsarea în Dunăre a Argeșului, și negustoriile zoreau toate, căci iarna era pe sfîrșite și azi-mîne putea să vie o moină și să se pornească sloiul.

Bran însă a zis că nu-i e atît de ceea ce duc, cît îi este de aceea ce aduc negoțătorii. Cîndea nu se mulțumea dar să ieie poverile, ci ținea să puie mîna și pe negoțătorii ce vin cu mărfuri de peste Dunăre, iară lucrul acesta nu era cu putință decît dacă luau poverile fără ca negoțătorii porniți la drum să prindă de veste.

Erau cu totul vreo cinci sute de călăreți, care, ieșiți pe cîmpia acoperită de zăpadă, se adăpostiseră în dosul unei păduri de stejar și așteptau să vie poverile, ca să deie năvală asupra lor.

— Lăsați-i să treacă — grăi Cîndea cînd vreo douăzeci de sănii se iviră trecînd spre Dunăre — și băgați apoi de seamă ca nimeni să nu scape nici la deal, nici mai ales la vale.

Vrînd-nevrînd, ei trebuiau să prindă și oamenii, să-i lege cot la cot și să-i trimită dimpreună cu poverile la îngrăditura lui Vladimir, care era cea mai apropiată.

Așa au și făcut. Despre vreo încăierare nu putea să fie vorba, căci prea erau mulți agresorii și negustătorii erau mai cuminte decît ca să-și pună în primejdie și viața după ce-și vedeau perdut avutul, iar cărăușii, mai ales anți, erau și ei în stare să facă ceea ce făceau vecinii lor.

Treaba s-a făcut dar iute și fără multă bătaie de cap, și în vreme ce cîțiva dintre călăreți se depărtară cu poverile la deal, ceata se retrase iar în dosul pădurii, ca să aștepte fie alt șir de sănii încărcate, fie pe negoțătorii ce vin de peste Dunăre.

Mergea de minune: rînduri-rînduri se-ntorceau la deal poverile; la sine Cîndea nu oprea decît mărfurile luate de la negoțători și banii găsiți la dînșii, pe care urma să-i împartă la sfîrșit, după ce se vor fi încredințat că nu mai vine nimeni nici de la deal, nici de la vale.

La un lucru însă nu s-a gîndit nici unul dintre dînșii.

Vecinii din valea Ialomiței erau supărați și ei pe negustătorii care-i momiseră cu fel de fel de nimicuri și-i despuiaseră. Ei au dat dar năvală asupra poveri-

lor şi şi-au făcut fiecare partea cuvenită din ele. Puţin a mai rămas pentru văduve, şi la îngrăditura lui Vladimir săniile soseau deşerte.

Mai erau însă banii şi mărfurile, ba mai erau şi negoţătorii.

Cîndea îi prinsese, ce-i drept, numai pentru ca ei să nu ducă vestea şi se gîndea să le deie drumul după ce le va fi mîntuit toate. Isaac însă se temea şi de vreun alt rău mai mare şi ţinea să scape cît mai curînd; el a-nceput dar să facă propuneri de răscumpărare, şi tot mai cuminte era să le dea drumul numai după ce se vor fi răscumpărat.

Nu s-a întors dar peste Dunăre decît unul singur, care avea să aducă banii de răscumpărare pentru toţi, iar pe acesta Cîndea şi Dragodan l-au însoţit ei înşişi pînă la Dunăre, cu o ceată de cincizeci de călăreţi, pentru ca nu cumva să i se întîmple vreo nenorocire.

Aşa au ajuns Cîndea şi Dragodan şi soţii lor să vadă cetăţile durate de Justinian pe ţărmurul drept al Dunării şi zidurile înalte ale oraşelor înfloritoare. Erau frumoase, mare minune, aşa văzute din depărtare, şi privitorii se simţeau ispitiţi a le vedea şi din apropiere.

De ce folos li-ar fi fost adecă banii pe care i-au luat şi pe care mai aveau să-i ieie de la negoţători dacă n-aveau ce să cumpere cu ei?! Negoţătorii nu mai îndrăzneau de aici înainte să vie cu mărfuri; nu rămînea deci decît să meargă la dînşii cei ce voiau să cumpere.

O, doamna avea mare dreptate: lumea trebuie să meargă înainte!

Şi-au luat Cîndea şi Dragodan banii de răscumpărare, li-au dat negoţătorilor drumul şi s-au întors la ale lor, dar, depărtîndu-se de Dunăre, ei se uitau mereu înapoi spre zidurile cele înalte ale oraşelor înfloritoare.

Şi e mare ispită averea cîştigată pe nemuncite.

Cîndea şi Botea, Dragodan şi Vladimir au împărţit ce-au împărţit între oameni, au mai dat cîte ceva şi la văduvele sărace, şi-au oprit ce li-a venit la socoteală, apoi s-au pus pe chef, de o săptămînă

de zile n-au mai ajuns să se dezmeticească. Pînă sus la îngrăditura de la Capu-Coastei şi mai departe pînă-n cetatea de peatră au risipit oamenii voioşi banii şi mărfurile luate de la negoţători. Se cuvenea să-şi aibă şi domnul, ca din toate, partea, tot ceea ce e mai bun şi mai frumos, şi greu i-ar fi fost să n-o primească şi să nu ieie parte la bucuria obştiei.

Iară Isaac cel cu pistrui alerga din nou pe la mai-marii împărăţiei şi se plîngea şi stăruia. Nu-i era nici lui atît de ceea ce a dat, cît îi era de ceea ce nu mai putea lua, şi se folosea de toate mijloacele ca să înduplece pe căpeteniile oştirii a lua în stăpînire nesăcatele izvoare de bogăţie, care nu erau stăpînite de nimeni. Era însă peste putinţă lucrul acesta, căci împăratul, om bolnăvicios şi lînced, se bucura dacă poate să păstreze stăpînirea pe care o avea, sfetnicii lui se certau între dînşii şi împărăţia era slabă.

„A! neam ticălos şi osîndit la peire!" îşi zise el şi începu să-şi caute tovarăşi şi să adune bani ca să treacă apoi la ogori şi să ieie în sîmbrie pe vreuna dintre căpeteniile îndrăzneţe ale cetelor de călăreţi.

Nu putea el să aibă repaos cîtă vreme nu-şi potolea setea de răzbunare şi de cîştig.

Nu mai aveau însă repaus nici Dragodan şi Vladimir. Ei trebuiau neapărat să treacă Dunărea şi să vadă mai din apropiere oraşele cu ziduri înalte, iar aceasta cît mai curînd, mai nainte de a se fi moinit. Lucrul acesta însă numai ei singuri nu puteau să-l facă, şi pe cînd Isaac alerga pe la Constantinopol şi-şi căuta tovarăşii, Vladimir cel pîntecos şi Dragodan, muntele de om, alergau pe la anţi, ca să-i pună şi pe ei în picioare şi să deie năvală cu toţii.

Şi nu zadarnic alergau.

Se adunau mereu pe ţărmul Ialomiţei, la locul de tîrgovişte, şi din podgorii, şi de prin văi, începînd de la Argeş pînă la Siret, şi nu erau acum sute, ci multe mii de oameni, care de care mai grăbiţi.

„Omule, tu, fiinţă nemernică — ar fi zis iarăşi Bran dacă i-ar fi văzut — ţi-e destul să te îndul-

ceşti puţin, pentru ca să te arunci cu ochii închişi în noianul păcatelor."

El însă nici nu voia să-i vadă: stetea închis în îngrăditura lui de la gura trecătorii, şi ceea ce-l ţinea nu mai era decît gîndul de a nu întuneca cele din urmă zile ale părintelui Arie, care zicea că domnia e de la Dumnezeu şi n-ar fi putut să moară liniştit dacă şi-ar fi văzut copiii dăzbinaţi.

Cîndea şi Botea şi soţii lor se perdeau în mijlocul valurilor de capete cu păr cîlţos, dar tot dînşii au ieşit în frunte, tot pe sufletele lor cădeau toate.

Nu era însă la mijloc nici primejdie, nici vreun mare păcat.

Ani de zile de-a rîndul oraşele de pe ţărmul drept al Dunării nu mai fuseseră supărate de nimeni, şi locuitorii lor, moleşiţi prin îmbuibare şi sleiţi prin desfrîu, nu mai suferiseră decît de jaful pe care şi-l făceau ei între ei. Cei mai mulţi dintre dînşii, săraci şi lihniţi de foame şi îmbrăcaţi în zdrenţe, munceau mestecînd sudori cu lacrămi şi se tîrau cerşind fărămituri pe la uşile celor îmbogăţiţi, fie tîrîndu-se şi ei la picioarele altora, fie minţind fără ruşine şi despoind, iar acum trăiau în risipă şi în desfrîu scîrbos. Oastea de prin cetăţi era o adunătură de oameni doritori de a trăi pe nemuncite, iar preoţimea le ierta toate şi le acoperea cu patrafirul, ca să poată avea şi ea parte din dulceaţa vieţii.

„Vrea Dumnezeu să-i certe!" ar fi zis Bran dac-ar fi ştiut ce-i acolo, şi ar fi venit şi el ca să-şi stîmpere setea de a rumpe şi frînge tot ceea ce fură vederea şi ispiteşte.

Nu aşa Cîndea şi Botea.

Grija lor cea mare era ca nici o vărsare de sînge să nu se facă fără de nevoie şi ca nimic să nu se strice fără de folos.

În zori de zi, cînd năvălitorii trecuţi peste Dunărea îngheţată au început să între din mai multe părţi în oraş, oştirea, care nu era a orăşenilor, ci a împăratului, s-a retras în cetate şi s-a închis între ziduri,

parc-ar fi voit să le zică năvălitorilor: „Veniți și ne scoateți de aici dacă-ndrăzniți!“

Mulțimea dezmoșteniților, cuprinsă de spaimă, a început să alerge zăpăcită în toate părțile, peste puțin însă și-a venit în fire și a pornit în coada prădătorilor, ca să poată pișca și ea pe ici, pe colo cîte ceva.

Bogații, care aveau ce să peardă, deșteptați din dulcele somn al dimineții, nu se gîndeau deloc să-și pună-n joc scumpele lor vieți, ci grăbeau s-ascundă ce se putea ascunde și născoceau chipuri și mijloace de a-i minți pe prădători și de a-i înșela. Oameni trăiți în lume și trecuți prin multe de aceste, ei știau că ceea ce ușor se agonisește tot ușor se și perde și ceea ce se perde cu oarecare bătaie de cap iar se poate agonisi. Una singură le era dar grija: ca să nu fie duși în robie.

Știindu-i dar proști pe năvălitori, ei și-au îmbrăcat robii și roabele în haine scumpe, iară înșiși s-au prezentat în fața prădătorilor ca slugi necredincioase, care-și vînd stăpînii și spun mișelește unde sunt ascunse bogățiile.

Mergeau toate de minune! Prădători și prădați luasără parcă de mai nainte înțelegere ca să nu se supere unii pe alții și să sfîrșească cît mai curînd și cu toată dragostea: luau unii cu fața blajină și dau alții oarecum mulțumind pentru ceea ce li se ia.

Încă mai frumos mergeau lucrurile cînd vorba era să se aleagă robii.

Cîndea, bălanul înalt și cu mustața-n spic, Vladimir cel pîntecos, Dragodan, muntele de om, și mulți alții erau oameni cu experiențe și știau cît de mult prețuiesc oamenii vii, dacă sunt bine aleși. Iară pe om după haina lui îl cunoști.

Se mai uitau ei, nu-i vorba, și la fețe și alegeau și după ochi, și după sprincene. Multe erau grecoaicele cu ochii de șopîrlă, cu obrajii rotunji și rumeni, cu buzele subțiri și roșii și cu trupul plin și bine croit, femei trăite-n desfrîu ori crescute anume spre a și să turbure mințile și spre a se face stăpînele stăpî-

nilor săi, iar băieților le crescuse acum mustața și mai greu li-ar fi fost să nu aleagă decît să-și ieie fiecare partea de pradă vie cînd nu era cu dînșii și Bran, ca să le strige: „Nu vă spurcați! Feriți-vă de Satana!"

Dar... minunea minunilor!

Într-una din casele mari, un om înalt, cu barba netedă și îmbrăcat în o haină neagră, după toată înfățișarea lui preot, se opri în fața lui Cîndea, care vorbea cu Botea.

— Dar voi cum ați ajuns aici!? De unde ați venit? îi întrebă el în limba lor.

— Dar tu unde, cînd și cum ai învățat limba noastră? întîmpină Cîndea.

— E limba noastră, îi răspunse preotul. Noi suntem mulți aici pe țărmurii Dunării și mai departe prin munți. Voi cînd ați trecut și unde stați?

— Nu am trecut: suntem acolo, în munți, de cînd cu împăratul Traian, așa ne spune părintele Arie.

— Cum ai zis? Arie?! strigă preotul, cuprins de un fel de groază.

— Da, Arie, bătrînul preot, care le are însămnate toate și le scrie toate.

— Care va să zică voi sunteți arieni?! strigă iar preotul.

— Nu știu ce vrei să zici, îi răspunse Cîndea. Suntem creștini, și părintele Arie e un preot trecut acum de o sută de ani, care toate le știe.

— Aveți episcop?

Cîndea dete din umeri.

— Aveți biserici?

Cîndea dete din umeri.

— Aveți cărți?

— Are părintele Arie, răspunse Cîndea.

— Bine, voi cum vă faceți rugăciunea?

— Nu avem voie să ne rugăm, îi răspunse Cîndea. Rugăciunea o spune preotul ziua în fața soarelui, iar noaptea în fața stelelor, și noi ne închinăm numai.

— O, voi, nenorociților, care tot mai stăruiți în căile rătăcirii! strigă preotul, care acum nu se mai îndoia că dînșii nu s-au lăpădat încă de învățăturile lui Arie cel afurisit.

Călugăr în puterea cuvîntului și luptător pentru credința cea adevărată, el trecea cu vederea că dînșii au prădat și au făcut robi, căci ticălos e omul și multe sunt aici pe pămînt păcatele lui, care toate se pot șterge prin căință și spășire, dar se turbura din adîncul inimii lui cînd își dedea seamă că ei, stînd ca goții, ca vandalii, ca longobarzii și ca gepizii, sub afurisenia sfintelor sinoade ecumenice, nu mai pot să găsească iertare, nici să aibă parte de fericirea cea vecinică, pentru care nu prin faptele noastre, ci prin credința cea adevărată ne pregătim noi, muritorii.

— Cine e cel mai mare la voi? întrebă el.

— Domnul, răspunse Cîndea.

— Să mă duceți la el! grăi părintele Pahomie, călugărul pătruns de un zel sfînt și hotărît a-și da viața luptînd pentru mîntuirea sufletelor.

V

STRĂLUCIREA

„Slăbiciunile omenești sunt pîrghia stăpînirii!“ așa zicea Pahomie, călugărul trăit în mijlocul unei lumi bătrîne, iară domnul asculta cu luare-aminte din ce în ce mai încordată.

În adevăr, omul fără de slăbiciuni se stăpînește însuși pe sine și nu ar mai avea nimeni nevoie a se supune altei stăpîniri dacă oamenii toți ar fi stăpîni pe sine.

Da, avea dreptate călugărul: din zi în zi ieșea tot mai învederat la iveală că cu cît mai multe și mai mari sunt slăbiciunile oamenilor, cu atît mai ușor și mai îndeplin îi poți stăpîni.

Se tîrau cu toții la picioarele lui, se uitau tremurînd în ochii lui, îi cerșeau poruncile și steteau gata în fiecare clipă să sară în apă și-n foc pentru el, numai să primească darurile lor, să treacă cu vederea ticăloșia

lor, să ierte păcatele lor, să-i mai îngăduie a-şi urma viaţa fiecare după pofta inimii sale.

Pînă chiar şi doamna, soţia lui, se apropia numai cu sfială de dînsul de cînd îi dăduse voie să primească pe cele trei roabe, care o găteau în mătăsuri şi-n catifele, îngenunchind la picioarele ei şi stînd mereu gata de a-i face voile.

Aduşi de Vladimir şi de Dragodan, unul după altul au venit staroştii să-i aducă daruri şi să i se închine, gata de a se supune poruncilor lui şi de a-i da partea cuvenită din zeciuială, iară el n-avea decît să primească şi să-şi arate bunăvoinţa pentru ca să fie ridicat în slava cerului şi faima să i se ducă departe şi tot mai departe.

Nu, el n-avea cuvinte de a se plînge de slăbiciunile omeneşti: în timp de cîteva zile stăpînirea lui se întinsese pînă-n Buzău şi de acolo înainte pînă-n Siret, iară casa lui era plină de bogăţii şi de podoabe scumpe.

Nu mai rămînea decît ca Pahomie să mai aducă odoare şi pentru casa lui Dumnezeu, care stătea deşartă ca o peşteră, la care părintele Luca îşi făcea, după vechea rînduială, rugăciunile.

O, el nu ştiuse pînă acum ce este domnia, nu cunoscuse dulceaţa stăpînirii.

El era însă cuprins de grijă cînd îşi îndrepta privirea spre poiene, unde trăiau oamenii care n-aveau nevoie de a se tîrî la picioarele lui şi-l judecau cu mintea limpede. Şi cu toate aceste, adeseori era stăpînit de simţămîntul că aceştia sunt temelia cea adevărată a puterii lui şi că ceilalţi nu s-ar mai teme de dînsul dacă nu i-ar şti pe aceştia în dosul lui.

Trebuia să-şi măsoare fiecare vorbă şi să-şi chibzuiască fiecare faptă, să ţină cumpăt în mîncare, în băutură, în amănuntele vieţii lui, ca nu cumva să se pună-n vrajbă cu cei ce l-au ridicat şi îl ţineau, şi orişicît de nesuferit îi era gîndul că trebuie să li se supună, vorbele rostite de Bran la ospeţie îi sunau în ureche.

„Pe aceştia — zicea călugărul — ai să-i ameţeşti cu strălucirea ta. Au şi ei slăbiciunile lor: dacă ei te-au ridicat, se simt măguliţi de mărirea ta; dacă ei te ţin, sunt cu atît mai mîndri cu cît mai mult te ridici dea-

supra lor. Ţine-i departe de tine, ca mîngîiat să se simtă fiecare cînd poate să stea în faţa ta; încungiură-te de strălucire, ca ochii tuturora să se împăingenească în preajma ta."

Şi, în adevăr, cu cît mai neapropiat era, cu atît mai sus se punea în gîndul tuturora, cu cît mai rar ieşea, cu atît mai vîrtos alerga lumea în calea lui, şi-n curînd au ajuns să-şi plece-n faţa lui genunchele şi muntenii crescuţi în gîndul că numai în faţa lui Dumnezeu îşi pleacă omul genunchele.

Chiar şi dac-ar fi fost pe ici, pe colo cîte unul mai bătos, ca Moroiu ori ca Ursan, om chibzuit, el se muia şi făcea ca ceilalţi, ca să nu fie singur în felul lui.

Iară doamna se simţea parcă picioarele ei nu mai atingeau pămîntul. Sus l-a avut totdeauna în gîndul ei; niciodată însă nu şi l-a gîndit atît de sus cum îl vedea acum. Se uita la el ca la alt soare, şi ochii ei scînteiau de mînie cînd i se părea că cineva nu se apropie cu destulă sfială de dînsul ori nu-i vorbeşte cu destulă frică.

„Dar — zicea iar călugărul — slăbiciunile omeneşti sunt numai pîrghia stăpînirii: puterea cea adevărată sunt comorile."

Da, voia Bodea să aibă comori! Nu avea el însuşi nevoie de ele, dar ţinea să le adune, ca să le desfăşoare în faţa celor însetaţi de ele.

Îşi număra morile, făcea socoteala părţii ce i se cuvine din zeciuială, purta grijă ca să nu fie scurtat şi priveghea cu neadormirea unui bun părinte ca toate să meargă bine şi nimeni să nu fie asuprit, căci din toate şi de la toţi îşi avea partea. De aceea îi erau nesuferiţi cei ce trăiau în risipă şi în desfrîu şi nu o dată era stăpînit de pornirea de a-i lovi fără de cruţare.

Tot călugărul îl potolea însă.

Altele erau căile pe care voia dînsul să-l îndrumeze.

„Vei întra — zicea el — în legătură cu împărăţia şi cunoscut vei fi în lumea întreagă, preamări-te-vor nepoţii şi strănepoţii ca întemeietor al unei mari stăpîniri!"

Iară el voia să fie cunoscut, şi gîndul că va fi pomenit în toate timpurile îl înălţa şi-l ţinea într-un fel de beţie. Nu mai umbla acuma buimac de ici pînă colo, nu mai şovăia, nu se mai îndoia de sine însuşi: stăpînit de gîndul că el e mai presus de ceilalţi oameni, el ştia totdeauna ce are să zică şi ce are să facă, cum are să zîmbească şi cînd trebuie să se încrunte, călca cu pas hotărît în toate împregiurările.

Era vrednic ca toţi să i se închine, şi un singur om mai rămăsese care ştia să-l învîrtă şi pe el pe degete.

Răciulete cel afară din cale de viclean se gudura ca cînele bătut la picioarele doamnei, îi şoptea mamei soacre la ureche, îl momea cu drăciile lui pe Radu, copilul nepriceput, şi ştia să i se vîre astfel domnului sub piele.

Alergase ca un smintit prin poiene ca să adune sfatul bătrînilor, dar în zadar, căci Bran punea poveţele părintelui Arie mai presus de toate, iar bătrînul preot le zicea:

— Supuneţi-vă, răbdaţi şi feriţi-vă de orişice turburare, căci săpînirea de la Dumnezeu este. Nimic fără de voia lui nu se întîmplă; el voieşte să ne certe, dacă astfel s-a schimbat firea domnului nostru, şi cearta lui avem s-o primim cu aceeaşi mulţumire ca mîngăierea ce ni-o dă. Eu am să mor azi ori mîne şi de mult acum sunt dus cu sufletul pe cealaltă lume. Voi însă, care mai trăiţi aici, stăruiţi în obiceiurile părinţilor voştri, căci, orişicare ar fi părerile oamenilor, fericirea şi în lumea aceasta, şi-n cealaltă numai de la fapte atîrnă. Să fie cum au hotărît sinoadele, dar voi să priveghiaţi ca păcatul să nu se moştenească şi ca copilul să nu fie ca părinţii lui: daţi-vă silinţa ca el să se depărteze cu scîrbă de minciună, de făţărnicie şi de linguşire, care sunt slăbiciunile celor nemernici, ruşinea celor puternici şi surparea împărăţiilor, să iubească adevărul şi inima deschisă, care sunt semnele adevăratei iubiri, şi să-i deosebească pe oameni numai după faptele lor.

Se tîra dar Răciulete ca un mişel, era nesecat în născocirea de jocuri şi de jucărele ce fură mintea necoaptă a copilului şi se rînjea ca vulpoiul scăpat teafăr din coteţ cînd putea să-l ieie pe Radu şi să-l ducă la

aerul cel curat al poienelor, unde se juca cu pui de urs ori se lua la trîntă cu cei de seama lui şi dedea ori primea cîte un pumn în spinare, tot acolo vine, căci copiii sunt numai copii, toţi deopotrivă, aşa zicea bunica lui.

„Dar tot aşa a crescut şi el, tatăl copilului!“ îşi zicea cîteodată Răciulete, mai muiat.

„Nu tocmai! îşi răspundea apoi tot el, mai plin de încredere. Eu ştiu din care parte mă arde focul, care e dimonul pe care am să-l scot din el, şi fac dinadins ceea ce fac.“

Nu avea margini slăbiciunea muntenilor şi nu putea să aibă margini nici slăbiciunea copilului, căci iubirea iubire naşte, şi orişice s-ar fi petrecut jos la cetatea de peatră, poienele se luminau cînd Răciulete, pocitura de om, se-ntorcea cu băietul în ele.

Şi senin nu era totdeauna cerul deasupra cetăţii de peatră.

Erau supuse roabele şi îngenuncheau cînd o găteau pe stăpîna lor, dar nimeni nu le socotea roabe şi ele însele se simţeau din zi în zi mai mult stăpîne ale casei.

Erau atît de isteţe şi de îndemînatice, ştiau atît de multe şi se pricepeau atît de bine la toate, încît doamna era uimită de ele, se simţea neajutorată alături cu dînsele şi nu mai putea să se mişce, nici să răsufle fără de ajutorul lor.

Mai ales Clio cea iute la fire şi ageră la minte, femeie subţire, înaltă şi mlădioasă, cu ochi neastîmpăraţi sub gene lungi şi cu gropiţe-n obraji, deşi abia trecută de douăzeci şi doi de ani, crescuse la Constantinopol şi trăise în timp de opt ani, de cînd i se deschiseseră ochii, atît de mult, încît nu-i mai rămînea decît să înveţe cît mai curînd limba ca să facă tot ceea ce voieşte cu stăpîna ei prin atît de puţine trecută.

Mirată de simplitatea şi de inima deschisă a oamenilor care o încungiurau, ea era cuprinsă de un felde beţie cînd se gîndea la întinderea mare pe care poate s-o ieie desfrîul în mijlocul acestor oameni neistoviţi încă de nopţi petrecute în orgii, şi ardea mistuită de un zel neînfrînt.

Schilodul se uită cu ochi răi la oamenii zdraveni; tîmpitului îi sunt urgisiți cei cu cap deschis; păcătosul ureşte pe cei ce stăruie în bunele moravuri; nu întrece însă nimic furia cu care femeia desfrînată se aruncă asupra celei încă nevinovate, ca să aibă diavoleasca mulțumire de a o vedea lunecînd spre păcat.

Pe Clio însă nu furia aceasta o mîna înainte, ci setea unei vieți pline de desfătări.

Nu că dorea viața aceasta, dar o avuse[se] şi se simțea chinuită fără de ea.

Era sincer zelul ei. Îi plîngea pe oamenii aceştia, care, neştiind să trăiască, nu cunoşteau încă plăcerile vii şi mari ale vieții, şi din adevărata ei iubire voia să le dezvăluie tainele firii omeneşti şi să-i îndrumeze spre aceste plăceri.

Asemănările îi apropie pe oameni şi deosebirile-i învrăjbesc, aşa zisese Bran cel chibzuit. Da, firească e în om pornirea de a face pe alții deopotrivă cu sine, şi dacă are omul bun din fire pornirea aceasta, în cel rău ea e atît de puternică, încît ni-e parcă nici moartea nu poate s-o stîngă şi nu putem alunga de la noi gîndul că sufletele celor necurați nu au repaos, ci umblă forfota prin lume ca să ispitească pe cei slabi şi să-i strice.

Mulțumirea ei o căuta Clio în îndrumarea spre desfrîu a celorlalți.

Iară doamna, suflet curat şi trup fără de pată, stetea ca porumbița în ghearele şoimului. Ea-şi pleca ruşinoasă ochii cînd Clio ori Aspasia se uita cu coada ochiului la gura ei plină de patimă femeiască ori la marii ei ochi albaştri, cînd ele treceau cu degetele lor gingaşe prin părul ei moale ca mătasea şi galben ca aurul, cînd îi dezmierdau cu sfială umerii plini şi brațele rotunde. Se ruşina, dar se simțea măgulită, se ferea dar era atrasă, şi din zi în zi tot mai nesuferită îi era soacra ei cicălitoare şi tot mai mult simțea trebuința de a sta singură cu Clio, care atît de multă silință îşi da să-i facă viața plăcută şi atît de curînd a ajuns să-i poată spune cum se petrec lucrurile la Bizanț şi cum ştiu stăpînitorii lumii să-şi îndulcească viața.

— Teodora — îi spunea dînsa — a fost o copilă sărmană care și-a petrecut tinerețele îmbrățișată azi de unul, mîne de altul, și tocmai de aceea Justinian, împăratul, a prins atît de mare slăbiciune de ea, încît i-a pus coroana în cap și a ridicat-o alături cu el în scaunul împărătesc. Și tot făcînd ca mai nainte l-a stăpînit și ca împărătească.

— Bine, dar îi era soție!

— Tocmai fiindcă îi era! răspunse Clio și începu să-i vorbească despre Aspasia cea frumoasă și deșteaptă, care, tot trăind în desfrîu desfășurat cu măiestrie, l-a prins în mrejile ei pe Pericle și a știut să uimească prin farmecele ei o lume întreagă și să-și facă un nume neperitor.

Atît de bine le știa Clio toate, încît putea să-i spună pînă în cele mai mici amănunte cum se îmbăia Aspasia, ce fel de mirodenii își punea în baie, cum era gătită și ce fel de meșteșuguri întrebuința cînd voia să scoată pe soțul ei din minți.

— Dar e păcat!

— Nu poate să fie păcat ceea ce e firesc și dă farmec vieții, și chiar dac-ar fi, păcatul e în firea omenească și de aceea se iartă după ce omul, potolit prin vîrstă, se căiește.

Mala scuturâ din cap ca cuprinsă de un fel de fior. Nu mai voia să știe nimic.

Simțindu-se mai presus de toate viețuitoarele, omul se rușinează de trupul său care-l pune în rînd cu ele, și cu cît mai mult se simte om, cu atît mai vîrtos își acopere trupul și-și ascunde pornirile și nevoile trupești. Deși însă împreunată cu firea omenească, rușinea aceasta se perde cînd omul se încîntă de trupul său și dimpreună cu ea se perde sfiala faptei izvorîte din îndemn trupesc. De aceea deosebita purtare de grije pentru trup foarte ușor îl împinge pe om spre viețuire nerușinată.

Aceasta o simțea mama soacră, care stetea înrăită la o parte; Clio însă n-o simțea numai, ci o știa.

— E bine să te îmbăiezi din cînd în cînd ca Aspasia, zise ea. Așa fac împărătesele, ba chiar și femeile mai-marilor de la Bizanț.

Doamna ținea să facă și ea ca împărătesele, și părintele Pahomie, care era gata să plece cu mari însărcinări și avea să aducă odoarele pentru biserică, a mai primit și însărcinarea de a aduce pentru doamna mirodenii, precum și multe alte lucruri frumoase și bune, asupra cărora avea să ieie înțelegere cu Clio și cu Aspasia.

Deocamdată băile se făceau și fără de mirodenii, iar Aspasia și Clio, roabele devotate, țineau s-o slujască amîndouă și se mirau de trupul ei cel fraged și de sînul ei încă fecioresc, o dezmierdau cu gingășie, îl fericeau pe domnul, și Clio îi șoptea în ureche venin de șarpe, care-i înfierbînta sîngele, îi turbura mintea și-i umplea inima de năvălnicie.

Era un farmec lor încă necunoscut în strîmtorarea tinerei femei, dară farmec era și pentru ea în strîmtorarea aceasta, și tot mai des o stăpînea dorința de a sta singură cu Clio, căci e mare în femeia care nu are ce să facă slăbiciunea de a-și da de gol cele mai ascunse taine și de a flecări despre lucruri despre care nu se vorbește, și Clio știa atît de bine să facă și să stoarcă mărturisiri.

Mai ales cînd domnul era dus ca să-și mai vadă supușii, ele steteau ziua toată împreună, se dumireau asupra tainelor vieții, și doamna asculta cu răsuflarea oprită mărturisirile ce-i făcea Clio despre plăcerile vieții sale trecute. Sîngele îi năvălea din cînd în cînd în obraji, dar ele erau singure și ea ținea să le știe toate.

Cu o rușine măiestrită și suspinînd din adîncul inimii îi vorbea Clio despre bălanul înalt și cu mustața în spic, tînărul neîntrecut, care ar turbura întregul Bizanț dacă n-ar sta închis în căscioara de la marginea pădurii. El o adusese, și o durere adîncă se oglindea în fața ei cînd își aducea aminte de puținele zile petrecute cu dînsul. Sfiala femeiască n-o ierta să spună mai mult, dară doamna stăruia să le afle toate, să vadă oarecum cu ochii, și iar i se înfierbîntau obrajii.

— Sărmană copilă — îi zise ea — să te duci iar la dînsul.

— Nu, stăpînă — răspunse Clio — aș fi mulțumită să-l pot vedea din cînd în cînd. Uite — urmă ea stăruitor — vînătoarea îți face bine fiindcă păstrează frumusețea trupului, iar domnul nu mai iese bucuros la vînătoare: ieși cu Cîndea, ca să-l pot vedea la plecare și la întoarcere.

— Da! — strigă doamna cu bucurie copilărească — și am să-l poftesc mai des la ospeție, iară tu te înțelege cu el, ca să vie prin ascuns la tine.

Clio se cutremură. La asta nu se așteptase.

— Ești prea miloasă, stăpînă — zise ea — dar scapi din vedere că tot s-ar putea să-l simtă cineva și să creadă că la tine vine.

— Asta e o prostie! strigă doamna. Nu, așa ceva nu poate să creadă nimeni! Am să priveghez!

A ieșit dar doamna cu Cîndea la vînătoare, și bălanul înalt îi părea cu totul alt om acum, cînd știa despre dînsul atît de multe, la care mai nainte nici nu se gîndea.

La ospeție însă nu putea să-l poftească decît după ce se va fi întors domnul.

— Ah! — suspină grecoaica — el nu mă mai vede cînd stau alăturea cu tine, căci farmecele tale îi iau vederea.

Tînăra femeie se roși, dar nu se supără.

Nu, însă, asta ea nu o credea. De atîte ori Clio și Aspasia o încredințaseră că e lucru firesc și bun ceea ce face Dragodan. Tot așa știa dînsa și de la mama ei, și noua lege n-a putut să-i schimbe simțămîntul supt la sînul mamei.

„Iată-mă, fă ce vrei cu mine! Ție toate ți se cuvin!“ așa-i zisese ea lui Bodea, și acesta era și acum, ba mai ales acum simțămîntul ei. El însuși zisese că mai sunt și altele; chiar mama lui îi șoptise la ureche că ar putea să nu fie numai al ei.

— Te vede, Clio, și pe tine! grăi dînsa.

— Se poate, doamnă — întîmpină Clio — dară el nu e deprins încă a se ascunde... ca domnul.

Ochii Malei se umplură de văpaie.

— Nu, grăi dînsa. Nu-i adevărat! El e bărbat întreg și nu face nimic prin ascuns, nu voiește decît ceea ce e

gata să facă în fața tuturor. Bodea nu se teme de nimeni!

— Nu se teme — îi răspunse grecoaica încet — dar îți știe slăbiciunea și ține să nu te mîhnească!

— Nu! — strigă Mala — eu n-am slăbiciunea aceasta și el știe că n-o am. I se cuvine și lui plăcerea de care toți au parte, și nimeni nu-l lipsește de ea: se leapădă el însuși din chiar al lui îndemn și s-ar despreți însuși de sine dac-ar căuta-o prin ascuns.

— Ești copilă fără de pricepere, stăpînă, grăi Clio obrăznicită. Iartă-mă, dar te iubesc și trebuie să-ți spun adevărul.

— Nu sunt! întîmpină Mala, sărind în picioare. Ești femeie tînără, frumoasă, plină de farmec ispititor: încearcă-ți puterile, înduplecă-l și te vei încredința că el nu se ascunde și că mie îmi este dragă femeia care îndulcește viața lui.

Clio iar se cutremură. Nici la aceasta nu se așteptase. Prea veneau repede lucrurile.

— Te cred, stăpînă — răspunse ea plecîndu-se pînă la pămînt — căci mai mult încă te-ar iubi puindu-te alături cu una ca mine, dar ochii lui s-ar opri asupra mea dac-aș îndrăzni să încerc ceea ce-mi poruncești într-o clipă de pripire.

— Nu mă pripesc! Voiesc cu tot dinadinsul ca să mă încredințez eu însămi despre adevăr și să nu mai fiu muncită de îndoieli.

— Nu voiești! răspunse Clio, încă mai obrăznicită. Voința nu prin vorbe, ci prin fapte se dă pe față. Dacă ții să fii iubită ca Aspasia și ca Teodora, faci ca ele.

Mala se uită lung la ea.

— Nu mă îndoiesc, Clio, răspunse ea liniștită. Da, el m-ar iubi mai mult; eu însă vreau mai bucuros să-i fiu urîtă decît să mă urăsc însămi pe mine.

— Ei bine...! mai tîrziu... îi zise Clio, încredințată că femeia care azi vorbește despre asemenea lucruri mîne le face.

— Niciodată! răspunse Mala.

„Da! da! — zicea Clio în gîndul ei — ai să voiești fără de voie."

Dar peste cîteva zile urma să se întoarcă domnul.

— Mult ți-ar ședea bine și multă bucurie i-ai face — dacă te-ai găti ca Aspasia — îi zise ea ziua următoare.

Mala nu știa cum se gătea Aspasia, dar ținea să fie gătită frumos și dedea cu socoteală că frumoasă a fost găteala Aspasiei, care scosese atîta lume din minți.

Era un pas înainte, și ochii grecoaicelor scînteiau cînd doamna s-a lăsat în cele din urmă a fi înduplecată să se dezbrace, ca să-i potrivească găteala născocită de ele, și timp îndelungat ele au tot stricat și dres, ca ea să se deprindă.

— Dar — le zise ea strîmtorată — și voi vă gătiți toți tot astfel.

— O, nu! — îi răspunse Clio — nouă nu ni se cuvine asemenea găteală. Ne gătim eu ca roabă, iar ele două ca hetaire.

Două zile de-a rîndul ele au stat apoi împreună potrivindu-și găteala, ca să iasă la iveală părțile frumoase, ca în timpurile vechi, și doamna atît de bine s-a deprins cu lucrul acesta, încît nu mai înțelegea parcă grija cu care oamenii își acopăr trupul și se uita la ele fără de sfială, ba chiar cu oarecare mulțumire, mai ales la Clio cea subțire și înaltă, căreia atît de bine îi ședea găteala de roabă, o haină scurtă ce n-o acoperea decît de la mijlocul pieptului pînă din sus de genuchi.

Numai în ajunul sosirii soțului său se simți cuprinsă de un fel de răcori și parcă se temea ca el nu cumva să se supere.

Nu e însă în viața omenească dulceață mai senină decît cea ce se revarsă din inimile soților care, după o mai îndelungată despărțire, se apropie cu sufletul curat unul de altul, și e peste putință o mîhnire ori vreun gînd întunecat care nu se pierde în bucuria unei asemenea revederi.

Nimeni și nimic nu mai era în lume pentru dînșii, care numai unul pe altul se vedeau, și Clio stetea cuprinsă de uimire rușinoasă și zguduită în toate convingerile ei cînd vedea această unire curată, pe care n-a crezut-o niciodată cu putință. Era, parcă, ceva din altă lume, în care toate îndemnurile pătimașe sunt stinse.

Nu în vorbele lor, ci în greutatea de a găsi vorbele se dedea pe față această bucurie, și pe cînd el se uita cu nesaţiu la ea și o întreba de toate nimicurile, ea sta cu ochii plecați, din ce în ce mai rușinată de cele ce făcuse și de cele ce zisese în lipsa lui. Întîia oară în viața ei avea ceva pe suflet și nu putea să i se uite drept în față.

El însă o vedea cu atît mai plină de farmec.

Nu, niciodată nu și-ar fi închipuit că ea poate să fie atît de frumoasă în toate amănuntele ei, atît de gingașă și de sfiicioasă. Înduioșat de silințele ei de a-i plăcea lui și de a-și împodobi casa, el nu știa cum să-i mulțumească: da, așa trebuia să fie o adevărată doamnă, soția lui.

— Care va să zică, așa se gătesc femeile la curtea împărătească? zise el uitîndu-se cu tot dinadinsul la Clio, care se mlădia rușinoasă, ca să scape de sub privirele lui stăruitoare.

— Nu, stăpîne, răspunse Clio, plecîndu-se adînc. Așa se găteau în timpul lui Pericle, care era mai presus decît toți împărații.

— Dar tu ești mai mult dezbrăcată, întîmpină el rîzînd.

Ea-și plecă ochii și-și încrucișă brațele dezvelite peste piept, ca să-și acopere sînul.

— Acesta era portul roabelor, stăpîne, șopti ea. Sunt roabă, și ochii nimănuia nu cad asupra mea.

— Mă-ndoiesc — zise el — căci plăcută e vederea trupului tînăr și bine croit.

Mala sta tremurînd în dosul lui și ar fi voit să-și sfîșie cu ghearele carnea de pe trup. Dar el n-o vedea.

Minunată era acea lume din vechime, în care oamenii știau atît de bine să se bucure unii de alții și să-și facă unii altora viața plăcută.

Dar era o ispită.

Da, mare ispită.

Pe cel tare însă ispita-l încîntă și-l oțerește. În fața ispitei se-ncearcă vîrtutea. Nul i-ar fi fost rușine să-și deie de gol slăbăciunea mărturisind că se teme.

O singură patimă poate să aibă omul, o slăbiciune, care le covîrșește pe toate celelalte și-i stăpînește în-

treaga ființă: el era domn, întru toate mai presus de alții, și nu se putea înjosi pe sine însuși.

Cam așa se gîndea și părintele Luca, omul încîntat de marile distoinicii ale fiului său.

Maica soacră însă, femeia bătrînă și trăită în smerită retragere, era de altă părere.

Mult s-a gîndit în viața ei stînd de vorbă așa singură cu sine și era stăpînită de gîndul că omul numai prin sine însuși poate să-și găsească mîngîierea sufletească. Nu era dar ca părintele, soțul ei, încîntată de mărirea fiului său, ci-l socotea jertfit și-l plîngea că n-a putut să aibă și el parte de mulțumirea de a trăi pentru sine și pentru ai săi. Mare i-a fost dar mîhnirea cînd a văzut că el își schimbă deodată tot rostul vieții, nesuferite îi erau roabele din zi în zimai nerușinate, și sîngele i s-a ridicat în obraji cînd și-a văzut nora umblînd aproape goală și încunjurată de femei ce scuipă venin cînd zîmbesc.

— Lucrul acesta trebuie să înceteze! îi zise ea fiului său. Femeile acelea trebuie să plece! Mătură gunoiul care umple preajma casei tale de o duhoare nesuferită.

Niciodată în viața lui, Bodea n-a zis „ba" cînd mama lui zicea „da" și nu credea nici acum că poate să facă lucrul acesta. Era peste putință, căci nu avea în gîndul lui hotar datoria ascultării către părinți.

— De ce? întrebă, dar, cuprins de sîmțămîntul unei grele strîmtorări. Așa își petrec viața stăpînitorii lumii. Popoare mari și luminate au trăit multe veacuri și cea mai mare împărăție trăiește și azi așa. Pui la îndoială curățenia inimilor noastre?!

— Nu pun nimic la îndoială, ci văd cu ochii, îi răspunse ea. Ţie nu ți-e destul să fii, ci trebuie să și pari, ca să nu ispitești pe alții și să poți lovi fără de milă pe cei ce nu sunt cum trebuie să fie. Curăță casa ta, căci ochii tuturora sunt îndreptați spre ea!

— Pot să fie — întîmpină el — căci i se cuvine ei această mulțumire nevinovată, și e o nedreptate prea aspră să mă sileşti a o lipsi de ea. Ţine seamă că ea mi-e soție.

— Iară eu îți sunt mamă — grăi dînsa —și încă mai aspră nedreptate e de a mă sili pe mine, care nu am trăit niciodată în mari și luminate împărății, să văd chiar în casa mea ceea ce-mi ridică sîngele-n obraji și să sîmt în fiecare clipă cum se-ntinde stricăciunea împregiurul meu.

— Nu e stricăciune, mamă, întîmpină el. Sunt numai lucruri nouă, cu care nu te-ai deprins încă.

— Stricăciune e, că voi nu mai vedeți că e stricăciune. Vi-ați perdut bunul-simț și nu mai vedeți nimic. Dar — urmă ea — eu n-am venit să te rog, nici să te sfătuiesc, nici să te înduplec, ci să-mi fac după povața inimii mele datoria de mumă: ori îți curăți casa, ori zic că nu te mai am copil și-mi urmez drumul înainte.

El ar fi voit să-i cadă în genuchi și s-o roage cu lacrămi, ca s-o înduplece, căci durere îi era să facă și tot durere și să nu facă ceea ce îi zicea dînsa.

Nu, liniștea casei lui el pentru nimic în lume n-o da.

— O, mamă, nu-mi face silă, se rugă el. Mare este mîhnirea ta și vreau să țin seamă de ea chiar și socotind-o neîntemeiată; mare ar fi însă și mîhnirea ei dacă ți-aș face voia, și vrajba dintre voi mi-ar întuneca toată viața. Lasă-mă să vorbesc cu ea și s-o înduplec a întra în voile tale, căci o mulțumire e pentru noi toți a ne supune voinței tale.

— Care va să zică de la bunul ei plac atîrnă dacă ții ori nu seamă de mîhnirea mea — întîmpină femeia jicnită în amorul ei propriu — și dacă ea nu vrea, mîhnirea mea nu ți-e destul îndemn. Ei bine, ea n-are să voiască, fiindcă și-a perdut rușinea, și-a ieșit din minți, e putredă în sufletul ei.

— Nu zice mai departe! o întrerupse el. Aici e hotarul! Poți să-mi zici mie orișice, dar ocara adusă ei n-o sufăr. Mă strivești cerînd să aleg între soție și mumă, dar dacă lumea întreagă s-ar ridica asupra mea, eu numai pe soție pot s-o aleg: așa am jurat chiar cu voia ta în fața lui Dumnezeu și a oamenilor!

— Și dacă ea te batjocorește și se leapădă de tine?

— N-o batjocoresc eu, nu mă leapăd eu de ea, nu încetez eu a-mi face datoria!

— Afundă-te dar în noianul păcatelor! îi zise ea depărtîndu-se. Înstrăina-te-vei şi de soţia ta, şi de neamul tău dacă poţi să te înstrăinezi de muma ta şi de copilul tău!

— Nu! niciodată! nici dacă pustiu s-ar face împregiurul meu! zise el, stînd ca înfipt în pămînt.

I

BAIAN

Nu are omul sălbăticit prin nesaţiu şi prin vărsări de sînge repaos, căci el e de-a pururea nemulţumit şi doritor de a se ridica deasupra semenilor săi şi gata în fiecare clipă de a săvîrşi orişice mişelie şi de a-şi pune în joc viaţa ca să se facă stăpîn pe toate, să-i umilească pe toţi şi să se ştie temut şi preamărit. Avîndu-şi mintea îndreptată mereu spre cele de dimpregiurul lui, el se simte numai cum se vede-n ochii altora, îşi perde cu desăvîrşire bunul cumpăt, ia desfăşurarea patimilor drept vîrtute şi e nemîngîiat cînd trebuie să-şi pună frîu şi cuprins de mînie oarbă cînd alţii se socotesc deopotrivă cu el. Fraţi se ridică dar unii asupra altora, părinţi îşi strivesc copiii, copii lovesc în părinţii lor, soţ şi soţie se duşmănesc, nici o legătură nu e destul de sfîntă cînd vorba e să-şi arate fiecare bărbăţia, şi învingătorul e ridicat în slava cerului, orişicare ar fi fost mijloacele prin care s-a ridicat deasupra.

Viteaz preamărit de toată suflarea era Alboin, tînărul rege al longobarzilor, care, omorînd cu mîna sa pe Cunimund, regele gepizilor, şi-a făcut din ţestul celui ucis de dînsul cupă regală pentru ospeţii şi tot nu s-a sfiit să-şi ieie soţie pe frumoasa Rosamunda, fiica duşmanului răpus, ba-n avîntul lui de viteaz neînfricat a silit-o şi pe ea să beie din cupa lui.

Așa erau longobarzii, iar ogorii se socoteau mai presus de dînșii.

Era peste putință ca oameni astfel porniți să viețuiască pacinic împreună. S-au unit pe o clipă, ca să-i nimicească pe gepizi; îndată însă ce gepizii s-au risipit ori s-au supus, ogorii și longobarzii au început a se lupta între dînșii, căci nesuferit le era și unora și altora gîndul de a nu fi ei singuri stăpîni.

Zadarnic alerga dar Isaac, evreul cu pistrui, pe la caganii ogorilor. Mai cuminte ar fi fost să caute urma lui Pahomie, care tot zadarnic alerga și el.

Nu voiau mai-marii de la Bizanț să-l asculte pe călugăr. Ei ar fi umilit împărăția dac-ar fi primit să intre în legătură cu un domn despre care nu auziseră nimic mai nainte. Putea călugărul să le vorbească despre foloasele negoțului și despre nesecatele straturi de sare, căci despre aceste le vorbise Isaac cu mai multă pricepere. Ei țineau ca domnul să le trimită solie cu daruri bogate și să-și declare supunerea, iară darurile numai unindu-se cu Isaac ar fi putut să le deie.

„O! — își zise el în cele din urmă — am eu să vă aduc daruri bogate."

Trecînd apoi iar Dunărea, a început să alerge pe la staroștii anților și mai departe pînă la Zabegan, ca să-i ridice pe toți și să prade orașele de pe țărmul drept al Dunării și să bage spaima în întreaga împărăție.

În curînd dar împărăția a fost nevoită să-și îngrămădească oștirile spre Dunăre, unde primejdia unei năvăliri era din ce în ce mai mare și mai apropiată.

Simțind că puterea împărăției slăbește în Italia, Alboin, viteazul neîntrecut, i-a adunat încetul cu încetul pe longobarzii obosiți de luptele cu ogorii, care se socoteau urmași și moștenitori ai hunilor fioroși, s-a retras spre apus, și în anul 568 a trecut în valea Padului și a început să supună orașele înfloritoare.

Rămași astfel mari și tari în valea Dunării, ogorii s-au risipit sub caganii lor pe șesul întins și despuiau

pe vecinii lor, ca să-şi poată petrece viaţa în trîndăvie, în întreprinderi îndrăzneţe, în ospeţii zgomotoase şi în certuri nesfîrşite.

Ochii lor erau însă îndreptaţi spre Italia, unde Alboin urma lupta contra bizantinilor, căci în fiecare zi el se putea simţi nevoit a se întoarce iar în valea Dunării. Abia în anul 572 a ajuns el să-şi aşeze scaunul la Pavia; iar anul următor marele viteaz a fost ucis de prietenii şi răzbunătorii soţiei sale Rosamunda.

Acum Isaac, evreul neîmpăcat, nu mai alerga zadarnic.

Caganii ogorilor erau, ce-i drept, răzleţi, fiecare de capul lui şi mereu gata de a se încăiera între dînşii. În curînd s-a ridicat însă deasupra tuturora Baian, un băiet de vreo douăzeci de ani, dar om bătrîn cu mintea şi înfricoşat ca Atila, pe care şi-l luase drept pildă de vieţuire.

Unul după altul i s-au supus lui Baian caganii cerbicoşi, unul după altul i s-au închinat popoarele de la poalele Alpilor şi cele din munţii stîncoşi ai Cadrilaterului şi din Carpaţii Apuseni, una după alta au ajuns sub stăpînirea lui văile mănoase.

Acesta era omul pe care Isaac îl căutase de atît amar de timp.

Tînăr înflăcărat şi stăpînit de patimi mari, însetat de mărire şi de strălucire, pornit mereu spre fapte îndrăzneţe şi nesăcat în doririle lui, el era rece şi chibzuit în croirea planurilor sale, neînduplecat în executarea lor şi fără cruţare în alegerea mijloacelor.

Fusese copil încă nevîrstnic cînd ogorii au trecut pe sub podgoria de la Ialomiţa, dar între cei din împregiurimea lui erau mulţi care-şi aduceau bine aminte de frumuseţea văilor mănoase şi de străşnicia călăreţilor ce le apărau, mai ales a celui încălecat pe un armăsar negru, singurul încins cu sabie şi înarmat cu buzdugan strălucitor.

— Acela este — strigă evreul — acela e domnul!

Tînărul scurt şi lat în umeri se ridică din călcîie, ca să pară mai înalt, faţa lui lătăreaţă şi galbenă se mişcă în toate trăsăturile ei, şi ochii lui mărunţi scăpărară scîntei vii.

— Voiesc să-l văd, să-i stau față-n față și să-l umilesc! grăi dînsul scurt și rece.

Iară Bodea ședea liniștit în cetatea lui de peatră, departe spre răsărit, în strîmtorile Dîmboviței.

Ani de zile de-a rîndul el își încordase toate puterile ca să-și întemeieze stăpînirea și să-i țină în frîu pe staroștii porniți spre jaf și spre asuprire și să strîngă împregiurul său pe muntenii ce căutau nepăsători fiecare de treburile sale.

Zadarnice erau însă silințele lui, căci staroștii i se supuneau numai cîtă vreme puteau să facă, răzămați pe el, ceea ce vor ei. Se închinau pînă la pămînt și-l încărcau cu daruri bogate, numai însă cîtă vreme îi lăsa în voile lor; îndată ce el se-mbărbăta și voia să-i ducă după voința lui, ei se depărtau de dînsul. Ar fi trebuit să aibă putere ca să-i țină-n frică, iar puterea n-o mai avea.

Se-nșelase călugărul cînd credea că muntenii sunt încîntați de mărirea domnului ridicat de dînșii. Ei îl iubeau fiindcă se bucurau de lărgimea în care puteau să-și petreacă viața, și erau încredințați că el li-a dat lărgimea aceasta și el îi ține în ea. Casele lor erau pline de copii, și ei binecuvîntau în fiecare zi pe omul lui Dumnezeu care purta de grije ca ei să-și poată crește copiii. Din zi în zi însă ei se simțeau tot mai departe și tot mai înstrăinați de dînsul. Iară el, care ieșise din mijlocul lor, o simțea aceasta. Ei nu mai erau îndrăzneți în fața lui, nu-i mai vorbeau cu inima deschisă, nu se mai încumătau a-l jigni spunîndu-i verde-n față ceea ce gîndeau.

Pînă chiar și Răciulete-și cîntărea vorbele și-și măsura pașii cînd se apropia de cetatea de peatră și, răutăcios cum era, spunea mereu că și-a scurtat rău sulița cea odinioară atît de lungă.

— Dacă nu se pleacă el la vorbele mamei lui, degeaba i-am mai vorbi noi! E om cu slăbiciuni mari, pe care nu e stăpîn. Nu uitați că în două rînduri și-a călcat jurămîntul: o dată cînd a vărsat sînge, iar altă dată cînd s-a căsătorit! a zis o dată Bran, și de atunci înainte muntenii și-au urmat fiecare în liniște drumul croit din bătrîni.

„Cum vei zice, așa se va face!“ Aceasta era singura lor vorbă în fața domnului lor.

Și nici că mai aveau ei, în adevăr, nevoie să-și spună părerile, căci domnul le știa foarte bine și n-avea, dacă voia, decît să țină seamă de ele.

O și făcea din zi în zi mai cu dinadins aceasta.

Orișicît de mult ar fi dorit să-i țină-n frică pe staroști, el știa că muntenii nu voiesc să se amestece în daraverile altora, și niciodată nu i-a trecut prin minte gîndul de a-i aduna, ca să plece în fruntea lor la vale.

Ținea să intre în legătură cu Împărăția și să pună la cale negoțul, dar știa că muntenii n-au ajuns încă să înțeleagă rostul acetor lucruri, și-l amîna pe călugăr de azi pe mîne.

Staroștii dau, ce-i drept, din cînd în cînd, cîte o raită peste Dunăre, dar el făcea tot ceea ce îi sta prin putințe ca să-i oprească.

Văzînd destrăbălarea în care căzuseră cetele ce steteau fără de nici un rost la Capu-Coasteișila-ngrăditura de pe Rîul Alb, el și-a adus aminte de vorbele lui Răciulete, li-a poruncit flăcăilor, acum bătrîni, să se însoare și să se adune-n cete, ca să se așeze fiecare cu cîte un județ printre vecini și să-l ajute la ținerea în frîu a staroștilor.

Ar fi crezut că poienele o să salte de bucurie cînd va străbate de-a lungul lor vestea despre lucrul acesta. Pînă chiar și Răciulete el însuși a primit însă știrea parc-ar fi aflat că una dintre scroafele vecinului său a fătat șapte purcei.

Nu mai luau muntenii parte la bucuriile domnului lor, nici la durerile lui, și singura lor legătură cu dînsul era domnișorul, bucuria tuturora și mîngîierea bunicii sale.

Ținea domnul la el, dar săptămîni de zile de-a rîndul dacă nu l-ar fi văzut, el tot nu i-ar fi mîhnit pe munteni întrebînd unde îi este singurul fiu.

Cu cît mai mult se-nstrăinau ei de dînsul, cu atît mai multă silință-și dedea el să cîștige iar inimile lor și din zi în zi tot mai covîrșitoare era în el dorința

de a fi întru toate cum ei îl voiesc. Ochii lui erau îndreptați mereu asupra mumei sale, care nu mai cerea nimic de la dînsul și nu-i mai dedea poveațe: nici măcar în gînd nu mai era în stare să o jignească, căci era domn și s-ar fi simțit umilit să nu poată sta cu fața curată sub privirile orișicui.

Una cîte una au fost depărtate toate podoabele strălucitoare din casa lui; încetul cu încetul și-a dezbrăcat doamna hainele de mătase și de catifea, și iar s-a întors la simplitatea de odinioară; iară Clio, rămasă ea singură, umbla călcînd în vîrful degetelor prin casa pe care voise odinioară s-o spurce.

Și toate erau în zadar; muntenii nu mai îndrăzneau să se apropie de domnul lor, care se ridicase o dată atît de sus în fața lor.

Grea durere și nesuferită viață.

Și durerea aceasta un singur om o înțelegea, Dragodan cel voios.

Se uita la voivodul lui, își aducea aminte de cele petrecute-n poiana din fața trecătorii, și ochii lui se umpleau de mari stropi de lacrămi, buzele lui cele groase tremurau, trupul lui greoi se zguduia în toate încheieturile lui.

„Da! — zicea el — l-au părăsit pentru că a ținut și ține la noi, la niște nemernici ca noi, care ne spurcăm sufletele prin jaf și asuprire, prin vărsări de sînge și prin viață fără de frîu."

Umbla dar mîhnit și muiat din vale în vale, de la staroste la staroste, de la norod la norod, ca să-i aducă pe toți la căință și să-i înduplece a se lepăda de urîtele lor obiceiuri și a-și așeza viața după pilda ce li-o dă voivodul lor.

El sărea să-i împace pe staroștii certăreți cînd erau să se încaiere între dînșii; el le schimba gîndul cînd se pregăteau să deie năvală peste Dunăre; el îi potolea cînd se îndîrjeau.

Tot el a fost și acela care i-a adus domnului știrea despre sosirea sub dealurile de la marginea șesului a lui Baian.

— O! mișelie fără de seamăn! — urmă el încet, aproape șoptind — faptă nelegiuită, pentru care nu e vorbă în graiul omenesc!... o știu, nu mă îndoiesc despre ea, și inima nu-mi plesnește de mînie, obrajii nu-mi crapă de rușine! A fost destul să sosească faima lui de calău cu fălcile late, cu dinți tociți de scrîșniri și cu ochii înfundați în cap, pentru ca o spaimă năprasnică să cuprindă pe întregul neam de mișei născuți numai spre a putea s-ajungă la o peire rușinoasă; destul a fost să sosească în gura văii cetele lui de călăreți încălecați pe cai îmbrăcați în zale ca solzii de șarpe, pentru ca Vișstoc, nemernicul, și Radoslav, alt nemernic, să-și calce credința și să i se închine ca niște cîini turbați, care-și mușcă stăpînul, iar Bohuslav și Vladimir, tot nemernici și ei, să pornească cu daruri în calea lui: ești părăsit, stăpîne, vîndut ai fost și de aceia pe care i-ai ocrotit, și de aceia ale cărora ticăloșii le-ai trecut cu vederea!

Bodea sta tăcut și liniștit și-l asculta fără ca să clipească din ochi.

— Nu sunt mișei, nici nemernici, ci oameni cu chibzuială, răspunse el. O mișelie ar fi fost să se avînte în luptă cînd n-au nădejde de izbîndă; nemernici ar fi dacă ar face vărsare de sînge cînd pot să scape de ea: tot mai omenește e să te umilești și să dai o parte din roadele muncii tale decît să te dezbraci și tu de firea omenească și să te arunci ca fiara sălbatică asupra celui ce nu viața voiește să ți-o ieie. Nu, Dragodane, mișel e părintele care-și jertvește copiii ori îi vinde cînd poate să-i scape cu prețul umilirii lui.

— Dar tu ești părintele nostru al tuturora — întîmpină Dragodan — și pe tine trebuiau să te asculte!

— Asta da! grăi Bodea. Mișelia este că nu de frică s-au închinat, ci pentru că știu că Baian, chiar mai sălbatic decît dînșii, nu-și va da silința să-i țină în frîu, ci-i va lăsa în voile lor.

— Ah! — strigă Dragodan, rîcnind iar ca taurul înfuriat — e înfricoșată puterea ogorilor însătați de sînge omenesc, și noi nu putem să stăm în fața ei, dar Baian a venit și se va duce iar în cîmpiile întinse de la apus. Le voi arăta eu atunci, o, le voi arăta ce

va să zică mînia celui ce stăruie în credinţă faţă cu mişeii care-şi schimbă stăpînii şi se tîresc ca nişte cîini în faţa celui după vremuri mai puternic! Să ne retragem, stăpîne, în strîmtorile văilor şi să ne păstrăm puterile, ca să-i putem lovi cu străşnicie după ce va fi plecat el.

— Nu! răspunse domnul. Cînd vijelia se porneşte, salcia mlădioasă se pleacă pînă la pămînt, dar stejarul stă ţeapăn şi ori înfruntă urgia vremii, ori se frînge. Tu poţi să faci ce vrei: eu stau nemişcat la locul meu şi-l aştept. Să vie!

— Dar muntenii — întrebă Dragodan — se vor aduna ei împregiurul tău?

— Nu ştiu, răspunse Bodea. Are să vie cine vrea. Dator nu e nimeni! Veni-va Cîndea cu ai săi, veni-va Botea, veni-vor toţi cei risipiţi printre voi, şi vom fi destul de mulţi ca, împreună, să-l silim a se întoarce cu ruşine şi să-i luăm pofta de a mai veni pe aici, unde atît de greu răzbeşte şi atît de puţină pradă-l aşteaptă.

— Lasă-mi, stăpîne, mîngîierea să vin şi eu cu ai mei la tine, îl rugă Dragodan.

— Ai vreme destulă ca să te răzgîndeşti — îi răspunse domnul — căci mult are să steie sub zidurile acestei cetăţi dacă va veni.

II

CETATEA

Sus, pe muchea unui deluşor din faţa satului Bodenii, depărtare de vreo mie cinci sute de paşi de la albia Dîmboviţei, se cunosc încă urmele cetăţii lui Bodea. Era în patru colţuri, în lung de trei sute şi zece, iar în lat de două sute şi treizeci de paşi, întoarsă spre Dîmboviţa cu faţa mai lungă, în care se afla şi intrarea, nu poartă, ci o deschizătură lăsată în zid.

Casele se aflau la stînga intrării, cu faţa spre munţi, şi încheiau cetatea despre vale, unde se află satul Cetă-

ţenii. Celelalte trei părţi erau închise cu ziduri groase de şapte palme şi înalte de aproape trei stîngeni, iară pe sub ziduri erau înşirate hambarele domneşti, toate clădite din lemn de stejar.

Turnurile de la cele patru colţuri, cu vreun stîngen mai înalte decît zidurile, aveau acoperişuri înalte şi învelite, ca şi casele, cu şindrilă de brad.

Biserica săpată în stîncă, acum plină de odoare scumpe, se afla la mijloc, în faţa intrării, şi la dreapta ei se vărsa un şipot.

Se adunaseră la cetate, cu Cîndea, cu Botea şi cu ceilalţi, peste opt sute de inşi, iar Dragodan sta cu vreo trei mii dintre ai săi în gura văii, spre răvărsarea Cobiei, unde stă şi azi satul Dragodan, departe, din jos de Dragodăneşti.

Zile de-a rîndul oamenii au cutreierat văile ca să adune burdufuri de său, fuioare, cîlţi şi răşină. Alţii lucrau în acelaşi timp ca să ridice schele de-a lungul zidurilor şi deasupra hambarelor. Iar alţii cărau bolovani din albia rîului şi-i aşezau bine rînduiţi deasupra zidurilor groase şi pe schelele late ori îi îngrămădeau la dreapta şi la stînga intrării.

Primind ştirea că Dragodan a avut o-ncăierare cu ogorii şi a fost nevoit să se retragă spre fundul văii, domnul trimise femeile cu copiii spre strîmtorile Dragoslavelor, opri în cetate două sute de munteni şi o sută de vecini de la Slobozia, iar pe ceilalţi îi trimise cu Cîndea la Capu-Coastei, ca să deie mînă cu Dragodan şi să-i ţină pe ogori cît de mult în loc, apoi să se retragă în desişuri şi să-i neliniştească mereu pe duşmani.

— Nu noi avem să-i înfrîngem — îi zise el lui Cîndea — ci firea locurilor şi urgia vremii. Eu îi ţin aici îngrămădiţi, iară voi nu-i lăsaţi să odihnească. Şi tot aşa să facă şi cei ce vor mai veni de aici înainte.

Întorcîndu-se apoi sprepărinţii săi, care st[ăte]au şi ei gata să părăsească cetatea, el rămase timp îndelungat cu ochii plecaţi.

— De ce trebuie să faci tu lucrul acesta? îl întrebă părintele Luca.

— Pentru că așa voiește el! grăi maica preuteasă.

— Nu, mamă! întîmpină Bodea. Prea m-am ridicat sus pentru ca să mă mai pot coborî fără ca să-mi fiu urgisit mie însumi. Uitați-vă în fața mea și alegeți: voiți mai bucuros să mă vedeți ducînd tîrîș o viață mie nesuferită ori să mă-ngropați lăudat de toți cei ce mă știu?

— Haida! grăi maica preotească, care nu voia ca fiul ei s-o vadă plîngînd.

— Voința Domnului să se îndeplinească! zise preotul, în vreme ce fiul său îi sărută mîna apoi se depărtă și el.

— Zidiți intrarea! strigă Bodea după ce părinții săi ieșiră din cetate, apoi se-ntoarse la soția sa, care ședea plîngînd încet în cel mai întunecat colț al cetății odinioară atît de luminoase și nu mai asculta vorbele cu care credincioasa Clio își dădea silința s-o mîngîie.

Cinci zile încheiate l-au ținut Cîndea și Dragodan în loc pe Baian, care, om chibzuit, trimisese partea cea mare a oștirii lui înainte, ca să ieie în stăpînire straturile de sare, și întrase în valea Dîmboviței cu numai vreo douăzeci de mii de călăreți.

Trăiți pe cîmpii întinse, ogorii se sîmțeau strîmtorați în valea îngustă și descotită, înaintau dar numai cu multă băgare de seamă printre dușmanii care ieșeau pe ici, pe colo din păduri și îi hărțuiau cînd de la dreapta, cînd de la stînga. Neputînd să-și deie seamă despre puterea dușmanului ascuns prin desișuri, chiar și îndrăznețul Baian el însuși se temea ca nu cumva să fie tras în vreo cursă și se oprea des în loc, din ce în ce mai nerăbdător și mai necăjit că nu poate să deie o lovitură hotărîtoare.

El era dar voios cînd a zărit, în sfîrșit, turnurile cetății.

Știa, ce-i drept, că e încungiurat din toate părțile, vedea că nu se poate mișca în valea strîmtă cu călărimea sa și nu era deloc pregătit să spargă ziduri groase ori să le treacă, era însă la sfîrșitul lungului drum pe care-l făcuse, și cuibul de peatră al îndărătnicului domn era puțină pedecă pentru cel deprins a trece din biruință în biruință.

El porunci ca cetele să descalece şi să-şi întindă corturile de pîslă. Încălecaţi rămîneau numai două mii de oameni, care se risipiră-n cete mai mici, ca să cerceteze locurile şi să fie gata de a da piept cu duşmanii, care-n toată clipa puteau să iasă din pădure.

Bodea se urcase deasupra zidului şi privea la cele ce se petreceau în vale.

Era-n revărsatul zorilor de zi, pe la mijlocul lunei mai, dară cerul se-nnorase, culmile munţilor erau perdute-n ceaţă, o pîclă fumurie se întindea pe rîu la vale şi boarea văii se înăsprise.

— Dă, Doamne, ploaie măruntă şi deasă şi lungă — zise el — căci multă ploaie, puţin sînge.

Nu se luminase încă de tot cînd el zări trei oameni care, ieşind dintre corturi, urcară coasta drept spre intrarea cetăţii.

Era Vladimir cel pîntecos, însoţit de doi ogori îmbrăcaţi în vestminte încărcate de podoabe sclipitoare.

El rămase zăpăcit cînd văzu că intrarea e zidită. Peste puţin însă el zări pe voivod şi se întoarse zîmbind cu răutate spre el.

— Va să zică te-ai închis ca viezura, grăi dînsul. Era un timp cînd noi nu îndrăzneam să intrăm, iar acum nu îndrăzneşti tu să ieşi.

— Nu ştie nimeni mai bine decît voi — răspunse domnul — că am de cine să mă tem şi că înţelepciune e lipsa mea de îndrăzneală.

— N-ai — întîmpină Vladimir — şi nu înţelepciune este. Cu cît mai puternic, cu atît mai milos e stăpînul faţă cu cei ce îi recunosc puterea şi nu aţiţă prin îndărătnicia lor mînia lui. Baian, marele stăpînitor, caganul caganilor — urmă el ridicînd glasul — mă trimite, dimpreună cu aceşti doi sfetnici ai lui, la tine, ca să te vestim că faima vredniciilor tale a străbătut pînă la el şi doreşte să te vadă şi să te aibă între cei mai aleşi dintre prietenii săi.

— Eu nu-l cunosc — răspunse Bodea — şi nu pot să-l judec decît după faptele lui mie pînă acum puţin ştiute. Dacă însă aşa te-a însărcinat să-mi vorbeşti, mi se cuvine şi mie să-i recunosc puterea şi să doresc a-l vedea şi a mi-l face nu prieten, ci bun ocrotitor.

Te rog deci să te-ntorci la el şi să-i spui că vestea ce mi-a trimis prin tine e o mîngăiere pentru mine, că mă închin lui dimpreună cu toţi ai mei şi că poate să se socotească acasă la el în mijlocul oamenilor ce stau sub ascultarea mea.

— Hotărîrea ta e înţeleaptă — îi răspunse Vladimir — şi el va fi mulţumit cînd o va afla; mai mare îi va fi însă mulţumirea dacă vei veni tu însuţi la dînsul, ca să i-o spui de la rost la rost!

— Am s-o fac şi aceasta, grăi Bodea. M-aş simţi şi eu încă mai mîngîiat dac-aş putea să-l văd aici sub acoperişul casei mele, dar nu mi se cuvine mie, celui mai mic, să-l poftesc să vie la mine: am să mă duc la el! De prisos au fost grelele osteneli la care şi-a pus frumoasa oştire şi fără de nici un folos o ţine îngrămădită în aceste locuri strîmte şi sterpe, unde lipsa de hrană şi de nutreţ şi urgia vremii pot să-i aducă mari stricăciuni. Să-şi scoată dar oştirea de aici, unde nu mai are nevoie de ea, s-o trimită-n lărgimile mănoase ale cîmpiilor, şi mă voi duce să-mi fac închinarea.

— Nu are, aşa cred eu, să facă lucrul acesta, îi zise Vladimir.

— Atunci — întîmpină Bodea — ori e de rea-credinţă, ori s-a pripit cînd te-a însărcinat să-mi spui că doreşte să mă aibă între prietenii lui. Prietenie fără de încredere nu se poate!

— Dar nu ai nici tu încredere în el!

— Fără îndoială că nu am, răspunse Bodea. Cum aş putea să am eu încredere într-un om care nu are nici el însuşi încredere în sine?! Cum s-ar putea să mă razăm pe faima puterii lui, cînd chiar şi el însuşi numai în mijlocul oştirii lui îndrăzneşte să steie în faţa mea?! Cum s-ar putea să nu mă tem eu de el, cînd el se teme de mine?! Să i le spui, te rog, aceste. Noi, muntenii — urmă el vorbind rar şi răspicat — v-am dat vouă, vecinilor, ajutor la timp de mare nevoie fără ca să fi cerut închinarea voastră. Voi nu v-aţi temut să veniţi în mijlocul nostru, iară eu m-am dus singur, neînsoţit de nimeni, în mijlocul vostru: cu inima curată şi cu încredere deplină aţi

venit voi, iară eu cu iubire adevărată v-am primit, şi niciodată n-am încetat a voi binele vostru. Voi, cu toate aceste, în faţa celei dintăi primejdii v-aţi lepădat de mine şi v-aţi unit cu faimosul biruitor, care vine în fruntea unei mari oştiri asupra mea. Mai pot eu să am încredere-n voi, care aţi călcat credinţa?! Pot să am încredere-n el, care v-a silit s-o călcaţi?! Nu bărbăţie, ci nerușinare ar fi să mă duc în mijlocul oştirii lui eu, cel slab, pe care nimeni n-ar putea să-l răzbune; are să vină în mijlocul oştirii mele el, pentru care e o ruşine să se teamă, dacă e adevărată puterea pe care se razămă. Spune-i că mă tem de el cîtă vreme el nu-mi dă dovezi neîndoioase că nu se teme de mine şi de ai mei!

Vladimir şi însoţitorii lui se-ntoarseră în tabără, dar peste cîtva timp Vladimir urcă iar coasta, acum el singur.

— Puternicul meu stăpîn — zise dînsul — m-a însărcinat să-ţi spun că e mulţumit de vestea ce i-ai trimis şi că mai vîrtos doreşte a te avea în rîndul prietenilor săi. Drept dovadă că nu vrea să facă vărsare de sînge şi că te socoteşte deopotrivă cu sine vrednic de încredere, te poftește să ieşi din cetate dimpreună cu zece dintre ai tăi, căci va ieşi şi el din tabăra lui cu zece dintre ai săi, pentru că în faţa acestora voi amîndoi să vă măsuraţi vrednicia luptînd cu arma ce vei alege tu. Dacă-l vei învinge, el îşi retrage oştirea, iar dacă te vei da învins, vei veni să i te închini în tabăra lui.

Bodea rămase cîtva timp adîncit în gînduri. Nu era oare dator să primească şi să intre el singur în luptă, cînd prin aceasta scăpa sute, chiar mii de vieţi?!

— Nu! — zise el — lucrul acesta eu nu pot să-l fac. Dacă el ar veni cu arma ridicată asupra mea, eu aş fugi şi m-aş ascunde, ca să scap de loviturile lui; dacă m-ar strîmtora fără de veste, m-aş apăra din răsputeri şi mi-aş da silinţa să-i scot arma din mînă; o mişelie fără de seamăn e însă să ieşi dinadins la luptă, să-ţi ascuţi arma şi să loveşti cu ea numai

pentru mulțumirea de a-ți arăta vrednicia; o sălbăticie este, la care nici fiarele n-au ajuns. Să-i spui, te rog, că nu e nevoie să ne măsurăm vrednicia: îl socotesc mai vrednic decît mine și sunt gata s-o mărturisesc aceasta în fața orișicui. Și nici nu e, dealtminteri — urmă el — vorba de mine, ci de neamul de oameni care se află în dosul meu. Eu sunt un om nemernic și neajutorat, care va peri mîne, dacă nu piere azi, și nimic n-a dovedit răpuindu-mă pe mine fără ca să fi înduplecat neamul întreg. Acesta mi-e răspunsul: nu pentru mine numai, ci pentru neamul întreg să-și deie dovezile de încredere!

— Gîndește-te bine, grăi Vladimir. Nu scăpa din vedere că azi el este aici, iar mîne, dacă pleacă, se duce departe spre apus, și tu faci iar ce vrei. Nu-i ațîța mînia, căci vei fi învins!

— Voi fi — răspunse domnul — dar va ști și el și vor ști și toți urmașii lui că nouă nu pot să ne facă ceea ce le fac celoralalți, și de o mie de ori se vor gîndi și răzgîndi mai nainte de a se mai hotărî să intre în strîmtorile aceste. Spune-i să plece, că de la noi nu are ce să ieie. Un singur lucru scump avem, obiceiurile rămase de la părinții noștri: aceasta ni-e singura bogăție prin care ne fericim, iar pe aceasta n-o primește. Tu cunoști sunetele buciumului și știi înțelesul fiecăruia din ele; întoarce-te și voi suna, după ce vei fi intrat în tabără, de rugăciune: spune-le că acesta e semnul păcii și al dragostei curate, cu care noi, creștinii, întîmpinăm chiar și pe cei ce vin cu arma ridicată asupra noastră. În pace să-i fie plecarea! Eu de luptă nu am să sun decît atunci cînd îl voi vedea sub aceste ziduri, iar atunci suna-vor buciume din toate părțile!

Vladimir coborî iar în vale, și el nu era încă intrat în tabără, cînd se porni și ploaia măruntă și deasă pe care o aștepta Bodea și care atît de mult trebuia să-l supere pe Baian.

Scurt și îndesat, cu ochii înfipți în pămînt și mișcîndu-și din cînd în cînd fălcile late în scrîșnet înăbușit, dar în liniște deplină, a ascultat tînărul

cagan vorbele lui Vladimir pînă în clipa cînd de pe zidul cetății a străbătut la el sunetul de bucium.

Acum el tresări puțin.

— E semnul păcii, stăpîne — îi zise Vladimir — și al dragostei pe care-l dă, pentru ca toți să știe că el vrea încetarea dușmăniei și pentru ca nimeni să nu se mai încumete a vă face vreo supărare.

Peste puțin, alte buciume și iar altele începură să sune în același fel de la vale, și de la deal, și de la dreapta, și de la stînga, de pretutindeni de prin pădurile dese.

Era parcă o sărbătoare obștească a miilor risipite, care îi mulțumesc cerului pentru ploaia mănoasă.

— Care va să zică, mă mai și bat joc de mine vestindu-le tuturora pacea, pe care nici n-a cerșit-o, nici n-a stors-o de la mine, ci mi-o trimite ca un fel de milă venită din bunătatea inimii lui! Mă poftește — zise Baian — să plec fără ca să mă alunge, fără ca să fi stat măcar în fața mea, mă iartă și dă porunci ca nimeni să nu cuteze a mă supăra! Ah! Baian, copil nevrîstnic și fără de pricepere! ademenit de o faimă mincinoasă, te-ai lăsat să fii amăgit și te-ai umilit ca o babă fără de dinți în gura ei zbîrcită, socotindu-te deopotrivă cu un om care-și rîde de tine! Ridicați tabăra! strigă el. Să plecăm fără de întîrziere. Nu suntem noi vrednici să stăm în fața unor asemenea oameni; o rușine neștearsă ar fi dacă n-am putea să-i învingem, și tot rușine ar fi și dacă i-am învinge mai perzînd încă cinci zile și jertfind oameni mai mulți decît au muncit la ridicarea acelui sărăcăcios cuib de piatră. Unde e Isaac, evreul mișel, care m-a adus aici?! Unde este el?!

— E dus, stăpîne, la straturile de sare, îi răspunse Vladimir, tremurînd de frică.

— Să ne dai, stăpîne, voie — grăi una dintre căpetenii — ca să mergem și să-l aducem aici, nu pe evreul acela, ci pe omul nerușinat care stă pe zidul de peatră și se uită rîzînd la noi!

— A! înjosirea aceasta n-avem s-o suferim! strigă altul. Înțeleg mînia ta, stăpîne, și lucru în adevăr rușinos ar fi ca tu însuți să te pui în fața unei loaze care stă ascunsă în dosul zidului. Retrage-te, stăpîne,

depărtează-te, dar lasă-ne nouă, celor mai netrebnice dintre slugile tale, mulțumirea de a ne face datoria luîndu-l de urechi, ca să-l aducem la tine!

— Un ceas ni-e destul ca să-l avem! strigă altul.

— Și n-ai dreptul de a ne opri — strigă iar altul — căci, în tine, fiecare dintre noi, întregul neam a fost batjocorit, și nu poți să oprești pe nimeni de la împlinirea datoriei de a-și apăra cinstea neamului.

Baian se retrase tăcut și posomorît în cortul lui, iar căpeteniile îndîrjite se risipiră, ca să facă pregătirile cuvenite pentru luptă, și peste puțin cîteva mii de ogori se risipiră prin pădure, ca să taie copaci și să-și facă scări și capre pentru trecerea zidurilor de piatră.

Era tîrziu după-amează cînd buciumele răsunară din nou, dar nu ca dimineața, ci dînd izbituri scurte și din ce în ce mai înteițitoare.

Ogorii se despărțiseră-n două: unii, partea cea mare, vreo șasesprezece mii de oameni, o porniră la deal, cu scări și cu capre, iară ceilalți încălecaseră și steteau cu caganul în tabără, ca să primească lupta cu dușmanii pitiți prin păduri.

Ploua și acum tot mărunt și des, și năvălitorii urcau cu anevoia coasta piezișă și lunecau des pe iarba umedă, încît se-mpedecau pe ici, pe colo unii de alții. Mai rău încă era pentru dînșii că, voind să sfîrșească cît mai curînd, o porniseră prea mulți la deal și rămăseseră prea puțini în tabără.

Pe ziduri nu se vedea nimeni. Numai pe ici, pe colo se ivea din dosul bolovanilor cîte un cap, care iar se ascundea. Arcașii, munteni ieșiți din școala lui Bran și a lui Marcea, steteau pitiți pe schele și-și țineau tolbele gata, iară slobodnicii se uitau în ochii lui Bodea și așteptau semnul lui ca să înceapă a răsturna bolovanii.

— Încet și cu măsură! strigă Bodea. Nici o săgeată să nu zboare în vînt, iară bolovanii să-i aruncați rar și cu putere, ca să nu se oprească în pămîntul udat de ploaie, ci să se rostogolească în ei!

Erau departe năvălitorii cînd bolovanii începură să zboare unul de ici, altul de colo și să se rostogolească cu repeziciune din ce în ce mai mare la vale. În zădar se fereau năvălitorii din calea lor, căci fugind de unul, se îngrămădeau spre alții, și cînd lovea în grămadă, bolovanul îi culca rînduri lungi la pămînt. Și cu cît mai mult se apropiau, cu atît mai deși zburau bolovanii și mai repede unul după altul, cu atît mai multe și mai lungi erau rîndurile celor culcați la pămînt, ici cu scări sfărămate, colo cu capre scoase din încheieturi.

Iar în cetate era tăcere ca în mormînt.

Baian sta nemișcat și privea din ce în ce mai nerăbdător. Era o nebunie încercarea lor de a răzbi astfel în cetate, și coasta se acoperise în puțin timp de ogori răsturnați la pămînt, peste care se rostogoleau alți bolovani și iar alții. Cu toate aceste, el striga din răsputeri:

— Mai repede! mai repede! La dreapta și la stînga! Luați-o de la deal!

Năvălitorii se despicară și o luară repede unii la dreapta, iar alții la stînga, ca să apuce în dosul cetății, unde nu mai puteau să fie loviți de bolovani rostogoliți la vale.

Abia acum începură să zboare în ei săgețile din cele două sute de arcuri, tot săgeata și omul.

Iar în cetate era liniște ca în mormînt.

O singură parte era ferită și de bolovani, și de săgeți, cea despre vale, în care se aflau casele.

Năvălitorii se-ngrămădiră căutînd adăpost în dosul caselor, așezară caprele și scările ce le mai rămăseseră și începură să urce, ca să iasă pe acoperiș și să treacă peste el în cetate. Încet și cu băgare de seamă, unul cîte unul și fără de zgomot se adunară pe partea de dinafară a acoperișului pentru ca să iasă la iveală după ce se vor fi adunat destui.

Alții, nemaiîncăpînd în dosul caselor, trecură răpede sub zidul din fund și puseră aici scări și capre.

Deodată însă luă foc acoperișul uns pe dedesubt cu său, flacările îl cuprinseră-n cîteva clipe și cei adunați pe el se-ndesuiră înspăimîntați spre scări si

se rostogoliră valvîrtej peste cei ce urcau în urma lor ori steteau jos. În acelaşi timp, dincolo, unii dintre apărători îi stropeau pe năvălitori cu său fierbinte, iară alţii le aruncau în cap fuioare muiate în răşină, care ardeau cu flacără roşie.

Se-nnoptase, flacările se-nălţau din ce în ce mai mari, şi printre vaietele celor ce se zvîrcoleau pe sub ziduri ori fugeau orbiş la vale se auzea zgomotul încăierării din ce în ce mai grele pentru caganul apucat din trei părţi şi strîmtorat în tabăra lui.

Acolo alergau toţi cei ce se mai puteau duce, şi peste puţin Bodea şedea deasupra zidului şi asculta, cu ochii plini de lacrămi, gemetele răniţilor rămaşi împregiurul cetăţii.

— O!... cum poate omul să se dezbrace de firea lui şi să se coboare mai prejos de toate vieţuitoarele?! se jelui el, înfiorat de cele petrecute. Pentru pornirea semeaţă a unui om, pentru un deşert gînd de mărire, pentru o părere numai se îngrămădesc atîtea suferinţe şi se jertfesc atîtea vieţi. Plin e văzduhul de suflete necurate — urmă el, uitîndu-se sperios împregiurul său — şi numai stăpînit de ele poate omul să-şi piardă astfel dreapta judecată şi să strige: „Fără de milă şi fără de cruţare loveşte!“

— N-au fost oare destule grozăviile acestei zile?! strigă Mala, care urcă şi ea scările schelei şi se opri, tremurînd în tot trupul. Eu nu mai pot să văd, nici să aud cele ce se petrec împregiurul meu! Ascultă iubite, rugăciunea mea: să părăsim acest cuib de nenorociri!

— Eu te-am rugat să nu rămîi aici, îi răspunse el.

— Încă mai grozave mi-ar fi fost chinurile — răspunse ea — dacă te-aş fi ştiut aici şi nu aş fi putut să te văd în fiecare clipă şi să mor deodată cu tine. O! ce mai fac eu în mijlocul unei lumi străine dacă nu-mi mai eşti tu iubit ocrotitor?! Să fugim, iubite, să ne ascundem în codrii nestrăbătuţi şi să aşteptăm, căci ei vor pleca, şi destul li-a fost ca să nu se mai întoarcă niciodată în aceste locuri nenorocite pentru dînşii. Destul ai făcut ca să aperi pe ai tăi!

— Da! — răspunse el — destul a fost. Ne vom retrage. Îndată ce se va fi stins focul, vom ridica podul de trecere şi ne vom folosi de întunerecul nopţii ca să ieşim cu toţii şi să ne depărtăm spre munte.

O bucurie nespusă îi cuprinse pe toţi cînd el dete poruncă să ridice deasupra zidului despre munte podul de scînduri, pe care şi-l făcuseră anume pentru ieşire, şi să se pregătească de plecare.

— Hambarelor le dăm foc, stăpîne? întrebă unul dintre oameni.

— O, nu! răspunse el. Lucrul acesta l-am fi făcut numai în clipa cînd ei ar fi început să treacă zidul; e însă greu păcat să nimiceşti fără de nevoie ceea ce poate să-i fie omului de folos. Să ieie fiecare cît poate să ducă fără ca să-i fie prea mare sarcina, iar ceea ce nu putem să ducem noi rămîne aici întreg şi nevătămat fie chiar şi pentru duşmanii noştri, căci tot oameni sunt şi ei!

Era pe la miezul nopţii cînd căprioreala caselor a căzut peste zidurile înnegrite de fum, şi Bodea s-a urcat cu Mala şi cu Clio pe zid, ca să coboare cei dîntîi afară.

Înfiorătoare privelişte!

Ogorii se foloseau şi ei de întunerecul nopţii ca să-şi caute răniţii şi să-i omoare, ca să nu se mai chinuiască lăsaţi aşa singuri printre morţi.

Tiptil se apropiau din toate părţile ucigaşii şi pe furiş, ca nu cumva apărătorii cetăţii să-i simtă, şi tîrîndu-se ca fiara pînditoare se aruncau asupra răniţilor neputincioşi şi-i gîtuiau, ca să nu se vaiete cînd primesc lovitura. Omul ţine însă la viaţa lui cîtă vreme mai poate să răsufle, şi răniţii, simţind că li se apropie sfîrşitul, se văitau, se rugau şi blestemau în gura mare.

Bodea se dete înapoi, ca să nu fie văzut.

— Trebuie să mai aşteptăm, grăi dînsul cu glasul înăbuşit.

Mala însă, femeie, se ridică puţin şi se uită peste zid, ca să vadă şi să înţeleagă rostul vaietelor.

— Ce fac? întrebă ea tremurînd ca firul de trestie coaptă în bătaia vîntului.

— Nu te uita! îi răspunse el.

Femeia însă nu poate să nu se uite cînd firea ei năvalnică o împinge să vadă, şi ea se ridică şi privi.

— Ah!... scîrbă să-i fie omului de sine însuşi! Ei îşi ucid răniţii! strigă ea ca ieşită din fire, apoi căzu leşinată în braţele lui.

III

SPĂŞIREA

Adunaţi pe ici, pe colo în culmile netede, ca odinioară la vatra lui Vineş, muntenii se zbuciumau să ieie o hotărîre şi n-ajungeau să fie porniţi cu toţii la fel.

Oamenii toţi sunt acelaşi om întrupat în fel de fel de chipuri. E omul adevărat în fiecare, darnu iese în nici unul întreg la iveală: cu cît mai întreg îl scoţi din tine însuţi, cu atît mai sus eşti în scara desfăşurării sufleteşti, şi cu cît mai sus sunt cu toţii, cu atît mai uşoară e înţelegerea între unul şi altul, căci una singură e voinţa omenească.

O! nu mai era Arie, omul scăpat de îndemnurile trupeşti, ca să-i îndrumeze pe calea în care pot să meargă cu toţii. Trecuseră mulţi ani de zile de cînd el murise, dar numai acum simţeau că el lipseşte şi se jăluiau, plîngîndu-se înşişi pe sine.

Nu trece însă prin lume omul luminat fără ca să-şi reverse lumina, şi dacă i se stinge viaţa mărginită-n timp, rămîne lumina pe care a revărsat-o în sufletele celor încă vii, şi creşte împreunîndu-se cu alte lumini şi se întinde pătrunzînd în sufletele celor ce rînduri-rînduri intră-n viaţă.

Trăia încă Arie în inimile tuturora, şi Răciulete, cel mărunt şi sprinten, cutriera, mai neastîmpărat decît orişicînd, poienele cuprinse de fiori, ca să adune sfatul bătrînilor şi să-i pună pe toţi în mişcare. Niciodată încă nu se adunase sfatul acesta, căci n-a fost

nevoie de el cîtă vreme a trăit Arie, nici mai tîrziu, cînd voința domnului le hotăra toate. Acum însă domnul era închis în cetatea lui încungiurată de leșuri intrate-n putreziciune și păzit de caganul turbat, care jurase cu gura plină de spume că va sfărma cu peptul său zidurile și își îngrămădise întreaga oștire în valea strîmtă. În trei rînduri dăduse năvală zadarnică, mii de vieți jertfise, lipsa de hrană și boalele îi scădeau mereu oștirea, dar el nu șovăia, ci mai vîrtos se-ncăpățina.

Iar în cetate era tăcere și liniște ca în mormînt: singurul semn de viață al apărătorilor era buciumul de rugăciune, care răsuna din cînd în cînd pînă-n fața trecătorii, unde muntenii se adunau mereu, acum nu sute, ci peste șapte mii de oameni, toți gata de a-și face datoria.

Care le era însă datoria?

Erau adunați bătrînii toți și steteau tăcuți.

Dac-ar fi sunat de jos, din cetate, buciumul de luptă, mulți ar fi sărit în picioare, dar nu toți. Erau acolo Moroiu și Ursan, erau Bunea și Marcea, erau Corbu și Vîntu, erau preoții toți, care tot ar mai fi stat pe gînduri, căci prin sabie piere cel ce scoate sabia din teacă.

— Nu sună de luptă — zicea părintele Luca — pentru că-și este el singur destul, nu sună pentru că vrea să cruțe viețele noastre, nu sună pentru că e gata să-și deie pînă chiar și viața ca să înspăimînte pe cei ce vor să vă calce și să se deie pildă urmașilor săi!

— Nu sună — ziceau alții — fiindcă e mîndru și nu vrea să se umilească cerînd ajutor de la unii ca noi. A, dacă iese învingător acum, ca vermii avem să ne tîrîm la picioarele lui: săriți să-l scăpăm, căci pe noi înșine ne scăpăm frîngînd mîndria lui.

Unul singur, Bran cel spîn, stetea înfundat și nu zicea nimic, ci se uita din cînd în cînd în ochii cei albaștri ai lui Radu, băiatul trecut acum de cincisprezece ani, prea înalt pentru anii lui, dar nu plăpînd, nici cu fața de fată mare cum fusese tatăl său odinioară.

Era parcă din ochii lui voia să afle Bran ceea ce e de făcut, iară el stetea cu inima strînsă-n cleşte.

Ah! cum ar fi voit să fie şi el acolo! Tatăl său l-a depărtat însă de la sine.

— Prea scumpă ne este tuturora viaţa ta — i-a zis el — şi prea mulţi ni-am perde bunul cumpăt şi ne-am avînta orbeşte cînd am vedea-o în primejdie. Cea dintîi datorie a omului e să-şi păzească viaţa şi s-o chiverniséască cu înţelepciune: umileşte-te, dă-ţi întregul avut, primeşte chiar robia, dacă numai aşa poţi să-ţi scapi viaţa, pe care numai pentru fericirea celor viitori şi pentru îmbărbătarea lor ai s-o jertfeşti!

Nu, el nu putea să voiască altfel, dacă aşa a zis tatăl şi domnul lui, şi cu inima strînsă se uita la mulţimea ce se frămînta-n valuri viu mişcate.

Pe cînd însă ei steteau aici, maica preutească alerga-n urma lui Răciulete, văitîndu-se amarnic şi adunînd în calea ei pe mumele-ngrijate, care-i înţelegeau durerea.

O! ele nu mai steteau pe gînduri, căci ele nu cu mintea cea cumpănitoare şi şovăită, ci cu inima lor curată judecau, şi un fior cutremurător îi cuprinse pe toţi cei adunaţi în faţa trecătorii cînd ele se iviră-n depărtare, apropiindu-se cu pas din ce în ce mai grăbit şi îmbărbătîndu-se unele pe altele prin vorbe strigate-n gura mare.

— Staţi şi vă chibzuiţi! strigă maica preutească. Oameni în toată firea, bărbaţi în putere, părinţi care au copii, feciori care au mume, fraţi care au surori, voi toţi oameni verzi şi întregi staţi şi vă gîndiţi, cînd jos în vale, aci în apropierea voastră, se varsă sînge şi s-a vărsat ieri şi alaltăieri, de săptămîni de zile se varsă mereu.

— O! — întîmpină Bran, ridicîndu-se din călcîie — uşor ni-ar fi să nu stăm şi greu ne este să stăpînim pornirea de a ne răpezi în vale, ca să punem capăt vărsării de sînge.

— Nu e tare voinţa care o stăpîneşte — îi răspunse ea rîzîndu-i în faţă — ci e slabă pornirea. Nu vă înspăimîntă pe voi gîndul că fiii şi nepoţii şi stră-

nepoţii voştri vor suferi şi ei cum voi aţi suferit mai nainte de a se fi ivit el în mijlocul vostru?! Pe noi ne înspăimîntă, căci noi simţim în copiii noştri sămînţa neistovită a unui neam mare. Nu vă încîntă pe voi gîndul că soarta celor viitori o îndulciţi băgînd groaza în cei ce vă calcă pe voi şi gonindu-i, ca-n veci să nu mai vie pe aici?! Pe noi ne încîntă, căci cu gîndul la cei viitori ne petrecem viaţa. Ce mai voiţi?! urmă ea înduioşată. Nu vi-e încă destul ce aţi văzut?! O clipă de slăbiciune a avut, o dată a fost ispitit a se ridica mai presus de voi, şi aţi pus la îndoială toate vîrtuţile lui. Chiar eu, muma lui — strigă ea — mi-am perdut credinţa-n el. Iară el a rămas el însuşi, neclîntit, neschimbat, în toate împregiurările acelaşi, gata în fiecare clipă de a sta singur pentru toţi. Nu vă sunt încă destule dovezile ce vi-a dat?! Nu vi-e nici acum vrednic să priviţi în sus cînd vă uitaţi la el?!

Miile de oameni steteau în tăcere adîncă şi în nemişcare, ca nişte stîlpi de peatră.

— Să ne cheme, şi ne vom duce! grăi peste cîtva timp Corbu.

Bran iar se uită în ochii albaştri ai lui Radu, care se-ntoarse încet spre Corbu.

— Asta — îi zise el sfiicios — o ştie şi dînsul şi tocmai de aceea nu vă cheamă: nu supunere cere, ci dovezi de iubire aşteaptă în zile ca cele de astăzi!

Vorbele lui pătrunseră flăcărînd ca fulgerul prin toate inimile, şi mulţimea se îngrămădi mişcîndu-se încet spre dînsul, maica preutească făcu şi ea un pas înainte, iar Răciulete sta cu răsuflarea oprită.

— Şi tu — îl întrebă acum Bran — ne ceri să-i dăm aceste dovezi?

— Nu vă cer nimic, răspunse băiatul. Face fiecare după povaţele inimii lui. Pe mine, însă, urmă el îndreptîndu-se, nici voinţa tatălui, nici porunca domnului nu mă poate opri de a-mi face datoria, şi cine vrea — strigă cu glas tare — vine cu mine!

— Şi cu mine! strigară Bran şi Răciulete deodată.

Încet apoi şi fără de zgomot, ca în zi de sărbătoare şi ca la înmormîntare, mulţimea se porni la vale, cu

ochii țintiți spre strîmtorile Dragoslavelor și cu gîndul dus la cetatea de peatră.

O babă-i scoase din sărite și îi pusese-n mișcare și un copil, care acum întîia oară se-mbărbăta să voiască și el ceva, și pînă chiar și Bran cel chibzuit numai într-un tîrziu își dete seama despre greutățile faptei ce aveau să săvîrșească.

Acela care a intrat o dată în luptă nu mai are milă nici pentru sine și pentru ai săi, nici pentru dușmanul care l-a silit să ridice arma, ci se folosește fără de nici o cruțare de toate mijloacele ca să iasă învingător. Lămurit ca la lumina soarelui ieșea la iveală gîndul domnului închis în cetate: cu cît mai mult își ținea Baian oștirea îngrămădită-n valea strîmtă, cu atît mai desăvîrșită era înfrîngerea lui. Înspăimîntător afară din cale trebuia să fie pentru el gîndul că domnul, el singur, cu o mînă de oameni, a putut să-l ție atîta timp în loc. Nu! lupta sîngeroasă era cel puțin de prisos cîtă vreme domnul el însuși nu se simțea în strîmtorare destul de grea ca să ceară ajutor.

Și grea de tot trebuia să fie lupta aceasta. Acolo în vale erau multe mii de oameni care de atîta timp se zbuciumau în luptă cu un dușman care-i lovea din dosul zidurilor ori din desișul pădurii: mare trebuia să le fie mînia cînd ajungeau, în sfîrșit, să-l vadă pe dușman în cîmp deschis.

Muntenii trebuiau, cu toate aceste, să meargă înainte.

O lumină nouă s-a revărsat asupra viitorului în clipa cînd fiul s-a-mbărbătat la hotărîrea de a-și pune viața în joc ca să-și scape părintele din strîmtorare, și lumina aceasta s-ar fi stîns dacă nu s-ar fi adunat cu toții împregiurul lui. Nu mai șovăia acum nimeni, și în frunte mergeau tocmai cei ce stătuseră mai nainte la îndoială: peste putință ar fi fost să-i mai oprească și nu rămînea decît să le reguleze mersul.

Știa Bran că Dragodan și Cîndea se află cu cetele lor prin pădurile despre Capu-Coastei și prin cele de la Cîndești și îi neliniștesc mereu pe ogori fără ca să intre în luptă cu ei. El trimise dar două mii de oameni

cu cinci sute de arcaşi la dreapta, ca să iasă deasupra cetăţii, la Măţău, iară el se opri cu ceilalţi oameni la Mateiaş, hotărît de a nu înainta decît după ce va fi primit răspuns de la Dragodan şi de la Cîndea, ca lovitura să se deie deodată din patru părţi.

El nu ştia însă că la vale lucrurile se schimbaseră cu desăvîrşire.

Aducîndu-şi întreaga oştire în strîmtorile Dîmboviţei, ca să încungiure cetatea, Baian a fost nevoit să prade pe sorbii ce i se supuseseră de bunăvoie. Nopţile dar Dragodan cutriera văile şi se ivea ca o stafie cînd ici, cînd colo printre fraţii săi îngroziţi de jaful ce suferiseră, şi cu cît mai mari erau perderile lui Baian, cu atît mai mult se pătrundeau vecinii de gîndul că numai de la munteni poate să le vie mîntuirea.

Cel dintîi între căiţi a fost chiar Vladimir cel pîntecos.

Pierzînd, în mînia lui oarbă, orişice măsură, Baian îl legase pe Isaac, evreul scîrbos, de coada unui cal şi-l terciuise tîrît peste bolovanii de pe ţărmii rîului.

Era peste putinţă ca Vladimir să rămîie liniştit în faţa unei asemenea privelişti, şi peste noapte el a fugit în tabăra lui Dragodan.

Cîteva zile în urmă, Bohuslav, Viştoc şi Radoslav şi-au adunat şi ei oamenii şi i-au trimis lui Dragodan vorbă că stau gata şi aşteaptă să le spună ce au să facă, iar acum, cînd muntenii se iviră la Măţău, miile de vecini adunaţi de Viştoc alergară spre dînşii.

O însufleţire neînfrînată îi cuprinse pe muntenii adunaţi la Mateiaş cînd primiră aceste ştiri. Le era parcă un nou soare răsare, temeliile unei noi vieţi se aşează, şi pe cînd unii plîngeau de bucurie, alţii stăteau cu ochii în pămînt, ruşinaţi, căiţi şi gata de a-şi ispăşi vina prin fapte de oameni vrednici.

„O, tu, om nemernic şi fără de pricepere! — îşi zise Bran adînc mişcat — ai voit tu să-l judeci pe el?! Ai pus tu la îndoială vîrtutea lui?! Înţelepciunea lui şi bunătatea fără de margini a inimii lui ai tăgăduit-o?! Înainte! — strigă el — înainte! ca să-l scoatem şi să cădem cu toţii la picioarele lui! Spulbe-

raţi au să fie ca pleava în vînt toţi duşmanii lui, şi departe sus va rămînea el deasupra tuturora!“

Iară el, domnul preamărit şi vrednic de mare mărire, stetea cu capul plecat şi cu braţele încrucişate pe pept, cu ochii stînşi şi cu faţa veştejită, o umbră de om, la mormîntul soţiei sale, inimă curată, trup fără de pată şi suflet lămurit în focul grelelor ispitiri. Prea gingaşă a fost inima ei pentru ca să-şi poată urma bătăile în mijlocul rîcnetelor de mînie ale celor ce lovesc şi între vaietele de durere ale celor loviţi; prea mult a iubit pentru ca să poată asculta gemetele celor ce mor; prea era deprinsă a vedea în el pe ocrotitorul tuturora pentru ca să-l poată vedea crunt şi nemilos.

Se zice că pasărea plăpîndă, ajunsă fără de veste-n preajma şarpelui încolăcit printre crengi, rămîne pe o clipă cu ochii ţintiţi în ochii lui, apoi moare trăsnită de fulgerul spaimei: aşa a murit Mala cea mult iubită ca copilă şi atît de răsfăţată ca femeie.

Mare era durerea lui şi sfîntă!

El a tresărit cînd buciumele au sunat, dînd din patru părţi deodată semnul de luptă. Atît de ameţit era şi de perdut în durerea lui, încît ştia că buciumele vestesc pornirea luptei, dar nu-şi dedea seamă că de astă dată nu asupra lui pornesc cetele înarmate.

— Gata cu toţii! strigă el ca deşteptat din somn şi se urcă-n grabă mare pe schelele tot pline încă de bolovani şi de cîlţi muiaţi în răşină.

Abia privind de sus de pe zid împregiurul său el se dezmetici încetul cu încetul.

Stetea uimit şi nu mai înţelegea nimic.

Coborau despre Măţău şi despre Mateiaş şi ieşeau de pretutindeni de prin pădurile de la vale şi munteni şi vecini şi înaintau în grabă mare spre duşmanii tăbăriţi împregiurul cetăţii.

Care va să zică s-au îmbărbătat muntenii şi vecinii, schimbîndu-şi gîndul, s-au unit cu dînşii.

O, el nu s-a-nşelat şi acum se-ntemeia viaţa de dînsul mult visată.

Zăpăciţi de lovitura neaşteptată, ogorii se îngrămădiră spre ţărmurii rîului şi se-nvălmăşiră fără de

nici o rînduială şi umplînd văzduhul de strigăte sălbatice.

Într-o clipă însă, Baian, tînărul crescut în învălmăşeala luptelor, îşi dete seamă că de la vale e lovit cu mai multă putere şi luă hotărîrea de a răzbi la deal, spre Bodeni, pentru ca să se întoarcă apoi şi să-l aibă pe duşman numai în faţă. Părăsindu-şi dar caii, cu care nu se putea mişca printre bolovani şi pe costişe, ogorii o porniră în rînduri încheiate la deal şi se izbiră de arcaşii lui Bran, care-i opriră pe o clipă în loc.

Erau însă prea puţini muntenii ca să-i poată opri pe ogori în înaintarea lor, şi Bran începu peste puţin să se retragă spre cetate.

Nemaiavînd acum pe nimeni la deal, ogorii se-ntoarseră şi începură să-i mîne pe munteni spre cetate, în vreme ce de jos, din vale, se auzeau răcnetele de taur ale lui Dragodan, care urca-n goană mare coasta.

— A, Bran e, Bran! strigă Bodea, şi iar fu cuprins de simţămîntul că nimeni cu dînşii nu mai poate să ţie pept.

Dar la dreapta lui Bran, în bătaia grindinei de săgeţi, era şi el, băietul subţirel şi înalt.

— Ridicaţi podul de trecere! deschideţi-mi drum! daţi-mi buzduganul! strigă părintele, cuprins de fiori. Iute! iute! iute, că sar de pe zid!

Ca o fiară chinuită timp îndelungat de foame se răpezi Baian la deal cînd văzu pe domn coborînd podul şi ridicînd deasupra capului său buzduganul strălucitor.

— Lăsaţi arcurile! puneţi-vă săgeţile-n tolbe! strigă caganul. Pept la pept să-l strîngem. Viu voiesc să-l am, viu şi nevătămat, ca viaţa mea întreagă să am mulţumirea de a-l chinui.

Nu mai era acum în primejdie băietul, căci lupta-şi schimbă cu desăvîrşire mersul.

Strigînd ca ieşiţi din fire roiră muntenii din toate părţile spre domnul lor, şi iar descărca Bran săgeţile una cîte una şi-i deschidea drum. Unul după altul au căzut, la picioarele domnului, Cîndea cel

bălan şi Botea ce-l îndesat, Corbu cel iute la fire şi Moroiu cel mustecos. Dragodan, sîngerînd din patru răni, nu mai rîcnea, ci lovea răsuflînd din greu şi ştergîndu-şi cîteodată din faţă şiroaiele de sînge, iar Răciulete cel mărunt nu mai stetea în coadă, ci se-nfigea cu sulița lui ca un cățăluş la picioarele stăpînului, mereu înaintea lui şi împedecîndu-l mereu în înaintare. Pas cu pas însă îi mîna domnul pe ogori peste trupurile celor răniţi şi peste leşurile putrede la vale.

Lovit în cele din urmă de o săgeată în falca lui cea lată, Baian sări ca fiara încolţită.

— Săgeţile! strigă el. Descărcaţi asupra lui şi numai asupra lui!

O dată descărcară ogorii şi încă o dată, apoi se întoarseră şi se depărtară-n goană sălbatică, mînaţi de Dragodan, care iar începu a răcni.

S-a dus Baian, caganul caganilor, înfricoşatul stăpînitor al popoarelor din valea Dunării, s-a dus, părăsindu-şi tabăra şi caii, şi timp de peste cincizeci de ani de zile, cît a mai ţinut lumea în groază, n-a mai îndrăznit să se întoarcă.

Domnul însă zăcea pe iarba plină de sînge, lovit în pept de două săgeţi, viu încă şi cu mintea limpede, dar în pragul morţii.

O! de ce n-a rămas el în cetatea încungiurată de ziduri groase!

La dreapta lui era, îngenunchind, muma, la stînga fiul, iară giur împregiur steteau ceilalţi, în tăcere adîncă.

— O!... dac-aş putea s-o mai pornesc o dată de la început — grăi dînsul încet — v-aş cruţa de multe din mîhnirile ce vi-am făcut în pripirea mea!

Ochii tuturora se umplură de lacrămi.

El luă mîna fiului său şi se uită lung în faţa lui.

— Nu uita niciodată — îi zise apoi — că adevărata mărire numai pe adevărata vîrtute se întemeiază!

În aceste vorbe şi-a dat cea din urmă răsuflare.

ÎNCHEIARE...

S-a dus Baian, caganul caganilor, înfricoşatul stăpînitor al popoarelor din valea Dunării, s-a dus părăsindu-şi tabăra şi caii... Domnul însă zăcea pe iarba plină de sînge.

„Acum vin eu la rînd!“ şi-a zis Bran cînd l-a văzut mort.

Era cuprins de un fel de spaimă, care într-o clipă i-a schimbat iar gîndirea şi simţămintele.

Om şovăielnic din fire, bănuitor şi mereu nemulţumit cu cele ce se petrec, el iar a căzut sub stăpînirea gîndului că lucrurile merg rău şi nu pot să se îndrumeze spre bine pentru că Bodea, căzut rob slăbiciunilor sale, nu era destul de tare pentru ca să poarte cu izbîndă sarcina ce luase asupra sa.

Cum ar fi putut să izbîndească el, care şi-a călcat jurămîntul dat ca frate de cruce şi care n-a fost în stare să ţină-n frîu muierile ce-l încungiurau, nici pe păcătoşii, cu care intrase-n legătură?!

lar acum a murit lăsîndu-le toate baltă.

Nu! cele stricate din vina lui nu mai putea să le dreagă decît un om care în toate amănuntele vieţii lui a fost în stare să se stăpînească şi să-şi pună el însuşi sie frîu, ca să le poată fi altora povăţuitor înţelept şi neînduplecat.

„Omul acesta sunt eu, numai eu — își zicea el — și nimeni afară de mine nu e în stare să ducă mai departe lucrarea pornită de dînsul."

Iară el nu era numai singur cuprins de sîmțămîntul acesta: mulți de tot erau între munteni cei ce nu-l socoteau pe Radu, băietanul încă netrăit în lume, destoinic să poarte cîrma și stăruiau ca Bran să-i fie povățuitor; ba nu erau puțini nici cei ce doreau ca copilul Malei să fie dat la o parte.

Din ce în ce mai stăruitor li se punea muntenilor întrebarea dacă le este ori nu iertat să se însoțească cu vecinii cei lăpădați de Dumnezeu și porniți spre desfrîu care-i ispiteau mereu și-i îndrumau spre destrăbălări. Mereu se sporeau cei stăpîniți de gîndul că neamul lor nu poate dăinui decît păstrîndu-și cu toată sfințenia curăția sîngelui și moravurile rămase din bătrîni.

„Bran are dreptate — ziceau ei — mai bine trecem munții decît să ne înecăm în noianul păcătoșiei!"

Oamenii erau deci în fiecare clipă gata de a se-ncăiera între dînșii, adunați unii împregiurul nevinovatului Radu, iar alții sub povața lui Bran, aspru păzitor al bunelor moravuri.

Un singur lucru îi mai ținea în loc: frica de avarii risipiți pe cîmpii și de nemilosul Baian, care tot ar mai fi putut să se întoarcă.

Ce-i drept, în fața avarilor ce mai rămăseseră prin apropiere se aflau vecinii, care știau să scape mai rar luptîndu-se cu bărbăție și mai des închinîndu-se cu umilință și dînd daruri din belșugul lor.

Din timp în timp porneau și volgarii de la adăposturile lor ca să facă năvăliri de pradă prin podgorii și prin văile de la poalele munților. Vecinii, tot ei, știau să-nvîrtă lucrurile astfel ca să le vie într-ajutor avarii, care se socoteau ei înșiși pe sine mai presus de toți în drept de a prăda — la dreapta, la stînga și de giur împregiur.

De peste Dunăre nu veneau decît pe ici, pe colo negustătorii care se puteau străcura plătindu-le ava-

rilor vamă şi din ceea ce aduceau, şi din cele ce puteau s-adune de pe aici.

St[ăte]au deci muntenii adăpostiţi în poienele lor şi prin înfundăturile văilor şi aşteptau oarecum cu frica-n sîn clipa de zguduire. Nu mai era însă ca mai nainte, cînd îşi aveau gropile de grîu, ci de voie, de nevoie, păstrau deocamdată legăturile cu vecinii, care aveau hambarele pline şi nu erau afară din cale supăraţi cînd staroştii trimiteau la cetatea de peatră cuvenita zeciuială, ba mulţi se-mpăcau şi cu gîndul ca mai unul, mai altul dintre munteni să se aşeze printre vecini, precum se zicea, ca îndrumător spre o mai bună vieţuire... Bran era doară şi el de părerea ca staroştii să fie înlocuiţi cu judeţi.

Mai era apoi şi alta mai hotărîtoare.

În vreme ce Bran şi soţii lui trăiau, Mala şi Bodea muriseră, iară moartea sfinţeşte.

Dumnezeu fie, maica natură fie cel ce ori ceea ce a zidit lumea aceasta, a plămădit sufletul aşa ca omul, torcîndu-şi firul vieţii, să deie încetul cu încetul uitării relele, care-l întristează şi să-şi aducă aminte mai mult de cele bune, care-i umplu inima de dulceaţă.

Fiind acesta lucru nu numai bun şi cuminte, ci totodată şi plăcut, muntenii şi cu atît mai vîrtos muntencele au dat încetul cu încetul uitării toate cele după a lor părere necuvenite din viaţa acum răposatei lor doamne şi ridicau din ce în ce mai mult în slava cerului pe fostul lor domn, care atît de mult a ţinut la soţia sa şi la muma copilului său, atît de bune îndrumări a dat prin vieţuirea sa ca soţ.

Nici c-ar fi fost cu putinţă să nu se umplă de lacrămi ochii muntencelor, care-şi aduceau aminte de zilele petrecute la şezătorile din cetatea de peatră.

Perdute rămîneau toate celelalte în ceaţa timpurilor de mult trecute, şi ele se vedeau numai însele pe sine adunate împregiurul tinerei, gingaşei şi frumoasei doamne, care trecea harnică şi voioasă de la una la alta în vreme ce ele-şi urmau fiecare lucrarea

cîntînd, spuind poveşti, puindu-şi cimilituri ori glumind între dînsele.

— Mult ţinea, soro, la soţul ei — zicea una — şi mult îl punea sus în gîndul ei.

— Nu mai puţin ţinea şi el la dînsa — îi răspunde alta — şi puţine dintre femeile ce trăiesc pe pămînt au parte de fericirea ei.

— De aşa ceva să nu te miri, grăia iar alta. Avea la ce să ţie: lasă că era cu adevărat floare între flori, dar se mai şi revărsa din întreaga ei fiinţă o duioşie şi o dulceaţă plină de farmec, cum rar se iveşte pe pămînt.

— Nevinovăţie era în toate amănuntele vieţii ei!

— Chiar şi slăbiciunile ei erau adevărate podoabe ale fiinţei femeieşti!

În vreme ce muntencele îşi reaminteau în felul acesta zilele petrecute la cetatea de peatră, muntenii îşi dedeau din ce în ce mai cu dinadins seamă despre vorbele rostite de maica preutească în faţa trecătorii lui Bran.

— Da! — ziceau ei — adevărat e că neclintit a rămas el, neschimbat, în toate împregiurările acelaşi, în fiecare clipă gata de a sta singur pentru toţi. Destule dovezi ni-a dat! Vrednic e, mai presus de toate vrednic să privim în sus cînd ne aducem aminte de el.

— N-am prea fost însă vrednici noi să-l avem în mijlocul nostru! adăuga unul.

— Cu adevărat om rînduit de Dumnezeu să facă voile lui aici pe pămînt! întîmpină altul.

Atît de adînc era pătruns gîndul acesta în sufletele tuturora, încît Bran se fălea, tot mai des şi mai cu dinadins se fălea că i-a fost apropiat răposatului.

— Da! — zicea dînsul — nimeni nu i-a fost atît de apropiat ca mine, şi pe nimeni el nu s-a răzimat atît de mult ca pe mine!

Iar Răciulete, ajuns om bătrîn acum, nu mai purta sulița cea lungă şi sta gînditor la o parte.

— Şi să nu uitaţi — zicea el sfătos ca totdeauna — să nu scăpaţi din vedere că atunci, cînd nu

eram în stare să luăm o hotărîre, Radu, băietanul, ni-a îndrumat pe calea cea bună. Băietan, dar om cu scaun la cap şi cu inima la loc! Celelalte să le lăsăm încurcate. Vecinii o vor duce-nainte închinîndu-se mai unora, mai altora şi dînd la dreapta şi la stînga fie daruri, fie zeciuială ca să-şi poată petrece viaţa-n îmbuibări şi [să] se-nece-n cele din urmă-n păcătoşii[le] lor, iară noi vom rămînea tot noi şi vom merge-nainte.

DIN BĂTRÎNI

NARAȚIUNE ISTORICĂ

[VOLUMUL II]

MANEA

I

MĂNEȘTII

Lungă e afară din cale aici pe pămînt viața omului!

Sunt nesăcate izvoarele gîndirilor de care e frămîntat muritorul, nemăsurate suferințele ce el îndură, nenumărate faptele pe care le săvîrșește sîluindu-se însuși pe sine. Nepotolită e totuși setea de viață a celui născut, și negru ni se face înaintea ochilor cînd ne gîndim la moartea neîndurată, căci frumos e și bine a trăi în lumea bătută de soare și ca-ntr-un vis de desfătare se desfășură bogățiile de prefaceri în fața celui ce vede.

„Lungă e și grea și totuși frumoasă!“ zicea în gîndul său părintele Manea, tînărul plin de avînt, care, sculat de cîntatul cocoșilor, plecase grăbit din cetățuia trainic durată-n culmea colinei și, călcînd ușor peste iarba fragedă, săltînd, parcă, mai mult prin văzduh, fără ca să atingă pămîntul, alerga-n zorile zilei de primăvară spre Prahova cea de atîta timp revărsată, ca să vadă dacă tot n-au început încă apele să se retragă.

Giur împregiurul lui se-ntindea sub cerul senin și limpede cîmpia, pe ici, pe colo împădurită, iar la dreapta se ridicau în depărtare munții încă tot acoperiți de zăpadă, și sfințenia liniștei din creapătul zilei se revărsa peste toate.

„Frumos e şi bine a trăi!" îşi zicea părintele Manea, şi din cînd în cînd el îşi întorcea cu o mişcare pripită capul şi se uita fără ca să se oprească înapoi spre cetăţuia ce sta ca o strajă posomorîtă în mijlocul cîmpiei, iar pletele lungi îi fluturau în adierea dimineţii.

Acolo îi era gîndul, şi inima îi era acolo, la Ana, femeia fără de seamăn care îi răscolise toată fiinţa.

Puţin de tot, cîteva luni abia, din toamnă pînă-n primăvară, trăise cu dînsa, şi îi era parcă multe vieţi de-a rîndul a trăit. Reamintindu-şi-le toate zi cu zi, oară cu oară, clipă cu clipă, zilele copilăriei şi ale tinereţelor rămîneau în gîndul lui la depărtări nemăsurate, ca şi cînd nici n-ar fi fost ale lui, iară scurtul timp pe care l-a petrecut cu ea i se părea lung de plin ce era. Nu poate însă aici pe pămînt să dăinuiască mulţumirea sufletească. Privind stăruitor în lumina soarelui, ni se întunecă vederea, şi întocmai precum gerul prea aspru arde şi amăreala prea mare se simte a dulce, mulţumirea prea stăruitoare e durere sfîşietoare. Nu e om care nu se sperie de propria sa fericire, şi dacă n-ai de ce să te plîngi, te temi de ziua de mîne şi-ţi faci gînduri care te zbuciumă.

Se cutremura părintele Manea mai ales cînd se gîndea că peste încă cîteva luni va fi tată, şi îndoit îi era scumpă femeia.

Se uita părintele Manea mereu înapoi spre cetăţuia posomorîtă, căci grozav e gîndul că te-ai dat cu totul cuiva şi viaţa toată îţi atîrnă de la cineva care în fiecare clipă poate să moară, să se depărteze ori să se înstrăineze de tine.

Ziduri durate pentru vecie, cetatea stetea de veacuri lungi în culmea colinei; el se uita cu toate aceste şi iar se uita înapoi, parcă s-ar fi temut ca nu cumva deodată să piară din ochii lui, să n-o mai găsească la întoarcerea lui, şi alerga mergînd spre Prahova, pentru ca să se poată întoarce cît mai curînd.

Dar şi avea de ce să grăbească.

Uitîndu-se înapoi, ochii lui treceau spre cetăţuie peste corturile întinse la poala colinei.

De un an şi mai bine vremurile fuseseră nemaipomenit de grele, şi oamenii, spăimîntaţi mereu, erau ispitiţi de gîndul că lumea e pe sfîrşite şi că nu mai e chip de a trăi pe faţa pămîntului.

Trei deodată se iviseră-ntr-un rînd stelele cu coadă pe cer, cutremurele de pămînt nu mai încetau, fulgerele şi tunetele se ţineau şir încheiat, ploile nu mai conteneau, rîurile ieşiseră toate din mătcile lor, şi vara toată pînă toamna tîrziu cîmpiile au stat acoperite de apă-ngroşată, iar în timpul iernii geroase a nins într-una şi a vişcolit, încît oamenii au rămas troieniţi prin adăposturile lor şubrede şi turmele s-au stîns de foame, de frig şi de boleşniţă.

Înspre primăvară, mai potolindu-se gerul, au început să vie peste Dunărea îngheţată negoţători şi fel de fel de vîntură-ţară, precum şi cete de ale lui Bogor, cruntul stăpînitor al bulgarilor, ca să ieie sare şi ce mai era de luat. N-au apucat însă să se întoarcă toţi, fiindcă au dat deodată căldurile, zăpezile au început să se topească, gheţurile s-au desprins şi rîurile umflate iar au acoperit cîmpia. Între cei rămaşi era şi Budac, care, aşteptînd scăderea apelor, ca să se poată întoarce, se oprise cu ceata lui de vreo sută cincizeci de călăreţi aici şi-şi întinsese corturile sub cetăţuie.

Mare urgie şi asta!

Erau calde zilele şi liniştite şi frumoase, tot nemaipomenite şi ele, zile ca-n raiul pămîntesc, pădurile-nmuguriseră fără de veste, şi la locurile mai ridicate şi mai bătute de soare iarba încolţise deasă. Inimile tot mai erau însă cuprinse de spaimă şi prooroci veniţi de peste Dunăre, care umblau în pielea goală, se iveau cînd ici, cînd colo şi-i îndemnau pe oameni să se căiască, să se lepede de cele lumeşti şi să se pregătească pentru viaţa veacului ce vine, la care în curînd vor avea să treacă.

Socotindu-se în tainică legătură cu Duhul Sfînt, care în mijlocul cutremurelor de pămînt, între fulgere şi tunete, se coborîse din cer, ei ştiau că veacul de acum are hotar pus dintru început ani 6366 numă-

rați din clipa zidirii, ceea ce face de trei ori cîte șase, de trei ori cîte șapte și de șapte ori cîte trei, număr de trei ori fatal. Stăruiau dar, ca-n timpul celor cîțiva ani ce mai rămîneau pînă la împlinirea acestui veac, oamenii să se pregătească și să desființeze toate împărățiile, să răstoarne toate stăpînirile, să frîngă toată puterea omenească, pentru ca stîngerea a toate să-i găsească-n starea în care Dumnezeu l-a lăsat pe Adam în rai.

„Căiți-vă — strigau dînșii — și vă lăpădați de toate!" Iară sîrbii, care-i înțelegeau, știindu-și multele păcate, se cutremurau cuprinși de groază, se adunau despoiați împregiurul lor și nu li se mai supuneau judeților ca mai nainte.

Mai rău încă îi apucase vestea aceasta pe cetașii lui Budac.

Păgîni dați duhurilor necurate, care nu-l lasă pe om să-și mîntuie sufletul, dînșii nu se temeau de moarte, ci mai vîrtos se întețeau în răutățile lor.

Trei săptămîni de zile trecuseră de cînd ei își întinseseră corturile sub cetate, și de atunci și pînă acum au dus-o petrecîndu-și nopțile-n desfrîu, mîncînd și bînd, răcnind și jucînd împregiurul focurilor cu femeile zbanghii, pe care și le aduceau de prin împregiurime.

Îi sîngera părintelui Manea inima cînd îi vedea risipindu-se cete-cete, ca să-și facă proviziuni, și întorcîndu-se iar încărcați cu de toate, îi sîngera cînd vedea stricîndu-se atîte vieți și dîndu-se peirii atîte suflete, îi sîngera însă mai ales cînd se gîndea că toate se petrec la poarta casei lui, și Ana-și spurcă ochii văzînd, își spurcă urechea auzind, gîndul și-l spurcă știindu-le toate.

Dar ce putea să facă?! Sta împrejmuit de apele răvărsate, neștiut de nimeni și lăsat singur în a sa grijă numai.

Nu o dată Cornea, județul, fratele Anei, fusese ispitit de gîndul să se pună în fruntea celor patruzeci de voinici pe care îi avea la dînsul, să dea, cînd îi știe istoviți de beție și de desfrîu, năvală asupra

lor și să-i stîrpească, ca să le pearâ și urma de pe fața pămîntului, își punea însă părintele Manea peptul ca să-l oprească. Crescut aici, între sîrbii care-l știau de mic și-l socoteau între ai lor, el n-ar fi avut decît să facă un semn ca să se adune și-o mie împregiurul lui, dar n-avea de ce s-o facă aceasta.

Budac era, la urma urmelor, un om cumsecade, care-și petrecea timpul în felul lui și făcea numai ceea ce în gîndul lui i se cuvenea să facă. Ar fi putut să-și întindă corturile orișiunde, și mai la deal, și mai la vale, și le-a întins însă aici, pentru că așa a voit Cornea, care ținea să-l aibă sub ochii lui. Nu ca dușman venise și nu cu de-a sila, ci de nevoie rămăsese, și deschis le era tuturora drumul printre corturile lui, deschisă îi era și lui poarta cetății cînd, întors de la vreo vînătoare, ținea să le facă și celor din cetate parte din vînat. El însă nu uita de unde vine și de cine a fost trimis și nu întreba, ci poruncea, nu poftea, ci-și făcea poftele, nu cerea ce mai rămîne, ci lua din plin, iar aceasta nu pentru că era om înalt, spătos, țeapăn și cu privirea semeață, voinic ales dintre mii, ci pentru că așa i se cuvenea lui, care fusese crescut de Crum cel înfricoșat și era mîna dreaptă a lui Bogor.

S-ar mai fi potolit, nu-i vorba, dac-ar fi văzut în fața lui și pe ceilalți județi de prin apropiere cu cetele lor, pe Filip de sub coaste, pe Albu de la Cîmpina, pe Crețu de la Urlați, pe Bălan de la Bucov, dar aceștia așteptau și ei retragerea apelor răvărsate. Apoi tot asta o aștepta și Budac, ca să poată pleca.

Prahova însă își rostogolea, ca mai nainte, fără de zgomot valurile-ngălbenite și le risipea cît vezi cu ochii peste cîmp. „Și totuși!...“ Părintele Manea tresări înviorat. Pe ici, pe colo, pe la margini, iarba era acoperită de podmol gălbui, un semn că apa a fost, acum de curînd, și mai mare, și mai risipită, c-a început să scadă, să se retragă la matcă.

Adimenitoare e privirea apelor răvărsate, care vin fără de măsură de la munte și trec oarecum pe șoptite la vale și se varsă risipindu-se în toate păr-

ţile ca duse de o putere necovîrşită. Şi dacă n-ar fi fost nerăbdarea cu care aştepta scăderea lor, părintele Manea tot ar fi stat şi-ar fi privit întrebîndu-se mereu de unde vine atît noian şi unde-ncape şi cînd se sfîrşeşte istovindu-se.

Alergase, ca nu cumva să-ntîrzie la întoarcere, iar acum sta şi privea uimit de măreţia priveliştei şi umbla în sus şi în jos ca să se încredinţeze dacă a început în adevăr apa să scadă ori i s-a părut numai lui că scade. Nu uitase, ce-i drept, cetăţuia şi cele din ea, dar nu-l ierta firea să plece cu inima îndoită, şi mereu se-ncredinţa în gîndul lui că n-are nevoie să grăbească. Îi auzise rîcnind pe cei din corturi pînă tîrziu după miezul nopţii şi n-avea să se teamă c-o să se scoale în curînd.

Şi, în adevăr, ei zăceau amorţiţi pe unde-i răpusese beţia, nu însă toţi.

Budac el însuşi nu fusese între cei ce rîcneau şi nu era între cei ce zac. Lui îi trecuse veacul veselilor, şi cu nerăbdare aştepta şi el scăderea apelor, ca să se poată întoarce.

Sunt în fiecare om două firi, una care-l coboară, şi alta care-l ridică, şi cu cît mai mult e om omul, cu atît mai uşor iese în el această a două fire la iveală. Iar Budac era om, un păgîn sălbatic, care nu ştie ce e sfiala, un nesăţios crescut în îmbuibare, care nu ştie ce va să zică stăpînirea de sine, dar om întreg.

Era peste putinţă ca el să nu simţă că Cornea, deşi mai mărunt şi mai plăpînd, se socoteşte însuşi pe sine mai presus de dînsul şi că oamenii lui, deşi puţini, se uită cu un fel de scîrbă la corturi şi la cele ce se petrec în ele. Lucrul acesta-l umplea de mînie, şi nu o dată şi-a-ncreţit el fruntea, îndreptîndu-şi privirea spre cetăţuie.

N-avea însă decît să deie ochi cu preotul pentru ca să-i treacă mînia. Era în faţa acestui om mărunt şi supt la faţă atîta linişte, atîta veselie, atîta bunătate bătrînească şi atîta stăpînire de sine, încît lui Budac îi era greu să nu-şi stăpînească glasul cînd vorbea cu el ori să zică „nu“ cînd el zice „da“! Cum

ar fi putut el să intre în vrajbă cu un om de o fire atît de plăpîndă și de dulce?!

Ceea ce l-a răpus însă pe Budac a fost Ana, soția preotului.

Nu era încă femeie Ana, ci copilă numai, și Budac stetea privind cu ochi mari cînd ea cobora cu soțul ei coasta, ca să meargă la turmele ce păsteau în preajma cetății și să se joace cu mieluseii încă plăpînzi, cu viteluții botocănoși și cu mînjii cei cu picioarele lungi.

Înaltă, parcă prea înaltă, subțirică, parcă prea de tot subțire, însă rotundă în toate și mlădietă, dar nu sprintenă, ci domoală și la pas, și la mișcări, și la căutătură, și la vorbă, mai ales la vorbă, ea nu mergea, parcă, cu dînsul, ci se ținea după el. Pe cînd el umbla cu nasul în sus și forfecînd oarecum cu picioarele, ea mergea cînd în urma lui, călcînd ușor și sfiicios, ca și cînd s-ar fi temut ca nu cumva să-i fie pămîntului prea grea, cînd săltîndu-se înainte ca codobatura ușurică, cînd iar plecîndu-se spre el, ca să-i spună cîte ceva.

Văzîndu-i așa, oricine trebuia să fie cuprins de simțămîntul că el nici n-o duce, nici nu merge cu ea, ci o lasă să vie, că aiurea sunt gîndurile lui și că dînsa îi este mai mult ori mai puțin de prisos.

Încă mai mari s-au deschis ochii lui Budac cînd el a văzut-o din apropiere și-a auzit-o vorbind în sîrbeasca lui, încet, pe șoptite aproape, parcă s-ar fi sfiit a-și da pe față gîndurile și i-ar fi fost greu că alții aud glasul ei plin ca cel de băietan, și privind cu ochii plecați și numai pe jumătate deschiși, ca nu cumva să jignească prin căutătura ei pe cei ce îi steteau în față.

De tot i se deschideau ochii și plin îi răsuna glasul numai cînd rîdea, ridicîndu-și puțin umerii, și Ana rîdea mereu, cum rîd florile primăverii și cum păsările rîd cîntînd la cuiburile lor. Mai mult bălană decît oacheșă, fața ei curată și rotundă ca luna plină-n răvărsatul zorilor de zi era întruparea veseliei neistovite.

Şi curate, ca faţa, îi erau toate, îmbrăcămintea largă şi albă, sub care i se perdea trupul, părul netezit pe frunte, mînile cu degete lungi şi subţiri, curată mai ales gura, din care, cînd nu te aşteptai, zîmbetul scotea la iveală cele două şiruri de dinţi curaţi.

Atît era de multă curăţia în toată fiinţa ei, încît Budac cel înalt şi spătos ar fi voit s-o atingă, ca să se încredinţeze dacă e ori nu în adevăr aşa cum o vede, se simţea el însuşi nespălat şi nepeptănat, deşi îi erau strălucitoare vestmintele de Ţarigrad, şi se ruşina oarecum de trupul lui cel greoi şi de mustaţa lui cea aspră şi groasă.

Era însă în aerul ei şi ceva mai îndărătnic.

Umerii obrajilor, ieşiţi puţin, şi fălcile cam late păreau a bărbăţie nepotrivită cu jingăşia ei copilărească, iar buza de sus, cam lată şi ea, se mişca cîteodată a mîndrie despreţuitoare.

Văzînd uimirea copilărească cu care ea-l măsura şi se uita la corturi, la oameni şi la toate cele ce se petreceau în mica tabără, Budac se simţea, privind la buza ei, umilit în întregul său fel de a fi.

Se simte şi se iubeşte orişicare om pe sine, şi e nesuferit gîndul c-ai voi şi nu poţi să fii ca alţii. Nesuferiţi ne sunt dar şi oamenii care ne silesc să ne socotim mai prejos de dînşii, şi mînie neîmblînzită ne cuprinde cînd ei nu se sfiesc a ne spune verde-n faţă ceea ce ştim şi noi.

În sufletul lui Budac nu se ivise mînia aceasta. „Am şi eu — îşi zicea — ale mele!“ şi sta cu capul ridicat, dar nu-i mai priiau nici cărnurile purtate-n frigare, nici vinurile luate fără măsură, nici glumele, nici jocurile, nici cîntecele, şi-l supăra gîndul că atîta timp i-au plăcut.

Pe cînd ceilalţi mîncau, şi beau, şi jucau, şi rîceau, el stetea la o parte, nerăbdător şi mîhnit că nu poate să-i oprească. Zîmbetul milos al părintelui Manea şi buza de din sus a Anei schimbaseră rostul vieţii lui, şi acum, cînd ceilalţi zăceau istoviţi prin corturi ori pe la focurile aproape stînse, el se plimba pe sub cetăţuia tăcută, bucurîndu-se de răvărsarea luminei de zi.

Îl văzuse pe părintele Manea coborînd și depărtîndu-se spre Prahova, dar îl uitase de mult și rămase țeapăn, ca stînca ieșită din pămînt, cînd sus, în cerdacul cetățuii, se ivi Ana, femeia încă copilă numai.

Deșteptată din somn, ea se pomenise singură. Era însă deprinsă cu felul lui de om pornit, care se duce și vine, iese și intră fără ca să ție seamă de alții și le face toate fără ca să mai întrebe pe cineva. Timpul trecea însă, și el nu se mai întorcea — parcă l-ar fi luat apele mari ce luceau în depărtare. Era cu putință?! Un om nechibzuit și dus totdeauna cu gîndul e vecinic în primejdie. Pe cînd dar el măsura și ici, și colo adîncimea apei ori se minuna de puterea nesăcată care ducea valurile spre Dunăre, ea se zbătea în cerdac, căutîndu-l cu ochii în depărtare, unde nu putea să-l vadă.

Îl vedea însă pe Budac, care era mai apropiat și se uita la ea.

Erau departe unul de altul, ea în deal, el în vale, dar ea simțea că el o vede, și el vedea că dînsa stă sub ochii lui, iar stările sufletești nu numai prin vorbe, prin clipirea ochilor și prin jocul buzelor, ci și prin portul trupului se dau pe față.

Cu cît mai limpede e apa și mai liniștită fața lacului, cu atît mai deslușit și mai în amănunte se oglindesc toate într-însa: tocmai curată fiind ca picătura de rouă, Ana trebuia să fi simțit încă dintru început că poate să-l aibă în stăpînirea ei pe sălbaticul Budac, să-i îndulcească firea și să-i prefacă sufletul. O simțea aceasta cu atît mai vîrtos acum, cînd ochii lui o căutau cu o stăruință oarecum nerușinată.

Cea dintîi pornire a ei era să se depărteze din cerdac. Nu e însă în lumea aceasta om care nu se simte măgulit și înălțat în gîndul lui, nu [e] mai ales femeie care nu tresaltă cînd își dă seamă că poate ceea ce nu tuturora le este dat. Porniri bune și rele sunt în firea omului, și nu Ana, ci femeia dintr-însa era vinovată dacă ea mai stătea acolo, sub ochii lui. Prea era adimenitor gîndul că ea, ființa plăpîndă, l-a biruit pe neînfrînatul oștean și poate să-l poarte după bunul

ei plac. La urma urmelor, nu de dragul lui ieșise în cerdac.

Era copilul răutăcios și lipsit de judecată care întărîtă fiara fiindcă o vede-nlănțuită și nu-și dă seamă că ea ar putea să sfarme lanțurile.

Iar Budac, nenorocitul de el, stetea zăpăcit.

N-o mai vedea cum o văzuse și, judecînd în felul lui, ceea ce îi păruse peste putință i se învedera ca lucru atîrnător de voința lui, și firea lui pe o clipă potolită iar se răzvrăti.

N-avea decît să stăruie, și puțin lucru era omul ce-i stetea în cale.

Nu se petrecuse nimic în timpul cît Manea a umblat pe la Prahova, și totuși alta era lumea cînd el se-ntorcea înapoi, mîhnit că n-a mai putut să steie și supărat de nesuferitele mustrări la care se aștepta.

II

BARDA

Gînditor, cu fața întunecată, călcînd rar și clătinîndu-se la tot pasul și netezindu-și mereu barba rară, tunsă scurt și pe jumătate căruntă, Barda, cîrmuitorul împărăției, se plimba nerăbdător prin larga și luminoasa odaie din marele palat de la Constantinopol, în care-și petrecea zilele muncind fără de răgaz.

Aștepta pe cineva, și ochii lui mărunți și scrutători se-ndreptau din cînd în cînd ca pe furiș spre ușă.

Erau scumpe și moi covoarele pe care călca; mese de fildeș, lucrate cu multă măiestrie și încrustate cu pietre scumpe, jețuri cu răzămătoare de bronz și căptușite în cele mai alese catifele, candelabre de argint bătut din ciocan și mari vase de miresme se aflau la dreapta și la stînga lui; pereții, îmbrăcați cu marmură lucitoare, erau înfloriți în aur masiv; el singur era lipsit de podoabe, și lungul vestmînt, care-i acoperea

trupul slăbit de pătimi vii și de încordări sufletești, era de o cuvioasă simplitate.

Purtător al strălucitelor podoabe împărătești era nepotul său, Mihail, fiul surorii sale Teodora, și lui îi rămînea numai sarcina purtării de grijă pentru împărăție. Avea însă dimpreună cu ea și stăpînirea, întreaga stăpînire, el singur și numai el o avea întreagă.

Nu era, cu toate aceste, în întinsul împărăției om atît de nevoieș ca dînsul, care toate le cîrmuia și toate trebuia să le știe, grija tuturora avea să o poarte și-n ochii tuturora trebuia să se uite. Chivernisitor vecinic strîmtorat, el în fiecare clipă era nevoit să-și calce pe inimă, să treacă cu vederea păcate mari, să zîmbească fiind cuprins de mînie ori să mintă fără de sfială.

Potrivită cu munca era însă și răsplata: el își iridica, îmbătat de mîndrie, capul cînd se gîndea că ochii tuturora asupra lui sunt îndreptați, soarta tuturora de la dînsul atîrnă, că poate să ridice și să coboare pe cine vrea, că-n fața lui toți tremură și că numele lui e știut departe peste hotarele împărăției și va fi pomenit cu fală în lungul veacurilor viitoare.

Acest gînd de mărire neperitoare îi ținea mereu încordate puterile și-l făcea destoinic să-nfrunte marile greutăți, să țină pept cu mii de dușmani și să lucreze zi și noapte, în vreme ce nepotul său norocos, știindu-se scăpat de grijile stăpînirii, se bucura și putea să se bucure de roadele ei, alergînd buimac după plăcerile vieții.

Nu o dată însă vecinic treazul cîrmuitor trebuia să se plimbe nerăbdător ca acum.

Adimenit de uneltitori îndemînatici, ușuraticul împărat adeseori se perdea în învălmășeala marelui cuibar de destrăbălări și treceau zile de-a rîndul fără ca să i se poată da de urmă, și de cele mai multe ori se-ntorcea cu gîndul schimbat ori chiar hotărît să ieie el însuși stăpînirea.

Om chibzuit, cîrmuitorul potrivise dar lucrurile astfel ca tînărul împărat să fie în toate împregiurările însoțit de oameni isteți și vrednici de toată încrederea,

care-l păzesc, îl apără și priveghiază, ca uneltitorii să nu se poată apropia în taină de dînsul.

Barda aștepta pe unul din aceștia, pe Vasilie Macedoneanul, cu ochi mari și ageri, o slugă proastă la grajdurile împărătești, dar tocmai de aceea în gîndul cîrmuitorului mai bun decît toți, căci nu putea să fie primejdios.

Era om de douăzeci de ani împăratul și îi plăceau ospețiile, îi plăcea vinul, îi plăceau și veseliile zgomotoase, femeile-i plăceau și ele, dar nimic nu-i plăcea atît de mult ca hipodromul. A! acolo, la hipodrom, cînd se alergau caii în vederea lumii ieșite din minți, acolo sîmțea și el că e mare lucru să fii împărat, să aduni mii de oameni la un loc și să pui la cale spectacole, care stîrnesc fiori în mulțimea adunată. Și fiindcă iubea Mihail III hipodromul, iubea și caii și, iubind caii, era o mare mulțumire pentru el să steie la grajd. Se va fi priceput Barda, unchiul lui, la treburile cîrmuirii și va fi știut multe, dar Vasilie se pricepea la cai și nu știa nimeni să-ncalece ca dînsul și să stăpînească sălbaticii armăsari de Tesalia. Era om de rînd Macedoneanul, dar era om făcut din întreg, nu cîrpitură, și trupeș, și chipeș, și cu mintea deschisă, trei zile și trei nopți de-a rîndul dac-ar fi băut într-una, el tot n-ar fi fost răpus de beție.

Pe acest nelipsit însoțitor al tînărului împărat îl aștepta Barda.

Îl aștepta și nu-l vedea sosind.

De cîteva săptămîni, de cînd se desprimăvărase, veneau mereu de la hotare știri despre năvălirile de pradă ale cetelor lui Bogor, și împăratul, om pornit și de o fire războinică, era din zi în zi mai înrăit și stăruia mereu să se adune oastea, ca să pornească în fruntea ei asupra neînfrînaților prădători.

Barda vedea însă mai departe. Gîndul lui era îndreptat spre răsărit, unde se îngrămădeau oștiri peste oștiri. Abia de curînd luaseră arabii Creta, insula înfloritoare și plină ca stupul, iar acum sosise vestea că Mutavachil, califul, spaima lumii creștine, a făcut un fioros măcel printre creștinii de la Tigru, de la

Eufrat și din Persia. Acolo era primejdia, și de acolo erau puse la cale și prădările bulgarilor.

O jale adîncă a cuprins toate inimile cînd au sosit știrile din Balcani, și lumea îngrămădită la hipodrom trei zile de-a rîndul a stat în tăcere dureroasă și nu și-a dat pe față plăcerea prin strigăte furtunoase. Mînie neîmblînzită a cuprins-o însă cînd a sosit îngrozitoarea veste din răsărit.

Luîndu-și răpede hotărîrile, Barda a trimis o solie cu daruri la cazahii de pe țărmurii Mării Negre, ca să-i înduplece a da despre Dunăre năvală asupra bulgarilor, și aștepta acum să sosească cazahii, pentru ca să între la învoială cu bulgarii strîmtorați.

Îi stetea însă în cale un om, Ignatie, patriarhul ecumenic, tocmai el, care ar fi trebuit să sară cel dîntîi ca să-i îmbărbăteze pe toți.

— Nu — zicea el — sîngele să nu vi-l vărsați cu pripire! Bogoris e om doritor de fală lumească și iubitor de podoabe deșerte: pe el mai ușor îl veți momi cu daruri. Iar califul n-a pornit asupra noastră; sminti-ți am fi dacă am duce la moarte mii și mii de oameni fiindcă el a omorît cîteva sute. Nu cu arma, ci cu învățătura avem să-i învingem pe dușmanii dreptei credințe.

Iară Ignatie era ascultat.

Fiu al lui Mihail I, care s-a coborît din scaunul împărătesc ca să se retragă la mănăstire, și al cuvioasei Procopia, fiică de împărat și ea, Ignatie ridica vaza scaunului în care-l ridicase împărăteasa Teodora și nu se pleca în fața cezarului Barda, căruia în mai multe rînduri îi făcuse aspre mustrări pentru viețuirea lui desfrînată, nici în fața lui Mihail III, care se temea de asprul bătrîn.

„A, nu! își zise cezarul, mușcîndu-și buzele subțiri. Am știut să-l dau la o parte pe Teoctist, atotputernicul mare logofăt, am putut să trimit la mănăstire pe Teodora și pe fiicele ei; voi da din cale și pe acest călugăr famen!“

Puțin îl supărau mustrările pe care i le făcuse Ignatie. Își alungase soția, ca să trăiască cu noră-sa,

și trăia acum cu dînsa. Putea patriarhul să vorbească ce-i place. În treburile împărăției însă el n-avea să se amestece.

— Acum, cîtă vreme trăiesc eu — strigă cezarul— acum are să fie frîntă puterea califilor, și nu poate să rămîie la locul lui omul care vrea să mă lipsească de gloria aceasta!

Vasilie primise însărcinarea de a-l lua pe departe pe tînărul împărat ca să afle care i-ar fi părerea cînd vorba ar fi de scoaterea din scaun a lui Ignatie.

Și nu era rău ales Vasilie pentru treaba aceasta.

Ieșiți la plimbare afară din oraș, călare, el pe un armăsar negru, iar stăpînul său pe altul roib și mai mărunt, putea să-l ieie și mai pe departe, și mai pe de aproape.

— Nu știu — îi zise după ce ieșiră-n cîmp deschis — ce va fi voind strălucitul cîrmuitor cu patriarhul; mult ar vrea însă să știe ce-ai zice dacă vorba ar fi să-l scoată din scaun.

— Pe cine? întrebă Mihail, care se gîndea la alte lucruri.

— Pe patriarhul, pe Ignatie.

— De ce să-l scoată? Ce are cu el?

— Nu știu, răspunse Vasilie. Ce va fi avînd cu el, nu știu; știu însă că dacă eu aș fi în locul lui, l-aș da jos din scaun, dar nu așa frumușel, ci iute și cu toată vîrtutea, ca să zboare cît colo.

— Pe cine, Vasilie?

— Pe patriarhul!

— De ce?

— Iar de ce? întîmpină Vasilie zîmbind. Bine, stăpîne, n-ai aflat, se vede, că eu am fost în două rînduri rob la bulgari.

Tînărul împărat își opri calul.

— Tu ai fost rob la bulgari?! întrebă el foarte mirat.

— Nu o dată, ci în două rînduri.

— Cum în două rînduri?

— M-au prins, m-au legat, m-au dus, m-au pus la muncă grea, și-am găsit prelej să scap.

— Și iar te-au prins?

— Iară, și iar am scăpat, grăi Vasilie îndîrjindu-se. Eu știu, stăpîne, ce sunt bulgarii, și un foc am pe sufletul meu: să-i văd suplberați, stînși de pe fața pămîntului. E strîmtă mintea popii, dacă crede că și noi, ăștilalți, avem să-i momim cu blîndețe, iar nu să-i lovim cu toată mînia.

Împărat încă de la vîrsta de cinci ani, Mihail III crescuse simțindu-se împărat. Deși stricat de curtenii mișei, care abuzau de ușurința lui, el era fiul cuvioasei Teodora, care, în urma stăruințelor marelui arhiereu Metodiu, iar întrodusese icoanele sfinte în biserică, și tot mai păstra în sufletul lui o rămășiță din evlavia copilăriei sale.

— Nu scăpa, Vasilie, din vedere — grăi dînsul — că-i vorbești împăratului despre cea mai înaltă față a bisericii creștine, care în numele Domnului ne vorbește!

Macedoneanul nu se turbură cîtuși de puțin. Mare el și pe un cal mare, se uită în jos la tînărul cam pipernicit — parc-ar fi voit să se încredințeze dacă e ori nu în adevăr împărat.

— Așa se va fi cuvenind — răspunse el deschis — dar eu nu sunt în stare să spun decît ceea ce îmi este în gînd. Dacă e în lumea aceasta stăpînire, tot de la Dumnezeu este — urmă fără sfială — și-n gîndul meu cel prostesc a stăpîni va să zică a face dreptate ocrotind pe cei slabi și certînd pe cei năpăstuitori, ridicînd pe cei vrednici și dînd la o parte pe mișeii care se îmbulzesc cu nerușinare. E mare păcatul de a fi vărsat sînge și de a fi acoperit cîmpul de morți, dar încă mai mare e păcatul de a fi stat cu brațele încrucișate cînd oameni nevinovați și cu frica lui Dumnezeu sufăr cea mai neagră urgie, cînd soții sunt despărțite de soții lor, părinții își lasă copiii orfani, copiii sunt răpiți de la părinți și întregi părți din țară rămîn pustii. Eu le-am văzut aceste, am trecut prin ele și zic că Dumnezeu, care nu le vrea, a rînduit stăpîniri ca să-i facă voința apărînd pe cei neputincioși și înfrînînd pe cei cutropitori. Dacă altfel gîndește sfinția-sa patriarhul, e om cu mintea strîmtă. Eu mă

plec în fața lui, dar tot om cu mintea strîmtă rămîne, și aș minți dac-aș zice că nu om cu mintea strîmtă îl socotesc.

Obrajii veștezi ai împăratului se umplură de sînge. Nu-i mai vorbise în viața lui nimeni și nici nu ar fi crezut că e cu putință ca cineva să-i vorbească atît de deschis. Îi era parcă s-a deșteptat dintr-un somn lung și s-a pomenit în mijlocul unei tabere de dușmani. Prima lui pornire era să-i deie calului pinteni și s-o ieie în goana mare spre capitală, unde toți îi cădeau în genunchi. Ochii Macedoneanului erau însă îndreptați asupra lui și-l țineau cu o putere fărmecătoare în loc.

— Care va să zică — întîmpină el în strîmtorarea lui — tu spui că nu-mi fac datoria de împărat?!

— N-am să te judec, stăpîne — îi răspunse Vasilie liniștit — dar dacă-mi ceri răspuns, am să ți-l dau cu inima curată. Mi-ai dat adăpost, mă ții, îmi ești bun, mă deosebești de cei ce sunt deopotrivă cu mine, și mișel aș fi dacă nu adevărul ți l-aș spune. Dar te vei fi supărînd?! Ce ai putea să-mi faci?! Să mă tai, să mă arzi de viu în mijlocul hipodromului, să-mi scoți ochii? Fă-o! Tot mai bune-mi sunt toate decît să trăiesc în răsfățări, fiindu-mi rușine de mine însumi. Să știi, însă, că nu mă tem de nimic. Dacă Dumnezeu în două rînduri m-a scăpat, e fiindcă voia să mă aibă, ca să-i fiu la îndemînă cînd va voi să-l slujesc, și tot în numele lui grăiesc — urmă el ridicîndu-și glasul — cînd îți spun fără de încungiur că nu ți-o faci datoria de împărat și că acela care ți-o face nu bine ți-o face. Adună-ți oștirile, încalecă pe cel mai bun dintre armăsarii din grajdurile tale și pleacă în fruntea creștinilor la hotare, unde mii de suflete creștine așteaptă mîntuirea de la împăratul lor!

Deprins din copilărie a fi stăpînit de alții, puternicul stăpîn al lumii răsăritene nu putea să fie decît unealta celor ce știu să se folosească de neputințele lui. Acum, în clipa aceasta, adevăratul stăpîn al împărăției era sluga credincioasă, care lua în înțele-

sul cel bun însărcinarea de a priveghea ca stăpînul să nu fie momit de uneltitorii fără credință.

Voia și Mihail să iasă la război, dar îi era greu s-o facă el de capul lui, cînd Barda îl sfătuia să se împace cu Bogor, iar patriarhul stăruia să se ferească de orișice vărsare de sînge.

— Tu zici dar să-l dau la o parte pe Ignatie? întrebă el.

— Cîrmuitorul zice, îi răspunse Vasilie; eu ți-am spus numai că și eu l-aș da la o parte dacă ar atîrna de mine.

— Pot?

— E lege care te oprește?

— Nu-i!

— Atunci nu calci nici o lege cînd faci ce vrei! răspunse Macedoneanul.

Tînărul împărat, care nu era în stare să voiască, se simțea înălțat de gîndul că poate să facă ce vrea.

— Am să-l scot din scaun — zise el tare hotărît — dar pe cine pui în locul lui?

Macedoneanul stete cîtva timp pe gînduri.

Ochii lui ageri le vedeau toate, și mintea lui pătrunzătoare îi știa și-i judecase pe toți cei ce se îmbulzeau împregiurul împăratului: nu-i trecuse însă niciodată prin minte gîndul c-ar putea să vie vreodată lucrurile așa ca el să aleagă dintre dînșii pe cel mai potrivit pentru scaunul patriarhal.

— Pe cine ai voi să pui? întrebă el.

Mihail III nu putea să voiască decît pe cineva care îi stă aproape și știe să-l stăpînească.

— Pe Photie! răspunse el.

Macedoneanul iar stete pe gînduri. Îl știa bine pe Photie și nu i se părea rău ales. Îi era rudă împăratului și-i fusese învățător.

— Pe căpetenia gardei împărătești? întrebă el.

— Da, e cel mai învățat dintre cărturarii din zilele noastre!

— Nu știu — grăi Vasilie — care îi este învățătura și la ce se va fi pricepînd. Îmi place însă căpitanul fiindcă știe să-și poarte haina ostășească, să se ție

țeapăn și să calce apăsat, cum i se cuvine unui oștean de frunte, să poruncească și să-i ție pe toți în ascultare. Mi se pare om întreg, și dacă om întreg e, orișiunde l-ai pune, e la locul lui și știe să-și facă treaba. Nu știu, însă, ce va fi zicînd cezarul, adăugă el, dînd din umeri.

— Cezarul?! răspunse împăratul voios. El nu o dată mi-a zis că asemenea om ar trebui să steie în scaunul patriarhal.

— Se poate însă ca un oștean să fie ridicat în scaunul patriarhal?!

— Nu e lege care mă oprește! răspunse împăratul cu mîndrie; și Tarasie, unchiul lui Photie, tot așa a fost ridicat nu demult în scaun.

— Dac-a fost Tarasie și așa vrea cezarul, nu mai încape nici o vorbă, grăi Vasilie, strînse frîul și porni în treapăt spre orașul zgomotos.

Mihail III se luă după el.

Rîdeau unii și erau indignați alții dintre trecători văzînd bădărănia slugii și lipsa de dignitate a stăpînului, care țopăia în urmă; nimănuia nu putea însă să-i treacă prin minte gîndul că sluga-și duce acasă stăpînul de mult timp hoinar.

N-a simțit-o aceasta nici Barda cel iscusit în învîrtirea șuruburilor grecești. De mulți se temea și era mereu treaz; de oameni ca Vasilie, însă, nu știa să se păzească.

Era fără îndoială foarte turburat cînd a văzut că sluga credincioasă pe care o așteptase nu vine singură, ci-l aduce și pe stăpîn; aflînd, însă, care sunt hotărîrile nepotului său, nu mai cerceta cum a ajuns el la acele hotărîri, și bucuria îi era atît de viuă, încît ținea ca, drept răsplată, încă-n ziua aceea să-l ridice pe Vasilie la rangul de mare chivernisitor al grajdurilor împărătești.

— Voința împăratului e lege sfîntă — grăi dînsul plecîndu-se adînc — și așa se va face cum zici. Acesta e însă lucru care se pune cu anevoia la cale. Ignatie e om mîndru și încăpățînat și are multă trecere. Vom vedea ce zice călugărimea și care e părerea papei de la

Roma, și ne vom da silința să-l facem de rîs dacă nu vom putea să-l facem urgisit. Deocamdată totul are să rămîie o taină, adăugă uitîndu-se la Vasilie.

— Eu — grăi Vasilie — un singur foc am pe sufletul meu, și fac ce mi se zice ca să-l stîmpăr.

III

STRÎMTOAREA

Cireșii înfloriseră și priveghetorile cîntau prin desișurile umbroase, dar munții tot mai erau plini de zăpadă troienită de viscole prin adăposturile înfundate, și apele rîurilor numai încet, aproape pe nesîmțite scădeau. Putea domnul Radu, cel totdeauna plin de sîmțămîntul puterii lui, să se bucure în toată liniștea în cetatea lui din Tîrgoviște, căci acum și încă mult timp nici de peste Dunăre, nici despre răsărit nu se putea ivi nici o primejdie.

Și-i era mare bucuria. Doamna îi născuse băiat voinic. Noroc e noul-născut chiar și la casa celui mai umilit om; la curtea domnească el e un mare dar dumnezeiesc, mîngîierea neamului întreg, și bucuria domnului cuprindea inimile toate de pretutindeni unde străbătea vestea. Se luminase chiar și fața doamnei, care-și vedea acum mai des domnescul soț, căci tare și dulce legătură e copilul între părinți.

Dar cetele lui Budac se risipiseră și prădau fără de milă. Puțin lucru! Ce putea, la urmă urmelor, să le facă?! Ele nu ca dușmani veniseră, ci în virtutea învoielii încheiate încă cu Crum, și nu din răutate, ci de nevoie au rămas aici. Oamenii trebuiau să trăiască, și numai în felul lor puteau trăi, iar prădați erau numai sîrbii așezați pe cîmpie și pe sub poalele dealurilor.

Nu e însă pedecă peste care omul nu trece cînd vrea cu tot dinadinsul.

Răzbind ici peste rîurile umflate, colo printre ele, cetele nenumărate ale cazarilor totdeauna gata de război se coborau despre meazănoapte spre Dunărea răvărsată pentru ca să fie cît mai curînd pe țărmurul ei și să-și caute, după înțelegerea luată cu bizantinii, trecere îndată ce se vor mai fi liniștit valurile.

Jale nespusă era în calea lor, pustiul se întindea în urma lor, și focuri nestinse vesteau în cele din urmă, din culmile Vrancei, apropierea lor.

Un strigăt — „Gata toți!“ — răsună de-a lungul văilor la vederea acestor focuri de veste rea. Pe cînd bătrînii și femeile-și adunau ce puteau să ducă cu sine, ca să plece cu copiii la deal, păstorii porneau cu turmele la munte, voinicii se pregăteau de luptă, iar căpeteniile îngrijorate se adunau la sfat împregiurul domnului, ca să chibzuiască măsurile de apărare și să facă împărțirea sarcinilor.

Nu erau mulți, dar aleși cei adunați în sala scundă și lipsită de podoabe, și privirile tuturora erau îndreptate asupra celui mai tînăr dintre dînșii, părintele Manea, care-i vestise că Budac și-a adunat toate cetele, peste o mie de călăreți, sub cetate și stăruia să i se dea ajutor.

Era tînăr preotul, dar stăruitor, căci Ana era verișoară bună a doamnei, la care acum toți se uitau cu multă dragoste.

— N-aveam noi să ieșim din văile adăpostitoare și să ne-ncurcăm cu vecinii, grăi Strîmbu, uitîndu-se țintă la un colț al sălii.

— Tot asta ni-o zici de cînd te știu, întîmpină Crețu, bătrînul sprinten și pripit și la mișcări, și la vorbă.

Avea opt feciori, podoabă a neamului fiecare din ei, și se socotea nemuritor bătrînul.

— A zis-o și tata, și bunicul, și o vor zice și copiii, și nepoții mei, răspunse Strîmbu. Ceea ce adevărat a fost ieri tot adevărat e și azi și adevărat are să fie și mîne.

— Nu e viață în cîmpul deschis, și cîtă vreme nu ne vom fi retras cu toții la munte și nu-i vom fi lăsat pe

sîrbi în paza lui Dumnezeu, tot așa o vom duce, adăogă Sîntu de la Poenari.

— Așa e! grăi Cîrnu. Cîți trecători, toți de noi se izbesc.

— Iară sîrbii — zise Vișcol — tot așa au rămas, cum îi știau părinții noștri. Oameni de credință și cu frica lui Dumnezeu n-avem să scoatem din ei.

— Iată-i că azi — grăi iar Cîrnu — umblă despuiați și nu vor să se adune în fața primejdiei.

— Nu e așa! întîmpină Albu, cîmpineanul cel înalt și slab. Le sunt județ de atîta timp și-i știu ce-au fost și ce sunt. Ascultă, muncesc întins, chivernisesc bine și sunt credincioși și inimoși în luptă dacă știi să-i iei cu binele.

— Și mulți dintre dînșii — adăugă Filip — sunt creștini nu numai cu numele, ci și cu firea.

— Vorba e numai — grăi părintele Manea cu un zîmbet răutăcios — ca oameni de credință să fim și noi. Cum vreți ca ei să sară-n fața primejdiei dacă văd că noi stăm nepăsători cînd ei sunt în primejdie?!

Domnul se mișcă puțin, ca și cînd ar fi fost înțepat de un țînțar, dar nici măcar prin clipirea ochilor nu-și dete gîndirea pe față.

Ținea ca să se facă totdeauna ceea ce voiește el și numai ceea ce el voiește, dar tot atît de mult ținea să pară a face totdeauna ceea ce doresc ceilalți. Alții trebuiau să-i ghicească gîndurile și să le deie pe față ca fiind ale lor, și grija lui era să-și găsească asemenea ghicitori de gînduri.

— Te-am înțeles — îi răspunse Strîmbu lui Manea — dar nu pot să te urmez. Alta ni-e azi grija! Vor fi jăfuind oamenii lui Budac, vor fi petrecînd în desfrîu, vor fi făcînd toate răutățile, dar noi nu putem să ne încăierăm cu dînșii cînd cazarii se apropie.

— Și dacă Budac și-a adunat cetele — adăugă Cîrnu — nu putem să adunăm și noi pe ale noastre în fața lui.

— De! — adăugă și Sîntu dînd din umeri — cu bulgarii avem învoială, și mare nesocotință ar fi dacă de dragul cîtorva răzleți am strica-o tocmai azi, cînd ea ne prinde mai bine!

— Cazarii vin și se duc — zise iar Vișcol — iară bulgarii rămîn și pot să vie în fiecare zi.

Domnul dete mîhnit din cap.

Acesta era sîmțămîntul care trebuia să-i cuprindă pe toți, și părintele Manea se-mpăcă cu gîndul că Cornea va rămîne singur cu sîrbii, pe care va fi putînd să-i adune la vreme de mare nevoie.

Mai era însă unul care stătuse tăcut ca domnul și nici măcar prin clipirea ochilor nu-și dădea gîndurile pe față, părintele Titu, bătrînul înțelept și sfînt, care numai la zile de tot grele se cobora de la poalele Negoiului, unde-și avea șederea. El le știa toate ca dintr-o carte scrisă cu slove mari și asculta cu luare-aminte numai ca să afle ce știu ceilalți și ce are să le mai spună ca să-i îndrumeze pe calea cea bătută de veacuri.

Acum el se ridică încet, oarecum în silă, și ridică mîna ca și cînd ar fi voit să zică: „Tăceți, că am și eu o vorbă!"

Om puțin la trup, uscat de postul stăruitor și slăbit de bătrînețe, i se cuvenea mai vîrtos decît celorlalți să odihnească, dar își petrecuse viața urcînd și coborînd coastele munților și numai stînd în picioare era obicinuit să vorbească. Îi era parcă gîndurile i se înșiră mai deslușit, vorbele îi vin mai ușor și cei ce-l ascultă îl înțeleg mai bine cînd li se arată întreg.

— Nu numai de dragul cîtorva răzleți — grăi dînsul rostind vorbele rar și cu glas moale — ci pentru orișicare, chiar și pentru cel mai ticălos trebuie să sărim cu toții. Neamul nostru a vecuit în mijlocul unei lumi care mereu se premenește numai păzindu-se însuși pe sine. Trupul acesta — urmă puindu-și stînga pe pept — e unul, întreg, același în toate părțile lui, și orișiunde ar fi lovit, pe mine mă doare, tot eu sunt cel ce sufere. Tot așa noi toți, neamul întreg, un trup suntem, noi înșine în orișicare dintre noi, și orișicare ar fi lovit, lovitura toți o primim, cu toții suferim și cu toții avem să sărim ca să ne apărăm. N-avem să cercetăm nici numărul, nici felul celor ce ne cheamă într-ajutor. Ne-am risipi cum s-au risipit

alții dac-am cerceta cîți și cum trebuie să fie aceia cărora li se cuvine ajutorul tuturora. Au tremurat atîta timp părinții, bunii și străbunii noștri în fața avarilor, și voi ați văzut cum cele din urmă rămășițe ale neamului lor, odinioară atît de puternic, au fost nimicite de bulgari în aceste văi și știți cum semințiа lor s-a stîns de pe fața pămîntului. Cine a stins-o?! S-a stîns ea însași prin sine! Cînd puternicul împărat al Apusului s-a rîdicat asupra lor, avarii nu s-au strîns cu toții la un loc, n-au sărit unii pentru alții și, părăsîndu-se între dînșii, s-au părăsit înșiși pe sine. Nu e nimeni prea puțin pentru toți. În voi trăiesc părinții voștri, iară voi veți trăi în copiii și în nepoții voștri, dacă sunteți vrednici de viață, și vrednici sunteți numai știind să prețuiți viața, fie ea orișicît de ticăloasă, căci nu se poate ști dacă nu cumva tocmai din cei mai nemernici vor ieși odată cei mai cu vîrtute dintre urmași. Deopotrivă suntem cu toții și la fel trebuie să ne fie scumpă viața și fericirea orișicăruia. Nu! nu sunt împregiurări în care putem să ne zicem unii altora: ajutați-vă voi înșivă, că noi nu vă putem ajuta. E ori nu așa?! întrebă el, ridicînd glasul.

— Așa să fie! strigară cu toții ridicîndu-se în picioare, cel dîntîi domnul, el însuși.

— Dar — urmă bătrînul preot de tot încet, ca să fie ascultat cu mai multă luare-aminte — fericitul Mane, care, răstignit deopotrivă cu Hristos pe cruce, alăturea cu Hristos să fie pomenit, a rînduit să ne stăpînim poftele, să ne înfrînăm patimile și să ne ferim de vărsarea de sînge. Gata să fim totdeauna de a ne da viața unii pentru alții, dară arma să n-o ridicăm decît atunci cînd nu mai e alt mijloc de scăpare. Adunați roadele ostănelelor voastre, puneți la un loc tot ceea ce ați putut aduna trăgîndu-vă de la gură, dezbrăcați, dacă e nevoie, cele mai scumpe din vestmintele voastre, dați tot ceea ce aveți ca să-l amețiți pe Budac și să-l înduplecați a se retrage.

— Și dacă nu-l putem înduplеca? întrebă Manea, care știa mai multe decît bătrînul înțelept.

— Plecați voi și căutați scăpare în adăposturile munților, îi răspunse părintele Titu.

— Și dacă nu ne lasă să plecăm?! întrebă iar Manea.

— Atunci și numai atunci — grăi bătrînul — să sară cu toții, ca să vă deschidă drum.

— Iară pe vecini să-i lăsăm în voia lui?! întîmpină iar Manea.

— Ei nu sunt noi! îi răspunse Cîrnu.

— Dară suntem noi înșine noi! strigă Albu. Niște nemernici am fi dacă i-am părăsi. Noi și părinții noștri am încheiat învoială cu Crum și cu Bogor, ne-am ținut totdeauna și ne ținem și azi de învoiala făcută, am dat și dăm tot ceea ce ne-am legat a da, am păzit și păzim cu sfințenie legătura și voim să trăim în vecii vecilor în bună prietenie cu bulgarii. Nu se poate dar ca Budac să facă din porunca stăpînului său ceea ce face. El e un mișel răzvrătitor, care turbură pacea, și ca pe un răzvrătitor avem să-l lovim.

— Așa e! strigară mai mulți deodată. Răzvrătitor este!

— E fără îndoială răzvrătitor — întîmpină Crețu, scuturînd din cap — dar nu avem să-l certăm cu pripire. Mai are încă să treacă timp pînă la sosirea cazarilor. Trece ușor chiar și peste Dunărea umflată un om dacă-și ia inima în dinți, trec și doi, și cîțiva, dar oștiri întregi numai încetul cu încetul răzbesc peste Șiret și peste rîurile ce se varsă în el. Apoi nici nu asupra noastră vin cazarii; pe noi ne ating numai în drumul lor spre bulgari. Ne mai rămîne dar timp să trimitem solie cu daruri la Bogor, să-l vestim că stăm gata să-i lovim pe cazari din dos și să-l rugăm să-i deie lui Budac porunci ca să plece în calea dușmanului și să ne mai deie și alt ajutor. Îl cunosc pe Bogor, căci am fost în atîte rînduri în solie la dînsul: e om mîndru, dar doritor de pace și înțelept, cu mult mai înțelept decît ca mai ales astăzi să nu se bucure de învoiala pe care o are cu noi.

Abia acum își dete și domnul părerea.

— Fără îndoială, grăi dînsul rostind vorbele rar și apăsat. Deocamdată — urmă apoi întorcîndu-se

spre părintele Manea — Cornea să-i spună chiar mîne că-l rugăm să plece cu cetele lui spre Buzău. Aș vrea să nu să supuie, căci nu e destul să ai învoieli, ci trebuie totodată să fii și în fiecare clipă gata de a sili pe aceia cu care le ai să le ție în sfințenie. Să se îndărătnicească Budac, căci mult timp va mai avea să treacă fără ca vreun alt mișel să îndrăznească a face ca dînsul. Tăria noastră e paza neadormită și hotărîrea cu care lovim pe cei ce voiesc să ne calce!

Aceste erau vorbe de domn, și hotărîrea era luată, deși mai rămăseseră oarecare nedumiriri în suflete.

Crețu, care vorbea sîrbește, era gata să plece și astă dată în fruntea soliei peste Dunăre, iară ceilalți luară înțelegere ca să se adune cît mai curînd cu cetele lor din sus de cetatea Măneștilor pentru ca să-l ieie, dacă va fi nevoie, la goană pe Budac, apoi să înainteze cu toții împreună spre Buzău.

— Numai să nu fie prea tîrziu! grăi părintele Manea zorit.

Avea însă ceva pe suflet și nu-l ierta firea să nu-și deie pe față focul.

În vreme ce Albu și Crețu și ceilalți se adunaseră împregiurul domnului, părintele Titu stetea la o parte, dus pe gînduri.

Tînărul preot se apropie de el.

— Nu sunt, părinte, — îi zise — nici acum dumirit: se cuvine ori nu să părăsim în zi de mare primejdie pe vecinii noștri?

Bătrînul se uită lung la el.

— Două puteri sunt — răspunse — în lumea aceasta: lumina și întunerecul. Zbuciumările vieții toate din lupta dintre aceste două puteri izvoresc. Dacă noi, care am ajuns la cunoștința adevărului, umblăm în căile drepte, vedem lumina și suntem stăpîniți de duhul binelui, atunci dînșii, care nu recunosc adevărul, umblă în căile rătăcirii, stau în întunerec și sunt stăpîniți de duhul răului. Nu e între noi și dînșii nici o apropiere: spurcată e ființa lor întreagă, și ne spurcăm și noi apropiindu-ne de dînșii. Biruința luminei se întinde perind ei și crescînd noi: nu-ți păta viața stîrpindu-i dar lasă-i să se stîrpească

ei înșiși unii pe alții, căci a noastră are să fie lumea după ce se vor fi strîns ei!

Tînărul preot rămase cîtva timp cu mintea oprită în loc. Îl strivea sîmțîmîntul că nu poate să încapă-n mintea lui învățătura pe care i-o dădea bătrînul înțelept. Știa că așa este, că așa a fost din bătrîni, dar îi părea peste putință ca așa să și rămîie. Își petrecuse copilăria și tinerețele și își petrecea acum viața între sîrbi și nu era în stare să-i vadă veseli fără ca să se înveselească și el, nici să-i vadă suferind fără ca să le sară într-ajutor.

— Și dacă dînșii ne iubesc? întrebă el.

— E un semn că ni s-a-ntunecat ființa, îi răspunse bătrînul.

— De ce nu un semn că lumina a-nceput să pătrundă în sufletele lor? Nu, părinte! urmă el încălzindu-se. Învățătura aceasta e prea aspră, prea lipsită de milă și nu poate să pornească nici de la Mane, nici de la Hristos. Iubim pasărea ce cîntă voioasă la cuibul ei, ne iubim turmele și iubim cînele ce se tîrește la picioarele noastre.

— Toate putem să le iubim — îl întrerupse bătrînul — căci toate sunt nevinovate în neștiința lor: nu putem însă să-l iubim și pe omul stăpînit de duhul rău, căci iubindu-l pe el, ajutători ai Necuratului ne facem!

— Nu, părinte, nu! întîmpină tînărul întețindu-se. Prin ce adecă ne-am deosebi noi de dînșii dac-am urî ca dînșii?! Ceea ce în noi e lumină e iubirea noastră, și biruința luminei o întindem iubindu-i chiar și cînd ei ne urăsc, învățîndu-i să iubească, făcîndu-i să cunoască adevărul, scoțîndu-i de sub stăpînirea duhului celui rău. Pace și bună rînduială, trai tignit și spor în toate are să fie în lumea aceasta numai după ce toți se vor fi luminat, toți vor fi recunoscut adevărul, toți vor fi ajuns să se iubească între dînșii.

— Niciodată oamenii nu vor înceta a se dușmăni între dînșii — grăi părintele Titu ridicînd mîna — căci răul e tot atît de vecinic ca binele și numai prin lupta dintre aceste două intră toate în ființă și pier toate.

— Tocmai de aceea — urmă tînărul oarecum aiurind — nu e în trecerea noastră prin lumea aceasta nimic mai adimenitor decît să alergi, să ostenești, să dai ceea ce este mai bun în tine, să suferi, să-ți pui viața-n joc ca să luminezi pe cei rămași în întunerec și să-i scapi de peirea cea vecinică!

Părintele Titu se uită cu înduioșare la el.

— Aleargă, tinere, aleargă — îi zise — căci e mare lumea largă și suferind se-nțelepțește omul.

IV

BUDAC

Toate vin în lumea aceasta ele de ele.

Nu era încă prea tîrziu; fiara înlănțuită tot se mai zbătea.

„Mi-a părut numai!“ și-a zis Budac atunci dimineața, după ce Ana plecase din cerdac.

„Poate că mi s-a părut!“ zicea mereu, și, o! ce n-ar fi dat ca să se încredințeze dacă în adevăr i s-a părut numai.

Ce să deie?!

N-avea decît să se plimbe iar cum și pe unde se plimbase atunci, și dacă dînsa se ivea iar ca atunci în cerdac și nu se depărta cînd îl vede, era învederat că părerea nu e deșartă.

Iară ea s-a ivit și nu s-a depărtat.

Cum?!

Așa, din întîmplare. Ținea și dînsa să se încredințeze dacă nu cumva i s-a părut numai. N-o chema nimeni; nimeni n-o vestea că dînsul se află acolo și aștteaptă; era însă singură, căci părintele, soțul ei, alerga mereu și mereu punea lucruri la cale adeseori, și mult era singură și trebuia să facă și ea ceva.

O cuprindea un fel de amețeală dureroasă cînd îi venea să se ducă, și amețeala aceasta creștea cînd se ducea, cînd îl vedea, cînd stetea sub ochii lui. Prea îi

era senină viața și era însetată de durere, iar durerea acestui joc copilăresc era nevinovată, ca întreaga ei ființă.

În lumea aceasta nu e însă stare: toate se prefac și cresc ori scad.

„Nu cumva ea voiește să-și bată joc de mine?!" își zicea cîteodată Budac, și sîngele îi năvălea atunci în obraji și altfel mai mult roșii decît rumeni. A!... ce n-ar fi dat să se poată încredința despre adevăr!

Voia s-o vadă mai de aproape, să privească în ochii ei, să pună mîna pe ea, dar nu mergînd el la ea, ci aducînd-o pe dînsa la sine. Ce n-ar fi dat să poată!

Și el avea dreptate. Nu o dată, văzîndu-l stînd ori plimbîndu-se de ici pe colo, Ana își zicea: „Tare e nebun, Doamne!" și acel joc de-a ascunsele îi părea din ce în ce mai lipsit de farmec.

Nu o dată însă, răzbind prin nevoile vieții, ne vine să credem că între om și om, de ici pînă colo, mai trebuie să fie ceva afară de cele știute de noi, un fel de revărsare a ființei rîvnitoare, prin care sufletele se ating și se simt unul pe altul. Ana a început în cele din urmă să se teamă — ea singură nu știa de ce — deci de toate, și numai în silă și cu frică, din ce în ce mai rar, ieșea în cerdac. Inima i se bătea tare cînd părintele ieșea din cetățuie, și greu îi era afară din cale viața cînd el nu se-ntorcea la timp.

Cu cît mai rar venea dînsa, cu atît mai nerăbdător se făcea Budac, care nu era obicinuit a se plimba ca un smintit pe sub cerdacuri.

Într-una din zile el îi făcu semn să se coboară și să vie la el.

Ana rămase încremenită de spaimă. Îi venea să fugă, încît lumea îi părea prea mică, dar nu era în stare să se miște.

„Ce-am făcut?! își zise, tremurînd în tot trupul. Ce-am ajuns?!" își zise iar, strivită de rușine.

Știa acum de ce se teme și de ce are să se teamă și, scăpată o dată din cerdac, ea nu mai găsea nicăieri adăpost, nici repaos. În conștiința ei, încă neispitită, vina cea mică creștea înspăimîntătoare și-o apăsa din ce în ce mai greu, și în mii și mii de chipuri i se

înfățișau primejdiile în care-și vedea soțul dus iar în treburile lui, căci nesăcat izvor de temeri și de născociri e inima femeiască.

— Ce ai? o-ntrebă el, luînd-o răpede. Nu pot eu să umblu în treburile mele fără ca să te găsesc plînsă cînd mă-ntorc?!

— Am ceva — răspunse ea — și te rog să nu mai ieși din cetate, că mor de grija ta.

— Nu se poate! grăi dînsul. Toată sîrbimea e scoasă din minți și trebuie să ies.

Ea începu să plîngă și, acoperindu-și fața, i le spuse toate din fir în păr, una cîte una, pînă la cea din urmă.

— Ți-a făcut scîrnavul acela sămn să te duci la el!? strigă părintele Manea ca ieșit din fire. Vino cu mine! adăogă apoi, luînd-o de mînă.

— Unde mă duci?! Ce vrei să faci?! întrebă ea speriată.

— Vino, repetă el și ieși cu dînsa în cerdac, unde rămasără amîndoi uitîndu-se spre tabăra lui Budac, ea tremurînd de frică, iară el liniștit și cu capul ridicat.

Lucrul acesta nu trebuiau să-l facă.

Budac nu se mai plimba, ce-i drept, în dreptul cerdacului și nu putea să știe de ce anume Ana nu se mai ivește de astă dată numai singură în cerdac, el se afla însă în tabără, trebuia mai curînd ori mai tîrziu să-i vază, și era destul atît ca să-și pearză sărita.

El tresări cînd îl văzu pe părintele Manea stînd cu un fel de nerușinare acolo sus, drept, țeapăn, cu capul ridicat parcă ar fi voit să zică: „Ce poftești, mă rog?!“

Budac se uită și el tot așa în sus și, văzînd că preotul nu se mișcă din loc, ci mai vîrtos își ridică capul, își strînse pumnul, nu-l ridică, dar îl strînse, așa, pe înfundate.

De dînsul n-avea nimeni să-și bată joc!

Ziua următoare cetele risipite începură să se adune toate sub cetate. De ce?! Asta poate că Budac nici el însuși n-ar fi știut s-o spună.

După învoiala cu Crețu, cetele aveau să rămîie risipite și să plece după ce vor fi scăzut apele, una cîte una, spre Dunăre. Budac zicea acum că el nu mai vrea așa și că n-are să-i deie nimănuia socoteală despre ceea ce face.

Așa steteau lucrurile cînd s-au ivit focurile în culmile Vrancei, și Cornea trebuia să plece la Tîrgoviște.

— Tu ai să rămîi aici, îi zise părintele Manea; am să mă duc eu!

Zadarnice au fost stăruințele deznădăjduite ale Anei, căci el a plecat și s-a dus și și-a făcut treaba și s-a întors întreg și nevătămat. În timpul însă cît el a lipsit, Ana l-a văzut de o mie de ori mort și a suferit chinuri care ar fi fost destule și pentru zece vieți. Lacrămile n-au podidit-o însă decît în clipa cînd l-a văzut intrînd pe poarta cetății.

— E bine! zise — mîne se adună cetele noastre în fața lui, în timp de trei zile are să fie și domnul aici, și dacă nu pleacă, cu atît mai rău pentru dînsul.

A plecat Budac cu cetele lui.

Nu că îi era frică de cetele ce începuseră să se adune mai la deal ori de mînia lui Bogor, dar ținea — așa zicea el — să deie cît mai curînd pept cu cazarii.

Răsuflau ușurați cei din cetate cînd bulgărimea a-nceput să ridice tabăra, Ana își făcea mereu cruce mulțumind lui Dumnezeu că i-a adus la timp de nevoie pe cazari, iară părintele Manea își ținea capul și mai ridicat decît de obicei.

Puteau să răsufle cu toții mai ușor, putea să-i mulțumească Ana lui Dumnezeu, putea și părintele Manea să-și ție capul ridicat, el însă nu trebuia să iasă în cerdac cînd Budac își încălecă armăsarul, ca să plece.

El tot a plecat, dar uitîndu-se înapoi, iar și-a strîns pumnul, și de astă dată l-a și ridicat.

Cu inima îndoită-și ridicase tabăra și-n silă pleca, dar acum voia cu tot dinadinsul să se depărteze. Înaintînd apoi spre Buzău, se uita des înapoi la cetățuia posomorîtă, și cu cît mai de departe o vedea, cu atît mai rău îi era scurmată inima de pornirea de a o face

iar ziduri pustii, cum atîtea veacuri de-a rîndul fusese.

În vreme ce el se depărta, în tabăra muntenilor era veselie neturburată de nimic. Ici cîțiva voinici jucau împregiurul unui fluieraș, colo un bătrîn spunea povești, dincolo căpeteniile steteau la sfat, iar pe la margini se auzeau doine cîntate legănat și cîntece din bătrîni.

Ziua următoare însă inimile au început să fie cuprinse de îngrijorare și fețele se făceau din ce în ce mai întunecate. De pe Argeș au sosit de tot puțini călărași, de pe Dîmbovița nu veniseră destui, iar de pe Ialomița toți se așteptasără la mai mulți. Mai greu încă îi apăsa pe toți știrea venită de pretutindeni că adunarea gloatelor de sîrbi e peste putință. Le intrase în inimi credința că pe cazari duhul peirii i-a trimis și că orișice apărare e zadarnică, orișice luptă, un mare păcat. După toate aceste, domnul nici a patra zi după plecarea lui Budac nu sosise.

Vorba era ca oastea să înainteze pînă la apa Buzăului, iar acolo să-i hărțuiască pe cazari la trecere și să-i împingă spre Dunăre pentru ca văile și poalele dealurilor să rămîie ferite de prădăciunile lor. Temerea era dar ca nu cumva, întîrziind domnul, oastea să nu mai poată sosi la timp și cazarii să treacă Buzăul fără de luptă, căci atunci nu mai era chip de a-i opri în loc.

Toată nădejdea era în cetele lui Budac, care acum trebuiau să fie trecute peste Buzău.

Sosit, în sfîrșit, tocmai a cincea zi, domnul era mîhnit de nerăbdarea cu care fusese așteptat, și oastea, abia vreo șase mii de călărași, a pornit tăcută și a înaintat încet spre Albești, unde aveau să aștepte cîmpinenii și feciorii lui Crețu, cu cetele de la Urlați și de la Bucov.

Era pe-nnoptate cînd s-au oprit să facă primul popas.

Tabăra în curînd s-a liniștit, și prin întunericimea nopții se vedeau în toate culmile, și mai pe aproape, și mai pe departe, focurile care vesteau năvala cazarilor. Ei se aflau, poate, departe, dar spaima se lă-

ţise şi focurile ardeau pretutindeni unde ea străbătuse, pînă departe în valea Oltului. Văzîndu-le prin culmi, oştenii obosiţi de drum erau duşi cu gîndul la ai lor, vorbeau încet între dînşii şi parcă o grijă viuă îi apăsa pe toţi.

În curînd însă o mişcare nelămurită se stîrni în tabără, ca şi cînd s-ar fi pornit deodată un vînt rece.

Se zvonise că Budac nu se află înainte. Trecuse, ce-i drept, pe acolo, dar apoi a dat la dreapta şi a cotit-o spre Dunăre.

Aşa ziceau cetaşii veniţi despre Buzău.

— Nu cumva?!... strigă Cornea sărind în picioare.

Îi trecu, parcă, un fier roşu prin inimă.

Îi lăsase pe ai săi numai cu cîteva slugi în cetate şi-i ştia duşmăniţi de Budac.

El alergă la cortul domnului, hotărît să ceară voie de a se întoarce cu cîteva sute de oameni înapoi.

— E greu să mergem înainte fără ca să ne fi dumirit unde se află Budac, îi zise el domnului, care sta cu cîţiva dintre ai lui în faţa cortului. Nu ne rămîne decît să trimitem pe cîţiva dintre cetaşii creţuleştilor, care-şi au caii odihniţi, ca să cutriere întimpul nopţii cîmpia şi să deie de urma lui Budac.

— Ce ne pasă nouă de Budac?! întîmpină Strîmbu.

— Rău n-ar fi — grăi domnul — dar nici mare nevoie nu este. Orişicare ar fi gîndurile lui Budac, noi mergem înainte şi nu mai avem timp de perdut.

— Se poate însă ca Budac să se fi abătut din drum pentru ca să se-ntoarcă iar la Mănesti.

— Asta nu-mi vine s-o cred — întîmpină Cîrnu — — şi chiar dac-ar fi să mă pot teme de aşa ceva, nu putem să ne-ntoarcem şi noi.

— Cîteva sute ar fi destul pentru apărarea cetăţii.

— Şi care-ar fi aceia pe care i-ar ierta inima să plece din tabără cînd duşmanul poate să sosească, dacă nu mîne, poimîne?! întrebă Strîmbu.

— Suntem şi dealtminteri prea puţini — grăi domnul — şi trebuie să dăm zor înainte. N-au cei de la Mănesti decît să părăsească cetatea şi să fugă şi ei la munte.

Fără îndoială că așa și făceau dacă nu l-ar fi socotit pe Budac departe peste Buzău.

Era o fierbere înăbușită în tabără. Adunați grămezi-grămezi, oamenii vorbeau încet, unii mai aprinși, alții mai potoliți, dar toți în viuă neliniște. Mulți ar fi fost gata să se întoarcă la Mănești, ba erau și de aceia care, știind că Budac nu se află înainte, se temeau ca nu cumva cazarii să fie aproape, pe unde se vedeau focuri, [și] ar fi dorit ca oastea întreagă să se retragă peste Prahova. Nu i-a rămas însă, în cele din urmă, lui Cornea decît să aleagă cîțiva voinici cu cai buni și să-i trimită în goană mare la Mănești, ca să ducă vestea despre temerile lui.

Orișicît de întins ar fi gonit însă, aceștia nu puteau să sosească decît tîrziu după miezul nopții, și încă pe-nserate sîrbii din împregiurimile Mănestilor au pornit armați cu topoare, cu coase și cu ghioage spre cetate.

Se ivisără pe ici, pe colo, răzleți și pînditori, bine cunoscuții călăreți ai lui Budac, și sîrbii, bănuind că ei umblă cu gîndul de a da năvală asupra cetății, nu mai țineau seamă de prevestirile proorocilor, ci, ridicați de Burete, bătrînul inimos, se adunasără cete-cete, oameni în putere, băietani și moșnegi, și alergau să-l apere pe preot.

Părintele Manea era și el om inimos și cu mintea limpede. Vărsări de sînge însă el nu văzuse în viața lui și nici nu voia să vadă. El își perdu dar capul cînd sîrbii începură să sosească, făcînd larmă îngrozitoare. Se adunaseră în curînd aproape o mie de oameni, destui ca să poată apăra cetatea; el se-nfiora însă cînd se gîndea la grozăviile luptei și se uita milos la Ana, care umbla tremurînd după el. Îi era, cu toate aceste, frică să iasă din cetate, căci din spusele sîrbilor nu se putea dumiri dincotro vine Budac. Pe cînd dar sîrbii făceau lărmuind pregătirile de apărare, cărau bolovani pe ziduri și puneau pe foc cazane, ca să fiarbă apă, el alerga zăpăcit de ici pînă colo, lovindu-se de toate, schimbîndu-și mereu hotărîrile și întrebînd mereu pe Ana, care-i răspundea la toate cu „da!“.

Era spre miezul nopții cînd el își luă în cele din urmă inima-n dinți și, ieșind cu Ana din cetate, plecă spre Cricov, ca să-l treacă și să apuce spre Prahova, la deal.

Sîrbii-l însoțiră acum mai potoliți.

Nu-i este însă dat omului să-și schimbe după bunul lui plac rostul vieții, și tocmai fugind el s-a aruncat în primejdia, de care ar fi scăpat, poate, dac-ar fi rămas în cetate.

Budac era om trăit în hărțuieli și nu umbla orbecăind.

Hotărît o dată, el a stat la pîndă și și-a luat măsurile.

Va fi știut el care îi sunt gîndurile. Tovarășilor săi le spunea că ține s-o ducă pe Ana roabă stăpînului, care avea multă slăbiciune pentru tot ceea ce e frumos, și frumoasă era Ana.

Îndată dar ce oastea muntenilor s-a depărtat spre Albești, bulgărimea s-a risipit și s-a strecurat pitiș prin dosul ei spre dealuri, ca să taie retragerea spre munți.

Pe la miezul nopții, după ce preotul și însoțitorii lui își găsiră vad și trecură peste Prahova, se iviră din toate părțile prin întunecimea nopții călărețiî lui Budac.

Sîrbii se-ngrămădiră împregiurul fugarilor, iar părintele Manea își făcu de trei ori cruce, luă săcurea de la Burete, care nu se depărta de el, și o cuprinse pe Ana cu brațul stîng.

— N-aibi frică — îi zise — căci în paza Domnului suntem.

Vara, în zile de secetă stăruitoare, se stîrnește ici-colo pe cîmpia largă vîrtejul și trece învălmășindu-le toate încetul cu încetul de-a lungul drumului ce însuși își croiește.

Așa s-a încins acum lupta cu călărimea, care dete năpraznic năvală. Nu mai avea părintele Manea timp să gîndească, nici răgaz să-și deie seamă despre ceea ce face și despre cele ce i se întîmplă. Simțea numai că lovește și se dă mereu înapoi, auzea împregiurul său răcnete și văiete, și iar lovea și iar se dedea îna-

poi. Că l-a văzut pe Budac și că l-a lovit, asta îi era viuă în minte, dar că nici Burete, nici Ana nu mai e lîngă dînsul, asta n-o simțea.

Peste cîtva timp el se pomeni singur pe malul rîului. Trecuse vîrtejul peste el. Sîrbii parte zăceau morți ori răniți în urmă, parte se risipiseră, parte fugeau alungați de călărime pe rîu la vale.

El însuși era întreg și nevătămat.

Dar Ana? Ea ce se făcuse?!

O! ce n-ar fi dat dac-ar fi putut s-o găsească între răniți, fie chiar și între morți! Da, tot mai bine, de o mie de ori mai bine moartă decît pîngărită.

Nu era însă numai singură dînsa.

„Unde e?! dulcea nădejde a vieții mele, copilul meu, unde este?!" strigă el, puindu-și mînile-n cap și umblînd ca ieșit din minți, ca să caute prin întunerec morții și răniții ce rămăseseră risipiți pe cîmp, ici unul cîte unul, colo grămezi mai mici ori mai mari, după cum se învîrtejise mersul luptei.

Buiguială pe cît de fioroasă, pe atît de zadarnică!

Pentru ca să poată găsi, el trebuia să aibă ochi ca să vadă, inimă tare ca să se poată uita și minte liniștită ca să știe ce caută și să-și deie seamă despre ceea ce vede. Ochii îi erau însă împăingeniți, inima îi bătea pe zvîcnite și mintea i se întunecase, căci gemetele răniților o sfîșiau și fețele celor morți în chinuri grele o umpleau de groază. El se-nvîrtea dar fugind de ici pînă colo într-un cerc din ce în ce mai restrîns. Pînă chiar și caii, care, rămași fără de stăpîn, păsteau cu frînele-n picioare, i se păreau niște ființe de mărime fioroasă.

Deodată el rămase-ncremenit.

La picioarele lui zăcea trupul greu al lui Budac. Lovit cu toporul în crucea peptului, el căzuse pe spate și era acum întins cu fața liniștită spre cerul senin.

Îi era acum viuă-n minte clipa cînd l-a lovit și-și dete seamă despre fapta ce săvîrșise!

„Iartă, Doamne, fărădelegile lui — grăi dînsul plecînd fruntea și încrucișîndu-și brațele pe piept — și mînia

ta să cadă întreagă supra mea, nelegiuitul, care mi-am spurcat darul prin vărsare de sînge!"

Întorcîndu-se apoi, el se depărtă cu pas grăbit, ca să iasă din această lume a morților, dar nu mai putea să-și deie seamă dincotro a venit și pretutindeni dedea peste morți și peste răniți.

În sfîrșit se ivi departe, la dreapta rîului, un foc, care creștea răpede și se-ntindea.

Era cetățuia Măneștilor, care ardea.

Manea se răpezi spre cel mai apropiat dintre caii rămași de pripas — era armăsarul lui Budac — se aruncă-n șea și porni pe zarea focului.

Se albea de ziuă cînd el a sosit sub zidurile negrite de fum.

Se risipiseră sîrbii, se depărtaseră cetele lui Budac, și el se afla singur în fața focului, care era pe sfîrșite.

Descălecînd, el îi dete calului frîul peste grumaji, apoi se așeză pe un petroi căzut de pe ziduri și rămase timp îndelungat stînd cu mînile lăsate-n jos și cu capul dat pe umărul stîng, perdut cu desăvîrșire în gînduri mistuitoare.

„Ce fac eu acum?! își zise în cele din urmă. A! Grozav e de lungă viața, și nemiloasă e moartea, care fuge cînd o cauți!"

Un singur gînd mai era lămurit în sufletul lui: că are s-o caute și că repaos nu va putea să găsească pînă ce n-o va fi găsit pe dînsa.

Se vedea însuși pe sine luîndu-și toiagul și umblînd pribeag prin lumea largă, ca s-o caute pe ea, om fără de rost și fără căpătîi, care nu mai e nicăieri acasă la el.

Dacă n-ar fi fost atît de cu desăvîrșire perdut în gînduri, el ar fi văzut de acolo din deal că, departe spre Albești și mai pe aproape, mai ard și alte focuri, dar nu focuri care vestesc apropiarea cazarilor, ci focuri rămase-n urma lor.

Cam pe timpul cînd părintele Manea ieșise din cetățuie, cazarii se iviseră fără de veste în fața taberei de la Albești.

Nepregătiți, muntenii abia au avut timp să sară în picioare și să-ncalece. De o luptă stăruitoare nu

mai putea să fie vorba. Ca luată de vifor s-a risipit mica oștire a lui Radu, care, încălecat, gonea în toate părțile și-și încorda toate puterile ca să-i adune pe ai săi și să țină pept cu năvălitorii.

Zadarnice i-au fost însă silințele.

Manea ședea încă pe pietroi cînd primii călăreți s-au ivit prin apropierea lui, fugari ce-și goneau duși de groază caii plini de spumă și istoviți de prea marile opintiri.

El sări în picioare și se-ntoarse cu fața spre Albești.

Largă se-ntindea cîmpia înaintea lui și ca un puhoi fără de margini se revărsau peste ea, venind în goană sălbatică, cele două oștiri, muntenii risipiți mai aproape, iar cazarii, cete mari, grele și fără de număr, încît pămîntul se clătina, parcă, legănîndu-se sub ele.

Priveliște măreață în grozăvia ei, care îi întuneca iar mintea, încît nu mai putea să înțeleagă rostul omului pe pămînt.

Una știa numai; una aflase de la fugarii ce treceau gonind pe lîngă dînsul: că Radu, domnul, a rămas mort pe cîmpul de la Albești.

„Domnul!... copilul!... nădejdea zilelor care vin!“ strigă el.

Era peste putință ca fugarii să răzbească pe caii lor istoviți destul de curînd pînă la Tîrgoviște.

El alergă iar la armăsarul lui Budac, încălecă și porni în săltate spre Tîrgoviște, ca să ieie copilul și să-l ducă la munte.

V

BORIS

Două sute de ani aveau în curînd să se împlinească de cînd Asparuh, descălecătorul, ridicîndu-și de la gurile Dunării poporul, a trecut în fruntea lui

pe țărmul drept al marelui rîu, i-a supus pe sîrbii slăbiți de certuri și a întemeiat, puindu-și scaunul la Prislav, stăpînirea bulgărească.

Boris ținea ca, atunci cînd cele două sute de ani se vor împlini, lumea toată să știe că temeliile așezate de marele său înaintaș sunt trainice și să simtă că bulgarii, crescînd mereu în putere, și-au păstrat stăpînirea și ridicîndu-se au s-o întindă în lungul veacurilor viitoare.

Deși urcat abia de cîțiva ani în scaun, el era temut de vecinii lui, atît de romeii îngîmfați, cît și de sîrbii despre apus, cu care de curînd avuse război, se socotea stăpîn și pe țărmul stîng al Dunării și avea legături de prietenie cu Rastislav, puternicul duce al moravilor, ba chiar și cu Ludovic, împăratul Apusului.

Văzînd dar disprețul cu care cei mai apropiați dintre vecinii lui, romeii iubitori de pompă, priveau spre țara lui, el se simțea jignit de starea încă tot asiatică în care se afla poporul său înăsprit în lupte necurmate, și cu o rîvnă nepotolită căuta tot ceea ce putea să-l apropie de poleiala bizantină.

Bizantină era toată rînduiala vieții lui; bizantină îi era mobila, și în felul bizantin își ținea masa; el și curtenii lui luaseră portul bizantin; căpeteniile oștirii lui erau armate ca romeii; negoțători, meșteșugari, artiști și oameni de știință, dacă știau să treacă drept bizantini, aveau mare trecere la curtea lui.

Un singur lucru îi mai lipsea: firea de om simplu n-a putut să și-o schimbe.

Știindu-i pe romei numai din ceea ce păreau puținii ce se abăteau în treacăt pe la curtea lui și după poleiala lucrurilor ce i se aduceau de la Constantinopol, el își făcuse gîndul că toate sunt cum par, că cultura le netezește, le moaie, le subțiază și le îndulcește toate, era jignit de tot ceea ce trece peste măsura cuvenită și se întreba în fiecare clipă dacă ceea ce face, ceea ce zice, chiar și ceea ce simte ori gîndește se potrivește ori nu cu poziținea lui de stăpînitor.

Om mai mult scurt decît înalt, cu capul mare, cu ochii mărunți și cu obrajii plini și rotunzi, el era cuprins de viuă îngrijare cînd vedea cîte un om gras și pîntecos și, știindu-se mîncăcios, se punea însuși pe sine la post, se lipsea de dulceața somnului, se canonea în fel de fel de chipuri, ca nu cumva să se-ngrașe și el.

Oștenii lui, între care mulți sîrbi, erau oameni mari și greoi, cu fețele aspre, cu privirea încruntată și cu pletele lățoase, vorbeau tare și cu glas răgușit și călcau țeapăn de răsuna pămîntul sub pașii lor. Văzîndu-i așa, el își îngrija fața, ca pelița să-i fie moale și subțire, își tundea părul, dar nu atît de scurt ca bulgarii, care purtau un fel de turban, și-l netezea mereu, le zîmbea tuturora mai ales din ochi și, vorbind, făcea gesturi puține și scurte și rostea vorbele încet și cu glas limpede, iar umblînd, călca mărunt și cu băgare de seamă, ca nici el însuși să nu-și audă pașii.

Potrivită cu toate aceste era și slăbiciunea lui ca femeile care-i împodobeau curtea să fie frumoase și la trup, și la chip, încît ochii tuturora să se oprească cu uimire asupra lor; de aceea nici nu ținea ca ele să poarte vălul, ceea ce la bulgari se obicinuia.

Firea îi era însă și ea ca portul.

Nu i se cuvenea, în gîndul lui, unui stăpînitor să fie ca alții, ci mai îngăduitor și mai milos. Deși pătimaș și aspru din naștere, el se bucura din toată inima cînd putea să-și arate puterea mîngîind pre cei mai prejos de dînsul ori iertînd pe cei vinovați din nesocotință și era mîhnit cînd își perdea răbdarea, cînd era nevoit să certe ori cînd stetea la îndoială dacă nu cumva i-a făcut cuiva o nedreptate. Nu era mulțumit să pară numai, ci ținea să și fie cum el își închipuia pe adevărații stăpînitori.

Totdeauna dar, cînd sosea la curtea lui vreo solie ori vreun om pe care-l socotea între cei aleși, el se sîmțea în grea strîmtorare. Curtea lui nu se potrivea deloc cu întregul lui fel de a fi, și cel mai adimenitor dintre visurile lui era să aibă un palat mare și

înzestrat cu toate podoabele, dacă nu chiar ca cel de la Constantinopol, cam la fel cu el.

Încă pe la începutul domniei sale cei mai vestiți dintre arhitecții de la Constantinopol îi făcusără planuri, pe care mereu le schimba, și de ani de zile lucrau zidari, pietrari și alți meșteri de la Adrianopol și din Tesalia la zidirea croită-n mare, care trebuia neapărat să fie gata de împlinirea celor două sute de ani.

Deocamdată se terminase partea în care se afla întinsa sală de tron, pe care Boris ținea s-o aibă cît mai curînd, pentru ca să-și poată desfășura în ea curtea cînd primea soliile ce-i veneau pînă chiar și de la califul din Bagdad.

La zugrăveala sălii lucra de mult timp acum, dimpreună cu opt ucenici ai lui, marele zugrav de icoane părintele Metodiu, ucenic și el al între fericiții pomenitului Lazăr, căruia împăratul Teofil, tatăl lui Mihail III, îi arsese mînile cu fier roșu ca să nu mai poată ispiti pe credincioși prin icoanele zugrăvite de dînsul.

E mare răutatea omului și fără de număr sunt rătăcirile minții lui.

Timp de două sute de ani aproape fusese lumea creștină zbuciumată de lupta dintre iconoclaști, care sfărămau icoanele ca pe niște idoli, și iconoduli, care se închinau la ele ca la niște puternice mijloace pentru întărirea și răspîndirea credinței. Multe pustiiri s-au făcut și valuri a curs sîngele în lupta aceasta, și în curgerea ei nu unul dintre cei mai aleși ai acelor timpuri s-a stîns cu moarte groaznică ori a suferit chinuri grele, ca Lazăr.

Zugravii de atunci nu erau, dar, ca pictorii de astăzi, numai niște fericiți muritori, pe care firea cea darnică i-a înzestrat cu puterea de a fărmeca inimile mîngîind vederea prin forme frumos plăsmuite și prin colori armonios așezate, ci totodată și luptători neînfricați ai credinței, vestitori însuflețiți ai adevărului, inimi pline de un dor sfînt, jertfe nu o dată ale iubirii lor de oameni.

Așa era mai vîrtos părintele Metodiu.

Fruntaș între fruntași, ales prin naștere, prin știința și prin marile daruri firești cu care era înzestrat, el era prieten al lui Photie și al lui Mihail III și fusese, mai nainte de a se fi călugărit, cîrmuitor al Tesaliei. Numai după lungă chibzuire și numai cu gînd hotărît a luat dar sarcina de a zugrăvi la curtea păginului Boris.

Socotindu-se trimis de Domnul, el știa ce are să facă și nici nu cerea, nici nu primea îndrumări de la nimeni, iar caganul se uita cu mirare la el, asculta cu sfială vorbele lui, se simțea înălțat știindu-l la curtea lui și-și dedea mai vîrtos silința să fie întru toate potrivit cu poziținea lui.

O singură dorință ar fi avut Boris: ca undeva, fie chiar și mai la o parte, să fie zugrăvit, dacă se poate, și Asparuh, și Crum, și Presiam, părintele său.

Dorința aceasta era un semn de bună pornire sufletească, dar împlinirea ei era lucru de tot greu.

După înțelegerea luată cu Photie și cu alți mai mari ai creștinătății, părintele Metodiu avea să zugrăvească pe întinsul boltei Învierea morților, pe peretele de la dreapta fericirile raiului, iar pe cel de la stînga muncile iadului.

Era învederat că Asparuh, Crum și Presiam, toți trei păgîni fără de milă, care făcuseră atîta vărsare de sînge și săvîrșiseră atîte strîmbătăți, erau de o mie de ori vinovați și nu puteau să aibă loc decît pe peretele din stînga.

Ar fi fost însă o prea mare lipsă de cruțare să-i înfățișeze suferind muncile iadului. Prea l-ar fi mîhnit pe Boris cel cu inima deschisă pentru lumină și adevăr, prea l-ar fi înstrăinat arătîndu-i cerul lipsit de milă, și nici nu puteau neștiutorii cagani să sufăre muncile iadului deopotrivă cu păcătoșii, care au știut adevărul și n-au voit să-l înțeleagă, au auzit porunca și n-au voit să i se supună.

Părintele Metodiu a hotărît dar să-i înfățișeze pe peretele din dreapta, dar nu ca fiind părtași la fericirile vecinice, ci stînd umiliți și plini de căință la porțile raiului și cerșind iertarea cerească.

Părintele Metodiu și ucenicii lui lucrau cu ușile închise, ca nimeni și mai ales Boris el însuși să nu poată vedea zugrăveala decît atunci cînd ea va fi fost întreagă și desăvîrșită în toate amănuntele ei.

Meșteșugarii însă și salahorii, care mai aveau de lucru în sală, se uitau cu un fel de uimire fioroasă la sfinții zugrăviți de un sfînt și spuneau șoptind cum oamenii sculați din morminte stau goi ca Adam în fața lui Dumnezeu și cum tot goi sunt munciți pentru păcatele lor, și pînă departe peste Dunăre se dusese din om în om vestea că se apropie cea din urmă zi, cînd oamenii vor avea să steie toți goi, unul ca altul, în fața lui Dumnezeu.

Cu neastîmpăr din zi în zi mai viu aștepta dar Boris ziua în care i se vor deschide ușile mari ale sălii și i se va dezveli în întregimea ei minunata zugrăveală care pusese lumea în fioroasă așteptare.

Deși însă pe la începutul primăverii, cînd venise vestea că Budac e nevoit să aștepte retragerea apelor, totul era gata pentru dăzvelire, părintele Metodiu ținea să o mai amîne.

Se-ncepuseră la hotare hărțuielile cu romeii, sosise vestea despre înaintarea spre Dunăre a cazarilor, și inima lui Bogor nu era liniștită și primitoare, mintea lui nu era limpede și deschisă pentru adevăr.

Cînd Crețu a sosit în fruntea soliei trimise de Radu, părintele Metodiu a primit de la Constantin, fratele său mai mic, înștiințarea că va sosi în curînd și el în fruntea unei solii, care vine cu daruri frumoase și cu propuneri de pace și va trece apoi și la cazari. Împăratul hotărîse ca părintele Metodiu să se pună el însuși în fruntea acestei solii.

Dezvălirea s-a făcut dar numai după sosirea soliei romeice și după încheierea învoielilor de pace, fiind de față și Damian, marele vistiernic al lui Mihail III, precum și Constantin, podoaba neamului omenesc, fratele mai mic de ani, dar mai mare prin daruri sufletești, ucenic, alături cu Mihail III, al lui Photie.

S-a luminat curtea lui Boris cînd încă tînărul Constantin a intrat în ea, și inimile toate au tresăltat sub privirea caldă a marilor lui ochi albaștri, care pîn-

deau însetați de cunoaștere sub fruntea naltă, latăși rotundă, iară limba slavonă, așa cum el o vorbea și o rostea, întrecea prin dulceața ei închipuirea tuturora și-i fărmeca chiar și pe cei mai înăspriți la fire.

„O, fericit împăratul care are asemenea curteni și sfetnici!" își zicea în gîndul său Boris cel sărac, care nu știa că nu e destul să-i ai, ci trebuie să fii și vrednic de dînșii.

În clipa cînd s-au deschis ușile, ucenicii părintelui Metodiu și clerici aduși dinadins de la Patriarhie au început să cînte în cor *Îngerul a strigat*, irmosul Învierii.

După obiceiurile vechi ale bulgarilor, nimeni nu avea voie să se apropie stînd ori mergînd de caganul care cu nimeni nu era deopotrivă. Chiar și la masă el stetea singur, deosebit de curtenii lui. Deși nu ținea la obiceiurile vechi, Boris se socotea dator a-l păstra pe acesta și a intrat însoțit numai de cei doi frați în sală. Abia după ce el se află în mijlocul sălii au intrat în rîndul rangului lor curtenii și s-au înșirat la dreapta, apoi cele mai frumoase dintre femeile lui, vreo treizeci, și au trecut, ridicîndu-și vălul, la dreapta.

Ascultînd cîntarea, caganul stetea buiguit și se uita cu ochii împăingeniți și oarecum sperios cînd la cîntăreți, cînd la zugrăveala din care nu putea să-și deslușească nimic. Se simțea ca-n fața unei mari primejdii, i se prefăcuse, parcă, deodată întreaga fire, și picioarele abia-l mai țineau.

— Ce-a fost aceasta? întrebă el mai dezmeticit după ce corul sfîrși irmosul.

— Așa se cîntă în bisericile noastre, îi răspunse Constantin.

— Foarte frumos! grăi Boris. Se cîntă totdeauna așa?

— Nu, numai la sărbătorile mari.

— Şi la sărbătorile mari — întrebă iar Boris — se cîntă pretutindeni așa?

— Nu, îi răspunse părintele Metodiu. La curtea împărătească, la „Sf. Sofia", la Patriarhie și la alte

biserici mai bogate, unde se închină mai-marii împărăției.

— Împăratul cîntă și el? urmă Boris, care dorea să le știe toate.

Cîntau împărații. Leon V a fost ucis în ziua de Crăciun, în timpul utreniei, tocmai cînd cînta *Fericirile*. Părintele Metodiu o știa aceasta, căci nu mai era copil mic cînd ucigașii au ridicat în scaun pe Mihail II, gîngavul, bunicul lui Mihail III. Era însă de prisos să i-o mai spună și lui Bogor.

— Cîntă, așa, cîteodată, îi răspunse dar, apoi ridică ochii spre boltă, ca Boris să-i ridice și el pe ai săi.

— Frumos, foarte frumos — grăi iar Boris — fericind în gîndul lui pe împărați și pe mai-marii împărăției.

E zguduitor efectul pe care-l produc artele plastice asupra oamenilor nedeprinși cu ele. Copiii se sperie de icoane și încă mai mult de chipurile cioplite, și tot ca copiii sunt și oamenii mari care n-au văzut încă adevărate opere de artă. Obicinuiți a vedea numai oameni din oase și din carne, al cărora suflet se oglindește în trăsăturile feței și în jocul ochilor, dînșii iau icoanele drept un fel de stafii pline de o putere atoatecovîrșitoare.

Uitîndu-se la zugrăveala de pe bolta întinsă, Bogor, care nu mai văzuse nici el icoane, era mai mult înspăimîntat decît cuprins de uimire. Bărbați, femei, copii și moșnegi i se păreau ca ieșind din bolta de zid. Le vedea mișcările, se simțea atins de privirile ochilor lor viu mișcați, și stările sufletești reproduse-n fețele lor, nespusa fericire a nevinovatului, care în clipa Învierii saltă din mormînt, spaima nelegiuitului, care-și vede judecătorul, umilința rătăcitului căit, care cerșește iertare, blîndețea îngerilor și asprimea dreptului judecător, toate se amestecau de-a valma în sufletul lui, și mult timp el a stat privind în tăcere.

— Toate aceste ce sunt? îl întrebă el în cele din urmă pe părintele Metodiu.

— Așa avem să ne închipuim cea din urmă zi de viață omenească pe pământ, îi răspunse călugărul. Stăpînitorul a toate, care toate le-a făcut și toate le ține, se va coborî atunci precum vezi, ca să judece pe cei vii, și morții vor învia, ca să-i judece și pe ei.

Caganul iar se uită lung și cu mai încordată luare-aminte la boltă.

— Care va să zică, așa vor învia morții! zise el într-un tîrziu.

— Nu — întîmpină Constantin — noi, oamenii viețuitori, așa avem să ni-o închipuim învierea lor. Nimeni, viețuind încă, nu poate să știe care e starea în care se află cei morți și cum va fi învierea lor.

Boris nu se îndoia că moartea e numai trecere la altă viață. O știa aceasta și de la supușii săi slavi, care au crezut totdeauna că sufletul, care e răsuflare curată, nu piere nici după moarte, ci trece în rai. Era însă altă nedumirire în mintea lui.

— Vor învia însă morții așa cum îi văd aici — întrebă el — avînd trupuri ca oamenii viețuitori?

— Așa vor învia! — răspunse Constantin — întru toate cum au fost fiecare în clipa morții sale.

— De ce?

— Pentru că judecătorul e mai presus de toată înțelegerea omenească drept, îi răspunse mult știutorul tînăr. Judecata nu sufletelor, ci oamenilor li se face, iară om e numai sufletul întrupat. Întruparea — urmă el luîndu-și avînt — e darea în această viață pe față a sufletului; trupul e oglinda ființei sufletești, unealta Necuratului și izvorului a toate păcatele; el e întunerecul în care se perde lumina pururea nestînsă a sufletului: cu el are să steie fiecare în fața judecătorului, căci vina cea mare a omului e de a nu-și fi stăpînit relele porniri ale trupului. Multe i se iartă celui neputincios, și aspră e pedeapsa celui înzestrat cu puteri depline. E nevinovat copilul lipsit de pricepere și încă nedestoinic de a se stăpîni pe sine; vrednic e de mila cerească orbul, surdul, mutul, ologul, orișicare muritor muncit de neputințe trupești; neîndurător e, în dreptatea lui, Domnul numai față cu cei întregi și trupește, și sufle-

teşte. Sta-vor săracii şi neputincioşii — strigă el ridicînd mîna — umiliţi şi plîngători în faţa judecăţii, şi Domnul se va îndura de dînşii, îi va ridica pe ei şi le va deschide porţile raiului; bogaţii însă şi puternicii se vor cutremura de asprimea feţei judecătorului, şi cu cît mai mare-ţi este puterea în lumea aceasta, cu atît mai multe îţi sunt datoriile, cu atît mai grea răspunderea, cu atît mai înfricoşată are să-ţi fie învierea!

Boris cel plin de conştiinţa puterii lui se cutremură.

— Dar cum se mai învie trupul — zise el — după ce a fost nimicit cu desăvîrşire?

— Aşa cum tot din părticele nevăzute s-a făcut în timpul vieţuirii pămînteşti, îi răspunse părintele Metodiu. Iată trupul acesta, pe care-l vezi în faţa ta şi poţi să-l pipăi — urmă el puindu-şi amîndouă mîinile pe pept — n-a avut fiinţă înainte de a fi fost zemislit eu. Încetul cu încetul, pe nesimţite şi fără de voia mea s-a adăogat parte la parte, părţile s-au aşezat după rînduiala întrupării una lîngă alta, şi azi mă vezi şi mă pipăi aşa cum mă arăt. Tot astfel se vor aduna în clipa Învierii părţile, ca dintr-o dată să steie trupul gata în faţa judecătorului, căci pentru păcate trupeşti şi pedeapsa tot trupească are să fie. Iată — urmă el arătînd spre peretele de la stînga — aici sunt înfăţişate muncile iadului. La fiecare ceea ce a dat vieţuind şi sufere cum a făcut pe alţii să suferă.

Văzînd viua impresiune pe care suferinţele răproduse în feţele celor munciţi o făceau asupra caganului, călugărul se opri şi-l lăsă să privească şi să-şi deie seamă despre cele ce vede.

— E sufletul care sufere — urmă apoi peste cîtva timp — iar suferinţele sunt trupeşti. Iată, lacomul nesăţios stă la masa încărcată de cele mai ispititoare bucate, dar, cînd întinde mîna ca să ieie, masa se depărtează de el şi în vecii vecilor nu poate să-şi potolească foamea. Aici beţivul bea deşertînd butoiul nesăcat, dar băutura se varsă peste el mai nainte de a fi

atins buzele lui uscate, și vecinic nu poate să-și stîmpere setea. Aici e desfrînatul, aici zgîrcitul, aici îngîmfatul, aici iubitorul de deșertăciune lumească, urmă arătînd asupra fețelor slutite de suferințe. Pretutindeni dracii îi împresoară și-i umplu de spaimă. Iar aici — zise arătînd spre un colț unde ardeau focuri nestînse și clocotea smoala în cazane mari — aici sunt munciți stăpînitorii lumii, care au vărsat sînge nevinovat, au făcut pustiiri și jaf, au săvîrșit fărădelegi ori și-au arătat puterea asuprind pe cei slabi, judecînd strîmb ori vărsîndu-și mînia.

— Toate aceste sunt închipuiri numai, grăi Boris, apărîndu-se oarecum de spaima ce-l cuprinsese.

— Pe cît de adevărat e că, visînd suferințele, suntem mistuiți de ele — întîmpină Constantin — pe atît de învederat este că după moarte sufletul se zbate chinuit de mustrări, și jale adîncă ne cuprinde cînd ne gîndim la chinurile suferite de păcătoși în viața mai de apoi, din care nu mai e scăpare.

— Iar aici, iată, fericirile celor drepți, urmă părintele Metodiu, întorcîndu-se spre peretele de la dreapta. Trupurile lor sunt, precum vezi, acoperite în vestminte ușoare și frumoase, iar în fețele lor se oglindește mulțumirea nesfîrșită. Îngerii Domnului îi mîngîie și le stau totdeauna prin apropiere. Ei sunt în adevăr fără de trup, căci cea dintîi răsplată a bunei viețuiri e eliberarea din robia trupească, dar noi nu putem să ni-i gîndim decît avînd ființă trupească și tot așa ni se arată și ei cînd vor să-i vedem.

Boris, încîntat de frumusețea fericiților și a îngerilor, abia mai auzea vorbele lui, care îi sunau ca venind din altă lume.

— Și putem noi să mergem acolo — întrebă el — și să vedem această frumuseță?

— Nu, îi răspunse Constantin. Dacă ne pătrundem de lumină și de adevăr, ne este dat să ni-o închipuim, iar dacă ne petrecem viața săvîrșind fapte bune și stăpînindu-ne pornirile trupului, o vom vedea în clipa morții.

Ochii caganului se opriră asupra celor trei cagani care steteau îmbrăcați în vestmintele lor domnești,

dar cu capetele descoperite și cu genunchele plecat la poarta raiului.

— Asparuh, Crum și sărmanul meu tată, grăi dînsul adînc mișcat și ștergînd lacrăma ce i se ivise-n ochiul drept. De ce stau afară? De ce nu i-ai făcut și pe dînșii ca fiind în rai? întrebă el mîhnit, aproape mînios.

— Le-am făcut toate cum mi le închipuiesc — răspunse călugărul liniștit — iară pe dînșii n-am putut să mi-i închipuiesc în rai și aș fi mințit dacă acolo i-aș fi pus.

— De ce? întrebă Boris stăpînindu-se. Fiindcă sunt păgîni?! E în rai loc numai pentru închinătorii lui Hristos?!

— O, nu! răspunse Constantin. Parte de vecinica fericire au toți oamenii care-și petrec viața potrivit cu rînduiala firii și împlinesc voința lui Dumnezeu stăpînindu-și slăbiciunile și săvîrșind fapte bune. Hristos pentru toți oamenii s-a ivit pe pămînt, și aceia care au primit învățăturile lui nu sunt mai buni, ci mai luminați și mai destoinici de a intra în împărăția cerurilor, nu vor intra însă decît ascultînd porunca și ținîndu-se de făgăduința dată la botez.

— Care e făgăduința aceasta?

— Că se vor lăpăda de Satana și de toate slugile lui, care aleargă nevăzute prin lume și-i ispitesc pe oameni și le iau puterile și-i împing spre păcate, ca să-ntindă stăpînirea întunerecului. Așa au fost aceștia, urmă Părintele Metodiu arătînd spre chipurile celor trei cagani. Ispitiți mereu de duhurile întunecimii, ei au greșit nu o dată făcînd vărsări de sînge, asuprind ori petrecîndu-și viața în desfrînare; ochii lor, deprinși cu întunerecul neștiinței, nu pot să suporte lumina neasămuită a împărăției cerești.

Bogor îl știa pe Biez, stăpînul întunecimii, și se temea de ispitirile duhurilor necurate, pe care supușii lui le socoteau neînvinse.

— Dar voi, preoții, aveți, așa ziceți, darul de a ierta păcatele, zise el; lor nu puteai să le dai iertarea?!

— Avem numai puterea de a mijloci iertarea, pe care Dumnezeu el singur poate s-o deie — răspunse Metodiu — și darul nostru se mărginește la cei vii:

dacă se căiesc și-și ispășesc suferind de bunăvoie păcatele, putem să le dăm dezlegare; pentru cei ieșiți din viață nu putem însă decît să ne rugăm, cerînd mila cerească.

— Vor sta ei vecinic acolo?

— Nu ni-e dat să putem ști, răspunse părintele Metodiu. Mila cerească e neistovită și ea ne este singura nădejde vecinic viuă. Primiți lumina și adevărul — urmă el, ridicînd amîndouă mînile și uitîndu-se împregiurul său — rugați-vă neîncetat pentru dînșii, miluiți pe cei săraci, ajutați pe cei neputincioși, aprindeți făclii, aduceți jertfe, stăruiți zi și noapte pentru iertarea lor, și atunci, cînd se va fi împlinit măsura, li se vor ușura sufletele.

Bogor și curtenii lui și femeile lui și căpeteniile oștirii lui ascultau cuprinși de înfiorare religioasă, și dacă în clipa aceasta li-ar fi prezentat crucea, toți ar fi sărutat-o; dacă i-ar fi întrebat, toți s-ar fi lepădat de Satana și de slugile lui.

Deodată însă toți tresăriră ca-n fața fulgerului ivit în întunecimea nopții și privirile toate se-ndreptară țintă spre ușa de întrare.

Ana, roaba de trei ori nenorocită, trecuse pragul, însoțită de trei dintre căpeteniile cetelor lui Budac, care, sosiți acum, țineau să aibă fără de întîrziere mulțumirea de a-i da stăpînului neprețuita parte din pradă.

Nu mai era Ana copila zîmbitoare, ci femeia înălțată prin grele suferințe și împăcată cu soarta ei, acum frumoasă nu numai prin jingășia formelor ei trupești, ci și prin mărimea sufletească ce se da pe față în privirea ei, în liniștea feței, în mersul, în toată înfățișarea ei.

Părintele Metodiu rămase privind în tăcută uimire, apoi își îndreptă ochii spre peretele de la dreapta și iar îi întoarse rușinat spre dînsa. Îi era greu de ceea ce făcuse, ar fi vrut să șteargă tot ceea ce a zugrăvit pe acel perete, stăpînit era cu desăvîrșire de hotărîrea de a nu mai face niciodată în viața lui încercarea de a reproduce în forme zugrăvite mărimea sufletească.

— O!... fericit fără de seamăn muritorul care poate să aibă în fiecare clipă mîngîierea de a te vedea și de a

te face, îndulcindu-ți viața, să zîmbești cu mulțumire! grăi Constantin, tînărul cu privire caldă, făcînd cîțiva pași spre dînsa.

Ana nu vedea și nu auzea.

Stînd dreaptă și cu ochii deschiși mari și ridicați spre boltă, ea era perdută în privirea minunilor ce i se desfășurau acolo și se simțea ca nemaifiind pe pămînt.

Boris înaintă cîțiva pași spre dînsa, dus și el, ca odinioară Budac, de pornirea de a o atinge, ca să se încredințeze dacă nu cumva e tot numai o părere, ca icoanele zugrăvite pe pereți. El se opri însă cînd văzu uimirea ei și se dete cu un fel de sfială înapoi.

Bulgarii aveau, tot ca sîrbii, mai multe femei, și cu cît mai vrednic ținea bărbatul să fie socotit, cu atît mai multe femei aduna împregiurul său. Cu deosebire mare era numărul femeilor la curțile caganilor, și norocoase erau socotite acele pe care Boris le alegea ca fiind vrednice să steie sub ocrotirea lui.

În fața acestei femei se socotea el însuși pe sine norocos de a fi cagan, ca să poată alege. „Da — își zise — acum îi înțeleg pe creștini: adevărata fericire numai cu o singură femeie e cu putință."

— Intră fără de sfială, grăi apoi, apropiindu-se de Ana. De orișiunde vei fi venind, cu bucurie ești primită sub acoperemîntul acesta, unde toți au să te socotească nu ca roabă, ci ca stăpînă.

Ana se uită cu ochii liniștiți în fața lui. I se sleise viața, și din clipa în care a fost robită, singur sîmțămîntul purtării de grijă pentru copilul pe care-l știa în sînul ei hotărî toate faptele ei.

— Umilința și supunerea — răspunse ea — sunt, stăpîne, armele celor neputincioși; cu ele își fac ușoară și cea mai grea soartă; îmi voi da silința să mă fac ție și tuturora plăcută.

Ridicînd apoi ochii spre cer, ea-și făcu semnul crucii și zise-n limba ei neînțeleasă de nimeni dintre cei de față:

— Ție-ți sunt roabă, Doamne, și poruncilor tale mă supun.

Părintele Metodiu și Constantin, tînărul lui frate, trăsăriră amîndoi cînd văzură sămnul crucii.

— Cagane — grăi Constantin întorcîndu-se spre Boris — îți cer o dovadă de dragoste: dăruiește-mi-o mie roaba aceasta!

— Asta să fie răsplata ostănelelor mele! adause fratele lui mai mare.

Boris sta-n luptă cu sine însuși, strîmtorat, parcă bolta cea mare ar fi să i se prăbușească-n cap.

— Și dacă ți-o dau — zise el în cele din urmă cu glasul înăbușit de durere — ce-mi mai rămîne mie?!

I

MÎNTUIREA

Umilită și supusă sta Ana în fața celor doi bărbați de frunte care o cerusără de la binevoitorul cagan și, primind-o, îi schimbasără într-o clipă soarta. În mai bine? În mai rău? Ei totuna îi era!

— Te-am văzut făcînd, copilă, semnul sfintei cruci, îi zise părintele Metodiu cu blîndeță. Ești, cum ni s-a părut creștină?

Ea tresări răsuflînd mai ușurată și ridică ochii spre cuviosul bărbat căruia crucea îi era sfîntă.

— Sunt, stăpîne, fiică de preot — îi răspunse ea suspinînd — și-am fost preoteasă, soția unui preot, azi cel mai nenorocit om dacă Dumnezeu nu se va fi îndurat să-i curme firul zilelor.

— O, binecuvîntată e clipa — strigă Constantin — în care ai fost adusă în calea noastră! Fără de seamăn nenorocit e, în adevăr, soțul care te-a perdut! De unde ești și cum ai ajuns să fii robită?

— De peste Dunăre m-au luat în luptă sîngeroasă din brațele soțului meu, grăi dînsa cu glasul înăbușit de durere.

— Fii mîngîiată, fiica mea, căci preot, slugă a Domnului, sunt și eu, și voința lui a fost să fii scăpată prin noi, ca să-i preamărești în toate zilele vieții tale numele, grăi părintele Metodiu, plecîndu-se spre

dînsa, ca să-i ieie capul cu amîndouă mînile și să-i deie sărutarea părintească.

Ana îi sărută mîna și i-o atinse cu fruntea plecată. Se știa acum intrată sub ocrotirea lui Dumnezeu.

— Dar — urmă părintele Metodiu nedumirit — știam că sunt și peste Dunăre sîrbi, nu știam însă că ei sunt creștini.

— Nu sunt, părinte, din neamul lor — întîmpină ea ridicînd capul — și limba pe care o vorbesc nu e a mea.

Cei doi frați rămaseră cîtva timp nedumiriți.

— De ce neam ești dar? o-ntrebă Constantin.

— Ne zicem creștini — răspunse Ana — suntem munteni, și limba pe care o vorbim e românească.

— Românească?! exclamă Constantin.

Știa că atît sub stăpînirea lui Bogor, cît și în împărăție mai trăiesc risipiți pe ici, pe colo oameni care se zic români și sunt creștini.

— Voi cînd ați trecut Dunărea și de la cine ați primit sfîntul botez? o-ntrebă el.

Ana-și ridică strîmtorată umerii.

— Sunt neștiutoare, răspunse ea. Ne aflăm dintru început acolo și numai creștini ne știm.

— Nu cumva — grăi părintele Metodiu îndreptîndu-se spre mult știutorul său frate maimic — nu cumva sunt rămășițele arienilor din Dacia?

— Se poate, îi răspunse Constantin. Toate popoarele trecute prin Dacia au stăruit în rătăcirile lui Arie. Aveți biserici? o-ntrebă el pe Ana.

Ea dete iar strîmtorată din umeri.

— Vă închinați la icoane?

— Nu știu, răspunse ea.

— Bine — grăi Părintele Metodiu — unde și cum vă faceți rugăciunile?

— Preoții ei singuri se roagă — răspunse dînsa — iară poporul stă în genunche cu capul plecat în fața Domnului, care e pretutindeni.

— Episcopi aveți?

— Nu știu.

— E învederat că sunt rămași în rătăcirile lui Arie, îi zise el fratelui său.

— Ești fiică de preot — urmă acesta spre a se încredința — și preuteasă; trebuie să știi tainele credinței: Dumnezeu în cîte fețe este?

— Unul e Dumnezeu și singur, ziditor, stăpîn și tatăl a toate! răspunse Ana ridicînd glasul.

— Iar fiul?

— E trimisul Tatălui, care a venit să ne lumineze și să ne mîntuie.

— Și Duhul Sfînt?

Ana se uită lung la cei doi frați.

Se vorbise pe la Mănești atît de mult despre coborîrea din cer a Duhului Sfînt, și părintele Manea atît de mult alergase ca să-i dezmeticească pe sîrbii amăgiți de proorocii despuiați, încît ea se sperie și se dete un pas înapoi.

— De ce mă ispitiți?! întrebă stînd dreaptă în fața lor. Nu cumva sunteți și voi în rîndul smintiților care umblă-n pielea goală și vestesc sfîrșitul lumii?! Da! — urmă ea ca aiurind — acu-mi dau seamă despre ceea ce am văzut acolo sus pe bolta-nfricoșată. Ce voiți cu mine?!

— Fii liniștită, fiica mea, îi zise părintele Metodiu apropiindu-se de dînsa. Suntem creștini adevărați, mi-a fost mare bucuria aflînd că și voi tot creștini sunteți și doream să știm dacă credințele voastre sunt tot ca ale noastre. Sunteți mulți?

— Pretutindenea de la munte — răspunse ea depărtîndu-se puțin de la el — nu știu pînă unde.

— Cu sîrbii cum trăiți?

— Ne sunt vecini și stau sub ascultarea judeților noștri, care îi povățuiesc și țin buna rînduială între dînșii.

— Sunt și între dînșii creștini?

— Mulți ar dori să fie, dar numai puțini sunt vrednici ca să-i primească!

— Cum?! — strigă Constantin — ei doresc, și voi nu voiți să-i primiți?! Sunt multe rătăcirile voastre.

— Părinții, bunii și străbunii mei — întîmpină Ana cu o liniștită hotărîre — au umblat totdeauna în căile Domnului, iară noi stăruim în căile lor; în rătăcire

sunteți voi, dacă, judecîndu-ne, îi judecați pe ei fără ca să-i știți cum au trăit. Ah! — urmă ea înduioșată — mult au răbdat ei, dar nimeni încă n-a suferit pe urma lor, căci mai mare decît mila nu li-a fost decît răbdarea și nădejdea în Dumnezeu.

Frații steteră și ei cuprinși de înduioșare și jigniți de adevărul rostit de dînsa. Nu se mai îndoiau că acei creștini de peste Dunăre stăruie în rătăcirile lui Arie, și le era mare durerea de a ști că atîte suflete se perd prin nepriceperea lor. Văzînd-o însă pe ea și auzind vorbele grăite de dînsa, steteau la îndoială dacă nu cumva greșesc. Nu de la o femeie neajutorată aveau ei să afle adevărul.

— Ai putea să ne spui — întrebă cu toate aceste Constantin — de ce nu sunt vrednici sîrbii ca să fie primiți? Primesc ei învățătura?

— O primesc — răspunse Ana — dar nu împlinesc faptele prin care creștinul se învrednicește a sta în fața lui Dumnezeu!

Cei doi frați se uitară unul la altul.

Li se deschidea, parcă, o lume cu totul deosebită de aceea în care trăiau dînșii.

Era ori nu adevărat că vrednic de a întra în biserică nu-l face pe om numai credința ea singură?! Era adevărat că numai faptele sunt dovada neîndoioasă a supunerii către Dumnezeu?!

Solia venise pînă la Varna pe mare, și vorba era ca tot pe mare să urmeze drumul pînă la cazari. Cu o putere covîrșitoare se ivi acum în inima lui Constantin dorința de a lua drumul pe uscat, peste Dunăre și mai departe pe vreuna dintre văile de acolo la deal, un drum anevoios și împreunat cu multe primejdii, dar ademenitor pentru tînărul pornit spre fapte îndrăznețe.

— Am putea — îi zise el fratelui său în grecește — să luăm drumul peste Dunăre, ca, trecînd spre ținuturile cazarilor, să cunoaștem popoarele din calea noastră și să facem încercarea de a le lumina.

Ochii fratelui mai mare se umplură de văpaie.

Din ziua în care se lăpădase de cele lumești, ca să primească rasa călugărească, el trăia numai spre a împlini chemarea pentru care se socotea ales de Dum-

nezeu, și nu era pentru el nici o ostăneală prea grea, nici o primejdie prea mare cînd vorba era de această chemare a lui.

— Nu noi ne alegem acest drum — zise el plin de zăl — ci Domnul ni l-a arătat scoțîndu-ne în cale pe această minunată femeie. Nepătrunse sunt, Doamne, rînduirile tale! Bucură-te, femeie! — urmă el întorcîndu-se iar spre Ana — laudă pe Domnul, căci el a aflat suferințele tale și ți-a trimis mare mîngîiere. Te vom duce noi înșine la căminul tău, și iar te vei adăposti în brațele soțului, pe care el ți l-a rînduit.

Ana se cutremură ca trăsnită. Răpusă deodată de durerile îngrămădite de atîta timp pe-năbușite în sufletul ei, ea scoase un gemet lung și lacrămile o podiră.

— Eu?! — grăi dînsa tînguindu-se — eu, aceasta care stau aici?... eu să mă duc acolo unde mi-am petrecut copilăria, să văd cîmpia verde și dealurile înflorite și munții perduți în ceață albăstrie?... — să mai trăiesc eu în mijlocul acelora care atît de mult m-au iubit și de care cu atît de nepotolit dor îmi aduc aminte?! Niciodată! Lăsați-mi mîngîierea de a-l socoti mort în lupta cu răpitorii mei, căci crezîndu-l viu, prea îmi este grea povara vieții; și dacă se va fi întîmplînd să-l întîlniți vreodată în căile voastre, aveți milă de noi amîndoi și lăsați-l să creadă că nu mai sunt între cei vii, și nu-mi spuneți că l-ați văzut.

Înspăimîntată de gîndul că tot ar mai putea ea și el să se vadă unul pe altul, dînsa făcu un pas spre cei doi frați.

— Sunt preuteasă, am fost, vai! — se tîngui rostind vorbele încet și răspicat — și după legea noastră, care e, acum o înțeleg cu groază, cea firească și bună, bărbatul și mai ales preotul o singură dată în viața lui poate să între în sfînta legătură a căsătoriei, iar soția și mai ales preuteasa are să fie fără prihană, neatinsă nici măcar de gîndul păcătuirii.

— Așa este! zise părintele Metodiu. Legea voastră e precum au rînduit sfinții părinți!

Constantin, căruia de mult i se zicea „Filosoful", înțelegea tainele inimii femeiești.

— Nu cumva? — strigă el cuprins de mînie — nu cumva fiarele sălbatice, care te-au adus aici...

— Nu rosti vorba, că mă strivești cu ea! răspunse tînăra femeie acoperindu-și fața. O! ispită nemiloasă!— — urmă apoi peste puțin, puindu-și amîndouă mînile pe pept — unealtă spurcată a Necuratului! Fășie cu fășie aș voi să-mi rup de pe trup carnea care mi-a fost pierzarea și să mă slutesc, ca cu scîrbă să se depărteze toți de la mine, dar nu blestem, nu învinovățesc, nu mă plîng, ci vă rog să aveți milă de noi. Niciodată eu și el nu avem să ne mai vedem! Și dacă eu, voind să-l cruț, nu i-aș spune grozavul adevăr, m-aș mistui muncindu-mă însumi pe mine. și dacă el, voind să mă cruțe, ar trece cu vederea necurăția mea, m-aș depărta cu dispreț de la dînsul. Niciodată — repetă ea resignată — niciodată nu mai pot eu să am mîngîierea de a privi în ochii lui cei limpezi și mie-n veci neuitați!

— Da! grăi părintele Metodiu, adînc mișcat și uimit în același timp de limpezimea întregei ei ființe. Aceasta nu se uită!

— Nu se iartă niciodată! adăugă Constantin.

— Te vom trimite, fata mea — urmă părintele Metodiu — la o mănăstire, unde călugărițele vor purta grije de tine.

— Da! răspunse Ana, deși nu știa ce va să zică mănăstire și ce sunt călugărițele.

— Și vei trăi în cuvioasă retragere.

— Da!

— Postind și rugîndu-te lui Dumnezeu.

— Da! răspunse iar Ana. Ah! și mă arde — urmă însă peste puțin — mult mă arde dorul de ai mei și de ale mele. Nu e aici cerul atît de senin ca la noi, nici soarele nu luminează, nici vîntul nu adie, nici aerul nu e atît de curat, nici apa nu e atît de limpede, nici firea oamenilor nu e atît de dulce ca la noi. Nu mă mai întrebați nimic! Faceți ce vreți cu mine, căci eu nu mai știu ce vreau!

Mințile i se turburau cînd se gîndea că copilul ei și-al lui să nu-și petreacă viața ca părinții lui în acea lume acum perdută, care se arăta ca un rai luminos în gîndul ei.

— Mă duc, părinte — grăi dînsa îndărătnicită — luați-mă!

Simțămîntul de mumă le covîrșea toate.

II

PRIBEGIREA

Urgia cerească nu se mai îmblînzea.

După încetarea ninsorilor, cerul rămăsese mereu senin, arșița soarelui era din ce în ce mai nesuferită, zilele, lungindu-se, se făceau tot mai calde, seceta nemiloasă a uscat în cele din urmă iarba crescută cu îmbelșugare pe cîmpiile ce fuseseră mai nainte acoperite de apă, florile se scuturaseră fără ca să fi putut lega, ca să dea rod, turmele, care mai scăpaseră din iarna grea și nu fuseseră luate nici de bulgari, nici de cazari, umblau risipite de ici pînă colo abia țiindu-se pe picioare, iar oamenii slăbiți de foame se adunau grămezi-grămezi și nu mai știau ce să facă și încotro s-o apuce.

Manea nu le vedea însă pe aceste, nu avea inimă pentru cei ce sufereau, trăia numai în durerea lui nealinată.

După ce a dus pe doamna cu copilul ei, acum domn, departe, în bine adăpostita cetate de la Bodeni, el s-a-ntors iar la vale. Știricind apoi din om în om, a dat de urma cetelor lui Bogor, a trecut țiindu-se de ea peste Dunăre și a luat drumul spre Prislav.

Orișicît de vii ar fi zbuciumările sufletului, firea omului iese totdeauna la iveală.

Urmîndu-și drumul, Manea mergea cu capul ridicat, grăbit ca totdeauna, perdut în gînduri, uitînd adeseori unde se duce și ce caută, înviorat de vederea acestei lumi pentru el nouă.

Nu-l întristau deloc oamenii cu fețe îndobitocite de suferințe, pe care-i întîlnea pretutindeni în calea lui. I se părea lucru firesc ca omul să sufere și să rabde

cîtă vreme trăiește pe pămînt. Sufereau toți; nu avea dar nici unul de ce să se plîngă. Se oprea în cale și stetea de vorbă cu dînșii; îl întrebau de unde vine și unde se duce, iară el își ușura inima spuindu-și durerile.

S-a turburat însă cînd, apropiindu-se de Prislav, tot mai des da peste oameni pîntecoși, bugeți de-mbuibare ori îmbrăcați în haine scumpe, și a rămas cu totul zăpăcit cînd a văzut zidirile mari ce se-nșiruiau pe ulițele Prislavului.

Cît a umblat așa singur prin mijlocul acestei țări streine, nu-i trecuse niciodată prin minte gîndul că are să se teamă de ceva. Acum îi era frică de toate și înainta sfiicios, se uita mereu împregiurul său, se oprea din cînd cu inima îndoită și, nemaiștiind încotro să apuce, ar fi voit să întrebe, dar nu îndrăznea să se apropie de nici unul dintre cei ce venea[u] ori treceau.

Se simțea ca atunci, în acea noapte înfricoșată, cînd o căuta pe dînsa printre morți și răniți, și ar fi voit în cele din urmă să fugă, dar nu mai știa încotro să apuce.

Cu totul altfel își închipuise el lucrurile cînd a luat hotărîrea de a pleca.

Cuprins de durerea lui înteițitoare și răzvrătit de marea nedreptate ce i se făcuse, el se vedea pe sine mergînd drept la Bogor, ca să-și ceară soția, și nu o dată îi furnicase sîngele prin vine gîndindu-se ajuns în apropierea ei. Acum stetea cu inima îndoită și înainta cu pas șovăitor.

Se-ncredințase că oamenii lui Budac trecuseră prin Prislav încărcați de fel de fel de prăzi și că au dus cu dînșii și multe femei robite, dar din ce în ce mai mult se temea ca nu cumva s-o găsească. Venise atîta timp dus de dorul de a o vedea, iar acum îi venea să fugă cu ochii închiși, să se ducă departe, orișiunde, numai departe să fie, ca să nu mai poată afla adevărul.

Se reivise iar în inima lui temerea sfîșietoare care-n noaptea cea înfricoșată îl făcuse să-i dorească moartea, și nu mai era în stare să stăruie în hotărîrea lui.

Străin fiind și la față, și la port, ochii trecătorilor se îndreptau asupra lui ca și cînd ar fi voit să-l întrebe de unde vine și ce caută. Lui iar îi venea să fugă.

Trebuia cu toate aceste să se îmbărbăteze și să întrebe pe cineva.

Știricind cu inima încleștată, a ajuns încetul cu încetul să afle că trecusără nouă zile de cînd cetele lui Budac s-au întors, dar oamenii pe care el îndrăznea să-i întrebe nu puteau să-i spună mai mult. Ca să afle ceea ce dorea să știe, ar fi trebuit să ispitească pe vreunul din curtenii lui Bogor, iar de aceștia fugea.

O ușurare neașteptată fu dar pentru dînsul cînd află că sunt la curtea lui Bogor și creștini, preoți veniți de la Constantinopol, ca să lucreze la zidirea marelui palat, la care el se uita cu un fel de-nfiorare. Cu dînșii ar fi îndrăznit să vorbească. Unde însă și cum putea să-i găsească?

Se-nnoptase, și ulițele se deșertaseră toate, iară el nu știa ce să facă, unde să-și puie capul.

Istovit de ostănelile drumului și de zbuciumările lui sufletești, el se porni pe ulițele tăcute și întunecate, ca să iasă iar afară, la lărgimea binecuvîntată cu care era deprins. Nici astă dată nu mai știa însă de unde a venit, unde se află și încotro are să apuce, ci rătăcea buimac, fricos și mai mult tîrîndu-se decît mergînd.

Sunt mărginite puterile omenești, și cu cît mai mult le încordăm, cu atît mai curînd le sleim. Sufletul e însă de-a pururea întreg și treaz; el niciodată nu lîncezește: cu cît mai istovit e dar trupul, cu atît mai covîrșitoare e în hotărîrile omenești ființa cea curată a sufletului.

Putea Manea să fie cu inima îndoită cîtă vreme două ființe se luptau într-însul; acum însă, cînd una dintre ele era răpusă de propria ei nemernicie, cealaltă hotăra ea singură voința lui. Omul istovit trupește se simte pe sine numai în firea sa sufletească, e cum trebuie să fie și cum nu poate fi cîtă vreme pornirile trupești îl stăpînesc, și Manea trebuia acum să voiască ceea ce se potrivea cu cel mai covîrșitor dintre simțămintele lui.

„Nemernicule! își zise el, rușinat în sine însuși. Iubindu-te pe tine însuți, mai presus de toate pe tine,

numai pe tine, te-ai înspăimîntat de gîndul că ea ar putea să cadă jertfă celei mai dobitocești dintre pornirile omului, și n-ai voit să dai ascultare dorinței de a-i sări într-ajutor, ca să o mîngîi și să-i ușurezi sarcina vieții. Ai fi sărit pentru orișicare altă femeie, ai fi mîngîiat pe oricare jertfă nevinovată; de ea fugi pentru că ți-a fost soție?! Nu, nu mi-a fost: îmi este și are să-mi fie! urmă el, luîndu-și avînt. Eu nu mai sunt preot, nu mai pot să fiu: Domnul el însuși mi-a luat darul puindu-mă-n fața acelor fiare sălbatice de care numai pătîndu-mi mînile de sînge am putut să scap."

Un singur gînd îi mai lumina viața; să trăiască mîngîind-o pe dînsa și dîndu-și silința să-i facă uitate groaznicele încercări prin care trecuse.

Povățuit de gîndul acesta, el a căutat și a găsit în ziua următoare pe părintele Clement și pe fratele Naum, singurii dintre ucenicii părintelui Metodiu care se mai aflau la Prislav.

Cerurile i se deschiseră, parcă, deodată și-n stropi mari îl năpădiră lacrămile cînd cei doi călugări îi spuseră că Ana, adusă chiar în ziua sosirii cetelor, a ajuns prin milostiva rînduire a Tatălui ceresc sub ocrotirea cuviosului Metodiu.

„Lăudat să fie, Doamne, numele tău și prea mărit!" grăi dînsul ridicînd ochii spre cer.

Nu puteau, ce-i drept, să-i spună unde se află Ana. Știau numai că cei doi frați au plecat în drum lung, ca să meargă la caganul cazarilor dimpreună cu patru dintre ucenicii părintelui Metodiu și sub paza unei cete de douăzeci de oșteni romei, iar Damian s-a-ntors cu ceilalți clerici la Constantinopol.

— Pe cît știu — zise părintele Clement — la Varna s-au despărțit, și nu cred ca părintele Metodiu și fratele său să o fi luat cu dînșii.

— S-a vorbit — adăugă Naum, fratele — de mănăstire, și nu mă îndoiesc că marele vistiernic o va fi luat la Constantinopol, ca s-o adăpostească undeva la maicile de prin împregiurimi.

Manea asculta vorbele lor fără ca să-și deie seama despre înțelesul lor: îi era destul s-o știe adăpostită, scăpată din mîinile păgînilor.

— O, acum o voi găsi — le zise el — orișiunde ar fi ea.

Nu-i mai era acum, după ce-și găsise ajutători ca dînșii, lung drumul nici pînă la Constantinopol, nici pînă-n țara cazarilor.

Prea în curînd a trebuit însă să simtă că e greu drumul la Constantinopol, unde era focarul înverșunatelor lupte pentru credință.

Mai trăiau acolo mulți dintre cei ce suferisără prigonirile împăratului Leon V Armeanul, care, țiind la învățăturile lui Mane cel răstignit deopotrivă cu Hristos, nu putea să-i sufără pe apărătorii dreptei credințe. El a fost, ce-i drept, omorît, dar cu moartea lui nu s-au curmat luptele, și abia de curînd Teofil, tatăl lui Mihail III, iar sfărămase icoane, și multe mănăstiri au fost închise din porunca lui, mulți călugări au fost biciuiți ori aruncați în temnițe, ba lumea adunată-n hipodrom nu o dată a văzut arderea de vii a vinovaților unși cu păcură. Ura nesățioasă către cei de altă părere în ceea ce privește religiunea era în Constantinopol moștenită de la părinți la unii și reamintire din tinerețe la alții, iară Clement și Naum erau nu numai călugări, ci totodată și ucenici zeloși ai lui Metodiu.

Ca de un înciumat se depărtară deci amîndoi de Manea cînd, din vorbă-n vorbă, se-ncredințară că-n mintea lui cea slabă învățăturile sfinților părinți erau amestecate de-a valma cu ale arienilor și cu ale manicheilor, deopotrivă urgisiți.

— Nu ești și n-ai fost niciodată preot — îi zise părintele Clement — nu ai și n-ai avut niciodată darul: rătăcirile tale sunt mai rele decît ale celor mai îndîrjiți păgîni!

— În adevăr! — adăugă Naum — mai ușor se iartă orbia păgînului decît încăpățînarea ereticului care-și bate joc de cele sfinte socotindu-se creștin!

Manea sta-n fața lor zăpăcit, ca omul care se vede lovit fără de veste din mai multe părți deodată.

Nu era-n stare să-nțeleagă ce vor să-i spună cînd îi zic eretic, cum își bate joc de cele sfinte și de ce nu-l socotesc preot.

— Îmi știu — le zise — neputințele, mărturisesc că puține înțeleg și recunosc că adeseori greșesc. Orișicît de mari ar fi însă rătăcirile mele, sufletul îmi este deschis pentru adevăr și vă rog să mă luminați și să nu mă alungați de la voi decît după ce vă veți fi încredințat că stărui cu încăpățînare în ele. Ce va să zică erezie și de ce-mi ziceți mie eretic?

Cei doi călugări se uitară mirați unul la altul. Nu le întra în minte gîndul că se poate un preot care nu știe ce va să zică erezie.

— Erezie — răspunse Clement, zîmbind cu răutate — e a te socoti preot și a nu ști ce va să zică erezie. Eretic e acela care, socotindu-se creștin, stăruie în păreri care sunt împotriva firii creștinești.

— Eu nu sunt dar preot fiindcă stărui în asemenea păreri, întîmpină Manea. Dar dacă mă leapăd de acele păreri, sunt preot?

— Nu poți să fii. De la cine ai primit darul?

— Îl am prin naștere — răspunse Manea — prin dorința stăruitoare de a fi împărtășit de el, prin viața neprihănită, prin binecuvîntare părintească și prin chemarea soborului. Ce-mi mai lipsește?

— Binecuvîntarea arhierească, îi răspunse părintele Clement. Fără de ea toate celelalte sunt de prisos.

Manea stete cîtva timp pe gînduri și-și trase netezindu-și părul cu mîna peste frunte.

— Da! — zise apoi — e bine ca preotul să aibă și binecuvîntarea arhierească, și-au fost în neamul meu mulți care au avut-o cînd au trecut din întîmplare arhierei pe la noi, mă îndoiesc însă că fără de ea nimeni nu poate să aibă darul preoției. Dac-ar fi adevărat lucrul acesta — urmă el rostind vorbele mai respicat — ar fi destul ca păgînii să omoară pe toți arhiereii pentru ca să se risipească turma credincioșilor.

— Le mai rămîn încă păstori preoții, care au primit darul, răspunse Clement.

— Și dacă mor și aceștia? întrebă Manea.

Cei doi călugări rămasără strîmtorați.

— Biserica e vecinică — urmă Manea — și nu poate să piară, și darul e de la Domnul, care e totdeauna în biserica sa. Sunt născut din preot, și mama mea a fost preuteasă. Chiar mai nainte de a fi fost zemislit, am fost rînduit în gîndul părinților mei pentru preoție. M-am născut cu știrea și cu voia Domnului ca să fiu preot. Am fost crescut pentru preoție; m-am rugat neîncetat, dimpreună cu părinții mei, ca să fiu împărtășit de dar; mi-am păstrat curăția trupului și a sufletului ca să mă învrednicesc de el; ce-mi mai lipsește?! Preoția e jertfă de sine, și Domnul dă darul aceluia care e gata să aducă jertfa aceasta și se învrednicește de el prin bună viețuire. Dumiriți-mă, de ce greșesc cînd așa judec?!

— Greșești, îi răspunse Clement. Darul preoției numai arhiereul poate să-l deie.

— De ce numai arhiereul? întrebă iar Manea. Un singur dar este, același la preot și la arhiereu, și nu din rînduială dumnezeiască, ci din rînduiala omenească e arhieria, iar atunci cînd nu e arhiereu, orișicare preot poate să-i ție locul. Dumiriți-mă că nu-i așa, și eu mă lepăd de părerea mea!

Călugării se depărtară cu groază de răzvrătitorul care în gîndul lor răsturna întreaga rînduială a bisericii, rîdicîndu-se împotriva celor mai mari ai ei.

— Nu — urmă el ridicînd glasul — binecuvîntarea arhierească este o deșertăciune și preoția e cea mai spurcată minciună dacă acela care ia binecuvîntarea nu e gata să aducă jertfa de sine și nu se învrednicește prin buna lui viețuire de harul cel sfînt.

Crescuți în supunere oarbă, Clement și Naum se socoteau greu vinovați de a fi auzit asemenea vorbe. Uns cu păcură și ars în mijlocul hipodromului trebuia să fie acela care le-a rostit, și ei numai prin grele spășiri puteau să se curățe de păcatul de a le fi auzit.

— Anatema să fii! grăiră dînșii și se depărtară de el ca de Satana.

III

TĂMBĂLĂUL

— Ţine-te de mine! grăi Muşat, urmîndu-şi drumul iute, ca orişice croitor care-şi iubeşte meseria. Mai e încă mult pînă la Sfînta Sofia, şi îndesuiala are să fie din ce în ce mai mare; bagă de seamă să nu te perzi!

Părintele Manea, sosit abia de două zile la Constantinopol, se ţinea după el mergînd cu pas grăbit şi uitîndu-se sperios la casele mari şi la mutrele străine printre care trecea. Făcîndu-şi drum prin mulţimea tot mai deasă şi mai zorită, el se lovea la tot pasul ici de unul, care-l împingea la o parte, ca să-i apuce înainte, colo de altul, care-i venea în faţă şi se izbea de el, şi mai departe de iar altul, care-i sta în cale, şi se simţea ca în timpul fioroasei învălmăşeli din noaptea în care o perduse pe Ana.

— Ţine-te de mine! îi zicea mereu Muşat, lunganul, care făcea paşii mari. Bagă de seamă! îi zicea iar, uitîndu-se înapoi ca un părinte îngrijat de copilul său. Bociule! Bociule! strigă apoi deodată alergînd la stînga spre un om mărunt, sprinten şi cu ochii vioi.

Bociu, argintarul, tot român din Pind şi el, îi era bun prieten. Ţinea ca să facă şi el cunoştinţa părintelui Manea.

— Iată — îi zise plin de zel — părintele Manea, preot de ai noştri, venit de departe, de peste Dunăre. O să afli multe... multe o să afli!

— Nu se poate! Tocmai de peste Dunăre?! grăi argintarul uitîndu-se cu neîncredere la părintele Manea, care-l încredinţa dînd mereu din cap că e adevărat ceea ce i se spune.

— Dar nu avem timp de perdut, urmă Muşat. Le vei afla toate şi te vei mira. Acum să grăbim, ca să ne putem găsi un loc bun. Mă bucur că te-am găsit. Ştii multe şi-i cunoşti pe oameni. Meseria ta e boierească şi te pune în legătură cu cei mai de frunte dintre învîrtitorii treburilor. O să ne dumireşti şi pe noi.

— Aşa e! răspunse omul mărunt. Pe cine nu cunosc eu?! Ce nu poate să afle un om care îi ştie pe toţi?!

— Să mergem mai iute! stărui iar lunganul.

— N-avem nevoie să grăbim, îi răspunse Bociu, păşind mărunţel în urma lui. Procesiunea pleacă de la Sfînta Sofia numai după încheierea liturghiei.

— Ţin însă ca părintele să vadă şi slujba.

— Asta nu se poate, întîmpină Bociu. Dacă intrăm în biserică, la ieşire îmbulzeala e prea mare şi nu mai vedem nimic. Trebuie să trecem înainte şi să ne căutăm un loc bun în apropierea hipodromului.

— Aş! ce să căutăm la hipodrom?!

— Se vede că nu ştii nimic, întîmpină argintarul, care le ştia toate. Mergi, te rog, mai încet, că nu ne putem ţine de tine. Faci paşi ca cocorii speriaţi!

În apropierea bisericii Sfînta Sofia stradele erau înţesate de lume care se-ndesuia făcînd un zgomot ameţitor. Cîţiva paşi înaintea lui Muşat, mulţimea se-nvîrtejea împregiurul unui negoţător pîntecos, care, împins mereu şi-nghioldit din toate părţile, se ţinuse cîtva timp gîfîind, dar în cele din urmă-şi perduse răsuflarea şi căzuse leşinat. Ceva mai la dreapta, un plăcintar, căruia trecătorii îi răsturnaseră tava din cap, dedea răcnind cu coatele împregiurul său, ca să depărteze pe ştrengarii ce tăbărîseră asupra bucăţilor risipite.

În cealaltă parte a stradei strimte se stîrnise o încăierare, iar mai spre mijloc un pungaş prins asupra faptei şi luat în pumni se opintea să scape şi să se strecoare prin învălmăşală. Pretutindeni ţipete, zbierăte, răcnete şi hohote ca-n fundul iadului. Nu mai putea acum Muşat să-şi facă paşii de cocor speriat, şi părintele Manea-l apucă de pulpană.

— Să nu mergem înainte, să nu mai mergem, să ne oprim aici, să ne întoarcem, grăi dînsul, cuprins de viuă emoţiune.

Nu mai vedea şi nu-şi mai putea deslusi nimic din cele ce se desfăşoară împregiurul lui. Mulţimea îndesuită i se părea ca un bălaur cu mii de capete, care se zbate şi-nghite tot ce-i cade-n preajmă.

— Ce-am mai putea să vedem?!

— Aş! întîmpină Muşat. Dar n-am văzut încă nimic.

— Trebuie să trecem înainte, spre hipodrom! adăogă Bociu.

Deodată, departe, înainte, spre Sfînta Sofia, se stîrni o furtună de hohote și lumea toată se revărsă de-a-mpinsele-ntr-acolo.

Despre hipodrom veneau călare pe catîr trei măscărici îmbrăcați în haine călugărești și, strîmbîndu-se-n fel de fel de chipuri, îndemnau lumea să apuce spre hipodrom, căci de acolo are să vie-n mare procesiune papa de la Roma, ca să se pupe cu patriarhul, iubitul lui prieten.

Agenți risipiți anume prin mulțime îi aclamau zgomotos și făceau fel de fel de glume asupra papei și asupra patriarhului.

— Hă-hă-hă! hohotea unul. Cum îl cheamă pe papa acela?

— Ioan îl cheamă! — răspundea altul — că botează pe toți păgînii, citește *Evanghelia* și are gura de aur.

— Nu se poate să-l cheme Ioan, striga iar altul. Dacă patriarhul e scopit, papa, care e mai mare decît dînsul, trebuie să fie femeie. Ioana îl va fi chemînd! Ha-ha-ha! Ioana e papa, Ioana!

Așa merse vestea din gură în gură, și peste puțin nu mai era nimeni care nu știa că papa e o femeie de la Atena, care a știut să potrivească lucrurile așa ca să fie luată drept bărbat, dar a pățit de curînd o mare rușine, căci au apucat-o durerile facerii în timpul unei procesiuni. Ce hohote! ce hohote!

În zadar ar mai fi făcut acum părintele Manea încercarea de a se întoarce, căci era dus pe sus de pohoiul viu ce se vărsa spre hipodrom.

— Ce e la hipodrom?... ce e cu papa? întrebă Mușat zăpăcit.

— Se vede că nu știi nimic! îi răspunse argintarul atotștiutor. Ți-am spus că la hipodrom trebuie să mergem. Ai aflat, poate, că Barda, cezarul, s-a dus zilele aceste la Patriarhie, ca să se cumînece, iar patriarhul nu numai că n-a voit să-i deie cumînecătura, dar l-a mai și gonit ca pe un nelegiuit din biserică.

— Pe Barda?!

— Da, pe cezarul!

— De necrezut!... nemaiauzit!... Aceasta nu se poate trece: au să se-ntîmple lucruri mari!

— Se-ntîmplă chiar acum, grăi argintarul cu ochi vioi. O să vedeți la hipodrom.

Mușat știa numai că după liturghie patriarhul va ieși dimpreună cu tot clerul și va fi dus în mare procesiune pînă la Patriarhie, iar lumea se adunase ca să-l aclame în tot drumul lui.

— Dar la hipodrom ce are să fie? întrebă el.

Mulțimea, care-i ducea tot mai răpede înainte, iar îi despărți, și Manea, din ce în ce mai amețit, strîngea tot mai tare de pulpana lui Mușat, pe care-l socotea drept singurul mîntuitor al său din ghearele bălaurului cu mii și mii de capete. Auzea vorbele soților săi, dar nu era în stare să le-nțeleagă. Știa că biserică e adunarea creștinilor, că liturghie e un fel de rugăciune și că patriarhul e cel mai mare dintre preoți, dar hipodrom, Barda, cezar și altele erau pentru dînsul vorbe fără de înțeles.

În apropierea hiprodromului, în sfîrșit, ei deteră peste mulțimea venită din cealaltă parte și se opriră în loc, fiindcă nu mai era cu putință să înainteze. Aici trebuiau, vrînd-nevrînd, să se oprească. Croitorul, om isteț, știa să se folosească de lungimea picioarelor sale și ținea ca prietenii săi, care erau mai scurți, și mai ales părintele venit de peste Dunăre, să le vadă toate tot atît de bine ca dînsul și să aibă ce povesti. El se uită dar peste capetele mulțimii împregiurul său, ca să găsească vreun loc mai ridicat.

— *Eurica!* strigă deodată. Țineți-vă după mine!

Peste drum, sub o poartă deschisă, el zărise o mare amforă de untdelemn.

Dînd iuruș prin mulțimea îndesuită, el trecu dincolo, scoase amfora pîntecoasă lîngă perete, o răsturnă și-i ridică pe mai mărunții săi prieteni pe ea.

— Țineți-vă unul de altul — le zise — și răzămați-vă de zid, ca să nu vă răsturnați!

Așa și făcură. Amfora se clătina mereu sub picioarele lor, dar ei vedeau, vedeau acum și ei.

Nu e în lumea aceasta nimic mai măreț decît marea mulțime de oameni văzută dintr-o dată, capete și iar capete cît pătrunde vederea, valuri de viețuitori cuprinși de neastîmpăr, balaurul văzut în fioroasa lui întregime. E peste putință să vezi mulțimea fără ca să te simți perdut în ea ca picătura în genunea adîncă, și părintele Manea sta într-un fel de extaz și privea, privea, privea, fără ca să se mai gîndească la pîntecul rotund al amforei de sub picioarele lui. Croitorul însă, care mai văzuse asemene bălauri, nu-și uitase vorba.

— Nu mi-ai spus — îi zise argintarului — de ce l-a gonit patriarhul pe cezar din biserică.

— Care va să zică nici asta n-o știi?! răspunse acesta. E de mult acum de cînd și-a gonit soția, ca să trăiască-n nelegiuire cu nora sa.

— Cu nora sa?! strigă părintele Manea speriat. Cu soția fiului său?!

— Da — răspunse Bociu — cu soția fiului său.

— Se poate aici așa ceva?!

— Nu se poate — răspunse iar Bociu zîmbind — dar se face. Multe se fac aici care nu se pot!

— Și cine e spurcatul acela căruia voi îi ziceți cezar?!

— Cezar e — interveni croitorul — cel mai mare după împăratul.

— Și împăratul nu-l alungă de la curtea lui?!

— Împăratul — îi șopti argintarul la ureche — e mai și mai decît dînsul.

— Și mulțimea aceasta — strigă părintele Manea — nu dă năvală asupra lor, ca să-i spulbere?!

— Vorbește mai încet, c-o pățim, îi șopti iar argintarul, care era și om trăit în lume. Lumea s-a adunat tocmai ca să-l ridice în slava cerului pe patriarh, bătrînul cuvios, care a cutezat să-l gonească din biserică pe nelegiuitul cezar.

— E om patriarhul — strigă iar Manea — om întreg!

Din depărtare, despre Sfînta Sofia, se auzeau din cînd în cînd strigătele furtunatice ale mulțimii, și pe

ici, pe colo străbătea printre ele corul clericilor, care cînta psalmii.

Procesiunea se pornise, și tot mai de aproape răsunau strigătele, tot mai deslușit se auzea cîntarea, iar părintele Manea tot mai mult se perdea pe sine însuși privind cele ce se petrec în fața lui.

Se ivi în cele din urmă baldachinul strălucitor sub care venea patriarhul, dînd mulțimii binecuvîntarea arhierească, se iviră hripidele de aur, se apropie marea adunare de preoți îmbrăcați în odăjdii cusute-n fir, și tot mai fioroase erau strigătele, tot mai deslușit se vedeau icoanele purtate-n fața patriarhului, tot mai mult se-nălțau inimile în auzul cîntării.

— Ce strigă?... ce zic strigînd?! întrebă părintele Manea ca ieșit din minți.

— Strigă „*chaire!*“, bucură-te! îi răspunse argintarul.

— *Chaire!... chaire!...* strigă și părintele Manea din toate puterile, deși mai era încă mult pînă la sosirea procesiunii în fața lor.

Acum, de dincolo, despre hipodrom, se stîrni deodată o altă mișcare, mai viuă și mai zgomotoasă, și lumea începu să se-ndesuie dintr-acolo spre procesiune.

O mulțime de derbedei mascați ca preoți, unii cu bărbi lungi, alții spîni ca eunucii, îmbrăcați în odăjdii și călare unii pe catîri, alții pe măgari, ieșise din hipodrom și pornise spre Sfînta Sofia cîntînd pe nas și bătîndu-și în fel de fel de chipuri joc de ceremoniile religioase.

În frunte mergea un măscărici care închipuia pe patriarhul Ignatie, cu mitra-n cap, de braț cu altul, care închipuia pe papesa Ioana, cu tiara papală. Amîndoi binecuvîntau mulțimea făcînd strîmbături și schime nerușinate și pupîndu-se ca niște caraghioși din cînd în cînd.

Nu erau mișeii aceștia oameni luați în sîmbrie, ci fii de ai celor mai de frunte familii, care-și puseseră slugile să rîdă cu hohot și să îmbărbăteze lumea a striga „*chaire!... chaire!...*“

Iară mulțimea, care venise ca să-l ridice pe patriarh în slava cerului, luată răpede, rîdea și ea cu hohot și striga ca cuprinsă de spasmuri „*chaire!... chaire!...*“

Părintele Manea sta-nmărmurit pe amfora șovăitoare și nu se putea dezmetici.

În clipa cînd cele două procesiuni au ajuns față-n față, s-a făcut deodată liniște adîncă, apoi s-a stîrnit o-ncăierare năpraznică, din care nu mai putea, parcă, nimeni să iasă neschilodit.

— Împăratul! strigă Bociu, argintarul mărunt și cu ochii vioi. Iată, vedeți colo, călare pe armăsarul negru, e Vasilie Macedoneanul, iar lîngă el, pe calul cellalt, e împăratul. Acum se dă jos și, iată-l, intră și el în rînd cu ceilalți.

Nici n-ar fi prețuit nimic întregul mascaralîc dacă împăratul n-ar fi luat și el parte, Vasilie a luat dar însărcinarea de a-l duce pe neștiute la hipodrom, și nu era cu putință ca el să vază alaiul caraghios și să-și stăpînească pornirea de a lua parte la el.

— Iată și împăratul! răsuna dar din toate părțile, și un fior rece trecu prin mulțimea fără de număr.

Patriarhul sta cuprins de o adîncă durere sub baldachinul strălucitor. Între călugării totdeauna zăloși erau însă mulți care în mînia lor ar fi voit să răzvrătească mulțimea cuprinsă de viuă emoțiune și să deie năvală înainte.

— Înapoi la Sfînta Sofie! strigă Ignatie cînd i se spuse că împăratul se află și el în fața lui.

O nouă și mai îngrozitoare învălmășeală se produse acum. Erau mulți cei ce nu voiau cu nici un preț să se întoarcă înapoi și stăruiau, rîcnind mînioși, ca lumea să meargă înainte. Ici-colo, agenții lui Barda provocau mulțimea batjocorindu-l pe patriarh și izbutisără a-ncepe încăierările. Lumea mai depărtată, care nu se dumirise încă asupra celor ce se petrec, sta zăpăcită-n loc, și era peste putință ca procesiunea, întoarsă o dată, să se poată pune în mișcarespre Sfînta Sofia, iară derbedeii rîdeau cu hohote, se strîmbau, făceau fel de fel de opintiri, ca să stîrnească rîsetele privitorilor.

Părintele Manea sta cuprins de fiori pe amfora pîntecoasă. Dezmeticit încetul cu încetul, el înțelese în cele din urmă că toate au fost puse la cale spre a-l face de rîs pe vrednicul arhiereu, care gonise din biserică pe spurcatul de cezar. Dac-ar fi avut la dînsul securea cu care lovise pe Budac, ar fi sărit și-ar fi dat cu ochii închiși unde nimerește.

— Nemernicilor! strigă el cît îl țineau puterile. Nu vi-e rușine să suferiți în mijlocul vostru o spurcăciune de om ca cezarul! Un ticălos e împăratul vostru, mai prost decît măgarii pe care călăriți. Jos cu el! La o parte!

— Taci, te rog — stăruia argintarul, cuprins de spaimă — c-ar putea să te înțeleagă cineva.

— Voiesc să mă înțeleagă! îi răspunse Manea.

— De ce să-ți pui însă capul în primejdie?! întîmpină croitorul.

Nu prea erau însă prin apropiere oameni care puteau să-i înțeleagă românească.

Unul era, care, fiind rob la bulgari, fusese dus peste Dunăre, unde stătuse cîtva timp și-i cunoștea pe munteni, dar acesta era Vasilie Macedoneanul, destul și el singur.

Auzind strigătele, el se-ntoarse spre partea din care-i veneau, și ochii lui ageri se opriră asupra tînărului scos din sărite.

— Mișeilor! strigă iar acesta, uitîndu-se cînd la croitor, cînd la argintar. De ce m-ați înșelat?! De ce m-ați adus aici?! Ce vreți cu mine?! De ce m-ați făcut să văd scîrbele aceste?!

Perzîndu-și apoi echilibrul, amfora de sub picioarele lui se rostogoli și el căzu dimpreună cu argintarul, răsturnînd claie peste grămadă pe cei ce li se aflau în cale.

Era lucru de rîs această cădere a lui, și lumea și rîdea cu hohote. Mai de rîs încă era însă deznădăjduirea lunganului, care căuta în toate părțile, strigînd mereu: „Unde e popa?!“

IV

MÎNGÎIEREA

Nepătrunse sunt de mintea omenească rînduirile Domnului.

Pe cînd la Constantinopol purtătorii puterii lumești își băteau joc de bătrînul patriarh ecumenic, în valea Dunării se dusese vestea c-au sosit trimișii lui Dumnezeu, și păgînii alergau din toate părțile să le iasă-n cale și să audă vestea adusă de dînșii, iară Boris, stăpînitorul acelor locuri, deși tot păgîn și el, le lăsa toate să meargă cum li-e rînduit să fie.

Dorind să cunoască mai de aproape țara și poporul de sub stăpînirea lui Boris, părintele Metodiu și mult știutorul său frate n-au luat de la Prislav drumul drept spre Dunăre, ci s-au dus cu Damian la Varna, iar de acolo s-au întors spre apus, ca să treacă Dunărea tocmai în dreptul revărsării în ea a Oltului.

Pe Ana nu au luat-o cu dînșii. Voisără, ce-i drept, s-o facă aceasta, dar și-au dat seamă c-ar fi o greșeală neiertată să o ducă în mijlocul fraților ei mai nainte de a-i fi curățit sufletul de marile rătăciri în care fusese crescută. Damian a luat-o dar cu dînsul, ca s-o ducă la o mănăstire. Abia după ce va fi fost luminată asupra dreptei credințe, ca creștină adevărată, avea s-o trimită la ai săi, și părintele Manea, ducîndu-se la Constantinopol, trecuse pe sub zidurile mănăstirii în care ea-și primise adăpostul.

Plecînd de la Varna, apostolii și-au urmat drumul încet, oprindu-se des și stînd în unele locuri zile întregi: țineau să se folosească în deplin de neașteptata bunăvoință a lui Boris, căci nu puteau să știe dac-o vor mai găsi ori nu și vreo altă dată în aceeași măsură.

Îndeosebi Constantin, deși mai tînăr, umblase mult prin lume și cunoștea mai bine decît fratele său mai mare primejdiile răspîndirii credinței.

Fiind om cu deosebire cumpenit și știind mai multe dintre limbile vorbite în Asia, îndeosebi și pe cea

arabă, precum și pe cea persană, el fusese trimis în mai multe rînduri cu solie în Asia, la califul din Bagdad și la creștinii din Armenia, din Mezopotamia și din Persia. Nu o dată i-a fost viața în primejdie, nu o dată a trebuit să se încredințeze că e neasămănat mai greu să aduci la dreapta credință pe creștinii rătăciți decît să luminezi pe păgînii neștiutori.

Oameni de o fire pătimașă, creștinii din Asia erau dezbinați în fel de fel de secte, care se dușmăneau între ele și prigoneau toate cu aceeași înverșunare pe susținătorii dreptei credințe.

Mare li-a fost dar bucuria cînd s-au încredințat că mai fusesără pe acolo propoveduitori ai credinței, că nu puțini dintre cei ce le ieșeau în cale erau creștini, care-și mărturiseau cu hotărîre bărbătească credința, și că acești creștini de la Dunăre erau blajini și însătați de mîngîierea învățăturii. Iar aceia dintre sîrbi care mai stăruiau în tradițiunile păgînești ale neamului lor ori ascultau povețele proorocilor de curînd iviți primeau și ei cu inima deschisă învățătura, și mulți ar fi primit și botezul dacă apostolii ar fi putut să le deie preoți.

Încetul cu încetul, însă, ei și-au dat seamă c-ar fi o mare greșeală să le facă preoți dintre dînșii, căci aceștia, neștiutori fiind în ale învățăturii creștinești, foarte ușor puteau să-i ducă la rătăciri. Încă de la Dristor dar ei au trimis pe doi dintre însoțitorii lor la patriarhul Ignatie cu rugămintea ca să-l ridice pe Clement la treapta arhieriei și să-l trimită la Dunăre însoțit de clerici zeloși, care știau limba slavonească.

Pretutindeni dar pe unde treceau, ei mîngăiau mulțimea ce le ieșea în cale cu nădejdea că în curînd va suna ora mîntuirii.

— Nădăjduiți în Domnul — ziceau ei — căci el ne este tuturora părinte bun și îndurător și ne ceartă numai pentru ca să ne abată din căile peirii pe care am pornit. Cutremure de pămînt, furtuni înspăimîntătoare, tunete și fulgere, plointe nesfîrșită, răvărsări cotropitoare, ger cumplit și vișcole aspre, secetă nemiloasă și foamete, toate urgiile au căzut asupra voastră nu pentru că Domnul nu vă iubește ca un bun părinte,

ci pentru că el vrea să-i cunoașteți puterea, să vă cutremurați în fața lui, să vă căiți și să vă supuneți poruncilor lui, ca să vă puteți împărtăși de fericirea cea vecinică. Bucurați-vă, căci oara mîntuirii voastre e aproape!

Mulțimea, creștini și păgîni, asculta cu luare-aminte vorbele lui și, cînd apostolii plecau mai departe, inimile erau ușurate și întărite prin nădejdea mîntuirii făgăduite.

Apropiindu-se de Nicopoli, pe unde aveau de gînd să treacă Dunărea, apostolii se pomeniră însă deodată în fața unor creștini care la început se depărtau de la dînșii, iar în urmă li se puneau din ce în ce mai îndîrjiți în cale.

— Rea este învățătura voastră și neadevăr zic buzele voastre! strigă în cele din urmă unul dintre dînșii, un sprîncenat cu părul creț și cu ochi de șopîrlă.

„A! își zise Constantin, adunîndu-și toate puterile ca să între-n luptă pentru dreapta credință. Iară rămășițele arienilor!"

— De ce este rea învățătura noastră?! întrebă el.

— E rea fiindcă luați în deșert numele Domnului cînd ziceți că de la el vin toate relele ce-au căzut asupra noastră, îi răspunse sprîncenatul, scuturîndu-și părul creț. Neadevăr grăiți! Domnul e bun și numai bun, lumină de-a pururea nestînsă, viață curată și senină, și nu de la el, ci de la stăpînitorul întunecimii, care e izvorul a toată răutatea, vin cutremurele și furtunele și seceta și toată urgia.

— Nu sunt arieni, grăi Constantin întorcîndu-se spre fratele său. Aceste sunt părerile manicheilor și ale paulichienilor din Armenia și de la hotarele Persiei. Ești tu de aici ori ai venit din locuri depărtate? îl întrebă apoi pe protivnicul său.

— Sunt din Armenia — îi răspunse acesta — dar nu din locuri depărtate. Noi toți cei ce trăim pe pămînt suntem din același loc, de pe pămînt, deopotrivă întru toate și la fel apropiați unul de altul. Ispitiți scripturile și citiți epistolele apostolului Pavel ca să înțelegeți că nu e în lumea aceasta nimeni mai mare și

nimeni mai mic, nimeni mai apropiat și nimeni mai depărtat.

— Dar — întîmpină Constantin — o stăpînire trebuie să fie în lumea aceasta.

— Una singură — îi răspunse armeanul — stăpînirea de sine a fiecăruia: de altă stăpînire e nevoie numai cînd aceasta lipsește. De mii de ani se urmează lupta pentru biruința luminii — urmă el luîndu-și avînt—și noi creștinii suntem oastea în veci neînvinsă, care poartă zi și noapte lupta aceasta stăpînindu-se fiecare însuși pe sine, înfrînîndu-și poftele și omorîndu-și trupul, pe care duhul întunecimii l-a plăsmuit ca să înlănțuiască sufletul, să-l întunece și să-l ție plecat mereu spre ispită. Stăpînirea de care ne vorbiți voi se-ntinde numai asupra trupurilor ce țin sufletele în robie. Nouă, creștinilor adevărați, nu ne trebuie nici o stăpînire, nici o lege, nici o rînduială lumească, căci sufletele noastre nu sunt robite! Stăpînire vă trebuie vouă, care vă închinați atît de mult trupului, încît îl zugrăviți ori îl ciopliți din peatră, ca să vi-l puneți icoană sfîntă, vouă, care vă-mbuibați mîncînd și bînd și vă faceți toate poftele și apoi vă adunați ca să vă faceți rugăciunile, cîntînd împreună și făcînd fel de fel de schime, vouă, care, neștiind să vă stăpîniți fiecare pe sine, vi-ați făcut chiar și în cele sufletești o rînduială hierarhică și vă sîluiți unii pe alții, vouă, care vărsați sînge și chinuiți pe fiii lui Dumnezeu și tot cereți să vă credem că-n numele lui vorbiți. Lăsați-ne-n pace, căutați-vă de drum, depărtați-vă de la noi — strigă el în cele din urmă — căci noi n-avem trebuință de-nvățătura voastră, suntem chiar și-n lumea aceasta mai fericiți de cum voi aveți să fiți în veacul de apoi.

Mulțimea adunată, din ce în ce mai adînc pătrunsă de aceste vorbe, izbucni în cele din urmă în strigăte de-ndîrjire.

— Nu ne trebuiesc învățăturile voastre! Depărtați-vă de la noi!

Cei doi frați își urmară drumul cuprinși de adîncă durere. Erau amîndoi cu mult mai cumpeniți decît ca să mai stăruie în hotărîrea lor de a lumina pe acești

creștini rătăciți. Prea erau înrădăcinate în sufletele lor rătăcirile, și numai încetul cu încetul și după o pregătire bine chibzuită se puteau deschide inimile lor pentru dreapta credință.

Trecînd dar pe țărmurul stîng al Dunării, unde îi știam pe frații Anei, ei și-au urmat călătoria cu multă sfială, căci la tot pasul se așteptau să fie întîmpinați ca la Nicopoli.

Au trecut însă Argeșul și Dîmbovița și Ialomița, și sîrbii, atît cei păgîni, cît și puținii creștini, îi primeau pretutindeni cu inima deschisă, iară muntenii, deși se țineau mai la o parte, ascultau cu învederată bunăvoință vorbele lor, ba îndeosebi preoții lor se apropiau cu toată încrederea de dînșii și țineau să fie luminați, dar stăruiau în ale lor.

„Da! Așa este!" „O fi!" „Tot ce se poate!" „Foarte frumos!" Așa le era răspunsul la toate.

Încredințîndu-se că nu au nici biserici, nici cărți sfinte, nici hierarhie și că nu știu nimic despre slujba bisericească, marele cărturar al bisericii de la răsărit îi sfătuia să-și clădească biserici, că le va trimite și cărți, și icoane sfinte, și clerici învățați, care să le organizeze hierarhia și să-i învețe rînduiala slujbei bisericești.

Ei se bucurau de bunăvoința aceasta și se arătau foarte mulțumitori pentru ea.

— Dar — zicea unul dintre dînșii — noi numai în limba noastră putem să ne facem rugăciunea.

— Așa au rînduit părinții noștri, adăugă altul.

— Dar Dumnezeu — întîmpină Constantin — ascultă rugăciunea în orișice limbă ar fi ea rostită.

— Așa e! — ziceau dînșii într-un glas — dar cu gîndul de a-și face rugăciunea într-o limbă neînțeleasă tot nu se-mpăcau.

— Dar voi de ce nu voiți să botezați pe sîrbii care cer botezul? îi întrebă părintele Metodiu.

— Numai puțini dintre noi vorbesc limba lor, ca să le poată da învățătură — i se răspunse — și numai

puțini dintre dînșii știu limba noastră, ca să poată lua parte la rugăciune.

— Pe aceștia îi botezați?

— Părinții noștri au rînduit — i se răspunse iar— ca botezați să fie numai aceia care prin viețuirea lor neprihănită se-nvrednicesc a fi primiți în turma creștină. Nu prin botez, ci prin faptele noastre ne facem creștini, și numai copiii nevinovați pot să primească botezul fără ca să fie puși la încercare. Așa au rînduit părinții noștri.

— Ar fi o minciună și-un greu păcat botezul dacă i s-ar da unui om care trăiește în nelegiuire, adăugă altul dintre preoți.

— Și dacă vreunul dintre voi păcătuiește — întrebă iar părintele Metodiu — încetează el a fi creștin?

— Nu, părinte! i se răspunse. Botezul e și pentru viața aceasta, și pentru cea viitoare. El e gonit din mijlocul nostru și are să-și petreacă viața în peștere ori în scorburi.

— Iertare nu este?

— E milă, părinte, și bunăvoință la oameni, dar iertarea numai la Domnul poate fi.

Constantin asculta dus în gînduri. Își reamintea începuturile vieții creștine și vedea în gîndul lui pe marele Chiril, patriarhul Ierusalimului, neîntrecutul cunoscător al *Sfintei Scripturi*, care prin cuvîntările lui stăpînea inimile și mințile tuturora.

„Așa este — își zicea — nici chiar el nu dedea sfîntul botez decît după o încercare de doi ani, și mulți erau aceia care nici după acest timp de încercare nu-l primeau. Nemernicii de noi, care-l dăm fără de cercetare, ba credem a fi săvîrșit o faptă plăcută lui Dumnezeu cînd silim pe oameni să-l primească ori îl dăm celor ce nu sunt în stare să înțeleagă sfințenia lui. Așa se surpă biserica, așa se strică turma primind în ea oi rîioase!“

Urmîndu-și drumul, cei doi frați tot mai mult s-au pătruns de adevărul că răspîndirea între popoarele din valea Dunării a învățăturilor creștinești nu va fi

cu putință cîtă vreme *Sfînta Scriptură* nu li se va fi dat în limba pe care ele o înțeleg. Fără de cărți ele nu puteau primi decît ereziile sectarilor, care nu le dau nici biserici, nici icoane, nici slujbă dumnezeiască, nici herarhie.

Pătruns din ce în ce mai mult de convingerea aceasta, tînărul cărturar se simțea tot mai mult menit a împlini voința Domnului ostănind să le deie popoarelor din valea Dunării învățătura în limba lor. Îl vedea și iar îl vedea pe marele Chiril vorbindu-le necredincioșilor în limba lor și sporind biserica lui Hristos cu suflete în adevăr luminate și deprinse a umbla în căile dreptății.

Ajunși departe spre meazănoapte, călătorii au sosit în ziua de Paști în culmea dealului care desparte valea Moldovii de valea Siretului, acolo unde azi sunt Păscanii.

Minune nemaivăzută!

A trecut Constantin, în multele lui călătorii, pe sub Taur și Antitaur, a văzut raiul pămîntesc la poalele muntelui Ararat, a străbătut prin trecătorile Persiei spre muntele Elbrus, s-a închinat sub cedrii Libanului și la poalele muntelui Sinai și în Sfîntul Munte, dar priveliște atît de măreață-n seninătatea ei n-a avut niciodată.

Largă și blîndă se coboară valea Moldovii la stînga și din ce în ce mai îngustă și mai pierdută ceață albăstrie se ridică la dreapta pînă-n muntele Rarăul, unde ea se-nfundă. Iar în față, dincolo de ea, se desfășură șirul acoperit pe ici, pe colo și acum de zăpadă al Carpaților Răsăriteni, drept înainte cu Sihlea cea colțuroasă, iar departe la stînga cu Ceahlăul cel greoi.

Uimit de priveliștea aceasta, Constantin își ridică ochii spre cer.

— Primește, Doamne, jertfa de bunăvoie a slugii tale — grăi dînsul — și din clipa aceasta el însuși pentru sine nu mai era Constantin, ci cuviosul monah Chiril, următor al marelui patriarh de Ierusalim.

V

PAPA NICOLAE I

Marea împărăţie de la apus se surpase: nepoţii lui Carol cel Mare o-mpărţisără între dînşii şi se luptau înainte cînd unul cu altul, cînd fiecare cu vasalii săi, sătoşi de putere.

Ludovic Germanul, care primise stăpînirea ţărilor de la dreapta Rinului, nu era în stare să-şi ţină supuşii în ascultare. Îndeosebi slavii, care tot mai stăruiau în tradiţiunile lor păgîneşti, s-au ridicat deodată din toate părţile şi s-au desfăcut de împărăţia care pentru dînşii nu mai exista. Ducele Boemiei era nesupus, Rastislav, ducele Moraviei, se declarase neatîrnat şi-şi întinsese stăpînirea departe spre răsărit şi spre meazăzi. Cocel, una dintre căpeteniile slavonilor de la poalele răsăritene ale Alpilor, înfiinţase un stat slavon, care se-ntindea departe peste şesul Dunării, iară Muntimir adunase o mare parte din sîrbii de pe ţărmul drept al Dunării sub stăpînirea lui. Strîmtorat de aceştia, Ludovic încheiase legături de prietenie cu Boris, al căruia fecior, Vladimir, nu de mult căzuse în robia lui Muntimir.

Carol cel Pleşuv, cel mai tînăr dintre nepoţi, luase stăpînirea ţărilor de la stînga Rinului, Franţa de astăzi. Om neajutorat, el abia se mai putea susţine în luptă cu fraţii săi şi cu o mulţime de alţi duşmani. Chiar la începutul domniei lui el perduse partea din Spania care-i rămăsese moştenire de la bunicul său.

Abdurrahman II, califul de Cordova, om blînd şi iubitor de ştiinţă, dorind să-şi împace supuşii, îi declarase pe creştini întru toate deopotrivă cu musulmanii. Nu-i fusese dar greu să-şi întindă stăpînirea asupra întregei peninsule. El însă murise de curînd, şi creştinii, răzămaţi pe regatul Asturiei, se răsculasără şi chiar în timpul cînd la Constantinopol se făcuse tămbălăul pentru batjocorirea patriarhului Ignatie, învăţatul Evloghie, arhiepiscopul de la Toledo, pierise sub

barda călăului, iară Musa, un creștin trecut la islamism, prăda pe la poalele munților Pirinei.

Lothar, al treilea frate, care primise Italia dimpreună cu coroana împărătească, murise cam deodată cu Abdurrahman, și împărat era acum Ludovic II, fiul său, un stăpînitor de tot slab. Saracenii se făcuseră stăpîni pe Sicilia și pe partea de la miazăzi a Italiei și înaintau încetul cu încetul spre Roma, unde papa stăpînea tremurînd de frică.

În același timp se porniseră din Scandinavia și înaintau roind spre miazăzi cetele îndrăzneților normani.

Oameni înalți și vînjoși, lopătari îndămînatici și sprinteni, luptători aprigi și prădători neînfricați, ei tăiau cu corăbiile lor ușoare apele reci ale mărilor și se iveau fără de veste cînd ici, cînd colo pe coastele apusene. Chiar în timpul cînd la Constantinopol se pregătea răsturnarea patriarhului, furtunaticul Reghinher s-a urcat cu corăbiile lui iuți pe Sena la deal, a luat cu asalt Parisul și l-a prădat în toată tigna, iar altă căpetenie a normanilor, Hasting, a răzbit printre stîncile lui Tarik, a prădat insulele din Mediterană și a înaintat prădînd Italia pînă departe spre Genova.

Aceasta era starea lumii apusene cînd Nicolae I a urcat treptele scaunului papal: nu era nimeni atît de strîmtorat ca dînsul; el se simțea cu toate aceste în largul lui.

E între cele ce se petrec în lume o strînsă legătură, prin care cele trecute și cele prezente, cele mici și cele mari, cele apropiate și cele depărtate se-mpînzesc și se-mpreună într-una singură. El așa le-nțelegea. Om bătrîn, dar încă nu îmbătrînit, el le știa toate și le vedea împreună, ca să le potrivească cu poziținea din care le privea.

Benedict III, care stătuse înainte de dînsul în scaunul papal, tremura cînd îi veneau știrile despre apropierea saracenilor și a normanilor și despre vărsările de sînge pe care le făceau califul de Cordova și cel de Bagdad, și se jăluia văzînd scăderea puterii urmașilor lui Carol cel Mare. Nicolae I, privind lucrurile din punctul de vedere al puterii sale, se bucura de

risipirea marei împărății și de strîmtorările în care se aflau stăpînitorii țărilor de la apus.

El a fost între papi întîiul care s-a încoronat deopotrivă cu stăpînitorii lumești.

Dumnezeu, singurul cîrmuitor a toate, îi ceartă adeseori pe oameni prin mari nenorociri, ca să-i îndrumeze pe calea cea bună pentru dînșii. Așa se îngrămădeau acum nenorocirile pentru ca oamenii să se moaie și să înțeleagă în cele din urmă că de la Dumnezeu pornește gîndul singurei stăpîniri asupra întregului neam omenesc. Nu li-a fost rînduit lui Muhamed și urmașilor săi să realizeze acest gînd fiindcă împlinirea voinței lui Dumnezeu numai în biserica creștinească putea să se facă. Acum dar, cînd stăpînirea islamilor era pornită spre o învederată risipă, puterea la urmașul lui Petru trebuia să treacă, și cu cît mai mulți, mai slabi și mai strîmtorați erau stăpînitorii lumești, cu atît mai apropiat trebuia să pară timpul cînd această trecere se va face întru mărirea lui Dumnezeu.

Încă Benedict III primise de la părintele Metodiu vestea că popoarele din valea Dunării așteaptă cu inima însetată de adevăr pe preoții ceruți de la patriarhul Ignatie spre a le boteza și că caganul cazarilor a primit, dimpreună cu mulți dintre curtenii lui, sfîntul botez. Era mare la Roma bucuria cînd a sosit vestea aceasta. Nicolae I se bucura și el, dar mai ales pentru că părintele Metodiu i-a recunoscut, trimițîndu-i vestea aceasta, întîietatea.

Nu mai era în scaun Ignatie cînd cererea părintelui Metodiu a sosit la Constantinopol, și astfel preoții ceruți au fost trimiși în valea Dunării.

Nicolae I se bucura și de aceasta: toate ticăloșiile care se desfășurau la Bizanț erau un semn învederat că nu de acolo, ci de la Roma are să fie stăpînită lumea. Nu de la Bizanț dar, ci de la Roma aveau să fie trimiși în valea Dunării preoții pentru ca noii creștini chiar dintru început să între sub ascultarea scaunului papal.

Căderea patriarhului Ignatie era și ea un semn că toate se îndrumează spre stăpînirea Romei.

Odraslă din viță împărătească și arhiereu strălucit prin virtuțile sale, Ignatie nu se pleca nici în fața împăratului, nici cu atît mai puțin în fața papei, pe care-l socotea deopotrivă cu sine. Deși ținea dar la unitatea bisericii creștine și-și dedea silința să păstreze buna înțelegere cu ceilalți patriarhi și mai ales cu cel de la Roma, pentru stăpînirea universală el era o pedecă, pe care, după toate prevederile omenești, numai moartea putea s-o înlătureze.

Cu totul altfel sta urmașul lui în fața scaunului papal.

Ignatie a fost fără nici o vină vădită scos din scaun și silit a se retrage la mănăstire, unde era ținut sub pază aspră, iară Photie, eunucul, s-a ridicat în timp de cîteva zile prin toate treptele în fruntea hierarhiei bisericești.

Aceasta era o îndoită mișelie.

Fără îndoială, dar, acela care a făcut o mișelie e vinovat, se află-n strîmtorare și face, ca să scape, altă mișelie și iar alta.

Întreaga biserică se ridicase împotriva falșului patriarh, și pretutindeni la slujba dumnezeiască era pomenit tot Ignatie cel năpăstuit, și nici nu putea Photie să steie în scaunul patriarhal fără ca să fi fost recunoscut de ceilalți patriarhi și mai ales de cel de la Roma, singurul care nu atîrna de nimeni.

Patriarhii din Asia tremurau în fața stăpînirii musulmane, și singura lor nădejde de mîntuire era împăratul de la Constantinopol, care se pregătea ca să pornească lupta cu califul. Ei nu puteau dar să se pună în conflict cu împăratul și cu sfetnicii lui atotputernici.

„De la mine atîrnă toate! — își zicea Nicolae I — și acum e timpul să se stabilească pentru toate timpurile rînduiala că acela care șade în scaunul Sfîntului Petru e capul întregei biserici creștine și cîrmuitorul tuturor popoarelor, de la care atîrnă toată stăpînirea."

„Voind Photie — ni se spune în *Viețile Sfinților* — să peardă cu totul pre sfîntul Ignatie, îl prezenta împăratului prin mijlocirea lui Barda ca pe un conspi-

rator contra statului. S-au trimis comisari la insula Terebinta și au schingiuit pe servitorii lui Ignatie ca să depuie mărturii mincinoase contra lui. Apoi fu transportat la Promete, lîngă Constantinopol. Acolo, un căpitan al gardei i-a sfărîmat doi dinți cu o lovitură dată în fața lui, apoi, puindu-l în fiare, l-a închis în o temniță întunecoasă. Mai mulți episcopi ai provinciei, indignați de îngrozitoarele scandaluri, se adunară într-o biserică din Constantinopol și excomunicară pe Photie. Acesta, din partea sa, adună pe cei ce erau părtașii lui și pronunțară contra lui Ignatie o sentență de depunere și excomunicare."

Toate aceste se petrecuseră cu mare zgomot, și Nicolae I le știa ca toată lumea și nu se îndoia că adevăratul patriarh e Ignatie cel schingiuit, iar Photie nici nu putea să steie în scaunul patriarhal: papa însă, el punea mai presus de toate supremația scaunului său și era gata să-l recunoască pe Photie de bun patriarh dacă se pune sub ascultarea lui, ceea ce, la urma urmelor, era nevoit să facă.

Ca să-i lesnească poziținea, Photie l-a vestit că a fost ales patriarh de către adunarea metropoliților după ce Ignatie, slăbit de bătrînețe și de boale, s-a rătras de bunăvoie la o mănăstire, iar împăratul Mihail III i-a trimis o solie cu daruri bogate, patru episcopi, în frunte cu unul dintre mai-marii de la curtea sa.

Pe cînd dar părintele Metodiu și fratele său Constantin ostăneanu ca să-i creștinească pe cazari, popoarele din valea Dunării așteptau să le sosească de la Patriarhie preoții făgăduiți, califul de la Bagdad aduna oștiri și cel de la Cordova îi măcelărea pe creștini, saracenii înaintau pas cu pas spre Roma, cetele normanilor se risipiseră prădînd de-a lungul coastelor, urmașii lui Carol cel Mare se luptau între dînșii și cu foștii lor supuși, renegatul Musa băgase groaza în creștinii de la poalele Pirineilor, iar papa Nicolae I, care le știa toate și le cuprindea într-un singur gînd, sta mîndru în scaunul său și primea pe umiliții soli ai lui Mihail III, care aveau să confirme prin mărturisirile lor minciuna spusă de Photie.

Avînd în vedere scopul sfînt pe care-l urmărea, purtătorul tiarei nu stăruia asupra adevărului pe care-l știa și se socotea înălțat prin umilința cu care solii trimiși de împăratul Răsăritului se prezentau la treptele scaunului papal.

— Cu totul altfel — le zise el — s-au petrecut, precum mi s-a spus, lucrurile, dar dacă voi, trimișii împăratului, îmi spuneți că Ignatie s-a rătras de bunăvoie și Photie a fost ales de adunarea metropoliților, acesta trebuie să fie adevărul. Nu pot, cu toate aceste, să ascund mîhnirea care m-a cuprins cînd am aflat că toate s-au săvîrșit fără de știrea și încuviințarea mea, care din mila lui Dumnezeu sunt rînduit a păstra biserica neatinsă de nelegiuirile omenești. Mai vîrtos mîhnit am fost știind că Photie a fost ridicat cu nesocotirea rînduielii bisericești la cea mai înaltă treaptă arhierească. Văzînd însă bunele înclinări ale lui Photie, ținînd seamă de dorințele împăratului și avînd în vedere scopul sfînt, dau pontificala mea dezlegare și binecuvîntarea mea noului patriarh, pe care vă însărcinez să-l felicitați din partea mea de urcarea sa în scaun și să-l încredințați despre bunăvoința mea — cîtă vreme se va învrednici de ea prin purtările sale.

Trimișii împăratului de la răsărit, știindu-se vinovați, nu puteau să-i răspundă decît închinîndu-se pînă la pămînt în fața lui.

Nu-i era însă lui Nicolae I destulă această supunere tăcută. Pentru ca să-i și țină pe bizantini în supunere, el trebuia să săvîrșească un act de stăpînire directă, ca să-i țină în temere necurmată.

— Voi trimite — urmă el — legați la Constantinopol, ca să se încredințeze la fața locului despre starea adevărată a lucrurilor și să ajute, lucrînd în numele sfîntului scaun, pe fratele nostru în purtarea grelei sale sarcini.

Bizantinii iar se plecară pînă la pămînt, dar fără multă grijă pentru cele viitoare.

Grija lor era numai ca legații să constate și să facă și ei tot numai ceea ce Photie va crede de cuviință.

VI

O LĂMURIRE

În zadar au alergat Mușat cel isteț și Bociu cel sprinten, care le știa toate și-i cunoștea pe toți, în zadar au pus în picioare pe toți prietenii lor, în zadar au stăruit și dînșii, și aceștia, căci popa pe care-l căutau sta ascuns în fundul pămîntului, închis cu șapte zăvoare-n cea mai întunecată temniță.

Timpurile erau grele ca numai arareori.

Abia trecea zi fără de încăierări nu numai pe ulițe, ci chiar și prin biserici, și vreo zece zile după procesiunea cea mare temnițele au început să se umplă, iar călăii și zbirii lucrau zi și noapte. Era în asemenea timpuri lucru foarte primejdios să cauți urma unui biet de popă pribegit, care nu s-a sfiit a-și ridica glasul ocărînd în auzul tuturora pe Barda, ba pînă chiar și pe împăratul el însuși, și părintele Manea a fost uitat în cele din urmă de bunii lui prieteni, ba, om cu noroc, chiar și de Vasilie Macedoneanul, care-l dedu-se-n seama oștenilor de gardă.

Sta închis în temniță și nimeni nu știa care îi este vina. Erau alți vinovați mai mari și mai primejdioși care îi d[ăde]au lui Vasilie de lucru. Popa putea să piară neștiut de nimeni acolo în pivnița mucedă.

Nu piere însă omul care știe să trăiască.

I-a fost greu părintelui Manea la început în temniță.

Nu doară că i se ura singur ori că îi era urît la întunerec, dar îi era rușine de ceea ce făcuse.

N-avea el să se amestece prosteşte în treburi care nu-l privesc. Venise la Constantinopol ca să-l caute pe Damian și să afle de la el ce s-a făcut Ana; ce-i păsa lui dacă cezarul, împăratul și patriarhul sunt ori nu oameni cumsecade? De unde și pînă unde s-a pomenit el să-i învețe pe bizantini ce au să facă?! Și-a făcut-o el însuși, și pe Ana nu mai putea de aici înainte s-o caute.

Sta, cu toate aceste, așa singur acolo-n întunerec și rîdea pe bufnite cînd își aducea aminte cum s-a răsturnat de pe amfora pîntecoasă, rîdea, dar îi era rușine și se bucura că e ascuns și nu mai poate să-i rîdă-n nas nimeni dintre cei ce-l văzusără atunci.

Mai rău decît rușine îi era cînd se ivea în sufletul lui îndoiala ca nu cumva să-i fi făcut nedreptate cezarului și împăratului. De unde știa el dacă sunt ori nu adevărate cele ce i se spuseseră?! Oamenii vorbesc multe și mărunte și mai multe rele decît bune.

Cînd se gîndea la aceasta, îl treceau năduşelile. Auzea parcă-n foișorul temniței pașii zbirilor, care veneau să-l ridice și să-l deie pe mîna călăului.

Nu doară că-i era frică de moarte, dar nu-i părea nimic mai urît decît să mori cu vină.

„Dar nu! — își zicea iar — ce-aș mai perde eu și ce-ar cîștiga altcineva dacă mi s-ar tăia capul?!" Nu putea el să se închipuiască pe sine murind, cînd viața îi părea atît de lungă.

„Nu — zicea — dacă n-am murit atunci, cînd moartea-mi sta în față, nu mai mor cu una, cu două!"

Și fiindcă nu murea, n-avea să-și amărască viața. Tocmai întunerec fiind, el se lumina din sine însuși, și stînd culcat pe paiele umede, zîmbea văzînd senine zile ale copilăriei sale și lăcrăma rîzînd cînd își aducea aminte de Ana. Cine-a avut zile ca dînsul destul a trăit, și orișicît ar mai trăi, are din ce să-și însenineze viața.

„A dracului sămînță de om! zicea temnicerul cînd îl vedea voios ori îl auzea cîntînd în dosul ușii ferecate. Păcat ca asemenea om să-și mai peardă vremea trăind în lumea aceasta!"

Alb la față și slab de i se zbîrcise pielea pe oasele subțiri, dar tot cu ochii vioi și rîzători, tot iute și cu nasul în vînt, el te făcea, cînd îl vedeai, să te oprești, și temnicerul era necăjit că nu poate să steie de vorbă cu el, să-l întrebe cine e și de unde vine, ce vrea și ce zice despre lucrurile ce se petrec în lume.

Puțin a ținut însă și aceasta.

În curînd după plecarea la mănăstire a patriarhului Ignatie, s-a început mișcarea prin foișorul temni-

ţei. Unii intrau, alţii ieşeau, şi părintele Manea, ca mai vechi om al casei, îi primea cu dragoste pe cei ce intrau şi mîngîia pe cei ce ieşeau — la început prin zîmbete, prin oftări şi prin gesturi potrivite cu împregiurările, iar peste puţin timp în o grecească la început pocită şi din zi în zi mai bine mînuită.

„Curat că-ţi vine să crezi — zicea temnicerul — că omul acesta a mai trăit o dată şi a fost grec în viaţa lui de mai nainte, iar acum n-are să-şi înveţe grecească, ci numai să şi-o aducă aminte."

Ziua toată şi toată noaptea el nu mai înceta cu întrebările. Soţii lui de suferinţe erau oameni aleşi pe sprînceană, mai ales călugări pătimaşi şi cărturari încăpăţînaţi, de la care putea să afle şi să înveţe multe, şi el toate voia să le ştie, asupra tuturora voia să fie dumirit, mereu sta la îndoială, niciodată nu se mulţumea cu ceea ce unul singur îi spunea, nu uita nimic din cele ce aflase, cerceta şi ispitea ca cel mai proclet judecător, dar îşi păzea treaba şi părerile nu şi le dedea niciodată pe faţă.

De! nevoia e are dascăl, şi păţeniile-l învaţă minte pe om.

Le ştia acum toate din fir în păr, îi cunoştea pe toţi, era dumirit asupra tuturor cestiunilor, şi nu era nici unul care n-ar fi avut ce să-nveţe de la dînsul.

Îi prinsese însă pe greci nu o dată cu minciuna, şi de a ceea nu se bizuia pe ceea ce ştia de la dînşii.

Mare i-a fost între altele bucuria cînd i s-a spus că papa Nicolae I n-a voit să creadă minciunile spuse de Photie şi confirmate de solia lui Mihail III şi a trimis la Constantinopol legaţi, ca să cerceteze la faţa locului şi să lămurească adevărul.

„Aha! îşi zicea el. Acum să te văd, Photie!"

În urmă, după ce legaţii papei au venit şi s-a adunat un sinod, ca să cerceteze lucrurile îndeamănunt, nu era chip să-l facă să creadă că legaţii l-au găsit şi ei vinovat pe Ignatie şi l-au osîndit.

Asta nu putea să intre-n mintea lui! Tot astfel sta la îndoială cînd i se vorbea despre feluritele prigoniri pe care le sufăr creştinii din Asia. Că oamenii se jăfuiesc unii pe alţii şi se omoară, asta o ştia el de

acasă și o credea cînd i se spunea despre cei din Asia. Nu credea însă cînd i se spunea că creștinii sunt trași în țeapă, arși de vii, despuiați de vii, chinuiți în fel de chipuri drăcești.

„Nu se poate! zicea el. Așa ceva noi, oamenii, nici fearelor sălbatice nu le facem: cum am putea să ne facem unii altora?!"

Și totuși nu odată îi era peste putință să nu creadă, și atunci nu îi mai era plăcută viața petrecută în temniță și-i venea să iasă, să-și caute un topor și să nu să oprească pînă-n Asia.

Un om era despre care nimeni nu vorbea rău și de care cu toate aceste toți se temeau, nemilosul Vasilie Macedoneanul, care se pusese în cele din urmă în fruntea gardei împărătești și-i ținea pe toți cuprinși de frică. Părintele Manea nu se temea și el, dar, știindu-se prins de dînsul, nu-și mai făcea gîndul c-o să scape ușor și-și dedea silința să se pună bine cu temnicerul, care putea să-i facă viața plăcută.

„În timpul acesta — ni se spune iar în *Viețile Sfinților* — Ignatie luă haina de sclav și puse pe umăr un băț cu un paner, apoi, folosindu-se de întunerecul nopții, scăpă fără ca să fie cunoscut. Mult timp s-a ascuns prin insule, peșteri și stîncile munților. Trăia din milostenii, și se văzu astfel un patriarh și fiu de împărat nevoit a cere pomană. Photie și împăratul îl căutau în toate părțile, cutrierînd toate insulele Arhipelagului și toate coastele. Soldații îl întîlneau adesea, dar nu-l putură cunoaște. În sfîrșit, comandantul flotei avea ordin să-l omoară oriișiunde-l va găsi. Între aceste, un înfricoșat cutremur de pămînt se simți în Constantinopol în timp de patruzeci de zile. Locuitorii se îngroziră și cu toții strigau că e spre pedeapsă pentru nedreapta persecuție a patriarhului. Împăratul și Barda, înspăimîntați, declarară în public că Ignatie nu mai avea să se teamă de nimic și putea să se întoarcă la mănăstirea sa, ceea ce se și făcu."

Primul cutremur înspăimîntător a zguduit din temelii temnița și bolta s-a crăpat deasupra capului lui Manea sub dărămăturile căzute dintr-o dată pe ea.

— Ano!... unde ești, Ano! strigă el, căzînd în genunchi. Nu vă speriați, îi îmbărbătă apoi pe ceilalți, că noi suntem bine adăpostiți aici sub bolta zidită-n pămînt, dar vai de cei de afară!

Pentru ea se ruga el și pentru copilul ei și al lui.

Rînduri-rînduri se urmau cutremurele — și azi, și mîne, și poimîne — unele mai ușoare, altele de tot înfricoșate, și după seceta îndelungată se porniseră ploile mari și furtunile cu fulgere și tunete.

Nu mai era acum loc pentru vinovați în temnița cu bolta crăpată.

Împăratul dăduse poruncă să se deschidă ușile tuturor temnițelor, dar Vasilie, care nu se speria de cutremure, ținea la buna rînduială. Cel intrat în temniță nu poate, așa zicea el, să iasă fără de cercetare. Ori era vinovat, și atunci trebuia să i se vădească vina, pentru ca împăratul să știe de ce-l iartă, și să i se deie la mînă dovadă de iertare, ca nimeni să nu-l mai poată apuca pentru aceeași vină. Ori nu era vinovat, și atunci i se dedea dovadă de nevinovăție.

Avea dar fiecare cîte o rudă ori un prieten care venea să-l ceară. Vasilie-l chema în fața sa și-i dedea drumul, dacă-și mărturisea vina și se căia, ceea ce în asemenea împrejurări cutremurătoare tot omul cuminte face fără ca să mai steie pe gînduri.

Părintele Manea, care n-avea prin partea locului nici rude, nici prieteni, a rămas în cele din urmă singur, iarăși singur, acum mai rău ca odinioară.

Se cutremura pămîntul, și afară tuna și fulgera, iară el sta-n întunecimea temniței zile întregi, nemîncat și nedormit, fie plimbîndu-se cinci pași înainte și cinci înapoi, fie zăcînd răsturnat pe paiele mucegăite. I se stîngea încetul cu încetul viața trupească și numai sufletul îi era viu și din ce în ce mai ușor. Vedea de multe ori în aievea ceea ce gîndea, visa fiind treaz, fără ca să-și mai poată da seamă dacă visează ori nu, ori crezînd că visează cînd era purtat de gîndurile lui.

Se vedea acum sub zidurile negrite de fum ale cetățuii ori pe țărmurii Ialomiței, mîngîind pe oamenii

peritori de foame și scuturați de groază. Îi vedea-n oase și carne, auzea plîngerile lor, simțea în toată adîncimea ei durerea oglindită-n fețele lor și tot nu putea, cînd își venea-n fire, să-și deie seamă dac-a visat ori a avut o vedenie.

Și iar se vedea dus în fundul Asiei, ca să se lupte pentru apărarea mult încercaților creștini, și răzbea cu toporul în mînă prin cetele păginilor.

O vedea însă mai ales pe Ana, mereu o vedea alergînd spre poienele largi și luminoase, unde el și ea și părinții ei și ai lui și-au petrecut viața, o vedea ducîndu-și, plină de fericire, în brațe copilul. Alerga și el după dînsa, dar nu putea s-o ajungă, căci ea-și întorcea capul cînd el se apropia de dînsa, și-i striga: „Du-te!... du-te!"

Nu! n-o visa, nu și-o închipuia, o vedea!

— Dar cu preotul de la Dunăre ce se face? îl întrebă temnicerul în cele din urmă pe Vasilie.

Căpetenia gardei împărătești tresări, cuprins de un simțămînt neplăcut. Își aducea aminte de Manea și-i părea rău că-l uitase.

— Să mi-l aduceți! răspunse el.

Dus de un oștean din gardă în fața lui Vasilie, părintele Manea se clatina în bătaia vîntului, dar capul tot sus și-l ținea cînd a ajuns acolo.

Îi plăcuse lui Vasilie odinioară Photie, dar încă mai mult îi plăcea acum părintelui Manea, Vasilie, care știa să-și poarte haina ostășească, să se ție țeapăn și să calce apăsat, cum i se cuvine unui oștean de frunte, să poruncească și să-i țină pe toți în ascultare. I se părea om întreg, care e, orișiunde l-ai pune, la locul lui și știe să-și facă treaba.

Vasilie sta-nțepat și se cam încruntă cînd văzu lipsa de sfială cu care slăbănogul îl măsura și din sus în jos, și din jos în sus, parc-ar fi voit să-și deie seamă dacă e ori nu vrednic să steie de vorbă cu el. Manea însă nu se temea de dînsul. Cum să te temi de-un om care-ți place?!

— Tu ești — întrebă Vasilie rece — acela care în ziua procesiunii din anul trecut a ocărît pe împăratul și pe cezarul?

Manea trase cu coada ochiului la oșteanul de gardă care sta-ndosul lui.

— Mai întîi pe cezar și numai apoi pe împărat, răspunse apoi zîmbind cu binecunoscuta lui răutate. De!... ce să-mi fac?! eu sunt acela!

Vasilie-l măsura acum el pe slăbănog și din sus în jos, și din jos în sus. Era o nerușinare uimitoare în înfruntarea pe care i-o făcuse, dar îi plăceau ochii lui, și simțea că o să aibă de lucru cu el.

— Nu e totuna? îl întrebă. Nu cumva crezi că vina de a-l fi ocărît pe Cezar e mai mică și ți se iartă mai ușor?

Manea iar trase cu coada ochiului la oșteanul din dosul lui.

— Nu pot — răspunse el zîmbind cu încă mai mare răutate — s-o cred aceasta după ce mi-ai spus că voi vă temeți mai mult de cezarul decît de împăratul. Eu am însă să spun adevărul, și adevărul e că pe cezar l-am ocărît mai întîi.

Vasilie se uită supărat la oșteanul care auzise vorbele aceste.

— N-am zis — grăi apoi iritat — că se teme cineva mai mult de cezarul decît de împăratul.

Manea se simțea ca legat de mîini și de picioare și se zbătea ca să scape. Se uită o dată zîmbind cu inima deschisă în ochii ageri ai Macedoneanului, apoi iar trase, acum de a treia oară, cu coada ochiului la oștean.

„Da! ai zis!“ ziceau ochii lui, dar din gura lui vorbă nu ieșea.

Vasilie îi făcu oșteanului semn să iasă.

— Nu vei fi avut, precum se vede, de gînd să mi-o spui — grăi acum Manea rîzînd — dar eu trebuia s-o înțeleg cînd ai zis c-am ocărît pe împărat și pe cezar, pînă chiar și pe cezar, repetă el apăsînd asupra vorbei.

Vasilie se simțea învins. Se dăduse de gol și îi era oarecum frică de omul acesta, care voia parcă să-i descoase și pînă chiar și din așezarea vorbelor scotea înțelesul adevărat.

— Ştii tu — îl întrebă cu asprime — cum au să fie pedepsiţi cei ce ocăresc pe împăratul ori pe cezarul, care îi ţine locul?

Manea-şi aduse aminte cum s-a răsturnat atunci de pe amfora pîntecoasă.

— Nu ştiu, — răspunse el — şi nici nu ţin să aflu. Îmi pare însă rău de ceea ce am făcut. O prostie de om fără minte! m-a luat gura pe dinainte! Şi — urmă cu umilinţă pornită din inimă curată — am fost vrednic de pedeapsa pe care am suferit-o, ce-i drept, nu grea, dar cam lungă, şi — urmă iar jăluindu-se — orişicît de mare mi-ar fi vina, nu mă îndoiesc că pînă chiar şi cezarul m-ar ierta, iar împăratul m-ar mai şi milui dac-ar şti nepriceperea mea şi ar vedea ticăloşia întregei mele fiinţe. Cui ar putea să-i fie de vreun folos pedepsirea unui om ca mine?!

Vasilie iar se simţea răpus.

Era om înzestrat de fire cu multe şi mari daruri sufleteşti, dar pentru cel mai frumos dar al lui Dumnezeu, pentru milă, nu era loc în inima lui. Viaţa prin care trecuse şi mai ales sarcina pe care o purta acum îl făcuseră aspru, rece şi neînduplecat, şi multa iubire care era în inima lui nu se da pe faţă decît în mînia vecinic trează cu care prigonea pe cei răi. El nu se îndoioşă dar nici acum, dar simţea că i-a făcut o mare nedreptate acestui om, în care nu era nici o răutate, şi-i era greu să se uite-n ochii lui.

— Te căieşti dar! îi zise muiat. Îţi mărturiseşti vina şi te căieşti?

— M-am căit eu chiar atunci, cînd m-am dat peste cap — răspunse popa — iar de atunci şi pînă astăzi am avut destul timp să mă cumineşc. N-am, cît voi mai trăi pe pămînt, să mă mai amestec în lucruri care nu mă privesc!

— Mărturiseşti dar — întrebă iar căpetenia gardei împărăteşti — că nedrept ai fost?

Manea dete foarte strîmtorat din umeri. Ar fi fost în stare să cadă-n genunchi şi să se roage ca să nu i se mai pună şi întrebarea aceasta.

— Nu ştiu, răspunse el rostind vorba cu de-a sila.

— Cum nu știi! strigă Vasilie nerăbdător.

— Nu mă-ntreba, că voi fi nevoit să-ți răspund! grăi Manea, stăpînindu-și firea. Ce-ți pasă care-mi sunt părerile, cînd numai după fapte ai să mă judeci?! Dacă oameni cumsecade sunt împăratul și cezarul și patriarhul și toți ceilalți, care mai au parte la stăpînirea acestei împărății, oameni cumsecade rămîn și fără ca s-o spun și eu, care numai din auzite le cunosc faptele și nu sunt în stare să-i judec. Iar dacă nu sunt, nu i-e nimănuia de nici un folos ca să zic, spre a putea scăpa, că da, sunt. Nu prețuiește nimic mărturisirea unui om ca mine!

Vasilie-și aducea aminte ziua cînd împăratul îl mustrase pentru că-ndrăznise a-i zice patriarhului „popă cu mintea strîmtă", și o căldură dulce îi cuprinse inima.

— Te-am înțeles — grăi dînsul — și n-am să-ți fac silă. Nu-ți cer nici un răspuns. Te-ntreb numai dacă mai stărui ori nu, și mi-e destul să taci.

— Nu voi putea să tac, răspunse părintele Manea răpus de firea lui cea încăpățînată. Eu cred — urmă făcînd un pas spre Vasilie — că împăratul și cezarul și patriarhul și papa și toți cei ce se-mbulzesc împregiurul lor sunt niște mișei, că tot de mișei e stăpînită lumea întreagă, încît mă mir cum mai rabdă pămîntul asemenea oameni, și stau la îndoială dacă nu cumva toată stăpînirea e o uneltire a Necuratului, care îi ridică pe unii asupra altora ca să peardă și pe cei de jos, și pe cei de sus. Sîmțămîntul acesta mă înăbușe: nu trebuie oare să-mi dau silința de a scăpa de el?! Umbli și cutrieri lumea întreagă și cazi de mii de ori frînt de oboseală pînă ce dai de un om în ochii căruia poți să te uiți cu toată încrederea: să taci cînd l-ai găsit?! Te întreb eu pe tine: e ori nu adevărat că uneltire a Necuratului e toată stăpînirea?!

Vasilie se uita, ascultînd, la el ca odinioară la armăsarii zănatici, pe care nimeni nu era în stare să-i stăpînească.

„Mare frumusețe de om!" îi venea să-și zică.

— Nu — grăi el cu bunăvoința fratelui mai mare — nu e adevărat. Tu vorbești după cum te taie capul,

iară eu, care am o parte din stăpînire, îți spun din practica propriei mele vieți că stăpîn, adevărat stăpîn e în lumea aceasta numai acela care se folosește de puterea lui ca să facă voia lui Dumnezeu, știind buna-rînduială între oameni. Aceia care nu așa fac nu sunt stăpîni, ci fie stăpîniți, fie niște bieți de oameni nepricepuți, care nu știu ce fac. Uite — urmă el mai încet — aici eu singur sunt stăpîn, și cît se-ntinde puterea mea uneltirile Necuratului nu răzbesc!

— Bagă de seamă! întîmpină părintele Manea mai apropiindu-se de el. Omenirea e un bălaur cu mii și mii de capete, care-nghite tot. Ascultă, urmă el peste puțin în ton stăruitor. Eu sunt, cum au fost și părinții mei și sunt frații mei, de părerea că cel mai mare păcat e să verși sînge și să stîngi viață de om. Budac însă, una dintre căpeteniile cetelor lui Bogor, a dat năvală asupra mea ca să-mi răpească soția — o! ce minune de femeie! — și eu am pus mîna pe topor, l-am lovit și l-am culcat la pămînt.

— Bine ai făcut! strigă Vasilie emoționat.

— Mi-am pătat mîna, mi-am stricat tot rostul vieții, soția tot nu mi-am scăpat-o — urmă Manea — dar de o mie de ori mi-am dat seamă că sunt om din oase și din carne și că altfel nu puteam să fac.

— Nu! grăi Vasilie. Toporul Dumnezeu el însuși ți l-a pus în mînă, pentru ca prin tine să pedepsească pe mișelul cela.

— Dacă e așa — urmă Manea — ce faci cu Barda, care nu strică o casă, ci rostul unei împărății?! Nu te temi că te dă la o parte cînd vede că nu-l lași să facă ce vrea?!

— Ce ai făcut tu cu Budac! răspunse Vasilie. Să facă numai încercarea! Dar — urmă el întorcînd răpede vorba — e greșită părerea că vărsarea de sînge e păcat. Tot voia lui Dumnezeu se-mplinește și prin ea. Cînd vrea să te certe ori să certe prin tine, el îți pune arma-n mînă și te trimite-n fața dușmanului. Multe păcate i se iartă aceluia care ia în numele Domnului arma-n mînă ca să certe pe mișei și să stîrpească fărădelegile omenești. Tu vezi cele ce se petrec împre-

giurul tău; adu-ți însă aminte de cele ce bulgarii au făcut și fac în țara ta și pe la hotarele împărăției și cercetează mai de aproape ca să afli suferințele fără de seamăn ale creștinilor din Asia...

— Care va să zică, e adevărat?! strigă părintele Manea, luîndu-și avînt.

— Azi, mîne, poimîne, cît mai curînd — urmă Vasilie grăbit — oștirile trebuie să se adune, pentru ca împăratul să plece în fruntea lor în Asia, ca să surpe puterea califului, care-n numele unui pooroc mincinos schingiuiește și omoară. Ce-mi pasă mie de certurile popilor și de micile mișelii ale mai-marilor de aici și din toate țările?! închid ochii și Dumnezeu le va ierta și el toate dacă fapta aceasta mare se va săvîrși cu toată vîrtutea!

Părintele Manea iar ar fi voit să puie mîna pe topor.

— Da! — strigă el — vrea Dumnezeu și ne cheamă pe toți. Dacă de aceasta e vorba, fac mărturisirea pe care mi-ai cerut-o: mișel am fost cînd am ocărît pe-mpăratul și sunt cea mai supusă dintre slugile lui!

I
LA RĂSCRUCI

— Nu mai e chip de scăpare! a zis Mușat, cuprins de adîncă durere cînd Bardazare, negoțătorul de arme și bunul lui prieten, i-a adus vestea că Macedoneanul s-a ridicat în fruntea gardei împărătești. Dacă nu va fi perit, are acum neapărat să peară. Vasilie nu iartă pe cei ce-și ridică glasul împotriva împăratului.

— E om neapropiat, a adăugat Pahomie, călugărul, un alt bun prieten.

— Cel mai firesc lucru, a-ntîmpinat Bociu, bine cunoscutul argintar. Împăratul l-a scos din gunoaiele grajdurilor și l-a pus în rînd cu cei dintîi patricieni.

— Ba l-a ajutat să-și facă și avere!

— Mare avere!

— Asta n-o știe nimeni mai bine decît mine, care îi vînd cele mai scumpe arme de Damasc, grăi iar Bardazare. E unul din cei mai bogați oameni în Constantinopol.

— Mă mir cum în timp atît de scurt a putut să adune atîta avere, zise Leon, cusătorul în fir, tot prieten și el.

— E zgîrcit, îl dumiri Bardazare. Mănîncă și bea cît șapte cînd e poftit la ospețiile altora, dar la el acasă trăiește tot ca mai nainte. Îl văd eu cînd vine la mine. N-alege niciodată ceea ce e mai frumos, ci

ceea ce e mai bun, și se pricepe și la prețuri mai bine decît mine.

— Săracul popă! se jelui Mușat.

— E perdut! adăugă Bociu, argintarul mărunt.

Își făceau amîndoi mustrări, căci ei îl dusesără la locul de pierzare, ei îl urcaseră pe nenorocita de amforă pîntecoasă.

— Avuse — grăi iar Mușat — rele presimțiri. Îți aduci aminte cum stăruia să ne întoarcem înapoi și cum mă ținea de pulpană?

— Eu sunt însă acela care a stăruit să mergem la hipodrom, întîmpină Bociu, adînc mîhnit. De!... are fiecare soarta lui, de care nu poate să scape! Săracul popă!

Așa ziceau toți, iar Mușat, cînd mai ieșea prin oraș, făcea pașii mai scurți, și, om evlavios, îl cuprindea totdeauna și pe robul lui Dumnezeu, preotul Manea, în rugăciunile sale, dar nu-i mai căuta urma.

Preuteasa însă, preuteasa?!

Popa venise să-și caute preuteasa, și dînșii, care o știau aceasta, nu puteau să rămîie nepăsători.

Dac-a perit el, dînșii îi rămăsesără în urmă, și e lucru mai puțin primejdios să cauți urma unei preutese perdute decît să bați pe la ușile temnițelor, ca să-l găsești pe popă. Cinci inși erau, și fiecare dintre dînșii om umblat prin lume, priceput în ale sale și iscusit în învîrtirea treburilor: nu le era greu să chibzuiască un plan pentru aflarea Anei.

Pahomie, care știa pe de rost întreaga *Sfîntă Scriptură*, cunoștea pînă în cele mai ascunse părți ale lor toate mănăstirile și avea pretutindenea prieteni buni, el era de părere că cel mai dîntîi și mai de căpetenie și mai neapărat lucru e să se afle dacă preuteasa a fost ori nu adusă de Damian la vreuna din mănăstirile de maici de prin împregiurimile Constantinopolului, căci, dacă n-a adus-o, toate ostănelele lor de a o găsi erau zadarnice.

Lucrul acesta li s-a părut tuturora atît de învederat, încît se hotărîse ca, da, unul dintre dînșii să-l întrebe pe marele vistiernic dac-a adus-o ori nu.

Care însă? Care să fie cel ce primește sarcina de a merge la dînsul?

Pahomie, partizan al patriarhului Ignatie, îi încredința că e gata să le facă toate, afară de aceasta, și toți erau încredințați că el și-ar găsi peirea dacă ar îndrăzni să se deie de gol căutînd pe soția unui preot care a ocorît pe Barda și a ridicat în slava cerului pe Ignatie.

Bardazare spunea că Damian, care e vistiernic, nu cumpără niciodată arme de la dînsul și stăruia să meargă argintarul, care are o meserie mai boierească și mai potrivită cu preocupările vistiernicilor, el, care le știe toate și-i cunoaște pe toți.

Bociu se codea și el. Nu zicea, ce-i drept, că nu-l cunoaște pe vistiernic, dar Damian era unul dintre oamenii împărătesei Teodora, și prietenia unor asemenea boieri, după cum steteau lucrurile, era mai mult primejdioasă decît folositoare.

Mușat dar, totdeauna om cu multă măsură — ca croitor ce era, — i-a făcut să înțeleagă că e și de prisos să-și mai pună capul în primejdie întrebînd pe Damian.

— Dac-a adus-o, nu avem decît să o căutăm pe la toate mănăstirile ca s-o găsim — le zise el — iar dacă n-o găsim, știm și fără ca să ne fi spus el că n-a adus-o.

Lucrul acesta era foarte cuminte și foarte adevărat.

Așa au și făcut. A cutrierat Pahomie cînd mai iute cu croitorul, cînd mai încet cu argintarul toate mănăstirile de maici, ba chiar și pe cele de călugări, și n-au găsit pe Ana.

Nu era, cu toate aceste, adevărat ceea ce zisese Mușat.

Dacă și-ar fi dat bine seamă, ei ar fi dat cu socoteală unde trebuia Damian, omul Teodorei, să ducă pe Ana, pe care o primise de la părintele Metodiu și de la fratele său Constantin, tot oameni ai Teodorei și ei.

Teodora trăia ca maică cuvioasă la mănăstire dimpreună cu cele două fiice ale ei, surorile împăratului, care, de voie, de nevoie, se călugăriseră și ele. Numai aici putea părintele Metodiu s-o trimită pe

ocrotita lui, ca să i se curăţe sufletul de grelele păcate ale rătăcirii, şi ar fi găsit-o zeloşii prieteni dacă aici ar fi căutat-o.

Şi-au păzit însă treaba.

După răsturnarea lui Ignatie, care de Teodora fusese ridicat în scaun, mănăstirea era încungiurată de iscoade şi de zbiri, şi îndrăzneală de om smintit era să te apropii de ea.

Pe cînd dar prietenii lui Manea umblau de ici pînă colo, Ana-şi petrecea zilele în linişte fericită, cu post, cu rugăciuni şi cu învăţătură duhovnicească. De nenumărate ori a binecuvîntat clipa în care a fost răpită ca să ajungă sub ocrotirea părintelui Metodiu, iar în urmă sub aripile împărătesei dulci la fire, şi visul vieţii ei era să-i crească copilul, ca să se poată lepăda de el şi să ieie şi dînsa haina călugărească.

„Da! — zicea dînsa în fiecare zi — mîngîierea celor trecuţi prin grele încercări e retragerea din lume şi vieţuirea cuvioasă. Niciodată să nu ne plîngem de loviturile soartei, căci nu ştim dacă nu cumva tocmai prin ele suntem îndrumaţi spre fericire!“

În ziua însă cînd cel dîntîi cutremur a zguduit zidurile mănăstirii, ea şi-a luat copilul în braţe.

— Care e anul? strigă dînsa. Anul de la facerea lumii care este?!

— 6366! i se răspunse.

Ea grăbi alergînd, ca ieşită din fire, dintre zidurile mănăstirii. Nu-şi da seamă unde se duce şi încotro apucă, ci alerga făcîndu-şi mereu cruce. Era peste toate putinţele ca oasele ei să nu zacă alături cu oasele părinţilor ei şi ca copilul ei să moară fără ca să fi respirat fie chiar şi numai pe o clipă aerul ţării lui, fără ca să fi văzut raiul în care părinţii lui au trăit zile atît de fericite.

S-a dus, şi perdută i-a rămas urma.

Era dar prea tîrziu cînd părintele Manea, ieşit din temniţă, a alergat la Damian şi de acolo la prietenul său, croitorul, ca să meargă împreună la mănăstire.

Croitorul, Muşat cel cu picioarele lungi, care de atîte ori se rugase pentru odihna lui sufletească, a

rămas o clipă cu ochii înholbați, apoi a scăpat din mîni și ac, și degetar, și foarfeci și și-a luat vînt, ca dintr-o săritură să iasă pe fereastră.

Ar fi și făcut lucrul acesta și n-ar mai fi putut nimeni să-l prindă dacă Manea, mai sprinten decît el, nu l-ar fi apucat de pulpană, tot ca odinioară.

— Astîmpără-te — îi zise — că sunt eu însumi care am venit să te iau ca să mergem împreună la dînsa.

— Nu-i! răspunse Mușat, puindu-și mîna pe inimă, ca să-i mai potolească bătăile. Am căutat-o cu toții și nu-i.

— Ba e! îi zise Manea. Eu am căutat-o singur și am găsit-o.

Multe de tot ar trebui să-nșire cel ce ar voi să spună cîte și-au mai împărtășit prietenii unul altuia, cum s-au pus pe drum, cum s-au dus și care li-a fost mîhnirea cînd au aflat adevărul, pentru dînșii atît de trist.

— Nu e voința lui Dumnezeu s-o găsesc, își zise Manea. E învederat că nu e! Auziți că și dînsa e hotărîtă să se călugărească și — urmă el — după legea noastră preotul ori preuteasa are să-și petreacă văduvia în cuvioasă retragere.

— Văduvă e și dînsa — întîmpină cuviosul Pahomie — căci preotului care și-a pătat mîna nu îi rămîne, precum zici, decît să-și petreacă viața în cuvioasă retragere.

Da, fără îndoială, așa era, nimeni n-ar fi putut să zică altfel, Manea o zisese și el de nenumărate ori; una e însă a zice și alta a face. Nici că ar fi voit el decît să știe dacă ea a scăpat ori nu, a răzbit prin toate primejdiile, și s-o vadă, numai s-o vadă și s-o mîngîie, să-și vadă băietul, să se încredințeze dacă e ori nu în adevăr așa cum i s-a spus, o minune de copil.

În vreme ce el se zbătea astfel și-și schimba hotărîrile dintr-o clipă într-alta, se pregăteau lucruri mari, și în închipuirea celor doritori de ele luau și cele mici dimensiuni uimitoare.

Oștirile împărătești începusără a se aduna pe cîmpia de la Angora, și tînărul împărat, cuprins de un

zel sfînt, nu-şi mai petrecea timpul în ospeţii, nici în desfrîu, ci ieşea des cu Vasilie, ca să vadă trecerea cetelor în Asia, şi dacă o mie plecau, zece mii se făceau în capetele oamenilor.

De doi ani acum Constantin, fratele învăţat al cuviosului Metodiu, petrecea în ţara cazarilor. El învăţase limba ţării şi înduplecase pe mulţi să primească, dimpreună cu hanul, sfîntul botez. Unii dintre aceştia, cuprinşi de zel, plecaseră şi ei, ca să treacă în Asia. În gîndul constantinopolitanilor, caganul pornise cu toate cetele lui şi Marea Neagră era prea strîmtă pentru corăbiile ce aduceau potopul de oaste.

Părintele Clement plecase la Dunăre şi trimisese în mai multe rînduri vestea că mulţi se botează, ba chiar şi Bogoris el însuşi pare a fi gata să primească sfîntul botez. La Constantinopol toată lumea ştia că Bogoris s-a botezat şi are să treacă cu toate cetele lui şi cu toate popoarele de la Dunăre în Asia.

Mai minunate încă erau ştirile venite din ţările de la Apus, unde atotputernicul papă, prietenul lui Photie, ridicase-n picioare pe toţi stăpînitorii, ba pînă chiar şi pe normanii încă păgîni, despre care abia acum străbătuseră primele ştiri la Constantinopol.

Au şi venit cete de cavaleri apuseni, oameni doritori de aventuri îndrăzneţe, cîte un vîntură-ţară care dă cu barda-n lună, şi din Spania, şi din partea despre miazăzi a Franţei, şi din Italia, şi de la poalele Alpilor, ba pînă chiar şi normani duşi de dorul de a ispiti cele mai depărtate locuri. Dacă soseau însă în port trei corăbii, pînă la piaţa Sfintei Sofii ele se sporeau la trei sute, şi din apus tot numai uriaşi cu nişte săbii de cîte cinci coţi veneau.

Fără de număr erau oştirile adunate pe cîmpia de la Angora, şi mare era şi din ce în ce mai înţelept Barda, care a răsturnat pe Ignatie, popa cu mintea strîmtă, ca să ridice în scaun pe Photie cel prevăzător.

Pînă chiar şi părintele Manea sta pe gînduri dacă nu cumva voinţa lui Dumnezeu a fost ca aşa să vie lucrurile. După rînduiala părinţilor lui, preot putea să fie numai omul întreg şi ipen, chipeş şi trupeş şi

înzestrat cu toate darurile firești, nu însă și schilodul ori slutitul, nici orbul, surdul, ghebosul, ciungul ori cel însemnat în vreun alt fel oarecare. În gîndul lui dar eunucul Photie, care mai fusese și oștean, nu era și nici nu putea să fie preot, ba chiar cel dintîi între preoți, i se părea însă un destoinic cîrmuitor, care a știut face ca ochii lumii întregi să se îndrepteze spre Constantinopol. Văzînd deci oștirile care treceau în Asia, el era cuprins adeseori de jale că, preot fiind, nu poate să ieie și el arma.

— E greșită părerea ta, îi zise cuviosul Pahomie. Mulți au fost preoții care au luat în mînă arma și s-au luptat pentru apărarea credinței. Se vede că nu-ți sunt cunoscute faptele lui Teodor Crater, mucenicul viteaz.

— Cine e Teodor Crater — întrebă Manea, care toate dorea să le știe — și care sunt faptele lui?

— Împăratul Teofil, soțul Teodorei și tatăl lui Mihail — începu călugărul — s-a războit mult cu arabii. Sunt acum douăzeci de ani, oștirile lui au suferit în Frigia, la Amorea, o mare înfrîngere. Învingătorul, califul Mutasem, a măcelărit atunci într-o zi 30 000 de creștini.

— Treizeci de mii! exclamă părintele Manea.

— Într-o singură zi! — adăugă Pahomie — iar pe fruntași, patruzeci și doi la număr, i-a luat cu dînsul la Bagdad și i-a aruncat în temniță, unde i-a supus la cele mai grele munci, ca să-i înduplece a se lepăda de Hristos și a primi legea lui Muhamed. Între aceștia era patricianul Aețiu, ruda lui Teofil, și Teodor Crater, preotul, care se făcuse oștean. Atît Teofil, cît și Teodora au trimis solii la Bagdad ca să-i răscumpere, dar în zadar. Șapte ani de zile au stat mărturisitorii în temniță; pe cînd însă califul îi adimenea cu fel de fel de făgăduințe, Teodor Crater îi fericea pentru suferințele lor și-i îmbărbăta să stăruie în credință.

— Fericiți ei, în adevăr fericiți! strigă Manea.

— Murind Mutasem — urmă călugărul — a urmat Mutavachil, spaima lumii, care a vărsat în scurta lui viață mai mult sînge decît toți califii împreună și a risipit bogățiile nemăsurate în viețuire desfrînată. Acesta a dat poruncă să-i taie pe toți cei patruzeci și doi din-

tr-o dată. Mînia lui se vărsa mai ales asupra lui Teodor Crater, pe care-l învinovățea de a fi vărsat sînge, cu toate că era preot creștin. „Sunt gata să mă jertfesc — a răspuns mucenicul — ca să mă ierte răscumpărătorul!" și el a fost primul care și-a plecat capul sub barda călăului. Iar păgînii, văzînd statornicia în credință a celor patruzeci și doi de mucenici, au înțeles că voința lui Dumnezeu le dă tăria, și mulți dintre dînșii au primit sfîntul botez!

— Da! strigă Părintele Manea. Domnul ne cheamă, și toți trebuie să mergem!

Hotărîrea lui era luată.

II

BAGDAD

Clocotind pe-nfundate se desfășura viața plină de patimi nepotolite în ulițele strîmte și încîrligate ale marelui oraș de pe țărmurii Tigrului.

Nu se-mplinise încă suta de ani de cînd Almansor, strînguitorul unchi al cheltuitorului Harun al Rașid, croise drumuri între Apus și Răsărit și săpase canaluri de la domolul Eufrat pînă la Tigrul spumegător, pe țărmurul căruia și-a mutat de la Damasc scaunul stăpînirii atoatecuprinzătoare, și în mai puțin decît o sută de ani bălaurul crescuse, încît peste două milioane de oameni adunați din toate părțile lumii se-ndesuiau izbindu-se unii de alții între zidurile înalte ale orașului întins pe ambii țărmuri.

De la mari depărtări se vedeau înaltele turnuri de pază ale zidului, cele trei mari porți de întrare, pădurea de minarele, nu mai puțin decît o sută de mii, și cît pătrundea ochiul drumurile zi și noapte erau pline de caravane încărcate. Unele întrau pe porți aducînd, iar altele ieșeau ducînd mărfuri. Nenumăratele hanuri totdeauna erau pline, și niciodată nu le încăpeau cele peste douăsprezece mii de mari

curți de carvasara, în care-și căutau adăpostul trecător.

Optzeci de mii, nu mai puțin decît optzeci de mii de bazaruri acoperite și frumos înstîlpite erau totdeauna înțesate de fel de fel de mărfuri; aici se aduna și se desfășura tot ceea ce pămîntul rodește, ce mintea omenească născocește și ce munca isteață înființează, bogății fără de măsură și frumusețuri ispititoare, la vederea cărora ochiul se-mpăingenește, inima e cuprinsă de beție și mintea se-ntunecă.

Harnicii meșteșugari de la Bagdad își scoteau în vînzare mătăsurile, care întreceau pe cele de Damasc, catifelele lucrate după modele bizantine, covoarele, care nu erau mai prejos de cele persane, bumbacurile înflorite, armele, uneltele de oțel, vasele de aramă, toate roadele muncii lor spornice. Alături cu dînșii negoțătorii din Persia-și întindeau covoarele tot neîntrecute încă în frumusețea lor, țesăturile de lînă și mărunțișurile de tot felul, care furau vederea prin finețea lor. Mai departe stau îngrămădite roadele Indiei nesăcate, și printre ele atîrnau în vederea trecătorilor șalurile de păr de capră și giulgiurile țesute ca din fire de paiangen. Negotătorii din Siria și din Egipet își vindeau mărfurile de Damasc, de Antiochia și de Alexandria, și iar alții de prin Armenia și de prin pregiurul Mării Caspice cercetau cu ochi scrutător, se tîrguiau, își vărsau aurul și-ncărcau. Chinejii tăcuți și ceremonioși își ofereau și ei mărfurile solide. Pînă de curînd dinastia Tang stăpînise văile rîurilor Sir-Daria și Amu-Daria, dar și acum, după ce China perduse stăpînirea aceasta, negoțătorii chineji își desfăceau mărfurile în bazarurile de la Bagdad. În sfîrșit, pe ici, pe colo, prin furnicarul împestrițat, se străcura cu băgare de seamă cîte un grec din Asia Mică, din Siria, din Arhipelag ori cîte un venețian îndrăzneț, care alegea cu multă chibzuială ceea ce i se părea potrivit cu gusturile bogaților din țările apusene. Iar printre toți mișunau evreii mijlocitori, care toate le știau, la toate se pricepeau și din toate căutau să-și facă parte.

De cînd e lumea n-a fost nici pînă atunci, nici de atunci încoace nicăiri pe fața pămîntului asemenea babilonie de mutre, de porturi, de limbi, de obiceiuri și de credințe, și părintele Manea, dus ca odinioară Teodor Crater în lanțuri prin fața lungului șir de bazaruri, a strigat, cuprins de fiori:

„Iată poarta iadului, cu ispititorii care te adimenesc să întri!"

În mijlocul acestui talmeș-balmeș de firi omenești, tinerul Djafar, ridicat de garda turcească sub numele El Mutavachil în scaunul califilor, voia cu orice preț să tragă toate sufletele pe același calapod și stîrpea cu ochii închiși pe toți cei ce nu primeau pînă în cele mai mici amănunte vederile lui.

Șiroaie curgea sîngele șiiților, care, pe lîngă *Coran*, mai cinsteau și cărțile lui Ali, înțeleptul ginere al lui Muhamed și urmașul lui legitim, și chiar vizirul Ibn Azzeiat a perit în chinuri groaznice pentru vina de a se fi închinat la mormîntul lui Ali.

Nespuse sunt prigonirile pe care le sufereau creștinii, evreii și toți ceilalți care nu i se închinau lui Muhamed.

Pornind din gîndul că el poartă sabia pe care Allah a pus-o în mîna lui Muhamed ca să împreune întregul neam omenesc sub o singură stăpînire și să stîrpească de pe fața pămîntului pe cei ce nu i se închină, El Mutavachil se simțea nemîngîiat cînd trecea vreo zi fără ca să-și fi împlinit sfînta chemare vărsînd sînge de necredincioși.

El se făcuse dar din zi în zi mai temut și mai urgisit. Mulțimea poporului și mai-marii arabilor se depărtaseră cu groază de la dînsul, iar căpeteniile turcilor sîmbriași se făcuseră stăpîni asupra lui și împărțiseră diregătoriile între uneltele lor, prin care despuiau în toată lărgimea popoarele din întinsa împărăție.

Socotindu-se deopotrivă cu Harun al Rașid, el desfășura o pompă ametitoare în strălucitul lui palat cu patru mii de coloane de marmură, trăia în ospeții fără de frîu și cheltuia într-o singură zi roadele muncii săvîrșite de un colț de țară într-un an întreg. Era dar

nevoit să pună biruri grele, și o lume întreagă gemea pentru ca el și favoriții lui să-și poată petrece viața-n îmbuibare.

După gemetele popoarelor urmează mai curînd ori mai tîrziu rîcnete de mînie, și în cele din urmă de pretutindeni soseau la Bagdad știri îngrijorătoare. Marea împărăție se clătina în toate încheieturile ei, și o singură mîntuire mai putea să aibă Mutavachil: biruința strălucită în luptă cu creștinii.

Căutînd mîntuirea aceasta a pornit războiul și a învins, dar așa că Mihail III s-a putut întoarce și el tot ca învingător la Constantinopol. S-a vărsat mult sînge, s-au săvîrșit multe fapte bărbătești, dar nici o hotărîre nu s-a dat. Pe cînd Mihail III se lăuda cu cele cîteva insule și cu cîteva orașe de pe țărmurul egiptean pe care flota lui le cucerise, Mutavachil își plimba prin Bagdad miile de creștini robiți, pe care îi tăia rînduri-rînduri drept dovadă despre stăruința lui în credință.

Nemulțumirea era dar încă mai mare, și în curînd după război s-au pornit răscoalele în Egipt, în Siria, în Armenia și în unele părți ale Persiei.

Părintele Manea făcuse dimpreună cu ceilalți robi lunga și nu tocmai plăcuta călătorie de-a curmezișa Mezopotamiei pînă la Bagdad, unde își petrecea de aproape doi ani acum viața sub bună pază.

După rînduiala *Coranului*, necredincioșii care primesc învățăturile lui Muhamed scapă, orișicare li-ar fi vina, de pedeapsă, căci nimic nu îi este lui Allah mai plăcut decît întoarcerea la adevăr a celui rătăcit. Nu tăia dar nici El Mutavachil decît pe cei ce se încăpățînau, și îi era mare bucuria cînd vreunul dintre necredincioși se lepăda de legea lui.

Din cînd în cînd Mir Benah, africanul înalt și spătos, buzat, cu fața aproape neagră, cu părul creț și cu ochii sperioși, omul de încredere al califului și mîna lui cea dreaptă, întra însoțit de cîte doi-trei călăi în curtea cea mare, unde erau ținuți robii, îi ispitea în fel de fel de chipuri pe necredincioși, și călăii tăiau în fața tuturora pe cei încăpățînați și-i duceau califului capetele lor.

Manea nu avea decît să-şi păstreze firea de om umilit şi blajin pentru ca să scape. Cînd Mir Benah îl lua de scurt, el se uita zîmbind cu inima deschisă în ochii lui, şi africanul era încredinţat că acest om nevinovat nu are decît să se dumirească pentru ca să primească cu toată însufleţirea învăţăturile proorocului.

Şi adevărul era că Manea tot nu se dumirise încă.

De cîte două, adeseori şi de cîte trei ori pe săptămînă robii ieşeau sub pază prin oraş, ca să-şi cerşească hrana şi îmbrăcămintea şi să se-ncredinţeze că arabii sunt oameni miloşi şi cu frica lui Dumnezeu.

Îi era urît lui Manea prin ulicele strîmte, tot ziduri de cărămidă roşie la dreapta şi la stînga, pe ici, pe colo cîte o poartă îngustă, iar fereste de tot puţine, şi aceste cu zăbrele de fier, parcă tot Bagdadul ar fi fost numai temniţe. Prin faţa geamiilor însă era larg şi luminos, şi el era cuprins de o sfială fioroasă cînd vedea evlavia pătimaşă cu care se-nchinau arabii şi asculta cu răbdare şi cu luare-aminte învăţăturile dervişilor, care-şi dedeau silinţa să-i lumineze pe necredincioşi. Cu deosebire atins era cînd trecea prin faţa geamiei Djamah el Suc el Gazel, cea mai veche, deşi nu cea mai mare dintre geamii, şi se-nchina cînd trecea prin faţa măreţului mormînt al Zubeidei, soţiei lui Harun al Raşid.

Iar bazarurile?!

„De ce toate aceste?!“ se întreba el de cîte ori trecea prin faţa lor şi nu o dată ar fi voit, parcă, să vie cineva ca să le deie foc.

Mai bine însă decît orişiunde se simţea Manea acasă la el, în marea curte împrejmuită cu ziduri înalte, unde nu era întunerec ca sub bolta cea crăpată, ci sub cerul vecinic senin lumină chiar şi în timpul nopţii. Nu stetea aici numai cu călugări pătimaşi, ci putea să-şi aleagă oamenii după pornirea inimii lui.

Erau mai ales patru pe care i-ar fi ascultat mai multe vieţi de-a rîndul: Nazir, cititorul de stele, Beniamin ben Iacob, evreul, care ştia pe de rost toate cărţile proorocilor, Azvadi, visătorul din valea Gangelui, care pătrunsese toate tainele creaţiunii şi vedea cu ochii închişi ceea ce nu se poate vedea, şi

Iacub Ibn Leit, faurul din Chorasan, țara soarelui, care se-nchina la focul ce luminează în întunerec.

Stînd de vorbă cu dînșii și ascultînd spusele lor, a pătruns Manea înțelepciunea părinților săi, și nu o dată se îndoia, parcă, dacă el e el însuși, tot cel ce ce la poalele Bucegilor a trăit zile de fericire, nu o dată-și zicea: „Pretutindeni și totdeauna același e omul!“

— Durere e viața și suferință — ofta Azvadi — și moartea e scăpare!

— E un foc care arde! adăuga Iacub.

— Așa e, Azvadi, zicea Manea. Ai dreptate, Iacub. E durere viața și suferință, e foc care arde, iară moartea e scăpare; eu sunt însă mulțumit cînd stau de vorbă cu voi și-mi dau silința să pătrund înțelesul minunatelor făpturi ale lui Dumnezeu. Tot e dar o mulțămire să trăiești cînd nici o mustrare nu-ți turbură liniștea sufletului.

— Cine ți-a spus-o aceasta?! exclamă Azvadi uimit. Aceasta e învățătura lui Șachiamuni, luminatul.

— Nu e, Azvadi! întîmpină Manea. Asta e în firea omenească și o știe prin el însuși tot omul care se stăpînește pe sine însuși și își păstrează curăția inimii. Durerea numai din trupul neînfrînat izvorește și sufletul o sufere; scăpat însă din robia trupească, sufletul e fericit.

— Lumină care nu arde! adăugă Iacub.

— Poate însă — întîmpină evreul — să scape sufletul încă în viața aceasta din robia trupească?

— Da — zicea Azavdi — dar duhurile necurate, care pretutindenea se-mbulzesc, iau trupul în stăpînire, îi măresc puterile, întunecă mintea și-l duc pe om în ispită.

— Da! strigă Iacub. Nu mai încape nici o îndoială că afurisiții noștri de tahirizi, care s-au lăpădat de legea părinților, sunt stăpîniți de duhurile necurate.

— Și rugăciunea noastră zice „și ne scapă pe noi de cel rău“ și „nu ne duce pe noi în ispită!“ întîmpină Manea. Nu cumva ispititorii sunt oamenii porniți spre desfriu?

— Nu, Mane, stăruia Azvadi. Prin ei tot duhurile necurate lucrează, și de aceea nu e destul să ne stăpînim, ci trebuie să ne mai și rugăm stăruitor și să împlinim toate formele ritului, ca duhurile cele bune să ne ieie sub ocrotirea lor și să ne ajute.

— Sunt însă în adevăr duhuri rele și duhuri bune, care au putere asupra omului?! întrebă Beniamin.

— Dacă sunt ori nu?! exclamă Azvadi.

— Ce-ntrebare?! adăugă Nazir.

— Noi, cunoscătorii tainelor și ai riturilor sfinte, le vedem, vorbim cu ele și trăim în lumea lor în clipele de extaz.

Așa și cam așa și mai și în alt fel vorbind își petreceau Manea, Nazir, Azvadi, Iacub și Beniamin timpul; spuneau dar adevărul cînd ziceau că nu sunt încă dumiriți, și le mai trebuia mult timp ca să se poată dumiri îndeajuns.

Cînd Mir Benah, înfricoșatul, trecea cu pași de paiangen prin curtea din ce în ce mai goală, Manea și Azvadi se uitau zîmbind la el, Nazir și Iacub steteau nepăsători în față, iar Beniamin se trăgea cuviincios în dosul lor; ce putea să le facă?!

El, care-și petrecuse viața-n lupte crîncene și se ridicase prin fapte de bărbăție, nu era în stare să țină pept cu acești oameni lipsiți de voință, care-i păreau gata de a se supune la orișice și ale cărora priviri îi ziceau: „Fă ce vrei cu mine?!"

Îi ispitea cu vorbe adimenitoare, le făgăduia toate bunătățile și-i părăsea iar, tare încredințat că în curînd va putea să-i ducă califului vestea că ei s-au dumirit, în sfîrșit, și sunt gata să-i ceară mila. Nu o dată i se întîmpla însă că se-ncurca cu dînșii și nu mai era dumirit nici el.

Trebuia să între ceva neobicinuit la mijloc pentru ca lucrurile să ieie altă întorsătură.

A și întrat. Era în timpul răcorilor de iarnă, după socoteala noastră în primele zile de decemvrie.

O zi mare, una din cele mai mari în timpul anului.

Bagdadul era-n fierbere. Încă prin crepetul zorilor de zi ulițele cele-ncîlcite se umplusără de lumea

grăbită ce se vărsa grămezi-grămezi spre poarta apusului, prin care întra în oraș drumul de la Mecca.

Se-ntorceau hagiii de la mormîntul lui Muhamed, aducînd cu dînșii binecuvîntările de care se-mpărtășesc toți cei ce se-nchină la locurile sfinte.

Fericit acela pe care treburile îl iertau să facă hagialîcul acesta în fiecare an, căci el și ai săi erau norocoși și feriți de boale, plăcuți lui Allah.

Făcea dar fiecare tot ceea ce-i sta prin putință ca să meargă la Mecca, și dacă numai unul la zece s-ar fi dus, erau mulți, de tot mulți cei ce se-ntorceau, nu mii, nici zeci de mii, ci peste două sute de mii de credincioși istoviți de drum și însetați de dorința de a revedea pe ai lor, cei mulți pe jos, numai pe ici, pe colo cîte unul călare pe cai, pe măgari, pe catîri ori pe cămile bogat împodobite.

Sosiți în fața porții, ei își desfășurau steagurile și se opreau, recitînd într-un glas versete din *Coran*, căci intrarea în oraș nu se ierta decît trecînd pe sub ochii califului, căruia i se cuvenea mîngîierea de a-i vedea; din clipă în clipă dar masele se-ngrămădeau în fața porții și se răzleteau peste cîmpia întinsă. Din o parte soseau mereu cei veniți din cale lungă, iar din ceealaltă se-ndesuiau cei ieșiți întru întîmpinarea lor.

O nemărginită mare de capete înfășurate în turbane se zbătea cu zgomot fioros în fața porții cînd califul El Mutavachil, tînăr, frumos, mîndru, plin de podoabe strălucite, a sosit călare pe un armăsar alb și însoțit de curtenii lui și încungiurat de garda turcească. Aclamări vii vesteau apropierea lui, și furtunatic au izbucnit din sute de mii de guri binecuvîntările cînd el s-a ivit în poarta cea largă.

— Allah e mare și puternic și duce la biruință pe ceice i se închină! strigă el, ridicîndu-și amîndouă mînile spre cer.

— E mare Allah! răsună din sute de mii de guri. Și puternic e și dă biruință!

Îndelung și tot mai amenințător răsunau strigătele pătimașe, iar necredincioșii, care-și păzeau mărfurile prin bazaruri ori se perdeau ca privitori pe ici, pe colo,

prin mulțime, ascultau cu inima încleștată și numai cu frică-și mai ridicau ochii.

Evreii-și căutau de treburi ca niște oameni care nici nu văd, nici nu aud ceea ce nu-i privește, dar între creștini erau mulți care nu puteau să-și stăpînească disprețul, și ucenicii lui Budha își dedeau fără de sfială pe față mila ce-i cuprindea văzînd gălăgia religioasă.

Un semn a trebuit, un mic început, pentru ca însuflețirea să se deie pe față ca mînie atoatenimicitoare și ca din senin s-a pornit, ca de obicei, goana asupra necredincioșilor, care s-a urmat pînă noaptea tîrziu. Unii s-au ascuns, alții au scăpat cerînd să fie primiți sub ocrotirea lui Muhamed, mulți însă au fost măcelăriți pe ulițele strîmte, prin fața geamiilor ori prin ascunzișurile lor.

Era pe-nserate cînd Mir Benah a întrat în marea curte împrejmuită cu ziduri înalte și li-a dat călăilor drumul, ca să taie pe toți cei ce nu i se închină fără de șovăire lui Allah.

Dumiriți, nedumiriți, toți trebuiau acum să se hotărască într-un fel, și, spre marea mirare a lui Mir Benah, cei mai blînzi se făcură deodată cei mai îndărătnici.

— Un mincinos e proorocul vostru! strigă Beniamin ben Iacob.

— Un smintit e, care a scos din minți o lume întreagă!

— Da! un smintit! repetă Iacub.

— Un nenorocit, care oarbecă prin întunerec! strigă Azvadi. Dîndu-ne pe mîna călăilor lui El Mutavachil, desfrînatul, tu vrei să ne faci cel mai mare bine; cu cît mai mult ne vor chinui, cu atît mai dulce ne va fi trecerea în altă viață!

— Mir Benah! Stăi! Oprește! strigă Manea, înaintînd cu pași rari spre el cînd doi călăi se răpeziră spre ocărîtorii lui Muhamed. Ascultă, Mir Benah, căci mai nainte de a muri voiesc și eu să-ți fac un mare bine. N-a fost proorocul vostru nici mincinos, nici smintit, nici om ce oarbecă prin întunerec, urmă el

liniștit. Trimisul lui Dumnezeu a fost și el ca mulți alții înainte de dînsul.

Mir Benah rămase ca fărmecat de glasul lui și de ochii lui pătrunzători.

— Ascultă, Mir Benah, vorba omului care nu vrea să moară, dar nu e în stare să facă o mare mișelie ca să-și scape viața, urmă el iar. Nu ar fi putut proorocul vostru să pună în mișcare o lume întreagă dacă el n-ar fi fost rînduit de Dumnezeu să-nfrîneze patimile omenești prin strășnicia poruncilor lui. Voi însă ați înțeles de-a-ndoaselea învățăturile lui. Ai răbdare, Mir Benah! E mare Allah și puternic, și el a pus sabia în mîna proorocului, nu însă pentru ca să stîrpească pe cei săraci și umiliți, ci pentru ca să ție bună rînduială între oameni. Răspunde, Mir Benah, dacă e ori nu adevărat că proorocul vostru a trăit timp îndelungat în pustiu, departe de oameni și hrănindu-se cu rădăcini.

— E adevărat, răspunse africanul.

— E adevărat — întrebă iar Manea — că el era cuvios și milostiv, drept și aspru nu numai către alții, ci și către sine însuși?

— E adevărat, răspunse Mir Benah.

— Și părinții tăi, Mir Benah — urmă Manea — îți mai aduci aminte de ei? Nu au trăit dînșii tot în pustiuri? Frații tăi unde trăiesc? Cum se hrănesc? Cum se îmbracă? Cum se adăpostesc? Ai copii, Mir Benah?

— O singură fată, răspunse africanul înduioșat.

— O fată ai, o copilă, o fiică, stărui Manea. Adu-ți aminte de zilele copilăriei tale și răspunde cu inima curată: te socotești tu mai fericit decît părinții și frații tăi? Îi dorești fiicei tale viața cum o are ori cum o aveai tu în copilăria ta?

— Ah, nu mai e cu putință! suspină africanul, crescut în lărgimile pustiurilor.

— Omoară-ne, Mir Benah — grăi acum Manea — dar dă-ți seamă că omori oameni care-și petrec viața ca proorocul vostru și ca părinții și frații tăi, oameni care trec prin viață nebăgați de nimeni în seamă. Ce ți-ar face califul dacă nu ne-ai omorî?

— M-ar omorî el pe mine, răspunse Mir Benah.

Părintele Manea mai făcu un pas spre dînsul.

— Ascultă Mir Benah, îi zise apoi încet și apăsat. Mincinos, smintit și om care oarbecă prin întunerec e califul El Mutavachil, pe care Allah vi l-a rînduit ca să vă certe pentru neascultarea voastră. S-a depărtat Allah de voi și ați rămas sub stăpînirea duhurilor rele, care v-au pus să vă ziditi palate mari, în care vă petreceți viața în îmbuibare și în desfrîu, să vă îmbrăcați în mătăsuri și în catifele și să vă împodobiți cu aur, cu mărgăritare și cu petre scumpe, să vă urîți și despuiați unii pe alții. Pentru ca unul să se poată socoti pe o clipă mulțumit, mii și mii se istovesc muncind și mor în cele din urmă de foame. Nu așa vrea Dumnezeu, nu așa v-a învățat pe voi proorocul, și fiindcă nu ați ascultat porunca, au venit asupra voastră turcii, care vă batjocoresc, vă umplu pe toți de spaimă și vă duc la deznădăjduire. S-au răzvrătit popoarele de la hotare, și mîne-poimîne se va răzvrăti și orașul acesta, care e inima împărăției.

— E-n plină răzvrătire, adăugă Iacub. Arabii cei adevărați sunt cuprinși cu toții de mînie, și cel mai de frunte dintre dînșii numai un semn mai așteaptă ca să se ridice asupra lui.

— Așa e! zise Mir Benah, perzîndu-și stăpînirea de sine. Chiar Muntassir, cel mai cu vîrtute dintre feciorii lui, e gata de a se pune în fruntea lor.

— Dacă e așa — urmă preotul — Dumnezeu vrea să-l peardă, și sabia cu care el taie pe cei ce nu sunt de un gînd cu dînsul nu e sabia proorocului, ci paloșul arhanghelului, prin care el surpă cu ajutorul turcilor împărăția voastră cea putredă. Au trecut, Mir Benah, timpurile voastre de mărire!

— Ah! rîcni africanul, scrîșnind din dinți. El Mutavachil e un singur om, și e destul o lovitură de pumnal bine nimerită spre a-l face să nu mai fie. Turcii însă sunt mulți și gata în fiecare clipă de răzbunare: ce faci cu ei?!

— Aduni încă mai mulți în fața lor, întîmpină Iacub. Dă-mi mie o zi, numai o zi, și-ți adun de aici din Bagdad o sută de mii de oameni deznădăjduiți,

care nu așteaptă decît să-i chemi. Iar în trei zile-ți pun Persia toată-n picioare.

— Toată, toată! confirmă Nazir.

— Oameni sunt destui — grăi Mir Benah — dar pentru ca să faci oștire din ei să cer bani, mulți bani!

Beniamin ben Iacob făcu acum și el un pas înainte.

— Bani vă trebuie?! întrebă el apăsînd asupra vorbei. Se pot găsi bani... mulți bani. Comori întregi vă dau dacă numai atît vă trebuie.

— De unde? întrebă africanul zorit.

— Să vedem... să ne înțelegem... grăi evreul, frecîndu-și mîinile.

III

ISRAEL BEN ISAAC

Goana era în toiul ei, dar Israel ben Isaac, bătrînul pipernicit, cu capul mare și cu barba rară, pe ici, pe colo, cîte un firicel alb, sta umilit și nepăsător între fiarele lui ruginite, care în atîte rînduri îl scăpasără din mari primejdii. Cine să se mai lege și de un om ca dînsul, care-și cîștigă cu chiu cu vai o cojiță de pîne vînzînd fiarele ruginite pe care alții le aruncă?! Cui să-i mai pese dacă mai trăiește ori nu o ființă horopsită ca dînsul?!

Nu era însă și în inima lui nepăsarea ce i se oglindea-n față. Avuse nouă feciori și nu mai avea decît cinci, șapte gineri avuse și nu mai avea decît doi, numai doi, căci al treilea, Beniamin ben Iacob, rabin și el, nu mai putea să fie socotit între cei vii, avea o mulțime de nepoți, mare parte din ei orfani, și avea frați mii și mii, care toți tremurau de frică și dintre care nu puțini periseră în ziua aceasta cu moarte urîtă.

„Ne-a părăsit — își zicea el stînd așa singur — Dumnezeul lui Avram și al lui Iacov și al lui Moise, fiindcă ne-am făcut deopotrivă cu nelegiuiții acestui

nou Vavilon, și nu mai e pentru noi mîntuire decît în pustiurile deșerte."

Deodată el tresări, cuprins de spaimă.

Mir Benah, unealta cumplitului El Mutavachil, venea cu pași mari drept spre dărămătura cu fiare ruginite.

Bătrînul rabin nu se mișcă, ci rămase tot umilit și nepăsător la locul lui din fața intrării.

— *Cabbala Benai!* — grăi Mir Benah încrucișîndu-și brațele pe pept cînd sosi în fața lui.

Acesta era semnul de recunoaștere, și fața lui Israel ben Isaac se lumină.

— Care va să zică mai trăiește?! suspină dînsul ridicîndu-se. Intră, Mir Benah, în dărămătura aceasta ca-ntr-un palat strălucit.

— Mai trăiește — grăi africanul după ce întră — și de la tine atîrnă, ben Isaac, ca încă mult să trăiască.

— Îl iubesc — îi răspunse bătrînul — ca pe feciorii mei, chiar mai mult decît pe dînșii, căci e alesul lui Dumnezeu. Să-mi spui, dacă știi, unde răsare soarele?

— La apus, căci acolo sunt ruinele templului, răspunse Mir Benah.

— Bine, Mir Benah! Dar stelele unde strălucesc?

— Deasupra corturilor, căci sub corturi e mîntuirea.

— Te cred, Mir Benah, grăi bătrînul, schimbat cu totul la fire. Crede-mă și tu și spune-mi fără încungiur, ce vrei?

— Beniamin ben Iacob m-a trimis la tine — răspunse africanul — și m-a încredințat că poți să-mi dai bani, mulți bani, și-mi vei și da dacă-ți voi spune semnele primite de la dînsul.

— Bani, mulți bani? zise ben Isaac dîndu-se puțin înapoi și trăgînînd vorba. Tu cauți bani aici între aceste fiare ruginite? Ţi-a spus ție Beniamin că eu am bani?

— Nu! răspunse Mir Benah. Mi-a spus că tu poți să găsești bani, și ai destulă trecere ca să iei, dacă vrei.

— Spui adevărul, grăi ben Isaac. Numai așa a putut să zică Beniamin. Da, pot, dacă cere el, să găsesc bani: cîți bani vrei însă și de ce să ți-i dau?

Mir Benah își luase hotărîrile și nu mai stetea pe gînduri, el îl trase pe bătrîn într-un colț și cu glas înăbușit și din cînd în cînd cam tremurător îi spuse cele petrecute.

Evreul se dete în cele din urmă la o parte.

— Mir Benah! îi zise. Te știu cine ești, și tot orașul te cunoaște. Ești fiul unui viteaz ca tine, te-ai ridicat puindu-ți capul în primejdie și poți să-l pui și acum, dacă crezi că e bine ceea ce faci; eu sunt fiul unui biet de rabin ca mine, am grija neamului meu și nu mă perd numai pe mine însumi puindu-mă alătarea cu tine. Dacă vrei bani ca să scapi pe Beniamin ben Iacob, îți dau. El e om vrednic și iubit de frații lui, și aceștia dau tot ca să-l scape.

— Nu poate nimeni să-l scape cîtă vreme trăiește El Mutavachil, stărui africanul.

— Îți dau bani ca să scapi pe Beniamin — repetă evreul — și treaba ta e cum îl vei scăpa și ce faci cu banii. Eu nu mă amestec, nu știu nimic!

— Ba știi secretul meu și poți să mă pierzi, spuindu-l, în fiecare clipă, șopti africanul, strîmtorîndu-l în colț.

— De ce să te perd, Mir Benah? răspunse ben Isaac. Nu cumva sunt smintit?! Îți dau bani fără ca să-l fi scăpat pe Beniamin. Tu poți să ne omori și pe mine, și pe Beniamin, și toată lumea are să laude fapta ta, și nimeni n-are să-ți ceară banii înapoi. Cum aș putea eu să te perd? Mi-e scumpă viața ta, Mir Benah! Îți dau, ca să-l scapi, și-ți voi mai da după ce-l vei fi scăpat; nu ți-e destul?!

— Nu! răspunse africanul. Eu n-am venit la tine să vînd, ci să cumpăr. E hotărîtă peirea lui El Mutavachil, nu de mine, ci de alții, și e destul ca eu și ai mei să ne dăm la o parte pentru ca el să moară. Rămîn însă turcii, și de aceștia numai în fruntea unei oștiri mari putem să scăpăm. Cum vrei să-l scap pe Beniamin al tău dacă nu pot să scap nici eu?! Unde să-l scap?! Ascultă, ben Isaac, urmă el mai încet. Dacă

El Mutavachil moare, ori îi alungăm şi pe turci, ori nu ne rămîne decît să ieşim luptîndu-ne mereu cu dînşii peste hotarele împărăţiei, iar pentru aceasta să cer bani, mulţi bani. Beniamin ben Iacob mi-a spus că tu poţi să-mi dai, nu mie, căci mie nu-mi trebuie banii nimănui, ci pentru treaba aceasta. Poţi, ori nu poţi?!

Israel ben Isaac, bătrînul cîrcit, începu să tremure.

— Aşa a zis Beniamin, ginerele meu? întrebă el încet. Ţi-a vorbit el despre o ieşire peste hotarele împărăţiei? Ai fi tu gata să fugi?

— Nu mi-e, ben Isaac, de capul meu — răspunse africanul înduioşat — dar am un copil şi nu voi să-l las orfan.

— Ai copil şi ţi-e drag? strigă evreul înviorat.

— O fată — răspunse africanul — şi mi-e dragă mai mult decît lumina ochilor mei.

— Ne-nţelegem, Mir Benah, mai uşor acum, grăi Israel ben Isaac uitîndu-se în ochii lui. Ascultă, iubitul meu prieten. Tu ţi-ai dat pe faţă secretul şi pot să am încredere în tine; ca să ai şi tu încredere în mine, îţi mărturisesc şi eu secretul meu. Beniamin a spus adevărul: am bani destui ca să ţii cu ei ani de zile o oştire mare. Eu, Israel ben Isaac, umilitul negoţător de fiare ruginite — urmă el ridicîndu-şi capul — sunt urmaşul marilor rabini ai Siriei, marele rabin al tuturor israelitenilor din această parte a Asiei şi cel mai bogat om în Bagdad. Părinţii mei au adunat bogăţii mari, şi mii de slugi credincioase ale mele ostenesc azi ca să le sporească; ce-mi folosesc însă comorile dacă sunt nevoit să le ţin ascunse? Ce-mi foloseşte puterea dacă toţi să tem să se apropie de mine şi numai stînd umilit între aceste fiare ruginite pot să-mi tînjesc viaţa? Nu mai e pentru mine şi pentru neamul meu trai tignit în gheena aceasta, unde viaţa şi avutul ni-e în fiecare clipă în primejdie, şi totuşi în ziua în care s-ar zvoni că voim să plecăm, am fi despuiaţi şi omoriţi pînă la cel din urmă. Ascultă, dar, Mir Benah: sunt bani, comori mari, dar eu nu le dau ca să scapi tu şi copilul tău, ci pentru ca noi şi copiii noştri să ne deschidem drum din acest nou Vavilon,

care pentru fărădelegile lui e sortit să fie șters de pe fața pămîntului. Dacă vrei dar să scapi deschizîndune și nouă drum de scăpare, îți deschid vistieria neamului meu, iar dacă nu, taie-mă, și tot nu vei afla unde se află ea.

— Am înțeles acum vorbele lui Beniamin ben Iacob, grăi africanul. Și unde voiți voi să vă duceți?

— Departe, spre meazănoapte — răspunse marele rabin — e o țară binecuvîntată de toți dumnezeii, în care păgîni, creștini și muhamedani trăiesc în bună pace unii lîngă alții: e țara cazarilor, pe țărmurii Mării Negre, și caganul ei e gata să ne primească și pe noi în rînd cu ceilalți supuși ai săi.

— Și eu să mă duc acolo cu voi?! strigă Mir Benah dus cu gîndul la pustiurile văratice pe care-și petrecuse copilăria.

— Tu fă ce vrei și du-te unde-ți place — răspunse evreul — dar nouă să ne deschizi drum fie prin Armenia, fie prin Persia.

Mir Benah stete cîtva timp pe gînduri.

— E greu, zise apoi. Ceea ce voiesc eu trebuie să se facă iute, cît mai curînd, căci altfel se dă zvon și totul e perdut. Arabii sunt în mare fierbere, și răscoala poate să izbucnească de azi pe mîne, iar voi nu sunteți gata.

— Ba suntem gata, îi răspunse rabinul. Dacă-mi lași trei zile ca să-i vestesc, mîne în zori de zi să ieși la poarta despre răsărit. Vor veni zece catîrî încărcați cu saci de cărbuni. Ia sacii, du-i la tine și bagă de seamă ca nimeni să nu vadă ce scoți din ei. Iar dacă va mai fi nevoie, îți voi mai da.

— Ne-am înțeles, ben Isaac! îi zise africanul hotărît.

— Încă nu pe deplin, răspunse rabinul rostind vorbele rar și răspicat. Banii pe care ți-i dau sunt mîntuirea noastră. Dacă vrei, dar, ca mîne în zori de zi să-ți trimit sacii, adă-mi pînă la miezul nopții pe fiica ta. Ea și noi numai împreună putem să scăpăm. Nu-i așa, Mir Benah?

Africanul iar stete pe gînduri.

Așa era! El trebuia să i-o încredințeze cuiva, și nimeni nu putea să aibă pentru ea mai multă purtare de grijă decît evreii.

— Ți-o aduc! zise și se depărtă.

Zilele următoare Bagdadul era mai liniștit decît de obicei, viața se desfășura-ntr-însul însă mai pe-nfundate, clocotind.

Arabii-și neglijeau afacerile, iar evreii-și vindeau prin bazaruri mărfurile pe prețuri de nimic, toți vorbeau mai încet și umblau mai cu băgare de seamă. Mulți știau și aproape toți simțeau că se pregătește o mare schimbare, dar sîmțămîntul acesta era vechi și lumea se deprinsese cu el.

Surparea marei împărății a califilor se începuse cu vreo douăzeci de ani mai nainte, cînd arabii, odinioară sobrii și atît de războinicii ei întemeietori, s-au dat la viața plină de plăceri trecătoare, au lăpădat armele și au pornit goana după bogății.

Harun al Rașid și Zubeida, mult cîntata lui soție, au iubit ceea ce e frumos și măreț și au uimit lumea prin dărnicia lor și prin pompa pe care o desfășurau.

Urmașii lor, nemaifiind în stare să-nțeleagă frumosul, căutau cu nesaț ceea ce era scump și au uimit lumea prin desfrîul lor și prin risipa ce făceau.

Trebuințele erau atît de multe și de mari, încît și cei mari se simțeau săraci și toate se socoteau în bani, toate se puteau cumpăra, nimeni nu mai era sigur nici de avutul său, nici de ziua de mîne. Mulțimea cea mare erau oameni scăpătați și peritori de foame, iară puținii care se-mbuibau din roadele muncii săvîrșite de aceștia, tremurau de frica răzbunării. Califii au fost și ei nevoiți să se apere luîndu-și-i pe turci în simbrie, și din ziua în care au intrat în citadela Bagdadului, turcii aceștia erau adevărații stăpîni ai împărăției și asupra lor era îndreptată toată ura.

Mir Benah avea cuvinte de a se grăbi.

Era peste putință ca timp de trei zile să se urmeze o pregătire la care luau parte mii de oameni fără ca turcii să prindă de veste, și Mir Benah se aștepta în fiecare clipă că să fie dat de gol.

El întrase însă în tovărășie cu un om care era nesăcat în născocirea mijloacelor de luptă.

Evreul care-și petrecea viața între fiarele ruginite nu era un muritor de rînd, ci mîna dreaptă a unei puteri care pătrundea pînă în cele mai ascunse părți ale societății. Miile de slugi credincioase, despre care-i vorbise lui Mir Benah, nu îi erau numai agenți comerciali, și el știa cine ce vrea, ce dorește, cum stă, în ce fel de strîmtorări se află, ce slăbiciuni are și de unde trebuie să fie apucat. Califul bea, iar evreii negoțătoreau și cu vinuri. Spre a-l alinta dar pe El Mutavachil, ben Isaac i-a căutat cel mai bun vin de Cipru, frumos de te doare inima să-l bei și gustos de și cîntărit cu aur e prea ieftin.

Abu Lihasan Alastcarii, poetul, era vestit pentru însuflețirea cu care cînta lauda trecutului și pentru asprimea cu care biciuia păcatele prezentului. El avea slăbiciune pentru arme. Ben Isaac i-a trimis cîțiva oameni încărcați de arme de Damasc, ca să-și aleagă pe cele mai frumoase dintre ele, iar pe turci i-a vestit prin ascuns că poetul pregătește ceva și adună arme la casa sa.

Ziua a treia, care după călindarul nostru era la 9 decemvrie 861, pe-nsărate, Bagdadul era liniștit ca niciodată în timpul celor din urmă cîțiva ani. Puțini știau ce are să se întîmple, dar toți se așteptau la ceva, și oamenii se retrăsesără din vreme prin casele lor. Cei din urmă evrei se strecurau în caravane mici spre poarta de la răsărit, pentru că de acolo să apuce pe rîu la deal, unde îi așteptau, la depărtare de vreun ceas, douăsprezece mii de arabi adunați de Mir Benah.

Ceilalți arabi erau risipiți prin oraș în cete mai mici, pe care Iacub avea să le adune îndată ce Mir Benah îi va fi dat sămnul.

Mir Benah el însuși aștepta cu cinci sute de voinici aleși în curtea cea mare, din care robii se străcurau și ei unul cîte unul spre poarta de la răsărit.

Turcii erau gata. Simțindu-se tari, ei se bucurau în taină de ocaziunea ce li se da ca să prade și pe cei vinovați, și pe cei bănuiți. O ceată de douăzeci și pa-

tru de călăreți plecase la Abu Lihasan Alastcarii, ca să-l prindă și să caute în casa lui armele, iar alte trei cete mai mari stau la pîndă prin împregiurimile casei lui.

El Mutavachil, el însuși, răzămîndu-se pe garda lui credincioasă, sta-n nepăsarea celui sortit la peire dimpreună cu tovarășii lui de chefuri și bea vin de Cipru.

Se-ntunecase cînd turcii i-au adus pe Abu Lihasan Alastcarii și l-au încredințat că n-au găsit în casa lui arme.

— Mint, califule, grăi poetul. Am arme mai frumoase decît ale tale, căci tu nu ai, precum se vede, nevoie de arme. Îți zici El Mutavachil, cel ce se razămă pe Dumnezeu, dar razămul tău e nu Dumnezeu, care i-a pus proorocului arma-n mînă, ci ceata aceasta de turci, care e o rușine și pentru noi, și pentru tine.

El Mutavachil moștenise de la părinții lui slăbiciunea pentru poezie, și vinul de Cipru îi mai și îndulcise firea.

— Vorbești prostii, Abu Lihasan, dar unor poeți ca tine multe li se iartă, îi răspunse el. Dacă nu s-au găsit arme-n casa ta, vorbele tale sunt spumă goală și mișel a fost cine te-a pus la bănuială.

— Mișel n-a fost — întîmpină Abu Lihasan — ci un biet de visător, care m-a socotit mai vrednic de cum sunt. Nu păcat, ci o vîrtute pentru timpul nostru prea mare ar fi să adunăm arme și să sărim în mînă cu ele, ca să te scoatem din ticăloșia în care te afli.

— Iar vorbești prostii, tot numai prostii vorbești, Abu Lihasan — grăi califul — dar n-o să-mi strici cheful cu ele. Ia! — urmă întinzîndu-i o cupă plină — bea și tu, ca să-ți vie mintea. Așa vin neam de neamul tău n-a mai băut.

— Și n-o să beau nici eu, răspunse poetul. Nu! Eu n-am să mă spurc bînd alături cu voi!

— Nu ești numai prost, Abu Lihasan, ci și obraznic, îi zise Califul. Dar cheful tot nu mi-l strici. Haid', spune-mi o poezie, ca să te iert.

— O poezie vrei, Djafar? grăi poetul. Nu ai tu pentru vin slăbiciunea pe care o am eu pentru poezii, şi să ştii că mai plăcută e beţia pe care ţi-o dă poezia decît ceea ce te cuprinde înecîndu-ţi minţile în vin. Dacă poezie vrei, ascultă, Djafar, şi fii cu ochii-n patru, căci am să-ţi spui una, pe care n-o să o mai uiţi cît vei trăi în lumea aceasta.

— S-auzim! strigară cu toţii.

Poetul recită versurile:

Ascultă vorba mea,
Califule! Nu bea,
Căci vinul e otravă. Bîndu-l,
Te-ncînţi şi-ţi bei viaţă şi puteri,
Te simţi slăvit, şi cînd nu dai cu gîndul,
Te vezi surpat, prin tine însuţi peri.
Nu bea, că cel ce cade beat
E un smintit şi-un blestemat.

Hristos, chiar el, nu vrea
Ca omul vin să bea
Şi-a rînduit ca vinul sfînt să fie,
Gustat numai de-nchinătorii lui,
Gustat, iar nu băut cu lăcomie,
Cum tu ca un păgîn să-l bei te pui.
Nu bea, că cel ce cade beat
E un smintit şi-un blestemat.

Proorocul prevedea
Că şi gustarea-i rea
Şi ne-a oprit cu straşnică poruncă
Ca nici măcar să nu gustăm din vin.
Iar tu, urmaşul lui, te spurci?! Aruncă
Scîrbit şi varsă-n foc paharul plin!
Nu-l bea, că cel ce cade beat
E un smintit şi-un blestemat.

— Ha-ha-ha! rîse califul. Tot prostii spui tu şi în versurile tale, dar le spui frumos, şi ceea ce e frumos se trece ca glumă bine ticluită. Dă înainte!

— Dacă vrei și vrei, eu îți torn în pahar apă curată, grăi poetul și urmă:

Tu bei și rîzi cu nepăsare!
Nu vezi că-n giurul tău, gemînd,
Se zbate un popor flămînd,
Ce chiar nici adăpost nu are?!
Ori nu îți este frică
Că mîne se ridică
Urmașii de eroi
Ce astăzi umblă goi?!

Ori crezi că garda ta turcească,
Și-atunci cînd fiii lui Omar
Cu toții iar la luptă sar,
Va mai putea să te păzească?!
O, Djafar, fii cuminte
Și nu mai bea-nainte,
Că-n cupă e venin
Și peri ca din senin!

— Duceți-l de aici și-i dați un pahar de apă rece, ca să se mai astîmpere! strigă El Mutavachil și-și urmă chefu l înainte pînă pe la miezul nopții cînd unul dintre soții lui de beție i-a dat bine nimerita lovitură de pumnal.

În zorile zilei de 10 decemvrie trupul lui rece zăcea întins pe pardoseala de marmură, părăsit în palatul cel mare, iar prin ulițile strîmte se vărsa înainte sîngele.

IV

VALURI DE PATIMI

Nu se fac nici în rău, nici în bine fără de frămîntări în viața omenească schimbările.

Călugării trimiși de la Roma lucrau cu zel neobosit pentru creștinarea slavilor de la apus, în vreme ce Constantin și Clement ostăneau fiecare cu soții săi să așeze temeliile vieții creștinești — unul în țara cazarilor, iar cellalt la slavii de la răsărit.

Sîrbii de la poalele Carpaților îndeosebi erau pregătiți pentru învățătura creștinească, au primit cu însuflețire pe părintele Clement și pe soții lui, care le vorbeau toți în limba lor, și fusesără trecuți prin sfîntul botez cînd părintele Manea a scăpat din temniță. Vechii creștini însă, atît cei de la Nicopoli, cît și cei din Carpați, nu îi socoteau creștini adevărați și se depărtau și de preoții care îi botezasără, cu toate păcatele lor.

Peste cîtva timp unii dintre călugării trimiși de la Roma, coborîndu-se pe Dunăre la vale, au ajuns pînă la Carpați și, încă mai nainte de a fi sosit la Mureș, au dat, spre marea lor mirare, de vechii creștini. Călugării aceștia ziceau și ei că nu sunt creștini adevărați nici cei de curînd botezați, nici preoții care îi botezasără.

Vechii creștini se simțeau dar mai apropiați de acești apostoli apuseni, care erau și mai blajini și nu cereau nimic de la dînșii.

Căpetenia lor, părintele Felician, benedictinul bine hrănit, îi ispitea pe preoți ca să afle care le sunt credințele și obiceiurile și le găsea toate bune și frumoase, pînă la unele deosebiri cu totul neînsămnate, întocmai ca la Roma. El se mulțumea dar ca ei să ceară binecuvîntarea papei și-i încredința că o vor și primi dacă se pun sub ocrotirea lui și nu intră în legătură cu aceia pe care nu-i socoteau nici ei creștini adevărați.

— Nu voim nici noi să ne amestecăm, răspundeau preoții; dar papa ce cere de la noi ca să ne deie binecuvîntarea și să ne ieie sub ocrotirea sa?

— Nimic! — le răspundea părintele Felician cu blîndețe — doar ca să-l cuprindeți și pe el în rugăciunile voastre, cum și el vă cuprinde pe voi în ale lui.

— Nu cere să ne facem biserici, să ne rostim rugăciunile în o limbă pe care n-o înțelegem și să ne lepădăm de obiceiurile rămase de la părinții noștri? întrebau iar preoții. Stăpînire bisericească nu vrea să ne așeze?

— Nu, răspundea părintele Felician cel înțelept. Toate rămîn cum însivă le voiți. Obiceiurile așezate

de părinții voștri rămîn neatinse cîtă vreme voi înșivă nu vă veți fi lepădat de ele.

— Dacă e așa — zicea chiar și părintele Titu, care era tot blînd și înțelept și el — atunci papa e creștin adevărat și se cuvine să-l cuprindem în rugăciunile noastre.

Părintele Clement, însă, care nu era nici blînd, nici înțelept, ci, precum îl știm, călugăr pătimaș, nu se putea împăca cu gîndul ca pe aceeași bucată de pămînt să trăiască două feluri de creștini, care se dușmănesc între dînșii. Pe cînd dar părintele Felician căuta forma în care aveau să ceară binecuvîntarea papei și ocrotirea lui și chemase de peste Dunăre pe fratele Formosus, deșteptul său ucenic, ca să-l trimită la Roma, părintele Clement li se plîngea mai-marilor de la Constantinopol că benedictinii turbură sufletele, amestecîndu-se în lucruri care nu îi privesc, și în văile de atîta timp liniștite ale Carpaților se-ncingea o luptă din ce în ce mai înverșunată între Apus și Răsărit.

Apusenii îi ocărau pe greci spuind că sunt neputincioși, pătimași și fățarnici, iară grecii îi huleau pe apuseni ca nesățioși, desfrînați și vicleni.

Muntenii îi credeau și pe unii, și pe alții, și nu luau parte la luptele aceste, al cărora rost nu puteau să-l înțeleagă; ei se dedeau însă mai mult în partea Apusului, care, fiind mai depărtat, nu putea să se amestece cu dînșii și să le strice obiceiurile. Părintele Felician se socotea dar mare și tare la Tîrgoviște, ba era să-l trimită pe îndemînaticul Formosus chiar și la cetatea de pe Dîmbovița, unde se afla doamna văduvă cu Vladislav, copilul ei.

Deodată, însă, s-a ivit, ca venită din altă lume, în mijlocul muntenilor, Ana, mult jelita preuteasă, pe care toți o știuseră perdută.

Scăpată de părintele Metodiu și de minunatul lui frate, ea trăise timp îndelungat sub purtarea de grijă a maicii Teodorei și împreună cu fiicele ei, știa toate nedreptățile suferite de Ignatie cu voia papei și trecuse prin Bulgaria sub ocrotirea părintelui Clement, care îi rînduise însoțitor pe părintele Serafim, călugă-

rul mai mult cuvios decît bătrîn, care o iubea ca pe copilul său și nu se depărta niciodată de lîngă dînsa.

O minune cerească li se părea tuturora scăparea ei; ca la o sfîntă se uitau cu toții la dînsa, din toate părțile se aduna lumea în calea ei, ca s-o vadă, să afle prin cîte a trecut și cum a scăpat și ce fel e lumea din care vine; iară ea nu mai era copila jingașă și sfiicioasă de odinioară, ci femeie cu vîrtute, care se simțea mai presus de toți și stăpînea inimile chiar și numai prin înfățișarea ei.

Nu putea părintele Clement să-și găsească un ajutător mai însuflețit, nici părintele Felician să deie peste un dușman mai cumplit decît această femeie tînără și trecută prin cele mai grele încercări, soția unui preot mult iubit și lovit de o mare nenorocire, verișoara doamnei văduve și mătușa domnului încă copil, muma care alerga cu copilul ei orfan în brațe printre frații ei, făcînd sfiicioși pe cei tineri și îndrăzneți pe moșnegii cuprinși de fiori.

Întoarsă, în sfîrșit, în mijlocul fraților ei, ea uitase toate suferințele pe care le îndurase, plîngea de bucurie și nu se mai sătura să privească cîmpia întinsă, văile largi și munții înalți, să respire aerul curat, să bea apa dulce și să vorbească cu mult iubiții, în mijlocul cărora copilul ei avea să-și petreacă viața.

— Ah, bine e!... zicea dînsa. Frumos e!... și-i îmbrățișa pe toți, săruta oile de pe cîmp și viteii, săruta pomii din livadă, săruta iarba verde, ar fi voit să poată cuprinde în brațele ei munții și nu se mai sătura de bucurie.

Tocmai de aceea viuă era mereu în sufletul ei amintirea binefăcătorilor ei și viuă și spaima care a cuprins-o cînd a aflat că frații ei s-au dat în partea papei, pe care dînsa-l știa de la maica Teodora și de la fiicele ei, de la preoții cu care venise și mai ales de la părintele Serafim, povățuitorul ei în cele sufletești.

— Cum?! — le zicea dînsa fraților adunați împregiurul ei — voi cu papa voiți să vă amestecați?! Dar știți voi ce va să zică papă?... știți ce se petrece-n lume?! O, nenorociților! Nu știți cine e împăratul Mihail, care și-a horopsit surorile și mama, și Barda, fratele nele-

giuit, și Photie, unealta lor. Nu știți că papa s-a unit cu dînșii ca să prigonească pe Ignatie, sfîntul schingiuit. Le știu eu, care m-am împărtășit de binefacerile maicii Teodorei, și vă spun: Bizanțul e o căldare mare, în care fierb în clocote cele mai mari spurcăciuni, iară papa îi dă și el foc cazanului, mestecă cu linguroiul și gătește otrăvurile rîzînd ca un diavol împelițat. Fugiți de el!

Părintele Serafim era încîntat.

— Vino — îi zicea — copila mea, să te îmbrățișez. Și-o îmbrățișa cuviosul părinte cu multă dragoste.

Iar muntenii nu știau, ce-i drept, nici din spusele ei ce se petrece în lume și cine e papa, dar le era destul că dînsa le zice să fugă de el, și foarte în curînd părintele Felician și soții lui nu mai știau încotro să apuce, iară părintele Serafim și soții lui erau primiți cu brațele deschise pretutindeni unde ei se iveau alăturea cu Ana.

Nu era însă Ana pretutindeni, și pe cînd unii îi alungau pe apuseni, alții îi luau la goană pe răsăriteni și iar alții nu voiau să știe nici de apuseni, nici de răsăriteni și-i socoteau pe acești apostoli ai iubirii mai răi decît cei mai nelegiuiți păgîni. Pretutindeni dar prin văi și pe la poalele dealurilor oamenii se-nvrăjbisără și, aținați de preoți, se dușmăneau din ce în ce mai mult între dînșii.

Zadarnic alergau județii ca să-i împace, căci nu erau nici ei de același gînd. Tot mai trăia[u] Albu și Crețu și Cornea alăturea cu Strîmbu, cu Cîrnu și cu Sîntu, și nu mai era la mijloc domnul, ca să o rupă într-un fel, iar părintele Titu nu voia să se coboare de la poalele Negoiului. Pe cînd unii îndemnau pe Ana să stăruie cu tot dinadinsul, ceilalți clătinau din cap întrebîndu-se dacă nu cumva are dreptate părintele Felician, care zicea că femeia venită de la Constantinopol e stăpînită de duhuri necurate și că dragostea părintelui Serafim nu e părintească.

Și tot așa ziceau și feciorii lui Crețu, care nu erau călugări.

Mare era dar turburarea cînd Ana a plecat de la Tîrgoviște cu părintele Serafim și cu încă doi dintre

soții lui, ca să treacă în valea Dîmboviței și să meargă la verișoara ei, doamna.

— Nu! — strigau cei mai colțoși — nu vrem s-o momească și pe doamna și să-i strice mințile cu apucăturile ei străine!

— Nu vrem să răzbească bizantinii pînă la domnul, care e copil nevrîstnic și se prinde ușor în mrejile lor! strigau alții.

Mulțimea însă se uita în ochii Anei și o ducea pe sus orișiunde voia dînsa să meargă.

S-a dus Ana, dar în urma ei nu s-a potolit fierberea, ci s-a-ntins tot mai departe peste Dunăre și pe Dunăre la deal. Pornită o dată, lupta dintre apuseni și răsăriteni s-a urmat cu întețire din ce în ce mai pătimașă și pe întindere din ce în ce mai mare.

Curînd după cele petrecute la poalele Carpaților, Rastislav, ducele Moraviei, întrînd în luptă cu germanii, i-a alungat și el pe apuseni din țara lui și a cerut de la Patriarhia din Constantinopol preoți care știu slavonește.

Constantin s-a întors de la cazari, unde petrecuse patru ani de zile, și, călugărit, cum de atîta timp dorise, sub numele [de] Ciril, a plecat cu fratele său Metodiu și cu mulți soți în Moravia, ca să urmeze lucrarea începută de apuseni.

Atît în drumul lor pe Dunăre la deal, cît și în Moravia și în Boemia ei au fost primiți de slavi cu însuflețire, și acum au ieșit întîia oară la iveală cărțile bisericești traduse în limba slavonească de părintele Ciril, care a alcătuit și slovele pentru scrierea slavonească.

În fața acestei întinderi a înrîuririi răsăritene, preoțimea apuseană era din zi în zi mai nerăbdătoare, și papa Nicolae I trebuia și el să se încredințeze că nu e Photie omul prin care poate să-și întindă stăpînirea și asupra creștinilor de la răsărit. Chiar dac-ar fi voit să se deie la după păr, Photie era slab și trebuia să se supună sinodului, care-l ținea strîns.

În anul 864 s-a petrecut, în sfîrșit, și în Bulgaria încă de mult așteptata schimbare.

După moartea lui Mutavachil, ucigașii ridicasără-n scaun pe Muntasir, care, chinuit de mustrări grele,

murise și el peste jumătate de an, și după moartea lui împărăția califilor pornise spre dizolvare.

Acum era timpul ca Barda să-și întrupeze visul de mărire, puind la cale un nou război asupra arabilor. Călugărimea stăruia însă, dimpreună cu Vasilie, ca mai nainte să fie înfrînați bulgarii, care erau din ce în ce mai supărători.

Ani de zile de-a rîndul Dumnezeu îi certase pe oamenii învrăjbiți prin cutremure, prin răvărsări și prin secete, și era o foamete de flămînzii îi mîncau pe morți și boli grele secerau pe cei ce tot ar mai fi avut ce să mănînce. Boris se făcuse dar sfiicios, îi lăsa în voile lor pe din ce în ce mai număroșii creștini de sub stăpînirea lui și tot mai mult se pătrundea de gîndul că și bulgarii numai ca creștini vor putea să-și urmeze viața în mijlocul lumii creștine.

Cu toate nenorocirile, însă, lupta între apuseni și răsăriteni se urma cu mînie oarbă, și era lucru firesc ca-n lupta aceasta bulgarii, care avusără atîte războaie cu romeii, să se deie în partea apusenilor, de care nu puteau să se teamă. Mai mulți dintre preoții zăloși ai răsăritenilor fusesără dar alungați din Bulgaria.

S-a pornit dar războiul. După cîteva bătălii neînsămnate însă romeii și bulgarii au întrat la învoială și Boris a luat hotărîrea de a primi și el sfîntul botez. Împăratul el însuși i-a fost naș, și de aceea părintele Clement, primul episcop al Bulgariei, i-a și dat în botez numele Mihail.

Vestea despre creștinarea lui Boris i-a zguduit pe apuseni, iar părintele Formosus a alergat la Roma. În timp de cîțiva ani înrîurirea scaunului patriarhal se-ntinsese spre meazănoapte pînă aproape de Kiev, unde pe timpul acela era capiștea slavilor păgîni, iar spre apus pînă în Boemia. Acum, după ce Boris primise și el botezul, nu mai rămînea îndoială că toți slavii creștini stau sub ascultarea Patriarhiei de la Constantinopol.

O nouă putere se-nchega la gurile Dunării, și puterea aceasta atîrna de sinodul de la Constantinopol, care se numea ecumenic.

Scoși prin aceasta din răbdare, apusenii au început să-și deie seamă că Ignatie nu s-a rătras de bunăvoie din scaun, că el pe nedrept a fost osîndit și nevinovat sufere, că el e adevăratul patriarh al Constantinopolului, iară Photie nici nu poate să fie socotit în rîndul preoților.

Dacă ei ar fi făcut aceste constatări la timpul cuvenit, foarte mulți dintre creștinii de la răsărit l-ar fi ridicat pe papa Nicolae I în slava cerului. Făcute însă acum, ele dedeau pe față un gînd dușmănos și nu puteau decît să întărească poziținea lui Photie.

Papa a adresat atît Patriarhiei de la Constantinopol, cît și celorlalți patriarhi o scrisoare, în care declară că nu-l recunoaște pe Photie patriarh legitim, nici nu-l socotește preot, ci om de rînd, care trebuie să fie scos din biserică ca turburător al bunei rînduieli.

Prin această prea tîrzie recunoaștere a adevărului s-a pornit lupta, în care s-a dezbinat biserica creștinească și care i-a înstrăinat tot mai mult pe creștinii de la răsărit de cei de la apus.[1]

Avuse Photie și tot mai avea încă mulți dușmani, dar acum nu era vorba de el, ci de neatîrnarea scaunului patriarhal, și pînă chiar și Ignatie stăruia ca toți să sară pentru apărarea vechelor așezăminte bisericești. Călugărimea cea pătimașă alerga dar în toate părțile, și în scurt timp inimile s-au umplut de amărîciune pretutindeni unde trăiau creștini.

Tot așa și-n cetatea din valea Dîmboviței, unde cele două văduve, Ana și doamna, nu ajungeau să se poată înțelege între ele.

Doamna, cu vreo patru ani mai în vîrstă decît verișoara ei, era mai potolită și se socotea mai cuminte. Inima i se-ntuneca de cîte ori își aducea aminte de răposatul ei soț, care fusese om ursuz și pornit spre viață fără de frîu. Iar acum ea trăia ca ținută-n închisoare. Nu unul dintre voinicii de frunte se uita cu dor la ea și mulți erau de părerea că e păcat ca o femeie ca dînsa să-și

[1] Amănuntele privitoare la viața sfîntului Ignatie sunt luate din *Viețile Sfinților* de P.S. părintele episcop dr. Gherasim Timuș (n.a.).

petreacă viața în văduvie; bătrînii însă și mulțimea cea mare țineau la părerea că e nevrednică femeia care nu știe să-și păstreze văduvia.

Cînd a aflat că Boris a primit sfîntul botez, Ana se bucura de nu mai știa ce să facă și cum să-și deie pe față părerea de bine, cînta, juca și-și săruta copilul.

Doamna se uita cu un fel de jale la dînsa.

Ea nu-l cunoștea pe Boris, nu stătuse ca roabă în fața lui, nu fusese scăpată de cei doi frați, nu trăise sub purtarea de grijă a maicii Teodorei, nu fusese sub ocrotirea preoților rînduiți de părintele Clement, nu înțelegea dar bucuria verișoarei sale și nu era-n stare să ieie parte la ea.

Nu e apoi nimic mai jignitor decît să te bucuri, iar aceia cu care trăiești să nu ieie parte la bucuria ta. Ana era mîhnită și se plîngea.

— Bine — îi zicea doamna — ce să-mi fac?! Eu îi știu pe oamenii aceia numai din spusele tale, și dacă e adevărat ceea ce-mi spui tu, ei sunt mai răi decît păgînii, nesățioși, desfrînați, spurcați în toate ale lor; ce-mi pasă mie, dacă le merge bine ori rău?!

— Dar nu sunt toți așa, întîmpină Ana. E și maica Teodora și...

— Dumnezeu să mă ierte — o-ntrerupse doamna — și să nu fie zis în ceas rău, căci am și eu copil, dar mi-e totdauna parcă nu pot s-o plîng nici pe maica Teodora a ta. Tot ea trebuie să fie vinovată dacă băiatul i-a ieșit atît de rău.

Asta o umplea pe Ana de adîncă amărîciune, și cele două verișoare se înstrăinau tot mai mult una de alta, Ana tot mai mult simțea că nu mai are în lumea aceasta decît pe părintele Serafim și pe cei doi soți ai săi, care o-nțelegeau și luau parte la bucuriile și la durerile ei.

Nu se putea ca doamna să n-o simtă aceasta.

Omul care se canonește pe sine e aspru față cu alții și prepuielnic, mai ales fiind femeie, și doamna nu-i vedea bucuros pe călugării străini și se simțea jignită cînd verișoara ei vorbea cu dînșii în o limbă pe care nimeni afară de dînșii nu putea s-o înțeleagă.

Părintele Serafim îndeosebi îi părea om viclean, care umblă smerit ca o pisică, se uită-n toate colțurile, le scrutează toate și se făcuse stăpîn pe Ana, de biata femeie nu mai trăia, parcă, decît să facă voile lui.

Nu o dată ar fi voit să i-o și spună Anei aceasta; ea se făcea însă din ce în ce mai neapropiată.

Părintele Serafim, om trăit în lume, simțea că doamna nu-l vede cu ochi buni, ținea să cîștige bunăvoința ei, își dedea silința să-i învețe limba și se ținea departe de Ana. Tocmai aceasta o făcea însă pe Ana încă mai stăruitoare.

Cînd a sosit vestea despre scrisoarea papei, Ana ar fi trebuit să se bucure, căci ieșise la iveală mișelia lui Barda și a lui Photie și dreptatea lui Ignatie, sfîntul de atîta timp schingiuit.

Ea nu judeca însă cu mintea, ci cu inima și nu vedea în scrisoarea papei recunoașterea adevărului, ci pornirea de a se folosi de împregiurări ca să asupărească pe creștinii de la răsărit.

— Zău că nu te mai înțeleg, îi zise doamna, mînia ta mi se pare lucru sucit. Mi-ai vorbit atîta despre răutățile lui Photie și despre sfințenia lui Ignatie, iar azi îl ocărești pe papa fiindcă zice și el ceea ce zici tu.

— Nu acum trebuia s-o zică, ci atunci; nu pentru că iubește dreptatea o zice, ci pentru că umblă să-și facă poftele, îi răspunse Ana, adunîndu-și toată istețimea, ca să o convingă despre răutatea cuprinsă în scrisoarea ei urgisitului papă.

Pe cînd însă ea se-ncălzea din ce în ce mai mult, părintele Serafim, om chibzuit și cu socoteală, îi dedea dreptate doamnei, ceea ce era o mulțumire pentru doamna, dar o umilire pentru Ana.

Jignită-n amorul ei propriu și cuprinsă de simțămîntul că e părăsită de toți, ea s-a depărtat în cele din urmă, s-a-nchis în iatacul ei și a stat timp îndelungat plîngînd așa singură.

Părintele Serafim, singurul care mai putea s-o mîngîie, s-a dus peste cîtva timp la dînsa, i-a șters

lacrămile, a-mbrăţişat-o, a sărutat-o ca de obicei şi a mustrat-o cu blîndeţă.

— Văd, fata mea — îi zise — că, spre marea mea durere, nu-mi rămîne decît să plec de aici.

— De ce, părinte? grăi dînsa. Nu ţi-e milă să mă părăseşti? nu vezi cum s-au înstrăinat toţi de mine?

— O, draga mea, îi răspunse el netezindu-i părul de pe frunte. Aş sta toată viaţa cu tine, căci ştii cît îmi eşti de dragă. Dumnezeu te-a înzestrat cu prisos cu toate darurile trupeşti şi sufleteşti, care o face pe femeie plăcută, încît mi se-ndulceşte viaţa cînd te văd, cînd stau de vorbă cu tine şi cînd pot să te mîngîi, şi grea are să-mi fie viaţa departe de tine. Eu şi solii mei avem însă însărcinările noastre, şi zadarnice ne sunt toate silinţele cîtă vreme doamna ne vede cu ochi răi, iar tu te mîhneşti cînd eu îmi dau silinţa să cîştig bunăvoinţa ei. A fost destul să-i dau azi dreptate pentru ca să am durerea de a te vedea plîngînd.

— Care va să zică nu eşti de părerea ei?! strigă Ana înviorată.

— Ce-ntrebare! răspunse călugărul. Cui i-ar fi însă de vreun folos dac-aş mîhni-o dîndu-ţi ţie dreptate?! Nu vezi că i-e destul să ne vadă vorbind împreună pentru ca să fie supărată?!

— De ce, părinte?! de ce?! strigă Ana amărîtă.

— Fiindcă te iubesc atît de mult şi te pun atît de sus în gîndul meu, grăi dînsul. Aşa sunt femeile, nu poţi să faci nimic cu ele dacă nu-ţi dai silinţa să cîştigi bunăvoinţa lor măgulindu-le.

— Măgulește-o, părinte, întîmpină Ana. Dac-aşa e bine, nu mai ţine seamă de mine. Să ne vedem rar, părinte, şi numai neştiuţi de nimeni.

Era pentru părintele Serafim oarecare farmec în asemenea întîlniri neştiute de nimeni.

— Eşti cuminte, fata mea, şi-o să vezi că în curînd toate se schimbă, îi zise el îmbrăţişînd-o cu drag şi sărutînd-o iar, de astă dată şi pe buze, aşa, cu sfială, ca pe o icoană sfîntă.

V

SALBA DRACULUI

„Ban sunător, născocire a Diavolului, ispită grea, putere nebiruită! își zicea Manea de cîte ori ochii lui se opreau asupra catîrilor încărcați cu saci plini de aur. Cîte mii și iar mii de oameni au trebuit să cadă istoviți de muncă grea, cîtă sudoare și cîte lacremi au curs ca să se adune atîta aur?! Ce aspră trebuie să fie firea omului care l-a adunat, îl păstrează și-l păzește tremurînd de frică?!"

Și tremura cu toate aceste și el de frică cînd se gîndea că, fie cuprinși de beția izbîndei, fie după o înfrîngere suferită, flămînzii ar putea să deie năvală asupra sacilor plini și să-și facă fiecare pe apucate parte. Temeiul vieții lor erau comorile lui Israel ben Isaac, și fără de ele perduți ar fi fost cu toții.

Mir Benah ținea cu orice preț să-i alunge pe turci din Bagdad și, alungat spre meazănoapte, aduna alți oameni și iar se-ntorcea.

Iacub Ibn Leit, căruia toți îi zicea[u] Saffar, faurul, era hotărît să treacă cît mai curînd în Persia, să răscoale pe frații săi din Chorasan și să pună capăt stăpînirii tahirizilor.

„Să mă fac — zicea el — eu stăpîn în Chorasan, apoi ne-ntoarcem cu putere înzecită la Bagdad."

Israel ben Isaac și ai săi voiau și ei să înainteze spre meazănoapte, dar își făceau socotelile și mare zor n-aveau.

S-adunau oamenii la saci ca vespii la miere, dar, adunați și înarmați o dată, ei nu mai secau comorile, ci le sporeau. Dedea Israel, dar dedea pe așteptare, risca, dar își scotea și dobînzile, potrivit cu primejdia în care-și punea avutul.

După fiecare încăierare se-ncheiau socotelile.

Dacă era-nvingătoare, oastea prăda pe cei învinși, iar dacă era învinsă, ea se retrăgea și prăda pe cei din drumul ei: așa ori așa, slugile credincioase ale lui Israel cumpărau de la unii și vindeau la alții,

luau de la cei ce apucasără prea mult, dau la cei rămaşi în strîmtorare şi aveau nevoie de timp ca să-şi descurce daraverile.

Manea umbla iar cu capul în sus şi forfecînd cu picioarele, plin de rîvnă şi neobosit, dus mereu cu gîndul la cele ce au să se facă şi neştiind niciodată lămurit ce s-a făcut şi ce se face.

Ţinea şi el, ca Mir Benah, bunul lui prieten, să-i alunge pe turci din Bagdad, căci o mare binefacere ar fi fost pentru întreaga împărăţie dacă ar fi scăpat de plaga turcească.

Ţinea însă şi ca Saffar, tot bun prieten al lui, să-i răstoarne pe tahirizi, căci era omul lui Dumnezeu Saffar, şi mare binefacere ar fi fost pentru Chorasan să aibă stăpîn ca dînsul.

Ţinea însă Manea mai mult decît la toate la comoara lui Israel, şi grija lui cea mare era să găsească pentru ea totdeauna loc bine adăpostit şi păzitori credincioşi.

Ar mai fi ţinut Manea ca toate să se facă fără vărsare de sînge, căci îi era nesuferit gîndul că oamenii se omoară între dînşii ca să facă binele; dar el a găsit leac şi pentru răul acesta: sta totdeauna cu bătrînul Israel şi cu fetiţa lui Mir Benah la comoară, de unde nu vedea nici vărsările de sînge, nici jaful ce se făcea după fiecare luptă.

„Noi şi ai noştri — îşi zicea apoi — ne luptăm ca să întemeiem stăpînirea binelui frîngînd puterea celor întraţi în slujba Necuratului."

La ai săi şi la ale sale numai rar se mai gîndea Manea.

Se simţea dus ca frunza luată de vîrtejul pornit în timpul verii de-a lungul cîmpiei întinse şi nu-şi mai dedea seamă unde se află şi încotro merge. Era cu toată inima şi cu tot gîndul acolo unde se afla şi-mpărtăşea durerile, bucuriile şi dorinţele oamenilor cu care trăia, întocmai ca şi cînd ei ar fi fost fraţii lui. Ştia că foarte de mult a plecat, că e foarte lung drumul pe care l-a făcut, că mereu se depărtează, că e lungă afară din cale viaţa pe care a trăit-o şi nu-şi mai putea închipui cum să mai ajungă el iar sub poa-

lele Bucegilor. Trăia deci într-un fel de buiguială și se ținea după ceilalți ca odinioară cînd se ținea de pulpana lui Mușat, croitorul cu pașii de cocor, și iar și iar i se părea că se visează numai trăind.

Trecuse și iarna, și primăvara fără ca ei să iasă din valea Tigrului. În trei rînduri s-au întors pînă sub zidurile Bagdadului, dar în toate trei rîndurile au fost iar nevoiți a se retrage, căci Muntasir, noul calif, era om binevoitor și arabii începusără a-l părăsi pe Mir Benah.

Pe la începutul verii au luat dar hotărîrea de a trece în Chorasan. Murind însă Muntasir, turburările s-au pornit din nou. Mai mulți dintre guvernatori s-au declarat neatîrnați, ba s-au ridicat deodată doi califi, Al Mustain la Bagdad, iar Al Mutaz la Samira.

Văzînd amestecăturile aceste, Mir Benah și Saffarul și-au schimbat gîndul, și-au sporit din nou oștirea, s-au întors iar spre Bagdad și abia toamna tîrziu, după ce Al Mustain a ajuns la putere covîrșitoare, s-au hotărît să treacă munții, ca să intre în Persia, iar la hotarele Chorasanului numai pe la începutul verii au sosit.

Oastea lor era o adunătură de fel de fel de oameni, care-și aveau cu dînșii nevestele și copiii, și pretutindeni pe unde treceau ea se schimba și se făcea, potrivit cu împregiurările, cînd mai mare, cînd mai mică. Un rînd ieșea din ea, și altul intra în simbrie: Manea se deprinsese cu gîndul că în lumea prin care trece oamenii se nasc numai pentru ca atunci cînd le vine rîndul să-și pună viața în joc și să se omoare între dînșii. Același Mir Benah care ar fi fost în stare să-i stîrpească pe turci de pe fața pămîntului avea în cele din urmă mai multe mii de turci în oastea lui.

Era însă în oaste și un cheag statornic.

Încă-n curtea cea mare șaptezeci de tineri se legaseră cu jurămînt ca să lupte cu statornicie împreună și să trăiască după rînduielile așezate de părintele Manea. Aceasta era ceata sfîntă a pribegilor, care s-a sporit încetul cu încetul la trei sute de voinici aleși.

În Chorasan s-au schimbat deodată lucrurile.

Amru, fratele Saffarului, pregătise de mult răscoala, și Chorasanul întreg s-a ridicat în picioare cînd oastea a sosit la hotare. Puține au fost dar luptele în Chorasan, căci urgisiții urmași ai lui Abu Tahir au trebuit să fugă, și Iacub a fost recunoscut de toți stăpîn al Chorasanului.

Acum se simțeau prietenii în toată lărgimea.

Nemaifiind nevoie de oaste, Iacub li-a dat simbriașilor drumul, ca să se ducă fiecare la ai săi, și numai ceata sfîntă a mai rămas pentru paza comorii în ființă.

Israel ben Isaac, feciorii lui, ginerii lui, nepoții lui, miile lui de slugi credincioase, toți frații lui atîta timp prigoniți nu mai tremurau de frică, nu mai aveau nevoie să-și țină comorile ascunse și puteau să-și dea pe față toată puterea.

Mir Benah își împlinise făgăduința dată lui Israel și putea să se ducă în toată liniștea cu fiica lui unde-l trăgea inima. Saffarul, acum stăpîn al Chorasanului, îi jurase că va aduna oaste, își va căuta soți de luptă și nu se va astîmpăra pînă ce nu-i va fi alungat pe turci din Bagdad.

Iacub Ibn Leit nu mai visa, ci săvîrșea fapte ca să-și întrupeze visurile și să arate-n aievea cum pot oamenii să trăiască împreună fără ca să se despoaie unii pe alții și fără ca să se omoare între dînșii, cum stăpînitorul ține pe pămînt locul lui Dumnezeu.

Dulce e viața omenească și pe nesîmțite se străcoară clipele cînd prieteni buni stau de vorbă și se veselesc împreună, mai dulce e însă cînd se dumiresc între dînșii și chibzuiesc cu inimă curată binele ce vor să facă.

Era frumos în curtea împrejmuită cu ziduri înalte, și nu o dată suspina Manea „O!... unde e Azvadi?! Nazir unde e?!“ încă mai frumos era însă aici, unde se adunau prietenii la masa lui Iacub, stăpînitorul țării, și se ospătau mîncînd ceapă cu pîine și bînd apă curată și rece cînd ar fi putut să-și încarce masa cu toate bunătățile pămîntului.

„Nu pentru că nu putem — își ziceau — ci pentru că nu voim noi și ținem să aibă destul și cei ce nu vor fi putînd."

Era bun Iacub, Saffarul, darnic și milos, dar se făcea cumplit cînd afla că cineva mănîncă două bucăți de pîne în loc de una, care, după părerea lui, îi era și ea singură destulă.

„Nu ale unuia — zicea Manea — ci ale tuturora sunt roadele pămîntului, și e hoț acela care ia din ele mai mult decît ceea ce îi este de neapărată trebuință!"

Iară Iacub se bucura cînd putea să intre în voile prietenului, care atît de mult îl mîngîiase odinioară.

Israel ben Isaac și ai săi steteau pe gînduri.

„Înțelepți oameni! zicea el. Dacă se mulțumește fiecare cu puțin, nu numai au toți destul, dar mai rămîn și prisosuri și se adună bogății. Iar dacă ai bogățiile, trebuie să faci ceva cu ele. De ce să mai facem noi calea cea lungă pînă la cazari?! De unde să știm dacă sunt ori nu și ei tot atît de înțelepți?!"

Așa era!

De ce să se mai ducă-n țări depărtate cîtă vreme puteau și aici să-și desfășure nesupărați de nimeni bogățiile, să-mbrace mătăsurile și catifelele pe care nu putusără să le vîndă la Bagdad și să-și poarte sculele de aur, pietrele scumpe și mărgăritarele, pe care atîta timp le ținusără ascunse?!

Iacub și Manea se uitau, ce-i drept, cam chiorîș la prietenii lor cînd îi vedeau încărcați de zorzoane. Ce să le facă însă?! Dacă le aveau, nu le rămînea decît să le poarte. Păcat ar fi fost să le arunce-n gunoi.

„Tot mai bine e să le poarte ei — zicea Manea — decît să le vîndă altora."

Mai bine era, fără îndoială, dar ceea ce strălucește fură vederile și slăbiciunile omenești sunt incalculabile.

Pînă chiar și oameni ca Mir Benah sunt cîteodată răpuși de ele.

Nu-i trebuiau, ce-i drept, lui Mir Benah nici mătăsurile, nici catifelele, nici sculele, pietrele scumpe și mărgăritarele, el avea însă o fată care trecuse acum

de cinci ani și tot femei sunt fetele și la vîrsta de cinci ani.

Fata lui Mir Benah era și ea neagră și buzată, dar nu atît de neagră și de buzată ca tatăl ei, căci muma ei fusese persană. Avea însă niște ochi mari și vioi, încît Mir Benah se-nfiora cînd se uita-n ei, iar dinții albi îi ieșeau, cînd zîmbea, printre buzele roșii la iveală mai frumoși decît mărgăritarele lui Israel.

Ea nu era apoi numai a lui Mir Benah.

În îndelungatul timp pe care l-au petrecut pînă la sosirea lor în Chorasan, purtătorul ei de grijă, adevăratul ei părinte, a fost Manea. Sufletește a lui era fata. El ostenise ca să-i potolească firea cea năvalnică, el o-nvățase să se roage lui Dumnezeu, el îi luminase mintea, el îi dăduse numele Bassa, după mucenica Bassa, care pătimise și făcuse minuni în timpul împăratului Maximian și era de la Edessa, aproape de țara părinților lui Mir Benah.

Și, o, ce bine se potriveau cerceii de aur cu părul ei negru și creț! Ce bine îi veneau mărgăritarele la gîtul cam lung! Ce frumos ședeau brățarele pe pelița ei cea fragedă! Sărea copila coprinsă de o bucurie nebunatică de cîte ori Israel, binevoitorul, o-mpodobea cu ele; și care e părintele ce nu are slăbiciunea de a-și vedea copilul împodobit? Căci odor e copilul și el.

Chiar și dacă Mir Benah și-ar fi stăpînit slăbiciunea aceasta, se cuvenea, așa zicea și Manea, părintelui mulțumirea de a-și vedea copilul bucurîndu-se, și o nedreptate ar fi fost dacă cineva ar fi voit să-l lipsească de mulțumirea aceasta.

Nu era însă Mir Benah singurul părinte, nici Bassa singura fată care se bucura cînd se vedea împodobită. Erau multe fete mai mari decît Bassa, ba chiar și femei în toată firea care se uitau cu jind la podoabele cele scumpe.

Ținînd dar să se pună bine cu lumea în care trăiau, Israel și ai săi făceau pe ici, pe colo cîte un dar, mai și vindeau ceea ce le era de prisos, ba în cele din urmă, fiind cumpărătorii mulți și marfa pe sfîrșite,

au început, așa, din bunăvoință, să aducă de la Bagdad alta, și iar alta.

Iacub le vedea toate și stătea pe gînduri și el.

„Dacă s-a pornit o dată așa — își zicea — în curînd o să ajungem ca la Bagdad, ba chiar mai rău. În zadar: omul e ființă nemernică și se dă cînd e ispitit."

Îi era învederat că mătăsuri, catifele, scule, pietre scumpe și mărgăritare au fost născocite anume spre a-i ispiti pe oameni să despoaie pe alții, ca să se poată împodobi cu ele.

El trebuia cu toate acestea să se facă că nu vede.

Tahirizii, pe care-i alungase din țară, căutau ajutor în Chocand și în Samarcanda, la samanizii care se lepădaseră și ei de legea veche, și el trebuia să fie gata în fiecare clipă de luptă. Azi, dar, ori mîne el putea să aibă nevoie de comorile lui Israel ben Isaac.

Deocamdată Iacub aduna și el, și cu cît mai mult avea, cu atît mai des și mai stăruitor îl întreba pe Israel, cînd, cum și încotro au să plece el și ai lui mai departe.

Israel se făcea însă prost și-l încredința că el și ai lui sunt mulțumiți în Chorasan și se roagă în fiecare zi lui Dumnezeu ca să binecuvînteze stăpînirea Saffarizilor.

„Ciudat lucru! își zicea Iacub. Oamenii aceștia sunt ca graurii ce s-au îndulcit la cireșe: din Bagdad voiau ei să plece și nu puteau, iar de aici aș voi eu să-i urnesc și nu știu cum."

Cel mai ușor lucru ar fi fost să-i ieie la goană și să-i deie peste hotar dacă nu pleacă de bunăvoie. Aceasta însă nu-i venea s-o facă. Lasă că el însuși îi adusese ca pe niște oameni cumsecade și prieteni buni ai săi, dar nici n-ar fi putut să-i ieie la goană fără ca să se facă turburare-n țară și fără ca să între în război cu vreunul dintre vecini, două lucruri de care se ferea.

Mai erau apoi la mijloc Manea și Mir Benah, care-și perduse de mult răbdarea.

Se-mpliniseră doi ani de cînd sta fără de rost în Chorasan. Ar fi plecat de mult, dar se temea că nenorocita lui de piele neagră îl va da de gol. Prin Armenia și prin Mezopotamia, unde bîjbîiau slugile celor doi califi, el tot numai în fruntea unei oștiri ar fi putut să treacă. Le dădea dar mereu evreilor zor să plece mai departe și-l îndemna pe Iacub să-i alunge dacă nu vor să plece.

Manea-și punea însă piciorul în prag.

— Are, după rînduiala părinților tăi — îl întreba pe Iacub — ori nu are orișicare om pacinic voie să steie în țară și să negoțătorească cu orișice?

— Are, îi răspundea Iacub.

— Dacă are, atunci — îi zicea Manea — nu ți se cuvine să-i iai la goană, căci e mai mare răul pe care-l faci călcînd legea decît binele de a-i fi alungat pe dînșii. O calci tu azi ca să faci bine; o s-o calce altul mîne ca să facă rău.

— Am să-mi fac eu altă lege! strigă Iacub.

— Fă-ți-o! — îi răspundea preotul — dar mai nainte de a o fi făcut nu-ți rămîne decît să stărui ca nimeni să nu mai cumpere de la dînșii, și pleacă ei de capul lor cînd văd că nu-și mai pot face treburile.

Stăruiau dar și Iacub, și Mir Benah, și Manea, și cei de un gînd cu dînșii, ba pînă chiar și Israel ben Isaac, care simțea că lucrurile merg strîmb. Persienii însă erau oameni țanțoși și guralivi, cărora le place deșertăciunea, și cumpărau înainte, ba mulți dintre dînșii se împrumutau de la un evreu ca să poată cumpăra de la altul, și daraverile erau din ce în ce mai întinse și mai încurcate.

N-a scăpat dar Iacub de ce se temea.

Cu cît mai mult se sporeau datornicii care cîștigau ceva dacă Israel și ai săi erau nevoiți să plece-n pripă și fără ca să-și fi putut descurca mai nainte daraverile, cu atît mai apropiată trebuia să fie și ziua plecării. Zoriți de evrei ca să plătească, datornicii, oameni mincinoși și de rea-credință, îi zoreau și ei pe evrei să-și adune hodoroagele și să plece, și într-o bună dimineață iar s-a pomenit Mir Benah cu prietenul său Beniamin ben Iacob.

— Săriți, Mir Benah! striga el. Apărați-ne, că nelegiuiții vor să ne despoaie și să ne măcelărească. Sunt bani, dacă numai atît vă trebuie!

Iară Iacub se făcea că nu înțelege nimic și-i încredința pe prietenii săi că pot să plece nesupărați de nimeni dacă-și vor grăbi plecarea.

Iar s-a pus Mir Benah în fruntea cetei sfinte, iar și-a adunat oaste și iar au pornit cu toții, însă nu cum ar fi voit Mir Benah, spre Armenia cea depărtată, ci luînd, ca oameni zoriți, drumul cel mai scurt, pe Heri-Rud, la vale, spre deșertul turcmenilor, dintre care Mir Benah luase vreo trei mii în sîmbrie.

Se desprimăvărase, și Mir Benah a suspinat adînc cînd ei au ajuns să-și întindă cele peste zece mii de corturi țesute din păr de capră la marginea nemărginitelor cîmpii acoperite de nisip. Aici, unde se simțea ca acasă la dînsul, ar fi voit el să rămîie; evreii dedeau însă zor să plece înainte spre lacul Aral și, mai departe, spre Marea Caspică.

Nu doară că s-ar fi temut de ceva, dar așa singuri ei n-aveau nici un rost. La ivirea lor, turcmenii își ridicasără corturile și se depărtasără spre meazănoapte, alungînd pe cei ce se aflau în calea lor. Aceștia, pornind și ei, au alungat pe alții, acei alții pe iar alții, și astfel, în timp de cîteva zile, s-au pus în mișcare toate popoarele risipite pe marele șes pînă în munții Uralului, unde-și căutau cei din urmă adăpost îndesuindu-se prin văi.

Nu știa nimeni ce se-ntîmplă, dar se dusese din gură-n gură vestea că se răvarsă despre meazăzi lume multă și se dedeau cu toții la o parte, își ridicau corturile și plecau înainte.

Iară Manea era cuprins de sîmțămîntul c-a ajuns la marginea pămîntului, ținea să meargă înainte, ca să vadă ce urmează mai departe, și purta iar de grijă ca comorile lui Israel ben Isaac să fie totdeauna bine adăpostite și păzite de oameni credincioși.

I

DEȘTEPTAREA

„Ce e și ce nu e păcat?“ se-ntreba Ana și iar se-ntreba.

Stînd de vorbă cu doamna, verișoara ei, petrecînd ceasuri întregi închisă-n iatacul ei ori plimbîndu-se singură pe țărmurul rîului cu apă limpede, ea scruta mereu și nu se putea dumiri ce e și ce nu e păcat.

Radu, băiatul ei, trecuse acum și el de zece ani, își petrecea timpul cu văru-său Vladislav și nu mai avea nevoie de purtarea ei de grijă. Și chiar dac-ar fi avut, ce mai putea dînsa să-i facă?

Ce plină de farmec îi fusese viața mai nainte! Din ziua în care oamenii lui Budac o răpisără din brațele soțului ei, ea a trăit într-o răsuflare, mereu zbuciumată, uitîndu-se mereu împregiurul ei, dorind mereu, voind totdeauna cîte ceva, luînd parte la durerile și la bucuriile altora, așteptînd cu nerăbdare ziua de mîne. La Prislav, în drumul ei spre Constantinopol, în timpul petrecut cu maica Teodora, în lungul drum pînă la Carpați și după ce s-a-ntors în mijlocul fraților ei, viața i-a fost plină, un foc care arde cu flacără pîlpîitoare, un neîntrerupt șir de nădăjduiri și de silințe încordate; acum se potoliseră toate pornirile în inima ei, nu mai voia nimic, nu mai știa ce să dorească, nu-și mai găsea

nici un rost în lume și se uita-n viitor fie cu frică, fie ca-ntr-un pustiu în care nimic n-o mai adimenește.

Știrea despre moartea lui Barda, celui atît de urgisit, n-o atinsese cîtuși de puțin, și zîmbind a primit ea și știrea despre moartea nenorocitului Mihail III și cea despre înălțarea lui Vasilie Macedoneanul.

„Ce-mi este mie Barda și Mihail III și Vasilie Macedoneanul?!“ își zicea dînsa și nu mai înțelegea bucuria cu care doamna primea știrile aceste de la părintele Serafim.

Împărat o dată, Vasilie nu mai era ținut de nimeni în loc, a strîns frînele stăpînirii cu străşnicia cu care odinioară înstruna armăsarii sălbatici și, ca prin minune, a scos la iveală marile virtuți ale poporului grecesc, care atît de rău fusese batjocorit de stăpînitori smintiți.

Ca să poată ține piept cu roșii, care mereu se iveau pe coastele Mării Negre, și să pornească război asupra arabilor, el trebuia, înainte de toate, să facă bună rînduială înlăuntru împărăției. A adunat dar pe cei mai destoinici dintre cunoscătorii vechelor legiuiri și, lucrînd împreună cu dînșii, a îndreptat legile potrivindu-le cu nevoile timpului. N-a ajuns, ce-i drept, să-și încheie lucrarea de legiuitor, și abia fiul său a dat împărăției *Basilicele*, care veacuri de-a rîndul au fost cartea de legi a popoarelor de la răsărit; cu croirea acestei mari lucrări și-a început însă stăpînirea.

După ce a ajuns apoi ca nimeni să nu mai cuteze a crîcni, el a dat împărătesei Teodorei și fiicelor ei voia să se întoarcă la Constantinopol, l-a trimis pe Photie la mănăstire și a ridicat iar pe Ignatie în scaun.

Pornind, în sfîrșit, război asupra bulgarilor, nu numai l-a silit pe Mihail I să primească iar pe părintele Clement cu preoții rînduiți de dînsul și să alunge pe preoții trimiși de papa, dar a mai și luat la Constantinopol pe Simeon, feciorul lui Mihail, ca să-l crească el.

Toate aceste părintele Serafim le spunea cuprins de însuflețire, dar Ana le asculta cu nepăsare, ba ea

n-a fost în stare să plîngă cu toată inima chiar nici cînd a aflat că, murind maica Teodora, Vasilie și Ignatie au rînduit să fie pusă între sfinți. Ea a zis numai: „Săraca, tot i s-a făcut dreptate!"

Nu mai putea acum să fie vorba de unirea cu papa a muntenilor. Folosindu-se de puterea lui Mihail I, care se socotea stăpîn și pe țărmurul stîng al Dunării, răsăritenii au început să zidească biserici pentru noii creștini și să citească slujba în limba slavonească.

Ana, care atît de mult a alergat odinioară ca să-nduplece pe frații ei a se uni cu noii creștini, privea acum nepăsătoare la cele ce se petrec.

Părintele Serafim, care nu mai era acum văzut de doamna, își petrecea viața mai mult pe drumuri, cînd la Prislav, cînd la Constantinopol, cînd pe la sîrbii de la poalele dealurilor. Cînd se abătea pe la Bodeni, aducea totdeauna daruri frumoase și stăruia ca doamna și fiul ei să se mute cu toți ai lor la Tîrgoviște, unde se zidea o biserică pentru noii creștini și începusără a se aduna de peste Dunăre negoțători și fel de fel de alți oameni de ispravă.

— Se cuvine domnului strălucire — zicea el — — și doamna o-n-țelegea și ea aceasta, căci încă de mult viața i se părea prea seacă în dosnica cetate din valea strîmtă.

Părintele Titu ținea însă ca domnul să-și petreacă și tinerețele tot unde și-a petrecut anii copilăriei, și iar a ieșit la iveală vechea vrajbă dintre Albu, Crețu și Cornea cu ai lor și Cîrnu, Strîmbu și Sîntu cu ai lor. Pe cînd unii, mai ales Crețuleștii, veneau des pe la Bodeni și stăruiau pe lîngă Ana s-o-ndemne și ea pe doamna să iasă din vizunie, ceilalți o-nvinovățeau că dînsa cu popii ei străini o scot pe doamna din minți, și iar s-au turburat văile pînă sub poalele munților.

Ana dedea din umeri.

I se părea seacă viața și ei, și, cînd vorbea cu părintele Serafim și cu doamna, era de părerea lor, cînd Păun, feciorul lui Crețu, venea pe la Bodeni, stăruia și dînsa ca doamna să plece, dar în urmă iar își schimba

gîndul. Statornică nu mai era în sufletul ei decît nedumirirea ce e și ce nu e păcat.

Într-un fel vedeau oamenii lucrurile în lumea străină din care venise, și într-alt fel în cea de aici, și e greu să te desfaci de vederile lumii prin care ai trecut o dată.

Nu trăise, ce-i drept, la Constantinopol, unde toate s-amestecau de-a valma, dar multe ceasuri a petrecut stînd de vorbă cu surorile lui Mihail III, care le știau toate, și e un farmec deosebit în părțile ascunse ale vieții omenești, cel ce le cunoaște e mereu ispitit să și le reamintească, iar cel ce nu le cunoaște ascultă cu sete cînd i se dezvelesc și-i ispitește pe toți ca să le afle. Știa Ana multe, și doamna asculta cînd i le spunea cu aceeași sete cu care ascultase Ana cînd le aflase.

Stînd așa de vorbă și dîndu-și silința de a se dumiri, cele două femei tinere în curînd au ajuns să nu-și mai poată da seamă de ce anume doamna are să-și petreacă viața-n văduvie, toată viața, întreaga ei lungă viață în văduvie.

— Păcat e — le zicea mereu părintele Serafim — să sporești durerile, și astfel prea multe, ale vieții omenești ori să scazi mulțumirile ei, și astfel prea puține.

Ele n-ar fi fost femei dacă n-ar fi simțit că sunt mulți cei ce se uită cu ochi doritori la ele și nu și-ar fi dat seamă că doritoare sunt și inimile lor.

De ce li se cerea să se lipsească de mulțumirile firești, pentru care e născut omul? Cine cîștiga ceva dacă ele se lipseau? Cine suferea dacă ele se bucurau de viață?

— Nu vorbesc de mine, zicea Ana. Soarta mea e hotărîtă, și o port ușor, căci nu am decît să-mi reamintesc fericirile căsniciei mele pentru ca toate zilele vieții mele să mă simt mîngîiată. Niciodată eu n-aș mai putea să găsesc ceea ce am perdut, și a doua căsnicie mi-ar fi mereu turburată de reamintirile celei dîntîi. Tu însă, care ai avut o căsnicie tristă, de ce să nu-ți cauți mîngîiere în a doua?!

— Nu-i așa, draga mea, îi răspunse doamna. Nu ai să te gîndești numai la tine. Nu te adimenește gîndul că ai putea să-ndulcești viața unui om pe care-l socotești vrednic de a se împărtăși de toate mulțumirile ce lumea aceasta poate să le deie?! Ce-ți mai prețuiește viața dacă ea nu-i este nimănuia scumpă?!

Ana tresări.

În atîte rînduri părintele Serafim i se plînsese că viața îi este grea, și-o încredințase că ea singură i-o mai îndulcește: nu cumva simțise doamna ceva? nu cumva el i-o spusese și ei aceasta?!

— Cui aș mai putea să-i îndulcesc și eu viața?! întîmpină dînsa uitîndu-se cu ochi scrutători la verișoara ei.

— Între mulți ai avea să alegi, dac-ai voi, îi răspunse doamna fără de gînd ascuns.

Nu, ea nu bănuia nimic.

Ana, cu toate aceste, se-ntreba mereu cum se face ca ea să zică tot ceea ce în atîte rînduri zisese părintele Serafim.

Se bucurau amîndouă cînd el venea pe la Bodeni și steteau mult de vorbă cu dînsul, căci, om trăit în lume, el era înțelept, știa multe, își stăpînea firea, își măsura fiecare pas și-și cumpenea vorbele și faptele. El stetea însă totdeauna puțin, o zi, două, cel mult trei, iar înainte de plecare căuta prilej de a rămîne singur cu Ana, și îndată ce ajungeau să fie numai ei amîndoi, el rămînea dus în gînduri, ea se simțea strimtorată, și nu mai aveau, parcă, ce să-și spună unul altuia.

Și nici c-ar fi putut să-și spună decît lucruri despre care nu se vorbește.

El își lua ziua bună și-i mărturisea că-i este greu să plece. Adeseori își punea de gînd să nu se mai întoarcă și i-o spunea și aceasta.

Ea nu-l ruga să mai rămîie, nici nu stăruia să se mai întoarcă, dar se bucura cînd el se-ntorcea și se lăsa în voile lui cînd el o-mbrățișa cu toată dragostea și o săruta de despărțire.

Iarba însă, încolțită o dată, ori crește înainte și se desfășură potrivit cu firea ei, ca să-nflorească și

să deie rod, ori se ofilește și se usucă în cele din urmă. Viața e în toate prefacere necurmată, foc ce arde mistuind, și starea e într-însa peste putință, iar simțămintele omenești sunt și ele viață și ori cresc, ori se sting.

Zicea părintele Serafim că pleacă, și pleca, dar zicea și că nu se mai întoarce și, cu toate aceste, iar se-ntorcea. În cele din urmă a ajuns să-și ieie rămas bun și să nu plece, și iar să-și ieie rămas bun și tot să nu plece. Îi era din ce în ce mai greu să-și stăpînească firea, și Ana răsufla mai ușor cînd el pleca, tremura coprinsă de viuă neliniște cînd el se întorcea și tot mai des se-ntreba ce e și ce nu e păcat.

Pînă unde le era iertat să meargă? Unde trebuia să se oprească?

— Nu e, părinte, păcat ceea ce noi facem? îl întrebă în cele din urmă.

El se uită rîzînd la ea.

— Ba e mare păcat, îi răspunse el cu inima deschisă.

Ea se depărtă de la dînsul, încet și cu un fel de sfială cruțătoare, dar cu toată hotărîrea.

— De ce e păcat? întrebă apoi, stînd la îndoială.

— Nu păcatul tău — grăi dînsul — ci al meu, care m-am lăpădat de cele lumești șiiată că-mi calc jurămîntul gustînd plăcerile vieții.

Ea se mai depărtă.

El îi apucă mîna, uitîndu-i-se în ochi.

— Dar nu-mi fac nici o mustrare — urmă — căci vina nu e și ea a mea. Sfinții părinți au așezat călugăria pentru mîngîierea sufletească a nenorociților care nu mai au nici o nădejde în viața aceasta și se pregătesc pentru cea viitoare. Nu mai aveam nici eu cînd m-am lăpădat de cele lumești. Era stîns în inima mea orișice dor de viață, nu credeam că el va mai reînvia vreodată, și nici c-ar fi reînviat dacă mi-aș fi trăit zilele în retragere. Vinovați sunt aceia care, călcînd rînduielile sfinților părinți, ne-au scos din mănăstiri și ne-au aruncat în vîrtejul lumii. Prea a fost mare ispita...

— Nenorocita de mine! îl întrerupse ea. Mi-ai făcut atîta bine, iară eu ți-am turburat viața.

— Nu — îi zise el — nu mi-ai turburat-o, ci mi-ai redat-o. N-ai să te căiești de nimic, căci nu e nimeni vinovat de ceea ce el nu prin sine însuși este. Farmecele ființei tale nu sunt fapta ta, ci darul lui Dumnezeu, și mustrări ai avea să-ți faci numai dacă ți-ai fi dat silința să scoți din minți pe un biet de om trăit ca mine, iar în urmă ți-ar fi silă de el.

— Nu, părinte, zise ea alipindu-se de dînsul. E fără de margini dorința mea de a nu te mîhni.

— O știu aceasta, întîmpină el înduioșat. M-ai făcut în atîte rînduri să simt cît de mare îți este mila.

— Nu e milă, părinte — grăi dînsa strîmtorată — ci curată tragere de inimă pentru omul pe care-l pun atît de sus în gîndul meu. Mă întreb însă cîteodată dacă nu cumva păcătuiesc lăsîndu-mă dusă de inima mea. N-o s-ajungem în cele din urmă prea departe?

— Prea departe?! strigă el înviorat. Ce va să zică prea departe?! În cele dorite omul nu poate niciodată să ajungă destul de departe. Orișicîte primăveri ar avea viața, toate sunt plăcute, și cu cît mai grea este iarna, cu atît mai dulce ni se pare adierea primăvăratică. Ascultă, scumpa mea, urmă el încet. Dacă s-ar ști, ba chiar și dacă s-ar bănui numai că eu mă-mpărtășesc de nevinovatele mulțumiri pe care le am din bunăvoința ta, aș fi certat cu multă asprime: m-ar opri pe timp îndelungat de a întra în biserică, m-ar pune la post greu, m-ar ține închis în întunerec, m-ar biciui pînă la sînge, m-ar chinui în fel de fel de chipuri, ca prin suferințe să-mi spășesc greul păcat.

Ana se cutremură și iar se depărtă.

— Nenorocita de mine! suspină ea.

— De ce nenorocită?! întîmpină el. Nu știam oare eu că așa o să-mi fie?! M-am bucurat cu toate aceste cînd am simțit că iar mi se dezmorțește inima, și mă bucur că iar îmi este scumpă viața. Puțin mi-a păsut și puțin îmi pasă de toate celelalte. De mulțumirea de a te vedea din cînd în cînd, de a privi în ochii tăi, de a sta cu tine și de a te mîngîia nu m-aș lipsi nici chiar dac-aș ști că voi fi ars de viu pe rug.

Nu prea mult, ci prea puțin îmi sunt toate față cu suferințele pe care le-aș avea nemaiputînd să te văd.

— Mă-nspăimînți, părinte — grăi dînsa — căci în fiecare clipă mă pot aștepta să te văd suferind pe urma ușurinței mele.

El dete voios din cap.

— Nu știu, zise apoi. Să vedem. Nu am decît să dezbrac haina de pe mine și să mă-ntorc iar în lume, pentru ca nimeni să nu mai aibă nici o putere asupra mea. Dar mă vor fi afurisind și mă vor fi așteptînd toate muncile iadului. Nici asta nu mi-ar fi prea mult! E mare lumea, și dacă ea-ncape atîți nenorociți, vom găsi și noi un unghi ascuns ca să ne petrecem zile[le] rătrași și neștiuți de nimeni. Muncile iadului îmi sunt și ele prea puțin față cu durerea ce m-ar cuprinde cînd te-aș chema și n-ai veni.

— Niciodată nu voi putea să-ți fac durerea aceasta — îi zise ea — căci n-ai niciodată să mă chemi.

— Nu știu și nici tu nu știi, întîmpină el. Să vedem cum vin lucrurile, și vom chibzui atunci ce avem să facem. Fiecare se știe pe sine numai cum e în clipa pe care o trăiește, și nimeni nu poate să prevadă ce va fi ori nu va fi în stare să facă mîne.

— Dar poate omul să-și ieie hotărîrile și să stăruie în ele, îl întrerupse Ana.

— Hotărîrile omenești nu se pot ști decît la săvîrșirea faptei, grăi dînsul rîzînd. Eu nu numai am luat o hotărîre, dar m-am și legat cu jurămînt strașnic că am să stărui în ea, și azi mă căiesc nu că fac, ci că m-am legat a nu face ceea ce fac. Să nu perdem, scumpa mea, ceea ce ne dă ziua de astăzi gîndindu-ne la cele ce ar putea să vie și poate că niciodată nu vor veni.

Om trăit în lume și trecut prin multe, el vorbea ca din carte, dar nu din cărți, ci din experiențele propriei lui vieți, și știa ce zice.

Se zbuciuma Ana gîndindu-se la cele ce se petrec și la cele ce vor mai fi putînd să se petreacă, dar zbuciumările ei erau ca fierberea în primăvară a vinului încă nu pe deplin limpezit, și în curînd după plecarea lui dînsa iar s-a liniștit.

Ce era adecă?!

De ce ar fi avut ea să-şi facă mustrări?!

Nu era, la urma urmelor, în lumea aceasta nimeni care perdea ceva dacă el se bucura de viaţă. Nimeni nu suferea. Nimănuia nu i se cuvenea să-i ceară ei socoteala despre ceea ce face ori nu face.

Singura lui vină era că s-a pripit şi s-a legat cu jurămînt: pentru atît numai să fie închis în întunerec, ţinut la post greu, biciuit pînă la sînge?

De unde un om îşi lua atîte drepturi asupra altui om?! Fraţii ei de unde-şi luau dreptul de a hotărî faptele ei?! Nu era ea nici după suferinţele prin care trecuse stăpînă pe sine însăşi?!

Aşa se-nşirau ele de ele întrebările în mintea ei şi ea-şi dedea răspunsurile potrivit cu pornirile inimii ei.

Singură se simţea-n lume, înstrăinată, părăsită de toţi; pustie îi era şi tristă viaţa în care nu mai avea ce să aştepte ea, femeie şi nenorocită, şi pîngărită; întreaga ei fiinţă nimănui nu îi mai preţuia nimic, nimănui, afară de dînsul.

De ce oare ar mai fi avut să steie pe gînduri?!

O jale grea o cuprindea cînd se gîndea la copilul ei: ce va zice el? cum o va judeca? ce se va alege de el?

Se gîndea însă şi la perdutul ei soţ.

Mai trăia el oare ori era de mult mort?

Sudori reci îi acopereau fruntea şi bătăile inimii i se opreau cînd se gîndea că el ar mai putea să se întoarcă.

Înspăimîntătoare ispită!

Nu, niciodată ei nu trebuiau să se vadă unul pe altul.

Îl visa, îl visa numai, şi se deştepta din somn speriată şi cu o dulceaţă nespusă în sufletul ei.

„Aibi, Doamne, milă de noi! se ruga dînsa căzînd în genunchi. Nu ne duce pe noi în ispită! Să sufăr eu toate muncile iadului, dar el să rămîie curat ca-n clipa naşterii lui!“

Să fugă-i venea, să se ducă, să s-ascundă, să se peardă, ca nimeni să nu-i mai poată da de urmă, nimeni să nu ştie ce s-a făcut, şi tot mai mult farmec avea pentru dînsa icoana acelei vieţi petrecute într-un unghi

retras, neştiută de nimeni şi uitată de toţi, tot mai des se cutremura gîndindu-se că părintele Serafim ar putea să se deie de gol, tot mai nerăbdătoare-l aştepta, ca să-i zică: „Da, aveai dreptate, sunt gata să merg cu ochii închişi, dar cît mai curînd, căci viaţa trece şi e păcat de fiecare zi perdută."

Iar venea însă noaptea cu tainica ei întunecime, iar îl visa pe Manea, şi sufletul iar i se umplea de dulceaţă nespusă.

„Mă va fi visînd oare, dacă mai trăieşte, şi el pe mine? se-ntreba dînsa. Şi cum mă va fi visînd?"

Răce ca gheaţai se făcea tot trupul, sîngele i se oprea-n vine şi răsuflarea îi perea cînd se gîndea că el ar putea s-o viseze cum ea este, cu gîndurile pe care şi le făcea, cu zbuciumările prin care trece.

Îl vedea, parcă, cum se zbate chinuit de dureri în culcuşul lui, îi auzea gemetele înăbuşite, simţea, pipăind fruntea lui, sudorile reci ce-l treceau.

„O!... unde-am ajuns! striga dînsa. Cît de jos am căzut!"

Dar dacă el era mort?!

De atîte ori în seninele zile ale fericirii lor el îi spusese, stînd serile la lună, că sufletele răposaţilor nu se depărtează, ci stau doritoare prin apropierea iubiţilor rămaşi în viaţă şi le văd toate şi le ştiu toate şi rîd şi plîng împreună cu aceia de care cu multă durere s-au despărţit. De unde ştia dînsa dacă el nu e în apropierea ei şi le vede şi le ştie toate şi plînge, plînge, plînge... Îl vedea parcă, prin întunerec, îl simţea ca o suflare răce, îi auzea plînsetele.

Lacrămile iar o năpădiră, şi iar îi venea să-şi rupă făşie cu făşie carnea de pe trup şi să se slutească, încît toţi să se depărteze cu groază de la dînsa.

„O, născocire spurcată a Necuratului! — strigă iar, încrucişîndu-şi braţele pe pept — tu eşti izvorul a toată suferinţa omenească, tu, vecinic viul îndemn la păcătuire, blestem învăscut în haină adimenitoare! În scorburile copacilor mîncaţi de cari am să-mi sfîrşesc zilele — urmă ea sărind în picioare — în peşterile întunecate şi reci ale munţilor, în crăpăturile stîncilor, în desişurile codrilor, fugind mereu, mereu fugind, ca

față de om să nu mai văd și ochi omenesc să nu se mai oprească asupra ta. Și chinui-te-voi, fără de răgaz te voi chinui, răbdînd foame și sete, urcînd coaste și coborînd în prăpăstii, alergînd prin arșița soarelui și suferind gerul iernii și nu te voi lăsa să peri pînă ce nu te vei usca șfarog și nu te vei zbîrci iazmă, ca și fiarele sălbatice să fugă îngrozite de tine. Eu sunt stăpînul tău, eu, și fac ce vreau cu tine!" strigă dînsa și plecă ca ieșită din minți, ca să se ducă spre înălțimile munților și să nu se mai întoarcă.

II

DUREREA LUI MIR BENAH

Adăugînd faptă la faptă-și sporește omul viața și și-o umple, și cu cît mai multe și mai mari sunt greutățile prin care răzbește, cu atît mai mare îi este și farmecul vieții, cu atît mai mult este și el pentru sine însuși, și pentru cei ce-l știu.

Un vis bogat și plin de desfătări îi era lui Mir Benah viața petrecută sub corturile întinse pe cîmpia largă. Ziua umbla după vînat ori purta grijă de turmele-mbuibate la pășunea grasă, iar serile sta de vorbă la lumina lunei, și clipele i se strecurau gonindu-se, parcă, una pe alta și lăsînd în sufletul lui amintirea din ce în ce mai plăcută a celor petrecute-n ele. Oastea i se sleise încetul cu încetul la vreo trei mii de călăreți adunați din partea locului, și numai arareori mai avea de ea nevoie, ca să ieie la goană cîte o ceată mai îndrăzneață, care încerca să prade corturile mărginașe ori să mîne turmele răzlețe.

Așa și aici ar fi voit el să-și petreacă toată viața, și Israel ben Isaac numai cu anevoia putea să-l ducă înainte.

E greu însă a trăi în cîmp deschis, cînd cerul se-nnorează, cînd se pornesc asprele vînturi de toamnă, se lasă burhoiul umăd și zile lungi de-a rîndul se cerne și

mereu se cerne ploaia deasă și mărunță, care răzbește prin piele, străbate prin carne și slăbește măduva din oase.

Trăiți sub un cer mai dulce și nepregătiți pentru asprimile iernii, pe care numai din auzite o știau, pribegii steteau rebegiți pe sub corturi, se vîrau ca puii golași unii într-alții, ca să se dezmorțească, și Mir Benah, viteazul, întreba mereu, cuprins de frică, dacă urgia aceasta o să mai ție încă.

— Asta nu e nimic! îi răspundea Manea, care se simțea înviorat. O să treacă, dar să ridicăm cît mai degrab' corturile și să ne-ntoarcem spre răsărit, unde, după spusa cetașilor, locurile sunt împădurite. Vine iarna și fără de focuri nu putem s-o trecem.

Mir Benah nu putea să-și deie seamă dacă e ori nu neapărată nevoie să plece, Israel Ben Isaac nu se-mpăca cu gîndul ca ei să plece spre răsărit, cînd gîndul îl ducea spre apus, iar evreii numai cu multă greutate puteau să fie scoși de prin corturile lor adăpostitoare.

Numai încetul cu încetul au putut dar să fie porniți, numai cu anevoia și-au urmat drumul și prea devreme i-a prins iarna, cu ninsorile, cu gerul aspru, cu sloii de gheață, cu cerul întunecat, cu vișcolirile, cu zilele scurte și cu nopțile nesfîrșite, iarna cu haitele de lupi flămînzi.

Albă și curată, iarna are și ea farmecele ei cînd vînturile se alină, cerul se-nsenin[e]ază și luna-și răvarsă lumina plină peste întinderile ometite, trecînd acum printre norii răzleți, acum peste seninul presărat cu stele scînteietoare. Bassa, copila răsfățată, sălta de bucurie, nu se mai sătura să privească, alerga zburdalnică și se tăvălea prin omătul moale, iară Mir Benah se uita înduioșat la ea și-l fericea pe părintele Manea, care se făcuse copil și el ca dînsa.

Orișicît de frumoasă însă, iarna era mult mai grea de cum și-o închipuiseră dînșii.

Luați, cum fuseseră, în pripă, ei steteau neajutorați, priveau, cuprinși de jale, cum le scad turmele lipsite de hrană și de adăpost și se mirau, simțind că li se preface firea, ei înșiși de sine.

Trăiseră atîta timp împreună fără ca să se fi supărat unii pe alții, umblînd fiecare de capul său, făcînd fiecare ce vrea și puind umăr la umăr la vreme de nevoie. Acum se certau pentru un oscior, pentru un petec de blană ori pentru un vreasc, și tot mai dese erau plîngerile, mai că unul a fost înșelat, mai că altul a perdut ceva, mai că iar altul a fost despuiat ori prădat cu sîluire, tot mai fără de încungiur se dedea pe față răutatea omenească. Beniamin ben Iacob, omul lui Dumnezeu, și părintele Manea, bunul lui prieten, alergau toată ziua și d[ăde]au sfaturi bune și stăruiau cu multă blîndețe și cu încă mai multă înțelepciune, dar în zadar, căci era lucru firesc ca după certuri să urmeze încăierările mici la început și din ce în ce mai mari în urmă.

Mir Benah le vedea toate și se-ncălzea.

„Cu vorba numai, cu blîndețea și cu-nțelepciunea — își zicea el — nu se ține buna rînduială între oameni. Trebuie să dai cu pumnul, ca să te știe de frică!“ strigă apoi înfierbîntat și sări în picioare.

S-au ascuns acum toți prin corturile lor și nu mai cuteza nimeni să crîcnească, dar mațele tot corăiau și copiii tot plîngeau de frig, femeile tot se văicăreau, și ți-e, parcă, mai ușor să iei un pumn zdravăn decît să asculți ziua toată și toată noaptea plînsete de copii și văicăreli muierești. Dacă dar Mir Benah dedea într-unul, mîne avea să deie în trei, iar poimîne în șapte cu pumnul.

„Ce faci, Mir Benah?! strigă Israel ben Isaac, bătrînul trecut prin multe. Unde o să ajungi cu timpul? Altul e leacul acestui rău!“

„Iată! îi zise într-una din zile, puindu-i un sac de galbeni la picioare. Adună pe căpeteniile cetelor, arată-le sacul acesta și spune-le că-mparți între dînșii galbenii din el dacă ne aduc și vreascuri, și blăni, și de ale mîncării. Treaba lor e de unde le iau: dînșii cunosc locurile, știu unde să le caute, iar nouă ni-e destul să le avem, ca să ținem buna rînduială între cei lihniți de ele.“

Ca spulberate de Crivăț s-au risipit cetele de călăreți, și ziua următoare au început să se întoarcă adu-

cînd fiecare cîte ceva. Nu le erau nici depărtările prea mari, nici vînturile prea aspre, nici drumurile prea grele, nici primejdiile prea multe cînd vorba era să-şi facă parte din ceea ce era-n sac.

Părintele Manea sta, se uita cum ei vin şi iar pleacă şi-i era parcă i se luminase deodată capul.

„Da! — îşi zise — acum le înţeleg toate. Sunt nevoile mari ale vieţii care-l dezbracă pe om de firea omenească, îl înrăiesc şi-l fac să dăspoaie pe semănul său, şi tot ele l-au învăţat să adune în timp de belşug şi să păstreze, ca să poată răzbi prin vremurile de urgie. Binecuvîntat e aurul, care nici nu îngheaţă, nici nu cere de mîncare, şi poţi să faci din el tot ceea ce inima îţi cere."

Om rînduit de Dumnezeu, căruia toţi trebuie să i se închine, îi părea Israel ben Isaac, care a ştiut să adune şi să păstreze, şi sfînt îi era aurul îngrămădit; iar i se umplea dar inima de mînie cînd îşi aducea aminte de cei ce se îmbuibă şi se risipesc.

Israel ben Isaac, omul lui Dumnezeu, ştia, ce-i drept, că n-ar putea să adune unii dacă n-ar risipi alţii şi n-ar mai fi şi nevoi mari, şi nu dedea de pomană, ci pe aşteptare şi socotindu-şi dobînzile potrivit cu împregiurările; dar buna rînduială se ţinea acum şi fără de pumnul lui Mir Benah.

Tocmai de aceea Mir Benah se plîngea că viaţa îi este nesuferită. Sta, bietul de el, într-un fel de amorţire, nici dormind, nici fiind treaz, fără ca să poată face ceva şi aşteptînd şi azi, şi mîne desprimăvărarea, ca să aibă iar vrun rost în lume. Lipsa de fapte îi seca viaţa; nu mai ştia de ce trăieşte; urîtul îl omora.

După ce s-a-nmoinit, în sfîrşit, ei au început a se pregăti de plecare, dar în silă şi cu multă zăbavă. Iar se certau oamenii, plîngeau copiii şi se văicăreau muierile.

Cei mulţi ar fi voit să se-ntoarcă iar înapoi, şi nici n-ar fi fost chip de a-i duce înainte dacă n-ar fi ştiut că n-au unde să se întoarcă. Era dar parcă se bucură că ploile de primăvară şi revărsările rîurilor îi ţin în loc, şi abia pe la începutul verii s-au pus posomoriţi în mişcare şi-au înaintat puţin cîte puţin, făcînd popasuri dese şi lungi şi aşteptînd acum să li se deschi-

dă prin mici hărțuieli drumul, în urmă, ca să înceteze vreo ploaie și iar apoi ca să se mai potolească arșița soarelui. Grabă mare nu avea nimeni.

Părintele Manea, om cu multă chibzuință, alerga plin de zel de ici pînă colo și stăruia mereu să se ție prin apropierea locurilor împădurite și să-și adune fiecare cele trebuincioase pentru iarna viitoare. Pribegii erau deci din ce în ce mai încărcați, înaintau din ce în ce mai cu anevoie și se depărtau tot mai mult spre răsărit, căci într-acolo erau pădurile.

Cînd a dat peste dînșii iarna a doua, care era și mai lungă, și mai grea, ei se aflau departe spre răsărit, și Mir Benah era stăpînit cu desăvîrșire de simțămîntul că nu mai poate să meargă înainte, iar aici viața îi este peste putință. Perea văzînd cu ochii și gemea răpus de grele suferințe cînd își aducea aminte de căldura dulce a pustiurilor pe care-și petrecuse zilele copilăriei, gemea și-și făcea mustrări amarnice că și-a adus copila la aceste locuri pline de urgie.

„Am să pier aici! Aici o să-mi rămîie uitate de toți oasele!“ se jelea el, și singura lui mîngîiere era că Bassa se bucura și de primăvara cea dulce și blîndă, și de furtunile verii, și de vișcolele iernii pentru el atît de nemiloase.

Copilă de zece ani, ea se sălta ca o pisică sălbatică-n spinarea lui El Dular, roibul cuminte, și-l alerga stînd de-a-n picioarele pe el, încît cetașii, tătari trăiți viața lor toată călare, se uitau cuprinși de mirare-n urma ei.

Mir Benah prindea, văzînd-o, inimă și el, se îmbărbăta din nou și iar pornea-nainte.

Așa a trecut o vară scurtă și-o iarnă lungă, și iar o vară încă mai scurtă și altă iarnă tot mai lungă, ani întregi au trecut unul după altul, iar în trecerea lor Bassa creștea și-și desfășura puterile. Cînd, sosiți la poalele Uralilor, s-au întors înveseliți spre apus și au dat peste cetele polovților, Mir Benah era om ursuz, sleit de puteri și-mbătrînit înainte de timp, iar Bassa, trecută acum de cincisprezece ani, se făcuse femeie voinică, călărea pretutindeni alături cu dînsul, îi sărea în toate împregiurările într-ajutor, îl mîngîia cînd i se

părea cuprins de gînduri negre și-l avea în neadormita ei purtare de grijă.

Zadarnice îi erau însă toate silințele.

Nu mai era Mir Benah ceea ce fusese odinioară, omul nenfrînt și neobosit, care trebuia neapărat să răzbească cînd își punea ceva de gînd. Umbla rar și nu mai călca țeapăn ca mai nainte, încăleca-n silă și nu-și mai stăpînea din frîu armăsarul, tot se mai avînta-n luptă, dar obosea curînd și nu mai știa să ție cetele adunate la un loc.

Vara toată s-a hărțuit cu polovții, în trei rînduri și-a sporit cetele, mereu se arunca în toiul luptei, ca să-i îmbărbăteze pe ai săi, dar toamna se apropia fără ca să fi reușit a trece rîul Ural.

De cînd Ruric își pusese scaunul la Novgorod, nu mai îndrăznea nimeni să se miște pe marele șes de la meazănoapte, căci st[ăte]au pretutindeni cetele normanilorde pază și loveau cu strășnicie pe cei ce-și păräseau locurile. Neputînd dar să apuce nici la dreapta, nici la stînga, nici mai ales înainte, polovții-și adunaseră toate puterile ca să-și păstreze locul.

Mir Benah se plimba tîrîndu-se de ici pînă colo, slab, gîrbovit puțin, cu picioarele și cu brațele parcă mai lungi de cum fuseseră, vorbind puțin și tușind din cînd în cînd.

— N-ar fi oare mai cuminte să căutăm a întra la învoială cu polovții? îi zicea părintele Manea, care cunoștea atît de bine puterea sacilor lui Israel. Ori îi plătim, ca să ne lase drumul deschis, ori le dăm drumul tătarilor și-i luăm pe dînșii în sîmbrie, ca să meargă cu noi.

— Nu! îi răspunse Mir Benah, adînc jignit.

Simțind că nu se mai razămă nimeni pe destoiniciile lui războinice, îi era rușine că mai trăiește și negre îi păreau toate-n lume și posomorîte.

„Am ajuns — își zicea — ca armăsarul îmbătrînit și cu vinele înțepenite, pe care stăpînul îl mai ține numai din slăbiciune, ca, văzîndu-l, să-și aducă aminte de zilele frumoase cînd era dus ca-n zbor de el. De ce oare să-mi mai lungesc zilele, cînd sarcină sunt pentru toți și nimănui nu mai pot să-i fiu de vreun folos?!“

Manea era nemîngîiat cînd îl auzea vorbind astfel și-și dedea silința să-l mîngîie vorbindu-i despre frumusețea zilelor de bătrînețe, cînd toate patimile se potolesc și sufletul e alintat de reamintirea faptelor săvîrșite, totdeauna plăcută și din ce în ce mai viuă.

— Da! îi răspundea Mir Benah, cuprins de jale. Sunt frumoase bătrînețele petrecute-n umbra palmierilor de-a pururea verzi și înfloriți; aici însă, unde chiar și copiii cu sînge cald se scîncesc de frig, bătrînețele sunt moarte prelungită.

— Dar nu aici ai, Mir Benah, să ți le petreci, întîmpină Manea. Eram și eu stăpînit cu desăvîrșire de gîndul că n-o să mai ajung niciodată de unde am plecat. Mă uitam nopțile la cerul înstelat și vedeam cum ne depărtăm mereu de stelele pe care le știam din copilăria mea. Acum, de cînd ne-am întors, mă apropiu mereu de ele, și stînd pe țărmurul rîului, mă uit în lungul Căii Robilor și văd în depărtare stelele ce strălucesc deasupra țării mele și văd, închizîndu-mi ochii, și pămîntul de sub ele și pe oamenii în mijlocul cărora am petrecut copilăria mea.

— Nu! îl întrerupse africanul suspinînd. Stelele care mi-au strălucit deasupra capului cînd eram copil eu n-o să le mai văd. Ele sunt, poate, de mult stînse...

— Dar ai o stea, Mir Benah, care-ți strălucește zi și noapte — îi zise Manea — copila ta, la care ne uităm cu toții ca la un luceafăr. Orișicît ai trăi, avînd-o pe ea, viața îți este un lung și niciodată prea lung șir de mulțumiri.

Mir Benah sări în picioare și ochii i se umplură de văpaie.

— O! — grăi dînsul — e copilul meu Bassa și sîngele neamului meu curge-n vinele ei, dar inima mi se strînge și brațul îmi tremură cînd o văd în toiul luptei alături cu mine. Nu mai sunt bun de nimic, Mane; un laș m-am făcut și un nemernic, care nu mai îndrăznește să-și ieie avînt. Văzînd cum ea îmi apucă înainte, ca să mă apere, mă dau înapoi, ca s-o feresc pe ea, căci de o mie de ori mai bucuros îmi primesc moartea decît să văd curgînd sîngele ei. Oprește-o, Mane, adăogă el; tu ai putere asupra ei, ține-o departe, și

îți jur că-n timp de o zi îmi deschid drum peste rîu și, trecuți o dată, n-o să mai avem lupte grele, ca să-și pună și ea viața-n joc.

— Te-nșeli! strigă Manea. Pe ea firea ei o-mpinge să între-n vălmășagul luptei, și dacă n-ar fi alăturea cu tine, mai vîrtos s-ar avînta în fruntea cetei sfinte.

— Oprește-o! — strigă iar Mir Benah — și ori îmi deschid drum, ori arunc arma din mînă și nu mai voiesc să știu ce-am fost odinioară. O-ncercare încă, și învoiți-vă, cum puteți, și fără de mine!

„Încă o-ncercare?! își zise Manea. Să fie!"

Încă-n timpul primăverii Mir Benah îi pusese pe evreii care se făcuseră oameni vînjoși să taie copaci mari și să facă din ei plute pentru trecerea rîului. Nu i-a fost greu să-și treacă oastea, căci polovții nu-și dedeau silința să-i oprească și frații lui Israel ben Isaac vîsleau parcă din neam în neam tot pe apă și-ar fi petrecut viața. De cîte ori a trecut însă, el a fost nevoit să se întoarcă, fiindcă, ieșiți o dată pe țărmurul drept, dedeau în curînd peste polovți, care, puțini la început, se sporeau într-una, încît în cele din urmă era peste putință să-i ție departe de vad în vreme ce mulțimea cea mare trece și ea cu toate ale ei.

Vorba era acum ca pe o parte din plutele ce steteau legate cu cujbe groase de pari bătuți în țărmurul stîng să treacă nu numai oastea, ci, dimpreună cu ea, și cei mai voinici dintre evrei, iar după ce vor fi ieșit pe țărmurul drept, oastea să ție pept cu polovții și evreii să sape la locul de ieșire șanțuri de apărare pentru ca polovții să nu se poată apropia de țărmure.

Bassa, lungă ca tatăl ei și subțire, dar nu iute, ci molatică în toate mișcările ei, și nu plăpîndă, ci lată-n umeri și cu peptul ieșit, le știa toate și se plimba-n timpul pregătirilor călcînd rar și ușor ca leoaica neastîmpărată, își scutura din cînd în cînd capul acoperit de păr creț, și ochii îi erau mai învăpăiați și buzele mai roșii decît de obicei.

Manea se uita neliniștit la ea.

Şi femeie, şi tînără, ea stetea sub stăpînirea viilor porniri ale inimii ei, şi era greu s-o înduplece.

Uşor ar fi fost s-o ieie frumuşel, s-o fure cu vorba, s-o ducă pe nesîmţite, s-o ţie departe, în vreme ce se fac pregătirile, şi să se-ntoarcă cu ea numai după ce vor fi plecat plutele; lui însă lucrul acesta îi era peste putinţă. Nu era în lumea aceasta om pe care ar fi fost în stare să-l amăgească; cum ar fi putut s-o amăgească pe dînsa?!

— Dară noi, Basso — îi zise dar, luînd-o la o parte — tu şi eu, avem să rămînem împreună şi să trecem numai deodată cu comoara lui Israel.

— De ce?! îl întrebă ea, oprindu-şi răsuflarea.

— Pentru că comoară scumpă eşti şi tu şi ceea ce e scump se ţine la adăpost, îi răspunse el.

— Mie îmi este mai presus de toate scump tatăl meu şi nu pot să mă despart de dînsul, întîmpină ea.

— Aşa e şi aşa şi trebuie să fie, grăi Manea. Nu poate copilul să-şi iubească îndestul părintele. Ţine însă seamă de un lucru: toţii copiii au un singur tată, dar numai puţini taţi au un singur copil şi rari de tot sunt părinţii care au un copil ca tine, Basso. Iubirea ta către părintele tău e-n faţa iubirii părintelui tău către tine ca curcubeul frumos faţă cu focul, care topeşte cel mai vîrtos oţel. Dacă tu tremuri cînd te gîndeşti că el ar putea să moară-n luptă, el e zguduit de gîndul că tu ai putea să fii rănită şi-şi perde bunul cumpăt şi nu mai e-n stare să stăpînească miile de oameni care numai ascultînd glasul lui pot să ţie pept cu duşmanul. Tu ai să rămîi cu mine!

— O! el nu o cere aceasta, nu are să mă alunge de la sine; el se simte mai tare cînd mă ştie alăturea cu dînsul, grăi dînsa, gata de a se duce la tatăl ei.

— Stăi! strigă dînsul. Orişice ar fi voind el, slăbiciunea lui părintească e atît de mare, încît e destul să te uiţi tu în ochii lui, ca să facă ceea ce vrei. Stăi, Basso! urmă, apropiindu-se de dînsa. Eşti fiica lui, ai firea năvalnică a neamului vostru, ai crescut sub

cort, ţi-ai petrecut copilăria călărind şi uitîndu-te mai de departe şi mai din apropiere la luptele ce se desfăşurau în faţa ta: e firească pornirea ta de a întra alături cu părintele tău în toiul luptei şi înţeleg plăcerea ta de a-l vedea pe duşman răpus şi nevoit a-şi căuta scăparea în fugă. Vîrtutea e însă bărbăţie, şi numai omul slab se lasă dus de pornirile inimii lui; bărbatul le stăpîneşte şi face ceea ce el însuşi vrea. Ce-ai căuta tu alături cu bărbaţii dacă n-ai avea bărbăţie-n tine?!

Bassa-şi strînse pumnii amîndoi şi scrîşni din dinţi.

— Opriţi-mă, depărtaţi-mă, lăsaţi-mă să mă zbat ca fiara legată-n lanţuri, grăi dînsa, stăpînindu-şi firea, căci sunt femeie, copilă neputincioasă sunt!

— Nu te oprim! îi răspunse părintele Manea. Tu faci ce vrei tu însăţi.

El se depărtă apoi şi-o lăsă singură, ca să se zbată şi să-şi ieie din ea însaşi hotărîrea.

Pe-nnoptate, după ce s-a lăsat ceaţa deasupra rîului lat, oastea s-a-ngrămădit pe plute, lopătarii voinici, dar cam zgomotoşi, chiar prea de tot zgomotoşi, şi-au luat locurile, şi nu mai rămînea decît ca Mir Benah să deie semnul de plecare.

Îl aşteptau toţi să deie semnul, dar el nu-l dedea.

De trei ori luase rămas bun de la părintele Manea, de trei ori o-mbrăţişase pe Bassa, care nu zicea nimic, ci-l mîngîia mereu ca pe un copil, de trei ori îşi călcase pe inimă ca să plece, dar nu putea şi nu putea. Mai avea o vorbă care i se oprea în gît.

— Tu eşti, Basso, femeie făcută şi ai, dac-ar fi să nu mă mai întorc, pe cine să te razămi. Dumnezeu să vă aibă-n paza sa! grăi în cele din urmă şi se depărtă cu paşi răpezi şi hotărîţi spre plută.

Bassa rămase neclîntită, privind în urma lui. Lacrămile o năpădiseră, dar ea nu plîngea, nu zicea nimic, ci sta perdută-n privirea plutelor, care se depărtau de ţărmure-n pleoşcăitul lopeţilor.

— S-a dus! grăi, în sfîrşit, după ce plutele se perdură-n ceaţă.

III

AVÎNT ŞI TINĂREŢE

Şi domn, şi tînăr, şi voinic, şi frumos, Vladislav, bălanul cu ochi albaştri şi cu pletele cămătasea, îşi petrecea viaţa-n veselie zburdalnică, mai rar la sfat cu bătrînii şi mai des cu cei de seama lui la vînătoare şi la ospeţii ori umblînd fie în vederea tuturora, fie mai prin ascuns, după ochi frumoşi.

Şi de ce nu aşa, ci altfel?!

Întinerisără giur împregiurul lui toate, şi oriş-unde se uita, vedea numai oameni voioşi şi doritori de viaţă.

Muma lui, doamna, îşi călcase şi ea pe inimă, se măritase cu Păun, trăia-n căsnicie fericită şi purta grijă de ceilalţi patru copii pe care îi mai dăruise Dumnezeu. Preoţii ştiutori o-ncredinţasără că nicăiri nu stă scris că văduvia e pe toată viaţa, ba chiar şi părintele Titu era de părerea că tot mai bine e să se mărite decît să cadă-n păcatul Anei, pe care toţi o credeau dusă cu părintele Serafim, a căruia urmă se perduse.

N-avea Vladislav de ce să fie bătrîn.

Împlinise vîrsta de douăzeci de ani, şi de cînd s-a născut el, nu s-a mai ivit picior de năvălitor pe şesul de la Dunăre.

Cazarii cei odinioară atît de-înfricoşaţi perisără, parcă, de pe faţa pămîntului.

Roşii lui Ruric atingeau, cînd se mai avîntau spre meazăzi, numai depărtatele coaste ale mării.

Bulgarii lui Mihail I, care se socotea părinte şi ocrotitor al tînărului domn, nu mai treceau Dunărea decît ca buni vecini.

La Constantinopol se schimbaseră toate sub stăpînirea lui Vasilie I, care îi bătuse şi pe arabii din Asia, şi pe saracenii din Sicilia şi-şi ridicase împărăţia la nouă strălucire. Iar nu se mai socotea nimeni deopotrivă cu marele împărat al Răsăritului, şi iar se

răvărsa din Constantinopol lumina pînă la cele mai depărtate popoare.

Pe cînd preoții zeloși duceau în țări depărtate învățătura și îi îndrumau pretutindeni pe oameni spre o viață mai tignită, iscusiții meșteșugari ai Bizanțului se țineau, căutîndu-și norocul, în coada lor, corăbii încărcate de fel de fel de mărfuri străbăteau Marea Neagră și urcau pe Dunăre la deal, ducînd minunile măiestriei orientale departe spre apus.

Și puteau negoțătorii să se oprească și să descarce și pe la gurile rîurilor ce se varsă din Carpați în Dunăre.

Trecuseră anii de urgie și ei, și în poienele munților, în văile largi și pe șesul deschis turmele mult sporite aveau pășune grasă, în podgorii vița era-ncărcată de struguri cu boaba mare și grasă, în livezi pomii de tot felul dau roade îmbelșugate, la cîmpie spicul greu culca lanurile dese, oamenii, deși din ce în ce mai mulți, avîndu-le toate cu prisos, trăiau în bună înțelegere și iar se-ngrămădeau la Tîrgoviște, unde mișunau negoțătorii veniți de peste Dunăre.

Putea să-și petreacă fără de grijă domnul anii de tinerețe și avea cu cine să și-i petreacă; nu mai aveau județii și cetele lor de călăreți nici un rost: se desfășurau după rînduiala așezată din bătrîni ele de ele toate, și ca-n rai li s-ar fi străcurat tuturora viața dacă n-ar fi fost la mijloc și veneticii, care nu cunoșteau obiceiul pămîntului.

Munteanul, care-și trăia zilele purtînd grijă de turmele lui, nu se-mpedeca, ce-i drept, de aceștia. El avea preotul lui, și pentru dînsul singur acesta era preot.

El și le făcea însuși toate, și tot ceea ce ieșea din mînă de om străin era pentru dînsul lucru spurcat, de care se legau boale și fel de fel de alte răutăți. Cioplea dar, nădea, cîrpea, dregea ori ciopîrțea și strica, dar de alt meșteșugar n-avea nevoie.

Încă mai puțină nevoie avea de negoțători.

Se pomenise-n lume cu gîndul că toate sunt ca lumina și aerul și apa date de Dumnezeu pentru toți și că singură ostăneala de a fi luat din plin ori de a fi căutat îi dă omului dreptul de a păstra pentru sine

ceea ce are; nimănui însă nu i se cuvine să oprească pe altul de a-și face parte din cele lăsate de Dumnezeu, nici să ieie mai mult decît ceea ce îi este de trebuință.

Ce treburi ar fi putut să facă negoțătorii cu omul acesta, care s-ar fi socotit deopotrivă cu tîlharii dac-ar fi adunat prea mult pentru sine și nici nu vindea, nici nu cumpăra, ci da ceea ce îi era de prisos fie în dar, fie în schimb pentru ceea ce îi era de trebuință?! Putea[u] să ieie multe de la el, dar nici cu bani, nici cu marfă nu putea[u] să-l plătească, fiindcă orișice ar fi voit să-i deie, el răspundea: „N-am ce să fac cu asta!"

Mai erau însă și alții, care chiar și pe neavute aveau ce să facă.

După rînduiala rămasă din bătrîni, județii, care luasără locul staroștilor, țineau fiecare o ceată de călăreți, legați cu jurămînt să apere pe cei năpăstuiți, și aveau să-i îndrumeze pe vecini spre o viață cuvioasă, să le sară la vreme de nevoie într-ajutor, să țină bună rînduială între dînșii și să le fie judecător drept cînd se ceartă unii cu alții. În schimb, vecinii dedeau una la zece atît din roadele pămîntului, cît și din turmele lor, și dedeau cu dragă inimă, căci aveau și de unde, și de ce să deie.

Acum se schimbaseră împregiurările. Cetele de călăreți nu mai aveau nici o treabă, iară sarcina de a-i îndruma pe vecini o luasără asupra lor preoții; vecinii dau însă zeciuiala tot ca mai nainte și tot cu dragă inimă, ba, fiind belșug în toate, dau mai mult, căci le rămînea și lor destul, cu toate că și pe la județi, și în hambarele domnești găseau negoțătorii cu prisos ceea ce căutau.

Adunînd, însă, omul se deprinde cu dulceața mulțumirii de a fi adunat, și cu cît mai mult adună, cu atît mai vîrtos e-nsătat de mulțumirea aceasta, și rar om să satură adunînd.

Dacă puteau și vecinii, și muntenii să pună plugul unde le venea mai la îndămînă, să-și cosească nutrețul unde iarba era mai deasă ori să-și pască turmele în toată lărgimea, puteau și județii, căci tot oameni erau și ei. N-o făcuseră aceasta mai nainte, fiindcă prea aveau multe pe capul lor; acum însă, cînd toate

mergeau bine și fără de dînșii, cui îi putea trece prin minte să-i oprească?!

Căpetenii ale cetelor de călăreți, li se cuvenea să facă prăsilă de cai, și era lucru firesc ca cele mai frumoase herghelii ale lor să fie. Și dacă aveau herghelii, de ce adecă să nu fi avut și cirezi de vite, și turme de oi? De ce să nu aibă și vii, și livezi, și țarini alese la loc mănos?! Dumnezeu le-a lăsat toate pentru toți, și lucru de laudă e să faci grădină de frumusețe din pămîntul pe care-ți petreci viața.

Dar toate aceste numai muncind se puteau face. Avea cine să muncească. Sporiți din an în an, vecinii, care cu puține zile de muncă le aveau toate în belșug, săreau bucuros și munceau cîntînd cînd îi chema județul lor, pe care se deprinsesără a și-l socoti părinte. Munceau dar vecinii cu rîndul și ogoarele județului, fiecare potrivit cu brațele casnicilor săi, și era parcă de cînd e lumea tot așa a fost și nici că s-ar fi putut să fie altfel, ba preoții, care știau că așa e și aiurea, i-au deprins încetul cu încetul pe oameni cu gîndul că pămîntul e dăruit de domn județului, iar vecinii trebuie să deie pentru partea ce și-au luat din el și zeciuiala, și zile de muncă.

Cine oare ar fi putut zice că nu-i așa?!

Crețu și Albu și Cornea și ai lor așa făceau, iară Cîrnu și Strîmbu și Sîntu ziceau că bine fac și făceau tot ca dînșii.

Munteanul, care știa cum fusese mai nainte, își cobora toamna turmele de la munte și-și alegea locul de tîrlă nesupărat de nimeni. Primăvara, însă, cînd se pornea la munte, slujitorii județului îi cereau parte din mieii hărăbori, și el le dedea, căci Dumnezeu îi dăruise și dar din dar se face. S-a deprins dar și el cu gîndul că nu se cuvine să vii cu mîna goală, nici să pleci fără de a fi lăsat ceva.

Se schimbaseră toate în timpul copilăriei lui Vladislav, și el s-a pomenit domn în mijlocul unei lumi pornite spre un nou fel de viețuire. Se deșteptaseră oamenii și nu mai erau toți o apă, ci împărțiți după vrednicii, unii mai aleși și mai de frunte, iar alții de rînd, ca mai nainte. Iar cei aleși se poleiseră, aveau

mese mai încărcate și case mai mari, se-mbrăcau în catifele și în mătăsuri de la Constantinopol, se-mpodobeau cu scule frumoase și trăiau în desfătări alese. După ce lucrurile se porniseră o dată așa, se luau cu toții la întrecere, căci rușine i-ar fi fost orișicăruia să fie socotit mai prejos de ceilalți.

Azi ici, mîne colo, orișiunde se ducea, Vladislav, și domn, și tînăr, și voinic, și frumos, era purtat în palme, căci țineau toți să-și arate vîrtutea făcîndu-i viața plăcută.

Singurul care i-o mai amăra cîteodată era văru-său, Radu Săracul, care, cu vreun an mai tînăr decît dînsul, se ținea pretutindeni în coada lui.

Sărac îi zicea lumea fiindcă n-avea nici tată, nici mamă și era în întreaga lui ființă ceva ce nu te lăsa să te apropii de dînsul.

Nu doară că ar fi fost ursuz ori sarbăd băietul; neistovit era, și orișiunde l-ai fi dus, și la vînătoare, și la ospeții, și la strîngării, el apuca înainte și-i ducea și pe ceilalți cu sine, se pricepea la toate, și orișicît ai fi stat cu el, ai fi tot rîs și nu te-ai fi săturat să-l asculți. Era însă rău de gură și le lua toate-n bătaie de joc, parcă Dumnezeu ar fi făcut lumea numai pentru ca el să rîză de ea, scoțîndu-i la iveală neajunsurile.

Mărunt și cu nasul în vînt, ca tatăl său, el era frumos ca mumă-sa și avea zîmbetul neastîmpărat și ochii numai pe jumătate deschiși ai ei, călca rar și ușor, parc-ar fi stat totdeauna la pîndă, și le vedea toate pînă în cele mai ascunse amănunte, și vai de sufletul celui ce cădea pe gura lui, că-i scormonea toate păcatele. Bine trebuia să bagi de seamă ce faci, ce zici, cum stai, cum umbli, cum te-mbraci ori cum te porți în fața lui, căci cea mai mare mulțumire a lui era să rîdă și să facă pe alții de rîs.

Vladislav rîdea și el bucuros și nu-și mai era fără de Radu bun de nimic, se simțea însă jignit cînd Radu rîdea și de el, ba îi făcea și pe alții să rîdă.

Și care e, în adevăr, omul de care n-am putea să rîdem?!

„Cel mai de rîs din toate lucrurile — zicea adeseori Radu — e viața însăși, așa cum și-o descurcă fiecare trăind în lumea aceasta!“

Cum oare ar fi putut să nu rîdă Radu cînd îl vedea pe vărușău, om în toată firea, tremurînd în fața vreunei perechi de ochi turburați de năvala sîngelui?!

Om era, fără îndoială, și el, și-i plăceau și lui ochii frumoși, căci de aceea erau făcuți, ca să placă; nu era însă în gîndul lui lucru mai de nimic, nici fleac mai deșert decît ființa neisprăvită căreia îi zicem femeie.

„Făcîndu-l — îi zicea el adeseori vărului său — Dumnezeu pe om, a ținut să-l deie întreg gata și a suflat cu atîta vîrtute, încît nu i-a mai rămas destul răsuflet cînd a venit rîndul la femeie și a mai suflat și Necuratul; de aceea ți se pare înger și numai tîrziu bagi de seamă că e demon frumos împelițat.“

Se oprea dar și el cînd simțea că e cineva care aleargă după dînsul, dar știa că e dulcea ispită a Necuratului la mijloc și rîdea cu răutate cînd vedea cum Vladislav aleargă el și iar aleargă și se simte ridicat în slava cerului cînd i se pare c-a găsit ce caută.

„Te-a prins — îi zicea — și tu crezi, prostule, c-ai prins-o tu pe ea!“

Asta umplea sufletul cel curat al lui Vladislav de adîncă amărîciune.

Părintele Titu stăruia ca tînărul domn să nu mai umble hoinar, ci să se însoare cît mai curînd, și-i și găsise dincolo, peste Olt, la casa lui Pîrvu, domn și el, mireasă de seama lui.

Preoțimea de peste Dunăre ținea însă să aibă la Tîrgoviște o doamnă aleasă de dînsa dintre fiicele mai-marilor bizantini, ca să le fie de ajutor în împlinirea sfintei lor chemări, iar Mihail I ar fi voit să-l lege mai strîns căsătorindu-l cu vreuna dintre fiicele curtenilor săi. Mai erau apoi și Albu și Crețu, și Strîmbu și Cîrnu, care aveau și ei fie fete, fie nepoate, și țineau, ca amestecătură la curtea domnească să nu se facă.

Împins dar cînd încoace, cînd încolo, tînărul domn alerga zăpăcit în toate părțile, se-ncurca azi și se descurca mîne, se perdea, încît adeseori nu mai putea nimeni să-i deie de urmă, trăia de capul lui și făcea fără

ca să-şi deie seamă ceea ce-l sfătuia Radu, care-i zicea: „Dacă trebuie şi trebuie să-ţi dai capul şi n-ai încotro, dă-ţi-l cînd nu mai ai ce să faci cu el".

De douăzeci de ani acum steteau muntenii de la Măneşti fără de preot şi se bucurau că Radu s-a făcut, în sfîrşit, om deplin, ca să-şi întemeieze casa şi să li se facă preot în locul tatălui său.

Radu rîdea şi de dînşii.

— Nu fac eu — le zicea — pentru treaba aceasta. Lăsaţi-mă să-mi trăiesc zilele, şi după ce mă voi fi săturat, mă călugăresc şi-mi înghit toate păcatele.

Aşa ziceau preoţii cei cu multă ştiinţă de carte, care aveau puterea de a lega şi de a da dezlegare, precum şi de a ierta chiar şi cele mai grele păcate.

— Nu vă lăsaţi, băieţi! — striga dar Radu — daţi înainte, trăiţi-vă după plac traiul, că vine popa şi vă spală, iar cînd vi se rup toate ţiţele, vă pocăiţi şi vă duceţi la mănăstire, de unde drumul trece drept în rai.

Şi nu se lăsau băieţii, ba nici chiar cei mai bătrîiori, şi pe cînd Ana, ascunsă între stîncile din muntele Furnica, nu mai voia să vadă faţă de om, iar părintele Manea, întrat după moartea lui Mir Benah la învoială cu polovţii, a trecut împreună cu dînşii Volga, da zor să i se deschidă drum printre ugrii de la gurile Donului, fiul lui, Săracul, umbla hoinar şi fără de rost în mijlocul unei lumi pornite spre desfrînare, risipindu-şi anii tinereţelor în flecării şi bătîndu-şi joc de toţi, de toate, pînă chiar şi de propria sa viaţă.

Un singur lucru îi mai era încă sfînt.

„Sărmana femeie!" îşi zicea cînd îşi aducea aminte de muma sa, şi: „Nenorocitul de el!" suspina gîndindu-se la omul care i-a fost tată.

Toate celelalte erau în lume numai ca să-şi bată joc de ele.

O, dac-ar fi ştiut Manea, le-ar fi făcut toate valvîrtej şi ar fi răzbit înainte; el însă o oprea pe Bassa, care, zi şi noapte pe El Dular, însufleţea prin avîntul ei ceata sfîntă, care, sporită acum mai ales cu tineri tătari la aproape două mii, se numea tătarii Bassei sau besseni.

Fără de dînsa mult ar fi stat cu toţii la Don, căci păşunea era mănoasă şi polovţii n-aveau grabă, iară ugrii se unisără cu rămăşiţe de huni, de avari şi de bulgari şi erau prea tari spre a putea fi alungaţi. Cînd o vedeau însă pe Bassa în fruntea cetei sfinte, polovţii încălecau şi ei şi se aruncau ca îndrăciţi în luptă.

Erau o amestecătură de fel de fel de oameni tătarii Bassei. Cîţiva greci, puţini armeni, cinci arabi, opt inzi şi mai mulţi persieni se legaseră dintru început cu jurămînt, dar toţi erau creştini cu inima curată, care se luptau cu hotărîre, se apărau ca nişte lei, dar nu prădau, erau miloşi faţă cu duşmanii răniţi şi socoteau pe cei prinşi în luptă drept nişte oaspeţi. Sporindu-se, au primit în rîndurile lor numai oameni gata de a-şi petrece viaţa ca dînşii. Ei au dat şi acum hotărîrea.

Bătrîn de aproape nouăzeci de ani, dar încă tot vioi şi cu ochii limpezi, Israel ben Isaac a ajuns, în sfîrşit, să-şi vadă gîndul întrupat.

Ruric, întemeietorul stăpînirii ruseşti, care atîta timp ţinuse-n frîu o întreagă lume de popoare sălbatice, a murit pe neaşteptate, lăsînd în urma lui un băiat, Igor, încă nevîrstnic, şi puterea roşilor a slăbit. Hărţuiţi, dar, mereu de tătari şi de polovţi şi strîmtoraţi de cazarii care se aflau mai spre apus, ugrii au început să-şi facă răsuflătoare spre Kiev, şi căpetenia lor, bătrînul Maghiar Almoş, a luat în cele din urmă hotărîrea de a lăsa deschis drumul spre ţara cazarilor, acest nou şi de atîta timp dorit pămînt al făgăduinţei.

Israel ben Isaac şi feciorii şi ginerii săi şi nepoţii şi strănepoţii lor şi întregul lor neam sporit şi întinerit în timpul lungei pribegii au căzut cu ochii plini de lacrămi în genunchi cînd s-au văzut în faţa caganului, care de mult fusese vestit despre apropierea lor şi-i primea cu toată dragostea în rîndul supuşilor săi.

Părintele Manea era înduioşat şi el.

Sările, cînd se uita la cerul înstelat, îşi reamintea nopţile copilăriei lui: erau stelele pe care în atîte rînduri i le arătase muma lui. Se simţea ca acasă; auzea, parcă, în depărtare fluierul păstorilor şi buciumul din poiene.

Şi totuşi în curînd iar a fost cuprins de simţămîntul că niciodată el n-o să mai ajungă să-şi vadă fraţii.

Polovţii rămăseseră buni vecini ai cazarilor la locurile părăsite de ugrii retraşi spre Kiev, şi Bassa a plecat mai departe în fruntea celor două mii de tătari, cu care se simţea destoinică de a-şi deschide drum, iar părintele Manea era-n stare să-şi urmeze drumul şi singur.

Pe cînd însă ei înaintau prin ţara cazarilor spre apus, la Novgorod a luat stăpînirea un unchi al lui Igor, vărul lui Ruric, Oleg, care s-a răpezit ca furtuna spre meazăzi şi i-a alungat pe maghiarii lui Almoş pînă peste Nistru.

Aici au dat peste ei Bassa şi Manea.

Încîntaţi de frumuseţea locurilor, de limpezimea izvoarelor şi de dulceaţa aerului, ei se aşezaseră între Nistru şi Prut şi peste Prut pînă spre Siret cu gînd de rămînere statornică, ba îi şi dăduseră numele Atelcuz pămîntului aşezat între cele două rîuri.

Nu i-a rămas dar lui Manea decît să se întoarcă iar la polovţi şi să-i înduplece a se ridica din nou, ca să-i alunge pe ugrii cu care de atîta timp trăiau în duşmănie.

S-au şi ridicat polovţii, dar nu erau în stare să spargă zidul de la Nistru.

Ugrii nu erau un popor, ci fel de fel de frînturi de popoare adăpostite-n Urali. În timpul petrecut la gurile Donului ei s-au mai sporit cu huni, avari şi bulgari, iar după plecarea lor din părţile Kievului se mai amestecaseră printre ei şi cazari. Cei mai aleşi dintre toţi, cheagul care făcea din amestecătură un întreg încheiat, erau maghiarii cei straşnici atît prin firea lor războinică, cît şi prin organizaţiunea lor aspră.

Ei aveau şapte viziri, Almoş, Eleud, Kun, Und, Taş, Huba şi Tuhutum, care steteau cu rîndul de pază şi-i dau orbeşte ascultare bătrînului Almoş, cel mai de frunte dintre dînşii.

Zadarnic se avînta Bassa împintenînd pe El Dular şi înteţindu-i pe tătarii ei prin strigăte de-mbărbătare; zadarnic dau polovţii îndîrjiţi cu ochii închişi năvală:

se risipeau spulberați și tătari, și polovți, și cazari cînd se porneau pe caii lor iuți maghiarii, arcași sprinteni și îndemînatici, și-i luau răcnind la goană.

— Nu e chip!... nu-i! — zicea părintele Manea, cuprins de deznădăjduire. Ar trebui să mai moară iar cineva, ca ei de ei să se miște din loc.

Stau dar și așteptau și iar mai făceau cîte o încercare și iar mai așteptau, în vreme ce pe la poalele Carpaților acum apropiați cei fericiți își petreceau zilele fără de grijă, în belșug și în desfătare, adunîndu-se cînd ici, cînd colo, pentru ca să se bucure împreună de multele bunătăți pe care Dumnezeu le revărsase asupra lor.

IV

FORMOSUS

Cea mai cumplită dintre toate ființele e omul orbit de patimi.

Zidit după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, omul e rînduit să sfințească locul prin care trece, să netezească asprimile firii și să se mîngîie înfrumusețîndu-le toate; căzut însă sub stăpînirea patimilor, el se răzvrătește, le răstoarnă și le dărămă toate, umple lumea de jale și se perde în cele din urmă și pe sine însuși.

A fost destul ca un om întreg, Vasilie Macedoneanul, să se ridice în fruntea împărăției bizantine pentru ca în timp de cîțiva ani viața popoarelor de la răsărit să se lumineze. Murind el după o domnie de aproape douăzeci de ani, s-a ridicat în scaun fiul său, Leon VI Filosoful, care și-a petrecut viața lucrînd și ajutînd și pe alții să lucreze pentru luminarea neamului omenesc.

Puțin timp după moartea lui Vasilie, Mihail I s-a retras la o mănăstire și a lăsat scaunul fiului său Simeon, care, crescut și el de Vasilie, a domnit cu

înțelepciune, a fost unul dintre marii cărturari ai timpului său și, întinzîndu-și stăpînirea pe ambii țărmuri ai Dunării, la deal pînă spre Tisa și Mureș, a luat în urmă titlul de țar, adecă cezar.

Orișicît de adînc ar fi căzută o societate, omul în adevăr vrednic, care numai cu cei vrednici se însoțește, poate, ridicat în fruntea ei, s-o ridice și s-o pornească iar spre dezvoltare sănătoasă.

Nu se ivise și-n țările de la apus asemenea om, și de aceea acolo nu mai erau nici creștini, nici păgîni, ci oameni fără credință și părăsiți de toți dumnezeii, care, înhăiniți, se zbuciumau în cele mai îndîrjite lupte; stăpînitori și supuși, frate și frate, soț și soție, chiar tată și fiu se sfîșiau între dînșii și săvîrșeau cruzimi care întrec toată închipuirea omenească și urile erau ținute mereu vii tocmai din Roma, de unde trebuiau să pornească silințele pentru îmblînzirea firilor.

Adimeniți de gîndul că pace și bună rînduială nu poate să fie în lumea aceasta decît dacă toți stăpînitorii lumești se pun sub ascultarea scaunului lor, urmașii lui Nicolae I îi întețeau pe regi și pe vasalii lor la luptă și privegheau cu neadormire ca nu cumva vreunul dintre dînșii să ajungă la putere covîrșitoare.

Văzînd starea aceasta, saracenii înaintau în Italia, iară normanii se făceau din ce în ce mai îndrăzneți, și pretutindeni pe coastele de la apus ei jefuiau în dragă voie orașe și sate și le d[ăde]au pradă focului, pustiau cîmpiile și le umpleau pe mari întinderi de leșuri omenești, și-n stoluri mari croncăneau pe urma lor corbii sătui de carne omenească.

Nenorocirile i-au muiat în cele din urmă pe maimarii țărilor de la apus, și după moartea lui Ludovic II Germanul ei s-au adunat împregiurul unuia dintre feciorii lui, Carol III, cel Gros, care, despoind și pe frații, și pe verii săi, a luat încetul cu încetul toate țările ce făcusără parte din împărăția lui Carol cel Mare și a fost în cele din urmă recunoscut de împărat și încoronat de către papa, atunci Ştefan V, un vrednic urmaș al lui Nicolae I.

Nu însă în vîrtutea vredniciilor, ci pentru neputinţele lui, ca cel mai puţin primejdios, a fost ridicat Carol III în fruntea lumii apusene.

Om gros şi buhăit, moleşit şi tîrziu la minte, fricos şi zăbavnic, el mai era şi desfrînat şi epileptic, încăleca gemînd, cuprins de grijă, şi niciodată nu s-a îmbărbătat să pornească asupra saracenilor, iar de normani căuta să scape plătindu-i cu bani.

Odo, contele de Paris, a apărat timp de un an oraşul asediat de normani, iară Carol, după ce i-a venit într-ajutor, a întrat la învoială cu asediatorii şi i-a plătit ca să plece, luînd cu dînşii şi prada bogată ce făcuseră.

El a fost dar părăsit în cele din urmă, şi chiar în anul în care Mihail I s-a rătras la mănăstire, coroana germană a fost luată de fiul nelegitim al unuia dintre fraţii lui, Arnulf de Carinthia, copilul din flori, care-şi făcuse nume mare prin vitejia lui în luptele cu normanii.

În ţările de la stînga Rinului mai-marii s-au adunat împregiurul lui Odo de Paris, vrednicul apărător al oraşului său; papa însă a pus în picioare toată preoţimea şi a răuşit să ridice în scaun pe fiul lui Ludovic cel Bîlbăit, Carol cel Nătîng, un alt neputincios, care a întrat la învoială cu normanii şi i-a dat lui Hrolf Gangr, căpetenia lor, loc de aşezare statornică pe coasta care şi azi se numeşte Normandia.

În Italia, în sfîrşit, Ştefan V a dat stăpînirea, dimpreună cu coroana împărătească, lui Guido de Spoleto, o unealtă a sa.

Aceasta era starea lucrurilor cînd părintele Formosus, agerul şi neobositul luptător, a fost ridicat în scaunul papal.

„Acum e acum!“ îşi ziceau preoţii alungaţi din ţările de la răsărit.

Trăit atîta timp în valea Dunării, noul papă era şi acum cu gîndul acolo şi simţea în fiecare clipă că nu are să-şi găsească nici în mormînt odihna dacă, ajuns în fruntea bisericii, nu-şi va întrupa visul tinereţelor.

Nu putea însă să-i fie de ajutor nici Guido de Spoleto, nici Carol cel Nătîng; el voia dar să aibă un

împărat adevărat și tare, iar acesta nu putea să fie decît Arnulf de Carinthia, ce-i drept, copil de lele, dar om cu vîrtute, care putea să-i deschidă drum pe Dunăre la vale.

În Boemia și în Moravia se-ntrodusese liturgia slavonească chiar cu voia papei Ioan VIII și, întrodusă o dată, ea s-a păstrat întocmai ca și la celelalte popoare din valea Dunării și după trecerea la cele vecinice a celor doi apostoli.

Formosus era hotărît să n-o mai sufără aceasta și stăruia ca Arnulf să alunge pe preoții răsăriteni din cele două țări.

Încă de mult însă cei doi duci slavi se socoteau neatîrnați. Îndeosebi Sviatopluc, fiul și urmașul lui Rastislav, își întinsese stăpînirea atît peste Dunăre, cît și spre răsărit, asupra Carpaților apuseni, pînă-n valea Tisei, și era destul de puternic ca să nu mai țină seamă de neputinciosul Carol III.

După ce Carol a fost răsturnat și coroana împărătească a trecut la Guido de Spoleto, Sviatopluc se socotea desfăcut de orișice legătură cu împărăția apuseană și nu ținea seamă nici de Arnulf, care era numai rege.

„Ei bine! zicea Formosus îndărătnicit. Am să-i dau lui Arnulf coroana împărătească, lui am să-i dau toate țările de la apus, marea și puternica împărăție a Apusului am s-o renființez, ca să se cutremure Răsăritul.“

Întocmai însă precum Israel ben Isaac a ținut să aibă pe Bassa mai nainte de a trimite la poarta despre răsărit cei zece catîri încărcați, chibzuitul Formosus ținea ca Arnulf să-și arate vîrtutea frîngînd puterea lui Sviatopluc mai nainte de a veni la Roma, ca să primească coroana împărătească.

Nu voiau însă și alții tot ca Formosus, ca coroana împărătească să treacă la Arnulf, nici ca împărăția apuseană să se renființeze; Arnulf n-a fost dar ajutat de vasalii săi și ani de zile de-a rîndul s-a luptat fără ca să fi putut frînge puterea lui Sviatopluc.

Nu era încă bătrîn Formosus și ar mai fi putut să trăiască și douăzeci, și treizeci de ani încă, dar puțin

sunt douăzeci de ani de viață cînd gînduri de mari măriri te frămîntă, și doritorul de fapte e cuprins de viuă deznădăjduire cînd viața îi trece în așteptare.

Dîndu-și seamă despre toată ticăloșia oamenilor în mijlocul cărora trăia, Formosus nu era mulțumit să facă ceea ce îi era cu putință, ci voia să le facă toate; de aceea mereu se plîngea că viața e prea scurtă și ar fi voit să fie el însuși pretutindeni, ca să deie zor înainte.

„Acum, acum, cîtă vreme mai trăiesc eu, au să se facă toate!" își zicea și el și umpluse în neastîmpărul lui toată lumea cu trimișii săi, care cutrierau toate țările, încît ca niște fire de păingeniș li se-mpînzeau drumurile, pătrundeau ca furnicile pînă-n cele mai ascunse-nfundături și le ispiteau toate, și pe cînd unii umblau în cale lungă, alții se-ntorceau, ca să-i aducă vești, și iar alții plecau cu grăbire, ca să-i ducă poruncile.

La Roma, în capul lui Formosus, ca odinioară în al lui Nicolae I, se-ntîlneau și acum cele depărtate și cele apropiate, cele mici și cele mari, cele știute de toți și cele ascunse, acolo se-mpreunau cele mai deosebite într-o singură gîndire, și nu o dată Formosus era cuprins de adîncă jale cînd se gîndea că omul trebuie să moară după ce a ajuns să știe și să înțeleagă atît de multe ca dînsul.

Îi știa și pe maghiarii din Atelcuz, și era destul să-i știe pentru ca să-i vie gîndul de a se folosi de dînșii în lupta lui cu Sviatopluc.

Unul dintre călugării pe care îi trimisese la cazari îi adusese știrea că nu se mai pot mișca cazarii fiindcă alte două popoare li s-au pus în cale, polovții și maghiarii.

— Aceștia — îi zicea călugărul — sunt un neam de oameni inimoși, arcași îndămînatici, care, călare pe caii lor iuți, se aruncă lărmuind în luptă. Caganul lor a fost pînă de curînd Almoș, un bătrîn în fața căruia toți se închinau. Murind acesta, ei au ridicat în locul lui pe feciorul său, Arpad, o adevărată podoabă pentru neamul lor. L-am văzut, sfinte părinte — urmă călugărul — noi înșine și am stat cuprinși de sfială în fața

lui. E om, sfinte părinte! Nu săvîrșește nimeni fapte mari fără ca să fi voit a le săvîrși și fără ca să-și deie seamă că e în stare să le săvîrșească, iar gîndul de a fi pornit spre fapte mari și destoinic de a le săvîrși îl înalță pe om și acest simțămînt de înălțare se dă pe față în privirea ochilor, în zîmbetul buzelor, în fiecare vorbă, în umblet, în toate mișcările trupului. Aceste semne le-am văzut, sfinte părinte, la tînărul cagan al cetelor maghiare. Cînd el se ivește, ochii tuturora se opresc asupra lui; cînd el încalecă și se pune în fruntea cetelor, inimile tuturora se umplu de căldură și toți își ridică capetele cu fală. Dacă, luați în simbrie, maghiarii ar da despre meazănoapte năvală asupra moravilor, în timp de cîteva zile Arnulf ar surpa puterea urgisitului Sviatopluc, ocrotitorul ereticilor de la răsărit.

Formosus stete cîtva timp pe gînduri.

Nu doară că-i era greu să cheme pe păgîni întrajutor în lupta lui cu alți creștini; îi părea însă prea mare perderea de timp, căci săptămîni, chiar luni de zile trebuiau să treacă pînă ce lucrurile se pun la cale.

— Aleargă — grăi el în cele din urmă — aleargă, căci numărate sunt zilele omului pe pămînt.

Și-a alergat zelosul călugăr mai întîi în tabăra lui Arnulf și de acolo iar în Atelcuz.

Părintele Manea și Bassa așteptau cu polovții și cu tătarii la Nistru, ca să mai moară cineva undeva, cînd Arpad a ales pe cele mai bune dintre cetele lui și a plecat în fruntea lor pe la poalele despre meazănoapte ale Carpaților spre apus, însărcinînd pe vizirul Huba să rămîie de pază în Atelcuz, iar pe Tuhutum să treacă în fruntea altor cete prin strîmtorile munților spre meazăzi, și, ieșind în valea rîului Tisa, să-l lovească pe Sviatopluc despre apus.

Pe cînd însă Arpad înainta nesupărat de nimeni, Tuhutum, călăuzit de doi călugări prin văile din ce în ce mai strîmte, a dat la Dorna peste Vîlvă de la Bărgău, păzitorul poienelor, care l-a oprit cu cetele lui de munteni în drum și l-a ținut strîns în loc pînă ce nu i-a venit într-ajutor și Dunca de la Borșa, cu alte cete, apoi împreunîndu-și amîndoi puterile, l-au dat înapoi, pas cu pas, iar înapoi, tot

înapoi, pînă ce nu l-au scos în lărgimile văii unde l-au lovit cu toată puterea și l-au pus pe fugă.

Se urmau încă aceste lupte cînd în Moravia s-a dat hotărîrea și fără de Tuhutum.

Cînd cetele de călăreți ale lui Arpad, trecute prin strîmtori, au început să se risipească spre meazăzi, dînd jaf și arzînd orașe și sate, Arnulf a pornit și el despre Dunăre, și după cîteva lupte sîngeroase Sviatopluc s-a dat învins, i s-a închinat lui Arnulf și a primit și stăpînirea papei.

Prădau încă în Moravia cetele lui Arpad cînd Arnulf, învingător acum, a plecat în fruntea unei oștiri alese și însoțit de cei mai strălucițî dintre cavalerii săi la Roma, ca să ieie prețul izbîndei, coroana împărătească, pentru care s-a vărsat atîta sînge.

Ca o adiere de-nfiorare a trecut vestea prin țările apusene, și din toate părțile s-a pornit lumea spre Roma, ca să fie de față la încoronarea noului împărat, care-și făcuse nume mare prin spulberarea normanilor, iar acum adusese la supunere pe ducele Boemiei și frînsese și puterea mult temutului Sviatopluc.

Au venit și chemați, și nechemați, căci întregul Apus era cuprins de simțămîntul că în strănepotul, ce-i drept, nelegitim, dar înzestrat cu mari destoinicii, iar renvie Carol cel Mare, că iar se ridică împărăția apuseană mai presus de toate stăpînirile de pe pămînt și că glasul papei va fi, ca niciodată mai nainte, ascultat de toată suflarea creștinească.

Nu toți o și doreau aceasta, și pe cînd unii erau plini de-nsuflețire, alții-și ascundeau mînia în suflet, dar toți se-mbrățișau cu bucurie, toți lăudau marile vîrtuți ale noului împărat, toți preamăreau pe Formosus, toți se-mbulzeau la treptele tronului papal, ca să cadă-n genunchi la picioarele înțeleptului chivernisitor al treburilor întregei lumi creștine.

— Nu s-a făcut încă nimic, le zicea el. Toate sunt numai pregătiri pentru ca faptele să fie cu putință. S-au așezat temeliile, s-au ridicat schelele, s-a adunat piatra, stau gata zidarii, dar zidirea abia de aici înainte are să fie ridicată.

Simțind, însă, că sunt mulți ce ce zîmbesc cu ura în suflet, el era cuprins mereu de temerea ca nu cumva schelele ridicate să se răstoarne sub picioarele zidarilor, și dedea și acum zor ca toate — primirile, încoronarea, sărbările, învoielile în ceea ce privește viitorul —să se urmeze răpede una după alta pentru ca să poată pleca fiecare cît mai curînd la treaba lui.

Cu grabă nenduplecată merge-n lumea aceasta fiecare spre împlinirea datei sale.

În grabă s-au urmat toate, și Arnulf, încoronat o dată cu mare pompă, a plecat în cea mai mare grabă de la Roma, dar nu la treburile lui, ci ca să nu-l ajungă moartea în mijlocul celui mai urît cuibar de stricăciuni.

Chiar la ospeția de-ncoronare au fost otrăviți atît papa Formosus, cît și noul împărat, care a murit și el puțin în urmă, lăsînd în urma lui un copil nevîrstnic, Ludovic Copilul.

Peatră, zidari, schele, toate rămîneau acum părăsite; stînse erau visurile cele măreție, dimpreună cu tot ceea ce stăruitorul Formosus ajunsese să știe și să înțeleagă.

Dară mor oamenii toți, și o fi așa ori altfel, mai curînd ori mai tîrziu, aici ori acolo, moartea e moarte, și o primești cum, cînd și unde-ți vine, vorba e numai să scapi o dată de ea și să fii lăsat apoi în pace.

Nu și-a găsit însă Formosus nici în mormînt odihna.

După opt luni de zile, Ştefan VI, susțiitorul lui Guido de Spoleto, ridicat în scaunul papal, l-a scos pe Formosus din mormînt și l-a dus în fața sinodului, care i-a făcut judecata și l-a osîndit cu toată asprimea legii creștinești la a doua și mai rușinoasă moarte.

Tîrît a fost de către calăii rînjiți trupul lui întrat acum în putreziciune de-a lungul ulițelor pline de creștini evlavioși și aruncat apoi ca un hoit scîrbos în apa Tibrului, ca să se știe că Neron și Domițian și El Mutavachil și toți ceilalți prigonitori ai creștinilor au fost niște blegi săraci cu duhul, care numai asupra celor încă vii au știut să-și verse mînia.

V

ÎN SFÎRŞIT

O singură zi cu noroc le mai trebuia după plecarea lui Arpad pribegilor pentru ca să-şi deschidă drum spre Dunăre. Neştiind, însă, că numai puţini luptători au rămas cu Huba-n Atelcuz, polovţii, care erau deprinşi a trăi azi ici, mîne colo, se simţeau pretutindeni acasă la dînşii şi îşi urmau traiul obicinuit, parcă-n veci aici ar fi avut să rămîie.

Neam puţin deosebit de al maghiarilor, polovţii trăiau sub corturi şi se mutau adeseori fără de voie şi în grabă mare de la un loc la altul. Neputînd să mîne în fuga mare turme de oi ori cirezi de vite, ei ţineau numai cai şi puţini măgari, se hrăneau dar cu carne de cal şi cu lapte de iepe ori de măgăriţe, din care-şi făceau prin dospire şi o băutură răcoritoare.

Tot cai jertveau şi pe altare, şi cea mai mare jertvă era şi la dînşii, ca la maghiari, armăsarul alb, pe care preotul îl înjunghia în faţa mulţimii adunate la treptele jertvelnicului ridicat în cîmp deschis, la loc mai ridicat, mai ales pe coline — tot ca la maghiari.

Credinţele şi deprinderile lor religioase erau împrumutate de la perşi. Recunoşteau două zeităţi deosebite, pe a binelui şi pe a răului, care se aflau în luptă necurmată, ca la perşi Ormuzd şi Ahriman, şi se-nchinau la focul mistuitor, care biruieşte gerul şi întunerecul.

Bucurîndu-se de păşunile proaspete, ei urmau a-şi paşte caii, a-şi mulge iepele, a-şi aduce la timpuri hotărîte jertvele, a-şi întreţine focurile sfinte şi nu ţineau să plece mai departe.

Tătarii Bassei erau mai grăbiţi.

Se adunasără încetul cu încetul peste trei mii, tot unul şi unul, oamenii aleşi de părintele Manea şi primiţi în ceată fără de sîmbrie şi numai după grele încercări. Deşi erau din cele mai deosebite neamuri, luînd o dată deprinderile creştineşti, ei se socoteau fraţi cu toţii deopotrivă, erau cumpătaţi în toate şi cu

inima deschisă, se iubeau și se ajutau între dînșii, și de aceea viața li se petrecea în senină voioșie. În fiecare zi de trei ori, dimineața, la amează zi și seara, cînd părintele Manea îi chema sunînd din corn la rugăciune, ei alergau ca să se adune, și evlavia oglindită-n fețele lor era atît de adevărată, încît polovții, care se aflau prin apropiere, cădeau și ei în genunchi, și nu unul dintre dînșii stăruia și se punea la cele mai grele încercări ca să fie primit și el în ceată.

Cînd Bassa li se așeza în frunte, ei strîngeau frînele frumoșilor săi cai de soi persan și se avîntau cu hotărîre bărbătească în luptă, dar doritori de luptă nu erau și se bucurau și ei că pot să-și pască în liniște caii și iepele de prăsilă ieșită din El Dular.

Mulți dintre dînșii priveau însă cu neastîmpăr peste Nistru.

Se legaseră cu toți că nu se vor căsători mai nainte de a fi împlinit vîrsta de treizeci de ani, dacă la vîrsta aceasta vor fi ajuns a-și găsi loc de așezare statornică.

„Vrednic de a fi soț și părinte — le zicea părintele Manea — e numai cel ce poate să le deie copiilor săi adăpost bine ocrotit."

Mulți dintre dînșii erau trecuți și de treizeci, și de patruzeci de ani, ardeau dar de dorința de a se vedea ajunși la locul de așezare statornică, și dincolo, peste Nistru, nu se putea petrece nimic fără ca aceștia să prinză de veste.

Cînd cetele lui Tuhutum, luate de Vîlvă și de Dunca la goană, au sosit la corturi și Huba a grăbit să le vie într-ajutor, bătrînii și femeile de la cele mai apropiate corturi, știindu-se părăsiți și de viziri, și de luptători, au ridicat în grabă mare corturile, au luat copiii și au pornit cuprinși de spaimă și ducînd cu dînșii spaima spre apus, unde-l știau dus pe Arpad.

Văzînd mișcarea aceasta, bessenii au încălecat într-o clipă, au trecut fără de luptă Nistrul și au înaintat de-a curmezișa spre Prut la vale, în vreme ce mulțimea maghiarilor își căuta, apărată de cei doi viziri, scăpare pe rîuri la deal.

Numai o mică parte din maghiari s-a răzlețit.

Fugind din calea bessenilor, cîteva mii de familii au dat peste cetele lui Dunca și au trecut în valea Moldovii și de acolo mai spre meazăzi, unde se află și astăzi. Sunt ceangăii sau răzleții.

Polovții au trecut Nistrul abia după ce toți maghiarii au început să-și ridice corturile; luîndu-i apoi la goană, au rămas în locurile părăsite de dînșii, unde au stat peste o sută de ani.

Întreagă această schimbare s-a desfășurat ca o furtună în timpul verii, și Manea nu putea să-și deie seamă nici cum s-au petrecut lucrurile, nici unde se află, ci înainta, sosit la Prut, pe rîu la vale, așa-ntr-un noroc.

Încă la sosirea maghiarilor, rămășițele de popoare care se pripășisără între Nistru și Prut s-au rătras spre gurile Dunării, și pribegii-și urmau drumul nesupărați de nimeni.

O-ngrijare din ce în ce mai viuă-l cuprinsese însă pe părintele Manea, și el călărea tăcut și gînditor alături cu Bassa, care era perdută-n privirea din ce în ce mai frumoasei lumi prin mijlocul căreia trecea. Adierea primăvăratică, iarba pe care o călca, florile risipite pe cîmp, verdeața pădurilor, apa izvoarelor, seninul curat al cerului, fluturii ce zburau prin aer, munții ce se ridicau în depărtare, toate o încîntau, o amețeau și-i luau parcă graiul.

— Mai zi ceva! e atît de frumos aici! grăi dînsa într-un tîrziu.

— Ce să zic?! răspunse el ca trezit din somn. Toate sunt ca la noi, toate, și iarba, și copacii, și adierea vîntului, și albastrul cerului. Mi-e c-am sosit, și totuși m-a cuprins simțămîntul că niciodată n-o să pot trăi pe pămîntul mie atît de mult dorit.

Era în glasul lui o durere adîncă, un fel de îngrijare superstițioasă, pe care dînsa nu putea să le înțeleagă.

— De ce să nu rămînem aici, unde nimeni nu ne supără?! grăi dînsa. Nicăiri nu poate să fie mai bine.

El nu-i răspunse nimic.

În zorile zilei următoare păsările cîntau într-un crîng din apropiere.

— Da — grăi Manea ascultînd cu luare-aminte — am sosit! Așa cîntă păsările la noi!... numai la noi cîntă așa.

Umblase mult prin țări depărtate și necunoscute, dar nu se temuse niciodată de nimic; acum, cînd se socotea aproape, își aducea aminte de noaptea pe care a petrecut-o rătăcind prin ulițile Preslavului și-i era parcă se află-n fața unei mari primejdii.

El și Bassa nu erau singuri, ci-n fruntea unei mari cete de călăreți, pe care orișicine trebuia să-i socotească drept năvălitori prădalnici, și inima i se strîngea cînd își aducea aminte cum se aprind focurile vestitoare prin culmi, cum județii-și adună cetele și cum se-ncaieră-n luptă cu năvălitorii.

„Nu! — își zicea — mai bucuros mor aici decît să turbur, întorcîndu-mă, liniștea fraților mei."

Trebuia, înainte de toate, să se încredințeze dacă muntenii sunt ori nu prin apropiere, apoi, dacă sunt, să meargă el singur și să se înțeleagă cu dînșii.

Îi era însă foarte greu să se despartă de Bassa, care stăruia să trimită pe cineva, deși înțelegea și dînsa că nu e între însoțitorii lor nimeni care ar fi putut să primească însărcinarea aceasta.

Stetea dar cu inima îndoită și-și amîna hotărîrea de azi pe mîne, ba nu o dată s-a împăcat cu gîndul că nici nu se mai duce, ci rămîne pe pămîntul binecuvîntat, unde trăiau nesupărați de nimeni. Bessenii însă, care țineau să-și întemeieze casele, erau din ce în ce mai stăruitori, și pe la sfîrșitul verii Manea s-a-mbărbătat și a plecat, însoțit de numai opt călăreți.

Nu putea el să-i spună Bassei care îi sunt temerile; ea-l vedea însă strivit, cum nu-l mai văzuse niciodată, de îndoieli și se uita după el ca odinioară după Mir Benah cînd se urcase pe plută.

— Și ce fac eu dacă tu nu te mai întorci?! întrebă dînsa, sleită de puteri.

— Întreabă — îi răspunse el — ce vom fi făcînd după ce mă voi fi întors. Am, Basso, să trec rîul, să înaintez pe nesîmțite, să ispitesc locurile și să-mi dau

seamă dacă muntenii sunt ori nu prin apropiere. Abia după ce-i voi fi găsit pot să le știu și celelalte.

Trecînd apoi rîul, a dat în drumul lui de dealuri acoperite de păduri bătrîne și de văi pline de desiș nestrăbătut.

Trăit în copilăria lui la munte, el știa că cel mai ușor drum e de-a lungul plaiului, pe coama bătută de vînturi, unde pădurea e mai rară. Au urcat dar și au înaintat trecînd printre copaci bătrîni, aproape numai stejari cu scoarța groasă și plină de mușchi.

Era pe jos multă crăcărie ruptă de vînturi și mai mult ori mai puțin putredă; numai rar de tot aveau în calea lor și întregi copaci răsturnați, și ei își urmau drumul cotind pe ici, pe colo, dar fără greutăți mari. Vederea le era însă închisă, și Manea în curînd a ajuns să nu-și mai poată da seamă încotro merge, și la toată cotitura aștepta să deie în vreun luminiș, ca să i se deschidă vedere mai largă și să se poată dumiri.

Luminișuri însă numai în culmile mai înalte se deschid, iară dînșii urcau mereu, coborau cîte puțin și iar urcau cu soarele-n fața lor, deci spre apus, și i-a prins noaptea fără ca să se fi putut dumiri.

Abia a doua zi pe la amează̆zi au ieșit în o culme mai luminoasă, în care au rămas cuprinși de uimire. Giur împregiur se desfășurau dealurile acoperite de o verdeață bogată, la dreapta se desfășura-n ceața depărtării șirul de munți din Penteleu pînă spre Pion, iar la stînga se-ntindea o lărgime luminoasă, din care se ridicau pe ici, pe colo fumuri, semnele neîndoioase ale vieții omenești.

Trecusără pe din sus de izvoarele Bîrladului, și în fața lor se dezvelea în toată întinderea lui plaiul ce se coboară între Bîrlad și Berheciu spre lărgimile Siretului.

N-o știa părintele Manea aceasta, dar era dumirit că de-a lungul acelui plai are să coboară și că jos în lărgime va da peste oameni.

Își alesese însoțitorii anume dintre vechii prieteni de la Bagdad, un ind, doi arabi, doi armeni și trei persieni, tot oameni care-și petrecusără copilăria în raiuri pămîntești și trăiseră de lungi ani de zile acum

prin pustiuri mai mult ori mai puțin deșerte. Steteau dar uimiți și nu puteau înțelege strîmtorarea de care părintele Manea era cuprins.

— Aceasta e țara cea frumoasă despre care ni-ai vorbit atît de adeseori, grăi Nubar, persianul totdeauna pornit spre avînt.

— E tot atît de frumoasă — îi răspunse Manea — dar mie cu desăvîrșire necunoscută, și nu știu ce fel de oameni vor fi trăind pe unde se văd fumurile.

— Și nu cumva te temi?! întrebă Arim, arabul totdeauna inimos.

Inima lui Manea se strînse.

— Eu numai de frații mei m-aș mai putea teme, grăi el. E de mult de cînd nu ne-am mai văzut eu și dînșii — urmă el suspinînd — și nu știu cum îi voi găsi, nu știu dacă mă vor mai cunoaște, nu știu dacă vor voi ori nu să vă primească și pe voi în mijlocul lor.

Ei își urmară drumul, cuprinși de un simțămînt de strîmtorare și mai mult în tăcere, coborînd mereu, urcînd cîte puțin și coborînd iar pînă-n noaptea tîrzie, cu luna de mult răsărită în fața lor.

Era înspre miezul nopții cînd la piciorul plaiului, pe țărmurul unui pîriu, au descălecat ca să-și deie caii la pășune și să mai odihnească și ei.

În fața lor, pe cîmpia deschisă, se vedeau pe ici, pe colo, mai pe aproape și mai pe departe, focurile păstorilor, și părintele Manea-și reamintea serile petrecute-n cerdacul cetății de la Mănești.

Deodată ei rămasără ca-ncremeniți și ascultînd cu răsuflarea oprită.

Pe pîriu la deal păștea o turmă de mioare și ciobanul cînta din fluier doina trăgănată și duioasă.

— Ce e aceasta?! întrebă persianul încet.

Ochii lui Manea se umplură de lacrămi.

— Suntem sosiți, răspunse el speriat. Așa cîntă păstorii noștri.

Ridicîndu-se apoi, o luă mergînd încet și cu pas ușor pe pîriu la deal, ca să-l găsească pe cioban.

Era un băietan de vreo optsprezece ani, care ședea sub coaste pe iarba verde. El tresări și rămase

cu răsuflarea oprită cînd străinul după port se ivi în fața lui.

— Bun găsit, băiete! îi zise părintele Manea. Unde ne aflăm aici?

— Păi unde să ne aflăm? în valea Siretului! îi răspunse băiatul, ridicîndu-se-n picioare.

Despre Siret mai auzise părintele Manea vorbindu-se, dar nu știa că sunt și prin valea Siretului munteni.

— Mai sunt pe aici și alte turme de oi? întrebă el iar.

— Cum să nu fie?! grăi băietanul. Sunt și cirezi de vite și herghelii de cai.

— Cirezi și herghelii?! exclamă Manea cam mirat. Dar ce faceți voi cu ele?

— Nu sunt ale noastre, ci ale sîrbilor de la Bîrlad, îi răspunse băietanul mirat și el că i se mai pune o asemenea întrebare.

— Tu ești muntean? îi zise preotul.

— Da — răspunse băietanul — vrîncean de la munte.

Și despre vrînceni mai auzise părintele Manea vorbindu-se și știa că de la dînșii se pornesc focurile vestitoare cînd se ivesc năvălitorii.

— Unde stă județul vostru? întrebă el.

— Județ — răspunse ciobanul — au muntenii pe Buzău la deal. La noi nu e așa ceva.

— Ei bine, stăpînirea ce veți fi avînd, unde e? stărui preotul.

— Stăpînire e la Bîrlad, grăi băietanul. Noi, vrîncenii, suntem stăpîni înșine fiecare pe ale sale.

Fața părintelui Manea se lumină. Vorbele grăite de băietan erau atît de deslușite, încît nu mai avea nevoie să-l ispitească pentru ca să știe că-n Vrancea e tot viața pe care o trăise la poalele Bucegilor.

— Mai e încă mult pînă la apa Buzăului? întrebă el cu inima încleștată.

— Dacă pleci în zori de zi — îi răspunse băietanul — ești acolo mai nainte de a se fi însărat.

— Rămîi sănătos, nepoate! îi zise părintele Manea și se-ntoarse la însoțitorii săi, ca să le ducă vestea.

Era scurt drumul pînă la dînşii, vreo două, cel mult trei sute de paşi, şi totuşi, făcîndu-l, el şi-a schimbat în mai multe rînduri hotărîrea.

Ce avea el să le spună şi cum trebuia să-şi potrivească spusa?

Trecusără vreo treizeci de ani de cînd plecase-n lumea largă, dar cele de mult trecute erau atît de vii în amintirea lui, încît îi era parcă abia ieri, alaltăieri au fost.

„Prea sunt mulţi aceia pe care i-am iubit, prea multe sunt cele mie dorite, şi mă cutremur — îşi zise el — cînd mă-ntreb: pe cine mai găsesc? cum le voi găsi toate? cum mă vor primi în mijlocul lor? îşi vor mai fi aducînd aminte de mine? voi-vor ori nu să mă cunoască? mai pot ori nu, după toate pe cîte le-am păţit şi le ştiu, să trăiesc împreună cu dînşii?!"

O, mulţi vor fi crezînd că mare şi sfîntă bucurie este să vezi, după îndelungată înstrăinare, pămîntul în care zac oasele părinţilor tăi: durere fără de margini este, şi Manea ar fi voit să-şi urmeze drumul numai el singur, ca nimeni să nu fie mărturie durerii lui.

Şi totuşi... Îi era ruşine că n-a îndrăznit să ieie şi pe Bassa cu dînsul, dimpreună cu toţi însoţitorii lor, cărora le făgăduise de atîte ori adăpost în mijlocul fraţilor săi: cum ar fi putut să se lepede şi de puţinii care mai rămăsesără cu dînsul?

Au plecat în răvărsatul zorilor de zi împreună şi şi-au urmat drumul chiar mai tăcuţi decît pîn-aci.

Pretutindeni în drumul lor păşteau, cum spusese băietanul, turme de oi, cirezi de vite şi herghelii de cai, dealurile erau pline de vii şi de livezi, pe la poalele lor se-ntindeau multe ogoare proaspete, iar pe coaste, printre casele risipite, se ridica pe ici, pe colo cîte una mai mare, cu cerdac înstîlpit, ca prin împregiurimile Constantinopolului.

— Nu — zicea Manea — pe aici nu sunt munteni. Nu sunt, zicea iar şi înainta ferindu-se ca să nu-ntîlnească pe nimeni.

A trecut în cele din urmă Buzăul şi-a ajuns la locuri prin care parcă mai trecuse. Se visa oarecum pe sine însuşi în tinereţele lui la acele locuri, îi vedea pe oamenii de atunci, îşi reamintea stările sufleteşti pe care le-a avut atunci, şi tot mai mult îl cuprindea înduioşarea.

— Nu! — zicea însă şi acum — nici aici nu sunt munteni.

Deodată, la o cotitură, în gura unei văi, ei deteră pe neaşteptate peste o fată tînără, frumoasă, voinică şi curat îmbrăcată, care se-ntorcea de la izvor cu furca-n brîu, răsucind cu mîna-ntinsă firul de pe fus şi ducînd în cap ulciorul plin.

Însoţitorii lui Manea-şi opriră caii, ca să privească mai în tignă şi fata, şi cătrinţa aleasă-n feţe, şi altiţele frumos înflorite, în care strălucea firul atins de razele soarelui.

— Noroc bun, fată! — îi zise Manea — şi să-ţi fie şi ţie de bine că mi-ai ieşit cu plin în cale. Dar firul din altiţe de unde-l aveţi voi?

Fata se uită cu ochi mari la feţele străine şi la portul străin, tot cel persienesc şi acum.

— Ni-l aduceţi voi, negoţătorii veniţi din ţări depărtate, răspunse ea.

Manea vorbea cu Bassa de obicei în limba lui, pe care dînsa o-nvăţase încă de mică copilă; cu totul altfel suna însă limba aceasta pe buzele fetei, şi el ar mai fi stat bucuros de vorbă cu ea. Speriat însă de „negoţătorii veniţi din ţări depărtate", el îşi urmă drumul.

După cîtva timp deteră peste o herghelie de cai, iepe şi cîrlani, care păşteau sub paza cîtorva băieţi cu feţele spălăcite şi cu pletele cîlţoase, fără îndoială sîrbi.

Era foarte lung timpul de cînd Manea nu mai vorbise sîrbeşte şi un simţămînt de strîmtoare-l cuprinse cînd îşi dete seamă că-n limba lor are să le vorbească băieţilor.

— Bună ziua, băieţilor! le zise el. Frumoase iepe şi frumoşi cîrlani. A cui e herghelia?

Băieții se uitară cînd unul la altul, cînd la străinii care-n gîndul lor puteau să fie primejdioși.

— Tot ale grecului din Bucov, răspunse unul dintre dînșii.

Manea-i înțelegea vorbele și stetea cu toate aceste nedumerit. Îi era parcă se-năbușe.

„Care va să zică pe aici erau și greci, care țineau herghelii de cai! Fără îndoială aceștia aduceau și firul și ale lor erau casele cu cerdac!"

— Ale grecului? grăi dînsul. Dar grecii cînd au venit și cum s-au așezat aici?

— N-au venit și nu s-au așezat — răspunse sîrbul — dar îi plătesc județului ca să pască cirezi de vite și herghelii de cai.

— Cum?! strigă Manea, ridicîndu-se încet în scări. Bălanul de la Bucov ia plată de la greci ca să le deie voie de a-și paște cirezile și hergheliile?!

El le-nțelegea acum toate, le vedea, parcă, cu ochii pînă-n cele mai mici amănunte, și o îndîrjire fioroasă îl cuprinse.

— Nu cumva — mai întrebă el — sunt și evrei pe aici?

— Ba sunt destui, răspunse sîrbul.

Manea-și înteți calul: îi era greu afară din cale gîndul că însoțitorii lui le văd și ei toate.

— A! grăi peste cîtva timp. Aceeași lume și aceiași oameni și aici ca pretutindeni! De ce nu vin iar cetele de prădători, ca să mîne turmele de oi și cirezile de vite și herghelile de cai, să calce lanurile, să bătucească iarba-n copitele cailor să deie foc la toate, să lase pustiu în urma lor, să-i stîrpească pe cei lacomi și pe cei rămași să-i alunge departe spre văile strîmte și sterpe?! Închideți-vă, prietenilor, ochii —urmă el mai încet — ca să nu vedeți cele ce se desfășură împregiurul vostru, și nu vă mai aduceți aminte de cele ce vi-am spus despre țara mea și despre frații mei. Minciuni sunt toate! strigă. Iubirea nesățioasă m-a făcut să-i socotesc pe frații mei mai buni decît alți oameni! Și dînșii le pîngăresc toate. În zadar s-a ivit Hristos pe pămînt, în zadar a ostănit ca să-i lumineze pe orbi, în zadar a pătimit, căci oamenii se des-

poaie unii pe alții și azi ca totdeauna, și aici ca pretutindeni, ca să poată trăi în desfrîu, și se dușmănesc și se sfîșie mai rău decît fiarele!

Deodată el strînse frîul, și calul se opri ca fulgerat.

Trecînd pe la o cotitură, se ivi în fața lui șirul de colți al Bucegilor.

Manea-și acoperi fața cu amîndouă mînile și începu să plîngă pe-năbușite.

— Ce e?!... ce s-a-ntîmplat?! îl întrebară însoțitorii, făcînd cerc împregiurul lui.

— Iată colo — grăi dînsul, arătînd spre culmile depărtate — vedeți munții aceia: acolo, în poienele lor, e raiul despre care v-am vorbit de atîte ori, acolo mi-am petrecut zilele copilăriei, de acolo m-am coborît cu părinții mei, la poalele lor zac oasele lor, acolo, unde nu pătrunde răutatea, sunt ei, toți ceice n-au fost prigoniți, ca mine, de o tainică și nemiloasă soartă.

El se-ntoarse muiat spre Nubar, lui cel mai apropiat dintre însoțitorii săi.

— De aici înainte — urmă încet — aveți milă de mine și lăsați-mă să-mi urmez numai eu singur drumul.

Nubar se uită lung și cuprins de neliniște la el.

Îl vedea și nu-l mai cunoștea: era cu firea schimbată, ieșit din fire, smintit, parcă, era.

— Să te lăsăm, zici, singur, grăi dînsul stăpînindu-și glasul. Cum să te lăsăm? Să rămînem aici unde ne aflăm? Să ne-ntoarcem înapoi? Să ne ducem undeva și să te așteptăm, ori să nu te mai așteptăm? Nu-ți dai, pare-mi-se, seamă despre ceea ce zici! Ne-ai adus cu tine, și fără de tine suntem ca căzuți din cer: nu știm unde ne aflăm, nu ne cunoaște nimeni, și cu nimeni nu putem să ne-nțelegem.

Manea stetea-n fața lui strivit de sîmțămîntul grelei răspunderi pe care o luase asupra sa.

Ajuns acum la frații lui, el îi socotea pe soții săi de suferințe drept niște străini de care se rușina, și nu mai era-n stare să-nțeleagă cum a putut el să aibă îndrăzneala de a le făgădui pribegilor adăpost și ocrotire în mijlocul fraților săi, cu care atît de mult se lăudase.

— Dar — zise el — nu mai sunt — după toate semnele — fraţii mei precum i-am lăsat şi precum îi ştiţi din spusele mele: prea mare mi-ar fi durerea dacă v-aţi încredinţa şi voi, alăturea cu mine, despre stricăciunea la care par a fi ajuns.

— Dacă aşa crezi — întîmpină Nubar — atunci nu-ţi mai urma nici tu drumul, ci să ne întoarcem cu toţii înapoi, unde putem să ne petrecem nesupăraţi de nimeni viaţa. De ce să mai adaugi la şi altfel multele şi marile dureri ale vieţii tale?!

Manea dete încet din cap.

— Vorbeşti într-aiurea, Nubar! grăi dînsul. Să mă mai întorc eu, care-am alergat prin lumea largă purtînd făclia adevărului?! să mă depărtez cînd văd că fraţii mei se perd în întunecime?! Haide! strigă şi-i dete pinteni calului.

Iar îi erau toate uşoare şi plăcute; după clipa de-nduioşare, iar i s-a-nseninat sufletul.

Pînă la Cricov şi de acolo pînă la Măneşti ei s-au dus într-o goană, căci soarele era pe scăpătate şi Manea ţinea ca noaptea să nu-l prindă pe drum.

De nenumărate ori se cutremurase gîndindu-se cum va săruta pămîntul după ce va fi sosit, în sfîrşit, acasă, cum va îmbrăţişa pe oamenii ce-i vor ieşi-n cale, cum va cădea în genunchi sub zidurile reci ale Măneştilor, cum va alerga de-a lungul văilor pînă-n poienele munţilor. Abia săvîrşindu-şi faptele se cunoaşte însă omul pe sine însuşi.

Multe se schimbasără-n trecerea lungului timp de cînd plecase, dar munţii, dealurile şi văile, păraiele şi rîurile, coastele şi cîmpiile erau tot ca mai nainte, şi el se simţea parcă abia mai deunăzi ar fi plecat, se bucura de ceea ce vede şi căuta cu un fel de nesaţiu schimbările ce se făcusără în micile amănunte.

Liniştit a rămas şi-n clipa cînd s-au ivit în preajma vederii lui zidurile Măneştilor, unde de mult se-ncuibasără liliecii şi bufniţele, ciorile şi hereţii.

Era pe-nsărate. Din sus de ruinele cetăţii se înălţau fumurile din sat, iar la o parte se vedea o mare casă împrejmuită cu ziduri de peatră.

Manea iar se simți parcă se află-n fața unei mari primejdii.

„Acolo — își zise — va fi stînd Cornea, dacă mai trăiește."

Și de ce adecă să nu mai trăiască?!

Vitele se-ntorceau din toate părțile spre sat, și Manea se opri, ca să aștepte pe un flăcău care venea călare, ducînd de căpăstru alți doi cai.

— Bun găsit, nepoate! îi zise. Cine șade colo, în casa cea mare?

— Acolo e curtea județului, răspunse flăcăul, urmîndu-și drumul.

— Și cine e județul acela care are curte ca domnii?

— Cine să fie?! Cornea — răspunse flăcăul, uitîndu-se peste umăr înapoi — dar nu s-a întors încă.

— De unde nu s-a-ntors? îl întrebă iar.

— Bine — grăi flăcăul, mirat că i se mai pune asemenea întrebare — iarna stă la Tîrgoviște și numai de seceriș se-ntoarce, după seceriș iar pleacă, și numai de culesul viilor mai vine.

— Bun de tot! grăi Manea zîmbind cu știuta lui răutate. Numai de culesul viilor se mai întoarce. Dar tot va fi stînd cineva acolo, ca să-i ție locul.

— E — răspunse flăcăul — vătavul de curte, cu rîndașii.

— Ce sunt rîndașii aceia?

Flăcăul se opri și iar se uită înapoi.

Îi părea lucru de tot ciudat un om care nu știe ce sunt rîndașii de curte.

— Sunt — grăi dînsul — vecinii, care lucrează cu rîndul, fiecare cîte o săptămînă ori mai mult, după cum e zorul muncii.

— Bună și asta! zise iar Manea. Vom fi putînd să mînem peste noapte acolo la curte.

Flăcăul se uită mai cu dinadins la el și la însoțitorii lui.

— De! îi răspunse. Se poate. Mai știu și eu?! Dacă nu vei fi cumva vreun evreu, adăugă trăgînd cu ochiul la nasul lui cel purtat și acum în vînt.

Părintele Manea nu-și putu stăpîni rîsul.

— Pe evrei adecă nu vrea să-i primească? zise el.

— Dacă e grec! întîmpină flăcăul.

— Cum?! strigă Manea. Cornea are vătav de curte un grec?!

— Se-nțelege — urmă flăcăul — iar grecul și evreul sunt frați de cruce, dar nu-ncap unul de altul nici în căldarea din iad, așa zice moș Burete.

Părintele Manea tresări ca cuprins de spaimă.

— Ce?... bătrînul Burete tot mai trăiește?!

— Cum să nu trăiască dacă ni-l face pe preot[ul]?! întîmpină flăcăul.

— Cum vi-l face pe preot[ul]?!

— Se vede că nu știi că preotul nostru s-a prăpădit, grăi flăcăul acum de tot vorbareț. Zice că l-au luat bulgarii cu dînșii. L-au tot așteptat oamenii să sentoarcă, și așteptîndu-l, ne face moș Burete rugăciunile, cum le-avățat pe de rost de la preot.

Părintele Manea asculta din ce în ce mai buiguit.

— Apoi — urmă flăcăul — am așteptat să crească băiatul preotului, ca să-l avem, cum e rînduit, preot în locul tatălui său, dar, uite, n-a voit pîn-acum și tot moș Burete ni-l face pe preot[ul].

— Dar preuteasa? — întrebă părintele Manea cu glasul înăbușit — s-a-ntors și ea? Unde se află?

— Asta — grăi flăcăul — nu pot s-o știu, numai moș Burete ar putea să ți-o spună.

— Să mergem, nepoate, la moș Burete, grăi Manea grăbit; întorcîndu-se apoi spre soții săi, dintre care unul, armean — vorbea grecește — îi îndrumă să se ducă la curte și să-l aștepte acolo.

— Mai iute, nepoate! strigă iar întețindu-și calul, ca să ajungă cît mai curînd la moș Burete.

I

REVEDEREA

Un om a făcut Dumnezeu, şi pe acesta îl găsim pretutindeni şi în toate timpurile, azi şi aici în firea lui cea adevărată, iar mîne şi colo mai mult ori mai puţin prefăcut şi stricat, şi întocmai precum fiinţa cea adevărată aceeaşi rămîne, în acelaşi fel se dezvăluie şi stricăciunea.

Trăit atîta timp în cuibarele de stricăciune omenească, Manea nu mai avea nevoie să scruteze: din puţinele pe care le aflase le ştia toate. Aici, ca la Bizanţ ori la Bagdad, trăiau oamenii numai cu trupul şi, perzînd o dată simţămîntul de dignitate omenească, nu se mai ruşinau a-şi da de gol slăbiciunile şi erau în stare să mintă, să se înşele unii pe alţii, să se despoaie între dînşii, să fure, să schingiuiască, să omoare fără ca să-şi mai deie seamă că se-njosesc înşişi pe sine făcîndu-le ori suferindu-le aceste.

Tocmai de aceea nu mînia, ci jalea adîncă-i cuprinsese sufletul în timpul înaintării lui spre casa lui Moş Burete, care se afla tot unde o ştia dînsul, la loc mai ridicat, spre marginea despre munte a satului.

Bătrînul, cel mai tînăr dintre feciorii lui, unul dintre ginerii şi trei dintre nepoţii lui îşi aveau casele clădite din groşi în aceeaşi vatră. Bătătura largă era plină de femei şi de copii, care făceau pregătirile de noapte, mulgînd ici o vacă, iar colo o capră, hrănind

purceii ori mînînd gîştele la coteţ, în vreme ce moşneagul cu barba lungă şi cu sprîncenele crescute peste gene şedea pe prispa casei bucurîndu-se de voioşia iubiţilor săi.

Era pe la asfinţite şi nu-ncepuse încă a se întuneca; el însă, deşi destul de-n putere încă, nu putea să vadă cînd preotul a descălecat şi şi-a legat calul de gard, căci îi slăbise de tot lumina ochilor. Ceilalţi însă rămasără, cînd îl văzură, nemişcaţi, apoi, după ce el înaintă spre bătrîn, se porniră toţi din toate părţile şi făcură, oprindu-se sfiicioşi la oarecare depărtare, roată împregiurul lor.

Abia acum îşi dete şi moşneagul seamă că se apropie cineva şi-şi îndreptă ochii ponevoşi spre portiţă.

— Binecuvîntat să fie numele Domnului! — grăi preotul oprindu-se-n faţa lui — şi mare mulţumită îi dau că mi-a lăsat, Burete, bucuria de a te găsi încă viu!

— Ce-am auzit?! zise moşneagul ridicîndu-se încet şi cu anevoia. Da, în aievea mi-a sunat în urechi glasul pe care în atîte rînduri l-am ascultat rostind rugăciunea, urmă întinzîndu-şi mînile tremurătoare, ca să-l caute şi să-l pipăie. Tu eşti! zise iar şi-i luă mîna ca s-o sărute. Mare e Domnul! Stăi puţin, ca să mă mai liniştesc... Care va să zică tot te-ai întors?! Stăi, c-am îmbătrînit, sunt bătrîn şi neputincios... mi-e greu să-mi stăpînesc firea şi mă biruie plînsul... Să mă mai liniştesc...

Părintele Manea avea şi el nevoie de a se mai linişti, ştia şi el că omul are să-şi stăpînească în toate împregiurările firea, dar grăbise prea tare şi-şi perduse sărita.

— Să-mi spui, Burete — grăi dînsul — preuteasa Ana, soţia mea, ce s-a făcut, unde se află?

Burete, bătrînul, şi ai săi se uitară speriaţi unii la alţii şi-şi întoarsără capetele, ca preotul să nu le vadă lacrămile năvălite-n ochi.

— Mai stăi puţin, ca să te linişteşti — grăi Burete — căci mulţi sunt anii ce s-au scurs de cînd ai plecat, multe s-au petrecut şi-un bătrîn ca mine trebuie să-şi

adune gîndurile mai nainte de a da răspuns la asemenea-ntrebare. De dînsa mă-ntrebi? Da, asta e cea dîntîi. Pe dînsa ai, înainte de toate, s-o cauți, căci mai mult îi este omului soția decît părinții, ba chiar și decît copiii săi — așa ne-ai învățat tu. Își purta, cînd s-a-ntors, copilul în brațe, iar azi el e om în toată firea, e om, părinte, și multe au trebuit să se petreacă pînă ce din copil s-a făcut om. O să le afli toate, începutul cu începutul, una cîte una...

— Unde e? stărui Manea.

— La Tîrgoviște — răspunse bătrînul liniștit — la vărul său, domnul, care și-l are cel mai de aproape.

— Nu el, ci ea unde este? stărui iar Manea.

Burete rămase cîtva timp strîmtorat. Ținea să-l abată, dar nu era-n stare să nu-i deie răspuns hotărît.

— Nu știu, răspunse el scurt. I s-a perdut urma.

— I s-a perdut urma?! zise părintele Manea vorbind ca-ntr-aiurea. Și nu dă nimeni cu socoteală unde se va fi dus?

— Cu socoteală — grăi bătrînul rostind vorbele apăsat — vor fi dînd mulți. Crede cel ce nu știe ceea ce se potrivește cu felul lui de a fi, și multe se cred cînd nimeni nu știe nimic.

Manea începu să rîdă ca omul căruia după multă alergătură i se-nfundă drumul.

— Da!... fără-ndoială, grăi dînsul, vorbind așa, pentru sine. Văduvă și preutească, are să-și petreacă viața singură și neștiută de nimeni. Unde e însă, unde?

Fața bătrînului se lumină.

— Orișiunde — grăi dînsul — dacă i-am perdut noi urma, o știe dînsa pe a noastră, și e destul să afle că te-ai întors ca să iasă la iveală. Ai răbdare și stai acum cu noi — urmă voind iar să-i abată gîndurile — căci multe ai să afli de la noi și minunate lucruri vei fi știind să ne spui.

Era-nțelept Burete: nu e, în adevăr, pentru omul umblat prin lume nimic mai adimenitor decît să spună ceea ce a văzut și a înțeles.

Pînă tîrziu după miezul nopții ei au stat, șezînd la lumina lunei acum pline, pe prispa casei vechi de vorbă.

Se minunau ei de cele spuse de dînsul și steteau uimiți de-nțelepciunea lui, dar nu mai puțin se minuna și el de cele ce-i spuneau dînșii și de bunul-sîmț al lor.

Cu deosebire viu a fost atins cînd a aflat că atît sîrbii, cît și bulgarii au primit sfîntul botez și au biserici, în care preoții le citesc din cărți scrise în limba lor.

— În limba lor?! strigă el. Nu pe grecește? Aceia dintre voi care știu sîrbește înțeleg cele citite?

— Da, părinte, răspunseră deodată feciorul lui Burete și doi dintre nepoții lui. Nu e vorbă pe care n-o înțelegem.

— Mare minune! exclamă preotul. Mult aș ține să văd asemenea carte. Cunosc scrierea grecească, pe cea arabă, pe cea armenească, pe cea evreiască și pe cea persană, am văzut cărți de ale inzilor, dar e peste putință ca cu semnele vreuneia din aceste să scrii sîrbeasca pe care o știu. Lui Dumnezeu însă toate îi sunt cu putință cînd vrea să-i lumineze pe oameni și să-i îndrumeze spre bine. Să știți — urmă plin de-nsuflețire — că am intrat acum în veacul iubirii și al păcii.

— O fi, părinte — răspunse moșneagul, jignit de avîntul lui — dar pîn-acum semnele s-au arătat mai mult a vrajbă, și multe turburări au făcut popii de cînd au venit la noi.

— Cum aceasta? întrebă Manea.

— Să vezi, urmă bătrînul. Au venit și preoți de la apus, și pe aceștia nu voia să-i suferă părintele Clement.

— Clement?! îl întrerupse Manea. Și aici a pătruns vrajba? Dacă e acel Clement pe care-l știu eu, e om pătimaș și fără măsură, și trebuia să fie vrajbă. Dar voi în care parte v-ați dat?

— Noi, părinte, stăruim în ale noastre, îi răspunse Burete. Se pornise o dată spre apuseni, dar preuteasa a venit, cînd s-a-ntors, însoțită de popi rînduiți de Clement, și, ascultînd glasul ei, i-am primit pe aceștia.

— Care va să zică și vouă vi se citește tot ca sîrbilor? îl întrerupse iar preotul.

— Nu, părinte, îi răspunse bătrînul. După ce dînsa a plecat, ne-am desfăcut de sîrbi.

Părintele Manea tresări înviorat.

— Nu mai încape-ndoială că preuteasa a plecat cu preoții, ca să se-ntoarcă iar la mănăstire, grăi dînsul.

— Se poate, întîmpină bătrînul. Noi însă numai după plecarea ei ne-am desfăcut. Se va fi potrivind — urmă el — legea lor pentru sîrbi și pentru bulgari; noi însă nu putem să ne punem în rînd cu aceștia, căci după întocmirile lor viața creștinească nu e cu putință. Aceia dintre noi care, lăpădîndu-se de rînduielile părinților, se duc la bisericile lor s-au stricat de nu mai pot să fie socotiți frați ai noștri.

— Mai răi decît păginii! adaugă feciorul.

Preotul se uită cu mîhnire cînd la unul, cînd la altul.

— Mare păcat ați făcut grăind asemenea vorbe! întîmpină el. Frați suntem și rămînem în toate împregiurările cu toții, și ei nu s-au stricat pentru că umblă la bisericile lor, ci s-au lăpădat pentru că erau porniți spre stricăciune și se duc la biserică fiindcă tot mai au oarecare rușine pe care vor s-o ascundă. După ce vor fi perdut toată rușinea, nu se mai duc la biserică. Bună e — urmă el — dreaptă și așezată de Domnul și la răsărit, și la apus legea, pretutindeni aceeași și deopotrivă sfîntă, și e fericit acela care i se supune cu toată rîvna și cu inima curată. Răutatea nu e în lege, ci-n oamenii ispitiți de patimi, care nesocotesc legea, o schilodesc ori o calcă. Nu pentru că le sunt deosebite părerile se-nvrăjbesc, ci, învrăjbindu-se, își potrivește fiecare părerea cu gîndul rău de care e stăpînit. Nu e, Burete, între rînduielile părinților noștri nici una pe care fie la răsărit, fie la apus o oprește legea: bune sunt ale noastre pentru toți, și nu cere nimeni să ne lepădăm de ele, ci numai să nu stăruim prea mult asupra lor. Ceea ce îi mînă pe dînșii la luptă nu sunt credințele, ci fie nesațiul, fie mîndria, deșertăciunea ori setea de mărire lumească, și preoții lor iartă o mulțime de păcate

ori le trec cu vederea, ca să-i tragă pe oamenii porniți spre rele în partea lor. Nu cercetați, dar, ce cred, ci dați-vă seamă despre faptele lor și o să vă încredințați că sunt și între dînșii mulți oameni vrednici de a fi socotiți în rîndul sfinților.

Bătrînul rămase cîtva timp cuprins de o dureroasă nedumirire.

— Am putea dar — zise el în cele din urmă — să ne unim cu dînșii?

Manea dete din cap.

Mare era mîngîierea lui de a se fi încredințat că frații lui stăruie cu toată hotărîrea în ale lor, și, stînd de vorbă cu Burete și cu casnicii lui, fusese cuprins de simțămîntul că toate sunt cum le-a lăsat.

— Dac-am avea — zise el — cuvinte s-o facem aceasta și nu ne-am dezbina făcînd-o, am putea să ne unim. Cîtă vreme ne suntem însă nouă înșine destul, n-avem nevoie de razămul nimănui. Mai presus de alții nu ni se cuvine a ne socoti, dar — urmă el ridicînd glasul — eu am cutrierat lumea, le-am văzut și le știu toate și vă spun cu toată rîvna să nu sunt nicăiri pe fața pămîntului rînduieli mai înțelepte decît cele rămase de la părinții noștri, și, păzînd cu sfințenie rînduielile aceste, neamul nostru va crește și va înflori.

Burete, fiul lui, ginerele și nepoții lui își ridicară cu mîndrie capetele.

El le spuse apoi cum, pretutindeni pe unde a trecut, cei cu inima curată și cu mintea deschisă s-au adunat împregiurul lui și cum nu vine singur, ci însoțit de peste trei mii de călăreți.

— Tot creștini deprinși a trăi după rînduiala dată de mine — adăugă — oameni luați pe ales din cele mai deosebite neamuri, care însă, înfrățiți o dată sufletește, se iubesc între dînșii ca fiind născuți din aceeași mumă.

Burete și ai săi iar se uitară nedumiriți unul la altul.

— Și cam ce rost o să aibă oamenii aceștia la noi?! întrebă moșneagul.

— O să-și întemeieze casele cu fete de ale noastre — răspunse preotul — și-o să fie păzitori nenduplecați

ai rînduielilor rămase din bătrîni. Dintre ai noştri e cel ce cu vreuna dintre fetele noastre s-a însoţit.

— O să fie cam greu, părinte, întîmpină feciorul lui Burete.

— De ce să fie greu?! grăi preotul. Nu cumva carnea şi oasele sunt ceea ce-i apropie pe oameni şi-i leagă unii de alţii? Da, fără îndoială mai apropiaţi sunt şi mai uşor se înţeleg cei ce au crescut împreună, dar vrajba din necurăţia sufletească porneşte şi duşman îţi este şi fratele de sînge, ba chiar şi copilul născut din tine dacă rele îndemnuri îi întunecă mintea şi-i tocesc simţămîntul de dreptate.

O zicea părintele Manea aceasta fără ca să-şi deie seamă că o va şi simţi două zile-n urmă, după ce, sosit la Tîrgovişte, va fi ajuns să steie faţă-n faţă cu Radu, fiul său trecut acum de douăzeci şi opt de ani, şi cu Vladislav, pe care preoţii cărturari răuşisără a-l căsători cu Anastasia, frumoasa fiică a unuia dintre curtenii lui Leon VI.

— Nu e aceasta, grăi bătrînul. Ce-i drept, străinii pînă acum numai rele ne-au adus, şi nimeni dintre ai noştri nu-i vede cu ochi buni. Chiar şi dac-am trece însă peste aceasta, mi-e teamă că n-o să-i mai primească pe cei trei mii.

— Cine n-o să-i mai primească? întrebă Manea.

— Să vezi, urmă bătrînul. Nu mai e cum a fost odinioară. Judeţii s-au făcut stăpîni pe tot pămîntul, şi fără de voia lor nu mai poate nimeni să pască, nici să tragă brazdă ori să sădească.

— Prea bine! grăi preotul. Aşa trebuie să fie! Vrai-şte nu poate să steie ţara: cineva trebuie s-o chiverniseasc㠖 N-o chiverniseşte, părinte — întîmpină feciorul lui Burete — ci o stăpîneşte. Cele mai bune păşuni şi cele mai mănoase locuri de arături le iau grecii şi evreii veniţi de peste Dunăre, iar nouă ne lasă numai ceea ce rămîne de la dînşii.

— Asta nu se poate! strigă Manea, perzîndu-şi răbdarea.

— Se face, părinte, răspunse ginerele lui Burete. Ne iau şi nouă zeciuiala din toate, întocmai ca sîrbilor.

— Bine fac! grăi iar preotul. Iau ceea ce li se cuvine pentru ostăneala chivernisirii, dar stăpîn e numai fiecare pe bucata pe care a curăţit-o de mărăcini şi de buruieni şi o munceşte-n sudoarea feţei lui. Ei, care nu muncesc, nu pot să aibă stăpînire.

— Au! răspunsără amîndoi într-un glas.

— Iau de la mine bucata pe care a muncit-o tata, dac-o cere grecul — urmă feciorul lui Burete — şi dacă vreau s-o duc bine, o muncesc alăturea cu vecinul tot eu pentru dînsul.

Manea se uita strîmtorat la dînşii.

Ştia că aşa e pretutindeni prin împărăţia romeilor. Îi era însă peste putinţă să creadă că în timp atît de scurt s-au schimbat aşezămintele rămase din bătrîni.

— Bine! — grăi dînsul —dar cetele voastre de călăreţi ce păzesc?

Bătrînul dete din cap.

— Cine-şi mai dă azi feciorul în ceată?! zise el. Nişte derbedei, care umblă toată noaptea beţi, strică casele oamenilor şi dau jaf în ziua mare. Numai adunătură luată-n sîmbrie mai e la curtea domnului şi pe la judeţi.

— Rău aţi ajuns! — grăi părintele Manea, cuprins de adîncă durere — şi dacă-i aşa, preoţii voştri nu mai sunt vrednici de darul pe care l-au moştenit de la părinţii lor.

Nu! el nu putea să trăiască în mijlocul acestor oameni ajunşi deopotrivă cu cei de la Bizanţ ori de la Bagdad. Un Mir Benah ar fi trebuit să se ivească în mijlocul lor ori un Saffar, ca să-i zguduie şi să-i deştepte din amorţeala în care se aflau.

„Înapoi! La Bassa! Acolo ai să petreci zilele ce-ţi mai rămîn!“ îi venea să-şi zică.

El trebuia, cu toate aceste, să meargă înainte, ca să-şi vadă fiul şi s-o găsească pe Ana. Dorinţa aceasta le covîrşea toate într-însul.

Zbătîndu-se astfel, el nu putea să se mişte din loc. Trebuia să se liniştească mai nainte de a-şi urma dru-

mul, şi ziua următoare a stat tot cu bătrînul Burete şi cu ai lui.

„Şi dacă lucrurile nu stau aşa, cum mi le închipuiesc eu după spusele lor?!" îşi zise el în cele din urmă.

II

TATĂ ŞI FIU

S-a dus vestea că părintele Manea, soţul Anei şi tatăl lui Radu, s-a-ntors în fruntea unei oştiri de mai multe mii de călăreţi adunaţi de prin ţări depărtate, şi, dusă din gură-n gură, vestea aceasta s-a potrivit, ca toate veştile, cu gîndul celor ce o purtau.

Unii dedeau cu socoteală că sunt multe miile şi că el are să-i alunge pe preoţii cărturari, şi pe grecii veniţi cu dînşii şi să aşeze iar lucrurile cum au fost mai nainte.

Alţii o credeau aceasta.

Mulţimea cea mare ştia hotărît că aşa are să fie, şi toţi şi-au ridicat capetele cînd au aflat că el a zis că nu sunt nicăiri pe faţa pămîntului rînduieli atît de-nţelepte ca cele rămase din bătrîni.

Astfel iau în gîndul mulţimii totdeauna fiinţă dorinţele unora şi temerile altora, şi în vreme ce Manea călărea singur, liniştit şi nebăgat de nimeni în seamă spre curtea domnească, cei doritori de schimbări alergau în toate părţile şi strigau în gura mare c-a sosit oara mîntuirii, iar cei cuprinşi de temeri umblau tiptil şi se adunau în taină, ca să chibzuiască măsurile de apărare.

Cu deosebire zeloase erau femeile, care, pornite din fire a-şi apăra vetrele păzind obiceiurile vechi, ştiau că părintele Manea n-o să-i ierte nici pe soţii fătarnicului Serafim, nici pe mişeii care stricaseră minţile fiului său.

Nicăiri însă mişcarea nu era atît de viuă ca la curtea domnească, unde-n toată clipa soseau ştiri nouă, şi ce le mai ales îi neliniştea pe curteni era Cornea, care, ştiindu-l pe cumnatul său om pornit, nu se-ndoia că

e-n stare să le facă toate valvîrtej și stăruia ca domnul să se pregătească de apărare.

Au rămas dar zăpăciți cu toții cînd au aflat că părintele Manea, după toată înfățișarea lui un om foarte blajin, a sosit singur și cere să dea față cu domnul și să-și vadă feciorul, dacă se poate.

Unul singur dintre curtenii lui Vladislav nu era zăpăcit: Radu.

Cînd i s-a spus întîia oară că tatăl său s-a întors, el n-a crezut, iar în urmă, cînd a început să creadă, a fost cuprins de un simțămînt de strîmtorare dureroasă. Îi venea parcă să fugă, ca să nu fie mărturie durerii de care va fi cuprins nenorocitul lui necunoscut și să se ascundă, ca să nu fie nevoit a-și schimba felul de viețuire.

Aceasta n-a ținut însă. Cînd a văzut neliniștea de care erau cuprinși ceilalți, el iar a început să rîdă și nu s-a putut stăpîni să nu scape vorba: „Nu de el vă speriați voi, ci de lumea pe care v-ați ridicat-o-n cap".

După cum și-l aducea el aminte din spusele mamei sale, tatăl său era om de o fire duioasă, care crede-n bine și numai în bine, pe care orișicine poate să-l amăgească și de care nimeni n-are să se teamă.

Mai vîrtos a rîs dar cînd a văzut zăpăceala, și abia în clipa cînd, dimpreună cu Cornea și cu domnul, a trecut pragul sălii în care-i aștepta noul-venit, l-a cuprins iar simțămîntul de strîmtorare dureroasă.

Manea, slab, cu pelița obrajilor întinsă, cu ochii ageri, cu fruntea lată, cu părul încă nencărunțit și cu nasul tot cam în vînt, stetea nemișcat și stăpîn pe sine în fața lor.

De nenumărate ori în viața lui cea lungă își dăduse seamă că părinte nu e cel ce a născut pe copil, ci cel ce l-a crescut, și străin era și el pentru fiul său, și acesta pentru dînsul. Acum însă, cînd îl văzu, el fu cuprins de fiori. O vedea în aievea pe Ana, vedea zîmbetul ei fărmecător, ochii ei numai pe jumătate deschiși, întreaga oglindire a sufletului ei curat, pînă chiar și lui atît de scumpa ei răutate, sta însă neputincios în fața lui.

Din clipa în care intrase-n Tîrgoviște, el fusese cuprins de simțămîntul că trece printre fiare sălbatice.

Fețele străine, lui bine cunoscuta poleială bizantin ă graba cu care umblau oamenii, privirile scrutătoare, toate-l nelinișteau și-l făceau să fie cu multă băgare de seamă. Nu știa că vestea întoarcerii lui sosise mai nainte decît dînsul și turburase toate sufletele, dar, om trăit în lume, vedea că se pregătește ceva, și mai ales după întrarea lui în curtea domnească-și adunase toate puterile și le ținea încordate.

Radu se uita cu ochi mari la el: nu era deloc cum și-l gîndise el.

— E prea mult deodată! grăi Manea cu glas limpede. E mare bucuria mea de a vedea pe fiecare îndeosebi, și, văzîndu-vă pe toți trei împreună, bucuria, întreită, mi se preface-n durere.

Radu tresări: auzindu-i glasul, se auzea parcă pe sine însuși vorbind.

— Dacă durere-ar fi — răspunse Cornea cu oarecare asprime — nu e pentru că ți s-a-ntreit bucuria, ci pentru că-naintea ta a sosit vestea că vii în fruntea unei oștiri, și lumea, deprinsă de atîta timp cu pacea, e cuprinsă de spaimă.

Fața lui Manea se-nsenină.

— Nu, Corne! zise el făcînd un pas înainte. Am venit, precum vedeți, singur, ca să văd pe cei mie-n lumea aceasta mai apropiați, dar liniștea fraților mei nu sunt în stare s-o tulbur.

El se-ntoarse spre Vladislav.

— Alungă — îi zise — deși nu mă cunoști încă, gîndul acesta de la tine. Te-am purtat în brațele mele, și, orișicare mi-ar fi gîndurile, mă simt mîngîiat văzîndu-te ajuns acum om deplin.

— Mi-a povestit adeseori mama — răspunse Vladislav măsurîndu-și vorbele — cum, după acea noapte plină de groază, ai alergat, uitîndu-ți nenorocirea, ca să ne scapi pe noi, și mă simt și eu mîngîiat că mi-e dat să-ți pot mulțumi.

Manea se-ntoarse cu un fel de nerăbdare spre Radu și privi lung în fața lui.

— Tu ești dar cel atîta timp mie nenchipuit, îi zise încet și cu glasul înăbușit. O! nu poți să-ți dai seamă

cum, revăzînd pe muma ta în tine, întreaga ființă mi se întinerește. Înțeleg acum de ce iubirea părintească e neistovită și sîmt că, orișice mi-ai face, nu voi putea niciodată să încetez a-ți voi din toată inima binele.

Radu iar ar fi voit să fugă, ca să scape de omul acesta, care, dîndu-i atît de mult, îi și cerea mult și-l ținea legat, parcă, în lanțuri de fier. Singur voia și neatîrnat de nimeni să-și petreacă viața.

— Toată iubirea e slăbiciune și izvor de suferințe — grăi dînsul cu un fel de sfială nepotrivită cu firea lui — și greu o să ne fie amîndurora după ce, cunoscîndu-mă, nu mă vei găsi vrednic și prin mine însumi de atîta bunăvoință.

— Ești! întîmpină tatăl. Mi-e destul c-ai grăit aceste vorbe ca să știu că ești, nu fiindcă muma ta te-a născut, ci fiindcă mîngîierea vieții ei a fost să scoată din tine om întru toate deopotrivă cu mine.

Abia acum se-nduioșă Radu.

— Da, grăi dînsul. O dorea aceasta și, iubindu-mă, își închipuia și dînsa că te vede pe tine uitîndu-se la mine, căci eram copil, și pe copil îl vezi mare cum ți-l dorești.

Părintele Manea se apropie de dînsul.

— Ce s-a făcut ea? Unde se află? îl întrebă, oarecum în taină.

Radu se așteptase la întrebarea aceasta și-și potrivise-n gîndul lui și răspunsul: acum însă i se tăie glasul.

— Nu știu, răspunse el dîndu-se puțin înapoi. Ea însași a dorit ca nimeni să nu știe, și nu i se cuvine copilului să scruteze faptele părinților săi. Iată— urmă arătînd cu inima încleștată spre Cornea — fratele ei, care poate să judece și să-ți spună ce va fi crezînd de cuviință.

Manea se-ntoarse spre cumnatul său, care rămase cîtva timp stînd în chibzuri.

— N-aș putea nici eu să-ți spun decît ceea ce zice toată lumea, grăi el în cele din urmă.

— Și lumea ce zice? stărui Manea.

— Tot mai bine e să ți-o spun eu decît s-o afli de la alții, răspunse Cornea; ea ni-a umplut tuturora

obrajii de rușine, luînd prin ascuns fuga cu un mișel de călugăr.

Manea rămase cu răsuflarea oprită. Se-nvîrteau, parcă, toate împregiurul lui și-l vedea alăturea cu fratele Anei pe Burete cel cruțător, care-i zicea: „Stăi, să te mai liniștești".

— Ceea ce tu, Corne, zici nu este adevărat, grăi el răsuflînd o dată greu. Poate s-o zică și s-o creadă lumea toată, dar voi, tu, fratele ei, tu, nepotul ei, și tu, fiul ei, n-aveți s-o credeți și n-ar trebui s-o spuneți nici dac-ați ști-o! Nu! urmă el înduioșat. Ana numai jertvă putea să fie. Ați căzut voi atît de adînc încît nu mai sunteți în stare să credeți în putința stăruirii omu'ui în căile vîrtuții și vă uitați cu milă la mine, care n-o pun la îndoială și stau în clipa aceasta cuprins de un singur gînd: să plec iar, să alerg prin lume și să nu mă opresc pînă ce nu voi fi dovedit că mint cei ce spun ceea ce tu ziseși, Corne.

Radu se cutremură, și lacrămile-l podidiră.

— O! preot adevărat, adevărat soț, om străin în lumea aceasta — strigă el — acum înțeleg de ce-mi zicea dînsa că i se-ntunecă soarele cînd tu te ivești, luminos, în gîndul ei! Luîndu-i mîna, el o sărută de mai multe ori. Ani de zile de-a rîndul am suferit nemîngîiat de nimeni ocara lumii, urmă el apoi. Aș fi voit să plîng și nu puteam, nici nu credeam că voi mai putea vreodată.

— Mi-e milă de voi! grăi părintele Manea uitîndu-se-ndurărat la dînșii. Mi-e milă și-mi plîng soarta. Părintele Titu mai trăiește? Ce zice el? adăugă întorcîndu-se spre Vladislav. Nu vi-a spus el niciodată că purtarea de grijă pentru viața trupească nu e un drept, ci o nevoie grea, de care omul înțelept caută să scape pe nesîmțite?

— Un bătrîn ursuz și zănatic — răspunse domnul care a fost gata să se lepede de ai săi îndată ce nu i s-au făcut toate voile.

— Cum s-a lăpădat? întrebă Manea.

— S-a desfăcut de noi, îl lămuri Radu. A așezat altă domnie la Arif, în Loviște, la poalele Negoiului.

Părintele Manea iar rămase cu răsuflarea oprită. I se luminau, parcă, deodată toate, și el se dete un pas înapoi, ridică dreapta, trecu cu palma peste frunte și-și netezi apoi părul.

— A așezat altă domnie?! grăi, vorbind ca-ntr-aiurea. Da, așa e! Fratele meu nu mai mi-e frate, soția mea nu mai mi-e soție, copilul meu nu mai mi-e copil după ce s-a abătut din căile Domnului. Da! urmă ridicînd glasul. Așa e cum zice părintele Titu. Lăsat-au părinții noștri cu limbă de moarte și-au rînduit ca să păstrăm neatinsă comoara moștenirii sufletești rămase de la dînșii și să ne dăm silința de a face și pe alții părtași la ea, iar în ziua cînd ispititori veniți despre meazăzi vor fi izbutit să strice inimile celor slabi de înger, noi, cei încă tari în credință, să ne părăsim vetrele și să ne retragem iar în poienele luminoase, unde omul trăiește mai mult cu sufletul decît cu trupul. N-am să turbur nici eu liniștea voastră! Rămîneți în pace! Luați pămîntul și-i împărțiți stăpînirea: eu și ai mei ne vom retrage la munte și vom stărui în credința că stăpîn nu poate să fie omul decît pe sine și pe roadele muncii sale. Robiți-vă între voi: noi vom merge înainte, păzind cu sfințenie rînduiala rămasă din bătrîni și, mereu tineri, vom crește și vom întineri neamul.

— De cînd trăiesc pe pămînt — întîmpină Cornea — oamenii se măsoară între ei și cei mai destoinici se ridică deasupra, iar cei de rînd rămîn sub stăpînirea lor, și nu ai tu să schimbi rostul lucrurilor.

— Lumea merge înainte — adăugă Radu — și-și desăvîrșește mereu așezămintele: nu e cu putință să trăim azi cum am trăit ieri.

— Nu în așezăminte are să se facă desăvîrșirea — îi răspunse Manea — ci în om, iar omul e cu atît mai desăvîrșit cu cît mai puțin atîrnă, rămîind așezămintele neschimbate, de împregiurările în care-și petrece viața. Nu vei mai fi putînd tu, care ai crescut în mijlocul lor, să te-ntorci, dar noi, care am stăruit, stăruim înainte. Dumnezeu să vă aibă-n paza sa și să vă lumineze! strigă el ridicînd amîndouă mînile și se depărtă liniștit ca-n clipa cînd dăduse față cu dînșii.

Cornea și Vladislav se uitau zăpăciți, cum fusesără, unul la altul, iar Radu stetea cuprins de sîmțămîntul încă mai dureroasei strîmtorări.

„Ce fac și ce nu fac?!" se-ntreba.

I se răscolise toată ființa.

Nesuferită îi era lumea în care trăia, dar nu putea să-i între-n minte gîndul că are să-și schimbe felul de a vieții, și se cutremura dîndu-și seamă despre asprimea omului care îi era tată.

Nu! el nu putea să meargă cu tatăl său, dar nici aici nu mai avea nici un rost.

Ziua întreagă a umblat zbătîndu-se așa singur, dar se-ntunecase, și el, perdut în gînduri, se uitase răzămat de o salcie pletoasă pe țărmurul lacului, în care nu se mai oglindea nici o stea.

Norii cuprinsesără încetul cu încetul tot cerul, vîntul scutura din cînd în cînd în freamăt furtunatic copacii bătrîni și trecea pe biciuite peste fața lacului, pe care-l lumina din timp în timp cîte un fulger, și rar de tot se auzea cîte un tunet venit, parcă, din altă lume.

El vedea numai lumina cînd mai viuă, cînd de tot slabă a fulgerelor și măsura din oglindirea ei în valurile mișcate și tăria trăsnetelor, și depărtările lor.

„Ce fac și ce nu fac?!" se-ntreba iar și iar.

Iar fulgera, și întocmai precum lumina aceluiași fulger se oglindea în aceeași clipă în toate apele atinse de ea, întrebarea „Ce fac și ce nu fac?!" se punea în toate capetele la care străbătuse vestea despre hotărîrea luată de părintele Manea.

Vladislav, județii, popii cărturari și grecii veniți în coada lor răsuflau mai ușor după ce părintele Manea s-a-ntors la ai săi, cu hotărîrea de a-i aduce, ca să treacă cu dînșii în poiene; iar au căzut însă pe gînduri cînd au văzut că pretutindeni prin văi și de-a lungul podgoriilor babe rele de gură și muieri răzvrătite umblă bezmetice și-i îndeamnă pe oameni să-și părăsească vetrele și să meargă și ei după trimisul lui Dumnezeu.

Încă de mult se vorbea prin înfundăturile din valea Ialomiței despre o sfîntă, pe care ciobanii o vedeau

cîteodată stînd în Vîrful-cu-Dor şi privind spre şesul depărtat. Acum ieşise vorba că ea, scîrbită de cele ce se petrec în lume, îşi întoarce faţa cînd vreun om se iveşte prin poiene şi se depărtează ca o stafie spre Peatra-Arsă. Numai puţini, care au sufletul cu desăvîrşire curat, pot să se apropie în taină de dînsa şi să-i aducă prinoasele lor, un săculeţ de mei, o capră ori o bucată de îmbrăcăminte curată.

Cînd Manea a trecut, în sfîrşit, cu cetele Buzăul, a mers vestea că în fruntea cetelor de călăreţi vine, călare pe un armăsar cu nările umflate, o femeie înfăşurată-n mantie albă, înaltă, cu ochii plini de văpaie, cu faţa aproape neagră şi cu părul vîlvoi — îngerul răzbunării nemiloase.

„Mergem! răsuna în toate părţile. Mergem şi noi!"

Cînd a sosit, în sfîrşit, la Tîrgovişte vestea că oamenii se ridică de pe ici, de pe colo, ca să-i iasă în cale lui Manea ori să plece de-a lungul văilor la deal, domnul era din ce în ce mai strîmtorat de popi şi greci, căci, fără de braţe muncitoare, stăpînirea pămîntului nu preţuieşte nimic.

— Rămîne pustie ţara! strigau judeţii, începînd să-şi sporească simbriaşii, în vreme ce domnul a trimis solie grăbită la ţarul Simeon, ca să ceară de la dînsul cete de bulgari.

— Cum?! strigă acum Radu. Nu cumva vă bate gîndul să-i opriţi pe cei ce vor să plece?! Nu! Pe trupurile lor nu puteţi să vă faceţi stăpîni. Nici chiar Dumnezeu el însuşi n-a voit să-l lipsească pe om de putinţa de a face tot ceea ce vrea cu sine însuşi!

Ştia acum ce are să facă.

III

SCĂPAREA

Furtună, viscol, vijelie, cutremur se ivesc adeseori deodată, pe neaşteptate, năpraznic, dar totdeauna numai încetul cu încetul se pregătesc şi-n clipa deplinei

încordări trebuie neapărat să izbucnească, cum toamna frunza desprinsă de ramură trebuie să cadă cînd e atinsă de vînt. Tot astfel, încetul cu încetul, se pregătesc și-n viața omenească marile zguduiri, și, pornite o dată inimile spre ele, sunt zadarnice opintirile de a le înlătura.

I se-ntunecase părintelui Manea viața, și trist și tăcut călărea în fruntea cetelor, iar i s-a-nveselit însă inima cînd a văzut că oamenii vin la dînsul și-l roagă să-i socotească și pe dînșii între ai săi.

Mai era încă viuă în inima fraților săi vîrtutea străbună.

În curînd însă el a-nceput să se neliniștească, căci veneau mereu alții și iar alții, și cu cît mai mulți se adunau, cu atît mai mare și mai grea îi era răspunderea.

Sosit în valea Prahovei, el a găsit lărgimile pline de oameni cu turme și de cai încărcați de poveri.

— Și aceștia toți, bărbați, femei și copii — grăi Bassa, privind cu ochi împăingeniți de focul sfînt al însuflețirii — toți sunt gata să-și părăsească vetrele și să vie după tine, să sufăr și să rabde.

— Și aceștia — îi răspunse el — și mulți alții.

— Dar fi-vei în stare să stăpînești atîta lume?! întrebă ea.

— După mine — îi zise el — vin numai cei ce se stăpînesc înșiși pe sine.

Nu era însă tocmai așa.

E mare durerea să fii nevoit a părăsi vatra părintească și a te despărți de aceia cu care ți-ai petrecut zilele copilăriei, și mulți dintre cei plecați în drumul pribegiei erau stăpîniți de mînie.

La Cîmpina îi așteptau opt preoți, cu poporenii lor, bătrînul Filip, doi dintre feciorii lui Albu, trei Crețulești, unul dintre feciorii lui Sîntu și Cîrnu, moșneagul cu fălcile late el însuși.

Manea vedea-n fața lui bălaurul cu mii de capete, care toate le-nghite.

— Nu! — zise — asta n-am voit-o și n-o voiesc. Poienele nu-ncap atîta lume, și mulți o să moară de foame ori o să fie nevoiți a se-ntoarce iar înapoi, ca să se deie, ca vai de capul lor, robi.

Nu-l mai întreba însă nimeni ce-a voit și ce nu voiește, căci o voință atoatecovîrșitoare îi mîna pe toți înainte, și, porniți o dată, ei nu mai puteau să se oprească și-l duceau și pe el.

— Nu ne oprim în poiene — strigă Filip, bătrînul cu plete albe — ci trecem în valea Oltului și-nchidem trecătorile, ca nici vîntul să nu mai poată bate de la ei la noi!

— Trecem!... trecem!... răsună din mii de glasuri, și inimile toate se umplură de dulci nădăjduiri.

Îl încînta și pe Manea gîndul unei noua vieți în valea bine adăpostită a Oltului, dar un nour greu îi întuneca cerul: Radu, fiul său, nu era și el între cei ce veneau după dînsul.

Mai vîrtos i se-ntunecă cerul două zile-n urmă, cînd au sosit la marginea poienelor și-au început a se risipi spre Vîrful-cu-Dor și spre Peatra-Arsă.

Bassa, fiica pustiurilor, și soții ei de pribegie priveau cu ochii muiați în lacrămi peste lărgimile luminoase, răsuflau cu nesațiu aerul curat și proaspăt și nu se mai săturau de apă limpede și dulce, care izbucnea de pe sub coaste: aici voiau să-și petreacă zilele vieții, toate.

De acolo, de sus, unde se aflau ei, se vedea departe la vale, în preajma peșterei, tabăra sîmbriașilor și mai departe, pe Leaota, tabăra bulgarilor trimiși de țarul Simeon, ca să-nchidă toate trecătorile și numai cetelor de călăreți să le lase deschis drumul spre valea Oltului, iar pe ceilalți să-i mîne înapoi, la vetrele lor.

Cu putere neînfrînată izbucni mînia de mult înăbușită, și mulțimea se-ngrămădi împregiurul părintelui Manea.

— Ha — ha! strigă Cîrnu, rîzînd de i se vedeau dinții rari. Dar suntem mai mulți decît dînșii și nu oameni luați în sîmbrie. Avem noi să-i alungăm pe ei, să-i urmărim pînă-n vizuinile lor și să le stîrpim și sămînța.

Părintele Manea sta cu brațele ridicate, ca să potolească izbucnirile mîniei.

— Nu! strigă el din răsputeri. Mai bine să periți suferind și răbdînd decît să întrați în luptă sînge-

roasă cu frații voștri. Totdeauna iese-nvingător cel ce știe să stăruie cu îndelungă răbdare. Sunt — urmă el mai încet — închise acum trecătorile, dar n-o să și rămîie închise, și mai sunt și poteci perdute prin desișuri. Dacă bună va fi dar viața noastră și veți stărui în dorința de a lua parte la ea, vă veți străcura încetul cu încetul și fără de primejdie pînă la noi.

Glasul lui străbătea departe și găsea deschise inimile muntenilor porniți din fire a se feri de pripire. Nu însă toți voiau să înțeleagă, și mulți se adunau împregiurul lui Cîrnu, care ferbea în el.

Chiar nici bessenii nu se puteau împăca cu gîndul ca ei și-n valea Oltului tot singuri ca pînă acum să-și trăiască zilele . Nu unul dintre dînșii își și alesese perechea și aștepta numai potolirea lucrurilor ca să ceară binecuvîntarea părintelui Manea pentru întemeierea casei sale.

Aceștia nu puteau să aștepte cu îndelungă răbdare, îi întețeau pe ceilalți și tot mai stăruitor le trimiteau celor din vale vorba că ei pornesc lupta dacă nu li se dă voie să ieie cu dînșii și pe cei ce se vor fi legat prin căsătorie cu vreunul dintre ai lor.

Stau dar cuprinși de frămîntare din ce în ce mai viuă cînd s-a pornit din vale vorba că vine Radu să-i vestească că domnul și județii se leagă să le lase drumul deschis și pentru cei înrudiți cu bessenii, dacă și aceștia se leagă a-i părăsi pe ceilalți.

Era o zăpăceală nelămurită, în care nimeni nu se mai putea dezmetici: unii săltau de bucurie, alții plîngeau cuprinși de-ntristare, iar alții răcneau de mînie și-i ocărau pe bessenii care erau în stare să-i părăsească pe ceilalți.

Manea era amețit și nu-și mai dedea seamă ce face și ce zice: el vedea numai pe Radu și știa numai că fiul său s-a lăpădat și el de cei căzuți în păcate și e gata să vie după dînsul.

Iară Bassa, care de cîteva zile-și petrecuse timpul cu femei și cu copii, sta cuprinsă de sfială fioroasă la o parte și se uita cu ochii ei mari la Radu, care nu îndrăznea, parcă, să se uite-n ochii ei.

Toată iubirea pe care-n timp de peste douăzeci de ani Manea o revărsase asupra ei se-ntorcea, drept răsplată, asupra tînărului, care ca dînsul umbla, ca dînsul își purta capul și cu glasul lui vorbea. Era gata în fiecare clipă să alerge cu brațele deschise la el și să-i zică: „Vino, ca împreună să îndulcim viața neasămănatului om care ni-a fost tată — ție trupește, iar mie, mai fericită, sufletește!“ Ar fi fost gata, dar se speria de privirea lui scrutătoare.

„Cine e femeia aceasta și ce rost are ea?!“ se-ntrebase el în clipa cînd întîia oară a văzut-o.

„Cine e și ce rost are?!“ se-ntreba mereu și după ce aflase cine e și ce rost are.

Trăit între oameni de rea-credință, care mereu mint, se amăgesc și se-nșeală între dînșii, mereu își dau de gol păcatele voind să le ascundă, nu mai putea să aibă mulțumirea de a crede pe cei ce se apropie cu inima deschisă de dînsul.

Era uimit de bărbăția Bassei, de curăția sufletului ei, de căldura inimii ei, dar vermele îndoielii îl rodea și se temea să nu fie amăgit.

Se toarce însă firul vieții înainte, și în curînd s-au dezmeticit cu toții și o veselie curată a luminat fețele.

Se schimbă dintr-o clipă-n alta fața vieții omenești și se preface voia omului, și n-ai tu, muritor cu zile multe, nici să salți de bucurie cînd toate-ți merg în plin și cu prisos, nici să te jeluiești amarnic cînd toate ți le perzi, căci trecătoare sunt, ca tine, toate și nu știi ce-ți aduce clipa viitoare.

N-aveau, în adevăr, decît să între cu toții în legătură cu bessenii pentru ca tuturora să le fie deschis drumul spre valea Oltului, și, ivit o dată în mintea unuia, gîndul acesta i-a stăpînit pe toți.

Da! nu unul, nu cîțiva, nu mulți, ci toți bessenii trebuiau să-și aleagă: o nuntă mare cum n-a mai fost nici în timpul bătrînilor, o sărbătoare de înfrățire trebuia să se facă aici în poienele sfinte, încît urmașii în vecii vecilor să-și aducă aminte de ea.

— Bassa și Radu s-o pornească! strigă o femeie îndrăcită.

— Bassa şi Radu înainte! strigară toţi într-un glas, iar ceilalţi după dînşii.

Părintele Manea nu-şi mai simţea pămîntul sub picioare şi sta cu braţele ridicate, gata de a le da tuturora binecuvîntarea.

— Tu eşti mai presus de toţi în înţelepciunea ta — grăi Radu, plecîndu-şi capul — şi iubirea ta e neistovită; cum zici tu, aşa e bine şi aşa avem să facem cu toţii.

S-a făcut nuntă mare, şi, deşi Rusaliile de mult acum trecusără, iar s-au umplut poienele de cîntece şi de chiote, iar răsuna buciumul pînă-n cele mai depărtate văi, iar se adunau fete şi flăcăi, ca să-ncingă hora mare împregiurul cimpoieşilor, iar steteau pe ici, pe colo babe şi neveste la sfat, şi, ameţiţi cu toţii, şi mici, şi mari, şi tînări, şi bătrîni, beţi de bucurie, îşi petreceau în zburdalnică veselie.

Au venit şi sîmbriaşii şi priveau cu jind; venit-au şi bulgarii şi se mirau cum atîta lume se poate veseli pe nemîncate şi pe nebăute.

Iar bătrînul Burete stetea la o parte în umbra unui fag noduros, asculta doina cîntată din fluier de un cioban şi, biruit de slăbiciunea lui, ştergea din cînd în cînd cu mîneca curată lacrămile ce-i curgeau peste gene spre barba cea albă.

Părintele Manea le vedea şi le simţea toate, umbla ca prin vis de ici pînă colo, se oprea din cînd în cînd, ca să stea de vorbă cu bătrînii, şi iar se ducea mai departe şi iar se oprea.

Un neastîmpăr nelămurit îi cuprinsese sufletul şi, văzîndu-le toate, le punea fără de voie în întregul vieţii lui mult zbuciumate.

Îşi aducea aminte cum s-a luptat cu Budac şi cum s-a pomenit în cele din urmă singur în mijlocul cîmpului acoperit de morţi, cum a rătăcit noaptea prin uliţile deşerte ale Prislavului, cum a dat peste Clement, călugărul pătimaş, cum era dus în învălmăşeala de la Constantinopol, cum a stat sub bolta cea crăpată... îşi aducea aminte de Vasilie Macedoneanul, de Beni-

amin, de Azvadi, de bătrînul Isaac, de Iacub Saffarul, își aducea aminte și ochii i se umpleau de lacrămi.

„O, Mir Benah!... Mir Benah! suspina el. Unde ești, Mir Benah?! Privește din lumea celor fericiți, în care prea curînd ai trecut, și vezi cum știe Domnul să asculte rugăciunea celui umilit."

Și iar și le aducea toate aminte, și răsuflarea i se oprea.

„Ano! — șoptea — unde ești, Ano?!"

Era aci prin apropiere Ana și le vedea și ea toate, sta și ea cu răsuflarea oprită și cu inima sîngerată, dar croită era calea vieții ei.

„Lungă e — își zise el iar — și afară din cale plină aici pe pămînt viața omului!"

Scurte îi păreau însă și de tot puține zilele lui acum, cînd o viață nouă se-ncepea, și iar se oprea pe la bătrîni, ca să steie de vorbă cu dînșii, să le spună ce-a văzut și ce-a-nvățat cutrierînd prin lume și să verse toată înțelepciunea lui în sufletele lor primitoare.

A doua zi bessenii și tinerele lor soții, părinții, frații, surorile, rudele mai apropiate și cele mai depărtate ale acestora, toți cu toții se pregăteau de plecare. Oamenii ici își adunau turmele, colo încărcau poverile pe cai ori pe măgari, iar femeile-și strîngeau copiii fiecare împregiurul său. Unii, mai grăbiți din fire, plecasără înainte, și de sus, din poiene, unde se aflau, se vedea și tabăra sîmbriașilor, jos, la peșteră, și lungul șir al pribegilor, care, trecînd pe sub vîrful Omului, apucaseră la stînga spre Strunga și de acolo spre depărtata trecătoare a lui Bran.

Deodată se porni vestea că iar sunt închise trecătorile.

Prea se făcusără mulți cei ce erau ori se socoteau legați cu bessenii, domnul și județii nu înțelesesără lucrurile așa, și atît sîmbriașii din vale, cît și bulgarii de la Strunga îi goneau pe pribegi înapoi.

— Mișei care-și calcă jurămîntul! strigă bătrînul Cîrnu, înviorat.

— Oameni fără de credință, care s-au lăpădat și de Dumnezeu, și de părinții lor! strigară alții, și în

vreme ce lumea cuprinsă de spaimă se-ngrămădea pornită iar la deal, bessenii începură a se mișca, cu săbiile scoase, la vale.

Părintele Manea stetea iar cu brațele ridicate și nu știa ce să facă.

— Stați!... potoliți-vă! strigă Radu. Suntem legați și noi! Am să mă duc eu ca să deschid trecătorile pentru aceia cărora li se cuvine să-i însoțească pe cetași.

Atît în vale însă, cît și spre Strunga se începusără încăierările, și strigătele celor loviți umpleau toate văile.

Bassa-l prinse pe Radu de braț.

— Nu — îi zise ea — n-ai să te duci, n-ai să ieși din mijlocul celor ce sunt gata să-și deie viețele ca s-o apere pe a ta.

În clipa aceasta, Ana, care le vedea toate de sus, de pe Jepi, plecă, perzîndu-și stăpînirea de sine, la vale.

— Încetează, seminție blăstămată! strigă ea. Încetează și nu spurca aceste locuri sfinte!

— Vine sfînta! răsună din toate părțile, și pretutindeni în drumul ei căzeau cu toții în genunchi.

Manea sta-ncremenit și cu mintea oprită-n loc. O vedea înaltă, subțire, slabă, cu pelița obrajilor întinsă, cu ochii numai pă jumătate deschiși, o vedea în toată curăția ei și nu putea să-și deie seamă dacă în aievea o vede ori numai și-o închipuiește.

— Ea este! Este în aievea ea, mult hulita mea mamă! strigă Radu, zguduit în toată ființa lui. O, minunea minunilor, ființă fără de prihană! strigă el și, mergînd spre ea, căzu în genunchi și-i îmbrățișă picioarele. Calcă-mă, mamă, în picioare — urmă dînsul dară iartă necredința mea și fărădelegile mele și ajută-mă să mă fac vrednic de tine prin fapte ție plăcute și să spășesc păcatul de a te fi socotit deopotrivă cu ceilalți.

Ea se plecă puțin și-i sărută creștetul, apoi îl ridică, îi privi lung în față și-i sărută fruntea.

— O! slăbiciune omenească! Fără de seamăn e mîngîierea de a te vedea, șopti dînsa. Deopotrivă

suntem, fiule, cu toții, și greul păcătuirilor sale și-l poartă, trăind în lumea aceasta, fiecare!

Îndreptîndu-se apoi spre soțul ei, ea stete cîtva timp nemișcată.

— De ce a trebuit, Mane, să mai aibă ochii mei durerea de a te vedea?! grăi dînsa. De ce a trebuit să turburați voi liniștea acestor locuri?!

— Căutăm — îi răspunse Manea, încă tot amețit — scăparea sufletească a urmașilor noștri!

— Încetați! strigă ea, rîdicînd glasul. Risipiți-vă, întoarceți-vă la vetrele voastre, primiți fără de împotrivire cearta dumnezeiască!

Radu se-ndreptă și ridică capul

— Nu! acum nu! grăi dînsul. Prea tîrziu este! zadarnice sunt opintirile de a înfrîna mînia celor ce îndelung au răbdat și se cutremură aducîndu-și aminte de cele petrecute. Nu vrea Dumnezeu să mai ierte pe hulitorii tăi! Oamenii aceștia au cu toții copii și mai bine e să fie măcelăriți aici, în aceste locuri curate, decît să aibă viața pe care am avut-o eu. O, Basso! — urmă el — iartă-mă și tu și dă-mi sabia lui Mir Benah, ca să mă-nalț ridicînd-o!

— Cu el mergem! El ne este domn și povățuitor! răsună din mii de glasuri, și în vreme ce bărbații destoinici de luptă se depărtară în grabă furtunatică după Bassa și Radu spre Strunga, unde încăierările erau din ce în ce mai întinse, sîmbriașii urcau despre peșteră, ca să ieie la goană mulțimea rămasă fără de apărare, care se bocea în gura mare.

Ana și Manea steteau cu graiul perdut în culme, la Babele, unde odinioară bătrînul Vineș făurea armele de apărare, și-i vedeau și pe cei ce se duc, și pe sîmbriașii ce tot mai mult se apropiau, gonind mulțimea din ce în ce mai risipită în fuga ei.

— Mi se-ntunecă toate, grăi Manea în cele din urmă. E fiul meu și-al tău omul care duce pe frații săi la luptă, mi se reivesc de-a valma-n minte toate luptele fioroase prin care am trecut și nu mai înțeleg de ce l-a zidit Dumnezeu pe om pe pămînt.

— Haid'! strigă Ana, văzînd cum simbriașii tot

mai mult se apropie. Vino! — stărui — că eu știu toate potecile, cunosc toate adăposturile, și scumpă ne este tuturora viața ta!

Peste înălțimile Omului se porni o ceață deasă, care, mînată de un vînt iute și aspru, se-ntindea mereu peste poiene, și în vreme ce ei își căutau o potecă deasupra prăpăstiilor adînci, toate au fost acoperite de un văl des și posomorît.

*

* *

Două zile-n urmă soarele-și răvărsa iar din cer senin cele din urmă raze peste poienele acum deșerte, tăcute și liniștite.

Pribegii răzbiseră și la Strunga și la Bran, îi alungaseră și pe bulgari, și pe sîmbriași și trecuseră în valea Oltului, luînd cu dînșii atît pe cei răniți, cît și pe morții pe care putusără să-i găsească.

Nimeni nu putea însă să-și deie seamă cine a scăpat și cine nu, multe trupuri moarte zăceau părăsite prin prăpăstii și pe la locuri dosnice, și vulturii cu ochi ageri dedeau tîrcoale prin văzduh, stoluri de corbi flămînzi zburau croncănind pe deasupra poienelor perdute-n amurg.

Sus, în culmea Petrei-Arse, stetea Ana, mută și nemișcată, și se uita în prăpastie, unde zăcea trupul mort al lui Manea.

Îi erau plini ochii de ceea ce vedea și ar fi voit să se arunce și ea în prăpastie, ca să-l vadă mai de aproape în clipa pierii ei alăturea cu el. Ea trebuia însă să trăiască.

O! sfinte sunt oasele iubiților noștri, sfîntă ni-e carnea lor. Se cutremura cînd se gîndea că acolo are să putrezească, acolo au să-l mănînce vermii, și ar fi primit toate muncile iadului dac-ar fi putut face să se împetrească așa cum îl vedea.

„Nu — strigă ea — nu e spurcat trupul omenesc: sfințit a fost de Maica Domnului, care trupește și-a născut fiul, de Mîntuitorul nostru, care trupește a pătimit, cu trupul a înviat, cu trupul lui sfințit prin suferințe s-a înălțat la ceruri. Nu, nu, nu! nu dușmani

haini, ci stăpînitori cu dreptate și neadormiți purtători de grijă avem să-i fim trupului!"

Un vultur se lăsă căzînd greu din înălțimile văzduhului în adîncimea prăpăstiei, și încă unul și iar altul, mulți vulturi se lăsară căzînd greu: Ana stetea împetrită și privea cu inima încleștată cum păsările cerului rup bucată cu bucată și fășie cu fășie carnea de pe oasele lui curate și ei sfinte.

SFÎRȘIT

CUPRINS

MARA

ROMAN

I Sărăcuţii mamei 9
II Maica Aegidia 14
III Furtuna cea mare 23
IV Primăvară 27
V Ani de tinereţe 41
VI Ispita 55
VII Zbuciumare 66
VIII Datoria 73
IX Inima, săraca 82
X Cine ce poate 96
XI Altă lume 114
XII Două porunci 124
XIII Datorii vechi 136
XIV Rostul lui Bandi 153
XV Isprăvile lui Trică 168
XVI Greul vieţoi 182
XVII Birtul de la Sărărie 200
XVIII Blestemul casei 216
XIX Verboncul 224
XX Norocul casei 259
XXI Pace şi linişte 276

DIN BĂTRÎNI

NARAŢIUNE ISTORICĂ (volumul I)

O mărturisire 293

PARTEA ÎNTÎI

I Risipirea gepizilor 297
II Vatra lui Vineş 304

III Năluca 308
IV Năvala 320
V Fuga 331

PARTEA A DOUA

I Mîngăierea 352
II Înfrăţirea 361
III Dragoslavele 370
IV Rătăcirea 378
V Patima 387
VI Deşteptarea 394

PARTEA A TREIA

I Aşezarea 404
II Ogorii 411
III La răscruci 422
IV Rusaliile 429
V Goana mare 442

PARTEA A PATRA

I Şezătoarea 452
II Tîrgovişteа 463
III Ospeţia 470
IV Isprăvurile lui Dragodan 479
V Strălucirea 487

PARTEA A CINCEA

I Baian 502
II Cetatea 509
III Spăşirea 521
Încheiare... 530

DIN BĂTRÎNI. NARAŢIUNE ISTORICĂ
(volumul II) MANEA

PARTEA ÎNTÂI

I Măneştii 537
II Barda 546
III Strîmtoarea 555
IV Budac 563
V Boris 573

PARTEA A DOUA

I Mîntuirea 588
II Pribegirea 594

III Tămbălăul 601
IV Mîngîierea 609
V Papa Nicolae I 616
VI O lămurire 622

PARTEA A TREIA

I La răscruci 633
II Bagdad 640
III Israel ben Isaac 651
IV Valuri de patimi 660
V Salba dracului 671

PARTEA A PATRA

I Deşteptarea 680
II Durerea lui Mir Benah..... ... 690
III Avînt şi tinereţe 700
IV Formosus 709
V În sfîrşit 717

PARTEA A CINCEA

I Revederea 731
II Tată şi fiu 739
III Scăparea 746

Lector : DACIANA VIȘA
Tehnoredactor : MINA CANTEMIR

Bun de tipar 16.XI.1973. Tiraj 2 960 ex. legate 1/1. Coli ed. 47,72. Coli tipar 56,50. Planșe 12 tipo.

Tiparul executat sub comanda nr. 30 397 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București, Republica Socialistă România